

AL LIAMM 18

Tir na n-óg

Genver-C'hwevrer 1950

N° 18

Table of Contents

HOR STOURM.....	2
WAR DORGENN AR BLEIZ.....	3
TEIR BARZHONEG.....	5
DISKAR-AMZER	6
HUÑVRE MARKI MARK.....	7
Un devezh glav.....	9
BINIAOUER AR GLAV HAG AN HEOL.....	10
Studiadenn diwar-benn pobl Vreizh.....	27
Ar Geriadur Bras.....	30
SKOL UHEL AR BREZHONEG.....	32
AL LEVRIOU.....	32
Maodez Glandour . — « KOMZOU BEV ».....	33
Chaloni Mary. — « Précis de grammaire bretonne vannetaise à la portée de tous »,	34
Adarre war an "Teirannadur".....	34
RAKPRENIT HON EMBANNADURIOU.....	36
AR VRO HAG AR BED.....	36
KEMBRE O STOURM.....	36
BREIZ O VEVAÑ.....	38
LIZHER A IWERZHON.....	39
NOTENNOU.....	42

TAOLENN

Hor Stourm, Per Denez	3
War dorgenn ar Bleiz F. R:	6
Teir Barzhoneg, G.-B. Kerverzhioù	10
Diskar-Amzer, Ronan Huon	13
Huñvre Marki Mark, M. T.	14
Un devezh glav, Ronan Huon	18
Biniaouer ar glav hag an heol, Roparz Hemon	21
Studiadenn diwar-benn pobl Vreizh, Yann Boupinod	49
Ar Geriadur Bras, Ronan Huon	55
Skol uhel ar brezhoneg	58
Al Levrioù	60
Adarre war an « Teirannadur »	63
Rakprenit hon embannadurioù	66
Ar vro hag ar bed :	
Kembre o stourm, A.D.W.	68
Breizh o vevañ, Andrev-L. Latimier	70
Lizher a Iwerzhon, Roparz Hemon	73
Notennoù	79
Roll ar Pennadoù - Bloavezh 1949 (niv. 12-17)	85

HOR STOURM

gant Per DENEZ

En hañv 1945 eo e voe ganet hor c'helaouenn, pa grogas Ronan Huon ha Pol ar Gourriereg da embann, dindan an anv «Tir na n-og » un nebeut follennoù liesskrivet. Ur gouelec'h e oa Breizh neuze hag ar follennoù paour, ingalet well-wazh ha sioulik gant daou studier, a oa an testeni nemetañ eus youl-vevañ ar Vrezhoneg. Kreñv e oa ar youl, avat, ha yac'h he broud, peogwir e kreskas ar gazetennig betek anavezout al lorc'h da vezañ moulet. Nerzh a zeuas dezhi pelloc'h pe unanas ganti « Kened » Arzel Even ha Per Denez, ha goude ma voe bet graet emglev ivez gant « Liamm » Andrev-L. Latimier ha Per ar Bihan, ez en em gavas « Al Liamm - Tir na n-og » en e blomm, bagol ha sart evit an emgann.

E meur a geñver e oa heñvel kenetrezo ar re a reas adalek ar penn kentañ war-dro « Tir na n-og », « Kened » hag « Al Liamm ». Da gentañ e oant yaouank-flamm, ha ret-mat e oa bezañ yaouank, ha foll un disterig ivez, evit plediñ gant traoù brezhonek en ur mare ma ne gave an dud poellek netra furoc'h d'ober eget chom sioul ha tevel. D'an eil e oant paour a wenneien, ma n'eo ket a c'hoanag. Ha neuze ne ouie hini anezho kalz brezhoneg : an darn wellañ eus o amzer a dremenent o klask ijin ar ouenn er yezhadurioù, geriadurioù ha levrioù kozh benniget, ha ne c'hellent ket kas ur skrid d'ar mouler hep krenañ rak barnadennoù an dud karget a ouiziegezh hag a skiant, a zo o labour, pismigañ. Met dav e oa, a soñjent, « ober un dra bennak »: ha pennek evel ma vez atav ar yaouankizoù paour ha foll, e talc'hjont gant o ober.

N'eo ket Al Liamm difazi pe difistur pe didamall. Pell ac'han. Met evel m' emañ, emañ, hag an dra vrasañ a c'hell un den, pe ur gevredigezh ober, eo bezañ. E 1948 ez eus bet embannet gant hor strolladig tost da 500 pajenn a vrezhoneg moulet munut - re vunut - ha kemend-all e 1949.

4

Niver ar goumananterien a zo bet kresket, a-boan-vras gwir eo ; aesoc'h eo savet niver ar genskriverien : en tu-hont da 40 den o deus, betek-hen, kaset deomp pennadoù. Ha neuze ez eus bet strollet en-dro d'ar gelaouenn ur bagadig tud yaouank a glask ober eus ar brezhoneg yezh o empenn muioc'h c'hoazh eget yezh o c'halon. Tammig ha tammig e teu Al Liamm da vezañ gwir greizenn ar speredelezh vreizhat.

Kement hon eus graet, avat, n'eo ket a-walc'h. N' eo ket gant ur gelc'hgelaouennig moulet bep daou viz e c'hell bezañ maget ur sevenadur. N' eo ket gant un dornadig danevelloù ha barzhonegoù kinniget c'hwec'h gwech ar bloaz e c'heller digeriñ an hent d' ul lennegezh veur. Ret eo ober muioc'h. Kement tra ne gresk ket a zo tonket da vervel - a zo o vervel. Ha mervel n' eo ket, hiziv an deiz, afer ar Gelted.

Gwelout a reomp sklaer a-walc'h ar pezh hon eus da seveniñ er bloavezhioù da zont. Anaout a reomp mat a-walc'h ivez ar bevennoù lakaet deomp gant nerzh - pe gwander - hon emsav. Kement a raktresomp a rank chom e diabarzh ar bevennoù-se, met neuze kement a raktresomp a rank bezañ kaset da benn. Didruez e vez ar bed d'an holl fazioù, hag ar c'hwitadennoù a zo ar marv.

Hag evezhiek hon eus savet roll hol labourioù evit 1950. An niverennoù daouviziek a chomo, anat, hor brasañ preder. Hogen evit reiñ d'Al Liamm muioc'h a bouez ha d'ar skrivagnerien un atiz da gempenn traoù fetisoc'h, ez embannimp e-giz stagadennoù oberennoù hir klok. Danvez hon eus dastumet: pezhioù-c'hoari gant Jarl Priel, romantoù ha studiadennoù gant Roparz Hemon ha Per Denez, danevelloù beajoù pe levrioù ar vugale, hag ivez romantoù ha kontadennoù e brezhoneg eeun evit hor rummadig Douar ar Yaouankiz. Kudenn ar prizioù hon eus studiet a-zevri ha ne gredomp ket mont a-enep d' ar furnez pa lavaromp e vezo embannet er bloaz-mañ teir stagadenn ha tri levrig da nebeutañ.

Kement-se, avat, ne vo kaset da benn vat nemet gant skoazell an holl. Re ez eo chomet Al Liamm, betek-hen, ober ur strolladig : tra an holl vrezhonegerien emskiantek gwitibunan e tle bezañ.

5

Ur wech all e tisplegimp penaos e vezo kenstaget ganeomp sevenadur ha buhez

pemdeziek, penaos e vezo graet eus hor strolladig brezhonegerien ur gevredigezh o vevañ. Bremañ ne rimp nemet pouezañ war ur gudenn ankenius, danvezel muioc'h eget speredel : kalz re izel e chom niver hor c'houmananterien hag hor profourien. E-doug 1948 hon eus bet ouzhpenn 100 koumananter nevez, met 30 hepken e 1949 : daoust ha gallet e vefe kavout, lakaomp, 100 lenner all e-doug 1950 ? E 1948 hon eus bet 60.000 lur profoù ha 80.000 lur e 1949 : daoust ha gallet e vefe kavout 100.000 lur e 1950 ? Setu ar pal a lakaomp d'hor c'heneiled evit ar bloaz-mañ : 100 koumananter nevez ha 100.000 lur profoù. Kavet e c'hellont bezañ ha kavet e vezint.

6

WAR DORGENN AR BLEIZ...

gant F. R.

I
War dorgenn ar Bleiz,
Da c'hourlenn ar Reverzi-Bras,
A-us d'an tousmac'h gwenn,
O nijal va spered e-touez ar skreved,
O plavañ va spered a-us da gement tonn,
A-us da gement aod, a-us d' ar bed a-bezh,
En ec'honder ma fiñv pep neuz ennañ.
En avel, en avel, -
A piv on neuze, piv on,
Nemet tra an avel,
Ma c'hoari 'n avel ganti,
Ma kan an avel warni,
Ma ro an avel dezhi
Kas-digas he c'hounnar dassonus ?

II
Avel-Gwalarn,
Spered an dour e doneg diverrek,
Goanag an traezh hag ar rotol,
Goanag an ed, goanag an irinjez,
Goanag kement boud a c'hortoz
Birvilh an dour a dorr pep sec'hed,
A neta pep kroc'hen, a c'hlana pep gouli;
Flourad gouez,
Avel va buhez,
Alan sall ar mor frondet gant bezhin,
Levenez ar c'houmoul hag an tonnoù,
Levenez ar geot, levenez ar gwez,
Levenez kement boud a c'hortoz
Koulz al lusk a dorr pep ere,
A lam pep pouez, a zieub pep youl, -
A, c'hwezh, c'hwezh c'hoazh, va avel-me,
Eus ar steredenn uhelañ betek rez an erin,
Eus an Neñv betek an Douar,
Eus va ene betek va c'hig !

7

Avel didruez,
Ael dic'haouer,
A sko, a hej, a horell,
A laka da gouezhañ en o foull
Mogerioù kozh-kozh an ti satanazet ;
Te a laka da c'hwediñ gwad
An hini gwan e skevent brein ;
Da dec'hout ar vaouez fuilh he blev,
Stardet he brozh war-dro d'he divesker

D' en em skoachañ tost d' an oaled.
An hini kozh e garvan daskrenus ;
Spered gourel,
Arc'houere glan,
Krennard kounnaret ar Bed Kozh,
Ariel, Mestr an Elfennoù,
A, stlak atav da zivaskell ramzel,
A, c'hoari ha c'hoarzh gant da c'hoarzh skiltrus
A-us da ved an aon, ar gozhni, an Ankoù !

IV

An delienn a gren,
Ar c'hig a gridienn, -
Perak ennon an derzhienn-mañ ?
Perak seurt ezhomm ur goudor,
Skoaz ar c'hleuz, toull ar roc'h ?
Pa zenij delienn ar grenenn,
Pa zañs ar vag en astarzhioù,
Kluchañ a rez, kig gwak an den,
'Vel ar golvan dindan ar san,
'Vel ar c'hwil-du dindan ar man,
'Vel an hoc'h-koad dindan ar rusk.
Dindan, - atav dindan,
Er goudor,
E yenion deñval an aon...
Lemm ar spered, pounner ar c'hig...

V

Ar c'hig ! -
Kig kozh da viken,
Kig enebour d' am yaouankiz c'harv,
D' am yaouankiz valeer-bro,
8
Geder-gro, kantreer-mor,
He deus klevet mouezh an aodoù
He deus fronet c'hwezh ar c'hoadoù,
He deus gwelet kroaz-ar-Su
Ha bremañ,
Da nac'h, va yaouankiz ?

VI

Pa 'm eus splujet er froud.
Redet a-dreuz d' ar strouezheg
Ha korollet war-dro d' an tan ;
Pa 'm eus kanet er gorventenn
Ha c'hoarzh et er fuzuilhadeg ;
Pa 'm' eus gwelet liv ruz va gwad,
Bennoz dit, a va Yaouankiz,
Yaouankiz greñvoc'h eget an Ankoù.
Pa 'm eus saouret dudi pep eur
Ha n' on ket bet dinec'h,
Pa 'm eus stoket ouzh boud pep tra,
Ha n' on ket bet laouen,
Pa 'z on bet skuizh o kantreal,
Ha n' on chomet nep lec'h,
Pa 'z on erru war ribl an oabl
Hag e fell din nijal, -
Bennoz dit, a va yaouankiz,
Yaouankiz greñvoc'h eget ar vuhez

VII

Yaouankiz greñvoc'h 'get pep tra er Bed,
Na c'hell ket an Den derc'hel dirazi, -
Youl,

Lusk,
Avel-stourm
A gouezh warnon eus barr an Neñvoù -
Korc'hwent divent a lam ac'hanon,
A vount ac'hanon,
A stlej ac'hanon,
Taol-distaol d' e ziviz,
Gant hentoù strizh ar Riskl,
E-touez liesstummou an douar, -
Spered a leugn kantenn an Neñvoù,
Spered a blave a-us d' ar mor kentañ,
9
Avel a rede war veg gwez Refaim,
Avel a zivac'has dor serret ar Gambrlid, -
Spered Santel,
Ra gemerin va nij ez avel-dro
A-us d' ar Bed, a-us d' ar boud, a-us din-me.
Amen !

Evit skoazellañ al lennegezh vrezhonek KOMANANTIT-holl d'AL LIAMM - TIR NA N-OG
Skodenn-vloaz ; 600 lur (evit 6 niv.)
da gas da P LE BIHAN
1, avenue Marceau - TRAPPES (S.-O.)
C. C. P. PARIS 5.349-06

10

TEIR BARZHONEG

gant G.-B. KERVERZHIOÛ

DROUG-VRO

Pa zistagan, Annaig Riou, da ano,
e sav dirazon gweledigezhioù diniver :
mesk 'vez em prederioù kuzh-heol ha lano,
keuz da 'm buhez distuz ha d' ar prantad a ziver,

Bez', e kan ez ano mil levenez tano,
ar re ne oar an den penaos o zizher, -
e koroll ez lagad an elienn a dano
gwad hag ene an Dianav. -
Me 'vano dizêr,
a-hed-heuilh bloavezhioù holl heñvel, holl hep par, -
ankounât ne rin ket, avat, ar sked a bar
warnout, en noz kreizdouarel, p' edos o vonet
da loc'hañ d' ar vro-gent, Enez Vreizh hor c'hoanta,
blenierez vag disliv ha divlaz.
Donet
sked ! az kreas da 'm meizerezh an ene koantañ.

Kroaz-Santel 1933

11

MARVNAD

Mezh-fur an dorioù prennet,
c'hoantegezhioù digrennet,
kozh foukenn beurzilezet
a ziouer he liorzhe pep seo,

blev skañv, eneb digened,
furmoù teuc'h ar c'hozh plac'hed,
ez lagad skleur ar follded,
c'hoant an deizioù tremen, te eo...

Mousc'hoaczh skañv ur varkizez,
oberioù dic'harv ha doezh,
sell 'lec'h da sell a dorrez,
ranell 'garje kaout ar c'hevrin.

lav mibin ha diwalenn,
emzilezioù didermen,
gerioù flemm 'vel pistigenn :
va huñvre 'oa,
- gantañ varvin !

1927-1937.

12

C'HOANT

Evel gouelioù 'n ifern en em vod ar c'houmoul
hag e kuzhont d' an daoulagad an deiz toc'hor, -
evel gouelioù arc'hant, kement deraouenn voull
war ribl da zaoulagad 'verk da garantez c'hor.

Setu an noz ma varv kanaouenn ar gouloù
nemet 'hed an dremmwel adskedennoù fromus, -
sed an noz, a enaou lugern ar c'hreuzeulioù,
bann aour an tourioù-tan hag ar stered bamus.

Da gemer a vennen, karedig dianket,
hag ober gant da blijadur ur bravig bev, -
da gevrin a c'hoantaen, hogen poent n' edo ket
ma heuilh an dilezidigezh ar c'hoant divev.

1933.
Gw.-B. KERVERZHIOU.

13

DISKAR-AMZER

gant Ronan HUON

E-touez sent kizellet an 13-vet kantved
Sent livet ruz melen ha glas,
Pennoù bugel dezhe
E korn ru Laenneg, ar mezeg.
Ur Packard lufr a dremen
(a steuz e penn an hent) :
Heol ar vakañsoù, c'hwezhoù bezhin
Ar saeoù skañv, gantañ,
Va c'halon un tamm, ar mor,
Keuz, o vont pell, pell,
C. H. 1237.
Deizioù rous, deizioù lous.
An noz o tont buan -
Ar sinemaoù o tigeriñ
Ar skritelloù lufr
Ar c'hafedi tomm

Ar vantell c'hilav
Boazioù kozh adkavet.
Ret eo ober kañv d' an hañv.
Beziet eo :
C'hwez an douar gleb a 'n em sil er ruioù
Rak ar glav 'zo deut, hirtortozet.
An amann a vo ker er goañv-mañ.
Aet on da vale e krennamzer
Ar gêr hag an amzer
E-mesk ar sent kozh, kizellet ha livet,
O fennoù bugel.
E miz rous an delioù rous
An deizioù rous ha lous.

1949.

14

HUÑVRE MARKI MARK

Div nozvezh kent an Nedeleg, ur samm a bevar-ugent livr marc'hadourezh berzet war e gein, e skoe an hiron Marki Mark e hent a c'haoliadoù bras, e sol pinegi du toet gant erc'h, war-du AAC'hen, o tont eus bro Velgia. An trizekvet gwezh e oa.

Taol e harze evit dihostal, harpet e gein gantañ ouzh kef ur wezenn, ha torchañ gant milgin e borpant amerikan ar c'hwez diwar e dal. Skuizhder a zeue warnañ. Klozañ a rae e valvennoù, e zivhar bavet a gluche trumm dindanañ : dihonet... reutaat prim a rae ha mont adarre, en teñvalded amskleur, evezhiek, gwevn e gorf hir, daoust d' ar samm ha d' an hentad graet. Arabat chom da lugudiñ : amañ ez en em gave e kalon ar vro verzet war harzoù Bro-Velgia ha Bro-Alamagn. Tre ma valee aketus e zaoulagad hed-ha-hed an dachenn dirazañ, e laboure e empenn ; eñvorioù eus e vro c'henidik ar Winea C'hall, ar wreg du-hont, dremm askornek e Gorsikan a dad, fas ledan ha madelezhus e vamm, morianez eus ar vro. « Sibilla a vo laouen du-se en AAC'hen, pa welo ar soavanennoù frondus a ginnigin dezhi... Pet mark a dennin eus va c'hargad kafe ? Eizh kant ? C'hwec'h kant gant ar gopr a rom da Herbert ha Helmut evit va disammañ ? An daou labous-se am laer, koulskoude n' on ket evit diouer anezho, ken nebeut a alamaneg e ouian... Pevar bloavezh a vicher soudard, poaniet am eus hir a-walc'h evit netra. Dav d' ar gounid bremañ. Ur yoc'h arc'hant a savin ken na vin gouest da zimeziñ gant Sibilla. Degas a rin anezhi d' am bro domm. Petra a soñje va c'heneiled eus an arme ? Petra ? Mil mallec'h. Tagañ 'rin an hini kentañ a... » Trouz trumm ur vazhenn diflosket war an douar skornet ! « Ya. Deskiñ a rin dezho petra a dalv ur coloured man. »

Sioul e oa ar vro. Re sioul a soñje Mark. Gwell kant gwezh e vefe bet gantañ bale kae ha garzh dindan barradoù glav : seul washoc'h an amzer, seul nebeutoc'h a warded war an harzoù.

Difoupet e oa eus ar c'hoad. Dirazañ torgennoù goloet a erc'h, en un damskleur risklus m' en em zistage ennañ kement bod gwez, kement fiñv war ar skramm gwenn-kann a weled a-bell. « Salv ma tiplako ur gargad erc'h, ma vin kuzhet. » Hastañ a rae dre ar plegoù douar etre ar runioù, soublet e gorf gantañ en a-raok muioc'h eget boaz. Herzel a reas da spiañ disantroù ar mell goudor simant koazezet e penn an draoniennig : tachad bod karetañ ar warded.

15

Lies a wech en doa spurmantet hini pe hini anezho, en e sav en harz toull-dor ar savadur. Tostaat skañv kammed ha kammed, divhar stennet darev da lammat. Gwa d' an neb a zeufe outañ. E dorn gantañ war e c'hougleze parachutist, ebiat a reas ar mogerioù kreñv. Tra na den. Ugent paz pelloc'h e tistroas da sellout : lufrañ a rae ar pezh-kanol war e hed e diabarzh ar goudor disto. Nervus un droig, Marki Mark a zibradas gantañ e zivhar pounneraet diouzh ar gwiskad erc'h ma oant sanket ennañ. A-bouez e gorf e pignas gant an uhelenn. Tier kentañ rakkêrioù AAC'hen a spurmantas dirazañ. Levenez a zeuas ennañ.. Sibilla... « Fenozh e pokin dezhi, m' hen tou. »

Antronoz e tigouskas Marki Mark en e gambrig, un trepas strizh sterniet a c'hlustraj, bet faoutet holl ar mogerioù anezhañ e bombezadegoù an dibenn brezel. Un tammig ker e pae ur seurt lojeiz, a gave dezhañ. Ne grede ket nac'h netra ouzh Sibilla a roe bod dezhañ en ur vro n' en doa ket an disterañ gwir da chom enni. Sibilla a flourike e skouarn dezhañ, en ur hiboudiñ : « Mein bruder ist krüppel, siehst du... er kann nicht arbeiten ». Ha Mark a astenne dezhañ ur vilhetenn kant mark. Ha neuze, bez' e oa mamm Sibilla hag he zadeg : war an tuse e oa ret darbariñ an hent d'an dimeziñ. Ouzhpenn-se, an evezhier-labour hag e diegezh, o doa eñ erbedet da genwerzhourien 'zo. Holl e oant tolpet en ti an neizhour, an holl dud vat-se en-dro dezhañ e-pad ma tispake e draoù, daoulagad ha begoù bras ganto... Ur galon vat en doa Mark. Rannet en doa kafe, sukr, amann; soavon, a bep seurt, n'ouie mui reizh da biv. An evezhier en doa trugarekaet anezhañ e drailhachoù galleg ha skoetaet karantezus war e skoaz. Tud paour e oant holl « ausgebombte » o holl beadra dezho er brezel, a lavarent... Banvezet o doa diwezhat en noz, gwin Roen ha kouignoù gwinizh ganto pourchaset diwar an arc'hant gounezet en droiad. Ya, ur paotr mat e oa Mark. Jediñ a rae, warc'hcazh e vo fest an Nedeleg. Mont a rafe fenozh adarre en tu all d'an harz, da gerc'hat ur sammad traoù lipous ha loeroù nilon da souezhiñ Sibilla.

Unnek eur hanter en noz e oa pa skoas Marki Mark war dor Tante Gertrude e pennkêr Hemenstal e Bro-Velgia. Sachet e voe e-barzh gant Tante Gertrude hec'h unan. He brec'hatat a reas, ar vaouez vat, moereb Sibilla, e voereb eñ, neketa ? Hep koll amzer e tiferas Mark da Andreu, mab an ti, roll an traoù a c'hoantae kaout : loeroù nilon, kafe, amann, sigaretannoù ha butun korn. Ar voereb a roe dezhañ ul lizher en alamaneg evit mamm Sibilla. « Me 'zo 'vont da ziskuizhañ e foeneg ar grignol, Tante Gertrude, dihunit ac'hanon a-benn div eurvezh avamañ, mar plij ». Mab Tante Gertrude a rede en noz da gemenn an doare d' ar marc'hadour kafe.

16

Un den a bigne diri ar solier ha Mark o tiroc'hal, gourvezet er foeneg. Boutoù ler amerikan ha bragoù soudard a welas an den. Ankouat a reas petra e oa deut da gerc'hat, hag eñ a-herr davet an diri, o strebotiñ en teñvalded. Dihunet e oa bet Mark ; gwelout a reas o tianadiñ e toull an dergei eil gwaz Tante Gertrude, ur penn fall ma oa ar voereb o vont da rannañ dioutañ. Mark a risklas d' an traoñ. Ne selaouas ket ouzh Andreu o kemenn dezhañ e oa degouezhet ar varc'hadourezh. Fardañ er porzh.

Pemp archer a welas, o fuzuilhoù darev, gronnet ar porzh ganto. En ti, diskrapañ a rae ar voereb hag he mab ar pakadoù hag o c'huzhat el lab a-dreñv an ti.

— « Harz, an den. »

A-sav e chomas Marki Mark. Hag eñ-ha taeriñ trumm, e zivrec'h o horellañ er vann, ha yudal en noz : « Petra 'wall ouzhoc'h ? Deuit 'ta gant daouarn noazh. Petra 'glaskit ouzhin amañ ? » Ken na chomjont souezhet war al lec'h. A-benn ur pennad e teuas e deod gant unan anezho « Komm, komm, Mann, allons, ne fais pas l'imbécile... » Alamaneg ha galleg pep eil tro. Bransellat a rae an hiron a bep tu evel un diskiant, kounnar ruz ennañ, buanegezh ar gwad korsikan ha taerijenn ar rummadoù morian. An archerien sabatuet e welas, hag i gronnet en o mantilli tev, o teurel dioutañ holl bezhioù e wiskamant : porpant, jiletenn ha bragoù a nijas a bep tu. Noazh-pilh en em gave ar morian, e gorf du nerzhus war ballenn kann an erc'h, o tagañ kunujennoù dezho da zont outañ. Ar fuzuilhoù a gouezhas, mez ganto. « Nous ne te voulons pas de mal, allons, sois raisonnable. »

Un hanter eurvezh e padas an abadenn, ken ne voe distanet da c'haouad Marki Mark. Diskrapañ a reas e zilhad ha mont d' o heul, hep rannañ grik.

E ti an archerien e voe lakaet pep tra sklaer. Diskouez a reas dezho an hiron paperenn o gouarnamant a roe dezhañ aotre da chom c'hwec'h miz er vro. « Ho termen a zo echu pemzek devezh zo. Dleet ho pije goulenn hen hiraat va faotr. » Displeget en doa neuze war an daol kement paper soudard a oa gantañ, hag an implijidi maget mat o doa selaouet gant plijadur danevell taolioù kaer Marki Mark. « Kompren a rit, Kapten, c'hwiz zo Belgiad, me zo Gall, gwinea-Gall, Belgia ha Bro-C'hall mignoned a viskoazh. Groeit am eus ar brezel, serjant parachutist, lammet c'hwetek gwech d' an traoñ, medalenn ar soudard, teir gwech anvet war roll-enor an arme : Sikilia, Monte-Cassino... », « Mat, mat », a lavaras al letanant, « kemerit ur sigaretenn. » Lezet e oa bet da vont.

Mousc'hoarzhin a rae Marki Mark gantañ e unan, en tram a gase anezhañ da Eupen. « - Ur mell tro-gamm em eus c'hoariet d' an eontred begoù leue, ha, ha, ha. » E oa o vont en-dro da Hemenstal, ha war-raok gant e bakadoù en tu all, davet Sibilla... Klevout a reas : « Chomet en ho lec'h ! » Manegoù-houarn a glozas en-dro d' e zaou arzorn.

An tram a grogas gant e hent adarre, o teval goustad d' al lec'h m' echuas en e raok, m' echuo en e c'houde kalz huñvreoù kaer evel huñvre-fortun an hiron Marki Mark.

M. T.

Pobl Vreizh a zle lenn he yezh
Ha kavet hoc'h eus c'hwi koumananterieh da Groaz-Breiz
Brudit war vaezioù hor bro ar gelc'hgelaouenn bobl-mañ
koumanant : 350 lur
L. BLEUNVEN, person
Plomelin, Kemper
C.C.P. 1266-53 RENNES

Un devezh glav

gant Ronan HUON

Ar glav a zivere a-hed dremm melen Lloyd's Bank, ar varc'hadourien botoù o doa dastumet ar bouteier a oa a-istribilh er-maez ha penn Chopin war ar skritell peget ouzh gwerenn stal Morgan & Higgs a oa melkoniusoc'h eget biskoazh, kemenn a rae e oa ur sonadeg er Brangwyn en noz-se. Pegañ a reas Yann e fri ouzh ar werenn, neuze e soñjas er skeudenn a roe eus an diabarzh e fri bras pladet war ar werenn c'hleb hag e sonnias. Bamiñ a rae gant souezh ouzh notennoù forc'hek ha begek « The Rhapsody in blue », o sevel, o sevel, o pignat (ar c'horn boud - garmiñ a rae du-hont etrezek an « dokoù » du) hag adarre e fri a grogas da sevel ha diskenn war ar werenn o vommañ ment kensonadeg Gershwin. Goude bezañ taolet ur sell war ar stal sonerezh ec'h adkrogas da bavata a-hed ar stalioù. Ar glav disehan a zistrempe ar ger vras hag e votoù dilufr abaoe ar beure.

Ne zisplije ket dezhañ kerzhout dindan ar glav evel-se, an dour o tiskenn bepred ken ingal diouzh an nec'h e lakae da brederiañ muioc'h eget n' eus forzh peseurt amzer, da soñjal ha da chaokat soñjoù, ur vroud e oa e gwirionez evit e spered. Degouezhet e oa war vord ar riblenn; e zaouarn sanket don e godelloù e vantell-c'hlav, un dakenn dour o tañsal ouzh beg e fri, ar poliser a roas un taol c'hwitell, ar c'hirri a chomas a sav, treuziñ a reas ar ru. Tremen a reas dirak Albert-Hall sinema, mantilli gwer ha parapluioù a rae al lost dindan ar glav, habask evel ar glav e-unan.

Ur reuzhiad en doe c'hoant en em silañ el lost, bourrus e kave atav gortoz e-touesk tud dianav dezhañ o komz ur yezh ha ne gane ket evel e hini, pa c'hortoze evel-se e c'helle ijinañ degouezhioù souezhus, gant ar pezh a lare an dud en-dro dezhañ ec'h ijine ur bed a-bezh, o buhez micherourien gwisket ganto o dilhad sul d' ar sadorn da noz, merc'hed burevioù; skriverzed o kontañ istorioù ar sizhun er burev, o aferioù karantez.

An amouruzien a veze niverus, dreist-holl d' ar sadorn da noz, laouen e oa an holl dud-se o vezañ echuet ur sizhun, hag eñ a oa laouen ganto. Ha setu ma oa laouen ha trist war un dro « hiziv ». Trist abalamour ma oa o vont da gimidiñ an holl draoù-se, d' o lakaat da eñvorioù, trist ouzh o c'himiadiñ daoust ma sante e oa kaeroc'h an eñvorioù eus an traoù eget an traoù o-unan, peurvuiañ. En donañ eus e eñvorioù e chomfe marteze e lojerez, ur plac'h tev ha laouen, a oa bet en ur c'hoariva gwechall hag a brene togoù-kleuzeur evit he flijadur ken na ouie ken pelec'h o lakaat, e lojerezh a gloze ar stignoù prenestr evit c'hwezhañ an tan ar siminal war zigarez e vire an heol outañ da gregiñ.

Tremen a rae bremañ dirak dor un davarn, unan eus an tavarnioù-se o deus

un doare ken kañvaouüs war an enezenn, c'houezh tomm ar moged hag ar bier e c'hronnas pa dremenas dirak an nor damzigor hag e santas ur blijadur o vezañ er-maez dindan ar glav. Ur c'hloc'h morenn a sonne er bae. Emichañs e oa didudet an aod bremañ du-hont en traoñ ha chaoser Oystermouth gant e sall-dañs er beg a oa distro, skubet, skrabet, kribet e livioù gant an avel sal hag ar strouezhenn a-hed an draezhenn ar broenn a oa lufr o c'hejañ e c'hoafioù gleb war an erinoù e-kichen an tachennoù golf. Pleg an erin m' en doa poket d' ar c'hallez vihan asantus gourvezet war an traezh a oa skubet outañ holl eñvorioù an abardaez tomm-se hag hini o orged.

Caswell hotel elec'h m' en doa kemeret an te un deiz er goañv gant Maria ha Suzanne a oa goullo, ar wenodenn a-hed un aod a oa muioc'h dirañvet c'hoazh eget en deiz ma oant bet tapet gant ur gaouad hag e oa bet ret dezho redek betek an ostaleri, blev Maria o pegañ evel bezhin troc'h war he divjod roufennet bremañ ma oa gwalc'het oute ar goload uloc'h a oa bet lakaet warne diouzh ar beure.

« Tintagel » gant Bax, a lenne war ur bladenn. Bewech pa zistroe eus e vurev e raz un arsav dirak an hevelep stalioù, levrioù ha sonerezh dreist-holl, arrebeuri ivez a-wechoù daoust ma oant divalav. Laouen e oa ivez o soñjal en te tomm, en dartezenn avaloù, en tan er siminal e c'hortoze e penn e veaj yen ha gleb : danvez ur bourc'hiz bihan dija ennañ.

Met hiziv e oa disheñvel, e bilirinaj e oa, ha pep tra a gare gwechall, a starde, a waske un dra bennak en e greiz, e galon moarvat, ha melkonius e oa, evel an amzer, evel talbenn ti Morgan & Higgs o ouelañ, evel an oabl louet. Kirri, disglaverioù, mantilli glav lintrus a zalc'he da dremen, morennet ha difetis evitañ an dremmoù anezho. Seiz eur e oa ouzh an orolaj er stal pladennoù, ne oa den e-barzh, echu an devezh an horolaj hepken a veve.

20

Adkemer a reas penn e hent, a zoug e gamm, e votoù o vourbouilhat. Kouezhañ a rae an abardaez diwezhañ, goustad, goustad, 'vel ar glav, goustad, goustad, evel an engroez tud o vont war-raok en Albert Hall. Antreal a reas en ur salons-te, azezañ en ur c'horn, goulenn un tasad te gant laez evel ar re all ; glas-gwer e oa dremmoù an holl dud gant ar goulou « neoñ », heñvel ouzh hini Mumbles Road, muzelloù ar merc'hed a oa limestr, euzus, « laret e vije steuzioù eus ar bed all ». Sellout a reas ouzh e zaouarn : glas-gwer, an ivinoù 'oa iskis. Sevel e benn a reas. Unan bennak o tont e-barzh.

An nor a oa damzigor war buñs an noz : kornioù boud a c'harme e bae Swansea, pelloc'h er mor e tañse kloc'h ur boe hag amañ ar glav a sune ar makadam.

An dimeziñ ne vez dañjerus nemet d'an den en deus menoztoù.

HERZOG

21

BINIAOUER AR GLAV HAG AN HEOL

pezh-c'hoari e daou arvest
gant Roparz HEMON

TUD AR C'HOARI :
AR BINIAOUER
AN TAD
AR C'HILE
AR PLAC'H
AR PLAC'H ALL
AN HENDRAOUR
DIV VATEZH

AKVEST KENTAÑ
KALA-HAÑV

Sal un ostaleri. Ar sal a zo nevez: o paouez bezañ savet ha kempennet, anat eo, evit degemer touristed. N'eo nemet ur frammadur metal ha simant, damheñvel ouzh un ti-gwer. Dre ar mogerioù, treuzwelus, peogwir n' eus anezho, koulz lavaret, nemet gwerennoù, ez en em zispleg ur gweledva touristel-kenañ : un draezhenn, tevennoù uhel, ar mor, en traoñ, - rak an ostaleri a zo war un dorgenn, - un aber hag ur porzh- pesketaerezh gant bigi.

Nav eur diouzh ar mintin. Ar sal a zo leun a heol. Ma luftr panneloù koaret un armel a c'hiz kozh, lakaet eno abalamour d'al « liv lec'hel », a-unan gant priaoù Kemper, pladoù kouevr hag un delwennig prenn kizellet.

Bez' ez eus taolioù bihan, staliet a-benn an dijuniñ, gant priaoù Kemper ivez. Div vatezh, unan gwisket e Bigoudenn hag eben giz Fouenant, en em ziskouez a-wechoù war al leurenn. Hogen ne gomzont ket.

22

Pa sav ar ouel ez eus daou aotrou, etre daou oad, nemet kentoc'h war an diskar, o-daou o tijuniñ : an Hendraour ouzh un daol vihan en tu kleiz, an Tad ouzh un daol vihan en tu dehou. War ur gador e-kichen an Tad ez eus ur biniou.

Da gentañ ne lavaront netra. Sellout a reont, avat, an eil ouzh egile, evel tud o deus c'hoant kaozeal daoust n'en em anavezont ket. Pep unan a zoug ul lietenn-enor e toull-nozelenn e borpant.

E-pad an amzer-se e klever o tont eus un ardivink-radio war ur stal er c'horn kleiz, Kan-Bale-Kañv Chopin c'hoariet war ar piano.

HENDRAOUR

Va digarezit, aotrou. C'hoant hoc'h eus selaou an ton-se ? (An Tad a ra nann gant e benn.) Neuze ez an da serriñ an ardivink. (Mont a ra da serriñ an ardivink.) Ar C'han-Bale-Kañv ! Me 'lavar deoc'h ! Ur mintinvezh kaer a viz Mae !

TAD

Ar radio eo : n'eus forzh petra, da n' eus forzh pe vare.

HENDRAOUR

Dre eurvad e c'heller klozañ e veg dezhañ pa garer. En holl ostalerioù bremañ eo heñvel. Roet e vez deoc'h ar radio gant pep pred, war ar marc'had. Moarvat e plij d'ar mitizhion. (D' ar Vigoudenn, a zo dres o vont er-maez eus ar sal.) Plijout a ra deoc'h, plac'h yaouank ? (Ar Vigoudenn a ya kuit hep respont.)

TAD

N' he deus ket klevet.

HENDRAOUR

O, klevet he deus. Met ar Bretoned-se n' int ket gwall gaozeant.

TAD

Me a zo Breton ivez.

HENDRAOUR

Va digarezit. N' oa ket evit lavarout droug eus ar Vretoned, c'hwi 'oar. Ur bobl dudius. Ur vro dudius. Dedennet on bet ganto a-viskoazh... dre va micher.

TAD

Peseurt micher, ma c'hellan goulenn ?

HENDRAOUR

O, bez' e c'hellit goulenn, bez' e c'hellit goulenn. Hendraour, pe ma karit gwell, istorour, pe ma karit gwell, gwerinonour...

23

Erfin, va lezit d' en em ambroug dirazoc'h va-unan. Bimbochet eo va anv, kelenner, ezel eus an Ensavadur Meur.

TAD

Skouarneg eo va anv. Marc'hadour-gwin e Gwened.

HENDRAOUR

Plijet-bras on, aotrou Skouarneg. Ya, deuet on da Vreizh d' ober un enklask bihan. Poent eo, a-raok ma vo aet da get an holl draoù-se, ar boazioù kozh, ar marvailhoù kozh, ar c'hoefoù kozh, an arrebeuri kozh.

TAD

An arrebeuri kozh hag ar c'hoefoù kozh ne deont ket da get. Sellit ouzh sal an ostaleri-mañ, sellit ouzh ar plac'hed a zo ouzh hor servijañ.

HENDRAOUR

Ya, ya, sellout a ran. Ha keuz am eus pa sellan. Hag e kav deoc'h, aotrou Skouarneg, ez eo a-walc'h lakaat un armel gozh en ur sal graet e dir, e gwer hag e simant, a c'hellfe kenkoulz bezañ e Paris pe e Los-Angeles ; hag e kav deoc'h

ez eo a-walc'h lakaat ur c'hoef war benn ur plac'h a oa marteze daou viz 'zo o werzhañ ruz-muzell ha du-abrant en ur Monopri, evit adsevel ene ur vro, evit astenn ar chadenn a stag an Den ouzh spered an Amzerioù Kent ? Ar chadenn a zo torret, aotrou. Ha tud evelomp, an hendraourion, a zeu da zastum an diwezhañ lagadennoù merglet anezhi, e-lec'h ma c'hellont c'hoazh bezañ dastumet, e kornioù evel Breizh, da skouer. Sevel a raimp un nebeut levrioù, un nebeut pennadoù-skrid e kelc'hgelaouennoù na vint lennet nemet gant tri den pe bevar ; renkañ a raimp un nebeut dilerc'hiadennoù e salioù ur mirdi na vo gweladennet nemet gant un tropellad Amerikanezed o lammat eus un otokarr, mall warno lammat en otokarr adarre, pe d' ur sul goude kreisteiz gant ur soudard dizesk, re baour da vont d' ar fiñvskeudennoù. Petra gwelloc'h a c'hellomp ober ?

TAD

Ar wirionez a zo ganeoc'h. Petra gwelloc'h a c'heller ober ?

HENDRAOUR

Douget oc'h d' ar werinoniezh ?

TAD

Me ? O, ket.

HENDRAOUR

E oan o soñjal koulskoude.

24

TAD

Petra ra deoc'h soñjal... ?

HENDRAOUR

Aze war ar gador en ho kichen e welan ur benveg-sonerezh a c'hiz kozh. Ne fazian ket. Ur biniou eo.

TAD

Biniou va mab.

HENDRAOUR

Ho mab a zo douget d' ar werinoniezh neuze ?

TAD

Ne ouzon ket da betra eo douget va mab. Met gwall ziwezhat eo da zont da zijuniñ: Gwall abred eo savet. Aet eo gant ur mignon da redek ar maezioù, war zigarez eo hiziv Kala-Mae. Menozioù iskis a zo o trotal en e benn. Ne vern.,

HENDRAOUR

Tud yaouank hag a sav abred da Gala-Mae... Met, ur c'hiz kozh eo, aotrou. Daoust hag er vro-mañ ez... ?

TAD

Va mab a c'hellfe displegañ an dra-se deoc'h, aotrou, gwelloc'h egedon.

HENDRAOUR

Ho mab a rank bezañ un danvez-hendraour ennañ.

TAD

Un danvez-soudard a zo ennañ, war a lavar.

HENDRAOUR

Tra, tra ! An dud yaouank ne ouzont ket. Ken nebeut a studierion en hor skolioù-meur a zo tuet, - tuet evit gwir, - d'an hendraouriezh ma 'm eus aon evit an amzer da zont, amzer da zont hor micher, pe gentoc'h hor galvidigezh. Studier eo ho mab, emichañs ?

TAD

Ya.

HENDRAOUR

Ret e vo din kaozeal gantañ.

(A-bell e klever, o tont gant an avel, son ur vombard hag ur biniou.)

TAD

Selaouit.

25

HENDRAOUR

Ar vombard hag ar biniou !

TAD

Va mab e tle bezañ, hag e vignon. Pell-bras emaint.

HENDRAOUR

Met lezet en deus e viniou war e lerc'h.

TAD

Un hanter dousen a zo gantañ, da vihanañ.

HENDRAOUR

Dastum a ra binvioù-sonerezh kozh ?

TAD

E re n'int ket kozh. Graet int bet gantañ, pe gant e vignoned.

HENDRAOUR

Neuze em eus aon ez eo evel arrebeuri ar sal-mañ ha gwiskamantoù ar mitizhion:
Met yaouank eo ho mab...

TAD

Ugent vloaz.

HENDRAOUR

Yaouank-tre eo. Bez' e c'hell bezañ heñchet.

TAD

Ma c'hellit heñchañ anezhañ e c'hellit ober muioc'h eget e dad.

HENDRAOUR

Ba, ba, aotrou. Yaouank omp bet ivez.

TAD

E vamm a zo marv. Marteze en dije selaouet anezhi gwelloc'h. Marteze eo koulz
dezhi bezañ marv.

HENDRAOUR

Kement-se ! N' eo ket sirius ho mab neuze ?

TAD

Na muioc'h na nebeutoc'h eget un all. Klevit, aotrou, ne ouzon ket perak e
kontan deoc'h an traoù-se. Met un den mat hoc'h eus doare da vezañ. Dimezet
oc'h, ma c'hellan goulenn ?

HENDRAOUR

Intañv evel doc'h, aotrou.

26

TAD

Bugale hoc'h eus ?

HENDRAOUR

Ur verc'h am eus. Dimezet eo.

TAD

Mat, neuze e komprenit. N' em eus nemet ar mab-se: Menozioù iskis, evel ma 'm
eus lavaret deoc'h, a zo en e benn.

HENDRAOUR

Menzioù iskis ?

TAD

Emañ o vont da zimeziñ.

HENDRAOUR

Evit ur menoz iskis...

TAD

Emañ o vont da zimeziñ gant ur plac'h a zo gwellañ plac'h an douar. Eürus e
c'hellfent bezañ, ha me a vefe eürus ivez, nemet ar menozioù... (An daou zen a
zo aet en o sav. An Hendraour en deus kemeret ar biniou etre e zaouarn hag a
sell outañ gant evezh.) Gwelout a rit ar biniou-se ?

HENDRAOUR

Graet mat eo, ha diouzh skouer ar biniawoù a wechall. Met evel an delwenn-se war
an armel hag ar pod-pri-mañ war an daol, n'emañ mui ar spered kozh en
traouachoù-se. Ya, torret eo Chadenn an Amzerioù.

TAD

N' eo ket an dra-se a lavar va mab. Ar spered kozh emezañ, a zo o vont da
adveañ.

HENDRAOUR

Ar prenn-mañ n' eo ket prenn eus ar vro. Va digarezit, e oan o sellout ouzh ar
biniou... Ur spered nevez eo, un drevezadur eur ar spered kozh. Romantelezh.

TAD

Ma ne vefe nemet c'hoari ar biniou. Met nann. C'hoari ar biniou, eme va mab, n'
eo nemet un arouez, un digarez. Keneiled a zo gantañ; hag a soñj eveltañ.
Fellout a ra dezho en em gannañ.

HENDRAOUR

En em gannañ ? Gant piv ?

27

TAD

Ganeoc'h.

HENDRAOUR

En em gannañ ganin ? N'em anavezont ket.

TAD

En em gannañ ganeoc'h, a lavaran, ha ganin, ha gant meur a zen ha meur a dra a zougomp bri hag azaouez dezho. Me a garfe terriñ, flastrañ, bruzunañ ar biniou-se.

TAD

Ne vefe ket ur c'holl bras, peogwir n' eo ket kozh. Met, aotrou, ma n' hoc'h eus netra gwelloc'h d'ober, ha karout a rafec'h dont ganin war an dorgenn d'ober un dro-vale ? Ken kaer ha ma 'z eo an amzer, un druez e vefe chom amañ.

TAD

Edon o c'hortoz va mab.

(Klevout a reer a-bell ar vombard hag ar biniou.)

HENDRAOUR

Bez' e c'hellimp kaozeal eus ho mab.

TAD

Ar plac'h yaouank a dle bezañ va merc'h-kaer a zo amañ ivez. Souezhus eo, n' em eus ket he gwelet c'hoazh er mintin-mañ. Mont a ran ganeoc'h.

(Mont a reont er-maez a-gevret.)

HENDRAOUR

Ar studioù a ran, n' eo ket n' eus forzh piv a zo barrek...

(Ar peurrest eus ar frazenn a zo mouget gant an nor o serriñ war e lerc'h. Ar Vigoudenn a zeu tre, a zigor ar radio, hag a ya kuit. Bez' e klever ar « Bavanenn evit un Infanta Varv ». Al leurenn a chom goullou ur pennad. Ar Plac'h All a zeu tre. Azezañ a ra ouzh un daol.)

PLAC'H ALL

(d'ar Vigoudenn, a zo deuet da welout piv a oa er sal.)

Un te, mar plij, dimezell.

(Tanañ a ra ur sigaretenn he deus tennet eus he sac'h ler. Tennañ a ra ivez ul levr, hag en em lakaat da lenn. Goude ur pennad, ar C'hile a zeu tre.)

KILE (souezhet).

C'hwi eo?

28

PLAC'H ALL

Me eo.

KILE

Mat !

PLAC'H ALL

Mat !

(Tevel a reont e-pad ma teu ar vatezh gant an te.)

KILE

Kavet hoc'h eus an hent betek amañ ?

PLAC'H ALL

En em guzhat a ra ?

KILE

Ne ra ket.

PLAC'H ALL

Neuze perak e c'houlennit gant an aer-se ha kavet em eus an hent betek amañ ?

KILE

Emañ amañ gant e dad.

PLAC'H ALL

O paouez gwelout e dad emañ. Ha goude ?

KILE

Koulz e vije bet deoc'h bezañ chomet hep dont.

PLAC'H ALL

Pelec'h emañ ?

KILE

Er-maez. O c'hoari ar biniou hag ar vombard omp bet war an dorgenn adalek ar beure. Ne dalv ket ar boan deoc'h mont d' e glask.

PLAC'H ALL

Na n' em eus c'hoant d' ober. E oan o soñjal... O, mar plij, lakait ar radio-se da devel ! Sonerezh-kañv, me 'lavar deoc'h, d' an devezh kentañ a viz Mae ! (Ar Chile a serr an ardivink.) Ha deuit da azezañ amañ dirazon. Ezhomm am eus da gaozeal ganeoc'h. Ne gemerit netra ?

KILE (oc'h azezañ dirazi hag o choukañ e gorn).

Nann.

29

PLAC'H ALL

Emañ o vont da zimeziñ ?

(Ar C'hile a dan e gorn hep respont.)

PLAC'H ALL

O, atav, ar mignon feal ! An hini na c'hoario biken an trubard d' e vignon ! Ne fell ket deoc'h diskuliañ netra. Me a oar emañ o vont da zimeziñ.

KILE

Neuze, perak e c'houlennit ?

PLAC'H ALL

Ha me a oar emañ ar plac'h-se amañ, an hini a vo an itron, mamm e vugale, an hini a chomo en e gichen, a-hed e vuhez, ken na c'hlazo e vlev ha na gouezho e zent, ha ken na vo douget e gorf d' ar vered, karget a enorioù, e vugale hag e vugale-vihan ha bugale e vugale-vihan o ouelañ tro-war-dro. Fentus eo.

(Choarzhin a ra.)

KILE

Ne welan mann fentus.

PLAC'H ALL

Na me kennebeut, pa soñjan. Deuet on amañ...

KILE

Gant e lizhiri, ha luc'hskeudennoù da ziskouez d' e dad, ha d' ar plac'h yaouank-se...

PLAC'H ALL

Klevit 'ta. Evit piv e kemerit ac'hanon ?

KILE

Evit ar pezh ma 'z oc'h.

PLAC'H ALL

Evit ur c'hast. Met n'on ket ur c'hast evel ar re all. Rak n' eus ket kalz a gred lavarout a vouezh uhel ez int gisti.

(Ar Fouenantadez a zeu tre.)

KILE (d' ar Fouenantadez).

Ne gemerin netra, dimezell.

(Ar Fouenantadez a ya kuit.)

PLAC'H ALL

Deuet on amañ da lavarout dezhañ kenavo.

KILE

Netra ken ?

30

PLAC'H ALL

Ha da lavarout dezhañ e c'hell dimeziñ gant hounnezh. Dimeziñ hep aon ebet, mar intentit ac'hanon. Ne gav ket deoc'h ez on ur plac'h vat, ha kalonek ?

KILE

Ne ouzon ket hag ez oc'h ur plac'h vat, ha kalonek. Ha ne ouzon ket petore menoz a zo a-dreñv ho spered. Met n' en deus ket ezhomm eus hoc'h aotre. Ne zimezo ket.

PLAC'H ALL

Ne zimezo ket ?

KILE

Emañ o vont... emaomp o vont d' ar brezel.

PLAC'H ALL

Da belec'h ?

KILE

C'hwi a oar koulz ha me.

PLACE ALL

A ya, ar bannieloù bihan : ar paperennoù bihan a yaemp da begañ ouzh ar mogerioù e-pad noz ; ar spilhenn-alc'houez en deus roet din. (Sellout a ra ouzh ar spilhenn-alc'houez a zo stag ouzh he brennid ha lenn a ra :) « Kentoc'h ar marv eget ar saotr ». He petra lavar ar plac'h-se ?

KILE

Er mintin-mañ hepken en deus diskuliet dezhi e venoz. Emaint c'hoazh o-daou ahont war an dorgenn. O lezet em eus evit reiñ dezho muioc'h a frankiz da gaozeal.

PLAC'H ALL

Se ne vir ket ouzhin da lavarout kenavo.

KILE

Evit klask derc'hel anezhañ oc'h deuet. Setu va soñj, krenn ha krak.

PLACE ALL

Nann. Me ne dan ket d' ar brezel. Me ne ran forzh eus ho menozioù, paotred. C'hoarzhin un tamm. Kaout plijadur. Reiñ plijadur. Evit kaout ha reiñ plijadur on ganet. Ne lakain den da c'houzañv, met ne fell ket din gouzañv kennebeut. Sellit, ar spilhenn-mañ, n' he dougin mui. He mirout a rin hepken, abalamour d' an eñvorioù. (Distagañ a ra he spilhenn-alc'houez hag he lakaat en he sac'h-ler.) Koulz eo din mont bremañ. Galvit ar vatezh, mar plij, ma paein anezhi. (Sevel a ra.)

31

KILE

Lezit an dra-se war va c'hont.

PLACE ALL

Kenavo.

(Stardañ dorn a reont. Ar Plac'h All a ya er-maez. Ar C'hile a ya kuit ivez dre an nor a sko ouzh diabarzh an ostaleri.

Ar Fouenantadez a zeu tre, hag o kavout ar sal goullo, a zigor an ardivink-radio. Klevout a reer « Tostoc'h ouzhit, va Doue ».

Un nebeudig goude e teu ar Plac'h hag an Tad tre.)

TAD.

Amañ e vimp mat. A-benn ar fin on disammet diouzh ar paotr kozh... Ur c'helenner ! Ar vrasañ doujañs em eus, evel just ouzh ar gelennerion. Met pebezh teod ! Ur gente] en deus graet din, ur brezegenn. Nann, meur a gentel, ha meur a brezegenn. Me a gave din ne echufe morse. Ar werinoniezh, an hendraouriezh, an hengounioù, an istor, ha me 'oar ha me 'oar. Pe gentoc'h, ne ouzon ket. Ma 'm eus komprenet un dra bennak, em eus komprenet ne ouien netra. Brav eo ar ouiziegezh. Re vrav, am eus aon, evidon. O va fenn ! Hag ar radio daonet-se oc'h ober trouz. « Tostoc'h ouzhit, va Doue ! » Pebezh sonerezh da zibab evit an deiz kentañ a viz Mae ! (Serriñ a ra an ardivink.) A, gwelloc'h eo. Bremañ, va merc'hig, lavarit din, petra a c'hoarvez ganeoc'h ? Pebezh aer iskis ! Bet oc'h o kaozeal gant va mab ?

PLAC'H

Bet on o kaozeal gant ho mab.

(Azezañ a ra war ur gador-vrec'h kolo en tu dehou war araog al leurenn. An Tad a zeu hag a ya dre ar sal.)

TAD

N'eus ket bet tabut etrezoc'h moarvat ?

PLAC'H

Nann, n' eus ket bet a dabut.

TAD

Lavaret e vije emac'h o vont da ouelañ.

PLAC'H

Ne ouelan ket. (Gouelañ a ra.)

TAD

Evelato !

32

PLAC'H

N' eus ket bet tabut etrezomp, hen touiñ a ran deoc'h. Met lavaret en deus din...

TAD

Petra en deus lavaret deoc'h ?

PLAC'H

Ne ouzoc'h ket ?

TAD

Penaos e oufen ? Met mar deo bet o c'hoari un dro fall bennak e klevo diganin. An hailhevod !

PLAC'H

N' eus netra da damall dezhañ.

TAD

Al lampon !

PLAC'H

Ar wirionez a zo gantañ marteze.

TAD

Ar c'hailh fall ! Met petra en deus lavaret deoc'h ?

PLAC'H

E oa re yaouank da zimeziñ.

TAD

Pep tra a zo divizet etre ho kerent ha me, ur wech evit mat. En hon amzer e oa ar c'hiz gortoz ha gortoz a-raok dimeziñ. Me a oa tregont vloaz, hag ho tad pemp ha tregont p' hon eus kemeret pried. Hag ali omp hon-daou ez eo ur c'hiz dinatur, hag ez eo gwelloc'h dimeziñ abred, ha kaout bugale pa vezer c'hoazh yaouank-flamm evit o sevel, dreist-holl pa 'z eus arc'hant. Ha n' eo ket an arc'hant a vanko deoc'h.

PLAC'H

N' eo nemet un digarez.

TAD

N' it ket da grediñ an dra-se. Karout a ra ac'hanoc'h. Ha krediñ a ran e karit anezhañ. Froudennoù a grog alies e pennoù ar baotred-se, ha ne ouzont ket o-unan ar pezh a lavaront.

PLAC'H

Muioc'h eo eget ur froudenn.

33

TAD

Ba ! Din-me en deus meneget ivez un dra bennak. Met n' em eus graet nemet c'hoarzhin. Ar gamaladed a zo gantañ a zo brell un tammig, hag o selaou a ra muioc'h eget na garfemp. An dra-se a dremeno.

PLAC'H

Ne dremeno ket. N' eo ket selaou e gamaladed a ra. Int-i a selaou anezhañ. E frankiz a fell dezhañ kaout da ren, da vezañ maestr. Lorc'hentez eo. Bezañ dimezet a vefe koll e frankiz. En abeg da se e nac'h mirout ac'hanon.

TAD

Ha ne c'hellit ket mirout anezhañ ? Ha ne glaskit ket mirout anezhañ ? E lezel a rit da vont diouzhoc'h hep ur ger ? Da zistrujañ ho puhez hag e vuhez ? Da flastrañ hoc'h eürusted hag e eürusted ? Ne stourmit ket ? Ne enebit ket ? Asantiñ a rit ?

PLAC'H

Lorc'hus on ivez.

TAD

Ha karout a rit anezhañ ?

PLAC'H

Ma vefen kreñv a-walc'h, pe diboell a-walc'h evit mont d' e heul dre an hent en deus dibabet, e vefe lavaret gant an holl, ganeoc'h end-eeun, e rofen un testeni a garantez. Gwazh a se din, ha din bezañ yaouank, em eus skiant. Bevañ a fell din, aotrou, bevañ a fell din. Ur vuhez sioul, un ti, ul liorz, ar marc'had, ar gegin ; va fried o vont d' e labour e-pad an deiz, o tont en-dro davedon diouzh an noz. Me a oar ez eus kalz a raio goap ac'hanon. Met graet on evit ar vuhez-se, evit ar vuhez-se hepken. N' em eus ket aon d' hen anzav. Ne fell ket din gouzañv.

TAD

Piv a fell dezhañ gouzañv ?

PLAC'H

Ho mab.

TAD

Ha gouzout a ra va mab ar pezh a fell dezhañ ?

PLAC'H

Bevañ a fell dezhañ ivez. Evit bevañ e rank gouzañv. E levenez eo. Un iskis a levenez. Ar maeziou, an oabl, an avel, hag an hent, pe hent ebet. Plijadurioù berr ha gouez, ha c'hwervoni d' o heul. Hag atav ur pal dirazañ, ur pal hepken, ur pal dirazañ evel an heol, an heol a sav, hag a dro, hag a ya d' an diskar ha d' ar marv da fin an deiz, hag a rank mont d' an diskar ha d' ar marv. Setu evit ho mab ar vuhez.

34

TAD

Bremaik edoc'h o ouelañ. Ha koulskoude ne garit ket va mab.

PLAC'H

Diaes din lavarout.

TAD

Den ne gar anezhañ, nemedon.

PLAC'H

Ma karfec'h anezhañ, e lezfec'h anezhañ da vont.

TAD

Peogwir e karan anezhañ, ne lezin ket anezhañ da vont. Ne rin ket evel doc'h.

Mont a raio.

TAD

Neuze ez aio gant va mallozh.

PLAC'H

C'hwi eo a garit, ha n' eo ket ho mab. En em garout a rit drezañ.

TAD

Ha goude ? N' em eus labouret, a-hed va buhez, nemet evitañ. Ar gwir am eus d' e heñchañ, ar gwir am eus d' e zidouellañ. Va dlead eo, pe ne vijen mui e dad.

Kontet em boa warnoc'h evit va skoazellañ.

PLAC'H

Petra c'hellan-me ober ? Stourmit, enebit, evel ma lavarit. Ne dalvezo da netra.

TAD

A gav deoc'h ?

(Ar C'hile a zeu tre)

TAD (d'ar C'hile).

Pelec'h emañ va mab ?

KILE

Emaon o klask anezhañ.

35

TAD

Moarvat emañ atav er-maez.

(An Tad hag ar Plac'h a ya kuit. Ar C'hile en em laka da c'hoari un ton laouen war ar vombard. Ar Biniaouer a zeu tre.)

KILE

Emañ da dad o c'houlenn ac'hanout.

BINIAOUER

Mont a ran.

EIL ARVEST

KALA-GOANV

An hevelep torgenn, nemet moal dindan an oabl.

Diwezh an noz. Litenn a ra. An Hendraour, paket en e vantell, a gerzh, ul letern gantañ en e zorn.

HENDRAOUR

Kala-goañv ! Amañ n' eus nikun.

A-hed an nozvezh, va-unan,
dibaouez on bet o kantren.

N' em eus gwelet war ar menez
na kornandoned na spesou,
ha n' em eus klevet o voudal
nemet an avel war al lann.

Kompren a ran : me 'zo ganet
ha mervel a rin diskredik.

Ha padal, ur weledigezh
dister am dije dellezet,
peogwir em eus studiet holl
vojennoù ar bobl. Pennfollus
eo ar vro-mañ. Ne ziguzh mann
d' an neb na ra ket e annez
en un ti-soul. Tort pe vezvier,
pe gouer paour e ranker bout
da vout touellet gant ur voudig.

Din ne c'hoario birviken
ur gobelin un dro bennak.

Ur c'hemener a c'hell, pa gar,
bout kilhet : n' em eus ket ar gwir.

An arc'helar, a zañs dirak
ur vatezhig, din a ra goap,
36

o chom disgwel. Hag ar sabad
a steuz er c'houmoul hag a dav
pa wel ar baotred beg va fri.
Tostaat a ran, ha n' eus mui roud
eus tasmant an tarv er roudour.
Karr an Ankou ne wigour ken,
hag ar c'hloc'hig-kañv en hentoù,
kaer 'n deus tintal, me 'zo bouzar.
Ouzh troad ar bantenn, 'tal ar wazh,
ma 'z an, ar gannerez a sav,
a stlap he golvazh en avel,
ha trumm a bleg he liñsel-hud.
Hag an hoper-nouz, simudet,
a skar prim-ha-prim d' ar bed all,
mibin, dre doull ar Roc'h-Allas.
Pep semeilh a skamp dirazon,
kement spontailh 'zo a spontan.
O vont e-biou din, an Anaon,
am eus aon, n'int mui marnaoniek.
Ha ne bakin na polpegan,
na korrigan na morganez
em roued werinoniezhel.
UR VOUEZH (gwan)

O!

HENDRAOUR

Petra ?

AR VOUEZH

Petra ?

HENDRAOUR

Mann ne welan...

Eo... Du - hont, en traoñ, spurmantet
'm eus ur skeud iskis. O redek
emañ... Nann... war e c'horregezh
e kerzh... Un tasmant sur ez eo.
En dro-mañ 'vat e vin teoget.
N' hen lezin ket da vont d' e di,
peogwir ez eo deut en diwezh.
Tosta, tasmant kaezh, n' az pez aon !
Te 'wel, strafuilhet, alvaonet,
fromet, bamet, abafet on,
braouac'het-mik. Ken spouronus
ez eo da zremm ! Tamm ne guzhin
37

on faezhet gant da strobinell,
dinerzhet, dindan gazel-ge.
Ne fiñvan ken, hag ar sebez
a zalc'h va zeod... ('Michañs ez an
un tamm re brim, gant ar c'hoant bras
am eus d' e zoñvaat. En askont
da se, me 'gred, 'mañ o vont kuit.)

Hola !

AR VOUEZH

Hola !

HENDRAOUR

Tostait 'ta !

AR VOUEZH

Piv oc'h ?

HENDRAOUR

Un den, ur beajour,
ul lenneg ivez, a vourrfe
o komz gant teuz pe arc'helar,

pe gornandon e lein ar run.

Ha c'hwi, aotrou, piv oc'h ?

AR VOUEZH

Un tad o klask e vab.

(An Hendraour a sav e letern da sellout ouzh dremm an hini en em gav bremañ dirazañ. Anavezout a reer an Tad. Diskabell eo hemañ, fuilhet e vlev ha skoelf e zaoulagad.)

HENDRAOUR

Ho mouezh a dorr.

Moarvat ez oc'h klañv.

TAD

Un torfed euzhus am eus graet.

HENDRAOUR

N' ho kredan tamm ebet, aotrou ; m' hoc'h anav.

C'hwi eo an den am boa kavet

amañ da gala-hañv. Edo

ho mab ganeoc'h.

TAD

Siwazh !

38

HENDRAOUR

Ho mab a glaskit amañ ?

Arabat bezañ nec'het. Yac'h eo atav ?

TAD

E lazhet em eus.

HENDRAOUR

Che ! – (Bravoc'h

eget na soñjen ! se 'zo c'hoazh

un abadenn ! en em lazhañ

a reer bremañ.) – Me 'zo rannet

va c'halon, aotrou. Ha petra

en devoa graet ho krouadur ?

A dra sur, pa vuntrer ur mab

evel-se, n' eo ket hep abeg.

TAD

E vuntret n' em eus ket e-giz

ma lavarit. Meur a viz 'zo

ez eo aet diouzhin. Dirollet

oa e spered, a gave din...

E gwir, gant ar galv kevrinus

oa loavet, a vez o luskañ

davet ur pal peurzianav

dimp, an tadoù, hor re yaouank,

pal ar c'hlanded, pal ar frankiz.

Kann a zo bet, hag eñ tizhet

gant ur voled e-kreiz e dal,

eo marvet, warnañ va mallozh.

HENDRAOUR

Pelec'h ?

TAD

Amañ.

HENDRAOUR

Peur ?

TAD

En noz all.

Ha me en hent raktal, mall din

kavout e gorf, da zaoulinañ

'n e gichen, ur wech, – pe anez

n' em bo peoc'h biken. Hag ez an '

giz ur pirc'hirin. 'Hed an deiz

39

em eus kerzhet. Adal neizheur

'n em stlejañ a ran... Ar heure,

ha dont a ray ?

(Ur sklerijenn espar a darzh. Seblantout a ra dont, n' eo ket eus an oabl, hogen eus an douar, dres e lein an dorgenn. E-touez dismantrou, moarvat re an ostaleri, e weler korf ar Biniaouer, astennet war al leton, e zorn war e viniou ; ha kluchet en e gichen, evel o pediñ, ur vaouez, kuzhet he fenn en ur bichourell e-giz an intañvezed.)

HENDRAOUR (etre e zent)

An dra-se tamm

n' on evit kompren : ur flammder
iskis o sevel, n' ouzer ket
a belec'h ; evel krouet gant
hor soñjoù ; e-doug ur prantad
hirik on bet o troiata
'kreiz ar vein-mañ : hag ,a dra sur,
aze n' oa mann. Sed ar burzhud
o tont warnon. Met an hud-se
ne blij din nemeur. Mar ne chom
an den a skiant difrom-kaer,
penaos e vo gantañ sklaeriet,
pe c'hoazh disklaeriet, sekred bras
an Natur ? Me 'gav hegasus
d' an neb a zo 'klask ar muzul
eus an teuz hag ar bugul-noz,
kavout un dra dic'hortoz-krenn
war e hent. Ma ! diarbennomp
seurt trelaterezh. Ul lommig
furnez 'ta ! Un douellidigezh
n' eo ken, ur sebez, ur reze,
un impentadenn, ur pennad
froudenn, ur mezevelladur,
ur c'hlaouenn, un treant pe ur strop,
ur bad, ur gaouad trenobi.
Trefuet on, trevariet,
sonnet, strafuilhet gant netra
nemet ar skuizhnez. Nann, aze
ne welan seurt, - (ken aheurtet
e vin ma teuin da grediñ). -
Ne welan seurt. - (Ret orinañ
gant gerioù, ken na zianal
an den, ur menoz. Ma talc'her
start a-walc'h, e teu ar spered

40

da blegañ. N' eus forzh. Tro pe dro
em bezo graet un arnodenn.

Ma pad ar burzhud a-enep
pep striv, e vezin direbech.)

Ne welan seurt.

(E-keit-se ez eo aet an Tad da zaoulinañ e-kichen korf e vab. Neuze e tegouezh dre ur wenodenn, hep bezañ gwelet gant an Hendraour, ur plac'h gwisket-kaer, hep an disterañ tamm mantell, nemet ur skerb war he diskoaz, diskabell, ur vleunienn en he blev, dres evel pa vije o tont eus ur sal-goroll, gleb-dour-teil avat hag o kridiennañ gant ar riv. Eviti da vezañ damsklerijennet, ez anavezere ar Plac'h All.)

PLACH ALL (d'an Hendraour)

Pa vo echu
ganeoc'h dibunañ ho kudenn,
e lavarot din, va den mat,
petra ran amañ.

HENDRAOUR

C'hwi a dle,
dimezell, hen gouzout gwelloc'h
egedon; Un tasmant oc'h-hu
ivez ?

PLACH ALL

Oc'h en em ziduiñ.

oan gant mignoned. Ijinet
hor boa c'hoarioù speredek,
c'hoarioù seurt a embreger
en noz en un ostaleri
da dremen an amzer. C'hwi 'oar :
lenn er c'hafe, tennañ kartoù,
lakaat taolioù da dreiñ, goulenn
gant ur spilhenn un dra bennak
en ul levr oferenn, hag all.
« Ober, » eme unan: « c'hallan
gwell : lakaat da gousket an neb,
ac'hanoc'h a gar, plac'h pe baotr. »
Ha me raktal da reiñ aotre
dezhañ, 'vit farsal, d' am menoz...
Bremaik, va-unan, en noz du,
tost ac'han, ez on dihunet,
hep keal nag eñvor a netra
a zo c'hoarvezet abaoe,
nemet ur spont meur o sevel,
hag ur galv o tont a-bell-bras
davedon.

41

HENDRAOUR

Ma ! sellit aze !

PLAC'H ALL

Pelec'h ?

HENDRAOUR

Aze.

PLAC'H ALL

Seurt ne welan.

HENDRAOUR

Na pebezh eurvad ! Tasmantoù
trec'h e vin deoc'h ! Ur soñj goullo
ne oa ken eta !

PLAC'H ALL

Gortozit.

Bremañ, pa gomzit, evit gwir
e welan.

HENDRAOUR :

Petra ?

An dirienn

sklerijennet holl... un den kozh
daoulinet... ur vaouez, klozet
he mantell... o pediñ e-tal
ur c'horf gourvezet.

(Ur griadenn spontus a zeu ganti, hag e kouezh semplet. An Hendraour a gerzh
betek enni d' he sikour.)

HENDRAOUR

Ne dalv mui

brabañsal na kas c'hoari ken
gant pezh a zo dreist d'an ene.

Pe 'z eus tud amañ pe spesou,

'ra din foutre kaer ! Sikouromp

ar plac'h-mañ, e-lec'h klask kompren.

(Un den yaouank en em ziskouez neuze a-greiz an deñvalijenn, gwisket hanter e-
giz ur soudard, Ar C'hile eo. An Tad a sav e benn.)

TAD

Marv eo va mab.

42

KILE

Ne ouien ket.

TAD

Edoc'h gantañ.

KILE

Gantañ edon,
en e gichen, e gwirionez.

TAD

Pa gouezhas ?

KILE

Ya. E zilezel
am eus graet.

TAD

E vignon gwellañ
oac'h, a gave din.

KILE

Ehanit

d' am zamall. Gouzout n' hellit ket
ar pezh am eus gouzañvet : me
'zo va-unan abaoe dec'h,
war ar menez gleb, o tec'hout
hep pal dirazon ; ha goude,
kuzhet en ur foz, o krenañ,
klañv gant an derzhienn, ha klañvoc'h
gant ar morc'hed. Evidoc'h-hu
n'eus nemet anken. Un trubard
ez on-me.

TAD

Daoust d' hor glac'har don..
ha biken e vimp pardonet ?

KILE

O, pa vijen chomet e-tal
va breur en emgann, 'vel dalc'hmat
e raen, - ya, pa 'm bije padet
ur predig c'hoazh, e saveteiñ
am bije graet ! Rak o treiñ dres
da sellout ouzhin, e kouezhas,
ha me o pellaat.

43

TAD

Em askre

e klaskan an druez. Gwechall
'm bije kavet d' ho frealziñ
komzoù mat, paotrig. Ganin oa
ur galon dener. Va foanioù,
ar bec'h a rankan-me dougen
a ra din... Pe blanedenn euzh
a grog ennon, pa n' am eus mui
va c'halon-den ?

KILE

A ! c'hwi ivez ?

TAD

Petra ivez ?

KILE

Ur c'hemm espar,
dreist poell ha meiz, a gouezh warnon.

TAD

'Giz un dorn yen em c'halon gozh
o puñsañ, bozad-ha-bozad,
ken na zisec'h : ha tamm-ha-tamm
on evel un all.

KILE

Estlammus

ar pezh a santan : an usved
o tigeriñ, ken na gredan
'maon hanter en neñv hag hanter
war an douar : ouzh va gervel
mouezhioù anav, tavet pell 'zo,
tud aet da...

TAD

Grik !

KILE

Emaint o tont !

TAD

Nann, o tec'hout !

KILE

Me o c'hontfe

gant va biz, hag int o tremen

ken tost.

(Skeudoù a spurmanter o treuziñ an oabl, evel koumoul, hag e klever leñvadegou damvouget gant trouz an avel.)

44

Ar Plac'h All, e-keit-se, a zisempl. Sevel a ra en he c'hoazez. An Hendraour a chom en e sav en he c'hichen.)

TAD

Aze, 'n ur vandennad,

em stlejañ 'reont war ar bratell.

KILE

Hag ahont, 'maint o nijellañ

a-us d' ar glen, evel ganet

eus al latar.

TAD

Aze ne deus

nemet pennoù digorf, euzhik,

o skrignal, o kuzulikat,

dent melen ha daoulagad gwenn

e don eskern diskroc'henet ;

goulioù digor, regredus,

linek, a-zivilh el lusenn.

KILE

Ha dremmoù ha korfoù heneuz,

'n ur froudad vilder o teuziñ..

TAD

A-vern, a-vordilh o fiñval,

e krec'h ar run, e traoñ al lann,

dre-holl.

PLAC'H ALL

An anaon !

HENDRAOUR

An anaon !

TAD

An anaon daonet !

(An anaon a dremen stankoc'h-stankañ. Neuze e sklaera an oabl un disterig, hag e tav ar gorventenn. An Hendraour a dosta ouzh ar Biniaouer.)

HENDRAOUR

Traezh ha menezioù, mui ne din,

yac'h va c'halon, er mintin drant,

drezoc'h, va-unan, da gantren,

Echu e dro, an tremeniad

a dremen, gant e sac'hadig,

damskañv, dambounner, da viken.

45

A ene, lorc'h 'zo bet ennout

oc'h arvariñ dalc'hmat. Goude

prederennoù hir ha trevell

diziwezh, 'giz ur bugel nay,

ez ez, en ur bed gleb ha yen,

da stlepel er gwent goulennou,

da vesteodiñ, da valbouzat

rendael, arguz ha breutadeg,

evel boued treut d' an heklev.

Studiet em eus, ha bevet

n' em eus e giz ebet. Setu

penaos e flistras ar vuhez
e-biou din trumm, hep tamm ezhomm
ac'hanon, hag en ur bomm-nij
e steuzias, dizoan ha dijoa.
Pezh a oa gwir, din a oa gaou.
He me, evel ur pilhaouer,
dre diez meur an amzerioù,
o furgutañ, born ha bouzar,
er bruzun hag en arvara.
Atav serriñ dor va c'halon
ouzh ar mad hag ar wirionez ;
atav kilañ rak an esmae ;
atav goapaat ; atav daeañ
kement doue 'zo, dianav,
hag anav, hag anat. Kavet
ec'h eus, Biniaouer hegredik,
an Nor d' an dieubidigezh ;
ha me, ar C'hlasker, mik ez an,
liammet, en islonk an Ankou.
(Mervel a ra.)

PLAC'H ALL

Karantez, ya, nozvezhioù tomm,
orged ha c'hoarzh, ha ne chom ken
nemet an heug, 'vel eonenn rous
'n ur boullenn du. Ar c'houmoul 'zo,
padal, ken drant o piltrotat
a-bell ! Ha ni a-steud, a-drak,
marvoret, 'vel bezhin flaket
war an traezh, ni, ar plac'hed foll,
oa hon holl ved hag hon holl joa
gant korf ur gwaz. Komzoù loavus,
bouchoù hir, ha selloù luziet !
A va mignon, ur gened all
a lintre sioul war ho tal flour,
46

ha c'hwi, dinamm, en ho kourvez
e peoc'h ar mintin. Ezeziñ
ouzh ho klanded a raen. Din-me,
un trelat ne oac'h ken, ennoc'h
ho lagad gwrezus, ho poc'h ruz,
an dejan e korn ho muzell,
ha nerzh tener ho kourelezh
o parañ warnon, o trezañ
milteñzor kuzh he damani
e flammder hoc'h izili noazh.
Bremañ, mont a ran, siwazh din,
en ur gwele strizh, da ginnig
da hillig ar vein va c'hig yen.
(Mervel a ra.)

KILE

Tiern yaouank, peur e sentin,
feizleun, ouzh da c'halv lirazhin, me,
an trubard mezhek ? goude pet
kantved hir a ezeved kriz ?
Pal ar vuhez ac'h eus tizhet
hepdon, ha ne don mui netra,
pa n' am boa ken lorc'h, ken eurvad
nemet ez asant ? O hader
goanag dihesk: start en derou,
startoc'h en diwezh, gwir soudard
er c'hamp hag er c'hann hep par dit,
lent da daeriñ, prim da dridal,
kreñv da zorn ha hael da galon,
ha kanet 'vo da varonad

gant unan marv ? Hon tonkadur
dimp, tud dister, eo bout sturiet
gant ur sklerijenn veur : ne deo
nemet klask tommañ, 'vel peorien
rividik ouzh tan un ene,
dreist diraez, siwazh ! Ha setu
va reuz : bout strivet en tu-hont
d' am ene paour-me ; 'n ur vont dall
ouzh da heul, stourmer, da vale
dre 'n diarros serz, touellus
nemet d' ar re 'zo diuzet,
dalc'het gant Doue. Flastret on.
A drec'hour tueur, va c'halon gaezh
atav 'zo dit: ha me faezhet.
(Mervel a ra.)

47

TAD

Va lez, va mabig, da grediñ
out c'hoazh bihanik, ganin-me,
da zornig em dorn, o redek
dre ar c'hoad hag ar strouezhegi
a-drek hon ti kozh, ha richan
da vouezh 'vel un evn. Unanet
oamp en deizioù-hont, dibreder.
Ha padal e ouien ervat
em bize freuzhet ar chadenn
a steuen. O, planedenn yud,
a ra dimp karout e duder
hon emgarantez, ha terriñ
an teñzor oa dimp prizius
dreist ar bed-holl ! An harlu-se,
a rann hon ene diouzh ene
hor re garet, a zo e flemm
lemmoc'h 'vit ar marv. A-vremañ,
hepdout, dre 'r vro digevannez,
morc'hedus ha brevet, ez an
da vagaan va doan en anhun.
(Mervel a ra.)

Ar vaonez a zo kluchet e-tal korf ar Biniaouer a sav he fichourell. Anavezout a
reer ar Plac'h.)

PLAC'H

Peoc'h an endervezh en un ti ;
an heol laouen war al liorz ; ar prenestr digor, an nor serr ;
an dilhad kannet ha feret,
e-barzh an armel renket-mat ;
ar gwele kempennet adal
ar mintin, ha skubet al leur ;
setu va lod ha va eurvad.
O kalon dizoñv, o kadour,
gant va dorn, ma kredfen flourañ
da dal, eus ar bed dianav,
ha distreiñ a rafes, davet
an hini 'zo bet o c'headal
ma plego da youl, da vale
ganin, e skeud ar bloavezhioù,
diglemm, dic'hoant, ha dichoulenn ?
Doue, p' en deus da zilennet
d' ur Baradoz ma ne gredan,
merc'h an Douar, mont da gantren,
habask, ouzh an Nor difennet,
a galon uvel E bedan
d' az mirout glan a bep anken.

48

(Mervel a ra.)

Tarzhet eo an deiz war an dorgenn. Ar Biniaouer a sav.)
BINIAOUER
Uhel va zal ez an, ha sart va dremm,
davet an Tir a lugern er C'huzh-Heol.

Roparz HEMON,
Paris 1946 - Dulenn 1949.

49

Studiadenn diwar-benn pobl Vreizh

gant Yann BOUPINOD

Ne gav ket dimp e vije bet klasket biskoazh studiañ da vat buhez ar renkadoù-tud a vev hiziv war douar Breizh. Ar c'hallaoued hag ar pobloù all a gemer kalz preder gant seurt kudennoù met amañ n'eus bet hini c'hoazh eus ar vrezhoned emskiantek o vould'hañ al labour-mañ. Hor gwellañ hon eus graet 'ta da welout an traoù evel m' emaint e diwezh an eil brezel-bed.

A) TUD VEUR BREIZH
BUHEZ PEMDEZIEK POBL VREIZH

Studi pobl Vreizh a c'hell plediñ pe gant bugale vrudetañ hor bro pe gant buhez pemdeziek an dud vunut.

Lavaret hag adlavaret eo bet ez eo Breizhiz tud pennek, kalonek ha kizidik, dic'hoantek bepred. Ha gwir eo e kaver ar perzhioù-se gant an holl anezho. Renan a skrive penaos e oa kenwerzh ha laeroñsi heñvel tra : a-hed ar c'hantvedoù ez eo aet hor studierien speredekañ d' ar c'hloerdi, d' ar Borda pe da Saint-Cyr ; ar re nebeutoc'h donezonet o deus pleustret war ar reizh hag ar skiantoù ha d' an diwezhañ-holl war an ijinerezh hag ar c'henwerzh.

N' eus netra souezhus neuze ma 'z eo bet dreist-holl hon tud-veur eskibien ha beleien santel, moraerien dizaon ha brezelourien didrec'hus, brudet dre o fealded, o diseblanted e keñver an arc'hant hag an enorioù, hag i-holl divarrek-krenn da urzhiañ ha da brientiñ. Sklison, Richmond, Duge-Trouin, Kasard, Ar Bourdonez, Surkouf a zo seul dedennusoc'h ma n' o deus biskoazh goulennet tra ; marv int en harlu pe en toull-bac'h dre m'o deus nac'het bezañ lakizien.

Breizhiz a stag talvoudegezh ouzh perzhioù an ene. Plijout a ra dezho stourm evit ur menoz meur ha digas int e-keñver an danvez. Dre-se int chomet a-dreñv ar C'hallaoued orgedus hag ar Saizon tost d' an arc'hant.

Anavezet eo ivez penaos e vez stummet an den gant ar vro, ha pegen dedennet e vez ganti an estrenien staget outi dre ar gwad, pe chomet ur pennad da vevañ enni. Ur seurt levezon vreizhat a zo anat war La Fayette, Viktor Hugo, Per Loti ha Foch.

50

Gouzout a ra an holl pegen brav e komze Santez Katell a Siena diwar hor penn : « Elec'h ma tremen an heol, e tremen ar Breizhad ». Hogen kornbroioù ha kêrioù 'zo dreist-holl o deus douget pell brud hor bro. An Naoned ha St-Malo, kêrioù pouezus adalek ar grennamzer dre ar c'henwerzh a raent, a zo bet ganet enno kalz tud veur ; Roazhon a zo bet disteroc'h, anezhi ur greizenn a vererezh-bro kerkent hag ar XVIvet kantved, koulz ha Brest, kêr ar soudarded hag ar vartoloded. Hogen e Breizh-Uhel pe e Breizh-Izel, war an Arvor pe en Argoad, nag a dud vrudet eus Montroulez da Gemper, eus an Oriant da Wizurieg, eus Landreger da Zinan !

Talvoudegezh ar soudard breizhat a zo anavezet abaoe an eneberezh ouzh ar Franked. Goude Sklison, ar Gwesklen, Richmond, An Nou, Rohan, Gwezbrien, e teu Moreau, Kambron, Charette, Kadoudal, Ar Morisier, Ar Flo ha Ronarc'h. E-leizh a Vretaned ez eus bet e-touez gopridi dizañv brezelioù Italia ha Spagn, emgannerien an Dispac'h, harozed Diksmud ha stourmerien a-c'hrad-vat an FFL hag an LVF.

E-touez miliadoù anvioù-all, menegomp evel martoloded vrudet : Porzhvoger, Koatanlem, Prieur, Jakez Karter, Laudronnier, Duge-Trouin, Kasard, Ar Bourdonez,

Ar Mot-Piked, Kersant, Dufren, Survil, Kergelen, Kervadeg, Surkouf, Bison, Pavie, Charner, ar Brizh.

Evit pezh a sell ouzh ar gredenn, goude an drouized dizanv e teu Sent Arvorig : Albin, Melani, Marzhin, Emilion, - ha Sent Keltia : Malo, Tugdual, Paol, Gwenole. Ken brudet all eo d'Arbrissel, Abelard, Ewan Helouri, Santig Du ha goude, ar visionerien An Nobletz, Maner, Montforz o tiffraostañ an hent d' an tadoù Brised, Drouet, Dorgères, Kokard, Blanche, Frot a yeas dre-holl dre ar bed: Lignez ar breladed vras a gendalc'ho gant Boisgelin de Cucé, Champion de Cicé ha goude Gwesbrien, de la Marche. Menozioù Lamenez a vo prizius evit an iliz katolik, a vo skrivet hec'h istor gant Duchesne.

En arzoù-kaer hag el lennegezh e c'heller menegiñ ivez anvioù ken niverus-all. Danvez Breizh a zo bras e levezon a-hed ar grennamzer. Da lez an Dugez Anna e teu Mechinod, Bouchard, ar Baod, Rodier ha Kolomb. Anavezet mat eo ivez Erard, Noel du Fail, Duklos, Lesaj, Freron, Ozann, Delabord, Lañjuinez, Kêrvarker, Brizeug, Feval, Mase, Dukoudred kenkoulz ha Chateaubriant, Jul Vern, Vallée, Loth, ar Bras, Kalloc'h.

51

D'argentre, Dom Moris, Toullier, Poullain ar Park, ar Chalotez, Kalhod, Rochon, Maupertuis, Broussez, Laeneg, de Gournay, ar Borderie, du Lindu, Sane, Dupuis de Lome, Kerviler o deus pleustret war ar reizh, ar skiantoù, skiant an hentoù hag ar savadurioù.

War an dachenn botilikel, Nevenoe, Konwoion, Salaun, Alan Varvek, Alan Fergant, Yann IV, Per Landeiz, an dugez Anna a ouezas stummañ ervat Stad Vreizh, a stourmo diwezhatoc'h Pontkalleg hag ar Rouerie da saveteiñ hec'h elfennoù diwezhañ. Ouvrard, Fouché, Keratry, Jul Simon, Aristid Briand, Loeiz ar Fur a bledo gant kudennoù etrevroadel.

Ar roll-se savet buan hag amreol a-walc'h a zo ennañ 114 anv tud vrudet, 14 a zo leonat, tud a iliz evit an darn vrasañ, 10 a zo a Gernev, ar pep brasañ arzourien ha skrivagnerien, 22 a vro Wened, dreist-holl politikerien hag arzourien, 7 tregeriat, tud a iliz hag arzourien. Ar 14 genidik eus St-Malo, Dinan ha Dol a zo koulz lavaret holl martoloded ha skiantourien. Ar 16 roazhonad a zo tud a iliz, politikerien, skiantourien. Ar 24 naonedad, brezelourien, politikerien, tud a iliz hag arzourien. E pep lec'h ez eus martoloded.

B) RUMMADOU AR GEVREDIGEZH E BREIZH

Pobl Vreizh ez eus div lodenn anezhi : Breizh-Uheliz o komz trefodachoù romanek, - Breizh-Izeliz, merket mat a-hed an amzerioù dre implij ar yezh keltiek.

Ar Breizh-Uhelad a zo sioul, diaes da fromañ, goustadik e spered. Poblans Vreizh-Uhel a zo he ferzhioù etre re Breizh-Izeliz ha Gallaoued an Normandi, ar Maine, an Anjou, ar Poitou. Evelkent e vir ar spered a gevatalded hag a gevrinerezh, hogen dindan doareoù sioul. E Breizh-Izel an daou dra-se a ya an eil a-enep d'egile oc'h ober un hollad taer, iskis a-walc'h, leun a beurzisheñvelerioù ha diaes da zisplegañ. Desketoc'h e vez dre vras Breizh-Izeliz eget Breizh-Uheliz. Taerded ha c'hoant ar peurvoud a zo enno.

Evel e pep kevredigezh, tri rummad tud a vev e Breizh. N' eus ket kalz broioù a zo ken stank-all an noblañsoù enno ; dister o galloud, avat ; gant poan e viront o douaroù. Ar veleien a sell outo gant gwarizi, ha n' int ket karet gant ar gouerien, spered a gevatalded enno. Disheñvel e vez o darempredoù gant ar rummadoù all, diouzh ma vezont turmudus evel e Bro-Dreger pe troet war an arboellerezh evel en Naoned.

52

Ar veleien, daoust dezho bezañ dre vras tud eus ar bobl, a chom pell alies diouzh doareoù, boazioù ha buhez kevredigezhel 1.500 parrez Breizh. Buhez digenvez ar c'hloerdi a zo moarvat ar pennabeg eus an dra-se. Lorc'h a zo enno gant ar galloud speredel o deus war ur bobl c'hredus, gwanaet he ferzhioù keltiek dre zont en Arvorig, ha dre levezon ur gristeniezh alies diwar-c'horre. Brasañ nerzh speredel ar Vro eo ar veleien. Gouzout a ouzont e c'hortozer muioc'h ha gwelloc'h diganto.

Nebeut a vourc'hizien a zo e Breizh. Nebeut a lec'h a chom evito etre an noblañsoù stag ouzh ar vro hag ar bobl. N' eus nemet sellout ouzh an isprefedioù evit gwelout pelec'h e vev ar vourc'hizien. Kastellin ha Loudieg n' int ket kêrioù ! Ar vourc'hizien vras n' eus anezho nemet en Naoned, Roazhon ha St-Malo.

E lec'h all ez eus bourc'hizien vihan leun a lorc'h hag a zisfiziañs, stag-mat ouzh an doare gouarnamant a zleont pep tra dezhañ abaoe 1789. Pouezus eo o levezon war vuhez politikel ar vro.

Ar gouerien a zo ar re niverusañ hag heverkañ eus trede rummad Breizhiz; lodennoù all ar rummad o tont diouto. Warlerc'hiet int kentoc'h, o poaniañ kalz evit un treut a c'hounid. Darn a oar ober diouzh an araokaat, anezho rummadoù episial n' int ket labourerien douar voutin : da skouer ar Juloded. Al labour sammus, ar vuhez kalet hag unliv, hep diskuizh koulz lavaret ha ken poanius evit ar maouezed, a ro d' ar c'houer e zoare teuc'h ha gros. Evelato ar c'hoant d' an danvez hag ar youl da berc'hennañ douar a ro blaz da vuhez ar maezioù abaoe ur c'hantved, muioc'h pe nebeutoc'h hervez ar rannvroioù. Ar vezventi, hag a zo bet e-pad pell kleñved hor gouenn galet, a gil dirak ar sport. Souezhus eo pegen disfizius eo ar c'houer breizhat. En em santout a ra dindan an denjentil, ar maer, ar beleg, ar polis, ar Gouarnamant, hag ur seurt aon en deus razo. Setu perak e seblant pilpous d'ar c'hentañ sell.

Gouest eo ar bobl da vont war-raok taer ha direol a-walc'h e-sell adaptout an amzer gollet en un doare. Perzhioù diroll ha dispac'hus ar c'helt a virvilh enni, hag arvarus eo he broudañ pa derc'hel re bell warni.

Brudet eo martoloded Vreizh daoust ma n'int ket niverus. Ur rummad tud int etre ar gouerien hag ar vicherourien : alies int artizaned, ha labourerien-douar int bet ivez peurliesañ. Ouzhpenn ober o micher, e c'hounezont douar evit bevañ. E-lec'h ma 'z eo ijinerezhel ar pesketa e teu alies ar vartoloded da vezañ proletared hag e renont ur vuhez distabil. Ar besketaerien a chom e tiez naet, bodet a-stroll. Nebeut a zarempredoù o deus gant gounideien ar mereurioù a-dro-war-dro. Speredek, hardis, nerzhik int ha dezho ur vuhez kalet. O gopr a zo dister evit ar boan a gemeront. Stag ouzh an aod dre an enskriverezh-mor, deut int da vezañ disoursi. E-pad ar mareadoù aes int brokus-kenañ, hogen pa 'z eo tenn ar vuhez evito e vezont bepred darev da gestal hag e selaouont neuze ar bruderezh graet evit lubaniñ ar bobl a zo seul-wazh e levezon ma n' eus ket a labour.

53

Nebeut a vicherourien a zo e Breizh, an darn vrasañ anezho strollet en arsanailhoù, el labouradegoù-sevel-listri, e labouradegoù al Loer-Izelañ. Stad an dud-se a zo heñvel ouzh hini ar re o deus e pep lec'h an hevelep micher. Evelkent n'hell ket o spered bezañ keñveriet gant hini mengleuzierien hanternoz Bro-C'hall, micherourien Bariz pe simidi porzh Marsilha. Marteze dre n' eo ket re vras ar c'horn-bro ijinerezhel. Doare-bevañ ar vicherourien o chom e Breizh n' en deus ket kalz a levezon war ar gouerien. Hogen anat eo levezon an divroerien hag a zistro d' o bro gant menozioù estren ha luziet.

Evel n' eus ket a gêrioù bras e Breizh, evel m' eo boas ar vicherourien da gaout o zi bihan gant ul liorz, he deus ar boblañs o vevañ diwar an ijinerezh un doare dezhi hec'h-unan na vo ket miret ganti ma ne stourmer ket evitañ.

Ne vefe ket klok an daolenn ma chomfemp hep komz eus ur rummad pouezus : ar retredidi, al lodenn vrasañ anezho bet er verdeadurezh. Dont a reont da echuiñ o buhez e tiez bihan a lakaont da sevel tost d' an aodoù. O spered a ze gwall-stummet dre o buhez er mererezh, tremenet alies er-maez eus Breizh. Peurliesañ e sell o amezeien outo evel ouzh tud « a zo aet ar maout ganto ». Kement-se a greñva ur santad kontrol-bev d' an nerzh-bevañ keltiek. Ar retredidi-se ez eus tost da 15.000 tiegezh anezho.

K) EMZALC'H POBL VREIZH

Niverus eo poblañs Vreizh, hogen, e-keñver al Lezenn hag ar Justiz a eo ket diaes derc'hel ar peoc'h en he zouez gant skoazell un nebeut skouadrennoù archerien. N' eo ket grevus an torridigezhioù-lezenn : 36 % evit bezañ disantet ouzh lezenn an hent, 34 % evit mezverezh, 14 % evit ar vlenierien-girri paket e gwall. Niver ar vezvierien a zo brasoc'h e Breizh eget e Bro-C'hall, hogen ar sifrennoù all a zo bihanoc'h.

Kemmañ a ra ar sifrennoù-se hervez al lec'hioù : nebeutoc'h eget 15 % e Breizh-Izel, er Penteür hag e Bro Sant Malo ; 20 % e Brest hag e Bro-Roazhon : muioc'h eget 20 % el Loer Izelañ, dreist-holl en-dro da Sant-Nazer.

Ne dremen ket kalz a dud kennebeut dirak ar varnerien-a-beoc'h : ar muiañ en Il-ha-Gwinun, e reter hag e kreizteiz departamant ar Morbihan, e lodenn Bro-Gernev etre Kemper ha Skaer, ha war-dro an Naoned, St-Nazer hag ar Baol.

54

N' o deus ket al lezioù-barn-kenwerzh aferioù bras da gompesañ. An arc'hantañ-e-Justiz a zo stankoc'h, stad an arboellerzsh o vezañ fall er vro.

Kalz kouerien a vez barnet evit gloazioù, laeroñsioù pe vuntroù ; ur garantez re daer ouzh an douar o laka d' ober traoù o deus mezh ganto goude-se. Poulzet int peurliesañ gant o natur re eeun, ha dre evañ re.

Er breujoù, niver ar c'haonidigezhioù, well-wazh, n'eo ket uhel : bep bloaz, 91 barnadenn : 55 evit oberoù a-enep tud, 8 a-enep perc'henniezh ar stad, lodennet etre ar 5 departamant ; a-hend all, 28 e-enep perc'henniezh an dud, 18 anezho el Loer-Izelañ.

Sifrennoù an terroù-dimezi a c'hell reiñ kalon dimp. Dre vras ez eus e Bro-C'hall 8 dimezi torret war 100 (e rannvro Bariz 12) hag e Breizh 4 hepken. Ar sifrenn-se a zo uheloc'h evit ar c'hantonioù tost ouzh al Loer, kêriadennoù an aod darempredet gant an estrenien hag ar c'hêrioù bras.

Da echuiñ ar studiadenn, e vo komzet ur wech all eus ar c'hredennoù relijiel, politikel ha levezon ar c'helaouennoù.

NOTENN. — Hor c'henlabourer Y. B. hepken a zo kiriek evit ar pennad-mañ. N'omp ket a-du, pell ac'han, gant kement a lavar. Talvoudus eo e skrid, koulskoude, dre ma tigor d'ar brezhoneg un dachenn n'eo ket bet pleustret kalz warni betek-hen : studi ar gevredigezh vreizhat en he stad-vremañ hag en amzer gozh. Gant anaoudegezh e vezo degemeret an holl studiadennoù war ar seurt kudenn hag hervez hor reolenn-stur, e vezo lezet pep frankiz d'hor c'heneiled da zisplegañ o menzioù. -- AL LIAMM.

Prenit ha brudit levr an Tad Eujen
"Buhez hor salver Jesus-Krist"
E-gwerzh e ti ar Vuhez Kristen
Couvent des Capucins, ROSCOFF
C.C.P. NANTES 209-81
450 pajenn, 500 lur, 550 dre ar post

55

Ar Geriadur Bras

gant Ronan HUON

En niverenn 14 war-lerc'h studiadenn W. B. Shepard Smith em boa roet ar steuenn eus al labour hor boa d' ober evit sevel « Geriadur bras ar brezhoneg ». Setu berr ha berr evit ar re n' o deus ket soñj ar pezh a zo d' ober : pep furcher a dle dastum war fichennoù an holl c'herioù pe droioù-lavar brezhonek ha n'int ket bet embannet e geriadur brezhonek-gallek Roparz Hemon, daou zanvez bras a zo :

- ar skridoù embannet betek-hen
- ar yezh komzet.

Penaos en em gemer ? Ar fichennoù a dle bezañ holl a hevelep ment, ar fichenn voutin (13,5 X 8) evel ma 'm eus lavaret dija. Evit an doare d' ober gant ar fichenn hon eus goulennet ali an ao. Kervella.

E krec'h e rank bezañ ur riblenn disparti ha ret e vefe d' houmañ bezañ lodennet etre daou. En tu kleiz e vo skrivet ar ger (e lizherennoù-moul) evel ma tle bezañ er yezh unvan, hervez ar furcher. Lezel plas dindan da verkañ ar reizh pe ar gour, rummad ar ger h. a. An tu dehou a zo da chom goulllo evit ar bodad-studi, evit ma vo gellet merkañ ar stumm dibabet a-benn ar fin, m' en deus graet ar furcher ur fazi.

Dindan al linenn :

- 1) ar ger hervez ma vez lennet er skrid studiet pe hervez ma vez bet klevet (skritur a-ratozh neuze) ;
- 2) an droidigezh c'hallek, pe en ur yezh all bennak, pe un displegadur e brezhoneg, pa ouezer ;
- 3) ar skouerioù. Gallout a reer lakaat meur a skouer war an hevelep fichenn gant ma vint tennet eus an hevelep skrid, pe klevet en hevelep bro ;
- 4) merk an oberenn studiet pe an den en deus roet ar ger : oberenn, levr,

pajenn, bann diouzh ret, linenn...

5) arouez ar furcher a c'hell bezañ lakaet er c'horn dehoù, e traoñ ar fichenn.

Rener ar burev-studi a vezo F. Kervella ha betek gwelout e vin e penn ar furchadeg. Ar furcherien a gaso din anv al levrioù o devo furchet ur wech ar mare evit ma vezo embannet ha ma ne grego ket unan all da studiañ an hevelep levr.

56

Al labour a zo bet boulc'het mat gant tud a galon, hag amañ ez eo ret din reiñ va gourc'hemennoù d' ar gwenedad Y. C. en deus dastumet 500 fichenn. Setu amañ roll al levrioù studiet betek-hen :

Gueladen Tondal, Heneu

Derdriù

Bourapted en tiegeh

Mab Azen

Er Groal Santel

Ribardenneu

Inram Mael Duin

Bombard Kernev, Proux

Ma beaj Londrez; Clerc

Ma beaj Jeruzalem, Clerc

Emgann Kergidu, Lan lnizan

Pipi Gonto, Dirnador

Bilzig, Al Lay

Kontadennoù ar bobl e Breiz Izel, Luzel

Mouez an aochou, Cuillandre

Itron Varia Garvez, Drezen

Andouilhenn ar Person, Drezen

Sizhun ar breur Arturo, Drezen

Nozvezh Arkuz, Drezen

Chal ha dichal, R. ar Masan

Kanou en noz, Langleiz

Enez ar Rod, Langleiz

Fetis ha difetis, Maodez Glanndour

Kudenn ar Brederouriezh kristen, M. Glanndour

Traoniennoù ha kaniennoù mor, Lan Deveneg

Ar gorollerez vihan, Roc'halan

Fables choisies de La Fontaine, De Goesbriand

War-du ar Pal

Skol vihan ar c'hembraeg

Feiz ha Breiz : 1941 -

Genver-C'hwevrer

Meurzh-Ebrel

Mae-Mezheven

Gwengolo-Here

Du-Kerzu

1942 - ar 6 niverenn

1943 - Genver-C'hwevrer

Meurzh-Ebrel

Pask

Gouere-Eost

Du-Kerzu

57

1944 - Genver-C'hwevrer

Meurzh-Ebrel

Annales de Bretagne XII 3

Un nebeut fichennoù a zo bet kaset dimp ivez diwar-benn ar yezh komzet.

Evit ar brezhoneg, trugarez d' an holl.

Pep hini a c'hell skoazellañ AL LIAMM

Prenit ha brudit Hon DEIZIADUR 1950

ar skouerenn : 15 lur

an 10 skouerenn : 100 lur

SKOL UHEL AR BREZHONEG

Evit an eil gwech on bet karget gant Skol ar Studioù Keltiek, Dulenn, da ober kentelioù brezhoneg. An danvez am eus dibabet en dro-mañ eo « Studi ar Rannyezhoù ». Ar gentel gentañ a zo bet graet d' an 8 a viz Du 1949. Div gentel a dle bezañ graet bep sizhun.

C'hoant a zo deuet din da astenñ levezon ha da greskiñ talvoudegezh ar c'hentelioù-se dre c'houlenn digant studierion skignet e Breizh hag e lec'h all kemer perzh enno. Abaoe ur pennad mat a amzer ez eo aet da get skourr uhel Skol dre Lizher an Trec'h ; aet eo da get ivez ar Skol Uhel Emil Ernod, bet savet e-pad ar brezel. Evit amzer da zont ar studioù brezhonek e rankomp, avat, kaout ur Skol.

Evit c'hoazh, ne dalv ket ar boan, a gredan, aozañ reolennoù strizh. Ne vern piv eta a c'hell bezañ degemeret da ezel er Skol Uhel nevez ; n' en deus da ober nemet skrivañ din. Diwezhatoc'h, mar deo ret, e vo graet reolennoù ar Skol.

DANVEZ LABOUR

Hor pal kentañ eo resisaat hon anaoudegezh eus ar rannyezhoù. Pleustret e vo (a) war ar yezh komzet, (b) war ar yezh skrivet.

(a) yezh komzet

Pep ezel a responto diwar-benn an doare-yezh komzet a anavez ; gwellañ tra eo dibab rannyezh ur barrez : parrez c'henidik ar studier, ar barrez m'emañ o vevañ enni, pe barrez un den pe ur strollad tud a c'hell daremprediñ alies.

(b) yezh skrivet

Pep ezel a zibabo ur skrid pe ur rummad skridoù, o lezel a gostez evit ar mare brezhoneg lennek hon amzer. Da lavarout eo, dibabet e vo e-touez (a) oberoù savet a-raok 1900, (b) oberoù skrivagnerion-bobl goude 1900.

RESPONTOU

Ar respontoù a dleo bezañ resis. Diwar-benn ar brezhoneg komzet e vo ret atav menegiñ ar barrez ; diwar-benn ar brezhoneg skrivet e vo ret atav menegiñ al levr pe an dornskrid, an aozer, ar bajenn, ha rein ar skouerioù dres evel m' o c'haver skrivet, hep klask kemmañ na reizhañ netra en doare-skrivañ ; ma tenner skouerioù diouzh ur gelaouenn, menegiñ an niverenn, ar bloaziad, an aozer ma c'heller.

59

ENKLASK I

ñSetu aman goulennoù hon enklask kentañ :

(1) Hag implijet e vez er rannyezh-parrez pe er skrid a studiit ar furmoù « emañ, emañ, emañ » ? Reiñ skouerioù.

(2) Ha graet e vez spis an diforc'h : « aze » diwar-benn ul lec'h a weler, « eno » diwar-benn ul lec'h na weler ket ? Reiñ skouerioù.

(3) Hag heuliet e vez strizh ar reolenn roet er yezhadurioù e-keñver implij « al » hag « ul » dirak ar gensonenn « l » ? Hag implijet e vez « hol » ha « kel » dirak « l » ? Reiñ skouerioù.

Kas al lizheroù din, o lakaat ar chomlec'h dres evel-hen (netra muioc'h na nebeutoc'h) : Roparz HEMON, Scoil an Leinn Cheiltigh, 64, Cearnog Mhuirbhtheann, ATH CLIATH (Eire).

Da bep lizher e vo kaset ur respont.

Pet komananter nevez hoc'h eus kavet evit AL LIAMM - TI'R NA N-OG

60

AL LEVRIOU

Maodez Glanndour . — « KOMZOU BEV ».

Ar bloavezh 1949 en deus gwelet ar wask vrezhonek oc'h advevañ. Kalonekaüs a-walc'h eo teurel ur sell war al levrioù a zo bet embannet a-hed ar bloaz. Ouzhpenn niverennoù boas Al Liamm-Tir Na n-Og ez omp deut a-benn da voulañ daou levrig marc'had-mat e brezhoneg eeun « Ar C'horf dindan dreid va zad kozh » ha « Gaovan hag an den Gwer », deut eo er-maez ivez « Enez ar Rod » ha « Yezh hon Tadoù » ha setu bremañ ma ro dimp Skridoù Breizh evel kalanna « Komzoù Bev » gant Maodez Glanndour.

Brav eo al levr hag en e vouldadur zoken e kaver personelezh ar barzh hag an arzour ma 'z eo Maodez Glanndour. Ur rebech a rin, n' eo ket aes tamm ebet da zornata, evel barzhonegoù Roparz Hemon ha re all. D' am soñj eo re vras ar vent. N' eus ket tu, peurvuiañ, da lakaat pikol levrioù evel-se en ul levraoueg.

N' eo ket un dra nevez evidomp an dastumad barzhonegoù-se, o lennet hag adlennet hon eus pell 'zo. Ar bennoberenn anavezet gant an holl a gaver e-barzh eo « Imram », ar veaj speredel, gant menoz don ar barzh-beleg, buhez kuzh an ene, Doue, ar Vro, ar Gened, atav ar frazenn o tisplegañ flour evel un houl sioul dindan un oabl hinon, ur ger : sonerezh, unan all hesonerezh. Met evit ur wech am bije c'hoant ivez lavarout talvoudegezh ar barzhonegoù berr ken klok ar gened enno hag a c'heller lenn pa chom pemp munud c'hoazh da c'hortoz. Da skouer, ur bravig prizius eo « An erc'h war an Enezeg » a zo ken kaer hag ur soned gant J.-M. de Heredia. Unan all a venegin c'hoazh « An eur-se ken tost d'ar Peurbad », o skeudenniñ peoc'h an ene disammet ; ur bern re all a zo.

Ur barzh aroueziel eo M. G. e stumm Baudelaire hag e genseurterd, o c'hizidigezh en deus, o doareoù « correspondances » alies, pa gomz da skouer eus « dañsadez c'hlas » ar vugelion noz war al leton, pe « ar breoù glas », « aer glizin ar menez », karout a ra kalz ar glas. Kozhik eo deut marteze an doare d'ober met ar wech kentañ eo en brezhoneg.

Ha ne gredfec'h ket klevout hiraezh « ar varzhed villiget » gall er gwerzennoù heson-mañ ?

61

« Klevet am eus ez eus er mor, un enezenn c'houidoret
Elec'h nen n' eus 'met karantez, levnez dibaouez.
An dour klouar war aodoù he douar
'Zeu da lipat an traezh 'n ur flourad hiraezhus
Hag a gan hep span d' an enez
Un hiboud a vez eilet gant sourr ar gwez. »

Maodez Glanndour a zo chomet ur barzh klasel, evitañ ez eus ur geriadur barzhel. E « gredo » a gaver en un niverenn eus « Sav ». Klask a ra ar barzh en em didamallañ evit ar gerioù diaes pe divoaz a leugn e varzhonegoù. An hevelep re eo a zeu alies e gwirionez. « A-holl viskoazh, a lavar M. G., eo bet techet ar varzhed d' ober gant gerioù divoutin hag e welit bremañ perak : klask a reont gerioù fetis ha diresis war-un-dro, ar re ez eus enno kensoniezh ha dasson didermen, ar re n' int ket bet riñviet gant implij ar bobl hag ar skiant, ar re a vir un dremm vev kevrinus evel ar gwirvoud. »

Setu aze un dezenn hag a c'hell klotañ avat ouzh an danvez dibabet gant Maodez Glanndour. Met ne gav ket din e vefe reizh lavarout n' hell ket ar gerioù boutin ha riñviet gant implij ar bobl hag ar skiant kaout un hud espar en barzhonegoù 'zo dres dre ma ne vezer ket ouzh o gortoz. Etre daouarn sorser ar barzh e c'hell ar ger boutin, al lavarenn pe ar frazenn boutinañ ha pemdeziek krouiñ un aergelc'h ispisial a varzhoniezh.

Lavaret am eus e oa gwerzennoù M. G. sonerezh. N' eo ket hepken dre ma 'n em zisplegont atav en un doare flour, dre al lusk a gaver bepred, met dre ar c'hlotennoù diabarzh ma ra M. G. diouto un implij akuit. Ar gwerzennoù meneget uheloc'h a zo ur skouer dispar. Setu re all :

« Rak karout a ran kement 'zo glan,
Ar beure lirzhin, ar pardaez milzin o teuziñ,
An erc'h an aer glizin ar menez,
Ar gwent a sut en e fleüt o vonet gant e hent
Ar c'hoadoù heglevus gant soñjoù souezhus
O tihuniñ en o emskiant. »

Er gwerzennoù-mañ preder ar c'hlotennoù diabarzh n' en deus ket miret ouzh ar barzh da skrivañ gwir varzhoniezh. N' eus netra aberzet. Setu an ijin.

Dre gizidigezh e lagad o karout ar furmioù, dre gizidigezh pep hini eus e skiantoù evit an dra gaer ha flour, ar c'hwezioù, h. a., ha dre e skeudennoù ez eo M. G. e-unan ur marevezh e lennegezh Vreizh, hini an arouezelezh hag e levr an hini talvoudusañ e-keñver barzhoniezh a dle kaout e lec'h e levraoueg pep breizhad.

Ronan HUON.

62

Chaloni Mary. — « Précis de grammaire bretonne vannetaise à la portée de tous »,

e ti Lafolye tachenn al Lisoù, Gwened.

Al levrig-mañ, 140 pajenn ennañ, a vo splotus-tre d' ar vistri-skol e Bro-Wened. Dija emañ implijet mat e kloerdi bihan Keranna, evit ar vugale, hag an holl a veul eeunder ar c'hentelioù, splannder ha skeuliad fur ar poelladennoù. Lezet eo bet er-maez holl ar c'hudennoù diaes hag a ziskalonhe ar re yaouank. Na yezhadur Gwilhevig re skiante], na levrig Loeiz Herriou, re stank e c'herioù, ne oant ken splann na ken eeun.

Skrivet eo al levr e gwenedeg kozh, evel ma jaoj ouzh tud dizesk, betek gouzout. Pa vo moulet va levrig : « Le vannetais usuel en orthographe unifiée » e vo tu da gregiñ a-benn er skritur nevez, met gant tud desket hepken, pe gant bugale ar 4vet klas, akoulzet dija da studi yezhoù arall. Deskadurezh ar gwenedeg a oulen monet difonn ha fur.

Rebechoù bihan am eus d' ober neoazh. Geriadurig ar fin a zo splotus hag a spir evit ober ar poelladennoù. Pec'hed eo koulskoude dibab gerioù hep heuliañ rik roll ar « brezhoneg eeun », savet hervez lezennoù ar jed-feuriadañ. Ar wirionez a zo gant Roparz Hemon, pa bouez war gement-se.

Kentelioù berr K.L.T. a gaver e dibenn al levr: Pa voe aozet al labour 1943, e oa bet diferet lakaat eno kentelioù berr K.L.T.G., savet gant ma harp. E-pad ma oan e broioù- tramor; edan wask tudigoù a zo, emañ bet kemmet an dibenn evit plijout dezhe. Pec'hed eo ! Enep an natur e vo atav kevredañ enebourion ar skritur peurunvan, ken diforc'h evel Gwenediz kar o rannyezh ha K.L.T.iz leun a zispizañs eviti. Re a dud a volontez vat a zo e Bro-Wened n' o deus ket c'hoazh komprenet kement-se,

R. Ar MASON.

63

Adarre war an "Teirannadur"

Goulennet hag azgoulennet eo bet diganin, abaoe un nebeut mizioù, respont dre ar munud da bennad A.J.R. war SKED niv. 5 : Doueoù an tri rummad gant hon hendadoù, pennad anezhañ ur vurutelladenn eus va fennad-me : Teirannadur ar Gevredigezh gant Indezeuropiz (Al Liamm niv. 10).

Ne gav ket din e vije ret hen ober. N' eo ket dre ma tisprizan re an oberour evit teurvezout pluennata gantañ — tamm , dispriz n' em bo biken ouzh ar re a glask ar Wirionez, zoken p' her c'hhlaskont war un hent dall. Hogen evit keñveriañ menozioù disheñvel war an hevelep danvez eo ret da gantañ komz an hevelep yezh — ha ne reomp ket.

Ne fell ket din lavarout (daoust ma vije gwir ivez) e kavan abeg e brezhoneg souezhus A.J.R., c'hoant gantañ a lavarfed, anataat e ouiziegezh war ar gwenedeg hag ar c'hembraeg. Hogen n' eo kement-se nemet gwisk ar menozioù — ha n'emaomp ket, eñ ha me, war an hevelep tachenn, pe gentoc'h, ne sellomp ket ouzh an traoù en hevelep keñver.

Faziañ a c'hellan-me, evel A.J.R. hag evel pep den. Ha pa lavaran e kredan an dra-mañ-dra, ez eo evel just dre ma kav din ez eo ar wirionez — ahendall ne

gredfen ket ennañ, anat d' an holl ; hogen pa lavar an ez eo gwir un dra dre ma klot gant kelennadur an Hengoun, ez eo an dra-se « gwir bater » ha « gwirionez an Aviel » (ha sed, gwir eo ar Pater hag an Aviel dre maz int skridoù « hengounel » – lavaromp « trazediadell » evit ober plijadur da A.J.R.). An hini a heuilh an Hengoun n' hell ket fiziañ, rak gwirionez eo an Hengoun, o vezañ ma teu eus an Neñv. Plijet gant A.J.R. adlenn va fennad war niv. 6 Ogam : Petra 'dalv « Hengoun » ?

O vezañ m' eo Al Liamm ur gelaouenn « vedel », n' em eus ket meneget an Hengoun em pennad (nemet en un notennig verr a-zivout ar beli speredel hag ar galloud roueel) : hogen ar pezh a zisplegen a oa harpet war an Hengoun ha setu perak e oa, evit an darn vuiañ, « gwirionez diogel » – hep ma vije eus va ferzh an disterañ lorc'h, rak n' eus ac'hanon, n' eus ac'hanomp holl, 'n' eus eus an Hollved a-bezh nemet netra rik e sell an Hollbeurbad, an Islonk doueel.

64

Ret din avat resisaat va c'homzoù. Tud 'zo, 'm eus aon a ra van da grediñ e vije va dezo o lakaat da soñjal em eus darempred, en un doare kevrinus, gant un Agarttha drouizel bennak. N' eo ket va dezo, o vezañ n' eo ket gwir. Betek gouzout hiroc'h e tleomp lakaat ez eo torret groñs chadenn an Hengoun kelt ; pe, mar n' eo ket (pezh n' eo ket dic'hallus a-grenn), ez eo kuzhet ken mat ma n' hon eus krog ebet warnañ. Hogen, mar deo kollet an alc'houez, hon eus ur « passe-partout » hag a zigor pep dor : an Hengoun hollvedel, da lavarout eo ar Wirionez dreistdenel kelennet dindan stummoù disheñvel gant pep is-hengoun, relijiel pe nann-relijiel (1). Warnañ eo e tleer en em harpañ bepred, war be tachenn bennak e ve, ma venner chom hep strebotiñ na kammigellañ en arvar. Gant an Hengoun, tu ebet da lavarout gaou : hep an Hengoun, tu ebet da lavarout gwir, nemet dre zegouezh rik.

Setu perak e lavar an (ha n' eo ket « e kredan » pe « e kav din ») ez eo ur fazi, da skouer, lakaat an Dagda da glotañ gant Indra-Thor-Taranis (ne lavar an ket e klot dres gant Varuna – dibaot-tre ar seurt kloterezh etre daou zoue eus hengounioù disheñvel – hogen « eus an hevelep kerentiad » eo). Ar pezhig (ur pezhig kalz brasoc'h eget na greder alies) a anavezomp eus « religion » ar Gelted, a-drugarez d' ar ouiziegezh profan, a dle bezañ barnet e goulou an Hengoun hollvedel, pe an ishengounioù bev tostañ d' an hengoun kelt ; ha dre-se e teuimp a-benn da sklerijennañ ur bern souezhus a draoù.

Setu perak ivez e ran kentoc'h gant labourioù Dumézil (hag ivez Mircea Eliade) eget gant re Rhys : ouzhpenn ur faltazi diroll a-wechoù, en deus hemañ diskouezet e vout kalz pelloc'h diouzh kelennadurezh an Hengoun eget egile – klask perak a vije re hir amañ. Ouzhpenn-se, pe gentoc'h un abeg da se eo moarvat, skrivet eo bet levr Rhys (e anv gwirion a zo : Lectures on origin and growth of religion, as illustrated by Celtic Heathendom) d' ur mare ma oa « doueedoniezh an natur » oc'h ober he reuz, hag anat eo drouklevizon Max Müller, da skouer, war ar gouiziegezh kembreat (« mojenn heolel » Llew).

(1) N'eo ket didalvoud, marteze, lavarout amañ n'eus ket « hengounioù » eus sotonioù falsrelijiel ar bed bremañ, evel an Antoniadelezh, an Deosofiezh pe ar c'h-Kao-Dai.

65

Evit klozañ, n' hellin nemet adlavarout ur wech c'hoazh en em lakaan hag en em lakain bepred ha war bep tachenn « e-keñver an Hengoun » ; rak ennañ emañ an holl Wirionez, hag ennañ hepken. Hag aner eo pep tabut diwar-benn traoù hag a c'hell bezañ barnet er c'heñver-se.

Arzel EVEN.

G. S. – Mar deo « enebour » gwir ster aerouant, « daoust d' ar geriadurioù » (?), n' em eus ket keuz da vezañ implijet ar ger-se evit treiñ anv sañskritek an « diaouloù », Asura-ed. Rak petra eo an Diaoul nemet an « Enebour », diabolos, Cythraul ?

Gwashoc'h d'ur yezh eget mervel eo padout evit netra. SAUNDERS LEWIS

66

RAKPRENIT HON EMBANNADURIOU

Evel ma tisplegomp er pennad-digeriñ e krogomp er bloaz-mañ da voulañ stagadennoù d'Al Liamm. Pep stagadenn a vo anezhi ur skrid klok kant pajenn pe ouzhpenn. Ar skridoù a zo prest, an hini kentañ anezho etre daouarn ar mouler.

Tri skrid, da nebeutañ, a vo embannet er bloaz-mañ : AR SPONTAILH, pezh-c'hoari e tri arvest, gant Jarl PRIEL ; AQUIS SUBMERSUS, romant gant T. STORM, troet diwar ar germaneg gant Per DENEZ ; hag ALI BABA HAG AN DAOU-UGENT LAER, lakaet e brezhoneg gant Jakez KONAN.

Moulet e vo al levrioù gant lizherennoù brasoc'h eget re Al Liamm, ur stumm kaer a vo roet dezho ha skeudennaouet e vint gant ar re wellañ eus hon arzourien yaouank. Daou rumm levrioù a vezo, unan war baper boutin, an eil war baper kaeroc'h. Pedit a reomp hor c'heneiled da rakprenañ : 500 lur m' o deus c'hoant degemer levrioù war baper boutin, 1.000 lur m' o deus c'hoant degemer levrioù war baper kaer. Ne lavaromp ket – taolet ra vo evezh mat – e kousto 500 lur pe 1.000 lur an tri levr meneget ; en enep, marc'hadmatoc'h e vint. Pezh a c'houlennomp digant hor c'heneiled eo fiziout ennomp 500 lur pe 1.000 lur, hag en eskemm e vo kaset dezho, keit ha ma chomo arc'hant war o c'hont, hon holl embannadurioù, koulz stagadennoù ha romantoù brezhoneg eeun, hag a vo embannet e stumm levrioù hep bezañ bet moulet war Al Liamm en a-raok.

E miz Meurzh e teuo er-maez al levr kentañ ha karout a rafemp kalz degemer ar skodennoù a-raok ar mare-se. D' ar rakprenerien e vo kaset al levrioù hep mizoù hag evito hepken e vo moulet skouerennoù war baper kaer. Digant an dud all e vo goulennet 15 % ouzhpenn evit ar frejoù-post.

Daoust ha fiziañs a c'hellomp kaout e lennerien Al Liamm ? Kregiñ a reomp hiziv gant ul labour a c'hello bezañ a-bouez evit dazont hol lennegezh. Ezhomm hon eus bezañ skoazellet DIOUZHTU gant hor rakprenerien. Mar plij, n' hol lezit ket da c'hortoz. Pep devezh kollet a zo labour ha gwenneien kollet ha gant al labour-se, gant ar gwenneien-se, e vefe bet diwallet, marteze, e vuhez d' ar brezhoneg.

67

Kasit ho skodenn ar c'hentañ ar gwellañ : 500 lur, pe 1.000 lur. (War gein ar chekennoù 1.000 lur, merkit mat hag-eñ ez eo evit ur rakpren levrioù kaer pe daou rakpren levrioù boutin.)

Teñzorier ar rakprenadurioù a zo : P. BODENAN, 42, Boulevard La Tour-d'Auvergne, ERGUE-ARMEL, Finistère. C.C.P. 212-23 Rennes...

Eürusted ha leziregezh a zo breudeur gevell. Pa venner labourat, eo arabat bezañ eürus pe walleürus. Ret eo soñjal en e labour ha netra ken.

MARY WEBB.

68

AR VRO HAG AR BED

KEMBRE O STOURM

UN EMSAV POLITIKEL NEVEZ

Ganet ez eus un emsav politikel nevez e Kembre, ha brud a vez endeo en-dro dezhañ. Evit gwir e oa anat, abaoe un nebeut bloavezhioù 'zo, na oa ket a-du ken darn eus an izili daerañ gant politikerezh ar Strollad Broadel a oa, war a gave dezho, re virerezhel ha kilenebiezhus. Deut eo ar mare, war a hañval, ma ne vo ket posubl d' an daou du kenlabourat e-barzh an hevelep strollad. Dael a voe hevlene e Skol Hañv ar Blaid a-zivout ur mennad digant ar « werinourien » (gwerinaethwyr), pe republikaned, da gemmañ politikerezh ar Blaid dre lakaat da bal dezhi an dieubiezh leun e-lec'h an « Dominion Status » a zo bet bete vremañ

pal pellañ ar strollad. Mar fell da Emsav Kembre ober berzh, eme ar werinourien, e rank bezañ un emsav dispac'her evel emsavioù broadel Iwerzhon hag India. Ur strollad dispac'her hepken a vo gouest, hervezo, da c'hounit da Emsav Kembre micherourien ar rannvroioù ijinerezhel a ro al lañs da vuhez politikel ar vro. Ar werinelezh a zo gwir henvoaz pobl Gembre. Ma ne fell ket d' ar Blaid bezañ ur strollad dispac'her, ne vo ket heuliet gant ar vicherourien. Sed amañ da heul un arroud diwar ar « Republican Manifesto » (1) , pe mennadur ar werinourien, ma vo gwelet penaos e klaskont kevreañ an dieubidigezh vroadel ouzh ar menzioù kevredadel a zo o c'hounit tachenn dre ar bed a-bezh.

« Ma fell dezhañ seveniñ e gefridi, » eme ar mennadur, « e rank Emsav Broadel Kembre dilezel an doareoù ha menzioù politikel, kevredigezhel hag arboellerezhel kevreet ouzh ar sevenadur brientinel hag impalaerel, divrudet ha war e ziskar, m' eo Impalaeriezh Bro-Saoz unan eus ar skouerioù gwellañ anezhañ hag ar Rouantelezh Saoz an ardamez hag an difennourez anezhañ a-viskoazh. Hiziv e vez kavet abeg, dre ar bed-holl, er sevenadur a-vremañ, war un dro gant pobloù a zo o tont muioc'h-mui dezho an emskiant vroadel, ha gant gwazed ha maouezed a gresk muioc'h-mui enno an emskiant da vezañ kevrenn eus an denelezh.

(1) Embannet gant « The Welsh Republican Movement », Glaslwyn, Cwmoernant, Carmarthen, Wales ; priz : daou wenneg saoz.

69

Er werinelezh wirion, en enep an dreuzwerinelezh m' eo savet warni renouriezh an stad a-vremañ, n' eus ket gwirioù disheñvel, brasoc'h pe vihanoc'h diouzh lec'h an dud er gevredigezh hag en o labour, pe diouzh ar broioù hag ar pobloù. Gweleadur ar gevredigezh gant renkadoù uhel hag izel, tud dreistgwiriet ha tud hep dreistgwir, urzhioù a-us pa a-zindan, a dle bezañ dilezet hag e ensavadurioù diskaret. Ret eo eta da Emsav Broadel Kembre bezañ un emsav dispac'her a vo e bal diskar an holl galloudegezhioù a vez o kabestrañ buhez politikel, kevredigezhel pe arboellerezhel an dud hag ar broioù. Dre ma kerzhimp war-du dieubidigezh hor bro hag hor pobl e vo krouet ur c'henstrobard kevredigezhel ha speredel nevez a vo war un dro diogelet ha spisaet gantañ ur sevenadur nevez...

»

N'eus ket bet ouzhpenn dek dre gant eus dileuridi kevrennoù ar Blaid – ar rann vuiañ anezho eus ar c'hreisteiz – o vouezhiañ a-du gant mennad ar republikaned e-pad Skol Hañv ar Strollad Broadel. Ar re-mañ avat a zo bet krog, e-pad an tri miz diwezhañ, da sevel an emsav nevez. Dalc'het o deus e derou miz Here ur vodadeg ma voe degemeret ur mennad o c'houlenn ma vefe kroget da genlabourat a-zevri bev gant ar pobloù keltiek arall da sevel Kevredad ar Gwerinelezhioù Keltiek Dieub. Divizet eo bet ivez e-pad ar vodadeg-se kas d' ar rann vuiañ eus gouarnamantoù Europa – en o zouez re Yougoslavia ha Polonia – un danevell-skrid o tamall da Vro-Saoz torfed al lazh-gouenn (genocide) e-keñver Bro-Gembre, hervez an diskleriadur eus an torfed-se embannet gant ar Broioù Unanet.

Tro o deus bet ar republikaned, nevez 'zo, da gas da benn un taol-abostolerezh eus a re wellañ e-pad « devezh Kembre » e Ti ar C'humunoù. Teir gwech e voe troc'het e gomz da James Griffiths a oa o vleniañ ar breud, da gentañ gant ur plac'h yaouank a reas ur « Quisling » eus ar ministr hag a lavaras dezhañ mont en-dro da Gembre, tra ma stigne banniel triliv ar republikaned. « Ni a venn Republik Socialist Kembre. Ha bez' hor bo anezhañ ! » a youc'has ur paotr da c'houde en un deurel ur bern skouerennoù eus mennadur ar republikaned war leur an Ti. Bountet e voe er-maez goude ar plac'h, hogen un all a deuas diwezhatoc'h hag a reas ar memes tra. Sebezet holl e voe an dud hag an holl gelaouennoù e Bro-Saoz hag e Kembre, kerkoulz hag ar radio, a zanevellas an abadenn. Eus an eil dervezh d' egile e teuas ar republikaned da vezañ anavezet dre Gembre a-bezh. N'eus ket da grediñ koulskoude e ve prest Kembre nag ar rann vuiañ eus izili ar Strollad Broadel, zoken, da dreiñ ouzh ar gredenn bolitikel nevez. Anat eo dija, avat, e vez dedennet kalz tud, dreist holl tud yaouank, gant doareoù didro ar republikaned.

70

Chalet e vo un tammig renerien ar Blaid, marteze, hogen e vo gwell ganto goude holl, emichañs, kaout an dizober eus ar werinourien ha n' int ket « dereat » awalc'h evit darn eus o izili. E penn ar republikaned avat emañ un toulladig eus meizourien ha bruderien wellañ an emsav broadel, ha gwelet e vo c'hoazh ar banniel ruz, gwer ha gwenn nevez. Lec'h a zo e Kembre evit an daou strollad.

BREIZ O VEVAÑ

Le Mouvement breton, à travers toutes ses revendications et en dépit des faux semblants, restera toujours uniquement ce qu'il est: l'effort irréductible, vers la liberté et la lumière, d'une nationalité millénaire qui n'accepte pas de mourir.

O. M.

Stur niv. 5 – Rummad nevez

Boas e vezer, p' emeur e derou ur bloavezh nevez, da sellout pizh ouzh stad an traoù, labour ha gounid ar bloavezh tremenet, pezh a zo bet graet, pezh a chom da ober. Ouzhpenn, tuet e vezer alies da soñjal er bloavezhioù all, da c'houzout hag-eñ ez a war wellaat an traoù, pe er c'hontrol m' emeur war ziskenn ; hag ar menoz-se a sav d' ar spered gant muioc'h a nerzh c'hoazh er bloaz-mañ, kreiz ar c'hantved. Hanterenn gentañ an ugentvet kantved a zo bet mare ar brientidigezh, an taolioù-arnod ; an eil a vo mare ar gounidoù frouezhus, mare an dihun trec'hus. E-keñver an dachenn labour a zo bet dibabet gant Al liamm pleustriñ warni, ret eo soñjal bepred en ober-skouer a zo e anv « Gwalarn » ; sellomp da skouer ouzh ar pennad talbennet « Ar Brezhoneg hag ar Galleg en emsav » embannet e Breiz Atao e 1926, gant Roparz Hemon, hag e lennomp kement-mañ : « Ur bagad tud desket mat, un tri c'hant bennak anezho, – ha pa lavar an tri c'hant, abeg mat am eus da c'houzout, – a c'hell lenn ha kompren ne vern petra a zo skrivet e brezhoneg... » Da lavarout eo, moarvat, e oa d' an ampoent tri c'hant den koumanantet da Walarn. Bremañ, taolit ur sell war an notenoù lakaet e dibenn pep niverenn Al liamm, hag e welot niver hor c'houmananterien : tri c'hant ivez, war bouez nebeut...

71

1926-1950 ! Daoust hag e vije da lavarout neuze n' eo ket bet kresket niver ar vrogarourien abaoe keit-all ? (rak ur brogarour breizhat a oa koumanantet da Walarn, hag a zo bremañ koumanantet d'al Liamm, anat eo, ar re a chom er-maez dindan abeg pe abeg, n' int ket brogarourien wirion, tudigoù digalon ha diboell ne lavar an ket). Nann, kalz a dud, abaoe 25 bloaz o deus desket ar brezhoneg, kalz a zo bet dihunet enno skiant o broadelezh, hogen, re alies huñvreoù kaer a zo bet maget, hag e kreded start e vijent deut da wir diouzhtu. Pasianted a oa ret da gaout, pasianted ha youl labourat. Ha mab-den n' eo ket pasiant, siwazh, hag evel-se, a-feur ma veze gounezet lennerien nevez, reoù all, diskredik, a baouez da skoazellañ, en ur soñjal : « Re vrav e vefe ! hogen ne dalv ket ar boan din kenderc'hel da foraniñ va gwenneien kaezh evit huñvreoù goull ». Hag alies, kollet eo bet diouzh un tu pezh a veze gounezet diouzh an tu all. Hag ar paour kaezh yezh bepred ken reuzeudik-all... Dek gwech stankoc'h e tlefemp bezañ, hag e c'hellfemp bezañ. Pezh a vank a zo un tammig youl stourm, un tammig hardisegezh, un tammig fiziañs. Lenn brezhoneg n' eo ket ur vezh, er c'hontrol, un enor eo. Sellomp war an holl gelaouennoù ganet abaoe dispac'h 1944, sklaer eo n' eus, betek-hen, nemet ar yezh evit bodañ tud kalonek a-walc'h evit harpañ ur gelaouenn. Hogen, bevañ-bevaik evel-se n'eo ket a-walc'h. Al liamm en deus dalc'het trugarez da youl ha skoazell un nebeut re, d'an holl eo ret derc'hel hag ober strivoù. Bruderezh dibaouez a zo d'ober evit kreskiñ niver ar goumananterien. Posubl e vefe, en emsav end-eeun, lieskementiñ dindan nebeut amzer hon niver ma fellfe d' an holl komz, displegañ dirak ar re a anavezont pouezusted Al liamm evit ar yezh hag ar vro. Ouzhpenn se, arabat krediñ eo a-walc'h paeañ 200 skoed. Ar priz-se a zo kalz re izel. Ur priz bruderezh eo, hogen d' an holl, ledan a-walc'h o spered evit kompren diaested al labour sevenet amañ, ret eo kemer ur c'houmanant a enor, pe welloc'h, daou goumanant-bruderezh. Ret e vo d'al Liamm dont da vizek an abretañ ar gwellañ, ha, pa n' eus na « trust » galloudek na kevredigezh pinvidik evit leuniañ hor c'hef, ret-mat eo da Vreizhiz emskiantek reiñ d' ar gelaouenn vroadel nemeti peadra da vevañ ha da greskiñ. Goulennet hor boa, pell 'zo, ma kemerfe pep strollad breizhek ur c'houmanant d' an nebeutañ, ha n' eus ket ur c'helc'h « keltiek » war zek en deus sentet. Mezhus eo (n' eo ket souezhus...) ; ha ne gomzan ket eus ar strolladoù banvezerien lezhanvet « Amicales »....

Ha koulskoude, pa geñverier gant broioù all, pegen splann e vez merzet lec'h bras hor bro ha pouezusted speredel hon emsav ! D' an 19 hag 20 a viz Du 1949, dalc'het eo bet e Versailles ur c'hendalc'h kevredadelourien Kornog Europa. Un tregontad a Vreizhiz dibabet e-touez ar re wellañ a gemeras perzh er bodadegoù, ha lakaet o deus mouezh hor bro da vezañ klevet. Setu bruderezh mat war an dachenn etrevroadel.

Nebeut amzer goude, evel pep bloaz da ouel Kaourintin, lidet eo bet e Pariz un oferenn en enor d' an Ao. Perrot. En deiz-se, a laka sant meur Breizh nevez da vezañ kehelet a-gevret gant unan eus brudetañ sent Breizh kozh, anat e voe d' an holl ez eo Breizh peurbadel, hag aner labour hec'h enebourien e-sell he c'has da get. Salv ma vo dalc'het da viken gant ar gouel brav-se ha ma vo heuliet gant hor c'henvroiz er bed a-bezh skouer gaer reoù Pariz.

E Pariz ivez, ret eo menegiñ obererezh kaer ar strollad skouted « Bleimor », a striv kalonek dindan renerezh ampart Per Geraod evit reiñ d' an dud yaouank un deskadurezh hag ur spered breizhat-rik. A-hend-all, savet eo bet gant an Ao. beleg Dubois ur gevredigezh (1) kenskoazell. Hetomp ma ray berzh !

Gourc'hemennoù a zleer da Vodadeg ar Sonerion evit bezañ aozet, a-gevret gant kuzul-kêr Kemperle, ur gouel en enor d' ar soner brudet Matilin an Dall, ha dreist-holl da vezañ lakaet ur skritell vrezhonek war di ar soner kozh (evit gouzout hiroc'h, lenn niv. 7 Ar Soner (2). Ret eo lenn ivez Kannadig ar Balb (3) a zispleg resis labour dispar ar gevredigezh-se, a zo da lakaat war ar renk kentañ. An deiziadur moger embannet gant Balb a ra berzh bras, a-hervez. Bep bloaz, diwar vremañ e vo ret gwelout deiziadur ar Balb e pep tiegezh hag ivez deiziadur Al liamm e pep godell.

Neventi vat d' ar Vretoned ! E lec'h sevel strolladoùigoù diniver ha dibouez, setu Breizhiz krog da labourat a-zevri-bev, a zalc'h, daoust d' ar skoilhoù. A-benn ar fin, liv ar spi a bar war hon dremmwel. Kalon ha youl ! Netra n'eo kollet.

Andrev-L. LATIMIER.

(1) L'entraide sociale bretonne : 24, rue de Babylone, Paris (7e).

(2) Ar Soner, kannad miziek B.A.S. Sk. ha M. : Paolig Monjarret, avenue de la Gare, Karaez.

(3) Ste AR BALS : B. P. 108, Roazhon.

LIZHER A IWERZHON

An Club Leabhar

E miz Du 1948 e voe savet An Club Leabhar pe « Ar C'hlub Levrioù ». Ar menoz a zo eeun-tre : izili ar Chlub a vez paeet ganto ul lur iwerzhonat – war-dro 1.000 lur – bep bloaz, hag en eskemm e vez kaset levrioù iwerzhonek dezho.

E miz Gwengolo 1949 e oa 1.100 a izili er C'hlub. En Ath Cliath (Dulenn) e oa 397 anezho, e Beal Feirste 39 hepken, e kontelezh Corcaigh 81. Disheñvel-tre an niveroù hervez ar c'hontelezhioù (32 gontelezh en holl), Tir Chonaill o tont er penn uhelañ gant 81 a izili, Doire ha Fearmonach er penn izelañ gant unan hepken. War-dro 60 a izili a vev e broioù tramor,

Gwerzhidigezh al levrioù iwerzhonek

Emañ skrivagnerion hag embannerion levrioù iwerzhonek o klemm peogwir, emezo, ne vez ket gwerzhet mat o marc'hadourezh. Koulskoude, edo un embanner bras levrioù saoznek o lavarout en deiz all ez eo diaes gwerzhañ en Iwerzhon ouzhpenn 500 skouerenn eus ul levr saoznek nevez moulet er vro. Bremañ, n'eo ket dibaot e vez gwerzhet 1.000 skouerenn eus ul levr iwerzhonek nevez.

Pezh a zo gwir en Iwerzhon a zo gwir ivez e Kembre. Muioc'h a arc'hant a zo da c'hounit, a skrive Kate Roberts n' eus ket pell, gant ul levr kembraek eget gant ul levr saoznek.

Iwerzhon ha Kuzul Europa

Kannaded a Iwerzhon, en o mesk Eamonn da Valera, a yeas e miz Eost da Strassburg da gemer perzh e Kuzul Europa. N' eus ket da grediñ e vez touellet Iwerzhoniz gant menoz ar Gevrededezh. Gouzout mat a reont n' eo Kuzul Strassburg nemet ur pezh-c'hoari aozet gant ar broioù bras. Daoust da se, ar kannaded a savas kreñv o mouezh a-enep rannidigezh o enezenn gant ar Saizon, o tiskouez pegen diskiant eo klask unaniñ ar broioù ha rannañ darn anezho war un dro. Klemm Iwerzhon a voe mouget gant ar c'hazetennoù saoz koulz ha gant an darn vuiañ eus ar c'hazetennoù gall.

74

Radio-Eireann

D' an 12 a viz Gwengolo e voe skignet, dindan renerezh Sean Mac Reamoinn, un abadenn diwar-benn ar C'hendalc'h Keltiek graet e Bangor, Kembre, e miz Eost. E-doug an abadenn-se e ris un diverrañ eus ar brezegenn displeget ganin er C'hendalc'h a-zivout « Kudenn ar skrivagner e Breizh ».

Jakez Riou en iwerzhoneg

Kontadenn Jakez Riou, « Yun », bet moulet evit ar wech kentañ e niverenn 17 « Gwalarn », e 1929, a gaver, troet en iwerzhoneg gant Mairtin O Cadbain, e niverenn Feasta (« Hiviziken ») miz Gwengolo 1949.

Ar sport en Iwerzhon

O welout miliadoù a dud o leuniañ straedoù Dulenn da zeiz kevezadeg-klozañ ar c'hoari pellenn-droad. — 79.460 a dud e tachenn-sport Pairc an Chrocaigh d' ar Sul 25 a Wengolo, ha kalz muioc'h er-maez —, o tougen, bannieloù ha togoù-paper gant livioù hag ardamezoù ar gevezerion, e c'hellfec'h lavarout : ar re-mañ a zo troet o fenn gant ar sportoù, ha ne reont forzh eus ar vroadelezh, ar yezh hag ar sevenadur kozh.

Ur fazi e vefe, avat.

Ar c'hoarioù-se a zo renet gant paotred hag a oar mat petra reont. Ar Cumann Luthchleas Gael, « Kevredad C'hoarioù-Nerzh ar Ouezeled », anavezetoc'h evel ar G.A.A., savet gant seizh den, 65 bloaz 'zo, evit urzhiañ ar sport en Iwerzhon, « war zigarez ober sportourion a reas soudarded ». Ganto e voe stummet ar re a c'hounezaz frankiz ar vro diwar goust ar gwasker. Un arouez : ar brezegennig graet gant ar rener da ziwezh ar c'hoari, evit reiñ ar gib d' an drec'hourion, a voe graet en iwerzhoneg.

Marteze ez eus en Iwerzhon, evel e pep bro, tud o treiñ ar sport da genwerzh. Ar c'hevredadoù-sport, avat, ne ve zont ket chadennet e stern kevredadoù estren. Derc'hel yac'h a reont korf koulz ha spered Iwerzhon.

Ar C'hoariva

N' eus ket en iwerzhoneg ur c'hoariva kozh evel ma 'z eus e brezhoneg. Er c'hantved-mañ, avat, ez eus bet klasket sevel unan. Bez' ez eus bagadoù c'hoarierion un tammig dre-holl. Betek bremañ, ne c'heller ket lavarout ez eo deuet an taol da vat koulskoude.

Ur skol c'hoariva iwerzhonek a zo e Dulenn, renet gant Donncha O Suilleabhain ; bep meurzh da noz e vez desket da baotred ha merc'hed a youl vat ar vicher.

75

Pezh a vank, hervez rener ar skol, eo pezhioù-c'hoari mat savet war-eeun en iwerzhoneg. Diwar un ugent a bezhioù displeget e-pad ar pemp bloavezh diwezhañ, ne oa nemet tri ha na oant ket troidigezhioù, ha c'hoazh troidigezhioù pezhioù saoznek peurvuiañ.

Hevelep klemm gant renerion ar c'hoariva-skingomz. Pe e rankomp displegañ troidigezhioù, emezo, pe e rankomp aozañ kontadennoù e stumm c'hoariva.

50-vet deiz-ha-bloaz marv an Tad Eoghan O Gramhnaigh

E miz Here e voe enoret 50-vet deiz-ha-bloaz marv an Tad Eoghan O Gramhnaigh. An holl ac'hanomp a anavez levr Frañsez Vallee, « Ar Brezhoneg e Daou-Ugent Kentel », en deus graet kement da vrudañ hor yezh abaoe ma voe moulet, e 1909. Pezh a zo nebeutoc'h anavezet eo e voe savet al levr-se diwar skouer « Kentelioù Eeun Iwerzhoneg » an Tad Eoghan O Gramhnaigh.

D'ar 25 a viz Eost 1863 e voe ganet, e Baile Fallamhain e Contae na Midhe. E venoz a reas mont da veleg, hag e 1882 ez eas da Gloerdi Magh Nuadhat. Beleget e

voe e 1889. E 1891 e tistroas evel kelenner iwerzhoneg d'ar c'hloerdi. Tri bloaz goude, avat, e kouezhas klañv hag e rankas kuitaat Iwerzhon. Mont a reas d' ar Stadoù-Unanet, e Kalifornia hag en Arizona. Ne wellaas ket dezhañ, siwazh, ha d' an 18 a viz Here 1899 e varve en ur c'hlañvdi e Los Angeles, d' e 36 vloaz.

Al labour bras a reas etre 1889 ha 1899 war an iwerzhoneg a voe marteze unan eus abegoù e varv.

E gerent ne ouient ket an iwerzhoneg, ha deskiñ a reas yezh e vro etre e zek hag e ugent vloaz. Diaes e oa en amzer-se kavout kelenner ha diaes kavout levrioù da zeskiñ.

Dastum a reas da gentañ gerioù a veze graet ganto en e vro ha studiañ a reas an anvioù-lec'h. Tennañ e vad a reas ivez eus ar c'hentelioù iwerzhonek a veze embannet war ar gazetenn « Young Ireland » gant Sean Pleimeann hag an Tad Eoin O Nuallain. Pa voe er c'hloerdi e klaskas komz muiañ ma c'helle gant an iwerzhonegerion a oa eno. Mont a reas da dremen e amzer ehan-skol er vro iwerzhonek. Ne oa c'hoazh nemet kloareg pa gasas e bennad kentañ da Irisleabhar na Gaedhilge, « Kelc'hgelaouenn an Iwerzhoneg ». Diwar neuze dibaot a wech e teuas ar gelaouenn-se er-maez hep ur pennad sinet gantañ. Dont a reas da vezañ ar rener anezhi e 1891.

76

Labourioù a bep seurt a reas er c'hloerdi evel kelenner; dreist-holl sevel levrioù-deskiñ, rak ar re-se a vanke d' e ziskibion. Ur menoz a zeuas neuze en e spered : reiñ d'an holl frouezh al labour a rae evit un nebeut tud hepken. E-giz-se e teuas da sevel al levr en deus roet brud d' e anv, ar « C'hentelioù Eeun Iwerzhoneg », a voe moulet da gentañ er « Weekly Freeman » hag en Irisleabhar, ha goude e stumm peder levrenn. Al levrenn diwezhañ a voe aozet gant Eoin Mac Neill.

Dre ar peder levrennig-se, ken eeun, ha ken nevez en amzer-se, miliadoù ha miliadoù a Iwerzhoniz a zeskas, pe da vihanañ a zeuas da garout ha da zoujañ yezh d bro.

(Hervez ur pennad gant Sean Mac Gearailt e Feasta.)

En Ensavadur ar Studioù Uhel

Aozet e voe er bloaz-mañ, evel warlene, ur « Colloquium » e Skol ar Ouiziegezh Keltiek, a zo unan eus kevrennoù Institiuid Ard-Leinn Bhaile Atha Cliath. Etre ar 7 hag ar 14 a viz Here e voe graet prezegennoù gant kelennerion, hag emzviz da heul.

Un devezh penn-da-benn a voe gouestlet da studi ar rannyezhoù iwerzhonek. An Dr Heinrich Wagner, eus Bro-Suis a ginnigas sevel un atlas eus rannyezhoù Iwerzhon. Darn eus yezhourion Iwerzhon a savas o mouezh kentoc'h a-enep. Brian O Cuiv a gomzas diwar-benn rannyezhoù Bro g-Corcaigh, ha Tomas de Bhaldraithe diwar-benn rannyezhoù Bro c'h-Gaillimh. En iwerzhoneg e voe displeget ar brezegenn diwezhañ-mañ ; ar re all a voe e saozneg pe en alamaneg.

Dudius-dreist e voe prezegennoù ar C'helenner G.-J. Williams, eus skol-veur Kerdiz. Danevellañ a reas istor ar yezhoniezh e Kembre, o pouezañ muioc'h war an amzerioù kent, betek an 18-vet kantved eget war an amzer bremañ.

Eus Bro-Alamagn e oa deuet tri c'helenner. An Doktorez A. Heiermeier a gomzas eus studi anvioù stêrioù Iwerzhon. Ar C'helenner Rudolf Hertz, a-zivout an darempredoù etre ar c'heltieg hag an italeg, a lavaras e oa diaes, d' e venoz, prouiñ e oa kar-nes an daou skourr-se eus an indezeuropeg, evel ma kreder alies. Ar C'helenner L. Weisgerber a gomzas eus Kelted ar ragistorvezh e traonienn ar Roen, eus ar venec'h iwerzhonat war an Douar-Bras er Grennamzer, eus levezon Herder hag Humboldt war ar ouiziegezh er broioù keltiek en hon deizioù.

77

Marv ur mignon da Vreizh : Ernest E. Joynt

Ernest E. Joynt, diouzh e anv-pluenn An Buachaillin Buidhe, a zo marvet d' ar 17 a viz Here, d' an oad a 74 vloaz. Labouret en doa evit Connradh na Gaeilge, en amzer ma oa Dubhglas na h-Ide e penn. Meur a levr en deus troet en iwerzhoneg, en o mesk « Beaj ar Pirc'hirin » Bunyan. Ijiner e oa diouzh e vicher. Anvet e voe kelenner en ur skol vicherel goude. Anavezet-mat oa e Breizh. Un istor Iwerzhon en deus savet e galleg, a voe moulet war ar gelaouenn « Breizh Atav ».

Marv Torna

Ur stourmer kozh all eus Connradh na Gaeilge, abaoe an derou, a zo marvet un

nebeut deizioù war-lerc'h Ernest E. Joynt, d' an 21 a viz Here. Tadhg O Donnchadha, anavezetoc'h dindan e anv-pluenn, Torna, a oa ganet e 1875. Eus kontelezh Corcaigh e oa, ha komz a reas iwerzhoneg a vihanik. Evel kalz a yezhourion a Iwerzhon, ez eas da zeskiñ ar yezhoniezh en Alamagn. E-pad ur pennad e voe kelenner e Skolaj-mistri Sant Padrig, e Drom Chonnrach, Dulenn. Eus 1916 betek 1944 e voe kelenner war yezh ha lennegezh Iwerzhon e skol-veur Corcaigh. Bez' e voe ivez rener ar gelaouenn « The Gaelic Journal », ha goude, Banba.

Skrivet en deus kalz en iwerzhoneg : war-dro 50 a levrioù. E zudi a oa dreist-holl gant ar varzhoniezh. Desket en doa brezhoneg ha kembraeg.

An t-Oireachtas

Ar gouel-se, a zo un tammig evel Eisteddfod vroadel Iwerzhon, a zo bet dalc'het hevlene etre ar 15 hag an 23 a viz Here e Dulenn. Evel boaz e voe sonadegoù, kenstrivadegoù ha c'hoariva.

Poblañs Iwerzhon

E miz Here 1949 e voe embannet taolenn an niveradeg graet e 1916 er 26 kontelezh, da lavarout eo, Iwerzhon dieub. Niver ar poblañs a oa :

e 1936 : 2.968.420 :

e 1946 : 2.955.107.

E-pad an 10 vloaz diwezhañ ez eus bet digresk eta. An digresk, abaoe ar bloaz 1841, a zo 3.574.000.

187.111 a dud o deus kuitaet an enezenn e-pad an 10 vloaz-se.

78

Poblañs kêr Dulenn, avat, a zo aet war gresk. E 1946 e oa enni 506.051 a dud. Ar gêr a zo da heul, Corcaigh, n' oa enni nemet 75.596 a dud.

E-keñver 1841, ez eus bremañ kalz a dud koshoc'h : 3,1 % eus ar poblañs ouzhpenn 65 vloaz e 1841 ; 10,6 % e 1946.

ROPARZ HEMON

3 a viz Du 1949.

DA ZONT ER MAEZ ER BLOAZ-MAÑ

Docteur Louis DUJARDIN

LA VIE ET LES ŒUVRES de

Jean-François-Marie-Maurice-Agathe LE GONIDEC
grammairien et lexicographe breton (1775-1838)

skeudennoù gant an oberour

Kentskrid gant Pierre Le Roux

kelenner a enor Skol-Veur, Roazhon

Imprimerie Commerciale et Administrative

17, rue Jean-Jaurès, BREST

79

NOTENNOU

HOR C'HENEILED. — Ur paotrig, Yann-Baol e anv, a zo bet ganet e ti Glaoda hag Odetta Millour, Sizun, d' ar 24 a viz Du. Gwellañ hetoù d' ar Breizhadig ha gourc'hemennoù kalonekañ d' e dud.

Aldrig RUZON eus an Naoned hag Ael an DEUNV eus Gwiskriv a zo bet euredet d' ar 7 a viz Mezheven 1949 en iliz-parrez Gwiskriv.

Hor gwellañ hetoù a eürusted d' ar priedoù nevez.

KORN AR MEROUR

HOR CHEF EVIT AR BLOAZ 1949

FREJOU

lurioù

Moulañ	330.656
Mizoù-post	25.905
Deziadur 1949	22.890
Deziadur 1950	26.484
En holl	405.935

ENKEFIADURIOU

lurioù	
Koumanantoù	187.778
Niverennoù gwerzh	12.707
Profoù	77.440
Levrioù gwerzh	23.729
Deziadur 1949	23.200
Deziadur 1950	48.645
En holl	373.499

Kentañ tra a c'hellomp lavarout eo n' eo ket aet re fall ar bed gant Al Liamm e-pad ar bloaz tremenet. N' eus bet kollet ganeomp nemet 32.436 lur. Koll ar bloaz 1947 a oa 9.666 lur, hini 1948, 73.397 lur. Tamm ha tamm e teu koumananterien nevez, ha darn vrasañ ar re gentañ a gendalc'h d'hor skoazellañ. Sifrenn ar profoù a zo bet uheloc'h eget e 1948 (58.415 lug). Al Liamm a zalc'h hag a zalc'ho dre youl 300 breizhad kalonek.

80

N' eo ket difennet ouzhomp neuze kaout spi e dazont hor c'helc'h-gelaouenn, hogen arabat e ve deomp ankounac'haat e chom dirazomp un toull mat da stankañ ha labourioù all da gas da benn.

HOR C'HOUMANANTERIEU

genver :	269	gouere	:	274
c'hwevrer :	277	eost	:	285
meurzh :	272	gwengolo	:	275
ebrel :	269	here	:	300
mae :	282	du	:	296
mezheven :	261	kerzu	:	299

Gounezet hon eus eta 30 koumananter hepken e-kerz ar bloaz 1949. Nebeut eo. Gwelloc'h e rankomp ober er bloaz-mañ. E gwirionez, niver hor c'houmananterien a zo tost da 330, rak un nebeut kenvroiz a bae o skodenn gant dale, moarvat dre ne blij ket dezho mont war-du an ti-post.

Setu niver hor c'houmananterien e kêrioù Breizh.

Roazhon :	17	Brest :	5
An Naoned :	13	Gwengamp :	4
Kemper :	12	Gwened :	4
Douarnenez :	9	Landreger :	4
Lanuon :	7	St Brieg :	3
Montroulez :	6	An Oriant :	3

Pariz a chom « kêr gentañ Breizh » gant 34 koumananter. War an 215 lenner a anavezomp o micher, ez eus :

beleien :	47	ofiserien :	7
implijidi :	38	michourien :	7
kenwerzhourien :	32	micherioù dieub :	6
kelennerien :	23	notered :	4
mezeien :	21	kouerien :	2
skolaerien :	9	soudarded :	2
studierien :	8	arzourien :	1
ijinourien :	8		

Anat neuze ez eo holl hor c'houmananterien eus rummad-etre kevredigezh hor bro. Notañ niver ar veleien, ar genwerzhourien, hag ar gelennerien.

PROFOU. — Setu roll ar profoù hon eus bet abaoe an niverenn diwezhañ :

J. Radenac, 200 lur ; R. Saout, 800 ; Yann Thomas (diner ar yezh), 450 ; Bouessel du Bourg, 400 ; A. ar Fur, 400 ; Roperzh ar Mason, 200 ; Andrev Latimier, 400 ; Dr Dujardin, 600 ; Rojer Gellig, 400 ; Per Denez, 500 ; Dom Godu, 200 ; dim. Urvoy, 300 ; komandant Kourtel, 400 ; J. Ducamp, person, 400 ; dim. Griffon, 400 ; Arzel Even, 400 ; Andrev Merser, 100 ; Yann Morvan, 400 ;

Dizañv, 400 ; W. B. S. Smith, 2.900 ; Fañch Elies, 200 ; Dizañv, kalanna ar brezhoneg, 2.500 ; N. Kernea, 100 ; Andrev Gwilcher, 400 ; Dr Ezel, 400 ; K. Riou, 100 ; Yann Thomas (diner ar yezh), 450 ; A. ar Meliner, 1.400 ; Klaodina Mazeas, 500 ; Mona Plogoñv, kalanna ar brezhoneg, 1.000 ; Jakez Quatreboeufs, 500 ; F. K., 8.200.

En holl : 26.000 lur, abaoe deroù ar bloaz : 18.600 lur.

Trugarez, en anv Breizh, d' ar brofourlen galonek.

BREZHONEG AR BOBL. – Bez e oa er c'hef 10.900 lur a zo bet implijet evit paeñ darn eus mouladur « Gaovan hag an den gwer ». Tannet ez eus bet eus al levrig-mañ 500 skouerenn gant ur skeudenn. Koustet en deus 15.000 lur en holl.

81

Deut eo d'ar c'hef abaoe :

Dim. Marotte, 1.000 lur ; R. Gelleg, 500 lur ; Itr. de St-Pierre, 900 lur ; A. ar C'halvez, beleg, 200 lur.

En holl : 2.600 lur.

Spil hon eus e vo kavet muioc'h a goumananterien galonek evit gwerzhañ al levrioù e-touez ar bobl. Trugarez d' ar re o deus roet o harp dimp e kêrioù-zo.

AR BREZHONEG HAG AR SKOL. Ur « c'hinnig-lezenn » diwar-benn ar « yezhoù ha rannyezhoù kornbro » a zo bet degemeret, e diwezh miz Kerzu, gant Kambr Deputeed Pariz. Setu, e berr, ar pezh a zo bet kinniget :

1. – Aotreet e vo ar vistri-skol da ober gant « langaj ar c'hornbro » a-benn kenteliañ gwelloc'h ar galleg.

2. – Aotreet e vo ar vistri-skol da zeskiñ d' ar vugale lenn ha skrivañ « langaj o c'hornbro » e-maez an eurvezhioù-skol, e-pad un eurvezh bep sizhun.

3. – Aotre o devo da reiñ da lenn d' ar vugale levrioù diwar-benn ar c'hornbro, goude ma vo bet aotreet ar seurt levrioù gant Rektor ar Skol-Veur.

4. – Aotre a vo d' ober er skolioù-mistri kentelioù diwar-benn « langaj ha folklor ar c'hornbro ».

5. – Aotre a vo d' ober, el liseoù ha kolajoù, kentelioù war « langaj ar c'hornbro » e-maez an eurvezhioù-skol.

6. – Div gador geltieg hag ur gador werinoniezh a vo e Skol-Veur Roazhon pa vo arc'hant a-walc'h da baeñ ar gelennerien. Sertifikadoù « liseñs » a vo krouet.

7. – Ar vugale a c'houlenna a c'hell bezañ goulenataet, evit ar vachelouriezh, war « langaj ar c'hornbro », ma 'z eus war al lec'h ur c'helenner gouest da c'houlennata anezho. Ne vint goulenataet nemet goude ma vint bet degemeret en arnodenn war an holl zanvezioù all, ha ne vo dalc'het kont nemet eus ar poentoù en tu hont da 12. (Da lavarout eo ne vo mat ar brezhoneg nemet d' ar re a fello dezho kaout ur meneg goude ma vint-bet degemeret.) Anv ebet a vrezhoneg er « certificat », er « brevet », en arnodennoù evit bezañ kargad e Breizh.

Kement-se a zo ur palvad e-kreiz fas Breizhiz, hag ur gunujenn ouzh gwirioù hor pobl. N' eo ket aotreoù, hag ar re-mañ gwashoc'h eget netra, a zo ezhomm, met urzhioù. Ha betek-hen eo bet roet an urzhioù atav a-enep ar brezhoneg.

Ouzhpenn ur milion brezhonegerien a zo e Breizh, war ur boblañs a dri milion. Ar gwir o deus da gaout, da nebeutañ, kemend-all ha ma vez roet d' ar 650.000 Gall a zo en Aljeria, war ur boblañs a 7.300.000, pe d' an tri milion a c'hallegerien a zo e provins Kebeg, e-kichen 151.030.000 a Norzamerikiz o komz saozneg ; da lavarout eo o deus ar gwir da vezañ kenteliet en o yezh ha da gaout skolioù brezhonek.

Kement tra all n' eo nemet goaperezh ha touellerezh.

AR BLEUN-BRUG. – Ar gevredigezh-se, krouet e 1905, he deus gonezet dre he labour pennek azaouez an holl vretaned kalonek. A zo muioc'h, anavezet eo bremañ gant ul lod bras eus pobl Vreizh dre ar gouelioù kaer aozet ganti pep bloaz. Skeudenn devezhioù fromus gastell-Paol e 1948 ha Lokorn e 1949 a zo bev, c'hoazh e koun pep hini ac'hanomp.

Muioc'h a fell da vurev ar Bleun-Brug ober : da gentañ en em frammañ gwelloc'h dre grouiñ ur sekretourva a vo en e benn Visant Seite ha kevrennoù-kanton. Kroaz Breiz a vo kelaouenn ar gevredigezh. Ur follennig a embanno ouzhpenn evit hec'h izili. D' an holl izili-se e vo kinniget studiañ c'hoariva, yezh ha lennegezh Vreizh, hon istor hag an doareoù da brientiñ diskouezadegoù arz, kenstriva-degoù... h.a.

Ur gartenn a ezel ar Bleun-Brug a zo krouet adalek bremañ: skodenn-vloaz, 200 lur ; skodenn ezel a enor, 500 lur; ezel madoberour, 1.000 lur pe vuioc'h. Gant ar gartenn a ezel a enor pe vadoberour e c'heller kemer perzh evit netra en holl c'hoariadegoù kendalc'h ar Bleun-Brug. Kas an arc'hant da :
V. Seite, Bleun-Brug, Treboul, Penn ar Bed, K. R. AN NAONED 544.22.

BREIZH A ZO BEV. - D' ar 5 a viz eost diwezhañ, lise gall Montevideo en deus aozet en e sal-sonerezh ur « veilhadez vreizhat » a reas berzh bras. Da geñver beaj hor c'heneilez Edez Nikol-Kernig en Amerika ar Su, lec'h m' he deus roet abadennoù-kan, e oa bet lidet ar gouel-se. Prientet e oa bet pep tra gant an It. Benati, kelennerez, skoazellet gant an Dim. de Boismenu a zo he ziegezh eus St-Malo. Desket e oa bet dre eñvor gant plac'hed yaouank Bro-Urugwe pennadoù diwar-benn hor Bro. Bugale gwisket e giz Breizh a zisplegas barzhonegoù, hag a gorollas en dra ma yae en-dro pladennoù biniou. Ur gartenn vras eus Breizh a oa el lec'h a enor, ha war gostezoù al leur-c'hoari e oa bet savet mogerioù mein hag ur c'halvar. Edez Nikol a roas un tañva eus hor sonerezh dre ganañ tonioù-pobl hag oberennoù sonerien vrudet hor Bro. - En ur ger berr, setu peadra da reiñ kalon deomp ; merzout a reomp bemdez hon eus pinvidigezhioù, a zo ret-mat deomp difenn ha kreskiñ.

KROAZ... PELEC'H ? - O lenn ar pennad « Da belec'h ez a ar bed ? » gant L. B. e Kroaz « Breiz », pp. 4 ha 5, niverenn miz Genver, e vezer fromet-bras gant ar c'heleier teneraüs-meurbet, ha kontet dre ar munudoù, diwar-benn « pennoù kalet » Bro-Sina, ilizoù Bezhleem, kargidi gall Indez-Sina hag « hor c'holonioù all » - an dud geizh ! - pe « hon deputeed » baour. N'emeur ket e riskl avat, bezañ trubuilhet gant stad truezus Breizh, rak n' eus ket er pennad an disterañ meneg anezhi. Moarvat n' eo ket Breizh, evit L. B., ul lodenn eus ar bed ? Un tammig muioc'h a spered breizhat, mar plij, ha... n' po pet ket aon da gomz, ur wechig an amzer, e traoñ ur bajenn, eus Yann-Vari Perrot : dellezout a ra e skouer bezañ anavezet, hag eñvoret alies, hag heuliet.

D'HOR C'HENLABOURERIEN. - Lod eus hor c'henlabourerien a glemm a-wechoù dre ma ne vez ket embannet diouzhtu ar pennad-mañ-pennad kaset ganto. Ra zalc'hint soñj e vez prientet danvez pep niverenn - nemet an Notennoù e vije - daou viz da nebeutañ, hag alies tri miz, en a-raok : gant-se e c'hell c'hoarvezout da skridoù 'zo chom pell a-walc'h en hor c'hartoñsoù. Plijet d' hor c'henlabourerien ivez derc'hel soñj e karfemp degemer skridoù prest da vezañ kaset d' ar Moulter : skrivet sklaer, war un tu hepken eus ar follenn, hep gerioù troc'het e diwezh al linennoù.

BREIZHIZ EN INDEZ-SINA. - Klevet hon eus e oa bet kastizet ur soudard breizhat evit bezañ brudet en Indez-Sina lizher Kendalc'h Bangor. Evel just, n' o deus Breizhiz en Indez-Sina gwir ebet nemet ar gwir da vervel evit marc'hadourien ha politikerien Vro-C'hall. Spi hon eus e teuio buan en-dro ar vrogarourien a zo bremañ er Viet-Nam, rak labour a zo amañ d' ober. Ha dalc'het soñj hor c'heneiled n' eo o buhez da vro ebet nemet da Vreizh.

GWENEDEG. - Laouen omp oc'h embann en niverenn-mañ ur pennad gant ur c'heneil gwenedour. Degas a reomp da goun d' hor mignoned e Bro-Wened e karfemp rein d' ar gwenedeg peurunvan ul lec'h kalz brasoc'h, met ne gaser ket skridoù deomp. Prest e vefemp, zoken, da rein div bajennad « notennoù » d'ar gwenedeg bep daou viz ma kavfemp ur gwenedour a fiziañs d' ober war o zro. A-hend-all e vezo degemeret gant anaoudegezh-vat kontadennoù, barzhonegoù, studiadennoù, h.a. Gwenediz, Al Liamm a rank bezañ ho kelaouenn.

AR GERIADUR BREZHONEK-SAOZNEK NEMETAÑ. - En Archaeologie Brita_lniea, oberenn ar gouizieg mat Edward Lhuyd M. A., embannet en Oxford e MDCCVII, e kaver, etre ar pajennoù 180 ha 212 un « Armorik Grammar and Vocabulary, by Julian Maunoir: Jesuist, English'd out of French by Mr Williams, Sublibrarian at the Ashmolean Museum .».

GWALARN. - Da werzhañ niverennoù kozh Gwalarn : 10, 11, 14, 15, 23, 21, 22, 25-

26, 27, 29, 32, 33, 36, 38, 43, 44-45, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 65, 67, 79, 91, 100, 106-7, 108, 112-3, 133, 134, 135, 136-7, 138-9, 140-3, 146-7, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165. Ha Sterenn, an holl niverennoù, nemet an niverennoù 1 ha 7. Pep niverenn : 100 lur ; pep divniverenn, 150 lur. Hep mizoù-kas. Goulenn digant sekretour Al Liamm.

DEIZIADURIOU BIHAN 1950 a chom c'hoazh un nebeut anezho da werzhañ. Pemzek lur ar pezh, dek lur pa brener dre zek da nebeutañ. Ur skeudenn gaer gant P. Peron. An neb n'en deus ket bet e zeiziadur ra skrivo diouzhtu da sekretour Al Liamm.

KANT MIL LUR PROFOU HON EUS EZHOMM E-DOUG 1950 A-BENN KAS HOL LABOURIOU DA VAT.

- Abaoe an deiz kentañ a viz Genver 1950 hon eus dastumet : 18.600 lur. Trugarez d'ar brofourien ; daoust da bep tra, e vevo ar brezhoneg !

BEAJ DA GEMBRE. - Ar Vretoned ha Bretonezed a garfe mont da dremen ur pemzektez, da vare Pask, en unan eus kornioù bravañ Kembre, en un ostaliri vodern-tre, e kompagnunezh Kelted all, a zo pedet da skrivañ hep an disterañ dale da P. Ar Bihan, sekretour Al Liamm. Ne zegemerer nemet an dud ouzhpenn 18 vloaz dezho.

LEVRIOU GWENEDEK DA BRENAÑ. - Skrivañ d'an Itron Henrio, rue des Fèves, AURAY, en ur lakaat un timbr evit ar respont.

MARV AN ITRON ASHLEY ROWE. - Aet eo d'an anaon e dibenn miz genver, e Aldona, Mount Hawke, Kernev-Veur, an Itr. Ashley Rowe, gwreg d'an Ao. Ashley Rowe, istorour Kernev-Veur. Unnek vloaz ha tri-ugent e oa. Anaout a rae Breizh mat-tre, ha Breizhiz hec'h anaveze mat ivez. Warlene c'hoazh eo chomet un nebeut deizioù e Bro-Dreger, ma varvailhas gant tud diwar ar maez. E-pad ar brezel he deus sikouret paotred Vreizh a yae da glask repu en tu all da Vor Breizh; ganti e voe krouet ar strollad « The friends of Brittany » d'o harpañ.

83

Ganti ive e voe krouet nepell 'zo ar « C'helgh Keltek - « Kelc'h keltiek » e brezhoneg - da skoulmañ darempredoù etre ar broioù keltiek ha ne gilas dirak al labour nemet diouzh ret, e dibenn 1949, pa 'z eas he yec'hed war fallaat. E kendalc'h hollgeltiek Bangor edo, e miz eost 1949. Eno, pa ginnigas Iwerzhoniz kas ur c'hlemm da Vreujoù Strassburg diwar-benn ar brezel graet d'ar brezhoneg e Breizh e kement doare 'zo, hi, hag a anaveze stad an traoù peogwir he doa gwelet hec'h unan ar brezel-se ha peogwir ne oa ket gleuroù ouzh he daoulagad, a savas prim war he zreid da lavaraout pezh he doa gwelet ha klevet ha da zifenn kalonek, tan enni, mennad an Iwerzhoniz.

Ar vad he deus graet en he bro he holl vuhez-pad. Ezel ar « Cornwall Moral Welfare Association » e oa, sekretourez « Truro Orthopaedic Clinic », « assistant commandant » ar Groaz Ruz.

Beziet eo bet e Mount Hawke, d'ar 24 a viz genver. D'he gwaz, ken tomm-all e galon evit Breizh, e kinnigomp hor gourc'hemenoù a gengañv.

NOTENN A-BOUEZ. - War c'houlenn un nebeut mignoned ez embannimp hiviziken skouerennoù Al Liamm war baper kaer (leuegen-alta) : 900 lur (e-lec'h 600) e kousto ar c'houmanant. Ar re a fell dezho degemer niverennoù brav ra gasint o anv dioguzhtu d'ar sekretour. N' eus ket ezhomm kas arc'hant, ma ne garer ket : berraet e vo ar c'houmanant ordinal hervez ma vo ret.

85

Roll or Pennadoù embannet war Al Liamm-Tir Na N-Og

Bloavezh 1949 (niv. 12-17)

Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg

(16/23 a dalvez kement ha niv. 16, paj. 23)

ABEELE (E.)

Ar Vran, gant E.-A. Poe

16/23

ABHERRI

Ar c'habiten meyv

14/67

AR MASON (Roperzh)

Ar pevar avel 14/27
 BENEAD
 Ur sant breizhat adkavet : St Gilduin 12-13/72
 BERNIER (Gweltaz)
 Diwar-benn ar ger Gored 12-13/97
 BLERGER (Yann)
 Davet ar Vro 15/12
 Trifezh an toullbac'had 17/6 tr.
 Gwerz ar re grouget (F. Villon) 16/31
 BOTHOREL (L.)
 Serr-noz 12-13/13
 BOURDELLES (Per) tr.
 An daou gozh en ospital (Lady Gregory) 12-13/54
 KERLANN
 En eñvor da Veven Mordiern 15/51
 KERVERZHIOU (G.-B.)
 Lizher 14/26
 tr.
 Kad Mag Tured 12-13/86
 KLERG LLYDAW
 O yezh a viront 12-13/89
 DENEZ (Per)
 De Valera 12-13/74
 A-dreuz al levrioù 12-13/94
 Marv Meven Mordiern 14/3
 Oberennoù Meven Mordiern. 14/4
 Teir barzhoneg 15/8
 Evit ar wirionez 16/3
 Kenstrivadeg ar goañv 16/78
 Brezhoneg ar Bobl 16/80
 Breizh o vevañ 16/82
 Kembre : war-du an trec'h 16/85
 Iwerzhon : Dubhglas de h-Ide 16/87
 Ar brezhoneg hag ar skol 17/3
 Kembre o stourm 17/66
 Bro-Skos : ur sell war an emsav 17/68
 tr.
 Barzhonegoù, Hafiz 12-13/14
 Itron Egughi, un « no » japanat 15/44
 Ar Manaveg, Juan y Geill 15/76
 Ar Vran, E.-A. Poe 16/25
 DOURGWENN (G.) tr.
 Skarzherez Nevez-hañv Mairtin O Cadhain 16/89
 DREZEN (Youenn)
 Sizhun ar Breur Arturo 14/37
 ELIES (Fañch)
 Pirc'hirin Kala-Goañv 12-13/15
 Meven Mordiern 14/5
 Rom an aotrou Person 15/37
 Frañsez Vallée 16/14
 E.O.-P.B.
 Al laer-avaloù 12-13/50
 EVEN (Arzel)
 Meven Mordiern, den skouer 14/8
 A-dreuz al levrioù 16/92
 tr.
 Kad Mag Tured 12-13/86
 GAUDAIRE (Rojer)
 Roperzh Bruce 15/70
 GLANNDOUR (Maodez)
 Telennan d'an teir vertuz 12-13/5
 Spouron Herodiaz 14/33
 Kanaouenoù :
 Me a savo un dourell 12-13/99

Ar preizher-mor 12-13/100
 Perak out digousk en noz ? 15/79
 Tri martolod a Enez Groa 15/81
 Fantig Bourdel 15/81
 Gregory (Lady)
 An daou gozh en ospital (P. Bourdelles) 12-13/54
 GUARDON (Y.-N.)
 Au Lys de France 16/32
 GWIONVARC'H (Kristian)
 Ar wirionez enep ar bed 14/36
 Setu Pariz 16/30
 Hafiz
 Barzhonegoù (Per Denez) 12-13/14
 HEMON (Roparz)
 Kentskrid d'ur rummad
 romantouigoù « evit an holl » 12-13/23
 Ar c'horf dindan dreid va zad-kozh 12-13/27
 Frañsez Vallée 16/5
 Pal ar c'helenner brezhoneg 16/68 tr.
 Gaovan hag an den gwer 15/15.
 HUON (Ronan)
 Barzhoneg e miz gouere 12-13/11
 Daere 14/34
 Marv an tad Vallée 15/3
 Barzhoneg e miz du 15/7
 JESTIN (Remont)
 Friedrich Nietzsche hag e gelenn 15/54
 JEUSSET (T.)
 Roll anvoù-lec'hioù Breizh-Uhel 14/87
 LATIMIER (Andrev)
 Breizh o vevañ 17/64
 LOK (L.)
 Charles de Gaulle, brezhoneger ha brogarour 14/83
 Frouezh rouez e-touez strouezh 16/72
 O Cadhain (Mairtin)
 Skarzherezh nevez-hañv (G. Dourgwenn) 16/89
 OLIER (Youenn)
 Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerien vrezhonek :
 I Roparz Hemon 12-13/62
 II Meven Mordiern 14/11
 PENNAOD (Goulc'hen)
 Kenluskadenn 12-13/12
 Seven 14/35
 Poe (E.-A.)
 Ar Vran (Per Denez) 16/25
 PRIEL (Jarl)
 Tri Devezhour evit an Eost :
 Arvest kentañ 16/35
 Eil arvest 17/19
 R. K. D.
 Ni hag an istor 15/67
 SHEPARD SMITH (William B.)
 Raktres ur geriadur 14/80
 TOULHOET (Yeun)
 Kengomz 16/29
 TYMEN
 Ur skouer a volonteaz, Frañsez Vallée 16/21
 VALLEE (Frañsez)
 Lizher 14/25
 Villon (F.)
 Gwerz ar re grouget (Yann Blerger) 16/31
 X...
 Peder barzhoneg 15/5
 Geill (Juan)

AL LIAMM 19

Tir na n-óg

Meurzh-Ebrel 1950

N° 19

Lennegezh ha yezh.....	1
DIES IRAE.....	2
Gant tonioù nerzh e teuan.....	2
Dezho Hepken.....	4
FOAR VRE.....	4
MARV AR SOUDARD.....	10
PAOTR E VARV RUZ.....	12
LALLANS.....	27

TAOLENN

Lennegezh ha yezh, Ronan Huon	3
Dies irae, X.	5
Gant tonioù nerzh e teuan, Walt Whitman	6
Dezho hepken, Per Ar Bihan	9
Foar Vre, Gw.-B. Kerverzhioù	10
Marv ar soudard, Per Denez	20
Paotr e varv ruz, Jarl Priel	24
Lallans, David Murison	49
Markiz ar Roari, Andrev-L. Latimier	54
Krennvrezhoneg Plouber, M. Le Clerc	68
Ar vro hag ar Bed :	
Keleier eus Pariz, Per Ar Bihan	70
Keltia, P. Denez	71
E-Touez al levrioù	74
Kanaouennoù :	
War gern ar menezioù	76
O Tremen war bont Montroulez	77
Notennoù	78

Ar skeudennoù a zo bet graet gant T. An Timeur

Lennegezh ha yezh

gant Ronan HUON

Goude pemp bloavezh labour tenn, abaoe krouidigezh Tir Na n-og e miz Chwevrer 1945 ez eo aet an traoù war-raok ha war wellaat gant hor strolladig o kreskiñ bemdeiz. Endra m' hor boa poan er penn-kentañ da gavout danvez evit leuniañ dek follenn liesskrivet (a zo bet graet goap warne) e c'hellomp bremañ kaout ar brasañ goanag. Ar skridoù a zegouezh ganimp niverusoc'h-niverusañ, bet omp e pep korn ar vro da zihuniñ hor skrivagnerien vorgousket pe digalonekaet hag oberennoù kaer o deus roet dimp, re all a c'hortoz da vezañ embannet. Emañ ar vuhez speredel oc 'h advleuniañ, Breizhiz a adkemer ar fiziañs gollet e-pad ur reuziad, ar pezh a ziskouez e ro ar gelaouenn ul lusk d' an Emsav a-bezh, zoken d'ar re n' int ket a-du ganimp, broudet eo an holl ha gwell-a-se evit ar brezhoneg. Un dra a zo sur eo n' emañ ket c'hoazh lennegezh Vreizh war he zalaroù.

Hol lennegezh a zo saveteet. Met n' eo ket al lennegezh hepken hon eus da saveteiñ, arabat ankounac'haat, ar yezh hec'h unan hon eus da saveteiñ : da betra, end-eeun, e servijo al lennegezh ma n' eus den ebet evit he lenn ? Evit-se eo ret dedennañ ar muiañ a Vretoned ma c'hellomp dre reiñ dezho skridoù a c'hellont lenn ha kompren. Aze emañ pal al levrioù e brezhoneg eeun a embannomp ha setu perak e soñjomp emañ ar gaou gant skrivagnerien yaouank 'zo hag o deus savet ur seurt yezh dezho o unan, ma 'z eo ret evit o lenn kemer ouzhpenn geriadur Roparz Hemon, ur geriadur gwenedeg klok, unan henvrezhoneg, unan brezhoneg-krenn hag unan kembraeg ! Petra rafech, n'eo ket brezhoneg ken, keltieg ne lavaran ket ! Ne fell ket din goapaat amañ gant spered kintus ha berrwel paotred ar brezhoneg du-mañ. Tremenet eo evidomp ar marevezh-se. Gwelout a reer mat emañ ar skrivagnerien-se o klask neveziñ, o klask lakaat war o skridoù ul liv ispisial, met ur fals-yezh eo deut da vezañ o hini. Mont a reont re bell. Lezomp an dra-se d' al lennegezhioù bras ha kozh a sant un ezhomm da gemmañ. Ha c'hoazh piv a lenn pe a gompren ar pennadoù eus « Ulysse » oberenn veut J. Joyce skrivet er stumm-se ? Hag ar saozneg a zo ur yezh gounezet ganti hec'h emgann, emgann ar vuhez, a bell zo. Hon hini a zo a-boan kroget da stourm.

4

N' em eus ket lavaret ne oa ket lennegezh ar skridoù-se, oberennoù a dalvoudegezh ez int zoken a-wechoù, ha gallout a rafemp o embann en anv ar Gened. Met d' ar mare-se e kredan e labourfemp a-enep d' ar yezh, ha merzet am eus e c'hellfe an oberennoù-se bezañ ken talvoudus ha ken kaer e-keñver lennegezh ma vefent skrivet e brezhoneg « a-vremañ ». Neuze perak skrivañ en un doare ma ne vo a-wechoù komprenet nemet gant an oberour e-unan ?

En ur gemer evel diazez yezh ar bobl eo hon eus ar muiañ a chañs da dostaat ouzh gwir spered ha gwir anien ar yezh. Evit mad ar yezh eta, skrivomp e brezhoneg a-vremañ, hag an hini a skrivo un oberenn a dalvoudegezh daoust dezhi bezañ skrivet en ur yezh komprenet gant an holl a vo hor skrivagner brasañ.

DIES IRAE

« me oar kaout an aour melen, an aour touez al ludu hag an argant touez an drez, p' am eus kavet an tu. »

Barzhaz Breizh 136

D' an deiz kentañ, ken aes e oa, ne rannas grik.
Kement a wazed, gant o fennoù du, a oa tro-war-dro,
Dezhi sorserez kozh, paket da vat ganto,
Ma oa ur bam sellet ouzh o maligornig
En o fenn o skrivañ diskan he flanedenn,
He doa gwelet pell 'oa e lagad ur gaouenn,
Nemet e oa re yen, a soñjas, 'vit mervel.

Antronoz, beure-mat, e krenas gant ar boan,
An hini 'doa gwelet war ur bern pennoù gleb,
Pennoù merc'hed disliv war ur gwele saotret,
Merc'hed gwallet, flastret, merc'hed digenedet,
Ar boan gwelet enno, goap ha geol ar boan,
Bremañ oa krog enni o krenañ dizehan,
Nemet ne laras ger. Neuze oa tro an tan.

War dro teir eur, digor an nor 'vit ar maged
– Ha neuze 'n em silas 'n o zouez c'hwez ar bed
Pa ne chome ganti nemet daou, a skuizhas
Kreiz holl o huanadiñ, hi a huanadas
A saludas an hini bras hag a gomzas
Kreiz holl, evel gwechall – kreiz holl, int o tevel –
Pa lavare « me oar » ha ne ouie mervel.

Gant tonioù nerzh e teuan

gant Walt WHITMAN

Gant tonioù nerzh e teuan, gant va c'hernioùigoù ha va zaboulinoù,
Ne sonan ket kanoù-bale evit an drec'hourien anzavet hepken,
Seniñ a ran kanoù-bale evit tud trec'het ha lazhet.
Ha klevet hoc'h eus e oa mat gonit an trec'h ?
Me a lar ivez eo mat kouezhañ, kollet e vez emgannoù en hevelep spered ha ma vezont gounezet.

Skeiñ a ran va zaboulinoù ha va mandoreoù evit ar re varv,
C'hwezhañ a ran dre va heñchennoù va zonioù skiltrusañ ha drantañ evito.
Bebet ar re o deus c'hwitet !
Hag ar re a yeas o listri-brezel da strad ar mor !
Hag ar re a yeas o-unan da strad ar mor!
Hag an holl jeneraled a gollas krogadoù, hag an holl harozed faezhet !
Hag an harozed kuzh diniver, par d' an harozed vrasañ anavezet !

Krediñ a ran ne deo ket ar c'heotenn disteroc'h eget hirdroad ar stered,
Ha ken disi all eo ar verionenn, hag an draezhenn, ha vi al laouenan,
Hag an toseg-gwez a zo un pennober gwenvedel,
Hag ar mouar-garzh a c'hallfe kinklañ salioù-bras an neñv,
Hag ar mell munutañ em dorn a ra al lu gant an holl vekanikoù,
Hag ar vuoc'h o taskiriat, stouet he fenn, a zo dreist da ne vern peseurt delwenn,
Hag ul logodenn a zo burzhud a-walc'h evit saouzaniñ sekstilionoù a dud disakr.

Dalc'h tost, noz da vrennid noazh... dalc'h tost noz vagus teogek !

Noz a avelioù-gouziz... noz ar stered bras distank...

Noz sioul grataüs... noz-hañv noazh diskiant.

7

Minc'hoarzh, a zouar orgedus analet-fresk !

Douar ar gwez berus moredet !

Douar ar c'huzh-heol steuziet... douar ar menezioù beget gant later !

Douar poulladoù gwerennek peuzc'hlas al loar-gann !

Douar ar sked hag ar skeud o vrizhellañ lanv ar ster !

Douar louet boull ar c'houmoul splannoc'h ha sklaeroc'h evidon !

Douar ar gelc'hdroad pell astennet-ec'hon... Douar druz e bleuñv ar bleunioù-aval !

Minc'hoarzh, rak emañ da amourouz o tont.

Kavout a ra din e karfen mont da vevañ gant al loened, ken habask hag enno o-unan ha ma 'z int,

Derc'hel a ran da hir-arvestiñ outo pell-amzer.

Ne c'hwezont ket ha ne gouignont ket en abeg d' o stad,

Ne c'hourvezont ket en-dihun en deñvalijenn o ouelañ d' o fec'hedoù,

Ne heugan ket diouto o kuzuliata diwar o dever ouzh Doue,

Hini n'eo ginet, hini n' eo diskiantet gant terzhienn ar perc'hennañ-madoù

Hini ne zaoulin dirak un all na dirak unan eus e ouenn en deus bevet milvloazioù 'zo,

Hini n' eo doujus na dilaouen er bed a-bezh.

Lavaret em eus n' eo ket an ene dreist ar c'horf,

Ha lavaret em eus n' eo ket ar c'horf dreist an ene,

Ha netra, na Doue, n' eo brasoc'h evit un den eget m'emañ e-unan,

Ha piv bennak a gerzh kant kammed hep kensantout a gerzh d' e ganvoù gwisket gant e linsel-eñ,

Ha me, pe c'hwi, hep ur gwenneg em godell a c'hall prenañ dibab an douar.

Ha sellout gant daoulagad digor pe diskouez ur favenn en he fluskenn a zo sebezusoc'h eget holl zeskadurezh ar c'hantvedoù,

Ha n'eus micher na garg n'hall an den yaouank enni dont da vezañ un haroz,

Ha n'eus netra re vlot evit ober ur moell d' an hollved rodet,

Hag e lavaran da ne vern pe gwaz pe vaouez, Ra chomo hoc'h ene dizamant ha war e du dirak ur milion a hollvedoù,

8

Hag e lavaran d' an denezh, Na vezi ket ranell a-zivout Doue,

Rak me hag a zo ranell a-zivout pep unan, n' on ket ranell a-zivout Doue

(Aradennad-c'herioù ebet n'hallfe lavaret pegen dinec'h on a-zivout Doue hag ar marv).

Klevout a ran Doue hag arvestiñ a ran outañ e pep tra, koulskoude ne gomprenan ket anezhañ,

Ha ne gomprenan ket kennebeut piv a c'hallfe bezañ marzhusoc'h egedon-me va-unan.

Perak e tlefen c'hoantaat gwelout Doue gwelloc'h eget an deiz-mañ ?

Gwelout a ran un dra bennak eus Doue e pep unan eus ar peder eur war nugent hag e pep pred anezho,

War dremmoù gwazed ha maouezed e welan Doue, hag em dremm-me e gwerenn ar meleour,

Kavout a ran lizheroù digant Doue taolet war ar straed ha pep unan a vez sinet gant anv Doue,

Hag o lezel a ran el lec'h m' emaint, rak e ouzon e c'hellan mont da ne vern pelec'h,

Re all a deuo d'o c'houlz da viken ha da viken.

Walt WHITMAN (Tennet eus Song of Myself. Troet gant R. C.).

Ali un den akuit e-unan hag a ro abegoù mat hag asur, a dalv muioc'h eget asant a unvouezh ar re n'ouzont tra.

GALILÉO

Dezho Hepken

gant Per AR BIHAN

D' ar re a dav
Pa n' eus tra da vezañ laret,
D' ar re na c'houlenont ket
An aluzenn evito,
D' ar re a gred tec'hout
Evit trec'hiñ an aon,
D' ar re na ouelont ket
Da c'hounit ar baradoz,
D' ar re a nac'h bevañ
Evit bevañ gwelloc'h,
D' ar re a varv hep klemm
Rak re lorc'hus int,
Va c'harantez...
Va breudeur int.

FOAR VRE

gant Gw.-B. KERVERZHIOU

Da Floc'h Krist, Gwengampad.

Diwezhat e oa pa savis em bagon e Roazhon. Ha skuizh edon diwar un hir a dro-vale dre gostez Amelis. Dre chañs e oa peuzc'houllo va c'hombod, hag e kavis ur c'horn d' azezañ kleñk. Soñj mat em eus a 'm bout gwelet gouleier kêr hanter-lazhet en ur dremen war ar pont-houarn a-us d' ar Wilen, ha dres goude-se, safar ar rodoù war heñcherezed linenn S. Malo. Ne oamp ket degouezhet mat en Ermitaj ma vanis kousket.

En Lambal eo e tleas-hi kemer an treñ.

Dihuniñ a ris en Ifinieg gant trouz tremen ar stlejad kirri-a-benn-herr er porzh-houarn, da heul ar marc'h-du o kemer e lañs evit krapañ gant grav Lanwezhene. Edo ur veajourez azezet em c'heñver, er c'horn-all. Ha hi dihunmat, o vousec'hoarzhin hegarat ouzhin, evel da 'm saludiñ pa zivoredjen. Ma stouis va fenn un draig d' he saludiñ seven da 'm zro, ha neuze reutaat em c'horn, evel ur gwaz. Ne oa nag en he dalc'h nag en he gwiskamant netra dibarel. Ur plac'h eus ar vro, sur, gant he daoulagad distok-mat diouzh ar fri, ken e vanis o soñjal en delwenoù keltezed-se bet embannet gant Bienkowski. Gwisket dereat, en ur c'hiz re sportel diouzh va meno. Divoas ha kaer ar botoù-ler, avat, pa hañvalent din bezañ graet en ur pezh tamm-kroc'hen diwri, hogen an divc'har a oa dreist o neuz, ha kreñv, daoust d' an daou-ufern bout mistr ha moan.

Ma oa bet seven-tre ar mousc'hoarzh bremaik, e oa goapaus bremañ un netraig, pa voe echu gant va enselladennig vuan. Ne vanis ket da brederiañ war-geloù-se, avat, rak ar starderelloù a oa o wigourat, an treñ o tegouezhout e Sant-Brieg, e-lec'h ma 'm boa da gavout va mignon kozh Ewan Benec'h. Hoalusat paotr, hemañ. War e bedenn eo em boa kemeret penn va hent. Ul lizher berr : « Laouen-bras e ven da vont ganeoc'h da foar Vre hevlene. Kemerit an treñ-beure en Roazhon. Evel-se n' am bo ket da sevel abretoc'h evit kustum da vezañ en porzh-houarn S. Brieg war-dro peder eur. Deut hep mank pe c'hwi a 'm lakajec'h nec'het ; E. B. ». Anavezout a raen an tamm anezhañ. Mont a rafen.

11

Traoù a dalvoudegezh, hep mar, daoust ma chomfent diheverz d' ar re-all, en doa da ziskouez pe da ziskleriañ din, gant an doare eeun-se a guzhe un anaoudegezh vras-meurbet a vedoù dreist d' ar bed-mañ hag a sevenadurioù aet da get pe dizanat o c'hellid c'hoazh. C'hoant ebet ken din da chom da raneal en bro-Roazhon goude bezañ bet e lizher.

Kalzik a dud war ar c'hae. Kentoc'h eget gouzizañ gwerenn ar prenestr, rividik-put ma vez eurvezh-se, en hañv zoken, e tiskennis war ar c'hae. Ur pennad-bale en ur glask va c'heneil ne rafe ket droug. E gavout a ris en tu-all d' ar riblenn, ha feiz mont da evañ pep a vannac'h kafe-lambig, peogwir e oa amzer. C'hwitelladennoù kentañ ar mont-kuit a skiltre pa savjomp er bagon. Hogos didrouz e loc'h an treñ bremañ. Emaomp dirak dor va c'hombod. Kinnig a ran ur sigaretenn da Ewan. « Ya 'vat, » emezañ laouen. Hag eñ oc'h harpañ ouzh an nor-draf da vutuniñ. Munutennoù sioul a dremen. Aet eo e-biou pont Lanvaelgon, pa verzan ez eo bet lazhet ar gouloù er c'hombod, daoust ma chom stegnet gouel du ar prenestr diavaez. Tamolodet eo ar veajourez en he c'horn, gronnet en he mantell savet ar c'houzougenn anezhi, evel p' he divije c'hoant kousket... pe dremen hep bout arsellet adarre, piv oar ? Dedennet oa evezh ma c'henveajer. Tennañ a ra e sigaretenn eus e c'henoù ha teurel ur sell, eñ ivez, « Dam-pet ! » emezañ, « ne oas ket da-unan ? Setu amañ ur c'hanfard 'vat ! » Izeloc'h : « Dont a ra-hi ganimp ? » — « N' ouzon dare ! » emon-me o c'hoarzhin goustad : « aet e tle bezañ en treñ e Lambal, pa oan kousket. N' hon eus ket kaozeet. Re verr amzer e oa dimp evit ober anaoudegezh peogwir e tihunis en Ifinieg. N' ouzon diwar he fenn nemet eo glas-dispar he daoulagad, meiz-leun he dremm ha mistr he daou-ufern, ur bam ! » — « Ne cheñchi ket, » eme Ewan ; « bamiñ a rez dirak ne vern pe verjelenn... » — « Fidamdouen, houmañ n' eo ket ur verjelenn ordinal, » emon-me ; « ur bennhêrez pinvidik eo kentoc'h, a gav din. N' eus ket a walinier

war he bizied, hen gwelet em eus p' he deus tennet he manegoù da c'hwezhañ he fri ; hogen ur gelc'henn-vrec'h brav-espar a zo ganti war hec'h arzorn kleiz, unan aour tev, gweet evel ur pennig-fard... » – « Bast ! Un amerikanez bennak, re dechet d' ar bravigoù ponner. » emezañ, goude un dermadennig.

Ne oan ket bet evit chom hep treiñ un tammig ouzh an dro-linenn du souchet e penn-all ar c'hombod, pa gomzen diouti. Hag e kredas din e fiñve un draig, evel pa vije bet damc'hoant ganti da selaou ouzhimp. Ha pa gomzemp fraez-uhel, hep teurel pled ouzh nep, e klevas, sur on, eilgeriadenn drumm va c'henveajer oc'h ober anv eus blaz an amerikanezed.

12

Pad ul luc'hedenn e welis he daoulagad o parañ birvidik ha goapaus, war benn Ewan Benec'h, hag o tistreiñ, ur souezhenn vras enno. Evit gwir, sed ur verc'h iskis, a soñjis, hag e kendalc'his, izelik va mouezh : « Un amerikanez, ya, marteze ; hogen deut neuze da glask danvez-kaer da breizhata evit kas du-se ! » Savet e oa an deiz. Bremañ e welemp brouskoadoù Koad-an-Doc'h o tisplegañ dirazomp o staliad-skerbennoù brumenn louet. Kêr-Wengamp o tostaat. Menel a rejomp tavedek. Diouzh e zoare da darlaskañ, avat, e welen anat en dije fellet kalz da Ewan teurel ur sell adarre war ar plac'h ; mes ne grede ket ober. Setu tiez kentañ Gwengamp, ar mirlec'hioù ezañs, ar pont a-us d' an henthouarn, erru omp. En em aozañ a reomp da ziskenn.

« Va digarezit, Aotrounez ! Gwengamp eo, neketa, » eme ar veajourez en ur zont er-maez eus ar c'hombod, goude bout skoet jentil ouzh gwerenn an norig ma oa harpet Ewan warni, da gemenn he c'hoant. Ha hi da vont etrezek dor-ermaeziañ ar vagon, fardet-kran evit diskenn. N' omp ket evit derc'hel war hor souezh : komzet he deus brezhoneg. Ni a zo kustum da vrezhonegañ etrezomp, ar Benec'h ha me. Daoust ma 'z eus bourc'hiz ac'hanomp. Ar barizianez-se, evelkent, ha gant ur pouez-mouezh ken reizh ! Biskoazh kemend-all. Chom a reomp manet, ur pennadig. « Ar veajourien evit Plouared, Montroulez, Landiviziav, Landerne, Brest, e-barzh ! » – « Poent diskenn, mab, » eme Ewan. Ha ni prim er-maez, goude din bezañ sammet va sac'h-kein buan ha buan. Emañ ar plac'h aze ha hi an tostañ d' an treizhlec'h, o teurel selloù hir bep an amzer war-du ar c'hornog, prest da gerzhout dreist d' ar roudenn war-du an nor-gloued. Pa zegouezhomp war leur-gêr ar porzh-houarn, aet eo kuit. Treiñ a ran ouzh Ewan ha goulenn : « Leinet 'vo ? » – « Bo, sur, » emezañ ; « daou lev pe dost 'vo c'hoazh d' ober, kanfard ! Memestra ! pa sonjañ er goantenn-se a oa ganit... » Ha bliv e zaoulagad ken e vervent, enno levenezig valc'h ar re o deus kavet diskoulm an divunadell. « N' helljes ket kregiñ gwelloc'h gant an devezh-mañ, » emezañ c'hoazh ; « koant oa, hañ ? » Hag en e vouezh e oa ton ur godiserezh karadeg. « Koantoc'h e vo va moereb Tina, » emezon, hanter-fachet, « ma he deus bet va fellskridenn ha mar deo savet, evel ma kredan, ha hi ouzh hon gortoz bremañ, ar podad rouzig war gorn ar fornigell, hag an dorzh vara-menaj war an daol. N' ac'h eus ket naon o tont en ti, ha digeriñ a ra da galon dit koulskoude gant c'hwezh ar c'hafe, (rond an amanenn., liv ar bara... ha mousc'hoarzh an ostizez ouzh da zegemerout ken hegarat !

13

Dre amañ, Ewan ! p'lec'h it dre aze ? Dre amañ ; da gaout an Tro-Trev... Foei war ar merc'hed ! Leinet e vo a-zoare bremaik, biskoazh gwell. Ha neuze, yav etrezek Bre, lorc'h va bro ! »

A-drek ur ouelad lusenoù liv perlezenn, emañ an heol o tiskoachañ. Setu-ni ouzh troad tosen-Vre, war hent bras Pedernek. Kemer a reomp, Ewan ha me, an hent bihan skosellek a gas d' an nec'h. Ruz-alaouret eo du-se tourig ar chapel gant bannoù kentañ lagad an deiz. Dirazomp, a-dreñv deomp, avahont en traoñ ar c'hra, du-hont war lein ar menez, e sav c'hwirinadeg veur ar foar. Kezeg a-gantadoù, kempennet naet, o fringal en splannder beurevezh un devezhiad gor, – ruz pa guzh, brav pa sav, berv 'vo 'n deiz, 'n heol 'n anzav...

Tennañ a ran va c'hamera eus va sac'h. Setu aze un toullad paotred Kerne o tont, toget-krenn, berr o chupenn, en o dorn tiker roñseed bihanik a-walc'h, gwir « merc'hi menez » : va biz war bluenn ar benveg, e troan daveto an toullbucker ; fraoñval a ra rodoù ar c'hefluskerig : n' eus ket tremenet dek metrad film, avat, pa verzan, a-dreñv d' an togoù ront, ur pennad blev hag a vez

anavezet ganin diouzhtu : aze emañ plac'h an treñ ! Sellout a ra gant daoulagad karantezus ouzh amheuliadeg al loened o tremen dirazi ; ne fiñv ket ; diflac'h eo war riblenn enk an hent, beuzet eo an hec'h arvestidigezh, a lavarfec'h, hogen ouzh an heol eo e sell, kentoc'h eget ouzh al loened, a gav din bremañ. Diskouez a ran da Ewan dont : « 'M boa ket laret dit e vije emañ ? » emezañ ; « evit petra e vije diskennet touristed e Gwengamp hiziv, ma n' eo ket evit dont da foar Vre ? Brud a-walc'h a zo dezhi en estrenvro : bremazont e kleven paotred deut eus ar Vro Arc'hantel o komz, spagnoleg gante leizh o genou... » - « Deomp pelloc'h bepred, » emeve, nec'het ; « ne gav din e vijen-me deut hiziv emañ da vamiñ ouzh Parizianezed New-York. Savomp d' al lein ! » - « Ya, savomp ! Eno eo e kavimp hor gwashañ bam, 'm eus aon, » a respontas Ewan, sioul ha gant an hevelep ton damc'hodiser en devoa bet war leurenn ar porzh-houarn. « C'hwi ouiije 'ta piv eo an durzhunell-mañ ? » a c'houlennan outañ. « Tamm 'bet ! » emezañ, « ur cow-girl kurius, ha netra ken, marteze. » Amañ e paouez Ewan gant e fent, trumm, ha goude tennañ hir war e anal, gant serzh eo ar ros, e lavar din a-barfeted : « Hag evelkent, me a zo deut emañ an askont d'ur vaouez, hag en askont d' ar vaouez-se eo en em eus da bedet da zont ivez. »

14

Ha me o c'hoarzhin sioulik : « Setu, » emezon-me, « c'hwi 'zo vont da zisplegañ din an divunadell bremañ. Ar planedennoù ? ar ridell ? ar voull-strink ? Pe c'hoant da 'm dimeziñ hag ober ho paotr e vazh-valan ? » a echuan en ur c'hoarzhin a galon vat. « Ar planedennoù, » emezañ goustad, « ar c'hej o tont etre Yaou ha Sadorn... » - « Ha neuze ? » - « Neuze, te 'welo ! evel m' am eus spurmantet er voull-strink goude yun plaen an tri devezh... » Ne fellas ket dezhañ larout pelloc'h. Hag eñ tevel, ha kenderc'hel da sevel gant an hent.

Leun e oa plasenn kern ar menez gant pilpasadeg al loened hag an dud. C'hwirinadeg ar re-se, safar-mouezhioù ar re-mañ, a yae muioc'h-muiañ d' ur mor a drouz, roget a vare da vare gant galvadennoù ha kristilhadennoù kreñvoc'h. Brezhoneg ha galleg mesk-ha-mesk. Tabut dija, ivez ; paot-mat a vanneoù sonn o doa kemeret reoù-zo eus ar varc'heien. Krog a oa etre unan eus paotred Kerne hag unan eus Broiz 'n Arc'hantel ; da dabut e oa o treiñ an diviz etre ar meneziad krenn hag an troc'had a zen a oa eus paotr ar pampaoù. Pelloc'h e oa korn ar pennadoù trot esae : eno e kavis danvez meur a bennad film eus ar c'haerañ. Ur blijadur don e oa evidomp hon-daou ; arvestiñ ouzh mirc'hed hor bro, gant stummet mat ha kren e oant, koulz ar c'hezeg-sugell hag ar roñseed, al loen-samm postek koulz hag an hini a yaje da varc'h-kanolierzh ; hag a bep seurt liv dezho, ar re c'hlas marellet o plijout din muioc'h, hag ar vaian da Ewan, holl kribet-kempenn avat, disaotr o favioù, plezhennet-brav lost ha moue da veur a hini... C'hwez al loened zoken a oa plijus, ur c'hwez nerzhus ha yac'h a-vesk-kaer gant frond ar parkoù a save etrezek ennomp dre lusenn ar beure o koazhañ dindan gwrez nevez an heol.

Tostaat a rejomp d' ar chapel. Strafulhet he sioulder boas gant cholori ar foar. Diaes e tlee bezañ pediñ e-kreiz an tousmac'h-se a liñve diabarzh an tiig santel, ha koulskoude e oa ur paotr kozh, ur c'hlaser-bara anat, gant ur c'haer a bennad blev gwenn dezhañ, beuzet en en bateroù war e zaoulin war ar pavez yen dirak kroaz an aoter, hag iskis oa gwelout penaos e teue luc'h an heol, a-dreuz da brenestr ar chantele da lakaat dezhañ ur rodig-sked en-dro d' e benn, goude bezañ lakaet kroazig aour an tabernakl da weleviñ. Moarvat ne blijas ket dezhañ hor bout kendalc'het da gaozeal, a vouezh izel koulskoude, rak treiñ a reas ouzhimp un dremm diaezet, hogen diselloù : dall a oa ar paour-kaezh. « Deomp da adleinañ, » emezon, « evit e lezel en peuc'h. »

15

Azezañ a rejomp dindan un dinell, pep a voutailhad jistr dirazomp. Ha debriñ, divall : digor-kaer d' hor selloù dirazomp taolennad dispar maezioù Bro-Dreger. Ne oa ket Ewan tuet da gomz : chaokat a rae e voued goustadik, bam hag huñvre en e zaoulagad gellwer. A glukadoù bihan divall ec'h evas ivez ar c'hafe tomm a voe tennet eus ar voutailh termos. Ne vouzas ket rak ar bannac'hig hini-kreñv a Vreizh-Uhel a ginnigis dezhañ goude, hep gellout e lakaat da rannañ muioc'h eget « trugarez » pe « feiz ! kafe oar ober da dintin ! » Pe c'hoazh, d' an hirañ. « Gast, e gwirionez ez eo Jorj Houée ur mailh war strilhañ spered-an-avalou. » Ne zibrennas e c'henou nemet da ziskouez din ur gaer a gazeg wenn-holl a oa o tegouezhout, dalc'het war-bouez he c'habestr gant ur c'hrennard pempzek pe c'hwezek vloaz, liv warnañ dont d' ar foar e-unan evit ur wech kentañ. «

Bravat loen ! » eme Ewan : « n' eus saotr ebet war he blev kann.... Sell 'ta, mab, pegen aes ha pegen kompes ez a d' ar paz-inkane ! Kaerat jav evit ur rouanez... » – « Ya, mat evit rouanez ar c'hezeg mar bije... », emezañ izeloc'h, – ha kenderc'hel ouzhin : « setu aze danvez mat da skeudenniñ, gav ket dit ? deus 'ta ! » Hag eñ da 'm skoazellañ da bakañ hor stalig er sac'h-kein, evel pa vije bet mall gantañ da vont da heul ar gazeg wenn.

Adkavout a rejomp anezhi e-kichen chapel Herve sant. Aet oa ar paotr bihan e-barzh da lavarout un tamm pater bennak, hañval, rak ar c'habestr a oa en dorn ar paour e bennad blev-arc'hant, hag eñ harp ouzh moger ar chantele, tro ouzh an heol savet-mat bremañ, evel evit tommañ d' e gorf teuc'h. Ne badas ket pell pedenn ar c'hrennard, ha pa gemeras ar pennvest endro, e roas ur pezhig moneiz d'ar c'haezhig, o lavarout gant ur vouezh krenidik : « Gra ur bedenn da Sant Herve evidon, tad-kozh, ma werzhin mat va faour kaezh Gwenneb. » – « Ober 'rin sur, ma fôtr bihan, » eme ar paour, hegarat-meurbet, « selaouet mat e vezan gant an Aotrou Doue, a lar an dud a gas ac'hanon da berc'hirinañ en o anv ; na rez ket gwad fall, mabig, te gavo fred evit da gazeg : mat eo ar foar, war am eus klevet. N' ez ket da werzhañ 'nezhi da n' eus forzh piv, avat... Tud drol zo er foar herie, evel bep ploaz, ya, mabig, tud drol, tud estren... Diwall mat dioute ! Eus pelec'h out mabig ? » – « Eus Kêrbone, tad-kozh. » – « Hañ ? Sur hag asur out da werzhañ da Wenneb, neuze, rak brud vat zo da gezeg Kêrbone da vezañ dreist da gement loen-kezeg all er c'hanton, n' eo ket gwir ? » – « Se vez lâret... »

16

Hag o tostaat ouzh ar c'hozhiad, izeloc'h ivez : « Marteze ac'h eus klevet ivez, tad-kozh, penaos e lar an dud e vez laeret ur gazeg wenn digant tud hon mereuri bep an amzer, met ma zud ne blij ket dezhe, tamm ebet, e teuje ar gaouz war-se... » –

« Se 'm eus klevet ivez, » eme an dall, deut teñval e benn.

« Ha kaer zo pediñ ar sant hag ober aluzon... » a gendalc'has ar c'hrennard... Ar paour a reas an hini n' en deus ket klevet ; teñvaloc'h c'hoazh e voe e benn, avat, ha touet em bije e welen un daeroù o sevel en korn e zaoulagad.

Fiñval a reas e vuzelloù ; pediñ a rae, anat a-walc'h. Hag erfin e tisklerias gant ur vouezh tristaet : « Diwall bepred, mabig, diwall mat ! »

N'oa ket echu mat e gomz ma save a-dreñv din ur vouezh a anavezen – ur vouezh kuñv ha boud evel hini Kordelia :

« Kaerat kazeg, paotr ! Da werzhañ eo ? » Ha setu ar plac'h estren o tostaat d' al loen, o flourañ dezhi he moue gant allazigoù hir, a lakae krenadennoù hir a blijadur da redek war groc'hen divgostez ar gazeg ; grizinkal a reas houmañ, ur c'hrizinkadenn laouen, ho pije lavaret, ur c'houriziadenn divoas, hep mar, ma troas ar c'hrennard outi, digor-bras e zaoulagad gant ar souezh. Hag endro dimp e respontas an holl gezeg, evel en heklev, gant an hevelep gouriziadenn skiltr ha sart. Ken souezhet ha mab Kêrbone e chomas pep unan endro dimp... Mousc'hoarzhin a rae ar plac'h estren koulskoude, ha kenderc'hel da flourañ moue ar gazeg wenn.

« Houmañ eo a brenin, » emezi . « Pegement ? » – « Oh ! » eme ar paotr yaouank, a daolas ur sell war-du an dall. Hemañ a oa aet disliv, evel p' en divije bet aon. Hag eñ eo a respontas, groñs, evel p' en divije santet pedenn vut ar paotrig ha bet c'hoant d' e zifenn a-enep un droug dispis : « Houmañ n' eo ket da werzhañ ». – « Pegement, paotrig ? » emezi c'hoazh, kreñvoc'h, ha kuñv, koulskoude. Nec'het e oa ar c'hrennard, ken e ouie bezañ, ha ne respontas grik. « Triwec'h pezh aour a vo awalc'h, ne gav ket dit ? » emezi neuze sioulik, oc'h astenn he dorn kleiz etrezek ar paotr ; hag evit gwir e oa ar pezhioù aour war he falv. Kemmañ liv a reas-eñ hag en em lakaat da gaout aon da vat : « C'hwi eo ! » emezañ gant ton an dic'hoanag... « Ya, breurig, – n'ac'h eus ket bet keloù digant da dad-kozh ? » – « Eo, » emezañ, izel ha trist, hag en em lakaat da ouelañ goustadik.

« Perak e ouelez, mab ? » a c'houlennas an dall ; « n' out ket o vont da werzhañ da gazeg da honnezh, eo ? Piv an diodez-se a ginnig triwec'h pezh aour evit ur seurt kazeg dispar a dalv millurioù ha millurioù ? »

17

Ar plac'h ha treiñ ouzh an hini kozh neuze, balc'h anezhi, ur bam : « Va anazout a rez koulskoude, » emezi, rustoc'h, « ha gouzout a rez eo aner dit klask enebañ ouzhin, hiziv, amañ ! trec'h on bet hag e vin, er-maez eus da di-neved... Ro da gazeg, din, breurig, hag az po an triwec'h pezh aour ! » – « Mir da gazeg, mabig

! mir da gazeg ! » a c'hourdrouzas an dall neuze ; « welez ket eo un diaoulez deut da 'z laerezh, da laerezh bravañ gazeg ar foar digant perc'henn Kêrbone, evel m' he deus graet c'hoazh tost da gant vloaz 'zo digant da dad-you ? » Hag e save e vouezh kreñvoc'h-kreñvañ : « Kae kuit, skraperez kazekenned ! tec'h, en anv Doue ! Mallozh an Aotrou warnout ! Laerez divergont, kez d' an ifern endro ! Tec'h 'ta, diaoulez ! tec'h 'ta ! » Deredek a rae ur bern tud bremañ, ha sellout a rae an darnvuiañ anezho ouzh an estrañjourez hep kalz a zamant, ken trubuilhet e oant gant huchadennoù ar paour kozh.

Klask a rejont gouzout petra oa. Drailhañ a reas an dall diskleriadurioù taer ha gourdrouzus.

Duaat a rae ar selloù, ha strishaat a rae ur c'helc'hiad pennoù fuloret endro dimp hag d' ar plac'h. Houmañ, dinec'h, a floure atav moue ar gazeg, ur mousc'hoarzh sioul war he dremm bepred. « Del ! » emezi a greiz holl d' ar c'hrennard, a oa dres o paouez diskregiñ e zorn eus dorn an dall, hag oc'h astenn anezhañ evel pa vije bet teoget, evit resev ar pezhioù aour. « Ha bremañ, peuc'h ! homañ zo din ! » emezi gant ur vouezh rok-eston d' an dud bodet endro dezhi, hag int prest da skeiñ ganti, lod anezho. Hag e reas ur jestr bras gant he brec'h evel evit dichoual poñsined. Gerioù iskis, a gounnar hag a drec'h, a zistagas-hi ouzh an dall, gerioù hag a zo chomet darn anezho em skouarn, digemm abaoe evel ma kredis o c'hlevout, daoust ma n' o c'homprenan ket muioc'h bremañ : « Diwerto, Agrowisous ! Primâmi Windepa... âmi atiri mou, Belenou ; oc'h ateron-kokou, mi, segomâra ! segomâra ! »

Pokat a reas buan d' ar paotrig, lammât lijer war gein ar gazeg, a fringe, dihabaskaet gant trouz an engroez, lakaat he jav da souzañ un tammig, hag araoek ma vije savet mat ar pennoù-bazh, d' an daoulamm ruz ! Ur griadenn a laoskis, o krediñ ma oa ar varc'hegerez o vont da ziskar an dud, n' o dije ket bet amzer da dec'hout dirazi. Met kerkent hag ar c'haloupadenn gentañ e steuzjont mik diwar wel, hi hag he loen.

19

Ewan Benec'h, eñ ivez, a oa ken disliv hag ar paotr hag an dall. Krog oa e zorn em arvrec'h hag e santen e krene evel un delienn sec'h. Pa 'z eas ar varc'heuerer diwar wel, e stardas e zorn gwashoc'h en un gemenn taer : « Lak da droad war va hini, 'ta ! » Hag e voen krog da gaout aon da 'm zro, rak gwelout a raen ivez bremañ : En ur c'haloupadenn vurzhus dreist-lavar e oa ar plac'h o treuziñ bro etrezek an heol, deut bras ha skedus, ur marzh, ha ne oa mui anezhi plac'h sportel an treñ, hogen ur Geltez, gant he zoneg wenn bevennet a limestra, noazh he divrec'h hag divesker, ha seul vui ma pella, seul vui e vrasae, ez ae da ramzez, e lintre he fennad-blev ha moue he c'hazeg evel un heol all, hag e kleven anat o tregerniñ dre 'm c'horf a-bezh taran pimperlamm ar gazeg ha galv trec'hlied he blenierer : « Segomâra ! Segomâra ! » Hag e vanjomp beuzet en hor bamedigezh evel-se, pegeit, n' oufen larout bremañ, keit na voent, maouez ha loen, beuzet e splannijenn an heol meur, aet dek gwech brasoc'h ha skinusoc'h eget heolig douarel hag astut an devezhioù hañv ar muiañ grizias.

Dideoget e voen gant ur pezh taol meilh dorn sec'h war va skoaz. Goude ur pennad spont e oa an engroez o kounnariñ adarre, hag ur c'houer genou-bras pe zaou n' oant ket pell diouzh klask afer ouzhimp : « Piv ar re-mañ ? sellet 'nê 'ta aze o begoù war nav eur ; gant ar plac'h estren oant ! » – « Oant ket ! » – « Gê oant ; o sikour 'nei da laerezh ar gazeg diganit ! » – « O, oant ket, » a lavaras ar c'hrennard adarre, re lent ha re vihan evit didaeriñ hon arsailherion. Dindan stok ar vountadenn, ec'h adteuis ennon va-unan, ha pare da gas an dorzh d' ar gêr – n' on ket mog, a drugarez Doue ! « Piv lar on laer, ama ? » a c'houlennis groñs.

Met ne oa mui nemet un hanter dousennad a baotred endro dimp... Evel ur barr-avel e oa savet un dispac'h trumm e-touez kezeg ar foar : bremazont, ma krogfe al loened da benfolliñ da vat... Ha pep unan da vont da gaout e loen. Ar re ziwezhañ a voe sioulaet buan d' o zro o welout archerien o tegouezhout... pa oa echu an abadenn.

D' an abardaez-se edomp ouzh taol evit koan en Kêrbone. Goude bezañ kadarnaet diskleriadur ar c'hrennard d' an archerien, chomet lod anezhe diskredik-kaer dirak ar pezh a gontjomp dezhe, – « moi j'suis pas Breton, brigadier, et vous n'allez tout d'même pas croire qu'en plein vingtième siècle une sorcière disparaît avec un ch'val, au milieu de cette foule, en pleine foire ! » Ar brigadier, avat, a oa eus Ploñgernevel, he nec'het e oa o klask gouzout pe e kredfe pe e tiskredfe.., « Bon, bon ! » emezañ, « on fera un

rapport à la police mobile ! » Hag hol lezel da vont, disfiziañs en e selloù, un tammig aon ivez moarvat... « n' eo ket gaou tout koñchoù paotred ar Sabad », emezañ d' ar Benec'h en pleg skouarn, araok mont kuit.

19

Hag e teujomp a-benn da c'houzout penaos e oa bet c'hoarvezet heñvel da dad-kozh tad-kozh ar paotrig, kant vloaz oa, pe dost, hag e ouie Yann-Ber, ar c'hrennard, pa oa o kuitaat ar gêr da vont d' ar foar, e tistrofe gant triwec'h pezhig aour iskis en e c'hodell, d' e dad-kozh d'o douarañ goude-se, lod anezho, pe d' o zeurel er puñs, er wazhig hag en feunteun ar poull-kannañ evit al lod all. Netra mui da dennañ eus an ozhac'h glac'haret ha laouenaet war un dro, ho piye lavaret, gant koll marzhus e gazeg wenn. Rak gouzout a rae e vije kavet, marv ha troc'het he fenn diouti, ouzh troad maen-hir Krec'h-Karn, un nebeut devezhioù goude. Hogen tra ma oamp goude war dreuzoù an nor da vutuniñ gant Loeiz Mareg, mestr an ti, en ur gomz etre daou gorniad eus an eost, hag eus an amzer, hag eus priz an traoù, hag eus ar gourdrouzoù-brezel o sevel niverusoc'h-niverusañ bemdez, e lavaras Ewan Benec'h a-greiz- holl : « Perak kuzhat ouzimp, Loeiz Mareg, e ouiec'h e oa tonket ho kazeg wenn da vont gant doueez kozh ar c'hezeg ? Aze 'mañ andon pinvidigezh Kêrbone ». Ul lamm a lakaas ar Mareg en e sav, ruz e zremm gant ur bouilh-gwad, hag e lavaras izel, mezhek : « Arabat kaozeal eus an traoù-se, aotrou Benec'h, » emezañ ; « trouz a-walc'h em bo dija evelse gant ar person... » N' eas ket pelloc'h hon diviz : edo dres aotrou person, fuloret e benn, oc'h antren er porzh...

Gw.-B. KERVERZHIOU.

MARV AR SOUDARD

gant Per DENEZ

Unser Retter, der Tod... KLOPSTOCK.

Marteze eo en tavarnioù e ra un den fromusañ anaoudegezhioù e vuhez – p' emañ skuizh, ha trist, ha digenvez e korn ar c'hafedi ha pa wel o tont un den all, skuizh ivez, trist ha digenvez eveltañ. Hag e skouarn an estren-se – breur dizanv – e vez kontet kevrinoù na vefent ket displeget d' ar fealañ mignon.

An deiz war-lerc'h e tlee bezañ lidet eizhvet deiz-ha-bloaz marv Séan MacCumhaill, hag a-ratozh evit se e oan diskennet etrezek kêrig Deilginis. Eno e oa d' en em gavout, a-benn un nebeut eurvezhioù, yaouankizoù keltgar ar vro deut da enoriñ eñvor an hini en doa dibabet mervel ez-kalonek evit Iwerzhon, an hini a vevfe da viken e spered Iwerzhoniz evel ur skouer a gadarnded dreist. Un nebeut paotred ha merc'hed, darn nevez-degouezhet eus ar Gaeltacht pell, a oa erru dija hag, a-gelc'h dirak an tantadig taouarc'h er siminal vras, a gane, melkonius, sonennoù fromleun e yezh-hud ar Gelted. Plijadur am boa o sellout outo, pennoù du ha pennoù melen, brec'hioù ar baotred war skoazioù ar merc'hed, bagad an drec'hourien a lakae skleur arc'hlas ar man sec'h ur berv souezhus en o daoulagad. Moged put a save diouzh an oaled, o rodellañ e droellennoù hir ha moan tro-dro d' ar peulioù a zouge al lein izel, tro-dro d' an treustoù kizellet-arzel a-zioc'h an daol-evañ. Gant ar moged-se e oa c'hwez ar vro – c'hwez an Iwerzhon ouez.

Em c'hichen e teuas d'azezañ, an estren, ha gourc'hemenn div werennad bier du, unan evidon, unan evitañ. Dezhañ dremm ur stourmer. Dir e lagad. Treut e vuzelloù troc'het eeun. Askornek e fri. Stardet e javedoù. Dremm unan a zo bet kaletaet 'barzh ifern an emgann.

« – Deut out evit Séan, paotr, » emezañ, e vouezh o sklokal rust.

Fromet e oan.

« – Deut on da enoriñ an hini en deus roet e vuhez, a galon laouen, evit ar vro. »

Ur c'hoarzhig sec'h, krin, a zeuas gantañ. Ur c'hoarzhig a reas poan din. C'hoarzh unan en deus bevet re bell.

21

Klukañ a reas ur banne bier, harpañ ur pennadig ouzh kein e gador, e zaoulagad speget war ar bodad yaouankizoù dirak an tantad.

« – Hag int ivez a zo deut. »

« – Ma, paotr, » a gendalc'has trumm, goude menel hir digomz, « anavezet em eus Séan. Mat-tre. Keneiled a galon e oamp. Ar brezel a-bezh hon eus graet kevret. Meur a nozvezh hon eus tremenet asamblez e korn ul lab, skornet betek mel hon eskern gant ar riv, met tomm hor c'halon, tomm-berv hor c'halon gant ar garantez ouzh ar vro. Ha meur a wech hon eus rannet etrezomp hon tamm bara nemetañ da verenn, hag omp aet en hent goude se, o kanañ son Soudarded an Tonkadur, soudarded an tonkadur ma oamp... »

Izeloc'h e oa e vouezh, evel pa ve bet o komz outañ e-unan kentoc'h eget ouzhin.

« – Morse n' anavezis paotr dispontoc'h. Klask a rae ar marv. Pa denne an enebour warnomp, n' asante morse kuzhat un drugar e vefe bet dezhañ kouezhañ e lagad an heol. Met an Ankou n' oule ket e gemer. Ken eo aet d' e gaout. »

« – Roet en deus pep tra evit e vro, » emeve, goustad, azaouez relijiel leun va ene.

« – Evit e vro ! »

Hag adarre e teuas gantañ ar c'hoarzhig kriz, ar c'hoarzhig sklasus.

« – Dal, kustum e veze Séan da zont amañ, alies, ha d' azezañ ouzh an daol emaomp outi bremañ. N' ouzon pet gwech em eus e welet aze, kollet e zaoulagad, ul liv glac'haret, met sioul, enno... sioul tra ma oa holl boliserien ar c'hornbro ouzh e glask. Me 'gred – me 'zo sur – en dije bourret mervel amañ, er sal izel-mañ, en e benn ar soñjoù karet-se a lakae melkoni en e sell... »

Tevel a reas ur pennad. Gant o meilh-dorn e skoe ar yaouankizoù mentadur

ar ganenn-vrezel a youc'hent a-bouez o fenn, ken e titirine ar gwerennoù, ken e tregerne taolioù, plankeier, mogerioù – an ti a-bezh. Damvouc'hoarzhin a reas va mignon.

« – Ya », a gendalc'has, « alies e teue amañ, hag atav e c'houlenne kaout un c'hafe da evañ – daoust na gare ket – hag atav e pae evit daou dasad. Deut e oa Maureen, ar vatezh, da voazañ ouzh ar froudenn iskis-se. « Peurrest an arc'hant 'zo evidoc'h, plac'h koant » a lavare-eñ dezhi gant e vouc'hoarzh karantezus – karantezusat mousc'hoarzh hini va mignon... »

Adarre e voe un tav.

22

« – Ma, me an hini eo a roas an urzh distruj Palez ar Gouarnamant. An taol a oa diaes, hag ur paotr kalonet-dispar a oa ret evit e gas da benn. Morse n' em eus karet embreger seurt taolioù gant ur bagadig tud : rak neuze e c'hwiter peurliesañ. Un den hepken a zo gwelloc'h. Un den dezhañ kalon daer ha nervennoù dir. Séan e 'n em ginnigas diouzhtu. Evel dres. Pa oa riskl da vervel e veze atav war ar renk kentañ.

« E gwirionez, ur souezh eo din penaos e oa deut ar paotr-se da cheñch e zoare e berr-amzer. Er Skol-Veur e oamp bet a-gevret, ha n' en doa ket e bar neuze evit distagañ fentigelloù ha lakaat ar re all da c'hoarzhin. Evel-se e chomas ivez e derou ar brezel, pa oa ken diaes an emgann, o vroudañ goanag ar re all gant e levenez hag e skañved-galon. Ha trumm e teuas da gemmañ, e troas hurennek, tavedek, e'n lakaas da redek en arbenn d' an Ankou, en e lagad ar flamm teñval-se a atize e genstourmerien... »

« – Ar vrogarantez a zeve e galon, » emeve.

Stouiñ a reas ar paotr davedon, ha distagañ :

« – Diwezhatoc'h em eus komzet gant Maureen diwar e benn. Ar wech kentañ m' eo deut en davarn-mañ e oa ur plac'h gantañ : un eurvezh int chomet o fistilhañ izel dirak bep a vanne kafe. Goude n' int bet gwelet a-gevret biskoazh ken. »

« – Mervel a reas evit e vro, » emeve, pennek, « o 'n em zrailhañ gant e vombez kentoc'h eget kouezhañ etre daouarn an enebour ha reiñ kevrinoù ar vreuriezh. »

« – Neuze ez eas Séan gant e valizennad boultr da dagañ Palez ar Gouarnamant, » eme an den, hep teurel evezh, evit doare, ouzh va c'homzoù. « Prientet-aketus e oa bet an abadenn. Ret e oa dezhañ diskar ar gward, lammat dreist ar voger, terriñ ur werenn, lakaat e bakad, ha kemer an tec'h. Sur e oa an taol da zont da vat, ha sur e oamp ni da virout ur soudard talvoudus. Hogen ne lazhas ket ar gward... »

« – Truez en doa ouzh e enebourien zoken, » a droc'his.

« – Ne lazhas ket ar gward, » a gendalc'has an den, trouz a reas o lammat dreist ar voger ha, pa oa o lakaat e valizenn e-barzh ar sal vras, e voe gronnet gant ur bagad soudarded... »

« – Hag e tibabas echuiñ evel un den-meur. »

Adarre ne reas ar paotr van ebet ouzhin.

« – An nozvezh a-raok hor boa tremenet asamblez, ha gerioù souezhus a oa deut gantañ, evel p' en defe gouezet pegen tost e oa da vervel. Morse n' em eus klevet den o komz diwar-benn an Ankou gant kement a garantez ha ma reas Séan en noz-se. Evel pa vefe bet Doueez ar Marv ur gefrisa gortozet gantañ abaoe pell, ur gefrisa hiraezhet dezhi abaoe mizvezhioù ha mizvezhioù, soñjet enni noz ha deiz. « Dont a raio em arbenn en noz didud », a lavare, « bleunioù en he blev melen, skleur ar beurbadelezh en he daoulagad glas.

23

Hag ec'h anavezin an diskuizh etre he divrec'h, an ankounac'h, ar peoc'h, erfin. Peoc'h santel ar spered. Va luskell a raio dousoc'h, hiroc'h eget n' hellfe gwag ar mor va luskellañ biken. Hag e kouskin. E hunin ». Ma 'z pefe gwelet, paotr, teneridigezh e zaoulagad leizh ha krenerezh e zaouarn pa gomze evel-se ! Ha pa zeskis, an deiz war-lerc'h, penaos e oa tremenet, e soñjis e oa bet sevenet e youl, hag e oa aet kuit gant al levenez en e galon...

Ma, me an hini eo c'hoazh a yeas d'ober ar furch en e gambr rak aon na ve kavet traoù pouezus gant an enebourien. Kement a zizolois a voe ur strobard lizheroù – siellet – hag ul levr sonennoù. Ar paperennoù a zevis amañ. En oaled-mañ. »

Hir e sellas ouzh an tantad, a oa aet kuit ar yaouankizoù a-zirazañ.

« – Pa oa o leskiñ e tistrobas ar pakad, hag e welis un anv e traoñ meur a

lizher. Anv ur plac'h. Evit al levrig, sed anezhañ. »

Un dastumadenn ganaouennoù a dennas diouzh e c'hodell hag he lakaat dirazon. He digeriñ a ris – pe, kentoc'h p' he c'hemeris e tigoras drezi hec'h-unan d' ur bajenn a oa bet, anat, lennet kant ha kant gwech. Melen e oa aet paper ar follenn-se.

« – Gantañ eo bet islinennet an daou boz diwezhañ, » eme va mignon.

Lenn a ris :

« An hini a garan, o kaerat levenez !

Hon daou e ti Doue, 'pad ar beurbadelezh.

An hini a garan, e palez an Dreinded,

'vo da viken ganin karet, karet, karet. »

Hag e stouis va fenn, brogarour, evel unan a zo aet kozh en un taol.

PAOTR E VARV RUZ

Pezh c'hoari en un arvest savet gant Jarl PRIEL

Gwasket e vo ar bobl ; sevel a ray an eil a-enep d' egile, ha pep hini a-enep d' e nesañ.

(ESAIAS, 3, V.)

E kegin ur vereuri vihan, e mervent Rusia (Ukraina), er bloavezh 1920, e-kerz ar goañv, e-pad ar brezel etre ar re Ruz hag ar re Wenn.

A-zehou, ur prenestr ha dirazañ un daol gant ur bank a bep tu. E don al leur-c'hoari, un nor izel a-walc'h, ha pa vez digoret, e weler an erc'h war an douar hag ar gwez arc'hant gant ar rev. Er c'horn dehou, ur fornigell vras graet gant pri ha brikennoù, gwennet gant raz kerkoulz hag ar mogerioù. Er c'horn all, skeudenn vogedet ur Sant hag e-pign dirazi ur gleuzeur dre eol.

War an tu kleiz, bez' ez eus div dor da vont er c'hambroù all. Bankoù graet gant mein ha pri a zo stok ouzh ar voger a-hed ar gegin. Bez' ez eus, stag ouzh treustoù ar solier, plezhennoù ognon ha kignen, pakadennoù kanab ha louzoù kras. Sklerijennet ec'h eo al leur-c'hoari gant ul lampr dre eol-douar, e-pign a-us d' an daol.

Pa sav ar ouel emañ Ossip en e goazez war ur skabell e-kreiz ar gegin, o purañ gant ludu ur wesken ha kentrou. Ossip a zo ur gwaz a dregont vloaz gant mourroù hir. Bez' ez eus war e benn ur boned uhel e kreoñ-maout ; e borpant a zo ivez ur c'hroc'hen dañvad kivist, gant ar gloan a-ziabarzh. Heuzoù feltr du a zo en e dreid. Matriona gozh a zo en he c'hoazez ouzh taol, he daouarn harpet war he bazh. A-zindan he mouchouer ruz e tiflip kizennoù blev gwenn. Gwasket eo evel-hen : ur sae varellet gwenn ha du, ur justin vezher teñval hep manchoù hag un hiviz lien kriz. E giz loeroù bez' ez eus e dro d' he divhar bevennoù lien tortiset gant pennadoù kerdin gwriet ouzh solennoù pluskenn bezv. He merc'h Daria a zo en he sav dirak ar fornigell, o plediñ gant an tan. Bezañ ec'h eo houmañ ur plac'h koant, diskabell ha melen-aour he blev ; gwasket eo evel he mamm, gant ur sae c'hlas, ur justin du, ha brodet ec'h eo manchoù hec'h hiviz gant neud a bep seurt liv. Volodia, un tammig krennard a zek vloaz a zo en e sav e-kichen Ossip.

25

MATRIONA. — Ya, Ossip, tostaat a ra fin ar bed hag ar Varn diwezhañ...

OSSIP. — Feiz 'vat, e c'hellfe bezañ, mar kendalc'h an dud da dagañ an eil egile e giz-mañ. Met allas ! me n' on ket kiriek. Ret eo dimp sentiñ hep gouzout fraez-mat gant piv emañ ar gwir pe ar gaou. « Sko 'ta ! » e c'hourc'hemenn dimp hor rener, ha skeiñ a reomp, eveljust !

MATRIONA. — Ya, skeiñ ! Ha daoust d' hor c'hroc'hen bezañ kalet, n' eo ket evit kustumiñ diouzh ho taolioù... Bemnoz e rankomp reiñ lojeiz d' ur bagad tud... Bemdeiz Doue e vez ret dimp reiñ hor foenn da hemañ, leuskel hor plouz pe hon ed da vont gant henhont... « Div vuoc'h ac'h eus, kozh wrac'h, eme darn all, ober a ri gant unan hepken, hag eben a vo lazhet da goan evit hor c'hanfarded ! » Da greisteiz, skaret o deus ac'han hoc'h enebourion, ar re Ruz, ha setu c'hwi, ar re Wenn, deredet raktal da vevañ war hor chouk... Ur gazeg am boa ; laeret ec'h eo bet ar paour kaezh loen disadorn diwezhañ gant ar re C'hlas, evel ma vez graet diouto... N' eus ket pell, e tremenas dre amañ ur strollad lakepoded all, ganto ur bilhenn du stag ouzh ur vazh... gwashañ re am boa gwelet betek-hen... Ar re Du, emezo...

DARIA. — Taolit pled, mamm, bete gouzout na vefe re hir ho teod !

MATRIONA. — Ne davin ket, mar karan ! Du pe ruz, gwenn pe c'hlas, diaoulet ec'h oc'h holl gwitibunan.

OSSIP. — Eveljust ! Ha koulskoude, badezet ec'h omp bet evel pep hini...

N' eus forzh, krouget hon deus, tri deiz 'zo, daou vanac'h hag ur beleg. (Ober a ra Matriona sin ar groaz en ur huanadiñ.)

VOLODIA. — Ha petra en doa graet ar beleg, Ossip ?

OSSIP. — Petra, mabig ? Va feiz, n' ouzon ket fraez mat. Netra, marteze, met a-dal ma stag hor rener da vlejal : « Krougit ar fallakr-mañ ! » raktal e redomp da gerc'hat ur gordenn, eveljust !

DARIA. — Gant gwir abeg e lavare dimp ar re Ruz, a-raok mont kuit : « Gortozit, tudou, gwelout a reot bremaik peseurt targazh a gouezho warnoc'h ! »

OSSIP. — Ya, ar peurliesañ, diaes-tre ec'h eo ober diouzh Paotr e Varv Ruz, met a-wechoù, pa vez war e du mat, e c'heller en em glevout gantañ.

26

MATRIONA. — Paotr e Varv Ruz ?... N' en deus ket 'ta ho rener un anv evel ar gristenion all ?

OSSIP. — Geo, eveljust, met ne oar den piv ec'h eo na diouzh pelec'h e teu. Hen touiñ a rafen, un den pinvidik, un den a lorc'h e tlee bezañ gwechall, a-raok ar brezel, ha bevañ a rae, moarvat, e-touez ar pennoù bras...

DARIA. — Hervez ar vrud a red, krougañ a ra ur bern tud hep dibab, ha darn a vez lazhet gantañ a daolioù treid pe a daolioù skourjez... Va Doue, gwell eo ganin mervel e-lec'h krenañ dibaouez gant ar spont...

OSSIP. — Bez dinec'h, ar merc'hed koant evel d'out n' o deus ket ezhomm da gaout aon rak Paotr e Varv Ruz.

MATRIONA. — Merc'hed koant, emezout ? Fellout a ra dezhañ 'ta war ar marc'had kildreiñ e-dro d' ar merc'hed ? Tav ! gouzout a raio houmañ en em zivall, kwita, Daria ?... (Ossip a ziroll da c'hoarzhin.) Petra eo dit skrignal, genaoueg ? Un amprevan ec'h out, Ossip, evel da vestr. Selaou, lazhet ec'h eo bet er brezel den houmañ, va mabkaer, ha biskoazh keloù hon eus bet eus e berzh. He breur yaouankañ a zo bet engouestlet, dre gaer pe dre heg, gant ar re Wenn. A-vec'h ec'h eo dezhañ bezañ erru er gêr eus an Alamagn, savet ec'h eo bet he breur henañ da soudard gant ar re Ruz. Ur breur iset ganeoc'h enep d' e vreur, a-wechoù zoken e tegouezh d' ar mab tennañ war e dad. Met, Ossip, mar deo tuet ho rener d'ober e baün e-dro d' am merc'h, dont a raio e varv da vezañ rusoc'h c'hoazh, tanfoeltr forzh ne ran, rak kalz re bell amzer am eus bevet.

VOLODIA. — Ya, ma ra poan d' am mamm, e ziwadañ a rin evel ur penn-moc'h, ha te ivez.

OSSIP. — Setu amañ ur pabor !... Plijout a ri dezhañ, Volodia, rak sod ec'h eo gant ar vugale. Bo ! marteze n' ho po ket da glemm. Hogen, mar dro en e benn goulenn diganeoc'h tra pe dra, kig-sall pe vioù, gwin-ardant pe ur bolez, na dremenit ket hep ober e c'hoant, Doue da viro !... Ha ma n' eus ket en ho ti pezh a fello dezhañ evañ pe zebriñ, reit hep dale da gerc'hat an traoù-se da di un amezeg bennak. Bezit dalc'hmat war evezh, arabat eo e zismegañsiñ, Doue da viro ! (Klevout a reer tud o komz hag o kerzhout er porzh.) Tavit bremañ, erru 'eo !

MATRIONA. — Jezuz, va Salver, ha Mari, e vamm santel, ha c'hwi ivez, holl Sent ar vro, hon diwallit, me ho ped, ouzh an droug hag ar pec'hed !

27

DARIA ha VOLODIA, en ur ober sin ar groat evel an hini gozh. — Evelse bezet graet !

Eus ar porzh, e teu tre Lebediev, Chabalin ha Paotr e Varv Ruz ; peb a skourjez ler gant un troad berr a zo en o dorn ha bez' ez eus war o fenn ur boned uhel evel hini Ossip. Kerkent ha ma teuont en ti, e stag Chabalin ha Lebediev da ziwiskañ o forpant kroc'hen dañvad. Lebediev, un den treut war an oad (hanter-kant vloaz pe ouzhpenn), livet fall ha sioul da welout, ac'h a

raktal en e goazez ouzh taol, e-kichen ar prenestr, a-dal d'an arvestourion. Eno e chom difiñv, gant e ilinoù war an daol ha harpet e c'hroñj war e zaouarn, hep ober fed ouzh ar re all e-dro dezhañ. Krog eo da vezañ moal, ha louet ec'h eo e vlev, e vourroù krenn hag e vouchig barv ; dougen a ra ur flotantenn lien c'hlas gant ur gouriz ler, ur bragoù berr da vont war varc'h ha heuzoù feltr evel re Ossip. Keit-se aet eo Chabalin etrezek ar fornigell da gouchañ ha da danañ e gorn-butun. Bezañ eo hemañ ur c'houer divalav ha garv, ul lañchore a zaou-ugent vloaz d'an nebeutañ. Nag e greouichenn, nag e varv du-peg ne vez kribet gwall alies. Gwisket eo e-giz ur c'hozh soudard, met a-druilhoù emañ e zilhad. Manet eo Paotr e Varv Ruz war an treuzoù da gomz gant darn eus e soudarded.

PAOTR E VARV RUZ. — Intentet mat ac'h eus, Akim ? Kerkent ha ma teuo war e c'hiz ar strollad war varc'h kaset d'ober un anavezadenn, diouzhtu e teredi, n' eus forzh pet eur e vo, da zihuniñ Chabalin pe Lebediev. Bez war evezh gant ar c'hedourion war vevenn ar choad, a-dreñv da sav-douar an hent-houarn ha dreist pep tra war ribl ar stêr. E-kreiz an noz, mont a rin ivez da welout hag-eñ e vo pep hini war e spi, ha gwazh ' se d' ar fallakr a gavin moredet pe aet a-raok da blac'heta... Un tenn en e dal, e relegoù d' ar bleizi; ha setu eno ! (A bouez penn.) Fedot !

UR VOUEZH, eus pell. — Petra 'zo, Aotrou ?

PAOTR E VARV RUZ. — Degas dimp peb a skudellad soubenn domm bervet hag un dorzh vara...

Serriñ a ra an nor, Ossip a ro dorn d' e vestr da lemel e vantell hir, kreouichennek evel hini ar Gozaked, e sabrenn hag e bistolenn. Bezañ ec'h eo rener ar strollad ur foeltrenn den gwevn e izili ha kreñv da welout, met liv ar marv a vez dalc'hmat en e gerc'hen hag ur skleur iskis a luc'h en don e zaoulagad.

28

Hogen, piv bennak a bar warnañ e selloù netra ne wel nemet e vourroù hag e varv ruz-tan, pe gentoc'h ruz evel gwad deut da bouloudenniñ. Gwisket kaer ec'h eo ar c'hanfard-mañ : ur bragoù ler da vont war varc'h, ur flotantenn voulouz du, ur gouriz seiz gwenn gant pimpilhoù alaouret, heuzoù melen a dap dezhañ uheloc'h eget e zaoulin. Kerkent ha ma stag da gerzhout, e klever e gentroù o stirlinkat evel grizilhonou arc'hant.

PAOTR E VARV RUZ. — Ossip, o c'hlaouriñ emañ gant an naon. E-keit ma vin o lonkañ va soubenn, kae da furchal va c'houfr bras ha tap ac'hane kement tra a gavi mat da chaokat : joscenn, silzig, sardined, togoù-touseged, kokombrez, ha me oar, ha taol pled d' ankounac'haat an hini kreñv ; div pe deir voutailhad d'an nebeutañ ; goude e vo gwelet... Selaou 'ta, mar degouezh dit kavout war-dro ur poñsin, pe un houad, gra ur gwe war gouzoug ar paour kaezh loen.

OSSIP. — Eveljust ! (Mont a ra er-maez gant dilhad e vestr, dre an nor dostañ d' an arvestourion.)

PAOTR E VARV RUZ. — Amañ e tleomp koaniañ ha kousket henozh ?

MATRIONA. — Ya, Aotrou, me ec'h eo perc'henn an ti hag ho tegemer a rin eus va gwellañ.

PAOTR E VARV RUZ. — Bokedoù ar vered a zo dija war ho penn, va moereb, ha ne gav ket din am bo kalz tra d' ober ganeoc'h. (Met raktal ma par e selloù war Daria, chom a ra souezhet krenn da sellout outi en ur c'hwitellat goustadig.) Dal 'ta, skeltrat bleuñvenn a welan dirazon ! Ur steredenn a blac'h, neketa, Chabalin ? Koll e boan a ra hor c'heneil Gricha o vont ken pell da glask merc'hed da dommañ dimp hon treid henozh... (Daoublegañ a ra dirak Daria en ur stokañ e seulioù an eil ouzh egile.) Penaos emañ ar bed ganit, va flac'hig ?

DARIA. — Ganin-me, Aotrou... Me... a zo ur...

PAOTR E VARV RUZ. — Krenañ a rez gwashoc'h eget ur bodig raden dindan ur

barr-amzer. Aon ac'h eus rak Paotr e Varv Ruz ? N' on ket ur gwall-zen ha biskoazh poan n' am eus graet d' ur goantenn evelvoud, neketa, Chabalin ? nemet ha tuet e vije d' enebañ...

29

MATRIONA, juntret ganti he daouarn. — Aotrou kaezh, ho po ket truez ouzh un intañvez ?

PAOTR E VARV RUZ. — Serrit ho strapenn, mamm gozh, mar deo torret deoc'h ar c'hoant d' ober an diaoul hag e bevar, laoskit da vihanañ an dud yaouank, leun a dan hag a nerzh, da zic'hourdañ o izili. (Tapout a ra krog gant daou viz e groñj Daria.) Arc'hanta, paourig, pegeit amzer a dremeno kent ma plegi da boket din ? (Hep rannañ ur ger, skeiñ a ra Daria war e vizied ha dirollañ a ra Chabalin da c'hoarzhin.) Dal 'ta, troet ec'h out d' ober ardoù ? (Raktal emañ ar skourjez en e zorn hag ober a ra dezhañ stlakal.) Evelse e vez degemeret dre emañ an dud a feson ? A-du ec'h out, marteze, gant ar re Ruz ? Neuze, merc'hig, e kanin dit ur ganaouenn all... Pe heugañ a ra da galon o vezañ m' ec'h eo ruz-tre va barv ? Petra 'fell dit, plijout a ra din evel m' emañ, ha n' on ket e sell d' e grennañ evit kement strakell a gavin war va hent... Gwelet ac'h eus, Chabalin, pebezh c'hwistad am eus bet diganti ? Ha bremañ, kuit a fent, sent ouzhin, klouarenn, anez-se az po beuz gant va skourjez ! (Tostaat a ra goustadig en ur c'hwitellat ha souzañ a ra Daria kammed ha kammed.)

DARIA, a bouez-penn. — Volodia ! (Raktal en em strink ar c'hrennard etre e vamm ha rener ar re Wenn.)

VOLODIA. — Ro peoc'h d' am mamm, klevout a rez, pe lazhet e vin ganin-me !

Goude bezañ tanet e gorn, emañ Chabalin o vont etrezek an daol, hag en ur dremen e krog e skoaz Volodia ha kas a ra ar bugel war-raok ken feuls ma ruilh ar paour kaezh betek ar voger.

CHABALIN. — Stouv da c'henou, mab ar c'hast, anez-se debron az po d' az kein ! (Manet ec'h eo Paotr e Varv Ruz da skourjezata goustadig e heuzoù.)

PAOTR E VARV RUZ. — Ul loen gouez, setu petra ec'h out, Chabalin ! (Mont a ra ar c'hrennard en e sav ha harpet ouzh ar voger e stag da zifronkañ.) Deus emañ, mabig ! (Fiñv ebet.) Deus emañ, pa lavaran, bouzar out ? (Ober a ra ar paotr bihan daou pe dri gammed en ur dorchañ e zaoulagad.) Tosta din... Evelse !... n' ac'h eus ket ezhomm da gaout aon. (Kluchañ a ra dirazañ evit bezañ a-vent gantañ) Pe anv a vez graet diouzhit ? Komz 'ta ! Mut ec'h out deut da vezañ ? Mezh am bije, ur c'hanfard evelvoud, o klemmichat e-giz ur poupig.

30

VOLODIA. — Gloazet ec'h on bet gant egile.

PAOTR E VARV RUZ. — Sell aze, Chabalin, sell petra ac'h eus graet ! (Chabalin a hej e skoaz a-raok mont d' azezañ e-kichen Lebediev.) Pe anv a vez graet diouzhit ?

VOLODIA. — Volodia... Hag abalamour da betra, Aotrou, ec'h eo ken ruz da varv ?

PAOTR E VARV RUZ. — Abalamour d' ar gwad am eus skuilhet. El liv-mañ e tlee bezañ barv ha krev ar paour kaezh Kain... Volodia, emezout ? (Mont a ra en e sav.) Ur mab am boa gwechall, ha Volodia e veze graet dioutañ. Ar wech diwezhañ e teuas da boket din, ne oa ket brasoc'h egedout. (Lakaat a ra e zorn war skoaz ar bugel e-keit ma lavar gant ur vouezh izel, evel pa vefe raouet a-greiz holl.) Volodia, ya, Volodia... (C'hoarzhin a ra adarre Chabalin.) Paouez da veogal, Chabalin, aneval a zo ac'hanout ! (O treiñ war du Daria.) Lam eus da spered, va flac'hig, ar c'homzoù a zo bet etrezomp n' eus ket pell. Setu emañ va dorn, un dorn ponner, met eeun ha leal pa dro em penn ; gallout a rez stokañ outañ dizaon. Mann ne c'houlennan diganit henozh nemet ur c'horn da ziskuizhañ... (Stokañ a ra Daria ouzh e zorn, met gwell aonik ec'h eo c'hoazh.)

VOLODIA. — Ha va leuskel a ri da c'hoari gant da sabrenn ha da bistolenn ?

PAOTR E VARV RUZ. — Keit ha ma kari, mabig.

MATRIONA. — Trugarez deoc'h, Aotrou, ha ra vezo benniget an Aotrou Doue !

PAOTR E VARV RUZ. — Tavit din gant ho Toue ; n'eus den ebet en neñvoù... Ha bremañ, bez' ez eus en ho ti ur siklud bennak deoc'h da vont da guzh ? Nag ar bugel na div vaouez evel doc'h ne dle gwelout meur a dra a c'hoarvezo amañ marteze, na klevout kennebeut-all meur a c'her lavaret gant an eil pe egile. Kit 'ta da gousket : hir eo va brec'h hag ho tiwall a raio. Ro din ur pok, Volodia...

MATRIONA ha DARIA. — Nozvezh vat deoc'h, Aotrou.

VOLODIA, war dreuzoù ar gambr bellañ war an tu kleiz. — Nozvezh vat, Paotr e Varv Ruz !

PAOTR E VARV RUZ. — Ha dit ivez, mabig ! (Serret ec'h eo an nor. Ur pennadig e chom dilavar rener ar strollad, e zivrec'h en kroaz.) Ur plac'h koant ec'h eo honnezh, neketa, Chabalin ?

31

CHABALIN. — Hor rener ec'h out, Barv Ruz, ne lavaran mann war-se, met a-wechoù, a gav din, e teuez da vezañ heñvel ouzh un tarzod.

PAOTR E VARV RUZ, en e goazez war ur skabell ouzh taol. — Ha setu peseurt kemm a zo etrezomp ; nemet e-pad an emgann, n' eo ket a-wechoù met dalc'hmat e renez da vuhez evel un tarzod. (En ur lakaat e zorn war skoaz Lebediev.) Ha te, kozhiad, kousket ec'h out manet ?

CHABALIN. — N' eo ket 'ta ! oc'h huñvreal emañ evel boaz, digor gantañ e zaoulagad.

LEBEDIEV. — N' on ket marteze e gwir da c'houzañv va foan er stumm a garan, da sellout pizh outi war gement tu, he zu gin kerkoulz hag he zu mat ?

PAOTR E VARV RUZ. — Geo 'vat ! Gallout a rez, gouelañ pe c'hoarzhin e-leizh da gof, rak aotre en deus pep den em strollad d' ober hervez e c'hoant, nemet evit pezh a sell ar brezel. (Dont a ra tre Ossip hag ur soudard yaouank - gant ur bodezad soubenn vervet hag un dorzh vara.) Bec'h d' an daol, paotred, setu erru ar soubenn ha c'hwezh vat a zo ganti. Marteze ec'h in-me da ledañ va c'horf kerkent ha ma vo torret d' am naon, ha diroc'hal a rin evel ur broc'h e-keit ma vo Gricha o fistilhat gant ar gisti ec'h eo aet da glask evidon. (Mont a ra ar soudard er-maez. Ossip a stag da zebriñ en e sav dirak ar fornigell.) Dal 'ta, Lebediev, leuskel a rin ganit va hini ; marteze e vo ur bolezenn vrav, bravoc'h c'hoazh eget mamm Volodia...

LEBEDIEV. — Paouez, Barv Ruz, gant da gomzoù hep penn na lost, ha debr, peogwir, emezout, ac'h eus naon. (Den ne lavar ger ur pennadig.) Pegeit ec'h out e sell da chom er bourc'h-mañ ?

PAOTR E VARV RUZ. — Daou pe dri devezh d' an nebeutañ.

LEBEDIEV. — Ya, poaniet o deus hor soudarded eus o gwellañ hag un diskuizhadenn ne raio droug da zen.

CHABALIN. — Gant ma n' eo ket troet an enebourion d' hor hegasiñ dreist-muzul !

PAOTR E VARV RUZ. -- Ne gredan ket ; e-leizh o sac'h o deus tapet an dro-mañ.

LEBEDIEV. — Ya, goude merenn e skarent evel pa vije krog ar skid enno.

32

CHABALIN. — Ha gant gwir abeg, rak hen gouzout a reont, neb a gouezh dindan da bav e vez troc'het dezhañ prim ha prim e c'hwitell. (Mont a ra

Lebediev en e sav da zibrennañ e c'houriz.)

PAOTR E VARV RUZ. — Petra, kozhiad, n' ac'h eus debret nemet ur begad ha tenn ec'h eo dija war da groc'hen ?

LEBEDIEV. — Un draig am eus ankounac'haet, un draig a bouez. (Stagañ a ra d' askañ gant e gontell lerenn e c'houriz.)

CHABALIN. — Ret mat eo dezhañ derc'hel soñj eus ar pevar ganfard en deus distrujet hiziv da c'houlou deiz.

LEBEDIEV. — N' hellan ket, siwazh, niveriñ ar re a zegouezh din pakañ eus a-bell gant va fuzuilh, met evel-hen e verkan kement hini a zichañs din lazhañ a-zevri, e stumm pe stumm, diouzh ma tro em penn...

PAOTR E VARV RUZ. — Ha pet troc'h a zo war da lerenn ?

LEBEDIEV. — Daouzek ha pevar-ugent gant ar pevar golist er beure-mañ. « Truez, Aotrou, emezo, en anv Doue. kabiten ! » — « Na Doue, na truez, emezoun, kit raktal da anaon ! » Ha dao gant va c'hontell e don o stripoù !... A-wechoù e fliistr o gwad war va bizied ha tremen a ran neuze un toullad devezhioù hep gwalc'hiñ va daouarn... C'hoarzhin a ran ouzhin va-unan o sellout ouzh va ivinoù ruz-teñval evel re ar gigerion... Truez ? Moc'h, moc'h brein ec'h int, kozh pe yaouank ! (Sankañ a ra lavnenn e gontell e koad an daol.)

PAOTR E VARV RUZ. — Ossip, diskenn dimp pep a vanne hini kreñv.

OSSIP. — Eveljust ! (Degas a ra ivez war an daol ur pladad kig-berv, joskenn, silzig hag all.)

PAOTR E VARV RUZ. — D' hon yec'hed ! Abaoe m' ec'h eo dieub hor bro, evel ma lavar ar c'henaoueien, kavet am eus war va hent tud a bep seurt, met gwech ha gwech all, Lebediev, e choman sebezet dirazout. A-dra-sur, n' on ket un oan o tenañ e vamm ha hervez meur a hini n' eo ket gwell wak kalon Paotr e Varv Ruz... Hogen, da gemer a ran evit un den kriz, krisoc'h zoken egedon, rak gwelet hoc'h eus n' eus ket pell, ur wech en amzer e teu din teneraat, evel un tarzod, eme Chabalin.

33

LEBEDIEV. — Un amzer a voe, poan ebet n' am bije graet d' ur fubuenn, ha mar don hiziv ken drouk hag ur c'hi klañv, c'hoant hoc'h eus da c'houzout abalamour da betra ?

PAOTR E VARV RUZ. — Me ? Gwellañ tra eo dit tevel war bezh a samm da spered. Pa zeuis en ho touez, den ne c'houlennas diganin piv out, ha diouzh pe ifern e tec'hez...

CHABALIN. — Dirak ur beleg, ha n' eo ket, emichañs, dirazomp e tleez mont da gofesaat...

OSSIP, en e sav, a-dreñv d' e vestr. — Eveljust...

LEBEDIEV. — Ac'hanta grin, Chabalin, grin !... Dirazout e fell din anzav ar wirionez ha diwar neuze e paouezi marteze d' ober goap... Skrivagner a oan gwechall e ti un urcher, ha kaer am boa loeniñ eus an eil penn d'ar bloaz d' egile, ha daoust d' am gwreg gounit ivez un tammig arc'hant, ne veze ket gwall-druz hor soubenn. O klask merc'hed koant ec'h out, Barv Ruz ?... Biskoazh plac'h ne c'hanas er bed-mañ bravoc'h eget va gwreg Olga, Doue d' he fardono !... Hag he c'harout a raen a-greiz kalon...

CHABALIN. — Ha hi ?

LEBEDIEV. — N' am boa ket lec'h da glemm, ha gout' ouzon bremañ, va c'harout a rae ivez.

PAOTR E VARV RUZ. — N' ho poa bugel ebet ?

LEBEDIEV. — Nann... Ur glac'har evidomp hon daou er c'houlz-se, met hiziv e lavaran : « Nann, bugel ebet, a drugarez Doue ! » Pa grogas an traoù da stardañ, bemdeiz ec'h aen gant ar girzhi-all d' ober tro-kêr war lerc'h ul liboudenn ruz ha raouet e vezen o kanañ « ar Marseillaise » hag o vlejal : « An Impalaer, ar vourc'hizien d' an traoñ ! » ha « Bevet hemañ, pe egile ! » Ya, met adal m' oa lazhet ar pennoù bras, an noblañs hag ar re binvidik, leun kouch o c'hof hag o yalc'h, ha klozet en toull-bac'h holl enebourion ar bobl, e teuas va zro, tro an dud dister evel Olga ha me. Bourc'hizion, emezo ! Ur fent, neketa ? Gant hor gopr, a boan vras e kavemp an tu da baeañ hor gourmikel, da vevañ-bevaik, ha da brenañ un tamm dilhad ur wech en amzer... N' eus forzh : « Tagerion, emezo, lartaet gant gwad ha c'hwezenn ar bobl ! »

34

CHABALIN. — Eno 'mañ an dalc'h ! Kavet am boa a-ziwarlerc'h va zad ul logell, div pe deir dachenn-douar, ur gazeg, un ounner, pemp dañvad ha netra ken. Dre se e tremenen evit ur rasteller-madoù, ur c'hac'her arc'hant... Deuit amañ 'ta, paotred ar c'helaouennoù, ha lakizien all eus kêr, dalc'hmat o skrivañ hag o huchal a-berzh ar gouerion hag an oberourion, deuit da sellout ouzh va daouarn hag o c'haledennoù, ha lavarit din tal ouzh tal : « N' out ket te ul labourer ! » Milmallozh warno, ha d' hon yec'hed ! (Lonkañ, a ra e vanne en un alanad.)

LEBEDIEV. — Ya... Un nozvezh, war-dro peder eur eus ar beure e teuas tud da skeiñ didruez war an nor, e sell emezo, da furchal, da glask aour, pe vleud ha sukr, en ur ger, an traoù berniet ganimp ha kuzhet ouzh ar bobl. Dont a reas tre ur bagad soudarded gant o rener, ur martolod evel boaz, ur c'hrennard koulz eo lavarout, divergont ha kilhenn evel ur c'hi. Ha setu stalafou ar pres frailhet a daolioù treid, an tiretennoù a-stlabez war al leur, hor bitrakoù, hon dilhad brevet ha mastaret dindan o botoù lous ; ya, kerkoulz ha me gout 'ouzoc'h o doareoù... A greiz-holl e krogas va gwreg da yudal, rak war ar marc'had e c'hoantae ar martolod he briata. Ha me dezhañ raktal : ur skouarnad hepken, ha setu ar mec'hieg a-hed e gorf, ar gwad o verañ eus e fri. Ar re-all neuze d' en em deurel warnon ha da givijañ va c'hroc'hen, kement ha ken bihan m' en em gavis d' an diwezh staget ouzh troad ar gwele, tortiset eno evel ur skilienn, hep gallout fiñval na brec'h na gar... Ossip, diskenn din ur banne... (Met chom a ra da sellout ouzh e werenn, torret eo dezhañ ar c'hoant evañ.)

PAOTR E VARV RUZ, a-benn ur pennadig amzer. — Ha goude, kozhiad ?

LEBEDIEV. — Goude ?... Va feiz, goude e reas gant va gwreg pep-hini 'vel ma kare. Ya, dirazon, raktal, war hor gwele... Pet 'oa anezho ? Seizh pe eizh; emichañs n'ouzon ket, rak semplañ a ris, mouget gant ar gonnar, ar boan... hag ar vezh... Pa zeuis da gavout va anaoudegezh, edon distag, em c'hourvez war ar pleñchod. Va gwreg, pe ar re all, piv a droc'has ar c'herdin, n' ouzon ket kennebeut, met kerkent ha ma tigoris va daoulagad, e welis Olga en he c'hoazez e korn ar gambr, he daouarn juntret war he barlenn, ha hi o tifronkañ goustad ha dibaouez. Pa fellas din sevel em sav, bransellat a raen war va divhar, met poan ebet ne santen, daoust din bezañ brevet ha bloñset, ha d' am blev bezañ peget gant ar gwad... C'hoant bras am boa da gomz gant Olga, met peseurt gerioù dibab ? Rak arabat e oa din he gloazañ ha menel a rae va zeod stag ouzh va staon. Neuze, e trois kein dezhi hag e redis er-maez evel un den digalon, e lec'h bezañ chomet da frealziñ ar paour kaezh...

35

Pell goude, da serr-noz, pa zeuis d' ar gêr war va c'hiz, e kavis ul lizherig war an daol : « Kenavo da viken, n' on ket evit padout gant ar vezh ! » Setu petra a skrivas Olga araok en em stlepel dre ar prenestr eus ar seizhvet estaj... (Mont a ra en e sav ha stagañ a ra da vale a-hed ar gegin.)

CHABALIN. — Ya, ya... un druez !

OSSIP. — Eveljust !

LEBEDIEV. — Ha krediñ a ra deoc'h bremañ ec'h on e gwir da vezañ kriz ?...

Olga !... Ha pa vijent bet ugent ha kant e-dro dezhi, eviti da vezañ bet o c'hoariell, ur bern teil da ruilhal warnañ, n' eus forzh, hec'h ene a vane gwennkann, ken glan ha biskoazh. Ar gerioù-se a felle din lavarout du-hont, bez' ez eus tri bloaz, met deut omp bremañ d' en em intent, rak komz a ran ganti alies, hag o selaou he mouezh e vezan pa choman, hervez Chabalin, da huñvreal, digor-mat ganin va daoulagad war greiz an deiz, hag he c'hlevout a ran ivez e sioulder an noz e-keit ma vezit o tiroc'hal e-dro din : « Olga, emezon, ha stad a zo ennout ? Daou am eus diwadet c'hoazh, tri all am eus krouget hiziv ; setu va stumm da zougen da gañv ! » Ha neuze, n'eo ket un aezenn yen, tudoù, met he dorn sklaset a santan o tremen goustadig war va zal... Ha pa zeuio va zro da vezañ paket – gant un tenn pe ur gordenn, petra vern ? – mont a rin hep keñ na kerse d' he bete, rak gwalc'het ec'h eo bet, pell 'zo, korf hag ene, gant ar poulladoù gwad am eus laosket da redek... (Chomet ec'h eo ar re all da sellout outañ.) Petra c'hoari ganeoc'h ? Den ne zebr tamm ?

CHABALIN. – Digor-mat, a gav dit, e vez kalon un den o selaou ar seurt komzoù ? (Klevout a reer er-maez un akordeoñs hag un daboulin o seniñ, ha goude, stlakadeg-daouarn ha c'hoarzhadeg.) Emañ hor soudarded o tiverrat o amzer, war an amboaz d' ankounac'haat o foanioù... Strivomp 'ta d' ober evelto...

LEBEDIEV. – Allas, Chabalin, n'heller ket, ne zleer ket ankounac'haat traoù 'zo...

Eus ar porzh e teu tre Gricha ha war e lerc'h div strouilhenn, Macha ha Liza : Macha a zo ur vaouez lart a-walc'h, melen he blev ha liv ar yec'hed war he divjod ; Liza a zo un duardenn dreut ha strujet-fall. Pa zeuont en ti, raktal e stag an eil hag hag eben da lemel o forpant kreñ-maout hag ar stammenn o deus war o fenn, rak e-kerz ar goañv e vezer ha kement hini a zeu eus ar-maez a zo gwisket diouzh-se. Gricha, un tos – evel ma lavarer, ur paotrig ar c'hiz kozh berr e zivhar ha hir e gof – a zenn war Ossip evit pezh a sell e zilhad hag e voned.

36

GRICHA. – Nozvezh vat deoc'h holl. Setu amañ dimezelled.

PAOTR E VARV RUZ. – Div hepken ? Ur vezh 'eo dit, Gricha !

GRICHA. – Ha c'hoazh ec'h on bet war var d' ober tro wenn. Arabat eo dit bezañ sinac'h ; n' eus nemet urupailhoù ha spontailhoù er bourc'h-mañ : dibabet am eus ar pep gwellañ. Miret ac'h eus, Ossip, un dakenn hini kreñv ? Sec'h eo va gourlañchenn... (Ossip a ziskenn dezhañ ur banne gwin-ardant.)

PAOTR E VARV RUZ. – Pe anv oc'h, Itronezed ?

MACHA. – Macha a vez graet diouzhin, ha Liza ec'h eo eben all...

PAOTR E VARV RUZ. – Deus da gludañ war va barlenn, Macha, daoust d' az penn-a-dreñv bezañ gwall-bonner.

CHABALIN. – Dal, Ossip n' am boa ket lavaret dit ? leuskel a ra ganin un askorn da grignat...

LIZA. – Un askorn ?... Selaou 'ta, va faotr, ma rez faë warnon, ec'h an diouzhtu da sachañ va skasoù ac'han.

CHABALIN, en e sav gant e skourjez en e zorn. – Ur skoulm war da deod, bern kaoc'h ! Biskoazh kemend-all ! gwall-zivergont, am eus aon, ec'h oc'h deut da vezañ gant ar re Ruz ! Ganimp, gourgast a zo ac'hanout, e ranker doujañ... ha tevel. Amañ raktal, em c'hichen ! (Mont a ra Liza ouzh tao!, e-tal ar prenestr.)

OSSIP. – Anat eo, Chabalin, d' az krad e vije bet mamm Volodia.

MACHA. – Ya, met mamm Volodia a zo furoc'h egedomp.

LEBEDIEV, en e goazez war ar bank stok ouzh ar voger gleiz. – Ha mat-

awalc'h a ra !

LIZA. — Klev an tastorner-mañ, heñvel ouzh ur c'hi war c'hed e-dro d' ar melchon. Yeotenn ebet n' ec'h a en e c'henou, met biken ne laosko na marc'h na buoc'h da dostaat...

37

GRICHA. — Din da welout, Barv Ruz, n'eo ket gwall sonn da gribenn henozh.

PAOTR E VARV RUZ. — Nann ! emamp amañ oc'h evañ hag o tebriñ leizh-kof, ha pa soñjan n' en deus ket marteze va mab Volodia ur c'hreunenn vara louet da derriñ e naon !

MACHA. — Ha pelec'h emañ bremañ ?

PAOTR E VARV RUZ. — N' ouzon ket, va flac'h ! Dastumet ec'h on bet war an dachenn gant an Alamaned, gwall-c'hloazet e miz kentañ ar brezel. Warlene, p' am eus gallet d' an diwezh tec'hel d' ar gêr, klasket am eus va gwreg ha va mab. Skrivet am eus den ne oar pet lizher, redet ha diredet du-mañ ha du-hont met bep tro hep degouezh. Keloù ebet n' am eus nag eus ar vamm nag eus he bugel.

LEBEDIEV. — Distrujet marteze o-daouik gant ar moc'h a rae dec'h d'an noz fistoulik e-dro deoc'h, landourc'hennoù !

LIZA. — Petra 'fell dit, tadig ? Pa vez blejet war ur baourig eveldon : « Ur pok, anez-se bec'h d' am skourjez ! » ne choman ket pell d' ober an dibab.

OSSIP. — Eveljust !

PAOTR E VARV RUZ. — Krog e oa Volodia en e zaouzek vloaz p' ec'h on bet galvet d' an emgann...

CHABALIN. — Chwec'h vloaz a zo abaoe... Mar tenn d' e dad, e tle bezañ hiziv un den yaouank sonn war e dachou.

LEBEDIEV. — Ha gwashañ tra, Barv Ruz, mar degouezhfe dit e gavout war da hent ha zoken komz outañ, nag an eil nag egile ne lavarfe outañ e-unan : « Arsa ! anavezout a ran hemañ ! »

PAOTR E VARV RUZ. — A c'hellfe bezañ, rak er mare-se n' am boa ket c'hoazh laosket da ziwanañ va barv ken brudet tro-war-dro.

CHABALIN. — Ya, ya... un druez !

GRICHA. — Bo ! diouzh ho klevout emamp o tougen an diaoul d' e vez... (Stagañ a ra da ganañ.)

38

Dizonet 'eo va mab henañ,
Nevez baouezet da zenañ
Hop, hop, ha hopig ho !
Adal ma sav kel eus gwin-mat,
Hopig, ho !
Gwinkal a ra evel e dad,
Hop, hop ha hop-la !

PAOTR E VARV RUZ. — Ar wirionez a zo ganit, Gricha, ne dalv ket an traoù tremenet muioc'h eget skubadur... Pokomp 'ta d' ar merc'hed, greomp chervad ha...

GRICHA, en ur sevel e werenn d' an nec'h. ... Ha d'hon yec'hed !

Holl ec'h eont en o sav da stekiñ gwer en ur c'hoarzhin, nemet Lebediev manet da danañ e gorn dirak ar fornigell.

LIZA. — Un den dimezet ec'h out 'ta, Barv Ruz ?

GRICHA. — Rankout a ra bezañ, genou bras, peogwir en deus ur mab.

LIZA. — Marteze emañ ivez e bried henozh o ruilhal he c'horf gant un tarv eveltañ;

PAOTR E VARV RUZ: — Petra ? Ra vezo taget ar wiz-mañ gant ar vosenn !
(Tapout a ra krog en ur voutailh.) Laoskit ac'hanon, ec'h an da frikañ he fenn... Va leuskel a reot ? Bruzunou hepken a vano diouti.

A boan vras e teu Ossip, Chabalin ha Gricha a benn da vezañ trec'h dezhañ. Difiñv ha sioul e chom Lebediev da vutuniñ e-tal an tan.

GRICHA, o pellaat gant ar voutailh. — Kign Liza ez-vev, pe ro dezhi ur gwiskad-bazhadoù, met en anv Doue, taol pled ouzh an hini kreñv, pec'hed marvel a vefe he fotañ !

CHABALIN. — Ha peseurt gounid az po o vac'hagnañ din va farez ? Ne welez ket ec'h eo berr he spered ?

PAOTR E VARV RUZ. — War a gredan, ya, hogen gra dezhi tevel anez-se intañv e vi kent na vo pell... Gricha, bez 'ez eus c'hoazh gwin-ardant da beurderrin va barr kounnar ?

GRICHA, daoubleget dirazañ, en ur ober d' e seulioù stlakal an eil ouzh egile. — En ho kourc'hemenn, Aotrou ! (Klevout a reer er-maez tennoù fuzuilh ha tud o krial.) « Dao dezho !... Aze emaint !... Tap anezhañ 'ta ! »

39

PAOTR E VARV RUZ. — Gricha, un tamm labour evidout, moarvat. Kae en ur redadenn da welout a betra ez eus kel. (Mont a ra Gricha er maez, herr warnañ.)

CHABALIN. — Netra a gement a dalvefe ar boan, emichañs... Hor c'hanfarded, a dra-sur, o c'hoari laz, tomm brav dezho. A belec'h, nemet eus an neñvoù e vefe, e kouezhfe amañ gweladennourion eus an tu all d' ar stêr ?

GRICHA, en ur zont tre. — Daou razh a zo paket el logotaer. Daou dec'hour ruz !... Leizh o c'hof, emezo, o deus eus ar brezel. (O tigerin dorig ar fornigell.) Tan brav a zo amañ ? Mat-tre !... Bremaik e vo er gegin-mañ c'hwez ar c'hig ouzh ar ber.

PAOTR E VARV RUZ. — Amzer hoc'h eus, ha koulz eo deoc'h gortoz ac'han d' arc'hoazh.

LEBEDIEV. — Ne rin ket avat ! Kae da gousket gant da vlongenn, ha laosk Gricha ha me da bledin gant an daou darin-se.

CHABALIN. — Ret e vo dimp tec'hel, Barv Ruz, rak evit va c'helo lazhañ tud pe o boureviañ pa ne vezan ket en gouez a zo war bouez nebeut lonkañ ur bechad kig-sall goude bezañ graet re-gofad.

LEBEDIEV. — Eskern d'ar c'hi, pesked d'ar c'hazh, da bep hini e vlaz ! Ossip, klenk buan an traoù a-ziwar an daol.

GRICHA. — ...nemet an hini kreñv, mabig !

OSSIP. — Eveljust...

Dont a ra tre tri pe bevar soudard eus ar strollad gwenn, ganto peb a fuzuilh hag a sabrenn ; bez' ez eus ivez ur bistolenn pe ziv ouzh o c'hostez hag ur gouriz-tennoù a-dreuz o skoaz. Bountañ a reont war-raok ar brizonidi nevez dapet, dierc'hen ha diskabell, rak lamet ec'h eo bet diganto o dilhad nemet o bragoù hag o roched lous ha pilhennek a-walc'h.

PAOTR E VARV RUZ. — Ac'han ! setu amañ hon daou ebeul...

Daoulinañ a ra Gorchkov dirazañ ; dleout a ra bezañ ur gwaz aonik, ur paour kaezh eus an dudigou ; diforc'het ec'h eo e zremm gant ar spont ha diverañ a ra ar c'hwezenn eus e dal.

40

GORCHKOV. — Bezit truez, Aotrou... En anv Doue, kabiten !

PAOTR E VARV RUZ. — N' on ket me ur c'habiten.

GORCHKOV. — Aotrou koronal, marteze ?

PAOTR E VARV RUZ. — Na koronal, na zoken jeneral. Sav alese ! Diwezhat e teuez da lipat botoù un amprevan, un tager ar bobl evel don, pa vezer dija o lardañ ur gordenn evit da grougañ, kwita, paotred ? (Dirollañ a ra ar re all da c'hoarzhin.)

PROUTCHENKO, un den yaouank-flamm, poellek da welout ha lorc'h ennañ en desped d' e druilhò. — Bez' ez eus aze peadra da skrignal ?

PAOTR E VARV RUZ. — Oc'ho ! hir daonet ec'h eo da latenn. Taol pled ouzh ar c'hwil-mañ, Lebediev, rak c'hoari awalc'h az po gantañ, am eus ur gredenn. Dont a rez, Macha ? Kenavo, Chabalin ! (Mont a ra d' e gambr gant Macha.)

CHABALIN. — Nozvezh vat dit, Barv Ruz ! (Da Liza, chomet bete-vremañ e korn kleiz ar gegin.) War va lerc'h, Mari-beg-araok ! (Mont a ra er-maez ganti.)

GRICHA, o tapout krog en ur fichell houarn da vroudañ an tan. — Setu amañ va benveg. (Lakaat a ra penn ar fichell er fornigell e-mesk ar glaou.)

LEBEDIEV. — Furchet ec'h int bet ?

UR SOUDARD. — Ya, ha nebeut a dra hon eus kavet en o godelloù : un tamm arc'hant, o butun, ur c'hanived, ur bilhenn da c'hwezhañ fri hag o levrig-soudard. (Ledañ a ra an traoù-se war an daol dirak Lebediev.)

GRICHA. — Lamit ho roched, kanfarded, din da herlinkat aezetoc'h ho kroc'hen.

PROUTCHENKO. — Ha ret eo dimp ivez diwiskañ hor bragoù ?

GRICHA. — C'hoant ac'h eus d'ober goap, begek ? Terriñ a raio dit kent na vo pell.

Bremañ p' emaint o-daou hep roched, e weler e kerc'henn Proutchenko ur groaz vihan hag ur sac'hig ler stag ouzh ur chadennig arc'hant.

41

LEBEDIEV. — Petra ? Ur groaz gant ur perseval ruz ? Lemel a ri ar groaz-se diouzh da gerc'henn, boued ar foeltr ? (Sentiñ a ra Proutchenko met pokat a ra d'ar groaz kent ma stlep anezhi war an daol.) Van ne ra ouzh ar seurt ardoù ur c'hozh louarn evel don. (Lakaat a ra e lunedoù war e fri da lenn unan eus al levrigoù.) Wladimir Pavlovitch Prou... Prout...

PROUTCHENKO. — Proutchenko Wladimir, me ec'h eo.

LEBEDIEV. — Seitek vloaz. Prestik a savo ar re Ruz bugaligoù ouzh ar vron da stourm ouzhimp... (C'hoarzhin a ra Ossip hag e genseurted.) N' eo ket eus kevrennad ar volchevidi...

PROUTCHENKO. — Nann, ec'h an da zisplegañ deoc'h...

LEBEDIEV. — Serr da c'henou, mar plij. Kent na vo roet dit aotre da brezeg... Ha d' egile bremañ ! (O lenn al levrig all.) Fedor Savelitch Gorchkov.- Daou vloaz war an ugent, bolcheviad... Ac'hañ mabig, tapet eo da lost er stign ?

GORCHKOV. — Aotrou kaezh...

LEBEDIEV. — Ur fazi, Gorchkov, ur fazi bras !... N' on ket un Aotrou, pell ac'hane, mab ur c'houer evel dout, na muioc'h, na nebeutoc'h... Ec'h out ganti, Gricha ?

GRICHA. — Pa gari. (Tennañ a ra diouzh ar fornigell ar fichell houarn deut da vezañ ruz-glaou bev.)

GORCHKOV. — Va Doue benniget ! petra 'vo graet dimp ?

PROUTCHENKO. — Dalc'hmat, Fedor, deiz pe zeiz e rank pep hini mervel.

LEBEDIEV. — Ya, met bez' ez eus meur a stumm d' ober da vab-den tañva e varv takenn ha takenn. Piv 'oc'h e gwirionez, eus pelec'h e teuit ha petra an diaoul a glaskit amañ ?

PROUTCHENKO. — O paouez ec'h oc'h da lenn hon anv. Deut omp d' ho pete a-youl-vat : va c'heneil o vezañ m'ec'h eo faezh o chom e touez ar re Ruz, rak intent a ra bremañ petra 'talvont...

LEBEDIEV. — Ha te ?

PROUTCHENKO. — A-ratozh ec'h on aet ganto da soudard a-raok bezañ galvet, rak spi am boa da dec'hel kuit, ha da gavout roudoù va zad, kabiten Proutchenko, o vrezeliañ a-du ganeoc'h e tu bennak ar c'horn-bro-mañ.
42

LEBEDIEV. — Da dad, emezout ? Selaouit 'ta, paotred, kildroet hoc'h eus c'hwi eus an eil penn d' egile d' an Ukraina, klevet ho pefe komz eus kabiten Proutchenko.

AR SOUDARDED. — N' am eus ket, evit va c'helo... Nann, biskoazh em buhez... Na me, kennebeut... Na me, evit din da c'houzout...

OSSIP. — Anavezet am eus gwechall ur c'habiten Pol Filimienko.

LEBEDIEV. — O tistagañ flugez ec'h out, labous !

PROUTCHENKO. — Pa lavaran deoc'h emañ va zad o...

LEBEDIEV. — En anv Doue, paouez gant da c'hevier... Ha bremañ kuit a varvailhoù ! ar wirionez war he hed a fell din klevout. Daou spier ec'h oc'h, neketa ?... Grik ne lavarez an dro-mañ ? Frankoc'h egedout e vo marteze da geneil. Prest out, Gricha ? Gra d' ar bolcheviad kanañ un tammig... (Stokan a ra Gricha skoaz Gorchkov gant ar fichell ha war an taol e krog ar paour kaezh da yudal evel ul loen gloazet d'ar marv.) Ur spier ec'h out, Gorchkov ?

GORCHKOV. — Ya, ya, gwir eo, spierion hon-daou...

LEBEDIEV. — Eno emañ an dalc'h ! Evel un abostol e komzez...

PROUTCHENKO. — Ur vezh eo deoc'h, ha gaou a rit d' ar gostezenn a fell deoc'h harpañ. N' oc'h ket c'hwi ur soudard, met ur bourev mat da vezañ kaset d' ar galeoù...

LEBEDIEV. — Ar gwall-anvioù kerkoulz hag ar meuleudi a ra din hejañ va skoaz. Hogen, evit doujañ d' ar reolenn, kement ha deskiñ dit plegañ dirak koshoc'h egedout, ul lodenn all a vo roet d' az mignon. Bec'h 'ta dezhañ, Gricha !

GORCHKOV. — Nann, nann ! Bezit truez, kristenion ! Forzh va buhez !

GRICHA. — Tapit krog ennañ 'ta, genaoueien, gweañ a ra e gorf evel ur silienn, ha grit dezhañ serriñ e c'henou, arabat eo trubuilhañ hor rener...

OSSIP. — Va mallozh ruz war ar penn-moc'h-mañ: gwall-zantet en deus din va biz-meud ! (Kenderc'hel a ra Gorchkov da stourm ouzh ar re all.)

GORCHKOV. — Ur bagad bleizi ec'h oc'h. Lazhit 'ta ac'hanon raktal !

LEBEDIEV. — Gortoz, mabig, n'eo ket echu c'hoazh an abadenn.

Laoskel a ra Gorchkov ur youc'hadenn euzhus rak devet ec'h eo bet adarre gant ar fichell ha chom a ra ledet war al leur-di, difiñv ha semplet emichañs.

GRICHA. — Gwelet ac'h eus, Proutchenko ? Ur c'hoariell hepken ! peseurt ardoù a ri pa vo sanket menaouedoù dindan da ivinoù ?

PROUTCHENKO. — O va zad, va zadig, pelec'h out ? Ne deui ket da dennañ da vab diouzh skilfoù ar re-mañ ?

PAOTR E VARV RUZ, war dreuzoù e gambr, e korf e roched diskabell ha dierc'hen. — N' hellin ket 'ta serriñ ul lagad gant ho todilhon ? Ur gordenn d' an eil ha d' egile, Lebediev, ha fin dre eno ! (Mont a ra d' e gambr.)

LEBEDIEV. — Ret-mat eo sentiñ outañ, Gricha, anez-se e teufe dimp da vezañ gwazh. Kas an aotrenez-mañ ganit ha beaj vat dezho !

PROLITCHENKO. — Bez' ez eus amañ un den madelezhus a-walc'h da ziskenn din ur werennad dour kent ma kerzhin d' ar groug ?

OSSIP. — Ya 'ta, va faotr ; bezañ az 'po d' evañ kement ha ma kari.

LEBEDIEV. — Takenn ebet ! El lec'h m' ac'h ez da vont biken sec'hed n' az po... -

PROUTCHENKO. — Gwashoc'h den ec'h oc'h c'hwi eget ar Yuzevion war ar C'halvar. Ra gouezho 'ta va gwad war ho penn !

LEBEDIEV. — Evelse bezet graet ! Hag ivez gwad an daouzek ha pevar-ugent am eus tanfoeltret ez raok er bed all. (Mont a ra Proutchenko er-maez gant Gricha met e geneil a rank bezañ douget gant ar soudarded.) Manet out, Ossip, da sellout ouzhin... Petra fell dit ? (Stagañ a ra da zibrennañ e c'houriz.) Roet am eus va ger da vezañ didruez, ha n' on ket e sell d' e derriñ... (Dont a tre Paotr e Varv Ruz.)

44

PAOTR E VARV RUZ. — Ac'hañ, daou muioc'h, war a welan...

LEBEDIEV. — Gortoz, emañ Gricha o plediñ ganto. (Mont a ra Paotr e Varv Ruz d'azezañ ouzh taol war e skabell.)

PAOTR E VARV RUZ. — Kentañ tro, kozhiad, pellaat a rin diouzh da lez-varn. Ne oamp ket evit padout gant ho tourni, Macha ha me... (O lenn levrig Gorchkov.) Gorchkov, Fedor Savelitch, daou vloaz war an ugent, bolcheviad, soudard mindrailher... (Stlepel a ra al levrig war al leur.) Da c'houzout eo ! marteze e vo anvet Gorchkov da goronal er bed all.. (En ur varailhat.) N' eus forzh, Lebediev, faezh ec'h on gant ar vuhez-mañ, ha blaz ar vestl a zo war va staon...

LEBEDIEV. — Ataoe, ur banne re ac'h eus evet.

PAOTR E VARV RUZ. — Mezv ec'h on, a gav dit ? Ya, moarvat, met gant petra ? gant gwad pe gant gwinardant ?

Adarre e klever trouz er-maez : « Tap anezañ 'ta !... Du-hont emañ !... Tenn warnañ, babouzeg ! » Ha goude, daou denn fuzuilh, ur griadenn ha d' an diwezh, un tammig pelloc'h, un tenn pistolenn.

PAOTR E VARV RUZ. — Daoust hag-eñ e vefe ur rummad all deut da glask koan

ha lojeiz ?

LEBEDIEV. — Nann... C'hoantaet en deus an eil pe egile kemer an tec'h ha setu petra. (Dont a ra tre Gricha gant e bistolenn en e zorn.)

GRICHA. — Graet eo an taol, Lebediev, ha gallout a rez labourat war da lerenn.

LEBEDIEV, en ur dapout e gontell. — Eus ar c'hentañ ! Gant an daou-mañ e vo se pevarzek ha pevar-ugent.

PAOTR E VARV RUZ. — Bec'h ac'h eus bet ganto, Gricha ?

GRICHA. — Ken nebeut a dra, da vihanañ gant ar bolcheviad. Bennozh d' e falladenn, n' en deus ket zoken santet ar skoulm o redek war e c'houzoug... (Dastum a ra Paotr e Varv Ruz war an daol chadennig arc'hant Proutchenko hag hep sellout outi e stag d' he zreiñ ha d' he distreiñ e-dro d' e viz.) Met e-keit m' edomp o poanial gant an hini kentañ, e fellas d' egile ober gaol. Evitañ da skarañ evel ur c'had, n' eo ket aet gwell-bell. Laosket am eus ivez un tenn-pistolenn e kreiz e dal ha diwar-vremañ na tad na mamm ne c'hellfe anavezout ar gogez-se... Dal 'ta sec'hed am eus adarre... (Evañ a ra ur banne.)

45

PAOTR E VARV RUZ. — Keit am eus koun, arc'hoazh ar beure, ret e vo bodañ ar strollad a-bezh, din da c'houzout hag-eñ en deus peb den a-walc'h a... (En ur sellout ouzh ar chadennig en e zorn.) Petra eo an dra-mañ ?

LEBEDIEV. — Ur groaz hag ur chadenn, ne welez ket ? Pe mezhv-dall e vefes ?

PAOTR E VARV RUZ. — Ur chadenn hag ur groaz, ya, met a belec'h e teuont ?

LEBEDIEV. — Eus kerc'henn ar prizoniad yaouank paket nevez 'zo.

PAOTR E VARV RUZ, en e sav, en ur dremen e zorn war e dal. — Met neuze 'ta... neuze e...

GRICHA. — Ev ur banne, Barv Ruz, anez-se az po ivez ur falladenn, am eus aon...

PAOTR E VARV RUZ. — Tav din, loen brein ! Nann, ne c'hell ket bezañ, va Doue, nann, nann...

LEBEDIEV. — Diouzh e glevout e felle d' ar paotr klask roudoù e dad, un ofiser o vrezeliañ a-du ganimp, ur c'habiten Brout... betch,.. Pe anv 'ta ? Setu amañ e levrig-soudard. (Raktal ma kouezh e selloù war al levrig e laosk Paotr e Varv Ruz ur glemmadenn vantrus.)

PAOTR E VARV RUZ. — Wladimir Pavlovitch Proutchenko... Pelec'h emañ ? Degasit anezhañ dirazon diouzhtu !

GRICHA. — Re ziwezhat ! Ledet emañ war an erc'h, torret dezhañ e benn gant va zenn-pistolenn.

A-lamm, en em daol Paotr e Varv Ruz war egile, gant rat d'e dagañ ha ruilhal a reont o-daou war al leur.

LEBEDIEV. — Dianket ec'h eo da spered, Barv Ruz ? Kel lies tro ma vez tomm dezhañ, dalc'hmat e krog da bennfolliñ ! Paouez 'ta, war var emañ Gricha da vougañ... Ha te, Ossip, ne deui ket d' am skoaziañ ? sko warnañ, mar bez ret ! Sachañ a reont war Baotr e Varv Ruz ha gant kant poan ha kant all e teuont a-benn d'ober dezhañ diskregiñ, met e zerc'hel a reont c'hoazh a-dro-vriad e-keit m'emañ Gricha o sevel hag o vont, berr warnañ, d'azezañ war ur bank, stok ouzh ar voger gleiz.

46

PAOTR E VARV RUZ. — Laoskit ac'hanon... Bouzar oc'h ? Poan ebet ne rin da

zen... (Bec'h en deus o komz hag a-daolioù e tiflip ar gerioù eus e c'henou.)
Gricha... tec'h alese... pella diouzhin... ha diwar-vremañ diwall... da zont
dirazon... (Mont a ra Gricha er-maez en ur horjellañ e giz un den mezh.) En ho
touez e vez graet diouzhin Paotr e Varv Ruz, met Pol Gregorovitch Proutchenko,
kabiten, ec'h eo va anv gwirion...

LEBEDIEV, goude ur pennadig amzer. — War leerc'h ur gwalleur evel-hen, aner
e vefe din klask digareziou... Met piv en dije kredet kemend-all ? C'hwi hoc'h-
unan, kabiten, hoc'h eus gwelet anezhañ ha zoken komzet gantañ...

PAOTR E VARV RUZ. — Ya, komzet am eus gantañ ha n' on ket bet e-tailh d' e
anavezout ? Ne c'hall ket bezañ ! Ranket en deus unan bennak laerezh e
baperoù...

Tapout a ra a-ziwar an daol ar chadennig ha diframmañ a ra gant e zent ar
sac'hig ler. Neuze e tiskouez d' an daou all ul luc'hskeudenn vihan, kuzhet
eno.

PAOTR E VARV RUZ. — Va gwreg ! pourtrez va gwreg... (Lenn a ra war du gin
ar skeudenn.) E koun d' am mamm garet, Alexandra Stepanowna Proutchenko, marvet
an eil a viz here, er bloavezh naontek kant ha naontek... Alexandra, lazhet am
eus hor bugel... E-keit m' edont o verzheriañ ar paour kaezh, e oan-me o
c'hoarzhin hag o tourc'heta gant ur c'hast... (Mont a ra da zigoriñ an div zor
gleiz.) Macha, deus amañ, deus evel m' emaut... Ha te ivez, Volodia, deus
raktal, mabig !...

Dont a ra tre Macha, e korf hec'h hiviz, diarc'hen hag he blev diblañsonet
war he chouk ; war dreuzoù ar gambr all en em ziskouez ar c'hrennard gant e vamm
hag e vamm-gozh.

47

PAOTR E VARV RUZ, war bennoù e zaoulin e-kreiz al leur-c'hoari. —
Kristenion, lazhet am eus va mab. Va gervel a reas davetañ, va fediñ a reas da
zont d' e skoaziañ : « Pelec'h out, va zad ? » emezañ. Klevet am eus e vouezh
truezus hag he c'hlevout a rin bremañ da virviken. Ha me, amprevan milliget a zo
ac'hanon, gourc'hemennet am eus : « Ur gordenn evit an eil hag egile, ha fin dre
eno ! » Macha, mezh an dud ar vro-mañ, lousoc'h out eget ar fank hag an teil,
met n' eus forzh, moustr ac'hanon dindan da dreid, skop warnon dirak an holl. Ha
te, Volodia, glan ha dinamm ec'h eo da zaouarn, deus da... Ya, souzañ a rez :
hen gouzout, hen santout a ran, euzh eo ganit va gwelout... Ur mab hepken am
boa, ha pa oa bihan evelout a rae diouzhin : « Tata, tataig ! » (Stagañ a ra da
c'houelañ en ur guzh e zremm gant e zaouarn.) Ne glevit ket ?... Emañ adarre o
krial forzh : « Va zad, pelec'h out ?... » Amañ, Volodia, amañ on, war bennoù va
daoulin, ha biken ne vo evidon na madelezh na truez... Den ne deurvezo 'ta reiñ
din war va genou, tufañ e-kreiz va daoulagad, libistrañ va fenn gant mailh pe
gaoc'h-kezeg, din da c'houzañv ar boan evit va zorfed ? (Holl o deus troet kein
outañ.) Mat eo ? (Mont a ra en e sav.) Ossip !

OSSIP. — Petra, kabiten ?

PAOTR E VARV RUZ. — Kae da gerc'hat va mab.

LEBEDIEV. — En anv Doue, kabiten, n' hoc'h eus ket glac'har a-walc'h ?
Setu amañ dirazoc'h an torfedour : « Ra gouezho va gwad, emezañ, war ho penn ! »
ha respontet am eus : « Evel-se bezet graet ! »

PAOTR E VARV RUZ. — Tav, kozhiad, te n' out kiriek da vann. Ossip, henozh
ec'h on c'hoazh ho rener, sent ouzhin ha degas amañ va mab Volodia. (Mont a ra
Ossip er-maez.) Lebediev, p' ac'h i du-hont davet da wreg, gant trugarez e
tigoro he divrec'h da bokat dit. Ha me ?... Sell, deut eo Alexandra amañ... Dall
out, peogwir ne welez ket anezhi... Leun eo an ti a dud aet da anaon, va
c'herent, va mignoned. E-dro din emaint, va diskouez a reont gant o biz...
Fellout a ra dezhañ redek d'ar porzh, met neuze e teu tre Ossip, hag ouzh e heul
daou soudard o tougen ar c'horf marv. Lakaat a reont Volodia Proutchenko en e
c'hourvez war an daol.

PAOTR E VARV RUZ. — Volodia, va bugel, va faotr bihan !...

C'hoantaat a ra kouezhañ d'an daoulin e-tal an daol, met dorn Volodia, astennet betek-hen war e vruched, a ruz war an daol evel pa ziskouezfe d' e dad pellaat. Tec'hel a ra hemañ diouzhtu ha mont a ra er-maez, diskabell ha diarc'hen, en ur yudal. Holl a-gevret, e kuzh ar re all o dremm gant o brec'h dehou ha harpañ a reont o fenn ouzh ar voger, evel pa vefent o c'houelañ.

48

AR OUEL

Priel, Krec'h Elies,
Deiz merc'her al ludu, 1950.

NOTENN A-BOUEZ. Evit ar pezhioù-c'hoari a embannomp, pep gwir a zo miret strizh. Evit gallout o c'hoari er radio pe war al leur-c'hoari ez eo ret goulenn an aotre dre skrid digant an oberour pe digant rener ar gelaouenn.

LALLANS

gant David MURISON

E niverenn Du-Kerzu Al Liamm ez eus bet graet meneg eus al Lallans. Marteze en em c'houlennno un nebeut lennerien pe ster resis a zo gant ar ger-se ha, peogwir ne gavint diskleriadur ebet er geriadurioù brezhonek pe zoken saoznek, ne vo ket didalvoud ar pennadig-mañ.

Evit kompren mat petra eo emsav a-vremañ al Lallans, ez eo ret anaout un tammig istor ar yezhoù e Bro-Skos. An hensaozneg, a-raok zoken ma vefe bet degaset da Vreizh-Veur, a oa rannet etre div adyezh, an angleg hag ar saksoneg ; eus unan anezho, an angleg, a veze komzet ar muiañ en hanternoz, ez eo deut ar skoseg, anvet bremañ Lallans, hag eus eben, ar saksoneg, ez eo deveret yezh Lunden, bremañ ar saozneg. Ken kozh eo eta an diforc'h etre skoseg ha saozneg hag an div yezh o-unan.

Gant an amzer e teuas an div rannyezh da vezañ yezhoù broadel, unan e rouantelezh Bro-Skos, eben e rouantelezh Bro-Saoz, ha barzhoniezh, koulz ha komz-plaen, a voe skrivet enno o-div. Ret eo derc'hel soñj, eveljust, ez eus gant Bro-Skos ur yezh vroadel all, ar gouezeleg, a voe komzet gwechall er vro a-bezh met a zo bet argaset tammig-ha-tammig er menezioù, abaoe ma 'z eo bet degaset an angleg er vro gant ar feodalidi.

E-kreiz ar c'hwezekvet kantved, siwazh, e tegemeras an Adreizhourien (Reformers) skosat, gant ar mall a oa warno, an droidigezh saoznek eus ar Vibl hep gortoz ma vije bet savet unan e skoseg, hag adal neuze ez eo chomet ar saozneg yezh al lidoù sakr en hor bro. A-bouez-bras e voe an darvoud, rak diwar neuze e teuas Skosiz da glevout ha da lenn saozneg ken alies ha bemdeiz-Doue.

Ken gwazh-all e voe d' ar skoseg Unaniezh ar C'hurunennoù (1603) : rak da heul ar roue James VI ez eas al lez skosat, betek-hen kreizenn ar sevenadur broadel, da Lunden, e-lec'h ma voe saoznekaet e berr amzer. E-doug ar seitekvet kantved ne voe savet, koulz lavaret, tamm lennegezh ebet e skoseg ha pa voe unanet ivez an daou Parlamant e 1707 ar saozneg an hini eo a zegemerjod da yezh-stad e Bro-Skos, ken na gollas ar skoseg al lec'h en doa tizhet mirout er vuhez ofisiel, en ilizoù hag er skolioù.

50

Nebeut goude, avat e krogas un dornad tud da stourm a-enep levezon ar saozneg ha diwar labourioù Allan Ramsay (1686-1758) e voe ganet ul lennegezh skosek a badas hep neveziñ kalz e stumm betek 25 bloaz a zo. E skoseg e veze savet dreist-holl barzhonegoù berr, lizheroù pe divizoù rimet, pe c'hoazh kanaouennoù karantez ha gwerzioù war an natur, ar c'hornbro, an tiegezh. Hogos dianav e oa an drama hag er romantoù ne veze graet gant ar skoseg nemet pa veze lakaet tud diwar ar maez da gomz. Daoust pegen enk e oa an dachenn digor dezhañ, n'emañ ket ar skoseg ken izel-se e renk e-touesk yezhoù lennegel ar bed, a-drugarez da ijin Robert Burns ha Sir Walter Scott.

An emsav a-vremañ a zo an andon anezhañ e menozioù ar barzh Hugh MacDiarmuid : e-pad an daou gantved tremenet, emezañ, ez eus bet roet d' ar varzhoniezh skosek un diazez ken strizh ma 'z eus bet ranket lezel atav er-maez anezhi an testennoù o klotañ ar gwellañ gant nevezadurioù hag arvaradurioù hor mare ; ouzhpenn-se ez eo deut ar skoseg d' en em vruzunañ e kemend-all a rannyezhoù ma n' hell ken ar barzh modern embann drezañ e gefridioù meur ; ha koulskoude n' eus tu ebet da Skosiz da zisplegañ mat o fromadurioù nemet en o yezh e vefe. Gant-se e ranker pinvidikaat ar skoseg dre vont da furchal en e dremenet, e skridoù barzhed ha plaenyezhourien ar grennamzer, pe dre ijinañ gerioù diwar skouer ar re gozh, pe c'hoazh, diouzh ret, dre ober amprestadennoù digant ar saozneg, ar gouezeleg, ar germaneg, ar galleg, pe forzh peseurt yezh a blijo d' ar skrivagner. Evit MacDiarmuid, n' eo ar skoseg nevez-se nemet ur c'hammed war-du ar pal pellañ : ober eus ar gouezeleg yezh vroadel Bro-Skos a-bezh.

Evel ma c'hoarvez atav e Bro-Skos, en deus MacDiarmuid kavet keneiled hag enebourien ken-ha-ken taer. Ar re kontrol dezhañ a zo pe enep-broadelourien n' int ket evit gouzañv menozioù politikel MacDiarmuid hag a garfe distrujañ ar

skoseg evit lakaat ar saozneg da ren e pep lec'h, pe mirourien lennegel n'oulont ket krediñ e c'hellfe bezañ roet d'ar skoseg ul lec'h brasoc'h ha d'ar saozneg ur renk izeloc'h eget n' o deus bremañ : gouez d' an dud-se ez eo ret d' an holl, hag emsavoc'h dezho ivez, deskiñ hag implijout ar saozneg hepken evit traoù uhelañ ar vuhez.

Abaoe un daouzek vloaz bennak hepken ez eo krog menozioù MacDiarmuid d'ober berzh, pa 'z eo deut Douglas Young – un den gouiziek-bras war ar yezhoù klasel hag a zo bremañ kelenner e Skol-Veur St-Andrews – da embann dastumadennoù barzhonegoù savet war-eeun, pe troet, er skoseg ledanoc'h-se a voe badezet gantañ « Lallans » – ur ger bet implijet endeo gant Burns evit envel skoseg boutin e amzer – « Plastic Scots » a lavar an enebourien evit ober goap : abaoe ez a dibaouez an tabut en-dro, hogen al labour ivez a ya war-raok.

50

Barzhed nevez, evel Sidney Smith, Maurice Lindsay, Robert Garioch, Alexander Scott, o deus kemeret skouer diwar Douglas Young ha taolioù-arnod e-leizh a zo bet graet gant ar yezh. Doare un tammig dibalamour MacDiarmuid da implijout mesk-ha-mesk gerioù a bep seurt a zo bet kemmet kalz : reolennoù strizh a zo bet lakaet d' an doare-skrivañ ha tuet e vezer bremañ d' ober gant stummoù-frazenn ha stummoù-gerioù tostoc'h da re ar yezh komzet. A-hend-all n' en deus den ebet klasket c'hoazh skrivañ komz-plaen e skoseg, nemet en un nebeut pennadoù kazetenn didalvoud a-walc'h e vefe : romantoù saoznek, divizoù ha rimadelloù skosek enno, a chom atav ar c'hiz vras. Ha diglok e vez ur yezh keit ha n' he deus ket lennegezh ebet e komz-plaen.

An dra-se a zo, evit gwir, gwander brasañ ar skoseg. Tizhet o deus emsavioù enep-skosek ar mare 1500-1700 distrujañ tost da vat, ma n' eo ket da vat, ar c'homz-plaen skosek hag abaoe ez eo kresket ar yezh en un doare digempouez-kenañ. Ne vez ket kenteliet skoseg er skolioù : bugel ebet ne zesk anezhañ gant e gelennerien, rak saozneg hepken a vez implijet er skol ; ne vez morse graet poelladennoù e skoseg, ha komz skoseg er skol n' eo ket gwelet mat. N' eus difenn strizh ebet, met n' eus ket ezhomm difennoù : rouez ar gelennerien a zeufe en o spered ober gant ar skoseg, ken brav eo bet izelaet yezh ar vro gant holl voazioù ar gevredigezh hag an deskadurezh.

Truezusoc'h c'hoazh eo gwelout penaos n' eur ket deut a-benn da lakaat kenteliañ mat istor ha lennegezh Bro-Skos. Hep mar e vez lennet, en un nebeut skolioù, un draig bennak tennet eus oberennoù Burns pe Scott, ur wechig an amzer, hogen ar seurt lennadurioù a vez graet peurliesañ e-doug an eurvezhioù gouestlet d' ar saozneg hag aes e vez atav tremen an arnodennoù hep gouzout tra diwar-benn istor Bro-Skos. Nemet e vije ar c'helenner a-du-krenn, e vez graet fall ar seurt kentelioù hag aliesoc'h c'hoazh e vez tremenet hep o ober.

Abeg a-walc'h a zo da grediñ, avat, e vezo kemmet penn d'an traoù hep re zale. Nevez 'zo ez eo bet goulennet digant ar renerien-skolioù reiñ muioc'h amzer da istor ha lennegezh Bro-Skos, hag emeur o vont da grouiñ er Skolioù-Meur kadorioù-kelenn war an danvezioù-se. Anat e vezo met neuze studiañ ar yezh ivez ha lakaat ar vugale da sevel deverioù e skoseg. N' eo ket er skolioù, avat, nag er skolioù-meur kennebeut, emañ buhez ur yezh, met war vuzelloù ar bobl, hag er c'heñver-se ez eus nerzhioù bras-spontus o labouat a-enep d' ar skoseg.

52

An dud diwar ar maez, an darn vrasañ anezho, a ra c'hoazh gant ar skoseg, hogen er c'hêrioù, bet lakaet gant ar c'henwerzh e darempred gant Lunden ha bet savet enno labouradegoù kerkent ha penn-diwezhañ an triwec'hvet kantved, e vez degemeret muioc'h-mui ar saozneg da yezh ordinal. Ouzhpenn-se e vez bremañ klevet taol-mouezh ha soniadur ar saozneg e pep mereuri, gant ar skingomz. Gwashoc'h c'hoazh, ez eus bet, abaoe kant vloaz dreist-holl, un niver estrenien o tont er vro : pe Iwerzhoniz degaset da labourat evit netra, pe dost, en ijinerezhioù bras, pe Saozon o teredek evel renerien, kenwerzhourien ha kargidi. Rak-se ne vez mui komzet er c'hêrioù evel Glaschu pe Din-Edin, nemet ur c'hemmeskaj na deo na skoseg, na saozneg, kentoc'h un amerikaneg fall seurt a vez brudet gant ar filmoù.

Met ar riskl brasañ d' ar skoseg eo ar snobelezh. Ar saozneg a zo yezh kapitalourien Vreizh-veur hag a-benn dont da vezañ pinvidik eo e tilez ar skosegerien o yezh ; kavet e vez zoken kerent a vroud o bugale da zrevezañ yezh Lunden, hep merzout dezho e teuio ar re yaouank, goude degemer prezeg ha doareoù-soñjal ar Saozon, da ober fae war o c'herent o-unan evel war tud rust ha dispered. E-se ez eo ar skoseg en Izeldirioù en hevelep stad hag ar gouezeleg en

Uheldirioù pe ar brezhoneg e Breizh.

Petra 'c'hoarvezo 'ta gant ar skoseg a zo kemend-all a nerzhioù o vont en e enep ?

Komprenet e vez ar skoseg gant an darn vrasañ eus Skosiz hag implijet e vez, en un doare reizh pe reishoc'h, gant 60 % pe war-dro eus ar boblañs ; un 20 % bennak a gomz anezhañ brav-tre. E gwir, ul lodenn vat eus al lennegezh skosek a zo deut bremañ digomprenus pe dost d' an dud dre ma 'z a ar yezh pemdeziek war baouraat dibaouez. Met daoust ma 'z eo diaes ar stal ganti, n' eo ket kollet pep tra c'hoazh.

Da gentañ ez eo ret d'ar skoseg bezañ degemeret er skolioù, evit na bado ket mui an dud da sellout outañ evel yezh ar re ziseven ha dizesk hepken, hag ivez evit reiñ da Skosiz deskadurezh a-walc'h da lenn ar skridoù savet gwechall en o yezh. Dre-se e vije ivez diwallet, hag unvanet, ar stummoù-yezhadur pouezusañ hag an doare-distagañ. Hag atizet e vefe muioc'h an dud da skrivañ e skoseg koulz barzhoniezh ha komz-plaen : rak - lavaret ra vezo adarre - brasañ ezhomm ar skoseg en deiz hiziv a zo kaout skrivagnerien yaouank ampart da sevel romantoù, arnodskridoù ha pezhioù-c'hoari. Re ez eus bet pledet betek-hen gant ar varzhoniezh.

53

Ne c'heller ket krediñ kalz e teufe ar skoseg (pe ar gouezeleg) a-benn da argas ar saozneg er-maez eus Bro-Skos. Da nebeutañ ma c'hoarvez an dra un deiz, n' eo ket en hon amzer-ni e c'hoarvezo. Ne fell ket din lavarout, avat, e chomo ar saozneg er renk m' emañ en hor bro. Ar saozneg e-unan a gemm buan ha buan en un doare a raio dezhañ koll kalz eus e dalvoudegezh lennegel, ha politikerezh Amerika a roio lañs hep mar d' ar saozneg amerikan nevez.

Labour brasañ Skosiz an amzer-vremañ a zo diwall o yezhoù, skoseg ha gouezeleg, dre grouiñ enno ul lennegezh pouezus ha dre enebañ ouzh ar c'hreizennañ hag an dotalitariezh e traoù ar spered hag an ene. Hag e-se emamp kichen-ha-kichen gant ar re a stourm evit pobl Vreizh hag he yezh.

David MURISON,
oberour ar Scottish National Dictionary.
(Skrivet gantañ a-ratozh evit Al Liamm ha lakaet e brezhoneg gant Per DENEZ.)

MARKIZ ar ROARI

Tad ar Chouanerezh
(1750-1793)

KENTSKRID

Ne vo kavet amañ netra nevez-rik diwar-benn Markiz ar Roari. Da gentañ, n' on ket istorour a vicher, ha n' em eus ket tu d'ober enklaskoù don ; d'an eil, ret eo anzav ez eo bet graet dereat ha klok al labour enklaskerezh war ar gudenn-se gant ar skrivagner gall Jord Lenôtre (diouzh e wir anv Teodor Gosselin), hag embannet gentañ en e leur brudet Le Marquis de la Rouërie et la Conjuraton bretonne, 1790-1793.

Menegomp ivez ez eo a-du-krenn skrivagnerien disheñvel o menozioù evel Frañsez Ronan a Gastellbriant, Pitre Chevalier, Herri Poisson, Frañsez Gallouedeg, Charlez ar Govig, Aogust Dupouy, Danio, Durtel a Sant-Salver, ha., evit anzav ez eo bet ar Roari gwir grouer ar pezh emsavadeg lezhanvet diwezhatoc'h « ar Chouanerezh », hag ivez evit lavarout e oa e bal pennañ difenn ha mirout gwirioù ha frankizioù hor bro.

Ar pezh en deus graet diouer din dreist-holl a zo bet kentoc'h diskleriadurioù sklaer ha resis diwar-benn abegoù gwirion drouziwezh « emgann » Valmy ha, da heul, kiladeg lu Brünswick betek ar Roen.

Bezef a vezo, ret-mat e oa d'am meno, da geñver e zaou-c'hantvet deiz-ha-bloaz sevel e yezh e ouenn un tamm skrid diwar-benn Markiz ar Roari. Evel-se e vo diskouezet e chom bev-mat e eñvor e-touez e genvroiz, a zoug dezhañ bri hag anaoudegezh vat.

Evit al lec'hioù meneget em studiadenn, graet am eus va mad eus labour pouezus ha dudius Teofil Jeused « Roll anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel » embannet gant Al Liamm (niv. 8).

Laouen e vin o tegemer evezhiadennoù keneiled studiet ganto ar chouanerezh hag e dud veur.

A. L.

55

MARKIZ ar ROARI

Quand le gouvernement viole les droits du peuple, l'insurrection est, pour le peuple et pour chaque portion du peuple, le plus sacré des droits et le plus indispensable des devoirs.

Déclaration des droits (art. 35) - 1793.

I

Daou c'hant vloaz 'zo, d' an drizek a viz Ebrel 1750, e voe ganet e Sant-Leonard-Felger Charlez-Armand Tuffin Markiz ar Roari, a oa tonket dezhañ diskouez ken brav e derou an Dispac'h bras e oa birvidik c'hoazh e Breizh skiant an hengoun politikel broadel ha, war un dro, reiñ ur skouer veur d' ar rummadoù Breizhiz a zeuio war e lerc'h. A-bouez eo deomp-ni brogarourien, da geñver e eil bloaz-ha-kantved, adkounaat e guriou ha tennañ ur gentel diouzh e vuhez sebezus.

Marv e dad pa oa c'hoazh ur bugelig, desavet e voe gant e vamm, un itron yaouank koant, mistr, bepred gwisket-kaer, doareoù a-zoare ganti, a zeskas dezhañ komz mat-tre galleg, saozneg hag alamaneg. D' e c'hwezek vloaz ez eas ar Roari da Bariz, danvez-ofiser e Rejimant ar Warded a Vro-C'hall.

Ur paotr yaouank kaer ha drant e oa, kalonek ha speredek, dezhañ ur sell lemm hag un dremm blijus. Ouzhpenn-se, koroller dispar ha klezeiataer diouzh an dibab. Pennek ha youlek e oa, lorc'hus hag oberiant, gwad tomm ha birvidik dindan e ivinoù ; bepred darev da lakaat e vuhez en arvar evit forzh pe abeg :

skouer an denjentil a wechall, hiraezh ennañ ouzh kurioù marzhus marc'heien ar Grennamzer.

E Pariz, e kavas tro da ebatall kement ha ma kare. Ne oa ket ur santig sioul anezhañ, pell ac'han ! ur paotr yac'h ha disaon ne lavaran ket, c'hoant ennañ tennañ diouzh ar vuhez ar mad a zo enni muiañ ma c'helle. Anavezet, brudet zoken e voe abalamour d' e daolioù kaer : karantezioù diroll, rendaeloù diniver, emgannoù-daou ken alies ha tra, dleoù, . h. a. Ur gwir romant a vevas. Mont a reas da vanac'h zoken ; goude, e-sell en em lazhañ e kemeras sun roz-moc'h ; sikouret abred a-walc'h, a-drugarez Doue, e tec'has da Vro-Suis hag ac'hano e tegasas e zilez d' ar roue. Gwerzhet e garg a is-letanant, en em gavas dieub. Petra ober ?

56

II

D' an ampoent (derou 1777) e oa krog trevadennerien Amerika d' en em sevel a-enep beli Bro-Saoz. E-touez ar re gentañ o vont d' o harpañ e voe ar Roari. E diwezh 1777 e tilestras du-hont ; araok Lafayette !... Unan eus ar re daerañ e voe. Setu, a-benn ar fin, kavet an tu da ziskouez petore danvez a oa ennañ ! Dindan nebeut amzer e voe brudet-bras ar « C'horonal Armand » (e anv-brezel). Pep perzh-mat ret a oa ennañ : karded, skiant ar brezel, hag ouzhpenn, diskouez a reas bezañ ur gwir rener, karet-dreist gant e soudarded ; fiziañs o devoa ennañ, rak daoust d' e daerded e oa fur a-walc'h evit gouzout kas da benn hep reuz pezh a embrege. Ur marevezh marzhus e voe evitañ, o klotañ dispar gant e demz-spered : frankiz diharz koulz lavarout, intrudu, berzh bourrus, pep tra c'hoantaet abaoe keit amzer a dorree sec'hed oberiantiz. Aet du-hont an hini kentañ, dont a reas en-dro an hini diwezhañ (1783), ...re ziwezhat evit ar goprou. Ne zegasas gantañ d' ar gêr nemet meuleudioù Washington, medalenn Cincinnatus, ur c'heneil feal ar major Chafner, ha menozioù nevez e-keñver ar gevredigezh. Ivez 50.000 lut a zleoù...

D' an 22 a viz Kerzu 1785, e timezas da Varkizez Sant-Briz, un amezegez. Siwazh, kleñvel a reas e wreg nebeut amzer goude o eured, hag a-benn seizh miz ez eas da anaon. War he zro e oa bet graet gant an Doktor Valentin Cheftel, eus Baeleg-Perez. Ur Breizhad, siwazh ! Keneil e chomas hennezh gant ar Markiz ; keneil... betek ma werzhas anezhañ !

Da heul marv e wreg, ne oa ken nemet blaz an dristidigezh gant ar vuhez evit ar Roari. Tremena a rae e amzer o hemolc'hiñ, o varc'hekaat dre ar c'hoadoù, betek ma voe diduet gant an darvoudoù politikel.

III

Trouz bras oa bet e Breizh, e Roazhon dreist-holl, pa oa bet embannet reoladurioù an 8 a viz Mae ; klemm a save goude ne oant ket reizh e-keñver divizoù feur-emglev 1532. Breizhiz ar c'houlz-se, - tud ar werin koulz hag uhelidi - a ouie sevel o mouezh e-sell difenn o lezennoù, ha lakaat ar re all da blegañ... (1).

57

Pegen kemmet an traoù bremañ ! Divizet e voe neuze degas raktal daouzek dileuriad da gaout ar roue. En o zouez, ar Roari. D' ar bemp a viz Gouhere 1788 setu hon dileuridi degouezhet e kêrbenn Vro-C'hall. Eno, souezhet-bras pep hini, evel just. Pa voe nac'het gant ar roue degemer anezho, e vodjont en ur goan vras holl Vretoned Pariz, d' ar... bevarzek a viz Gouhere. Endeo ! Tomm ar speredoù, moarvat, hag an holl a-du evit ma vije sentet ouzh hen reolennoù Breizh nemetken. Hogen, en ur zont endro d' e gambr, pep dileuriad a gavas ur polis ouzh e c'hortoz, hag a-benn teir eur diouzh ar beure, setu advodet hon dileuridi er v-Bastille, ar c'hastell-karc'har ken brudet, hag a voe diskaret gant ar Barizianed dres ur bloavezh goude. Eno e chomo hon daouzek kenvroad betek ar 25 a viz Eost, pa voe kaset kuit ar ministr Brienne. Er stourm etre ar Breujoù hag ar Gouarnamant, aet oa an trec'h gant ar Breujoù !

Pa zistroas ar Roari da Vreizh, e pep lec'h e voe degemeret gant youc'hadegoù-levenez ; sklerijennadeg zoken e Felger. Brudet-bras e oa e-touez tud ar bobl, ha karet ganto, p' o devoa anavezet ennañ un den meur eus o gwad. Nebeutoc'h prizet e oa gant an noblañs, a gave abeg en e zoareoù difeson hag en

e vuhez diroll.

Diwar neuze ez a alies da Bariz. Eno, darempredoù en deus adarre gant Cheftel a oa bet, trugarez dezhañ, degemeret da vezeg e ti Kont Provañs, breur ar roue (diwezhatoc'h Loeiz XVIII). Adkemer a ra ar Markiz e vuhez a garanteziou hag a blijadurioù a bep seurt. Hogen, pa voe embannet keloù eus Bodadeg Stadoù Meur ar Rouantelezh, kompren a ra diouzhtu e c'hell bezañ evitañ tro d' ober pezh a c'hoanta : un dra bennak dudioz hag a-bouez. Neuze, kerkent da Vreizh. Siwazh dezhañ, an noblañsoù o devoa graet o menoz chom hep dilenn den ebet, pa oa bet adarre graet fae war lezennoù ar vro. E seizh gwellañ a reas evit o lakaat da dreiñ war o menoz. En aner. Aheurtet-groñs e chomas pep hini. Trenket ha disouezhet ur wech ouzhpenn, n' en deus d' ober nemet gortoz an darvoudoù en e gastell. Gwell-a-se, deut oa ur geniterv dezhañ, Tereza a Voalien, da vevañ eno a-gevret gantañ.

IV

Gant-se, o vezañ ma oa an eskibien a-du gant an noblañs, ne voe nemet ar partabl o tegas kannaded da Versailles. Koulskoude, arabat soñjal e chome tudjentil Breizh diseblant ouzh an darvoudoù. Tuet e voent diouzhtu d' en em strollañ, ha kastell an Ao. Kont a Noan, e-kichen Dol, a voedibabet da lec'h emgav.

58

Ur c'heneil d' ar Markiz e oa Noan, hag o-daou e oant a-enep-krenn d' an divroadeg a oa krog d'ober he reuz e-touez uhelidi ar rouantelezh. Hervezo, ret e oa da gentañ-holl chom e Breizh, en em strollañ gant urzh, ha nac'hañ groñs pep kemm degaset e reizhadur ar « Province réputée étrangère ». Noan, re gozh evit kemer e-unan penn ar strollad nevez, anvet Kevredigezh Vreizh, a lakaas Markiz ar Roari da rener. Hogen, se ne oa ket a-walc'h evit kas o menoz da benn ; ret e oa d'ar Markiz bezañ anavezet en un doare ofisiel evit rediañ an holl da sentiñ outañ.

Ur veaj a reas neuze betek Koblenz hag Ulm. Eno, e voe degemeret madik a-walc'h gant Kont Artois, rener ar re zivroet. Roet e voe dezhañ ar galloud a c'houlenne. Setu ar Roari enta karget - e-giz Nevenoe gwechall - da ren war Vreizh en anv roue Bro-C'hall... E Koblenz, e kejas gant unan eus e wellañ kenvrezelourien a Amerika, an Alamant Jord a Fontevieux. Hemañ a asantas gant levenez d' ober war-dro an darempredoù etre tud Kevredigezh Vreizh hag ar re zivroet. War e zistro da Vreizh, ar Roari a ya da welout e « geneil » Cheftel, e Pariz. Henezh a oa bet treuzlevezonet gant an darvoudoù bras a lakae tan ha strafuilh er speredoù. Darempredoù don a-walc'h en devoa gant ar bolitikerien nevez, gant Marat dreist-holl, hag ivez Danton, e amezeg. Hep tamm disfiziañ ebet, ar Roari, leal hag eeun, a zezrevell da Cheftel pep tra diwar-benn e veaj hag e garg nevez a « rener Breizh a-berzh ar roue ». Egile, den ampart ha gwidreüs, ne lavar grik ; dibab a ra gortoz, ha gwelout penaos e troio an traoù.

E Breizh, tud ar werin a oa droug bras enno abalamour d' ar stourm kriz a-enep ar veleien, embreget d' an ampoent gant ar gouarnamant. Frankiz ar c'hredennoù a c'hoantaed. Diouzhtu e vezas ar Markiz ar mad a c'helle-eñ tennañ evit e emsav eus an enebadeg-se. Ha kerkent e krogas en e ober ramzel ha burzhudus : strollañ an holl dud a-enep stad nevez an traoù, lakaat urzh en o zouez, deskiñ dezho sentiñ, ober soudarded ganto e doare ma vo posupl, dindan un devezh, sevel ul lu brezhon armet, renket, frammet, barrek da vrezeliañ. Ha se, hep gouzout d' an dud e karg.

Setu penaos e voe divizet gantañ aozañ an traoù :

- e pep eskopti ur c'huzul meur, ennañ c'hwec'h komiser hag ur sekretour (dibabet e-touez ar re wellañ, ne vern o renkad-tud : noblañsoù, bourc'hizien, koulz ha tud vunut a voe dastumet) ;
- dindan urzhioù ar c'huzul-eskopti, kuzulioù-arondisamant ha kuzulioù-kanton.

E-giz-se, un urzh roet gant penn ar gevredigezh a veze kemennet raktal da bep kuzul-eskopti. Dezhañ, degas an hevelep urzh d' ar c'huzulioù-arondisamant dindan e veli. En diwezh, pep kuzul-arondisamant a roe an urzh d' ar c'huzulioù-kanton en e zalc'h.

Kefridi paotred ar framm-se a oa da gentañ-holl :

- brudañ spered ar gevredigezh ha skignañ he menozioù ar muiañ ar

gwellañ ;

- kavout soudarded ha dastum arc'hant.

Urzh groñs o deveze da reiñ keloù resis d' ar rener an aliesañ ar gwellañ. Bez' e felle d' ar Roari gouzout pep tra ez-resis a-zivout e gevredigezh, zoken an disterañ traoùigoù. Aliet e veze dastum kentoc'h soudarded a vicher, en deroù dreist-holl. Ouzhpenn, ingal-rik e oa etrezo izili ar gevredigezh, forzh petore anv pe diegezh a oa o re. Ar renk a veze diouzh an niver a soudarded degaset d' an emsav. Hag eveljust, pep diskleriadur diwar o fenn e kerz ar rener.

V

Ha berzh a reas. Diouzhtu e teredas stank izili a-youl-vat, leun a dan hag a fo. Heñvel ouzh ur groaziadeg nevez e oa. Hag arabat krediñ e oa hepken ur c'hiz dibad, ur froudenn: nann, ul lusk gwirion e oa, rak da c'houde, meur a hini e-touez heulierien ar Markiz a zalc'has pennek tre-betek diwezh ar chouanerezh, pe a voe lazhet war an dachenn-emgann. Hogen, ma oa stourmerien a-youl-vat e-leizh, e oa ivez diouer bras a arc'hant. Ha gant tud Koblenz e oa foranet ez-vrokus... komzoù flour dreist-holl. Koulskoude, dre bediñ hag aspediñ Calonne, 15.000 lur a voe roet d'an den deut a-berzh ar Markiz. Hogen, an arc'hant-se a oa e paperoù ar C'hef-Diskont. Evit gallout treiñ ar paperoù-se da wenneien, e oa ret kavout un den gouest d' ober an eskemm. Ouzh piv e voe goulennet ? Ouzh Cheftel... Asantiñ a reas, meur a wech zoken. O welout kement-se, ar paour kaezh Fontevieux a gredas dezhañ e oa Cheftel ur c'heneil feal d' ar Markiz, ha zoken unan eus izili pouezusañ ar gevredigezh. Gant-se, displegañ a reas dezhañ ar raktres-brezel a oa bet divizet : pa vo aloubet Bro-C'hall gant lu ar Briñsed hag al lu prusian a-gevret; en tu all en em savo al lu brezhon renet gant Markiz ar Roari. Evel-se, aloubet Bro-C'hall diouzh ar C'hornog koulz hag ar Reter, Pariz, penn an Dispac'h, argadet gant an daou lu, e vo buan echu da vat gant an trubuilhoù, ha lazhet-mik ar Reveulzi. Politikerezh kozh Anna Vreizh pa zimezas da Impalaer Aostria !... Gant-se, Cheftel a ouie pep tra, ha n' en devoa ken d' ober nemet gortoz ar c'houlz reizh evit trubardiñ e geneiled, e genvroiz re fizius ennañ.

60

Kastell ar Markiz a oa deut da vezañ ur gwir greñvlec'h, ennañ bepred soudarded pe danvez-soudarded oc'h ober embregerezh : « Park ar Vali » evit ar varc'hegerien (atav un tregontad bennak), porzh ar c'hastell evit an droadeien. Ouzhpenn-se, ur monedone dibaouez a dud o tegas kelou pe o vont kuit gant urzhioù ha kemennoù d' an izili. Alies e veze degaset al lizhiri dre hantererezh ar glaskerien-vara, a oa war un dro bruderien dispar menozioù ar Roari e-touez ar werin (da skouer, prezegennoù a veze graet ganto alies a-walc'h war wilerioù Breizh-Izel). 6600 a fuzuilhoù a oa bet ingalet endeo, ha pevar c'hanol a veze dalc'het a-ratre evit an emgann. Ret e oa bet krouiñ un ti-armerezh evit pleustriñ war an holl vinvioù-brezel (nevez-amzer 1792). A-hend-all, degouezhañ a rae ingal a-walc'h an arc'hant e kef ar gevredigezh, dre roadoù an izili pinvidikañ.

VI

A-dra-sur, daoust d' an doare sioul implijet, tamm-ha-tamm e teue da vezañ anat ha hewel d' an dud e karg pouezusted an emsav. Hogen, ar re-se, tud dibab-o-c'houlz, ne ouient ket petra ober dres. Rak, hervez al lezenn ar roue a oa bepred ar mestr ; gant-se, petra tamall da dud oc'h en em ziskouez a-du gantañ ? Hag ivez, gant ar c'hreñv ma oa galloud ha levezon ar Markiz, un tammig aon a oa razañ, ha, pa oad en e enep, ne greded ket hen anzav a-ouez d' an holl... Koulskoude, ret eo lavarout e oa pouezus ivez e Breizh dalc'h ar menozioù nevez strewet a-hed ar c'hantved gant strollad ar « filozofed » (1). Kalz a dud a oa bet boemet o spered gant ar menozioù-se, bourc'hizien dreist-holl, mat a-walc'h stad o feadra, hogen leun a warizi ouzh tud an noblañs. Reoù anezho a zo deut da vezañ brudet, Fouché, ar jeneral Moreau da skouer, ivez Teofilus-Malou Korred lezhanvet « La Tour d'Auvergne ». E-touez ar vourc'hizien erezus-se, ar re lenmañ en o stumm-spered a oa bodet er frañmasonerezh (39 c'hell e Breizh d' ar c'houlz-se). Hogen ar werin, hi, a chome stag-mat he c'halon ouzh he beleien hag ouzh he gwarezourien a-viskoazh.

Er stad-se, mesket ha strafuilhet pep tra, noblañsoù 'zo a gave furoc'h

tec'hout diouzh ar rouantelezh ha gortoz e Koblenz pe e Bro-Saoz diskoulm ar gudenn ha distro an urzh a-ziagent. Nec'het ar Markiz neuze, o welout tud gouest da ren ha da levezoniñ ar re all kuitaat ar vro e-lec'h chom ha skoazellañ anezhañ. Gwell-a-se dezhañ urzh a voe roet gant ar Briñsed sentiñ ouzh Markiz ar Roari dres « evel ouzh ar roue e-unan », hag embannet ganto e oa poent bras paouez gant an divroadeg (Meurzh 1792).

61

Divizet e voe gortoz kemeridigezh kêr-Châlons gant ar Brusianed a-benn distagañ emsavadeg Vreizh. Ar Roari en devoa neuze 10.000 den dindan e veli, ha sur e oa da welout reoù all o tont stank da harpañ anezho, ur wech krog aloubadeg Vro-C'hall. En em welout a rae endeo, en e huñvreoù flour, o tont tre e Pariz, e penn al lu brezhon, e-giz an Dug Yann V e 1408...

Prest pep tra, en nozvezh Sul ar Pantekost (27 a viz Mae) e voe bodet an holl renerien evit reiñ dezho an urzhioù diwezhañ hag o lakaat da douiñ al le da vezañ feal ha kadarn, da stourm kalet betek an trec'h. Siwazh, ur fazi a voe graet : en un nebeut parrezioù e oa bet treuzkomprenet menoz ar vodadeg, ha n'eo ket ar renerien hepken, hogen an holl izili hag a oa deredet d' ar c'hastell, o krediñ e oa, a-benn ar fin, degouezhet an deiz D... E Roazhon hag en Oriant ivez e voe graet emsavadennoù re abred. Buan e voe gouvezet gant archerien ar gouarnamant, ha, d' an 31 a viz Mae, e oa Etraon leun a soudarded kaset di e-sell herzel ar Markiz. Gwashoc'h 'zo, ur mevel dezhañ, Boujard e anv, a ziskuilhas kalz traoù d' ar re-se ; hogen, finoc'h eget an holl, ar Markiz a oa en em silet a-dre o c'hrabanou, ha dic'hallus e voe dezho tapout krog ennañ. Hag e-keit-se, an engouestladeg a yae en-dro muioc'h eget biskoazh, ar « C'horonal Armand » o vezañ evit ar gouerien ar rener karet-dreist.

VII

E-kerz miz Eost e voe degaset gant Fontevieux lizhiri nevez breudeur ar roue, hag amprouennoù ul levrig displeget ennañ en o hed menozioù Markiz ar Roari. Galloudek a-walc'h e oa neuze evit lavarout sklaer ne ginnige ket evit netra skoazell e gevredigezh. Ur gwir varc'had e oa. En eskemm, ret e oa d'ar roue, ur wech gounezet an trec'h, anavezout a-nevez hor gwirioù kozh hag emrenerezh Vreizh. Ur politiker ampart oa enta ar Roari, ha tamm ebet un Don Kic'hote diskiant o foraniñ e boan evit ar re all.

Koulskoude, dre ma oa kuzhet ar penngadour, renerien 'zo a gemere aon. Kuzul Sant-Malou da skouer a gave gwelloc'h gortoz ma vefe kemeret Pariz gant ar Brusianed evit en em sevel. Tud dall ha digalon anezho ! N' o devoa ket komprenet e oa ret, evit kaout ul lod eus ar gounid, stourm ivez, reiñ ur gwir skoazell. Azeulerien a-walc'h a vez kavet goude, pa 'z eo bet tizhet ar pal...

62

Daou stumm-spered a rene e gwirionez er gevredigezh :

- da gentañ ar vrogarourien, a glaske araok pep tra mad Breizh
- d' an eil, politikerien gall a spered, tud « fur » a grene evit o feadra hag o devoa aon rak ar werin druilhennek ha kadarn.

Ivez, e c'hellfer o rannañ etre tud komprenet ganto e oa ret bezañ renet start, sentiñ hep termal ha kaout fiziañs er pennrener, e-tal kozh demokrated tuet da gavout abeg e pep tra, da arguzenniñ dibaouez, ha da goll un amzer brizius-dreist.

Ha bepred, lec'h repu ar Markiz a chome dianav d' an holl, daoust d' ar furchadegoù diniver graet gant ar re c'hlas, an « nasion », pe an « touseged » evel ma rae outo ar gouerien. Burzhodus eo n' eo bet diskuliet gant den ebet d' ar c'houlz-se, rak ne chome ket da ziskuizhañ. Pell ac'han ! Ken oberiant hag araok, derc'hel a rae bev, gant skoazell e segretour feal Loazel, an tan hag ar fiziañs e kalon e geneiled. Dibabet en devoa ar Roari ober e annez-kuzh e Bro-C'hall, tostik ouzh an harzoù. Evel-se, archerien Izol-ha-Gwinun n'o devoa netra d' ober eno. Er vro-se eo e reas anaoudegezh gant ar floder-holen (2) Yann Cottereau, lezhanvet diwezhatoc'h Yann Chouan. Henezh a gomprenas dispar an doare-brezeliañ ijinet gant ar Roari : ober gant an hentoù bihan, al lann, ar strouezhegi, ar c'hleuzioù, ar reier, evit c'hoari taolioù gwidreüs ha spontus d' an enebourien (3). Dezhañ eo e sav anv ar Chouanerezh, e baeron eo bet, pa oa Markiz ar Roari an tad, an hini en devoa ijinet ha krouet pep tra.

VIII

E Pariz, war-lerc'h diskleriadur diampart (pe, piv 'oar, re ampart) Brünswick, emsavadeg an dek a viz Eost he devoa lakaet ar washañ dispac'herien da gemer perzh er gouarnamant. Keneiled Cheftel en o zouez. Hemañ ne ouie ket c'hoazh war be du treiñ. Dont a reas d' ober un dro e Breizh evit gwelout e-unan penaos edo ar gont.

63

Bepred ken eeun en e geñver, ar Roari ne guzhas netra outañ, o klemm zoken a-zivout ezez kasaus Botrel a vire armoù e Jerzenez e-lec'h o degas an abretañ ar gwellañ d' e genvroiz. Distro e Pariz d' an daou a viz Gwengolo, diouzhtu ez eas ar Yuzaz brein da gaout Danton ha diskuilh dezhañ ar pezh a ouie. Egile, meizet gantañ pouezusted ar gudenn, a gasas e spier raktal en-dro da Vreizh. E-keit-se, gouvezet e oa bet gant ar Markiz liammoù Cheftel gant ar renerien nevez. Tamall a reas dezhañ gant taerijenn e zoareoù troidellek. Egile, ken diseblant ha tra, a respontas e oa deut a-benn... da lakaat Danton a-du gant ar gevredigezh hag ar briñsed. Ha kredet e voe ! An dud leal o c'halon n' int ket evit krediñ e dislealded o nesañ... Gwashañ 'zo, roet e voe d' ar Cheftel ur gefridi a fiziañs : mont da Jerzenez ha pouezañ war youl Votrel evit ma vefe, a-benn ar fin, degaset an armoù da Vreizh. Ar c'hontrol-mik a reas, hogen en un doare ken ampart ha ken gwidreüs ma chomas divrall ar fiziañs a oa ennañ. Ne oa ket ul leue kornek an den-se, sur, un naer kentoc'h, pe mar kirit un doare « gour », hogen unan vil eus ar re vिलाñ...

20 a viz Gwengolo, taol-kurun drouziwezh Valmy : goude un tamm kanoliadeg, ar Brusianed a dro kein hag a adkemer ken sioul ha tra hent o bro... Perak ? Meur a abeg a zo bet roet d' an degouezh iskis-se. Er skolioù bihan gall - e konter penaos ar Brusianed spontet rak youc'hadegoù entanet « soudarded veur gwirioù an den » a dec'has kuit diouzhtu, lu an « dud dieub » o vezañ trec'h hep arvar war « lu ar sklaved ». Reoù all, izeloc'h o frederioù, a laka ar samm war rezin bro-Champagne : klañv an holl Brusianed ha divarrek d' en em gannañ. Reoù all c'hoazh, ha marteze emañ ar gwir ganto, a zispleg e oa kreñv brizhlevizon ar frañmasonerezh, n' eo ket hepken e rouantelezh Bro-C'hall, hogen ivez er broioù protestant evel stadoù Alamagn an Hanternoz. Neuze, hervez ar re-se, e vije bet gwelloc'h gant renerien lu Bro-Brusia lezel o chañs gant dispac'herien ha strafuilherien Bariz eget adlakaat en e c'halloud ur roue katolik (3). Diaes eo gouzout. Ar pezh a ouzer bepred, eo e oa anavezet gant Danton raktres ar Roari : en em sevel pa vije ar Brusianed e Châlons, hag argadiñ Pariz diouzhan an daou du. Petore doareoù gwidreüs a voe e re evit dont a-benn da wareziñ Châlons koustet a gousto, ha kendrec'hiñ Brünswick da zilezel ar stourm ? N'ouzer ket, hogen anat eo n' eo ket nerzh ar re c'hlas, zoken gant ur c'hanolierzh gwelloc'h, a oa evit herzel ar Brusianed. Hag ouzhpenn, ne voent ket heskinet tamm ebet e-pad o distroadeg. Souezhusat emzalc'h evit trec'hourien veur ! Bezet a vezo, e c'heller lavarout e oa trec'h an Danton war un dro war Brusia ha war Vreizh...

64

IX

Er vro, evel-just, digalonegezh hag aon. E-kerz ur vodadeg kuzh e kastell ar Foz-Hingant, ar Markiz a reas e seizh gwellañ evit reiñ a-nevez kalon d'e vignoned. En aner. Hag ar Cheftel brein, bepred o tanevelliñ pep tra d' e vestr, a ouias evel-se e oa bet divizet gortoz betek an dek a viz Meurzh 1793 evit an emsavadeg. E-pad tri mizvezh e kenvevas Cheftel gant paotred an Enep-Dispac'h, o veajiñ zoken e Bro-Saoz hag e Bro-Alamagn, dileuriet gant ar Markiz. Sebezus eo n' eo bet divinet gant den ebet e c'hoari euzhus. En em ziskouezet en deus bezañ ur mestr-spier, skouer an treitour (ret e oa dezhañ kenskrivañ war un dro gant ar Roari, gant Calonne ha gant Danton...). Hag ar Markiz a varc'hekae dibaouez, e Breizh-Uhel dreist-holl evit derc'hel prest e soudarded. Krog e oa endeo an dud d'en em ziskouez a-enep ar gouarnamant. Emgannoùigoù niverus a broue pegen entanet e oad, hag alies, evel e kontadennoù a wechall-gozh, ur marc'heg dianav a zeue a-greiz-holl da gemer perzh er c'hrogadoù-se. An holl a sente outañ gant azaouez, ha, pa oa echu an abadenn, ez ae diwar wel hep bezañ anavezet. Anat eo e oa ar Roari o tiskouez e gadarnded hag e ijin-brezel. A-hend-all, en em blijout a rae kalz muioc'h e-touez an dud vunut, eeun, leal ha kalonek, eget

gant kenseurtes dezhañ, tud a-zoare, « fur ha speredek » war o meno, hogen re alies ivez erezus, digalon ha disfizijs.

Hag ar goañv a dremene evel-se evit ar Markiz e marc'hekadennoù ha krogadoù. Siwazh, d' an daouzek a viz Genver 1793, e pakas ul lamm diwar varc'h. Gloazet, ret e voe dezhañ goulenn repu en ur c'hastell, hanter-hent etre Plangoad ha Lambaol. Gantañ e oa e geniterv ha daou servijer Loazel ha Sant-Per, hemañ klañv. D' an naontek, setu ar Markiz klañv ivez, paket gantañ un derzhienn vrein ha moarvat, ur c'hoefvadur-skevent war un dro. D' ar 24 e oa un tammig gwelloc'h, hogen ret e voe dougen anezhañ en ur verouri dost abalamour d' ur furchadeg-polis (degemennet oa bet dezhañ en araok ar c'helou anezhi).

A-hend-all, d' an 21 e oa bet dibennet e Pariz ar roue Loeiz XVI. Pa zegouezhas ar c'hazetennoù, divizet e voe kuzhat ar c'helou fall d' ar Markiz.
65

Hogen, siwazh, tizhout a reas ur gazetenn, ha ne voe ket evit gouzañv an taol spontus-se. An alfo a grogas ennañ, ha tremen a reas e-kerz nozvezh an 29-30 a viz Genver. Un derzhienn empenn savet war-lerc'h ar fromadenn re greñv he devoa roet anezhañ d' an Ankou.

X

Diaes eo dezrevell an nec'hadeg a renas neuze e-touez e geneiled. Divizet voe douarañ ar c'horf-marv e liorzha ar c'hastell, war vevenn ur c'hoad, rak dic'hallus e oa evit meur a abeg diskleriañ ar c'helou mantrus. Ur mezeg eus Sant-Serwan, ezel eus ar gevredigezh, Jozeb ar Mason a aozas pep tra evit an douaridigezh. Hogen, arabat krediñ e oa echu gant taolioù ganas Cheftel : dont a reas a-benn da c'houzout pelec'h edo douaret ar Markiz kaezh ; hervez e ziskleriadurioù, dizouaret e voe ar c'horf-marv ha troc'het ar penn dioutañ... Un daolenn heugus, a zo gwelloc'h tevel warni ! Evel-just, harzet e voe holl dud ar c'hastell. E diwezh miz C'hwevrer, dalc'het e voe adarre ur vodadeg e kastell ar Foz-Hingant (bremañ kastell Nermont e parrez Sant-Koulm, div lev diouzh Sant-Malou) evit studiañ ar pezh a oa d' ober war-lerc'h marv mantrus ar pennrener. Evel boaz, Cheftel a oa eno. Ober a reas e doare da lakaat ar muiañ ar gwellañ a izili da vezañ toull-bac'het. Anat e oa d' an holl e oa un treitour en o zouez, hogen piv ? Ha dre aon rak un dialer ne felle ket da Cheftel gwelout e anv skrivet e danevelloù ar polis...

War-dro an dek a viz Meurzh, ar renerien chomet dieub a grogas taer gant ar stourm hervez an doare-brezeliañ desket dezho gant ar Roari. Hemolc'herezh e oa, kentoc'h eget gwir vrezel. Hogen, e-lec'h un emsavadeg unvan ha kenpred, ne voe nemet ur bern embregerezhioù diliamm, pep hini o stourm diouzh e du hag en e gorn. Dorn ar rener n' edo ket ken aze evit ober eus ar meuriadoù distag ul lu kreñv (Markiz an Dreze lakaet gant ar briñsed e lec'h ar Roari, a gave furoc'h chom e Jerzenez...).

En holl, un tregontad a dud a oa bet harzet. E-pad ar breud, - trugarez d' ar Cheftel adarre, - an tamallour a ouias ez-resis penaos en em zibab e-keñver pep hini, ha dres petra rebech. Meur a zevezh e padas. D' an 18 a viz Mezheven e voe embannet ar varnadenn : war ar 27 den a chome, daouzek a voe barnet d' ar marv. Pa soñjer ne oa bet dibennet betek-hen nemet ugent den, aes eo merzout pouezusted ar breud-se.

Evel-se e voe mouget pe damvouget brasañ emsav ar rouantelezh a-enep an Dispac'h : dre zarvoudoù kontrol, ha dreist-holl dre zrougiezh euzhus un den.
66

XI

Hag e soñjan : siwazh,
Piv a vrezelo c'hoazh
Arc'hoazh
'Vel e gre an Dispac'h ?
Piv a dorro sec'hed an irvi noazh
Evit diluziañ hor bro baour ?

Roperzh ar Mason,
Pirc'hirinded (Chal ha Dichal p. 26).

Petore kelennadurezh tennañ eus istor Kevredigezh Vreizh ?

Da gentañ, posupl eo bet d' ur Breizhad youlek, oberiant, speredek ha kar-e-vro sevel ul lu brezhon stank, poblek, frammet hag urzhiet, armet ha leun a dan. Anat eo dre bouezusted ha padusted ar Chouanerezh daoust da ziskar ar gevredigezh kentañ.

D' an eil, gouvezet en devoa ar Breizhad-se ober e vad eus an darvoudoù, ha stad oa bet graet outañ e pep lec'h p' en devoa krouet un nerzh gwirion.

Un empenn hag ur vrec'h eo bet war un dro. Roueeler e oa emezit-hu ? E emzalc'h a zo bet hervez menozioù e amzer hag e renkad-tud ; hogen, da gentañ-holl eo bet hêr speredel Nevenoe. E-keñver al livioù politikel, kounaomp ar c'homzoù ken reizh lavaret gant Roparz Hemon diwar-benn Frañsez Vallee « A-du eo bet, evit gwir, gant ar rannvroelouriezh, gant an digreizenouriezh a rene en hon emsav e derou ar c'hantved-mañ, evel ma vije bet a-du en hon deizioù gant ar gevredelouriezh... E don e galon, evel pep gwir Vreizhad, e krede ez eo Breizh ur vro distag, hag a dle bezañ distag » (Al Liamm, niv. 16, p. 9).

N' en devoa ket ar Roari kinniget e obererezh evit netra, lakaet en devoa breudeur Loeiz XVI da anzav gwirioù Breizh, pezh a vo ankounac'haet-mik ganto diwezhatoc'h pa vint, pep hini d' e dro, lakaet da roue. Breizh a chomo pemp departamant evel ar re all pa ne vo d' ar c'houlz-se politiker breizhat ebet evit o rediañ d' he doujañ

Ar roueoù gozh 'zo distroet,
An amzer gozh n' he deus ket graet.
An amzer gozh ne zeuy ket mui ;
Trubardet omp, siwazh deomp-ni ! (4)

67

Ouzhpenn, arabat krediñ e oa ar gouerien a sache war e lerc'h emrenerien-rik eveltañ. Ar re-se, tud eeun ha didroidell, a oa a-enep ur gouarnamant fall a heskine o beleien, a greske an tailhoù, a c'halve anezho da soudard, p' en devoa prometet frankiz ha gwelladur e pep keñver. Un taol-ampartiz eo bet dont a-benn da lakaat prederioù an holl dud-se da servijout evit Mad meur o bro... keit ha ma chomas e penn anezho da vihanañ. E-doug ar brezel diwezhañ, kalz a dud yaouank, distag-krenn diouzh pep politikerezh a zo aet da heul ar sponterien dre ma felle dezho chom en o bro, dre ma tisplije dezho mont da giañ e labouradegoù Bro-Alamagn. En dro-mañ, siwazh, n' eo ket bet graet ganto evit mad Breizh...

Ret eo deomp enta enoriñ Markiz ar Roari, e lakaat e-touez hor brasañ tud veur. Deut eo a-benn da lakaat Broad Vreizh da vevañ en ur mare spontus a strafuilhoù a bep seurt, ha, ma n' en deus ket evel ar Balp, Pontkalleg pe Y.-V. Perrot skuilhet e wad evit ar vro ; evel Yann Sohier ha Frañsez Debeauvais en deus aberzhet e yec'hed eviti ha kinniget dezhi e holl amzer hag e holl berzhioù. Ur rener entanet, ur gwir vrogarour hag ur politiker ampart eo bet (re fizius, siwazh). Dellezek eo e eñvor hag e oberenn eus doujañs ha karantez an holl Vretoned emskiantek. Ha gwellañ doare da ziskouez hor c'homprenusted evitañ a vefe treiñ da wir e venoz meur : dasorc'hidigezh Bro-Vreizh.

« Biskoazh n'o deus kredet ar Gelted e oa marv o zud-veur. Neb a oar bevañ, emezo, ne oar ket mervel » (5).

Andrev-L. LATIMIER.

(1) Diwar-benn stad an traoù d' ar c'houlz-se, lenn « Breizh e 1788 », gant Maen-Tan. Studi hag Ober niv. 11, hañv 1940, p. 2.

(2) Ne veze lakaet e Breizh tailh ebet war an holen, gant-se, war an harzoù e veze graet flod-holen. Evel-just, ar floderien a zo bet e-touez ar re gentañ oc'h enebiñ ouzh ar reolenadur nevez, a lame o labour diganto. Ouzhpenn, tud boas da vevañ war evezh e oant, a zo bet soudarded dispar,

(3) Diwar-benn Lu ar Chouaned, lenn « Lu ar Gelted a-hed ar C'hantvedoù », gant Yann Chanteau. Gwalarn niv. 156-157, Genver-C'hwevrer 1943, p. 94.

(3) Ret eo menegiñ ivez e oa nec'het renerien Brusia abalamour da emsavadeg tud Polska. Pouezusoc'h e oa evito sioulaat an traoù du-se eget soursial eus politikerezh Bro-C'hall.

(4) Kervarker. An amzer dremenet. Barzhaz Breizh.

(5) Roparz Hemon. E koun Yann Sohier. (Gwalarn niv. 80, p. 39.

KRENNVREZHONEG PLOUBER

E-touez an enskrivadurioù e krennvrezhoneg e tleer renkañ an hini a zo ouzh korn moger ar vered kozh, e-tal an iliz e Plouber. Gant sikour an Aotrou Dujardin hon eus gallet lenn an dra-mañ skrivet e lizherennoù gotek : TUD MAT HO PATER LEUERET O TREMEN PLOEBERZ EN BERZET.

Tu a zo da dabutal war an « EN » a zo araok « BERZET » rak diaes ez eo gouzout pe A pe E ez eo al lizherenn kizellet er vein pe ul lizherenn all zoken. An Aotrou Diberder a zo a-grenn evit lenn AN BERZET, nemet e ranker anzav ez eo gwall-zisheñvel an A-se diouzh an daou A a gaver e MAT ha PATER. Kalz sklaeroc'h e teu ar skrid da vezañ ma lenner EN BERZET. En ur zerc'hel kont ivez eus an doare iskis m' eo skrivet « Plouber » ha « beret » (Plouberz ha berzet) e c'hellomp meizañ ar c'homzoù-se evel-hen, e brezhoneg bremañ : Tud vat, ho pater leveret, o tremen Plouber, er vered. Goulenn a reer digant an dremenidi kaout soñj eus an anaon ha lavarout ur bedenn evito er vered. Kement-se a glot ouzhpenn gant ar ger « sicour » engravet er pilieroù a zo a bep tu da antre ar vered : sikour evit ar re dremenet a zo o relegoù er vered.

Mar seller pizh avat ouzh an enskrivadur, e vaner souezhet oc'h anavezout ennañ div werzenn e brezhoneg krenn a heul penn-da-benn doareoù klotenniñ an amzer wechall :

Tut mat ho pater leueret
O tremen Ploeberz en berzet

Ar glotenn dibenn da gentañ ET ha neuze ar c'hlotennoù diabarzh
Tut mat ho pater leueret
O tremen PloeBERZ, en BERZet

Gwerzennoù eizh sillabenn ez int, e giz ar re a gaver da skouer e Mister bras Jezuz. E pep gwerzenn e kengan ar bempet sillabenn gant an eil sillabenn diwezhañ, evel ma c'heller gwelout... Ur c'hemm a zo evelato e-keñver ar pouez-mouezh o vezañ ma kengan en eil gwerzenn div sillabenn pouez-mouezhiet o div berz e Ploe**berz** ha **berzet**, er werzenn gentañ ez eo an div glotenn **er** pouezmouezhiet disheñvel. Met kement-se n' en deus ket kalz a dalvoudegezh, dre ma kaver skouerioù all e-leiz e krennvrezhoneg.

Div glotenn diabarzh all a verzer ivez el linenn gentañ **at** : tut **maT**, ho **pATER**. Hogen n' en em gavont eno marteze nemet dre zegouezh.

69

N' hon eus ket ezhom d' en em c'houlenn perak ez eo bet skrivet Ploeberz ha berzet e-lec'h Ploebezz ha bezret : ur fazi a-berzh ar c'hizeller ne deo ken ; o reiñ d' an daou c'her-se o gwir stumm e vije bet bepred kenganez etrezo...

Evel kenganez hon eus roet « berz ». Evit ma vije gwir an dra-se e vije ret d' ar ger « bezret » bezañ gourel e brezhoneg krenn, ar pezh ne deo ket sur tamm ebet. Evit Ernault ez oa gwregel ar ger-se. Neuze ne vefe mui da genganez ez oa gwregel ar ger-se. Neuze ne vefe mui da genganez nemet « erz » evel er werzenn-mañ tennet eus Mirouer ar Maro : 159. Rac se aduis pechEZR, da scuEZR eu an bEZRet. Ar ger kembraek o klotañ gant hor ger brezhonek a zo beddrod = bez : bered, ha gourel ez eo evel m'hen diskouez an arroudenn-mañ diwar ar Bibl (genes. XXXVII 35) : Yn ddiâu disgynaf yn alarus at fy mab i'r beddrod (a-dra sur e tiskennin e-kreiz va glac'har da gaout va mab er bez).

Enskrivadur Plouber a zo eus ar bloavezh 1554, ha piv a oar ha n' helled ket sellout c'hoazh d' ar mare-se ar ger « bezret » evel ur ger gourel ? Neuze ne gemme ket ar b eus bezret goude ar ger-mell, hag evel-se ar genganez « berz » ne oa ket hepken evit an daoulagad met ivez evit an divskouarn. Ne roomp ket an dra-se evel un dra diarvar, met e-giz ur vartezeadenn.

Ur wech ma vo diskoulmet kudenn al lizherenn A, E pe unan all a zo er ger EN araok bezret (pe berzet kentoc'h) e vo peursklaer testenn ar c'hoshañ enskrivadur a gaver a-ziavaez e Bro-Dreger, hag an nebeudig linennoù skrivet ganeomp-ni ne vint ket bet skrivet « in porneant », evel ma lavar Plouberiz, hag evel ma lare skrivagner Mirouer ar Maro (e por neant) (1).

M. LE CLERC.

(1) Cf. raskrid gant Ernault, paj. 15 ;

Cf. an destenn (pournant) gw. 2663.2774... Ur ger diwar ar galleg ne deo ken.

An neb a c'hell, hennezh a ra ; an neb na c'hell ket, : bennezh a ro kentelioù.

G. B. SHAW

The Revolutionist's Handbook

AR VRO HAG AR BED

KELEIER EUS PARIZ

N' hellan ket soñjal menegiñ amañ pep tra a vez graet gant holl gevredigezhioù breizhat Pariz ha tro-dro ; ouzhpenn 60 a zo anezho : reoù korollerien, sonerien, kanerien, gourennerien, eveljust, - hogen ivez marc'heien, prizonidi gozh, skolaerien gozh, - lod all a zastum tud an hevelep korn-bro: Bretoned Penn-ar-Bed, Bretoned al Loer-Izelañ, Bugale Aodoù an Hanternoz : bez' ez eus ivez Bretoned Versailles, Suresnes, Neuilly, h. a. h. a. Un arouez vat eo gwelout e klask Breizhiz divroet en em vodañ e kevredigezhioù. Ur menoz mat eo bet klask kenstrollañ an holl gevredigezhioù-se. Ne fell ket din bezañ drouk ha larout ne dalv da netra ul lod mat anezho. Koulskoude n' eus ket moarvat muioc'h eget dek ganto ur gwir spered breizhat. Ha c'hoazh...

E-touez an holl strolladoù-se e teu ar maout hag a-bell gant Kêr-Vreizh, ti ar Vretoned. Krouet eo bet 12 vloaz 'zo hag un toullad mat eus hor stourmerien wellañ a zo bet stummet gantañ. Kalz eus ar re a lenno al linennoù-mañ a anavez mat an div sal vihan, dibrenestr ha paour e foñs ur porzhig. Gouzout a reont ivez e c'hwezh eno an avel-Gornog, ma tassion alies ar mogerioù gant trouz ar c'haozeadennoù e brezhoneg.

Labour Kêr-Vreizh a zo : skolioù brezhonek, istor ha douaroniezh hor bro, prezegenoù : feurmet e vez ar sal da strolladoù breizhat a zeu eno evit kanañ ha korolliñ. Kentelioù kembraeg ha yezhoniezh a zo bet roet di ivez. Ur gaer a oberenn he deus sevenet Kêr-Vreizh abaoe he c'hrouidigezh.

Teir frezegenn vrezhonek a-zoare a zo bet distaget e Kêr-Vreizh e-kerz ar mizioù diwezhañ. An hini gentañ gant Fañch Elies « Frañsez Vallee ha Meven Mordiern », an eil gant Kerlann « Gwiklann hag ar Vro Chelgenn », an drede gant Per Mokaer « stad ar brezhoneg ». Al lec'h a vank din amañ da gomz hiroc'h war an divout-se. Diwezhañ prezegenn c'hallek « Les Ecoliers de Vannes », graet gant Per Laorañs a reas berzh bras.

71

Pep hini oar peseurt labour ramzel a zo da seveniñ war dachenn ar c'hoariva brezhonek. Hor meuleudi kalonekañ eta d' ar strollad « an ed nevez » o paouez bezañ krouet, e' bal reiñ da vrezhonegerien Bariz un tañva eus hor c'hoariva broadel. N' eo ket paotred ha merc'hed « an ed nevez », renet gant an Itron Galbrun, hep skiant-prenet, rak diskouezet o deus endeo war al leurenn tri fezh-c'hoari brezhonek : an hini diwezhañ « Roperzh Emmet » dirak ouzhpenn 300 selaouer aketus.

Ur ger bennak a rankan lavarout diwar-benn ur strollad nevez all, « Telenn Arvor », krouet gant Yann Plunier evit brudañ hor sonerezh. Setu eizh miz bennak o doa tremenet izili Kêr-Vreizh un nozvezh plijus, a-drugarez dezhañ. D' ar 7 a viz Meurzh, e kinnige d' ar sonerezhgarourien oberennoù Gi Ropartz, Jord Arnoux, Yann Kras ha Rhené-Baton er sal-sonerezh « Gaveau ». Ha pa lavarere ez eo Breizhiz tud abaf... Buhez hir da « Delenn Arvor » !

Pep pemzek devezh e vod kelc'h « Amzer da Zont » e izili en un « nozvezh laouen ». Goude ur brezegenn gentelius, lec'h d' ar c'han ha d' ar c'horoll. Ur skouer da heuliañ...

Ur souezh eo marteze da Vreizhiz 'zo o chom en o bro gwelout pegen pouezus eo buhez vreizhat o c'henvroiz divroet. Ar re-mañ a oar petra o deus dilezet, a wel petra emaint en arvar da goll. Un enebemsav yac'h eus o ferzh eo, netra ken. PER AR BIHAN.

KELTIA

Ur gerseenn c'hwerv o deus tapet holl garourien Geltia diwar votadegoù Breizh-Veur : izel-mezhus eo bet niver ar mouezhioù roet d' ar vroadelerien. Koulskoude e oa bet degemeret o abostolerezh brav-tre gant ar bobl ; koulskoude emañ ar bobl a-du gant an emrenerezh. Manet eo he broadelouriezh-hi, avat, er stad trivliadel : un dra eus ar galon n' eo ken, pell c'hoazh a vezañ anavezet evel AR gudenn bolitikel. En advouezhiagoù o devez bet atav ar vroadelerien kalz

muioc'h a verzh : en un advouezhiadeg e voe anvet Robert MacIntyre da gannad e 1945. Hogen er vouezhiadeg vras-mañ eo bet kreizennet soñjoù ar bobl war ar stourm etre sosialisted ha mirourien. N' eo ket bet kavet c'hoazh an tu da ober dezhi distreiñ he selloù diwar London ha kemer preder ganti hec'h-unan da gentañ.

72

A-hend-all e kresk atav levezon ha galloud ar vroadelerien. E Bro-Skos ez eus bet kroget da vrudañ, e miz Kerzu, ur « Covenant » o c'houlenn an emrenerezh evit ar vro : tost 1.200.000 sinatur a zo bet dastumet dija. Pa vo bet sinet ar « Covenant » gant 2.000.000 a dud (poblañs Vro-Skos a zo 5.000.000) e vezo lakaet ar goulenn dirak ar Roue ha dirak Kumunoù London. E Kembre, e-lec'h ma talc'h kalonek ar Blaid da ober bodadegoù bras evit « ur Breujoù a-barzh pemp bloaz », e vezo savet hepdale, gant « Undeb Cymru Fydd », ur goulenn damheñvel ouzh hini Bro-Skos : ken mat all e vezo degemeret gant ar bobl, hep mar ebet.

Taer-tre e pader da stourm evit ar skolioù kembraek. Echu eo da vat maread an divyezhegezh, a zo bet ken drastus d'ar vuhez vroadel : en ur ober ur c'hantved ez eo kouezhet kementad ar gembraegerien er poblañs eus 93% da 40%, ha n' eus ket pell e c'helle ar gazetenn **Y Faner** embann ar c'heloù-mañ : « Morse n' eus bet kemend-all a vugale o studiañ ar yezh evel eil yezh, ha morse n' eo bet komzet kembraeg ken nebeut all ganto ». Ar skolioù a saver bremañ e Kembre a zo « skolioù-argadiñ » : savet e vezont er c'hêrioù, e-lec'h m' emañ ar gembraegerien an niver bihanañ, ha graet e vez an holl gentelioù enno e kembraeg : klemm a reer zoken muioc'h-mui dre ma 'z eo re vras al lec'h roet ganto d' ar saozneg ha goulenn a reer bremañ skolioù all da zeskiñ kembraeg d' ar saoznegerien. Ouzhpenn c'hwec'h skol giz nevez a zo bet divizet o digeriñ ac'han da ziwezh ar bloaz : un diougan kaer ma 'z eus unan evit dazoned ar vro.

Ken kaer all eo bet, evit an iwerzhoneg, trec'h ar studierien war renerien Skol-Veur Dulenn. A-enep ar yezh e oa chomet ar skol-veur betek-hen : nac'het o doa ar renerien anezhi lezel ober kentelioù en iwerzhoneg hag aet e oant betek lakaat berzh war kelaouenn ar studierien, « Comhar » hec'h anv. E miz Genver, pa 'z eo bet votet evit envel izili ar c'huzul-ren, ez eo aet ar muiañ mouezhioù, hag a bell, gant difennourien ar yezh vroadel. « Den ebet ne c'hell diskouez e vefe bet biskoazh, e bro ebet, degaset yezh marv ebet da vev en-dro, » a lavare rener ar Skol-Veur. Salv ma vezo kinniget dezhañ gant ar studierien ul levr o tisplegañ istor an hebreeg.

E miz Here diwezhañ ez eo marvet romantour brasañ Kembre abaoe Daniel Owen : T. Rowland Hughes. Dellezout a ra e anv bezañ enoret e Breizh, n' eo ket hepken dre ma lakaas T. Rowland Hughes e yezh a-live gant ar saozneg war un dachenn diaes a-walc'h, hogen ivez dre ma 'z eo e labour frouezh e youl muioc'h c'hoazh eget frouezh e ijin.

73

Ne grogas da sevel romantoù nemet goude ma voe bet kouezhet klañv-bras, ha pa washaaas kement ar c'hleñved warnañ ma ne voe ket mui evit fiñval e vizied zoken, e pedas e wreg da skrivañ e zanevelloù diwar e glevout : en doare-se e kempennas an oberenn a ra bremañ lorc'h e vro. Ma oufemp-ni Breizhiz labourat holl ken kalonek all, e teufe aes ganeomp an trec'h war an enebour.

P. DENEZ

E-TOUEZ AL LEVRIOU

CHANTS DE CHOUANS, gant François CADIC, dibabet hag embannet gant I. an Diberder - Librairie Celtique, Paris VI (284 pages).

Aet eo an embanner, o kinnig an dastumadenn-mañ evel ul levr gwerinoniezh, kalz pelloc'h eget na vije aet an oberour e-un, moarvat. Ne glaske ket, pe ne ouie ket, an Aotrou beleg F. Kadig ober labour gouiziegezh : e traoñ ar bajenn 200 e tispleg didro-kaer penaos en deus mennet sevel kontadennoù plijus da lenn diwar tammoù istorioù klevet amañ hag ahont, ha ken frank all ez anzav n' eo ket gantañ e-unan ez eo bet dastumet an darn vrasañ eus e ganaouennoù. Ar pezh n' eo ket evit lakaat kalz sioulder e spered ar skiantour.

Lod eus ar c'hanaouennoù, avat, a zo gwir draoù pobl : sonenn vrudet Juluan Kadoudal, da skouer, a vo laouen kalz tud o kaout diskleriadurioù war he divout. Lod all, evel an hini war ar bajenn 28, n' int nemet kozh gwerzaouachoù fall savet gant beleien pe noblañsoù c'hoant dezho tennañ ur gounid politikel, evito o-unan, eus pezh a oa un emsavadeg vroadel ar werin : aes e vez anavezout ar seurt pozioù, ken dre o stumm, ken dre o yezh, hag an nebeut linennoù amañ da heul, tennet eus un dornskrid, kenpred d' an darvoudoù, diskoachet e Bro-Leon gant hor c'heneil an Dr. Dujardin, a zo skouer a-walc'h eus un doare brezhoneg ken estren d' ar bobl hag ar menozioù displeget ennañ :

« monstrou cruel enjendret en abimou
 a chola franc â ziursou ac â grimou
 an incrédulité an inréligion
 o déveus discaret an auter ac an tron
 ...
 obtenit deomp digant ho map benniguet
 guélet souden distro hor guir pastoret
 an ilis selaouet ar Roue voar he dron
 ar péoch o ren é franç ac ar religion. »

Un druez eo n' en dije ket F. Kadig graet mat e vicher werinonour : doare koulz ha « klichedoù » al lennegezh rannvroel vreizhat eus derou an XX-vet kantved o deus displeberet e skridoù, ha ken direol en deus degemeret faltaziennnoù istorourien an tu dehou ma n' heller ket fiziout warnañ tamm ebet da glask adskeudenniñ buhez ar bobl vreizhat e mare ken diaes an dispac'h. Rak piv a gredfe nac'h n' eo ket troioù-lavar a-seurt gant « les défenseurs de l'ordre et de la religion » (p. 53), « les blancs » (p. 63), « les terroristes » (p. 259), h. a., koulz hag istor bugelel an tammoù paper skrivet warno « Justice du Roi », traoù plantet gantañ e-barzh an danevell-orin vrezhonek ?

Evit ar baotred yaouank a zo o c'hoant brasañ gouestlañ o buhez da Vreizh, n' oulan ket tremen hep ober meneg amañ eus ul labour, a-douez kant hini all, a rank bezañ kaset da benn - hag hepdale, rak buan ez a an danvez da get : dastum gant ar bobl danevelloù war he buhez tremenet. N' eo ket kontadennoù na kanaouennoù, hogen eñvorennoù, priziusoc'h kalz eget ar vravañ werz pe sonenn, diwar-benn ar vamm-gozh bet o poanial e friturioù ar vourc'hizien evit sevel he ziegezhiaed bugale, diwar-benn an tad-kuñv aet d' ar brezel en Tonkin pe hennezh all chomet e holl amzer botauer-koad e menezioù an Arre.

75

Kavout a c'hellomp c'hoazh, hiziv an deiz, danvez a-walc'h da sevel un daolenn eus buhez hor pobl e-pad an daou gantved diwezhañ, ha dek istor tiegezb, pe barrez, savet aketus diwar selaou ar re gozh, a vije talvoudusoc'h da Vreizh vroadel eget holl randonerezhioù lorc'hus hon istorourien ofisiel.

Rak hon amzer-dremenet, zoken, a zo bet klasket he laerezh diganeomp, he divroadelaat. Evit danevellourien an tu kleiz n' eus a-raok 1789, nemet tud ouez ha chatalek, lakaet er-maez un dornad filozoferien dreistijinet ; evit re an tu dehou, n' eus bet morse emgann ebet en hor bro nemet evit an tron pe an iliz e vije bet, hag aliesoc'h c'hoazh evit an daou a-gevret. Diwallet mat o deus avat, an eil re koulz hag ar re all, a vont da gemer kentel gant ar bobl : re c'hloazus e vije bet d' o daoulagad an elfenn vroadel miret en he bevañ gant ar werin. « Stourmet o deus ar Chouanted evit o beleien hag o avaloù-douar, » a

lavar F. Kadig ; « neuze n' eus tra broadel en o emsavadeg, » a gendalc'h I. an Diberder. Evit o beleien ? » Betek gwelout : padet ez eus bet da chouanaat, ha taer-meurbet, pell goude ma oa bet graet emglev etre an iliz hag ar stad - gall o-div. « Evit o avaloù-douar ? » Met petra 'c'hell bezañ broadeloc'h eget stourm ur bobl evit he bara ? ...Pa 'z eas Kadoudal d' ar « place de Grève », ne savas eskob ebet, noblañs ebet e vouezh evit e zifenn ; ne oa beleg ebet na denjentil ebet o vont d' e heul : ugent peizant hepken. Ugent peizant paour o doa gouezet stourm divrud, hag a ouezas mervel. Ar re-se eo hon tud-veur : int o deus roet d' ar chouanerezh e gened vroadel ken estlammus, ha graet anezhañ hon tra deomp-ni.

Dellezout a ra levr an Aotrou beleg F. Kadig, moulet kempenn-tre gant al levr di keltiek, bezañ studiet a-zevri gant Breizhiz emskiantek : anat e vo dezho pebezh teñzor eo d' hon hengoun broadel emsavadeg ar Chouanted ha pegen difur eo bet foranet.

YEZ HON TADOU gant V. Séité ha L. Stéphan, skeudennaouet gant P. Peron - Rennes, Cercle de Brocéliande, 1949 (172.p.).

Pell 'zo na oa ket bet embannet levr nevez ebet da zeskiñ brezhoneg : ken ez eo ur blijadur deomp gwelout « Yez hon tadou ». Hor gourc'hemennoù gwellañ a zellez an oberourien, o deus graet kemend-all endeo evit ar brezhoneg er skolioù kristen, an embannerien, an arzour en deus skeudennaouet ar skrid en un doare ken dedennus d' al lagad hag - arabat o disoñjal - ar re yaouank a vez bremañ o vont, war o marc'h-houarn, dre Vreizh-Izel a-bezh da skeiñ ouzh dor ar skolioù ha da ingalañ an embannadur.

Daoust ma vije bet talvoudusoc'h, d' hor meno, ma vije bet savet en « doare-kenteliañ war-eeun » hag en doare-skrivañ unvan, ez erbedomp start d' hor c'heneiled prenañ - ha studiañ - levr an Aotrounez Séité ha Stefan : skoazellañ ar yezh a raint evel-se hag ivez gwellaat o brezhoneg-int ; rak gant an holl e chom atav un dra bennak da zeskiñ.

P. DENEZ.

War gern ar menezioù

Diskan

War gern ar menezioù, oho! oho!
 War gern ar menezioù, oho! oho!
 Bagadoù yaouankiz a dregern o mouezhioù
 War gern ar menezioù, oho! oho!

- 1 War ur garreg edon kousket (div wech)
 Pa glevis son ar binioù skiltrus
 Am dihunus eus va mored.
2. Ar C'hadour meur a gerzh 'n o fenn : (div wech)
 An dennadeg gant kroez an trompilh
 A strakata 'dal ma c'houlenn.
3. Ar c'halonoù a lamm seder (div wech)
 D'ar stourm evit dieubiñ hor bro :
 Bannieloù Breizh 'stlak hael en aer.

Diwar ar son skosat : « The Campbells are comin' ».

77

O Tremen war Bont Montroulez

1. O tremen war bont Montroulez
 Haul away, old fellow away !
 Haul away, old fellow away !
 M eus gwelet Tereza Bourlez,
2. Gant doujañs 'm eus he saludet,
 Gant ur mousc'hoarzh 'deus respontet
3. Met santet 'm eus oa dre druez,
 Rak hi a zo plac'h a lignez.
4. Merc'h ur c'habiten a Naoned
 D'ur martolod 'vo ket pried.
5. Evidomp eo merc'hed ar c'hae,
 'Zo gaouiat ha lous ken ec'h eo.
6. Va c'halon holl 'zo diaezet,
 Evomp evelkent d' hec'h yec'hed.
7. Dimp-ni bepred 'vo an avel,
 Hag ar c'hantren d' ar broioù pell.

Diwar ar son gallek :
 « En passant sur le pont d'Morlaix ».
 Brezhoneg gant Maodez Glanndour

NOTENNOU

HOR C'HENEILED. – Marinaik ha Gweltaz Bernier a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho ur c'hoarig, Frañseza hec'h anv, d' an 8 a viz C'hwevrer. Hor gwellañ hetoù d' ar Vreizhadezig nevez, hag hor gourc'hemenoù d' he zud. Andrev ha Suzanne Latimier a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho ur mab, Herve, e St Maurice, d' ar 4 a viz Meurzh. – Hor gwellañ hetoù d' ar breizhadig nevez hag hor gourc'hemenoù d' e dud.

D' an 12 a viz Ebrel ez eo bet dimezet en iliz Kerentrec'h en Orient hor c'heneiled Reun ar C'horr, rener kelc'h Yaouankiz Vreizh Versailles ha Mari an Hen.

Hor gwellañ gourc'hemenoù d' ar priedoù nevez.

KAÑV. -- Gant glac'har hon eus klevet keloù marv Annaig Konan, merc'hig hor mignon bras Jakez Konan.

Ra kreda hor mignon hag e wreg e kemeromp perzh er c'holl-se ken trumm ha ken mantrus.

HOR C'HOUMANANTERIEI. – E diwezh miz C'hwevrer, hor boa 306 koumananter.

Aodoù an Hanternoz; 39 ; Penn ar Bed, 73 ; Il ha Gwilen, 28 ; Loer Izelañ, 17 ; Mor Bihan, 22 ; Pariz ha tro-war-dro, 62 ; Departamantoù all, 38 ; Trevadennoù Bro-C'hall, 6 ; Iwerzhon, 9 ; Skos, 2 ; Kembre, 2 ; Kerne-Veur, 1 ; Bro-Saoz, 3 ; Stadoù-Unanet, 3 ; Etiopia, 1.

KOUMANANTERIEI NEVEZ. -- Miz Genver : 7 ; miz C'hwevrer : 5 ; miz Meurzh : 3. En holl : 15.

Dalc'hit soñj : 100 koumananter nevez hon eus ezhomm e-doug ar bloaz. Grit brud war ho tro.

PROFOU. – Setu roll ar profoù bet abaoe deroù ar bloaz (darn a zo bet lakaet dija o anvioù en niverenn diwezhañ, o adlakaat a reomp aman) :

Genver : K. Riou, 100 lur ; Yann Thomas (diner ar yezh), 450 ; A. ar Meliner, 1.400 ; Kl. Mazeas, 500 ; Mona Plogoñv, kalanna ar brezhoneg, 1.000 ; Jakez Quatreboeufs, 500 ; F. K., 8.200 ; A. Gwilhou, 650 ; J. Renault, 400 ; Arzel Even, 400 ; Yann Chapel, kalanna ar brezhoneg, 100 ; Remont Jestin, 200 ; M. D. S., kalanna ar brezhoneg, 1.000 ; Itr. V. de Bellaing, kalanna ar brezhoneg, 1.000 ; dim. Chevillotte, 400 ; F. Kemener, 100 ; Bouessel du Bourg, 600. War un dro : 17.000 lur.

C'hwevrer : Dim. B. 9.000 lur ; Gab Lambal, 400 ; Andrev Rousseau, 400 ; Dr Laurent, kalanna ar br. 200 ; Lt Souffès, 3.000 ; F. Even, 400 ; P. Rolland Gwalc'h, 200 ; dim. M. Gourlaouen, 800 ; F. Elies, 100 ; Per Mokaer, 160 ; dim. de Pons, 400 ; Kerwerc'hez, 400 ; Per Aoustin, 400. War un dro : 15.860 lur.

Meurzh : A. Gwazdoue, 400 lur ; Itr. de St Pierre, 2.000 ; P. D., 3.000 ; C. Le Mercier d'Erm, 200 ; R. Le Gellig, 100 ; Youenn Drezen, 500. War un dro: 6.200 lur.

Betek-hen : 39.080 lur

Trugarez d' an holl en anv Breizh !

Dalc'hit soñj ; da gas hol labourioù da benn hon eus ezhomm 100.000 lur profoù e-doug ar bloaz.

79

BREZHONEG AR BOBL. – Goude tennañ 10.000 lur eus kef ar profoù evit « Gaovan hag an den gwer », e chome ganeomp 900 lur. Un eil roll profoù, o sevel da 2.600 lur, a zo bet moulet war hon niverenn 18. Abaoe ez eus deut deomp : 3.000 digant Lt. Souffez, 500 digant P. Lemoine, 1.000 digant an Dimezell B. Bez' ez eus 'ta, e kef Brezhoneg ar Bobl : 8.000 lur. A greiz kalon, trugarez d' an holl re a skoazell hon oberenn.

Madik ez eo aet ar gwerzh en-dro e-pad an daou viz diwezhañ ha gouestlet o deus un nebeut mignoned prenañ 10 skouerenn eus kement niverenn a zeuio er-maez, da

werzhañ war o zro. Embannet e vo an trede levrig (ur romantig gant Roparz Hemon, na vo ket moulet en a-raok al Liamm) kerkent ha ma vo er c'hef 10.000 lur profoù.

D'AR GOUMANANTERIEIEN. -- Arabat gortoz ma kasfemp ul lizher-paeañ evit rein deomp ho koumanant. Un timbr 4 skoed a rankomp lakaat ha war ho 600 lur, ne vez roet deomp nemet 564. 16 skoed a gouezh bep tro eta e kefioù ar Post. N' eo ket se labourat evit brasañ mad ar brezhoneg.

AR GORSEZ DIGOR. - Dalc'het eo bet ar Gorsez e Tregastel, Bro-Dreger, da Lun Fask. Dañsoù ha pezhioù-c'hoari a oa bet aozet gant Kelc'h Bourbriag. Kembreiz a zo deut niverus gant an drouiz Cynan en o fenn.

KAMP AK VREZHONEGERIEIEN. - Kamp ar Vrezhonegerien a vo dalc'het ar bloaz-mañ, e PLOUENAN (Bro-Leon), eus ar 7 d' an 20 Eost. Evel er bloavezhioù all e vo degemeret ennañ holl vrezhonegerien c'hoant dezho da dremen 15 devezh gant keneiled, gwir Vreizhiz, ha Kelted tra-mor, kas o yezh. Evit gouzout hiroc'h, skrivañ (gant un timbr evit ar respont) d' ar sekretourez : an Itr. V. de BELLAING, Place du Vally, GUINGAMP.

AR BLEUN-BRUG. - Er bloaz-mañ ar Bleun-Brug a vezo dalc'het e Kastel Pol ar 4, 5, 6 ha 7 a viz Eost. D' ar gwener da noz e sal Santez Tereza e vo pezhioù-c'hoari e brezhoneg gant Jarl Priel hag an ao. Perrot, Doue d' e bardono.

STUDIADENN. - Gant plijadur hon eus lennet war « L'Avenir Médical » (Dazont ar Vezegiezh) eus ar 1-añ a viz Genver ur studiadenn «Ar Brezhoneg en Henamzer » gant an Dr. Ar Gov. Hor gwellañ gourc'hemenoù d' hor c'heneil.

OGAM, Kannad eilmiziek « Keneiled an Hengoun Kelt », 2, rue Leonard-de-Vinci, Roazhon. - Moulet eo bremañ. A-bouez bras eo an div niverenn diwezhañ (6 ha 7, rummad nevez), enno pennadoù diwar-benn an uhelvarr, ar « wezenn Nedeleg », h.a., diwezh troidigezh c'hallek **Kad Mag Tured**, ha deroù ur studiadenn bouezus a-zivout **Mojenn Arzhur ha Merzin**. Er stagadenn vrezhonek (lies-skrivet atav, siouazh) e kavor pennadoù war arouezioù er planedennoù, war gouel Ginivelezh er gristeniezh hag er baganiezh, ha war talvoudegezh ar werinoniezh.

80

LIHER HA GOURHEMENEU KOAREIZ. - Moulet eo bet gant an aotrou Bellec, eskob Gwened ul lizher koraiz e gwenedeg. Kasée eo bet dimp gant an aotrou Le Marouille person Ploeren (Bro Wened).

KANNAMB BUGALE, gant Mab er Hlohér. -- Ul levr sonnennoù e gwenedeg embannet e Pondi. Kavout a reer ennañ tonioù breizhek kaer ha re all n'int ket breizhek tamm ebet evel « Kousk ». Ao. Lohier, beleg, 76, rue Nationale, Pontivy (Morbihan).

ENKLASK DIWAR-BENN HENTOU BREIZH. - Strollad gouizieien Vreizh (Fédération des Sociétés Savantes de Bretagne) a ginnig studi an hentoù ha pep tra o sellout outo e Breizh a-benn o c'hendalc'h a vo dalc'het ar 5, 6 ha 7 a viz Mae e Roazhon. Evit kaout displegadurioù hiroc'h skrivañ d' an ao. Pocquet du Haut-Jussé, 11, rue de Robien, Roazhon.

NEVEZ DEUT ER-MAEZ. - KANNADIG E. K. B. a zo deut er-maez, ennañ keleier a-bouez war vuhez an emsav. Gwir liamm ar stourmerien sevenadurel, e klask Kannadig E. K. B. lakaat urzh en emgann, o verkañ d' e vignoned al labourioù retañ da seveniñ. Heuliañ kuzulioù E. K. B. a zo reiñ muioc'h a nerzh d' an emsav ha muioc'h a chañs d' ar brezhoneg da drec'hiñ. Kasit hoc'h anv hag ho chomlec'h da : E. Tymen, 30, rue de la Résistance, Quincy-sous-Sénart, S. et O.

BEWNANS MERYASEK. - Emañ an aotronez Nance ha Smith o paouez embann niverenn gentañ ur strollad pennadoù e Kerneveg unvanet « Buhez Meriadeg » eskob Gwened. Moulet eo bet al levrig gant ar C'herneveg war un tu hag an droidigezh saoznek war an tu-all. Sur omp e vezo degouezhet mat al levrig gant Breizhiz. E gwerzh emañ e ti AL LIAMM. Priz al levrig : 70 lur, hep mizoù-kas ouzhpenn.

THE CORNISH REVIEW, 16, Morab place, Penzance, Cornwall. - Gant plijadur hon eus lennet war ar gelaouenn-mañ pennad Helena Charles « The Chough and the hermin », « Ar frav hag an erminig ». Diskouez a ra kerentiezh an div vro hag e ro evel skouer da Gerneveuriz ar Vreizhizeliz o deus desket o-unan yezh o zadoù.

EVIT AR BREZHONEG. - Kuzul-Meur ar Morbihan en deus votet 50.000 lur evit skoazellañ ar re a gelenn ar brezhoneg el liseoù, kolaжоù ha skolioù-mistri. Kuzul-Meur Penn-ar-Bed en deus votet adarre 100.000 lur evit skol dre lizher an Ao. Seité. Lavaret en deus ar Prefed e vefe sur-mat torret ar votadenn adarre gant ar Ministr. A-hend-all en deus Kuzul-Meur ar Morbihan votet 200.000 lur evit un Diskouezadeg an Arz Breizhat.

81

AR BREZEL A-ENEP HOR YEZH. - Ur c'heneil a skriv dimp :

« ...ar skolioù a vez atav o stourm a-enep d' ar yezh. E Landi hag e Kastell-Nevez ar Faou eo difennet komz brezhoneg e skolioù ar baotred. Ma ne vez ket implijet ar « simbol » ez eo dre ma wel ar renerien ne dalv da netra, rak a-raok dibenn an deiz ne ouezer ket pelec'h na gant piv emañ... » F. K.

A-hend-all hon eus klevet penaos e oa bet kastizet ur bugel, e skolaj Sant-Loeiz, Kastellin, dre m' en doa komzet brezhoneg. E skol ar Frered, Pouldreuzig, e nac'her ober kentelioù brezhoneg : « Brav eo dija ma ne vez ket difennet komz brezhoneg er porzh ! » a lavar ar rener.

NE REONT KET FOUTRE KAER EUS URZHIOU O ESKOB. - Respontet a zo bet da unan ac'hanomp gant rener ur skol gristen : « Daoust da c'hourc'hemennoù an Ao. n' Eskob, ne roin biken kentelioù brezhonek d' ar vugale, em skol » (Plounevez-Lokrist) ; e Plouzevede ez eo bet serret an nor en ur strakal dirak hor mignon, deut da gomz en anv ar brezhoneg. Ar brezel a vez graet a-enep ar yezh e Plougonven. Amañ ar beleg (!) en doa plijadur hag a c'hoarzhe o kontañ e vije kaset er c'hlas d' ober pinijennoù, ar vugale a vije paket o komz brezhoneg er porzh.

Daoust ha pell c'hoazh e c'houzañvimp traoù ken mezhus ?

DIGANT AN DR. Y. M. AR GOFF. - Fellout a ra din ober un nebeut evezhiadennoù da A. E. a-zivout e rentañ-kont « Al Levrioù » e dibenn niverenn 16 Al Liamm. Claude-Bernard n' eo ket hepken unan eus gouizieien vrasañ an XIXvet kantved, ur skrivagner e oa ivez, hag unan ampart. Sklaer eo en dije gounezet un anv brudet evel skrivagner, ma ne vije ket bet dihentet gant St-Marc Girardin. Ouzhpenn mat eo e bezh-c'hoari, d' am meno, hag, e-keñver an danvez anezhañ ez eus peadra, ya, da souezhiñ, pa ouezer eo bet troet e galleg gant Claude Bernard komzoù brezhonek ur c'hantig en e bezh. Ha gouzout a rae ar brezhoneg ? penaos en doa desket ? Petra a oa deuet en e benn skrivañ diwar-benn istor Breizh, eñ ha ne oa deuet biskoazh da Vreizh ? A-zivout menoz A. E. diwar-benn ar « Celtomanes » ha ne oar ket hemañ ar pezh en deus skrivet Dottin, war o fenn e rakskrid « La Langue Gauloise », ur rakskrid a rankfed treiñ e brezhoneg war e hed ? Ar re-se eo o deus roet al lusk en deus degaset ar brezhoneg da skouer betek an amzerioù-mañ.

EILGER AN OBEROUR DIWAR-BENN AN « ANVIOU-LEC'HIOU BREIZH-UHEL ». - Ne fell ket din respont d' an ao. Y. P. - Y. B. en un doare kriz. Avi em bije koulskoude d' hen ober... Evit gwir, e seblant an den-se bezañ barrek da varn pep tra, peogwir en deus kredet bezañ pismigus e-keñver Meven Mordiern, ar gouizieg gouziekañ hon eus bet en Emsav ! Bez' ez oun em aes o vezañ tamallet a-du gant an den meur-se.

Respont a rin ez-verr :

1añ) Studiet em eus an anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel e-pad pemzek vloaz a-raok lakaat va studiadenne da vezañ moulet hag embannet 'm eus va « mammennoù » e penn kentañ al labour (SAV, niv. 27).

2l) Embannet em eus atav ar furmoù kozh eus an anvioù-lec'hioù e-tal an droidigezh anezho. -

3e) Pal kentañ an oberour a oa treiñ an anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel evit gounid ur Stad vrezhon dieub. Ret e oa eeunañ an traoù en abeg da se. Setu perak eo bet skrivet **Plou**, hepken, ha neket Pla, Ple, Pleu, diouzh ali Meven Mordiern e-unan.

82

4e) Emdroet eo ar brezhoneg abaoe maread Nevenoe: **kar** a zo deut da vezañ **kêr**, -og da vezañ **-eg** goude bezañ tremenet dre **-eug**.

5t) Furmoù ijinet gant va buruteller: ar Bousag, St Brolaer, St Koulom, h. a., a zo merket gant ar pouez-mouezh gallek, tra euzhus d' ar vrezhonegerien wirion. Tevel a rin avat : rak gwelloc'h eo labourat evit ar vro eget tabutal.

AR VOTADEGOU TRAMOR

(Notennoù tennet eus ur studiadenenn kaset deomp gant Yann Poupinot.)

E-keñver votadegoù emañ rannet Breizh-Veur etre « kêrioù » ha « kontelezhioù ». Ur c'hannad a zo dre gontelezh pe gêr. Mont a ra ar sez gant an hini en deus ar muiañ-mouezhioù, zoken pa n' en defe nemet ur vouezh ouzhpenn an hini a zeu war e lerc'h. Ne vez votet nemet ur wech.

Setu ar berradurioù implijet : Lab. : Strollad al Labour ; Mir. : Mirourien ; Frank. : Frankizourien ; Broad. : Broadelourien (sk. : skosat ; iw. : iwerzhonat) ; Kom. : Komunisted.

KEMBRE

	Lab.	Mir.	Frank.	Broad.	Kom.
kêrioù	285.188	138.177	18.758	8.421	5.845
kont.	606.273	252.101	189.653	11.343	3.203
	891.461	390.278	208.411	19.764	9.048

Kannaded : Lab. : 29 ; Mir. : 3 ; Frank. : 4. Strollad al Labour a c'hounez 3 sez, ar Virourien a goll 2 hag ar Frankizourien 1. Ar Gomunisted a goll 7.000 mouezh, ar Vroadelerien a c'hounez 7.000.

KERNEV-VEUR

Mir. : 89.060 ; 4 c'hannad.

Lab. : 59.678 ; 1 c'hannad.

Frank. : 52.817 ; kannad ebet.

IWERZHON AN HANTERNOZ

Mir. (a-du gant Bro-Saoz) : 413.219 ; 10 kannad.

Lab. iwerzhonat : 126.721 ; kannad ebet.

Broad. : 113.490 ; 2 gannad.

(Dastroc'het eo bet ar c'hontelezhioù e doare da asuriñ ar brasañ niver sezioù d' ar virourien enep-iwerzhonat.)

BRO-SKOS

	Lab.	Mir.	Frank.	Kom.	Broad.sk.	Broad iw
kêrioù	626.666	548.218	71.901	14.520	2.619	3.953
kont.	610.415	659.728	106.039	13.030	8.010	
	1.237.081	1.207.946	177.940	27.550	10.629	3.953

Kannaded : Lab. : 47 ; Mir. : 29 ; Frank. : 1.

LIZHER EUS KEMBRE. - A-zivout ar mouezhiadegoù e Kembre e skriv deomp A.D.W. : « Feal eo chomet Kembre d' he fleg radikal kozh. Socialist eo an darn vrasañ eus Kembreiz, ken en deus gallet ur c'helaouenner skrivañ e oa bet saveteet ur wech c'hoazh sosialisted Bro-Saoz gant Kelted Kembre ha Bro-Skos. Panevet voterien ar broioù keltiek he dije Breizh-Veur a-benn bremañ ur gouarnamant mirourel.

83

Dister-tre eo bet, siwazh, niver mouezhiadennoù ar Blaid. N'eus nemet e Caernarfon he deus diskouezet ar vro bezañ tost da zihuniñ d' an emskiant vroadel leun. Er gontelezh-se en deus bet J.-E. Jones tost da 13% eus ar mouezhioù, goude ur stourm ampart hag efedus. Koulskoude e pep lec'h eo bet degemeret mat bruderien ar Blaid. Ur bern tud a zo deut d' o bodadegoù ; met, e-giz ma lavare ur broadelour goude ur vouezhiadeg all : « A-du ganeomp emañ ar bobl ; met ne vot ket evidomp ».

E gwirionez, an taol-man c'hoazh n' eo ket bet votet a-du gant, pe a-enep, an emrenerezh : da zibab e oa etre ar sosialistiezh pe ar miroureliezh : ha dibabet o deus Kembreiz re an tu kleiz. Hep-dale, avat, e vo klevet anv pelloc'h eus an emrenerezh. »

EMSAV REPUBLIKAN KEMBRE. - Paotred Emsav Republikan Kembre gant Ithel Davies en o fenn o deus savet ur gelaouennig liesskrivet « The Bulletin ». Buz ha buhez d' ar strollad nevez. Rener ar strollad a oa danvez kannad en Ogmored hag en deus gounezet 613 mouezh.

FRANCO ENEP AN EUSKAREG. - Evit digor ar Bloavezh Santel ez eo aet an Ao. M. Artajo, ministr an diavaez e gouarnamant Bro-Spagn, da Rom evel pirc'hirin. E-pad ma oa eno ez eo bet sinet, a gemenn ar c'helaouennoù, un emglev etre

gouarnamant Bro-Spagn hag ar Pab. Hervez an emglev-se e vo rannet eskopti euskarat Vitoria e tri eskopti nevez : Vitoria, Biskaia ha Gwispouskoa. Pal ar rannidigezh-se eo lakaat tostoc'h d' ar bobl renerion speredel a vo, evel just, Spaniz, evit spanekaat Euskariz.

Un eil darn eus an emglev, dalc'het kuzh evit c'hoazh, zo gwashoc'h zoken : ar veleion euskarat ne vint ket dalc'het atav e Bro Euskadi, hogen kaset a c'hellint bezañ da gement eskopti a Vro-Spagn. Da vro Euskadi e c'hell bezañ kaset beleion eus pep lec'h e Bro-Spagn. Peogwir difennourion taerañ yezh ha gwirioù ar vro eo ar veleion, e kred Spaniz ar gouarnamant e vo evel se diskaret war un dro ar yezh hag ar spered broadel en Euskadi.

MARV CASTELAO. - Da zerou ar bloaz nevez ez eo marvet e Buenos-Aires, en harlu, ur mignon bras d' ar Gelted, Alfoñs Castelao, Penn-Rener gouarnamant Galisa (1). Dibaot a wech e vez sellet du-mañ ouzh Galisa evel ouzh ur vro geltiek. Koulskoude, awen ar Gelted ha karantez virvidik da Geltia a vez o lugerniñ e meur a galon galegat. Anavezet e voe kentañ-tro en hor bro Castelao, dre e levr « Kroazioù Breizh » skrivet e galegeg ha skeudennet diwar dorn an aozer. N' eus nemet al levr-se kinniget penn-da-benn d'hor c'halvarioù. Diaes da lenn da neb na oar ket ar portugaleg, hogen helavar a-walc'h ar skeudenoù a zo ennañ. Dudius eo gouzout penaos e voe dastumet danvez al levr. Gantañ e wreg feal, e voe Castelao oc'h ergerzhout maezioù Breizh-Izel e-pad c'hwec'h miz klok, ur c'hreion gantañ en e zorn, hag o klask repu d' an noz en disterañ kêriadenoù. Seurt labour ne vije bet biken kaset da benn panevet ar garantez tener a vage ouzh hon dremwelioù koulz hag ouzh hon tud vunut. Pa voe embannet an « Estatuto de Galicia » goude ar boblvouezhiadeg eus an 28-6-1936 (993.351 evitañ ha 6.161 enepañ) e voe anvet Castelao da Benn-Rener ar C'huzul. Da heul aloubidigezh e vro gant Franco, e savas e vouezh hag e skeudennas e zorn da vrudañ dre ar bed an droukkempennet ma oa e bobl dindan e vistri didruez.

84

« Queiman, rouban e asesinan no teu nome - » (Leskiñ, laerezh ha drouklazhañ a reont eus Da berzh) a lavar an intañvez, juntet he daouarn, war he daoulin ouzh troad ar c'halvar. Rak un arzour galloudus a oa anezhañ, ouzhpenn ur gouizieg, ur prezeger hag ur politiker. Krediñ start a rae dezhañ e oa-eñ ur C'helt ken anat ha Brian-Boru. Ha diaes e oa e zislavaret rak e gwirionez e oa ur C'helt. Parañ a rae en e sel glas, en e vouc'hoarzh skañv, un ene entanet ha dassked huñvreoù par d'hor re-ni. Bez' ez eas da anaon goude bout gouzañvet ur c'hleñved euzhik, war e dro glac'har ha karantez e genvroiz - ne oa enebour ebet dezhañ en o zouez - koulz hag e geneiled euskarat ha brezhon. Dellezek eo e anv da vezañ dalc'het koun anezhañ en Keltia a-bezh.

J. P. K.

(1) Ar ger a vez skrivet « Galicia » (distaget Galisya) e kastelhaneg ha « Galiza » (dist. Galisa) e yezh ar vro. Ar bobl koulz hag ar yezh a vez graet outo « Gallego » (dist. Gayego pe Gajego) e kastelhaneg ha « Galego » gant tud ar vro. Setu perak hon eus dilennet « Galisa », « Galegat » ha « Galegeg » e brezhoneg.

SKOL HA SKOL. - Alies, e tiskouez demp tud nevez an emsav bezañ dalled anezho o tastournat dirake en deñvalijenn, war glask an hent o c'haso didroidell d' ar pal. Deut eo ar c'houlz moarvat ma kinnigo dezho unan eus o diagentidi frouezh ar skiant prenet e-doug ur c'hard-kantved stourm diehan. Bez' e tesker kalzig e-doug ur c'hard-kantved. An holl draoù a zesker avat n' int ket evit bezañ testamantet war un damm baperenn d' ur rummad warlerc'h. Re stag emaint d' an den e-unan, enlouc'het en e gig. Holl skiant-prenet ur vuhez-emgann ne c'hell ket a-du-rall bezañ kenteliet war un dro. A-walc'h ganin, evit ar wezh-mañ, dedennañ pled ar re yaouank war ur poent a wirionez a zo tremenet moarvat e-biou d' o evezh. Ezhommm a zo brezhonegerien, ezhommm a zo tud kalonek darev da aberziñ pep tra. Ya, hogen ezhommm a zo dreist-holl tud barrek ha tud ampart. Ezhommm a zo blenierion a vo blenierion anezho neket dre ma fell dezho bezañ, met dre m' o deus diskouezet ez int dellezek eus ar veli, gwir frammataerion anezho, hervez lavar Meven Mordiern. Un emsav n' eo ket diouzh e izili, nep tro, diouzh e renerion ne lavaran ket. Ho pet renerion akuit ha galloudek, hag e teredo izili a bep tu, hag ho po un emsav. Rak perzh an dud venniget-se eo end-eeun o gouestoni da lakaat ar re all da grediñ, da zont da heul ha da genlabourat. Ur fazi bras eo en em skeudenniñ ar skoliañ, en hor metou, evel an dro da gouchañ

kloppennoù an izili gant menozioù broadel, gant brezhoneg, gant skiant arboellel, da lavarout eo gant gerioù ha trivliadennoù hepmuiken. Ur skoliañ all a zo ken ret all hag, a gav din, kalz pouezusoc'h : kerc'hat d' an emsav ur ouenn paotred sonn, hag ober ganto ar renerion hon eus ezhomm war bep tachenn ha bep pazenn anezhañ. Hogen diaes-tre eo genel ur blenier. Ur skol galet a zo ret da c'hoveliañ tud seurt se, rust ha gwevn war un dro. Goude bezañ difoupet danvez-rener, soñjal ez eo diorren kentoc'h eget kenteliañ. Ha diorren ar galon, ar c'horf, an temz-spered koulz hag ar meiz. An emdalc'h er vuhez, an doareoù e-keñver an dud a zo kement a vras enno, evit pezh a sell ur rener, eget an deskadurezh en deus paket. Ret-mat eo kounaat a droioù an desevel-mibion gant brientinion wezhall, koulz e gre an Hen-gelted hag e gre ar Roueoù europat betek an XVIIIvet kantved, pa gasjont ar baotred trizek vloaz d' an arme pe d' an donvor.

85

Ret eo gwelout dre be « skol » eo tremenet an dud greñv hag efedus o deus roet lamm, adalek 1917, da nouspet stad veur. Tud ventek e pep feur, tomm o c'halon, diblegus o youl, kalet o c'horf, a adsavas pobloù faezhet hag a ziskaras rouantelezhioù galloudus, tud na oant ket barrek zoken da sinañ o anv. Hogen goût a raent o micher !

GERDARZH. – Souezhet en em gavan a bell zo gant anv ar gêr a Vontroulez, na denn da c'her keltiek ebet. (N' eus ennañ nemet ar silabenn lez a-gement hag a c'hellfe bout brezhoneg,) Dam-heñvel eo avat ouzh an anv-lec'h gallek **Montrelais** (evel-se e veze graet eus ur mengleuz e-kichen Ingrandes). Ar ger-se o vezañ distaget gant brezhonegerien, a gouezh an taol-mouezh war an eil silabenn anezhañ hag e teu ez-reizh an **E** gallek didon d' ur vogalenn greñv **OU**. En enep, an anv gallek **Morlaix** a ziskouez bezañ keltiek-rik. Heñvel-poch ez eo ouzh ar c'hembraeg Morlais. Goût a reer e veze skrivet atav gwezhall **AIX** evit **AIS** pe **ES** (Kv. Les Maix, er vro zu, evit Lez Maez). Er ger-se, ar silabenn gentañ a c'hellfe bezañ furm kozh Meur (a gaver c'hoazh en anv-den Le Meur hag en anvioù-lec'h evel Ty-meur, Lannveur, h. a.) pe c'hoazh ar Mor, ma red bigi warnañ. Lez a zo, anat, al **les, lis** kozh. N'anavezan ket gerdarzh ar ger kembraek, gouez d'ar ouizieion. Ma vije ennañ **Mor** evit « bras » e tlefe bout kozh-kozh, peogwir e troas **Mor** en **Mawr** du-se kerkent hag an Xvet kantved. Evelato Morlaix a zo e ster splann a-walc'h : **Lis ar Mor** pe gentoc'h **Lis-meur**. Montroulez, warnañ c'hwez disasun ar galleg, n' en deus ster ebet e brezhoneg. N' eo ket ar wezh kentañ ma vez furm c'hallek un anv-lec'h a Vreizh krennvrezhonekoc'h pe henvrezhonekoc'h eget ar furm rannyezhel bremañ. Da skouer : Ploemeur ha Plañour, Pontivy ha Pondi, Ploubazlanec ha Plañeranec, Locronan ha Lokorn. Pe da vare avat ha perak o dije hon tadoù eskemmet anv brezhonek o c'hêr evit an anv gallek-se, tra ma talc'he ar C'hallaoued d' an anv brezhonek end-eeun ? Gwall-luziet e tiskouez bezañ ar gudenn. Pe spered lemm he dirouestlo da vat ?

Y. B.

AR GERIADUR BRAS. – Setu ar skridoù nevez a zo bet studiet :

De hortoz kreisnoz

Ar bont er velin

Sant Kolmkel

Anken an Nibelungen

Math mab Mathonuy (Nnn 9 Gwalarn, tr. Abeozen).

KENSTRIVADEG AR GOANV. – Evit kenstrivadeg ar goanv hon eus bet 3 gontadenn hag 6 barzhoneg. N' hellomp ket reiñ an diloc'h en niverenn-mañ dre ma n' eo ket degouezhet c'hoazh ganimp respont an holl varnerien.

HOR RAKPRENADURIOU. – Gouestlet e oa bet ganimp d' hor rakprenerien e teufe hol levr kentañ er-maez eus ar wask a-raok diwezh miz Meurzh. En em zigareziñ a reomp : n' eo deut er-maez nemet e trede sizhun miz Ebrel. Hep an disterañ dale eo bet kaset d' ar rakprenerien (nebeutoc'h eget 30 war 300 koumananter) a drugarekaomp evit o fiziañs. Spi hon eus e vint plijet gant skrid brezhonek « **Aquis Submersus** », oberenn hollvrudet Storm, unan eus gwellañ skrivagnerien ar garantez.

56

Priz al levr war baper boutin a zo 150 lur : ar priz-se eo bet kontet d' ar

rakprenerien met kaset eo bet dezho hep mizou-post. Priz al levr war baper kaer a zo 280 lur : 260 d' ar rakprenerien hag hep mizou-post. Ma 'z eo gwerzhet mat Aquis Submersus e vezo marc'hadmataet an eil levr : « Ar Spontailh », pezh-c'hoari gant J. Priel, da vezañ moulet a-benn daou viz hanter. Skoazell a c'hortozomp eta.

KORN AR GWENEDEG PEURUNVAN

Goulenn a ra renerion « Al Liamm » ma vo embannet alies gwenedeg peurunvan en dastumadenn. Betek bremañ n' hon eus lennet e gwenedeg nemet barzhonegoù Roperzh Ar Mason, pennadoù Eostig Sarzhav ha pezh-c'hoari Abherri. Pennadoù Langleiz nen dint ket gwenedek, daoust dezhe bout pinvidikaet gant gerioù stank deut ag ar gwenedeg. Rak ne vez ket implijet gantañ ar furmoù a-ratozh a zo bet aotreet e 1941 hag a gaver e yezhadur Kervella. Displeget int bet ivez e levrig R. Ar Mason anvet : **Le Vannetais Unifié** (Skridoù Breizh 1943). Ra vo studiet gant ar wenedegourion nevez !

Arabat eo, dre skouer, kavout en ur skrid gwenedek unvan **eus** e-lec'h **a**, **ag**, liester **ien** e-lec'h **ion**, furmoù gant **o** : **dezho**, **ganto** e-lec'h furmoù gant **e** : **dezhe**, **gante**, **bezañ** e-lec'h **bout**, furmoù verb evel **deuio**, **mirfe**, **mirje** e-lec'h furmoù aotreet **deuy mirhe**, **mirze**, troiennoù evel **karit ac'hanon** ! e-lec'h **karit me** ! anv-gwan-perc'hennañ **va** e lec'h **ma**.

Perak emañ ken gloev ar re o deus en em lakaet war ar gwenedeg unvan ? Evit daou abeg, d' am soñj. Re a dud kozh a vouzh ouzh ar skritur nevez, hep kompren e laka ar gwenedeg er maez ag ar stad digenvez-se, mantrusoc'h c'hoazh a-c'houde marv « Dihunamb ». Re a dud yaouank, a oar mat ar gwenedeg skrivet er mod kozh, a gav re ziaes ar skrivadur unvan, dre ma n' ouzont ket mat ar c'h-K.L.T. Ret eo reiñ dorn dezhe, resev o dornskridoù hag o gwiskañ er mod nevez, en ur heuliañ reolennoù rik ar gwenedeg unvan. Prest on d' ober al labour-se evit al Liamm.

Gw.

G. S. — Setu dre-skouer penaos e tleer skriv pozennoù brudet Kalloc'h, tennet a « Bedenn en deñvalded »

Ma zad a oa 'vel e dadou

Ur martolod.

Bevet en deus kuzh ha diglod —

Ar paour ! Ne gan den e glodoù —

Bemdez, bemnoz war ar mor blot.

Ma zad a oa 'vel e dadou,

Stlejour rouedoù.

Ma mamm ivez a laboura —

Ha gwenn he blev —

Ganti, ar c'hwez war hon taloù

Desket em eus, bihanik-tra

Mediñ ha tenniñ avaloù...

Ma mamm ivez a laboura,

D' ounit bara...

O deizioù ma bugaleerezh,

Pan daen dilui,

Gant mamm da redek an irvi

Pe gant ma zad d' ar beskerezh...

Men ec'h oc'h-c'hwi, men ec'h oc'h-c'hwi ?

O deizioù ma bugaleerezh,

Na dous e oac'h !

87

DA GOUMANANTERIEN AL LIAMM HEPKEN — Dre vignoniezh ouzh Al Liamm ez asant an Dr Dujardin lezel e levr Le Gonidec d' ar priz-rakpren d' hor c'houmananterien a c'houlennno anezhañ e-pad mizioù Mae ha Mezheven. Kas dezhañ ar vandenn goumanant. Priz : 600 lur, war baper boutin ; 1.200, war baper kaer. Dr DUJARDIN, St-Renan, Finistère. C.C.P. 14-123 RENNES:

KLASK A REER ul levr « Luzel », gant an Ao. Batani, da bremañ. Ober kinnigoù d' ar sekretour.

DIVANKADURIOU

En niverenn 17

TRIFEZH AN TOULL-BAC'HAD

I. 1. linenn 14, lenn : « Lohedal ».

I. 2. Teir werzhenn araok an diwezh, ur werzenn a ra diouer :
A-is da « O tispakañ » lakaat : « Anezho hir amheuliadeg ».

II. 6. gwerz. 5. « A ouies ».

8. gwerz. diwezhañ : « Wennrann ».

10. gwerz. 10. « C'heus bet klevet... »

13. gwerz. diwezhañ « Eus an amzer zir dremenet ».

Ster porfor a zo limestra ; seder (kr. vr.) sur ; Vimpi (hengeltiek) kefrisa.

TRI DEVEZHOUR EVIT AN EOST

– paj. 32 lin. 1 ha 9 lenn : Paotr e Falc'h,

– paj. 52 lin. 14 lenn : Paotr e Falc'h.

– paj. 62 lin. 9 lenn : « Paouez, Ankou kriz,... »

– paj. 63 lin. 5 : « ankounac'haet ganin ».

En niverenn 18 :

BINIAOUER AR GLAV HAG AN HEOL

paj.36 :

UR VOUEZH (gwan)

O !

HENDRAOUR

Petra ?

AR VOUEZH

O !

HENDRAOUR

Mann ne welan...

paj. 44:

PLAC'H ALL

An anaon !

KILE

An anaon !

HENDRAOUR

An anaon !

TAD

An anaon daonet !

C'HOANT gant Kerverzhiou

paj. 12 : lin. diwezhañ : « ar c'hoant diyev »,

AL LIAMM 20

Tir na n-óg
Niverenn 20

Mae-Mezheven 1950

DEIZ-HA-BLOAZ

Pemp bloaz warn-ugent a zo e kroue Roparz Hemon ar gelaouenn Gwalarn. Dezh e deus roet kement en doa : e arc'hant, e galon, pep munutenn eus e vuhez.

Eus an aberz-se eo deut da Walarn he zalvoudegezh estlammus. Eus an aberz-se e teu d' ar brezhoneg e chañs brasañ da badout ha da vleuniañ.

Dre vont war e roudoù, dre skoazellañ e oberenn, e trugarekaimp Roparz Hemon en doare ar gwellañ.

Dre reiñ d' ar brezhoneg ha da Vreizh kement munutenn a c'hellomp reiñ.

Dre brofañ d' ar brezhoneg ha da Vreizh kement gweneg a c'hellomp dioueriñ.

Dre reiñ muioc'h eget na c'hellomp reiñ, dre brofañ muioc'h eget na c'hellomp dioueriñ.

Marteze he devo ezhomm rozenn Vreizh, da vleuniañ, eus hor gwad ruz ha tomm.

Bezomp prest d' hen skuilhañ.

Bremañ avat ne c'houlenn ken nemet hon amzer hag hon arc'hant : roomp hep termal hag hep kontañ.

Da zaspren hon eus leziregezh ha digasted hon hendadoù. Doue ra viro n' o defe hor bugale da zaspren hol leziregezh hag hon digasted-ni.

Kenvroiz !

Klask a ra AL LIAMM kenderc'hel gant labour GWALARN.

Hor skoazellit.

P. D.

TAOLENN

Levezon ha spered Gwalarn, Ronan Huon	3
Distro an Aotrou Kont, J.-D. Richard	5
Danse macabre, Glaodina Mazeas	7
Perak e ouelan dit..., F. R.	9
Kraksonennoù, Ronan Huon	14
Keneil an anken, Rafael Alberti	15
E noz an diskar-amzer, Wladyslaw St Reymont (tr. Per Denez)	16
Gwalarn, Per Denez	24
1925-1950-1975, Roparz Hemon	30
An anvioù-lec'hioù-mor etre Gwaien ha Kameled, hag evezhiadennoù all war brezhoneg enez Sun, Yann-Nouel Guardon	35
Iwerzhon o stourm evit he yezh, P. Rolland-Gwalc'h	50
Skol uhel ar Brezhoneg, Roparz Hemon	57
Kenstrivadeg ar goañv	62
Ar Vro hag ar Bed, Per Denez	63
E-touez al levrioù	67
Notennoù	70

Levezon ha spered Gwalarn

gant Ronan HUON

Pemp bloaz warn-ugent zo e voe krouet Gwalarn, pemp bloaz warn-ugent e oa ganet ar gelaouenn he deus bet ar vrasañ levezon war lennegezh Vreizh. N' eus ket nemeur a zeiz-ha-bloaz ken pouezus hag hemañ en hol lennegezh. Gant Gwalarn eo bet savet ar brezhoneg da yezh vroadel. Gwalarn eo he deus roet al lañs d' an holl skrivagnerien a-bouez a anavezomp koulz lavaret. Bet eo un azginivelezh hag ur spered.

Un azginivelezh eo bet rak al lennegezh vrezhonek he deus kemmet ster ha doare adalek neuze, ur wir vleuñvadeg oberennoù a zo bet roet lusk dezhi gant ur spered broadel start ouzh o diazezañ. Roparz Hemon en doa kroget da labourat e 1925 gant ar menoz ne oa lennegezh ebet e Breizh (Gw. Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh). Pep tra a oa da sevel eta hervezañ. Ha didrouz, gant aked ha dalc'husted ez eo bet dastumet mein ur savadur divarvel. Evit meizañ peseurt labour a zo bet broudet gant Gwalarn klaskomp hepken faltaziañ petra e vije hol lennegezh hep levezon Gwalarn. Jakez Riou, a skrive er « C'hourrier » n' en dije morse savet un oberenn lennegel evel « Geotenn ar Werc'hez » pe « Nomenoe-oe ». Youenn Drezen n' en dije skrivet na « Kan da Gornog » nag « An dour en-dro d' an Inizi », nag « Itron Varia Garmez » emichañs.

Petra a vije bet eus Kongar, Maodez Glandour, Langleiz hag ar re all.

Ha koulskoude, daoust da labour divent Gwalarn hag e strollad skrivagnerien chom a ra dirazomp-ni, hon eus kemeret e herezh, meur a zachenn da zifraostañ araoz ma c'hellimp lavarout hon eus ul lennegeih dellezek eus an anv.

Ur spered nevez a zo bet degaset gant Gwalarn hag ur ster nevez roet d' al lennegezh. Sellet e vez ouzh ar brezhoneg evel ouzh kement yezh all, evel ouzh ur yezh ma c'heller ober pep tra ganti, n' eo ket hepken ur monumant a glasker lenn warnañ gant ur werenn-greskiñ. Ne vo ket studiet ken evel ur yezh varv met ur yezh vev. Ne servijo ket hepken da skrivañ kontadennoù gwrac'h kozh pe gwerzioù hepken, hogen ivez da sevel studiadennoù pouezus war bep kudenn evel an douaroniezh, ar yezhadur, h.a. Troidigezhioù a vezo graet diwar an holl yezhoù. Ur brouenn a oa da reiñ e c'helled ober pep tra ganti ha savet eo bet « Mentoniezh » Kerjean.

4

Berr ha berr lakaet eo bet hor yezh war renk holl yezhoù brasañ ar bed. Ouzhpenn-se, ar yezh ne dle ket chom un dra a lennegezh e-touez an dud a ra war he zro, ret eo dezhi bezañ ur benveg pemdeziek da vezañ implijet en tiegezh. Marteze n' o doa ket an holl vrogarourien a rae war dro Gwalarn desket brezhoneg war varlenn o mamm (pe o mammoù), ar pezh n' eo mezhus tamm ebet, er c'hontrol ur brouenn a galonegezh hag a feiz ez eo, met, da vihanañ o bugale-i hen graio. Setu ar pezh eo deut ar brezhoneg evit paotred Walarn : ur yezh ne reer ket hepken war he zro met ur yezh ma reer ganti.

Pep tra a zo staget ouzh Gwalarn pe diwanet dioutañ a ziskouez heuliañ an hent-se, Arvor, Kannadig Gwalarn, ar romantoù pobl, betek ar skeudennoù : « Komzit brezhoneg ouzh ho pugale ». Ar Simbol, deut da vezañ an Trec'h a zo bet savet diwar an hevelep menoz.

Gant ar vuhez modern hon eus war an dachenn-se da lakaat hor youl da stourm bemdeiz a-enep ar boaz hon laka da gomz ur yezh estren ha da vezañ zoken barrekoc'h er yezh-se.

Bezomp reizh gant hor menozioù : ra ne vo ket ar brezhoneg hor yezh e komzoù hepken met er vuhez, setu ar gentel a rankomp bemdeiz kaout soñj anezhi hag a zo bet kelennet e pad ouzhpenn ugent vloaz gant Gwalarn hag a zo en hor pal kenderc'hel.

Distro an Aotrou Kont

gant J.-D. RICHARD

An Aotrou Kont o tont endro
eus ar chase 'skuilhe daero :

E levran a gare meurbet
e-kreiz ar c'hoad divouellet.

Parouer un houc'h gouez droug ennañ
en doa graet al lazherezh-mañ.

Dirak e vaner pa 'z erru
'welas e vamm gwisket e du.

E baour kaezh mamm war dreuz an ti
dremm teñval ar c'hilac'har ganti.

- Ma mamm, ken abred ouzoc'h-hu
ar gwalleur a zo din erru :

Ma levran a garen meurbet
e-kreiz ar c'hoad bet divouellet ?

- Eus levran n' eus ano erbet
met eus maouez ne laran ket.

Ar gontez yaouank, flour he sell
aet 'zo kuit d' ar broioù pell.

An Aotrou Kont o klev outi
'redas kerkent d' ar marchosi.

E varc'h karet eno a oa
gwechall ken diaes da blega.

Met siwazh ! Kouezhet oa 'n e wad
en e betral ur gourgleuad.

En e betral ur gourgleuad
hag ar maro 'n e zaoulagad.

6

An Aotrou Kont, 'wel kement-se,
a vallozhas ano Doue.

Neuze kemeras ur marc'h samm
ha war-lerc'h e zous d' an daoulamm.

'Redas war he lerc'h hep repoz
daou-ugent deiz, daou-ugent noz.

He c'havas 'n un ostaleri
pear goulou koar en-dro dezhi.

En-dro dezhi pear goulou koar
ha war he dremm glaster al loar.

- Aotrou Kont, kredit, an Itron
n'oa ket fall dezhi he c'halon :

Balbouzet he deus hoc'h ano
Laret he deus « Ra bardono ».

'N Aotrou Kont e wreg a gare
dreist e aour ha dreist e ene.

Goude 'kare e varc'h baian
mignon dezhañ prenet bihan.

Goude 'kare e levran kaer
a dalve oc'hpenn kant dener.

E levran kaer pa voe lazhet
daeroù e-leizh en doa skuilhet.

E varc'h marvet ha pa welas
'sakreas 'vel mab Satanas.

Met pa welas marv e wreg ker,
'stardas e zent, ne laras ger.

7

"Danse macabre"

gant Glaodina MAZEAS

An dud varv
a vandennoù
a ya war an hent
war an hentoù
o klask en aner
o klask hep skuizhder
hent souezhus ar baradoz

An dud varv
a vandennoù
a gerzh war ar bre
war ar menezioù
o klask en aner
o klask dihabask
hent skedus ar baradoz

An dud varv
a vandennoù
a red en draonienn en traoniennoù
o klask en aner
o klask hep skuizhder
hent kollet ar baradoz

An dud varv
a vandennoù
a bign adarre
a red adarre
o klask gant terzhienn
o klask en aner
n'ouzont mui petra

8

An dud varv a vandennoù
graet ganto an dro
a gej gant re all

o klask en aner
o klask muioc'h mui
pezh o deus kollet

An dud varv
a vandennoù
a red hag a yud
a lamm hag a youc'h
ne glaskont mui ken
c'hoarzhin a reont
gant o dremm c'houllo.

Perak e ouelan dit...

gant F. R.

I

GED-NOZ

Arabeskennoù poentigaouet ar c'hwiled-tan, e-mesk ar stered.

Ur c'hwiban divent a-us da sioulder an noz, ur skiltradeg dibaouez, ur from terzhienn d' an divskouarn. En traezh, 'dan ar vein, 'dan ar rusk, ouzh beg pep geotenn, garmadeg ar bihaniged o reiñ kalon an eil d' egile, e-kreiz braouac'h an deñvalijenn-mañ.

A eur da eur, galv ar jekko, pemp pe c'hwec'h gwech, war ziv notenn, - div silabenn sklaer ha peuzkomzet : « Jek - kooo ! » Galv gwenn o vont da geinvan mouget, boudoc'h-boudañ.

Er gêriadenn, emañ unan bennak o pediñ. Hogen, titirin ar c'hloc'h-divazoul-mañ, pegeit e savo, 'barzh an oabl re zon-mañ ? Pelec'h 'mañ kousket an Arc'houeered ? - Nann, netra ne zivallo an hini gozh, pe ar bugel, diouzh an Ankou.

Mouezhioù, gwigourennoù, bourbouilhenoù. Etivi o strakal, gwintet uhel : emañ ar besketaerien o touarañ, o tivagañ, o tileuniañ o boutigi ponner er poultr. Da c'houde, dre steudadoù du, o vont kuit d' ar gêr, gant ribouloù ar strouezheg. War o fenn atav, sklerijenn an etivi : skedoù ruz er bodoù, en delioù, pell, pell c'hoazh... Gorrek en em skign ur moked : rousin ha kolo.

Didrouz adarre. Er gêriadenn bremañ, skleur ar peskedigoù mordanek, a-vernioù : pikol gwer-vein, a-strew e teñvalijenn ur gêr varv, kantvedoù 'zo...

Prederiañ, Krak prederiañ ? Perak, « ar biz war an taol, klask an heul hag an abeg ? » Lezel an amzer da verañ, e peoc'h an ene war evezh.

Dont a ra pep tra d' e goulz, en hent adal an derou. Mont a ra pep tra d' e goll e reverzi gorrek an Holl.

Sellout ouzh neuz ar Bed-mañ o tremen...

10

II

GOUELIOU AN TET

Noz-deiz a-vremañ, rebedoù skiltr ha mouezhioù moan.

Sonerezh espar : a-bell e teu, gorrek, lent, krenus, troiellus, hag e spin, skañv, - skañv ha skrijus, - skrijus ha tomm, - bev... Sonerezh espar ar vuhez.

Skrij ar vuhez douarel-mañ, ar vuhez wir dindan an oabl, en ur bed a santadoù kevrinus, a stokoù fromus ouzh boudoù kuzh da viken... Dalc'h soñj eus an amzer ma serres da zaoulagad evit gwelout. Evit gwelout gwezeier bras leun a vannaù hag a c'halvoù, a zaoulammoù hag a nijadennoù. Hag ur mab-den noazh, war api, prest da lammat... Mojenn gozh Mowgli, eñvor liorzha Eden.

Selaou. Rebedoù skiltr ha mouezhioù moan. Na skeul-gan na mentadur : ur vordilhadedeg notennoù ha fiñvadennoù, santadoù ha c'hoantoù. Didroc'h ha kemmus, hir, strizh ha leun, setu padelezh an Den.

Kreisteiz. Krenañ a ra an aer glas en-dro d' an arekenned uhel. A-is, teñvalder flour ar bananezenned, leun a doulloù skedus, a vannaù beskellek, a valafenned. Gorrek e horell an deliennoù hir, gant un trouz parch breset.

En tu all d' ar rizegoù beuzet, enno herlegoned gwennkann, ar goadeg vras o skeuliata diribinoù teñval menez Ahu-My : koadeg an hoc'h-gouez, an heizez, an Ong-Kop, an naer-puthon.

Ouroulerioù-koad an tropelloù bualed o sklintinañ 'vel ur wazhig-dour.

Ar saotr rous-mañ, roudennet sklaer gant ar bambouzened, un heizez eo, o vroustañ an taolioù.

'Vel ur gasoletenn e moked an ti-kolo ; c'hwec'h ar rousin, gant c'hwec'h ar frouezh darev, hag ar vent, hag ar geot c'hwerv, hag ar rotol gleb hag an hili.

Ur perruch c'hlas a-dreuz d' al leur, o nijata.

E toull e zor e kan ur c'hrennard, o piñsat kerdin e rebed. War e zremm, ur bannheol.

Sonerezh espar ar vuhez...

11

III

EUS NUI-NUA DA AP-SO-NOI

Un hent-kev heñvel ouzh aroudenn ur froud ; holl an trovanoù ; tiez-kolo a-strew, mut, dister, eürus ; pontoù-koad bolzek, war ur strilh-dour ha traezhennoù damruz.

War gleiz, ar rizeg beuzet, bevennet-pell gant gwez-geun ar Rach. War zehou, ar menez, - ur vronenn fetis, glas ha gwer-teñval, skeudoù ledan war e naouioù ha, tu-mañ tu-hont, war beulioù gwenn, toennoù ruz : pagodennoù an Arc'houereed.

Ba-Trao. Emañ ar wenodenn o hedañ ar menez hag o treiñ gorrek gantañ e damskeud bodadoù gwez ken sioul, ken klouar... Damskeud an diskuizh, damskeud plijadurioù ar peoc'h...

Pe damskeud ar stignoù ! Amañ, daou viz 'zo, eo chomet ur stroll-ged a-bezh war an dachenn... Damskeud plijadurioù ar brezel ! Deomp, paotred, ur ganaouenn ferv !

Kouerien, bremañ ret deoc'h bezañ dilorc'h, sentus, ha skubañ ho leurdi, hag aozañ ho paperoù, ha kuzhat ho leueoù, ho yer hag ho merc'hed ! Un arm en dorn, ur ganaouenn er genou, Barbared eo an holl wazed eus an douar. Ya Barbared laouen ha balc'h, ma lugern en o daoulagad, holl aour, holl wad, holl dan ar Bed-mañ !

Raktal, an heol a zek eur war wez-flamm Ap-So-Noï.

Tantad a vleunioù ruz-bev,
moged a valafenned gwenn,
c'hwez ar mel, frond ar Peoc'h !
Rouzmouzerezh an Eter glas
ma skrij kerdin aour ennañ !
Goradenn na strak ket
tomnder na bella ket,
tangwall na bulluc'h ket,
flammad uhel ar Spered dispar !...
E-kreiz gouelec'h Bro-Vadian
e welas Moïses ur bod-spern o leskiñ.
Ha setu : eno edo Yaweh.

12

IV

EC'HOAZADOU

Ne felle ket din ober trouz er Bed,
dihunañ an Traoù, horellañ an Neñv :
blazañ nemetken blaz va buhez-me...
Gorrek e kerzhen a-dreuz d' ar bannoù ;
goustad e saven ar skourroù difiñv ;
va fenn a stouen dindan an delioù.
A-boan ma krie ar grozol kruged ;
a-boan ma fiñve ar balafenned
o divaskell c'hlas a-led er brizh-heol.
Hag ez aen e-barzh ar Pagodennig
ma skede enni an daoulagad amailh
an Arc'houere mut 'tousez an naered gwer.
Hag e stoken ouzh ar c'hloc'h-divazoul,
hag e sone, skañv ha gwanoc'h-gwanañ,
levezet klemmus eurioù an Douar...

V

MERDEADUR

Mont a reomp gant red ar Rach gweüs, ledan, divoull, lagennek, o tegas gantañ, mesk-ha-mesk, palmezennoù-koko, korfoù marv peurstambouc'het, pep seurt drailhadurioù ar bed, - ha ni, ha me, d' ar mor.

Dremmwel ebet dirazomp nemet koad teñval ar gwez-geun deliek o c'hefioù beuzet. Lies-trouz ar beradoù a strilh eus ar skourroù.

Lor an dour ma strafilh hor roudenn warnañ skeudenn fiñvus ar ruzell-

veure.

Landrennek e ra ar besketaerien en-dro d' ar ouel ha d' ar baol. Emañ ar mousig o c'hwezhañ 'n tan en oaled-douar, war ar plañchod. Da greisteiz e vo prest al lein, - riz sec'h ha pesked bervet e podoù-pri.

13

War vourzh ar vag e vouskan va zennataer, en ur pavata en dour.

Trouz lammdourig d' ar staoñ, dindan zaoulagad livet Arc'houere ar mor. Trouz skañv, lirzhin, dibaouez. Un dra bennak evel ur c'hoarzh - ennon pe er-maez ?

Em puch e vutunan... Pegen mat mont kuit d' ar beure ! Pegen mat ar beure ! Pegen mat mont kuit ! - D' un deiz nevez, mont d' ur vuhez nevez !...

Don-vor. Ar mor unton, hag an heol unton, hag an avel unton. Ul levenez diwalc'hus, maget gant an hevelep trouzoù, an hevelep skeudennoù. An trouzoù-se avat, ar skeudennoù-se a zo re ar mor, an avel hag an heol : led, lusk ha luc'h...

- Petra a soñjez ?

- Netra. Eürus on.

- Petra 'rez neuze ?

- Netra. Eürus on.

- Prederiañ avat, hag ober, sed al levenez !

- Sed an anken.

- Petra eo al levenez, neuze !

- Gouzout emeur el lusk...

...Al lusk divent a ruilh pep tra,
ar Red-dour glas leun a stered,
Mor a vevann aod an Netra,
ma plav warnañ, ma sked warnañ,
divaskell trellus ar Spered...

Kochinsina 46-48.

Ong-Kop : an Aotrou-Tigr.

Gwez-geun : palétuviers.

Rach : brec'h an delta.

Gwez-flamm : flamboyants (seurt gwez).

14

Kraksonennoù

gant Ronan HUON

GWALL-HUNVRE

Edon o vale war un douar e go
En un huñvre goañv
Kraz ha put ha c'hwerv
Ha lemm 'vel un orjalenn.

HUN

Strebotet he deus an noz em soñjoù deiz
Aet int holl gant red an dour
Bleñchoù aour o luc'hiñ o diwezhañ sked
War ziribin va spered moredet
Bleñchoù aour o troenniñ, o troenniñ
Bleñchoù lufre ouzh va mezevenniñ.

HEULIAÑ DA HUNVRE

Heuliañ da huñvre
war askell al labous-mor,
pe ar goumoulennig wenn
o c'houlennata ar wagenn
hag ar reier,
heuliañ da huñvre

gant va biz war da ziweuz,
te ha me ha da huñvre,
va biz war da ziweuz
keuz am eus.

1950.

15

Keneil an anken

A geneil an anken,
A geneil, a geneil !
Na vezet ket an nec'h, selaou,
Da geneil nemetañ.
Selaou : da geneil nemetañ.
Pa ya nec'h 'n ur penn-ed,
A geneil, a geneil,
E vez nec'h en edeg holl.
Selaou : en edeg holl.
Ha pa glemm ar bugul,
A geneil, a geneil,
E leñv ar gêr a-bezh.
Selaou : ar gêr a-bezh.
Keneil din-me, selaou ar mor !
Pa vez nec'h 'n ur wagenn,
An holl a ziroll da leñviñ.
An holl, selaou, da leñviñ.
A geneil, a geneil !

Rafael ALBERTI.
(troet gant Y. B.)

E NOZ AN DISKAR-AMZER

gant Wladyslaw St Reymont

A-hed ar wenodenn lec'hidek, hag a dreuze e-giz ur riolenn leun a fank ar parkeier du ha digenvez, e kerzhe ur c'houer mezv.

Deut e oa an noz, yen, ailhennek, un noz lous a viz Gwengolo.

Skuilhañ 'rae ar bed daeroù diastal e c'hlaveier bras, skediñ 'rae ar maezioù nozh gant ar glebor o intre, leun-dour e oa fozioù hag irvi, hag a-us d' an hent e stoue, 'vel dinerzh, ar gwez dizeliet kren-digren gant ar riv hag al leizh.

Aloubet ar fankegi gant un didrouz ken don ha didrouz ar marv.

Goustad ez ae ar c'houer war-raok, distabil e gammedoù, o strebotiñ hag o sakreal a bep eil, hogen war-raok ez ae ; a-drumm, avat, e chomas a-sav ha kanañ gant mouezh raou ur mezhvier :

O ! dinna, va dinna,
O ! breudeur omp, 'keta ?
Ha pa zeuy an Ankou
O ! Ez aimp kuit hon-daou !
O ! ! !

Hogen n' oule ar ganaouenn genel tregern pe heklev ; teuziñ 'reas en aer vouest hag en em goll en teñval ; klevet e voe, evelkent, gant un den all a 'n em stleje a-boan-vas un nebeut kammedoù war-lerc'h, rak trumm e vanas difiñv ar stumm, ur vunutenn, kent en em dennañ aonik e goudor ar gwez war lez an hent.

Eus e wellañ e poanie ar c'houer da vont war-raok : asoupañ ouzh maen pe wrizienn a reas, avat, ha kouezhañ e-barzh ar fank, pounner 'vel un tamm koad.

E-pad hir amzer ne savas nep trouz nemet taboulinadeg unton ar glav war ar pri ha sarac'h birvilhet ar gwez o taskrenañ.

Hag ar stumm neuze da dostaat goustad ha da stouiñ war ar mezhvier.

- « Mestr ! Mestr ! » a hiboudas ur vouezh izel.

17

Dihuniñ a reas ar c'houer ha klask sevel ; riklañ ne reas ken e zaouarn hag e dreid dinerzh, avat, ha, pa oa e-maez e skiant-vat, e tisoñjas buan e vennad ; hep klask sevel mui, e c'hourvezas aesañ m' helle ha hiboudiñ moredus :

- « Bouk eo amañ, tomm eo amañ, kouskit 'ta, mestr, kouskit 'ta... »

- « Savit, savit, pe beuzet e viot ! »

- « Kae gant an diaoul ! Tuchantik az po fest ar vazh, gwelout a ri ! » a c'hourdrouzas-eñ.

- « Mestr ! »

- « Va lez da gousket, ar vaouez, va lez da gousket. »

- « Mezv oc'h, ha setu m' emaac'h o torimellat er fank 'giz d' ur pemoc'h.

»

- « Mezv ! Hag eñ n' eo ket gwin-ardant am eus goulennet, yuzev milliget ?

Ha boesonioù brein ac'h eus diskennet din, mab ar giez ! Gortoz ma tapin ac'hanout, ha ne vo ket pell da guchoù o tont ganin !... Tav 'ta, ar vaouez... p' emañ da vestr o c'hourvez, ha gourvez a ra abalamour m' en deus c'hoant... Echu gantañ kas anezhi... ha kement-se ne sell ket ouzhit peogwir n' out nemet ur vaouez... kouskit 'ta, mestr... ar vevelien a ray ho labour... ar chatal a ray ho labour... gourvezit 'ta, mestr, diskuizhit... »

Hogen n' oulas ket ar plac'h e lezel er frank ; kement e sachas warnañ hag e hejas anezhañ ma teuas en-dro en e skiant-vat ; sevel a reas, skoazellet ganti.

- « Markicha ! » emezañ sabatuet. « Markicha ! » Ha, sachet gantañ e dog izel war e dal, e troc'has kuit, a-horjell, evel p' en dije tec'het. Ha prim e voe mouget trouz e gammedoù gant piladeg ar glav.

E heuliañ a-bell a reas Markicha ; goustad e valee, gant ma rikle he botoù-koad war ar pri, ha bep an amzer e ranke ober un ehan da skarzhañ an dour diouto ; pounner e kerzhe, strobet ma oa gant he dilhad gleb. Ouzh he bruched e starde ur babig, pakad kozh pilhoù a save dioutañ klemmichou dibaouez. Ha padal ez ae war-raok, reut he c'horf, morzet he spered, paret he sellou war an

deñvalijenn duoc'h-duañ.

- « Jezuz ! Va Jezuz leun a druez ! » a c'harmas, ur glac'har spontus o waskañ he c'halon ha daeroù c'hwerv o tiriuilhal gant he divjod.

Nag a zaeroù c'hwerv he doa skuilhet dija, nag a zaeroù !

Gouelañ 'rae en abeg d' an dud, en abeg d' ar bed, en abeg d' he flanedenn walleürus, en abeg d' hec'h emzivadelezh. Emzivadez e oa bremañ, hep tan na ti, emzivadez; mont a rae dre ar bed bras evel ar c'houmoul louet-teñval a dreuze pounner an oabl, evel ar gwent leizh a save diouzh ar parkeier hag a steuzie hep lezel nep roud, evel an noz spontus a viz Gwengolo...

18

Tamm karantez, tamm skoazell, tamm preder, digant den...

Skourjezet e oa bet gant ar gwalleur, ha taolet war hent ar c'holl. Ha d'en em zifenn n' he doa ken daeroù, ha glac'har, ha klemmoù, dres evel ar c'holenig dall a gemerer digant ar giez hag a stlaper en toull lec'h ma stourm ouzh ar marv gant gwilc'hadoù ankeniet.

- « O Jezuz ! Jezuz ! » a glemme a vare da vare.

Spontet e oa gant an noz ; en aner e klaske he daoulagad ur skleurennig : tra, e nep lec'h, nemet teñvalijenn du-pod, evel pa vije bet marv ar c'hêriadennou, ken dic'houlou, ken didrouz e oant, hep harzhadenn ur c'hi, zoken, pe storlok ur c'harr, pe garm un den - tra, nemet sioulder ar vered, ur sioulder karget gant taboulinadeg unton ar glav.

Kregiñ a reas ar bugel da leñvañ.

- « Bez fur, buzhugennig, bez fur... » Azezañ a reas, ouzh troad ur wezenn, lakaat e genou ar babig penn he bronn treut ha sec'h, ha selaou, selaou ouzh un trouz pell-pell, evel trouz an dour o lammat.

- « Ar vilin ! Ar vilin ! » a hiboudas.

Trumm e teuas goanag dezhi ; sevel a reas, ha mont buanoc'h gant he hent, kren-digren gant ar mall hag an aon.

- « Pietrouch ! Pietrouch ! » a huanadas. « Hennezh n' am c'haso ket kuit, nann, ne raio ket ! » Ha teneraet-holl e stardas ar bugel kreñvoc'h ouzh he brennid. « Pietrouchna ! »

Tammig-ha-tammig e teue en-dro karantez leun hec'h ene glac'haret ; dihuniñ a reas enni eñvorennoù nevez-hañv hag, eus a-dreñv he daeroù, e savas, bamus-dreist, skeudennoù an amzer-dremenet, da gentañ enno-holl Pietrouchna.

Adarre e leñvas ar bugelig gant ar riv hag an naon.

- « Tav 'ta ! » a c'hrozmolas en ur sevel he dorn, o kinnig skeiñ.

N' eo ket eñ a gaso anezhi kuit ! Hemañ bihan a zo e vugel - a soñjas fromet ha karantezus e pokas da zremm leizh ar babig.

Kreñvoc'h e save kroz an dour ha bremañ sed ma kleve ouzhpenn gwigour ar rod o treiñ.

Tevel a reas ar glav, hag adarre e yudas an avel e kern ar pupli - ar pupli hag a oa evel melloù korfoù-eskern a bep tu d'an hent - o fenn a-vrañskell ha gourdrouzus o boud. Eus ar goadeg, heñvel ouzh ur voger du a-hed ar wenodenn, e teue ur vouezh izel ha tristidik, a vije bet kredet e oa klemm ar gwez en deñvalijenn, pe ul leñv mouget gant an noz hag ar glav. Ha war an oabl izel e tremene bremañ, herrek, koumoul bras fetis ha du.

19

Un dra bennak braouac'hus, galloudek ha drouk a leunie ar bed, ken e skrijas Markicha gant ar spouron. Selloù skoerj a reas war he zro ha stagañ da redek, primañ m' helle, etrezek trouz kreñvoc'h-kreñv ar vilin.

Hag an avel da c'hwezhañ rustoc'h, da lammat war he lerc'h, gwech o vountañ war he c'hein ken e ranke stouiñ, gwech all o sparlañ an hent outi hag o strinkañ dour en he divskouarn, ken he deveze da chom a-sav evit tennañ hec'h anal.

Hogen atav e rede, rak aon he doa - gant ar pupli o hejañ o fenn a-us dezhi, o c'hourdrouz, oc'h astenn o skourroù noazh, evel bizied bras ivinet-hir, da dapout krog en he skoaz, da sachañ ar c'habell diwar he fenn, da grabisat he dremm - aon he doa, hag e-giz ur follez e rede.

Ne zeuas siouloc'h nemet pa dizhas ar chaoser a gase d' ar vilin.

Ken izel e oa an tiez ma ne save ket o zoennoù dreist da fardell al lennig, krenus he sked en deñvalijenn. Dievezh-kaer e tiskennas ar plac'h gant ar vrienn, redek tre er vilin, ha puchañ war ur sac'had bleud da ziskuizhañ un

tammig.

Leun e oa an ti bras gant uloc'h gwenn ha tanav a zalle an daoulagad. E skleur ar gleuzeur a-ispilh ouzh an treustoù, ne weled ken nemet un niver trepasoù hag ivez stummoù fetis un nebeut ardivinkoù pounner.

Krenañ 'rae pep tra e-kreiz ar bleud fu, brallañ, stroñsañ, redek, labourat ; krenañ 'rae ar plankeier riklus, krenañ 'rae ar mogerioù gwenn, krenañ 'rae ar sel hag e wiadoù kevnid bleudc'holoet, krenañ 'rae ar boestoù hir gwenn - hag a-dreñv dezho, er penn pellañ teñval-noz, e troe pikolioù rodoù du, a-ruilh warno froudad spoumek an dourioù louet, ken kreñv o lamm ma vralle diazez ar savadur ha ma klemme an douar.

Trouz padus ar vein bras o valañ dibaouez hag ivez, bep ar mare, galvad skiltr ur sonerez hag a rae da unan dilammout diouzh logig an darbarer, e korn ar vilin.

E kuzh e tostaas Markicha d' ar gambrig hag, oc'h azezañ a-dreñv un didouezierez, e c'hortozas habask.

Ne grede ket mont tre : rak tud all a oa gant Pietrouch. Harpañ a reas 'ta he c'hein ouzh ar speurenn ha chom eno, o selaou. Gwech d' ar wech e tifoupe unan bennak eus ar gambrig, ha war e lerc'h e tichale dre ar vilin ur wagennad goulou, c'hoarzhadennoù ha tommder.

Ar gambrig vihan hag izel a oa tomm-poazh enni ; en oaled vras e teve ur bern taouarc'h, glas e flammennoù.

E-tal an tan, un nebeut kouerien.

20

Leun ar salig gant c'hwez ar butun, an taouarc'h hag ar pesked grilhet.

Pietrouch, en e astenn war ar gwele e-mesk ar c'hrec'hin, a rae goap eus ar mezhvier a horjelle damgousket e-kreiz ar gambr.

- « Kae d' ar gêr, Mateo, anez e vi kannet gant ar wreg... »

- « Kanned ? Me ? Ar mestr ? Ne raio ket ! Va lakaat a raio en ur gwele bouk, ha reiñ din gwin-ardant gant behin, pe un dra bennak gwelloc'h c'hoazh... »

- « Gant ar moc'h e vi lakaet, ya, evit bout evet kemend-all ! »

- « N' on ket mezh ! Hag eñ ne lavariz ket dezhañ, d' ar yuzev : ro din gwin-ardant... hag al lampon-se en deus lakaet din e louzou milliget... e benn a droc'hin outañ, m' hen tou ruz... a droc'hin outañ... Gwin-ardant a c'houlennas ar mestr kaout - neuze, perak n' ac'h eus ket sentet ? Tuchantik e tapin ac'hanout dre da vlev melen, ha stlapet 'vi 'barzh ar stêr, yuzev an diaoul ! »

- « Mikael, ar seier ! » a c'harmas an darbarer o klevout sonerezig.

Sevel a reas ar paotrig a-zirak an tantad ha skampañ kuit, o lezel an nor digor.

En em ziskouez a reas Markicha war an treuzoù.

- « Meulet ra vezo Jezuz ar C'hrist... » a hiboudas. Lammat a reas an darbarer diwar ar gwele ha yudal :

- « Petra 'fell dit ? Skarzh ac'han, kiez lous ! »

Trantellañ a reas ar plac'h yaouank, ober ur sellad diskiant ouzh ar gouerien, stlepel ar bugel war gwele an darbarer, ha tec'hout...

- « Ur prof evidout, Per, » eme unan, flemmus.

- « Ur violoñsig brav, » a stagas un all, pa groge ar bugel da leñvañ.

- « Neb a ra e gañfard d' an nevez-hañv n' oul derc'hel soñj pa zeu ar goañv... »

- « Kemerit 'ta ar vuzhugenn pe mouget 'vo aze. »

Tapout a reas ur c'houer ar bugel hag e lakaat dirak an tan, an holl o sellout.

- « Daou viz en deus ar vuzhugenn, d' ar muiañ. »

- « Tennañ 'ra dit, Per, gant e fri 'giz un aval-douar. »

- « Darbarer 'vo ganit ha brav e labouro. »

- « Pe neuze 'vo kaset da vevel, hag e goumanant az po. »

- « Blejal a ra dispar : ograouer e vezo marteze hag evel-se az po gwenneien d' an eured ha d' an obidoù. »

21

- « An traoù dous ac'h eus debret, Per ; bremañ eo ret dit ober un tañva d' an traoù c'hwerv. »

- « Hag ur chevrenn eo ar vamm, neketa ? Ganti botoù-koad na dalvezont ket seizh tcheha, ur vrozha na gemerfec'h ket evit ur zloty, hag ur genou bras... ken bras hag ur gaoter... ur vaouez gouennet-mat... »

- « A-walc'h he gwalc'hiñ hag he c'hribañ brav, ha mat e vo d'ober tan e fornigelloù ar yuzevien. »

Didruez e c'hoarzhent goap, ken e tage ar paotr yaouank gant ar vezh hag ar fulor. Ha fiñval n' helle ket, rak paret e chome e zaoulagad war dremm wenn ar bugelig a oa ar gouerien ouzh e zivailhuriñ e-tal an tan, ken gleb e bilhoù lous ma save aezenn diouto.

Trumm e tilammas ar paotr e-maez ar gambr.

Ha nebeut goude e tregerne er vilin garmoù gouez ha trouz an taolioù.

- « Oc'h ober karantez emaint, » eme ur paotr.

- « Piv eo ar plac'h ? »

- « Markicha, merc'h da Jantek el Wola. Kaset eo bet kuit gant he mistri... kaset kuit gant he c'herent... da belec'h e vefe aet ? »

- « O ! o ! Ur mell targazh eo Per. »

- « Ur mell targazh... hag un hailhon fallakr. »

- « Pietrouch ! Pietrouch ! Na sko ket ! » a aspede Markicha. « Da vugel eo... met n' oulont ket mui va mirout da vatezh... n' oulont ket mui... neuze, da belec'h ez afen, emzivadez ac'hanon... da belec'h ? Pietrouchna ! O, Jezuz leun a druez, Jezuz !... Paotred, deuit war va skoazell, paotred. !... Jezuz Maria ! » a yudas, spontus he mouezh, pa dape ur mell taol troad e-kreiz he brennid.

Kent pell e tavas an tourni ; klevet e voe c'hoazh dor ar porzh o tigeriñ, trouz an taolioù adarre, ha neuze tra nemet gwigour unton ar rodoù-milin.

- « He lazhañ a raio ! »

- « O, nann ! Ne raio ket ! Re laouen eo ar c'hast : disammet eus he bugel ha bremañ, echu ar geusteurenn ! »

- « Ar giez ! Lezel ar bugel ha skarzhañ kuit ! »

Pa wilc'he an hini bihan kreñvoc'h-kreñvañ, e kemeras ar c'houer un tamm sukr diwar an daol, e bakañ en un tamm pilhoù, flastrañ anezhañ dindan e seul, ober dezhañ ur soubig en dour hag e lakaat e genou ar babig, a grogas c'hoantek da sunañ.

Ha Mateo, a vorede war ar gwele, da lavarout :

- « Me 'gembro ar bugel, ar paourkaezhig hep tad na mamm. »

22

- « Kemer 'ta, pa 'z out divugale. Ur saead bazhadoù a dapi gant ar wreg... »

- « Bazhadoù ? O, n' em bo ket. Ur vaouez vat eo... Ne sko morse... Trouz a ra. Garmiñ a ra. Met ur vaouez vat eo... Deus 'ta, bugelig... Gant ar mestr e teui... deus, bugelig... » ha prim en e venoz evel ma vez ar vezvierien atav, e savas, digeriñ e groc'hen dañvad leun-pri, ha stouiñ da gemer ar bugel.

- « Deus, mabig, deus... N' ac'h eus na tad na mamm. Me, ar mestr, a vezo tad dit. Ur paotr eo ? »

- « Evel just. »

- « Mat e vo da vesa 'r saout... ur mevel az po, mestr. »

- « Da gentañ 'vo ret dit kaout ur vagerez, pe ur vuoc'h nevez-halet. »

Ne daolas ar c'houer tamm evezh ouzh ar goapaennoù ; mailhuriñ ar bugel er pilhoù sec'het a reas, e bakañ e pastell e chupenn, ha mont e-maez ar gambr, start a-walc'h war e zivesker, o termal un disterig evelkent da gavout an nor ; an hent mat a ouezas kemer difazi, avat, ha goustad e savas gant ar vrienn, an avel o c'hwezhañ ken kreñv en e enep ma veze darbet dezhañ, a-wechoù, mont, d' an traoñ gant ar wenodenn ramp. Tizhout a reas ar chaoser, avat, treiñ da gleiz ha bale trema 'r gêriadenn, e dreid en dour rak dindan taolioù skourjez ar gwent e lamme an houl dreist ar fardell.

- « Arabat pipiañ, buzhugennig, arabat... laezh a roin dit, hag ur c'hoariell a blezhennin dit... brav e vezi er gêr, mabig, brav e vezi... gwenneien az po... ha dilhad... hag ur gontell a brenin dit er foar... hag ez i da vesa 'r saout... pe ar gwazi... arabat pipiañ, emzivadig... » a lavare, o terc'hel pastell e chupenn, evezhiekañ m' helle, gant e vizied morzet.

Tevel a reas, c'hoant dezhañ breugeudiñ, an avel yen ha put o choukañ en-dro e gomzoù en e gorzailhenn.

Lezel a reas ar chaoser da dreuziñ ar geunioù. Ar bezvenned kozh, stouet izel warnañ, a yude rangalonus er barradoù-amzer. Echu e oa ar glav, hogen yenskorn e sute an avel ha betek e zaoulin e sanke ar c'houer e-barzh an taouarc'h hag ar pri.

Goustatoc'h-goustatañ ez ae Mateo, poan dezhañ sachañ e zivesker e-maez ar fank ; ker bras c'hoant kousket en doa ma kerzhe damvoredet... ar yender hag ar gwent hepken ouzh e zihuniñ a vare da vare.

Tost e oa d' ar gêr.

Nebeutoc'h e horjelle ; trevariet e spered, avat, ne ouie ket da belec'h ez ae ; kerzhout a rae, evelkent, o talmeta gwech an amzer korn e groc'hen dañvad... ar bugel... Strebotañ a reas, hag e santas an anoued betek mel e eskern, pa oa difarle e zilhadr war e vruched noazh... Diskregiñ diouzh pastell e chupenn a reas, flapañ e zivrec'h ha kanañ :

O ! dinna, va dinna,

O ! breudeur omp, keta ?

Ha pa zeuy an Ankou

O ! ez aimp kuit hon-daou,

O!

Eus lez ar wenodenn, a-greiz ar fank, e savas, e respont, garmig izel, damvouget, ur bugel o hiketal...

Ne glevas Mateo netra ha morgousket e padas gant e hent.

(Brezhoneg gant Per DENEZ hervez an droidigezh esperantek savet war-eeun diwar ar poloneg gant Wlodzimierz Krzysztofowicz.)

Anaout ar werin a fell dimp dre m' he deus miret an ene hon eus kollet ; dre m' eo kalon hor gouenn, kig hor c'hig, spered hor spered. Anaout ar werin a fell dimp dre m' he deus ur gentel evidomp ; dre m' eo eno e kavimp marteze sichenn hon arz, hol lennegezh uhelañ ; marteze sichenn hor prederouriezh, hor buhez a-bezh.

ROPARZ HEMON.

GWALARN

gant Per DENEZ

En Helsinki ez eus muioc'h a zelwennoù d' ar varzhed eget d' ar bolitikerien. Rak, forzh pegen barrek e voe ar re-mañ, da zaou varzh e tle Suomi he buhez : Elias Lönnrot ... ha Johan Runeberg, ... na soñjas morse lakaat e c'hounid personel a-raok ar wirionez.

ARCHIE LAMONT

Small Nations, 1944.

Pal an nebeut pajennoù-mañ n' eo ket taolenniñ en un doare istorel, hag hep teurel kalz pled ouzh an talvoudegezh diouzhtu, al labour sevenet gant Gwalarn e-doug an naontek bloavezh ma voe embannet ; hogen, daoust pegen diaes eo barn gant ar spered muioc'h eget gant ar galon un dra ken tost ouzhomp, ken bezant atav en hon touez, klask ha dizoleiñ, kentoc'h, evit hor mad, an elfenn a reas eus Gwalarn, ha hi unan eus ar re nebeutañ lennet e-touez ar c'helaouennoù brezhonek, un oberenn ken dispac'hus ma 'z eo bet kemmet ganti penn-da-benn, ha da viken, doare al lennegezh vrezhonek.

Pa lavarar Gwalarn, e gwir, e lavarar muioc'h eget kelaouenn lennegel : doare-soñjal, doare sellout ouzh ar vuhez, doare bezañ ur rummad Breizhiz. Pa lavarar Gwalarn, e lavarar ivez prederouriezh vroadel vreizhat ha dieubidigezh speredel. E lavarar c'hoazh Breizh Atav. Rak n' eus ket tu da zisrannañ an daou anv-se : ganet e voe ar gelaouenn hag ar gazetenn en hevelep kreizenn, kenweet e chomas o buhezioù, e-giz ma vez kendeuzet politikerezh ha sevenadurezh e buhez pep pobl, daoust d' ar pezh a garfe Bretoned 'zo, laosk o c'halon kentoc'h eget izil o empenn, reiñ da grediñ d' ar re all ha dezho o-unan da gentañ. Ar gelaouenn oc'h ober gant ar brezhoneg, ar gazetenn oc'h ober gant ar galleg, ar gelaouenn o plediñ muioc'h gant ar gelennadurezh hag ar gazetenn muioc'h gant an abostolerezh, e sevenjont o-div an hevelep labour santel: ober eus ar vrogarantez vreizhat ur vroadelouriezh vreizhat, lakaat Breizh da vevañ, da vevañ bev-ruz, bev-tomm, dieub ha gwir, e kalon hag e spered ur bodad tud a c'hounezo, a-benn an diwezh, kalon ha spered ar bobl en he fezh. Kenderc'hel ne raent ken, a-hend-all, gant an erv boulc'het, un dek pe pemzek vloaz bennak a-raok, gant sinerien Diskleriadur 1911 ha rener Spered ar Vro : re voutin, re c'hoular eo lavarout 'ta e oant frouezh o amzer, lakaomp kentoc'h eginadur un had taolet e douar Breizh, evel e douar pep bro vihan all, gant Doue ma n' eo ket gant tud aet skuizh hag o klask neveziñ, pe c'hoazh efedoù rekis un emdroadur tonket, hervez menoz ar ret istorel ken ker da brederouriezh Roparz Hemon. Hag e oant, un tammig. Muioc'h c'hoazh, avat, e oant ar fetisadurioù eus personelezhioù kreñv dichadennet enno ar youl-c'halloud vreizhat.

25

En un emsav bihan nevez-c'hanet a-seurt gant hon emsav-ni, e-lec'h n' eus tamm hengoun politikel - politikel amañ e ster ledan ar ger - da zerc'hel ar frammataerien stag-ha-stag, e-lec'h ez eus, n' eo ket un engroez aes-meurbet da ren evel er strolladoù bras, met en enep tud douget d' o fenn o-un, oristaled alies, dres o stourm pep hini anezho a-enep an engroez ha tec'het dioutañ, ez eo personelezh ar renerien a bouez kalz brasoc'h eget er broioù kozh diazezet-mat. Pep kevredad, pep kelaouenn a zo da gentañ-holl un den. Gwalarn a zo da gentañ-holl Roparz Hemon. Hag ur rener dedennusoc'h - kevrinusoc'h a lavarfen - e bersonelezh a vefe diaes kavout. Kreñvoc'h ennañ an intellekt, ar meiz poella taer, eget na oa bet e nep hini eus an emsaverien gent, anezho holl tud en ur pezh, o heuliañ en emgann luskoù o c'halon kentoc'h eget urzhioù o spered ; tizhet gantañ ur seurt sioulded c'hwerv na c'hell bezañ kavet nemet en tu-hont d' an dic'hoanag, ha roget atav gant an dic'hoanag peurbadus ; kevrinadel a-walc'h evit aberziñ e vuhez d' un uhelvennad, ha re lemm e boell evit chom hep c'hoarzhin kriz war an aberz-se ; balc'h, pe lent, evel martoloded ha kouerien e vro, met helavar ivez ; taer pa varn an oberoù, habask pa varn an dud ; frometoc'h kalz gant kened ar boan denel eget gant braventez ar maezioù ; anat-skrijus dezhañ talvoudegezh dibriz pep munud o tremen, ha ken anat-all anereded-

natur strivoù mab-den. Kement-se n' eo ket hepken danvez-studi eus an dibab d' an eneveizioniezh ; kement-se, pe abeg, pe efed, a zo stag ouzh oberenn Roparz Hemon evel ar stumm ouzh an danvez. Ha war skramm pederventek an istor, en em zispleg Gwalarn evel kenefed daou nerzh mui-pe-vui anav deomp : red menoziadel an emsav ha personelezh he rener.

26

« Falsentez, setu kontamm hor barzhoniezh », en deus skrivet Roparz Hemon un tu bennak. Gallet en defe stagañ ouzhpenn, hag eñ o kregiñ gant e labour en aergelc'h rannvroel Breizh ar goude-Brezel Bed Kentañ : kontamm hor buhez a-bezh. Heñvel ouzh ar C'houc'houlin distrujer-spesoù en em ziskouez Roparz Hemon neuze, hag e labour a zo aes hen termenañ e berr gomzoù : ur striv diblegus ha dizaon eo bet da dizhout ar wirionez ha d' ober dezhi ren e pep lec'h. Anaout : ar bazenn gentañ, ar bazenn retañ, kent seveniñ, a-benn seveniñ. Anaoudegezh, gouiziegezh, deskadurezh : gerioù a gaver dibaouez e Gwalarn, a zo evel ur stur d' he labour. An debron-gouzout, ar youl-anaout, hag ur seurt mall santel, arouez ar mareoù meur, a grog en holl : amzer gollet a zo da c'hounit en-dro, gwad nevez da zegas d' ur c'horf blin, menozioù fresk d' un empenn goullo. Ken ez embanner, evit ar wech kentañ en istor ar brezhoneg, ur gelaouenn n' eo ket gouestlet d' al lennegezh diduellañ pe d' ar bruderezh brizhskiantel, met a vez fonnusoc'h enni, gwall alies, ar pennadoù-studi eget ar c'hontadennoù pe ar barzhonegoù. Gwirionez er meizadur, dre ar ouiziegezh, gwirionez en ober, dre an urzh : a-drugarez da Walarn o deus trec'het, hiziv an deiz, war direolder diskempenn ha fuilhet ar rannvroelerezh, ar garantez evit an doareoù resis ha sklaer hag an doujañs evit an deskadurezh vrezhonek ar barfetañ.

Morse n' eo bet lakaet en arvar, gant ar re stag an disterañ ouzh an emsav, ez eo Breizh, dre anien, ur vro, hag ar brezhoneg ur yezh : an diforc'h soutil etre mammvro ha rannvro n' eo bet biskoazh nemet un dro-bleg politikel eus ar gasausañ pe zoken, gwashoc'h c'hoazh, un taol-esa difrouezh da zigablusañ, war an dachenn venoziadel, un divarregezh pemdeziek da vevañ hervez an uhelvennad hag ur seurt laoskoni vezhek dirak an dlead. En e zoujañs hogos kevrinadel evit ar wirionez, ne c'helle ket Roparz Hemon rannañ Breizh er fed diouzh Breizh er spered, en e c'hoant klañvidik d' ar fetis, ne c'helle ket bezañ laouen gant ur Vreizh er faltazi pe er galon hepken ; peogwir e oa Breizh ur vro, hervez meiz, e ranke ivez en em ziskouez evel ur vro en he stummoù-bezañ, ha labour Gwalarn a voe broadelaat, dre reolenn, ar stummoù-bezañ-se a c'helle-hi kaout levezon warno : da lavarout eo speredelezh, yezh, lennegezh.

A-raok, hag a-benn, sevel ur speredelezh vroadel, avat, e oa ret kas da netra ar « c'healioù treuz » hag ar « gevier o ano lorbus » maget gant brizhdeskadurezh ar c'hloerdi hag ar c'holaj-proviñs, da gentañ-holl ar gredenn e peurvadelezh ha dreistelezh sevenadur Bro-C'hall : ampart-tre, hag ur wech evit mat, e voe graet an dilastezañ e romantig Bimbochet.

27

Meizet neuze gant Breizhiz na c'hellent ket bezañ rannvroidi ken, e voent lakaet d' en em santout ur vroad dre un darempred dizehan ha war-eeun gant ar broadoù all. « Me 'garfe gwelout Breizh o vont war hentoù ar bed, goustad, war droad, evel ur pirc'hirin. » Ha gant Gwalarn e voe degaset da Vreizhiz teñzor al lennegezhioù estren, broudet an emskiantidi da zeskiñ yezhoù, desket dezho benveg an divizoù bedel, an esperanteg, ha displeget da Vreizh he dlead, n' eo ket e-keñver Bro-C'hall, met e-keñver ar C'hornog hag e-keñver Europa : mare an etrevroadelezh eo bet mare Gwalarn hag a-se, seul welloc'h, mare ar vroadelezh : diwar studi ar prederouriezhoù estren eo bet roet d' ar vrogarantez vreizhat, betek-hen un trivliad dispis ha romantel-kenañ, ur stumm speredel ha meizadel a-vremañ. Dre bleustradur ar broioù all, dreist-holl ar re vihan evelti, eo bet lakaet Breizh d' en em anavezout en he broadelezh ha, savet diouzhtu da renk ur vro, da gemer perzh e buhez ar bed dre he yezh.

Rak ar yezh, enni hepken mouezh ar wirionez, a zo bet embannet gant Roparz Hemon he zalvoudegezh vroadel, ha roet dezhi al lec'h aroueziel a vez roet e pep bro da yezh ar vro : gant Gwalarn eo bet diskaret ar feiz en un divyezhegezh vezhus a vire ar galleg d' an dud uhel hag ar brezhoneg d' ar baotred-saout, ha gant Gwalarn eo bet distaget ar brezhoneg diouzh pep bruderezh estren dezhañ. Doujet eo bet ar yezh evel ardamez ar vroadelezh ; ouzhpenn an dra-se : evel benveg-natur ar vroad. Ha dre he lakaat, ez-yezhoniel hag ez-skiantel, a-live

gant yezhoù all ar bed, ez eus bet graet diouti skrin ene ar ouenn ha meleziour he lorc'h.

Er bed a-vremañ n' eus ket a yezh hep lennegezh. Da saveteiñ an eil koulz hag eben, un doare hepken o broadelaat. Reiñ dezho un dalvoudegezh, danvezel koulz ha meizadel, e buhez ar vro : ar yezh, benveg dereat ; al lennegezh, « digoradur d' ar spered ha fromadur d' ar galon ». Didruez e skourjez Roparz Hemon furlukinaj ar rannvroelien bamet - a roont da grediñ - dirak kement pezhig diot tarvet e trefodach, ha lakaat a ra degemer e Breizh stummoù empennel koulz ha micherel lennegezh e amzer : en un taol ez eo savet ar skridoù brezhonek, hag i dibaot marteze, da zerez prederouriezhel hag eneoniezhel ar sevenadur etrevroadel. Leun-chouk int a venozioù, hag an estlamm ne sav ket mui diwar iskisder ar stummoù-skrivañ, rak eeun-souezhus ez eo brezhoneg Gwalarn, met diwar al leunder speredel, klotder ar stumm gant ar menoz. Dre ar wirionez eo bet tizhet ar gened - pe marteze ne deo ar gened nemet un doare-bezañ fromadurel eus ar wirionez.

28

Pa vezo graet istor ar pobloù keltiek e-doug an eil milved kristen - da lavarout eo e-doug maread o c'hiladeg hag o sklavelezh - e vezo klasket diskleriañ, gant skoazell holl skiantoù-imbourc'hiñ ar spered, ar perag eus o c'hwitadennoù diziwezh : hep mank ebet int bet war-lerc'h, ar pobloù kaezh, hag atav int erru e toull dor an Istor pa oa dorn an tonkadur ouzh he serriñ. E Breizh e kollomp hor roueed brezhoneger d' an ampoent ma krog lennegezh an noblañsoù d' ober berzh ; ez a hor bourc'hizien gant ar galleg pa sav ar rummad-se al lennegezhioù broadel ; emañ bremañ hor pobl otizeskiñ, prim-ha-prim, he yezh, dres pa zibab emroadur ar bed sichennañ ar vuhez lennegel n' eo ket mui war ar vourc'hizien met war ar werin, ken ez eus da gaout aon na c'hoarvezfe adarre evel en amzer ar Gonideg ha Kêrvarker, ma voe klasket dasorc'hiñ ar misterioù kozh pa varve an hengoun anezho. An abeg da gemend-all a zrouziwezhoù eo hemañ : pleg an holl Gelted, Breizhiz er penn-kentañ holl, d' an treuzvarc'hata. Dre laoskentez-kalon, pe dre leziregezh, pe dre ziuver a feiz, e tilezer an uhelvennad, en e c'hlander, evit tennañ, digant ar galloud o ren, aotreoù hep kalz pouez : pa n' eus, avat, nemet ar galloudoù war ziskar a asantfe biskoazh selaou ouzh enebourien guzh, en em gav buan hor Breizhiz re fin en ul lestr o vont d' ar strad, an nerzhioù nevez o sevel a-enep dezho ha, gwashoc'h c'hoazh, disteraet o emsav a zo bet distrujet a-youl-gaer, en troioù-kamm diplomatek, an diazez menoziadet anezhañ. O selaou ken mouezh e galon, e karantez gant ar wirionez, ken ali e boell, n' oule ket degemer « ar skeud evit an dra », o santout hag o kompren e vez atav « an huñvreoù kaer trec'h d' ar bed », en deus nac'het dalc'hmat Roparz Hemon kemer an hentoù-tro, plegañ d' ar gorvigellerezh speredel, serriñ e zaoulagad war kiriegezh Vreizhiz e distruj o bro, hag ober al lez da vandarined vihan an isprefedtioù. Gouzout a ouie, evel hennezh all a rae d' ar menezioù dont en e vetek, e vez a-walc'h krediñ en huñvre evit ober dezhañ dont da wir, e vez awalc'h bevañ an huñvre evit ober dezhañ bezañ. Ne deas ket gant ar re all da sevel chaoserioù traezh ouzh al lanv : goustad, gant amzer ha preder, ha pell diouzh ar gourlen, e sichennas war ar reier ar c'hastell a dorrfe outañ tonnoù ar reverzhi c'hall. Hag hiziv, marv ar c'helaouennoù pobl, marv an embannadurioù pobl, marv ar c'hoariva pobl, dre m' o doa c'hwitet ober da Vreizhiz santout pegen ret e oant dezho, da lavarout eo dre na oant ket deut da vezañ arouezioù broadel, en em ginnig skol Walarn evel diwezhañ goanag ar brezhoneg da badout, evel dastumlec'h nerzhioù an advriezhonekaat. Ha bremañ, p' emamp o kregiñ gant eil lodenn al labour adsevel Breizh : mont d' ar bobl, ha p' hon eus etre hon daouarn ar binvioù goveliet ken kaer deomp gant Roparz Hemon hag e genstourmerien, ur yezh leun, ul lennegezh yac'h, ur vrogarouriezh virvidik hag ur speredelezh yaouank, e verzer mat pegen sot e oa an tamall graet gwechall ouzh Gwalarniz : e oant dilettanti, sparlet warno dor o zour olifant hag o vevañ sioul er-maez eus trubuilhoù hag ankenioù ar re a oa Breizh e kig, kouerien-diarc'hant, martoloded hep gwerzh d' o feskerezh, ha klaskerien-vara truilhennek. E gwir, ma tistagas Roparz Hemon ar brezhoneg diouzh an abostolerezh relijiel, diouzh ar furlukinerezh rannvroel ha diouzh ar vourc'hizelezh laosk, e voe dre un doujañs dreist ouzh gwerin gaezh, ouzh gwerin gasaet ha goapaet hor bro : ar werin hag a zo ene, ha nerzh, ha goanag, ha yec'hed Breizh. Ha sur on, p' emañ o c'houzañv en digenvez poanioù ar

Pirc'hirin, e kav frealz ar muiañ er soñj ma vezo e labour, un deiz, un andon a eurvad danvezel koulz ha speredel, da rummadoù ar re izel hag ar re baour.

« Dindan pluenn ar skrivagner ar gwellañ, e teu atav ur ger a re pa fell dezhañ echuiñ brav ur frazenn, » a lavaras Nietzsche en e stumm kriz ha dichek. Roparz Hemon, avat, feal evel ar mor a ganas muioc'h eget forzh pe varzh breizhat all, n' eo ket ar seurt skrivagner a gomz Nietzsche dioutañ, ur skrivagner a vije e skridoù evitañ ur minic'hi a dec'her ennañ diouzh gwirionez rust ar bed : ur stourmer ez eo, a zo al lennegezh evitañ un hent war-du ar frankiz : « Dieubomp ar spered ha dieubet e vo pep tra. » Ha gant Gwalarn, e mare meur an emadkavidigezh, eo dieubet spered Breizh : poellekaet ha fetisaet ar vroadelouriezh vreizhat, ha lakaet Breizh da vevañ, e bed ar menozioù, e-giz ur vro. Evel skrivagner e vezo meulet Roparz Hemon : rak lakaet en deus ar gened e servij Breizh. Evel rener e vezo heuliet : rak gouezet en deus reiñ d' hor buhez speredel an diazez nemetañ a c'hell dellezout dezhi, hini ar wirionez vroadel. Hag evel den e vezo karet : rak da Vreizh dismegañset, ha d' he fobl sklavet, ha deomp, en deus roet, n' eo ket ar pep gwellañ dioutañ e-un, hogen pep tra.

1925 - 1950 - 1975

gant Roparz HEMON

I. - 1925-1950

Ar palevarzh kantved tremenet a zo bet leun a zarvoudoù. Muioc'h a zo c'hoarvezet etre 1925 ha 1950 e Breizh eget etre 1800 ha 1925. Doue ra vo meulet, daoust m' en deus graet dimp paeañ ker ar blijadur hon eus bet.

Ul lennegezh krouet

Fae hon eus graet e-pad pemp bloaz warn-ugent war hol lennegezh kozh. O lakaat er-maez Barzhaz Breizh, pezhioù-c'hoari Malmanche ha barzhonegoù Bleimor (ha c'hoazh I!), ne oa bet skrivet, d' hor menoz, nemet disterachoù e brezhoneg. Ur menoz diot e oa. Hogen da vezañ yaouank e ranker bezañ un tammig diot. Diwar ar gredenn-se e voe savet Gwalarn. Al lennegezh krouet gant ar gelaouenn-se, mat pe fall, a oa disheñvel da vihanañ diouzh ar pezh a oa bet araok. Ne voe ket krouet evit ar werin. Krouet e voe evit ar re a anvemp ar vrientinien, ar sturierien, ar sternataerien, hag all.

Bez' e oa 20 anezho e 1925. Bez' ez eus 200 anezho e 1950. Ur rummad skridoù moulet, ha 180 a dud stummet, setu aze, berr-ha-berr, labour pemp bloaz warn-ugent.

Ar sturierien

Stummidigezh ar bagadig sturierien-se, - ha n' eo ket hepken gant Gwalarn e voe graet, hogen ivez gant Breizh Atav, Stur, Sav, Studi hag Ober, ha kelaouennoù all ; gant Ober ; gant Ar Framm Keltiek ; gant Roazhon-Breizh ; gant ar skolioù hag ar c'hampoù-hañv ; gant Ar Brezhoneg er Skol ; hep menegiñ levezon tud evel Vallee, Meven Mordiern, Y.-V. Perrot, L. Herrieu ha Sohier, - a zo bet diazez ar stourm.

E 1925 e oa Breizh ur vro bet skrapet diganti he renerien. E 1950 he deus miret darn anezho. Setu aze ar c'hemm en he flanedenn.

Ar yezh

Diwar ur boultrenn rannyezhoù e voe graet ur yezh, en-dro d' ar stern dir aozet gant Ar Gonideg ha Vallee.

31

Ur yezh lennegel da gentañ, eus 1925 betek 1941. Adalek 1941, ur yezh Stad.

An devezh brasañ en istor ar brezhoneg a zo bet an 8 a viz Gouere 1941. Evit ar wech kentañ abaoe donedigezh hon tadoù-kozh eus Breizh-Veur, - deuet oant, n' eus arvar ebet da gaout, rannyezhoù hag all, e voe peurunvanet stumm skrivet hol lavar. Un emglev a dalvoudegezh vroadel e voe emglev an 8 a viz Gouere : ar gor e kof hor yezh troc'het-krenn.

Un dlead e vefe d' ar Vretoned lidañ bep bloaz an 8 a viz Gouere evel unan eus o gouelioù-bro.

Pevar bloavezh talvoudus

Er palevarzh-kantved tremenet e c'hoarvezas ur burzhud : e-pad pevar bloaz, eus 1940 da 1944, e tremenas un avel a frankiz war Vreizh ; pep gwir Vreizhad a c'hellas labourat hogos didregas, hag e vleunias buhez ar spered.

E-doug ar pevar bloavezh-se e teskas ar Vretoned emskiantek e oant gouest da blediñ gant o bro o-unan, ur gentel ha n' int ket tost da ankounac'haat. An eost a ziwano diwar an had lakaet en douar neuze, temzet gant ar poanioù kriz gouzañvet e-pad an heskin a zeuas da heul.

Ar bobl

E-keit ha m' edod o stummañ renerien, edo an divreizhekaat hag an divrezhonekaat oc'h ober o reuz e-mesk ar werin.

Ken sklaer eo an abegoù, n' eus ezhomm ebet o displegañ amañ. Unan hepken a rank bezañ meneget : ar stourm evit ar brezhoneg a oa aozet fall-tre.

Diwar 1930 pe war-dro, e lakais va holl breder gant ar gudenn-mañ : penaos aozañ stourm ar yezh e-touez ar bobl ? Daou dra a oa anat :

- 1) aozet e tlee bezañ gant ar brasañ aked ;
- 2) aozet e tlee bezañ en un doare nevez.

Brezhoneg Eeun

Eus holl niverennoù Gwalarn, an hini bouezusañ ha talvoudusañ e-keñver an amzer da zont eo an niverenn 83 : Alc'houez ar Brezhoneg Eeun, 1935.

Setu amañ, dre vras, ar pezh a soñjis :

1) Ar vrezhonegerien, daoust na zesker ket dezho lenn o yezh er skol, a c'hell hag a gar lenn brezhoneg.

2) Ne lennont ket ha ne lennint ket levrioù skrivet e brezhoneg glan ha diaes.

32

3) Ne fell ket dimp, diwar abegoù broadel, reiñ dezho levrioù skrivet e brezhoneg aes hag hanter c'hallek.

4) Ret eo eta ober gant ur yezh aes ha glan war un dro.

5) Geriadur ar yezh-se a dle bezañ graet.

Ur skol nevez a yezhourien, C. K. Ogden an hini anavezetañ anezho, a oa bet o pleustriñ war ur gudenn damheñvel. Ne oa ket evit harpañ ur yezh vihan. Evit ledañ ur yezh vras e oa. N' em boa da ober nemet dastum frouezh o labour. Tamm-ha-tamm, goude pemp bloavezh a studioù hag a arnodennoù pemdeziek war un dachenn na oa bet biskoazh difraostet gant keltiegour ebet, nerzh hag efedusted pep ger e-keñver an displegañ menozioù, e teuis a-benn da sevel ur roll, ennañ war-dro 1.400 a c'herioù, ar roll a embannis e 1935. Ar roll-se a oa savet ken start n' am eus ket bet ezhomm d' e gemmañ abaoe.

Etre 1935 ha 1950, siwazh, n' em boe ket amzer da skignañ ar Brezhoneg Eeun evel m' am dije karet. Ne voe ket lakaet da dalvezout war Arvor, pezh a voe ur fazi.

II. - 1950-1975

N' eo ket hep krenañ e skrivañ 1975. Piv a oar pelec'h e vimp neuze, ha pere ac'hanomp a vo c'hoazh e buhez ? Koulskoude, bez' e c'hellomp atav sevel taolenn al labour da seveniñ.

Mont d' ar bobl

Mont d' ar bobl diouzhtu.

Gounit asant ar bobl e-pad ar palevarzh-kantved a zeu, aze emañ an dalc'h. Ur gentel a zeu dimp eus Iwerzhon : n' eur ket deuet a-benn c'hoazh er vro-se da lakaat ar bobl da garout o yezh, ha da heul emañ strivoù kalonek ar stourmerien war var da vont da goll.

Heñvel a c'hoarvezo e Breizh ma talc'h ar stourmerien da skeiñ hep urzh evel m' o deus graet a-hed an 19-vet hag an hanterenn gentañ eus an 20-vet kantved.

N' eus nemet un hent reizh :

1) diazez ar stourm : ar Brezhoneg Eeun ;

2) binvioù ar stourm : ur bern skridoù, - skeudennoù, skritelloù, deiziadurioù, almanakoù, levrioù bihan etre 40 ha 100 pajenn, plijus da lenn pe talvoudus da gaout evit ar vuhez pemdeziek.

3) doare ar stourm : mont a di da di d' o gwerzhañ ; ar skouer a zo bet roet gant Balb ; ivez o gwerzhañ er foarioù, er gouelioù, er pardonioù, er bodadegoù.

33

Ar milion a dud a gomz brezhoneg a zo da c'hounit da gentañ, sklaer eo.

Met an daou vilion ha na gomzont ket brezhoneg a ranker labourat en o mesk ivez. Evit ar re-mañ : pennadoù diwar-benn ar yezh er c'hazetennoù gallek a lennont, levrioù doare nevez da zeskiñ ar Brezhoneg Eeun.

Ar skol

Arabat kontañ re war ar skol, keit ha na vo ket renerezh uhel ar gelennadurezh etre daouarn gwir Vretoned.

Ar brezhoneg, spi hon eus, a vo kelennet er skolioù muioc'h-mui. Hogen ur fazi bras eo krediñ e vo saveteet ar yezh dre ar skol hepken. Amañ ivez ez eus skouer Iwerzhon : ar yezh e pep skol, ha koulskoude atav er-maez eus buhez an dam vuiañ eus an dud.

Al lennegezh uhel

War dachenn al lennegezh uhel, aon ebet da gaout. Al Liamm a dalv kement ha Gwalarn, Kaieroù Kristen kement ha Studi hag Ober. Abeozen, Benead, Youenn Drezen, Maodez Glanndour, Langleiz, Roperzh Ar Mason, Jarl Priel ha kalz a skrivagnerien vrudet all n' int ket marv ; pezhioù-c'hoari Malmanche n' int ket holl embannet ; hag e-touez ar skrivagnerien yaouank ez eus darn a raio koulz hag ar re goshoc'h. Nemet e tiwanfe ur rummad skridoù a c'hiz nevez-flamm, - n' eus arouez ebet anezho evit c'hoazh, - ne vo ket a droc'h en hol lennegezh goude 1950.

Ar yezhoniezh

Gant marv Vallee, avat, e c'heller lavarout e voe klozet ur pennad en istor hor yezhoniezh, unan a badas war-dro ur c'hantved, hini Kervarker, Ernault, Loth ha Vallee.

Amañ ez eus ur c'hemm bras etre Breizh hag ar broioù keltiek all. E Kembre hag en Iwerzhon, un den douget d' ar studioù yezhoniezh a gav ul lec'h e Skolioù-Meur hag Ensavadurioù-Imbourc'h. Eno e c'hell kelenn ar re yaouank. E studiennoù a vez moulet e kelaouennoù gouiziek, pe embannet a-berzh-Stad.

E Breizh ez eus un nebeut tud ampart war ar yezhoniezh vrezhonek ha keltiek. Pellaet e vezont diouzh ar c'hadorioù-kelenn.

Studi ar yezhoniezh, avat, a rank mont war-raok. Evit mont war-raok e tle bezañ aozet, lakaet en ur stern strizh a-walc'h.

34

Ur seurt stern a voe savet e 1941 : ar Framm Keltiek, daoust na oa ket graet evit ar yezhoniezh hepken. Kentañ preder enebourien Vreizh e 1944, a voe, evel just, diskar ar Framm Keltiek, - e gorf, da vihanañ, rak e ene ne varv biken.

O tont er-maez eus an toull-bac'h, e 1946, e komprenis e vije ret sevel ur greizenn-studi. Kompren a ris ivez ne c'helle bezañ savet nemet tramor. Rak se dreist-holl ez is da chom en Iwerzhon. Diwar 1947 em eus poaniet, e-pad va amzer vak, da brientiñ ar greizenn-se. N' he deus ket a anv c'hoazh, nemet Skol Uhel ar Brezhoneg marteze. Plijet gant Doue ma teuo gant an amzer da vezañ Skol-Veur Dieub Breizh. Ar skoilhoù war an hent a zo brasoc'h eget ma kreden. Evit bremañ, emañ an had oc'h eгинаñ en deñvalijenn.

Kenurzh

Edon o sellout en deiz all ouzh niverennoù kelaouennoù breizhek eus derou ar c'hantved-mañ. War-dro an hanter eus ar pennadoù a oa skrivet a-enep ur Breizhad bennak : tabutoù bihan, a ra dimp c'hoarzhin bremañ ; arouez ur spered bugel, ha netra ken.

Kement den a labour evit Breizh a dleomp sellout outañ evel ouzh ur c'heneil, ha n' eo ket evel ouzh un enebour, ne vern pegen disheñvel e ve e venozioù diouzh hor re, zoken ma klask ober droug dimp. Frouezh a c'hellomp tennañ diouzh e labour, zoken ma n' eo ket labour graet mat, diouzh hor menoz. Kevrediñ an holl strivoù en ur vro sujet evel Breizh a vefe risklus-tre. Aesoc'h e vefe d' an estren distrujañ ur c'hevredad meur, aozet-galloudus, eget ur bern kevredadoù bihan, a seblant bezañ gwan. War dachenn ar stourm sevenadurel e rankomp c'hoazh kemer skouer diouzh doare brezelekaat ar Chouanted.

Nag alies em eus gwelet kenvroiz digalonekaet gant eneberezh kenvroiz all
outo ! Pa sav ur Breizhad a-enep deoc'h, e-lec'h tabutal, kendalc'hit da ober.
Gant ar ger-stur-se en ho spered, e viot div wech kreñvoc'h en emgann.

Buhez hep aberz n' eo ket buhez kaer.
Thomas-G. MASARYK.

An anvioù-lec'hioù-mor etre Gwaien ha Kameled, hag evezhiadennoù all war brezhoneg enez Sun

gant Yann-Nouel GUARDON

Kavet e vezo amañ un nebeut evezhiadennoù, dreist-holl diwar-benn ur rollad anvioù-lec'hioù-mor bet dastumet etre Gwaien ha Kameled. Ar rollad e-unan a vezo embannet, d' an hevelep mare hag ar pennad-mañ, war an **Annales Hydrographiques**, kelc'hgelaouenn Servij ar C'hartennoù-mor (**Service Central Hydrographique de la Marine**). Ar gelc'hgelaouenn-se he deus embannet dija e 1949 ur rollad all, bet dastumet gant an Ao. Cuillandre etre Enez Eusa, Konk Leon hag an Aber Iltud. Evel ma oar al lenner marteze, an Ao. Dyèvre, Rener Servij ar C'hartennoù-mor, eo hag en deus goulennet d' un nebeut brezhonegerien, war un dro desket a-walc'h ha boazet ouzh an traoù hag an dud a vor, ober enklaskoù er c'harterioù-mor evit gellout, da c'houde, reizhañ an anvioù mastaret war ar c'hartennoù. Kalz anaoudegezh-vat e tleomp magañ e-keñver ar Breizhad mat-mañ, evit bezañ permetet ha boulc'het ur seurt labour, ken talvoudus evit ar brezhoneg mar deo kaset da benn. Enklaskoù all a zo war ar stern, pe a vezo graet e-pad hañv 1950.

Diaes a-walc'h ez on en em gavet dirak kudennoù an doare-skrivañ. N' eo ket, avat, kudennoù an hini kozh hag an hini nevez. War ar poent-se, n' em eus ali ebet, hag e fell din chom er-maez a-grenn eus an tabut. Er gelaouenn-mañ, ar gelaouenn nemeti a c'hell embann seurt pennadoù e brezhoneg, e implijan ar skrivadur nevez, hini 1941, dre ma 'z eo bet ar skrivadur-se dibabet gant renerien ar gelaouenn. Em rollad-anvioù, e implijan ar skrivadur kozh, hini 1907, dre m' eo bet dibabet evit an embannadurioù war an Annales Hydrographiques, kelaouenn a-berzh stad, kelaouenn nemeti evit moulañ an anvioù da vezañ implijet war ar c'hartennoù-mor en amzer da zont.

Hogen, un dra all a zo : gant peseurt yezh e vo graet ? Hini ar bobl, pe hini al lennegezh ? Arabat ankounac'haat ez eo anvioù-lec'hioù ar re-mañ hag, e brezhoneg lennegel, eo bet kemeret an anvioù-parrezioù evel ma vezont distaget gant ar bobl : **Lopre** evit **Lok Brevaler**, **Planiel** evit **Pleudaniel**. Lavaret eo bet dija gant hiniennoù ne oa ket mat an doare-mañ (1), hag e c'heller soñjal ez eo gwelloc'h alies ar stummoù a-berzh stad, daoust ma vefe meur a dra da wellaat enno.

(1) Gwazgwenn. Kudenn an anoiu-lec'hioù brezonek. Studi hag Ober, niv. 16, Nedeleg 1941, p. 18-20 (fur-tre evezhiadennoù ar pennadig-se) .

Evit an anvioù-mor avat, petra a vo lakaet, da skouer, evit ar garreg anvet **Tevennec** war ar gartenn a-vremañ, ha **Tavinnog** gant tud Enez Sun ha Kleden ? **Tevenneg** eo ar ger reizh, eveljust. Hogen, daoust hag hon eus ar gwir da lezel a-gostez **Tavinnog** ? Pell amzer on chomet a-sac'h dirak ar ger-mañ, ha kalz gerioù all. A-benn ar fin, n' em eus ket diskoulmet ar gudenn en hevelep doare evit an holl c'herioù. Lakaet em eus peurliesañ an dibenn **-ok** evit **-ek**. Lakaet **Tavinnog** ivez. N' em eus ket lakaet **ineaval** evit **aneval**... Aes e vo pismigañ, a-dra-sur, evit ar skrivadurioù bet dibabet er rollad-se. Klevit koulskoude. Pa oan bugel, ez aen da zeskiñ neuial da Borzhtrein e Brest, gant Nouel Kerdraon, anavezet mat gant paotred ar sportoù ; aze e c'hellen lenn, e logell baour ar « *Club Nautique Brestois* », merket war ur skritell gant Nouel, ar gerioù-mañ : « *avant de critiquer, voyez si vous pouvez mieux* » (araok pismigañ, gwelit hag e c'hellit ober gwelloc'h). Ar memes tra eo e lavaran amañ. Hag e lavarinn ouzhpenn : skrivit d' an Ao. Dyèvre (13, rue de l'Université, Pariz), sammit ul lodenn eus an enklask ganeoc'h, ha rediv an aodoù gant Tontoñ Klet ha Tontoñ Mazo evit reizhañ ar c'hartennoù-mor. Forzh penaos e skrivot hoc'h anvioù, skritur 1907 pe hini 1941, hini ar rannyezh pe hini al lennegezh, kalz gwelloc'h e vo eget war ar c'hartennoù a-vremañ.

Koulskoude, ma ne vefe ket fur en em zrailhañ evel kustum, e vefe mat, a gredan, eskemmañ menozioù war doare-skrivañ an anvioù-lec'hioù, ha n' eo ket hepken re ar mor. Emeur bremañ o sevel ur gartenn nevez evit an douar, 50.000vet he skeul. Pell 'zo eo bet boulc'het honnezh e Reter hag e Gevred Bro-C'hall, hag ivez tro-dro da Bariz. Gwehall, ne dae ket buan war-raok, met bremañ n' eo ket heñvel : divizet o deus an ijinourien implijout hiviziken al luc'hskeudennoù diwar girri-nij (*photogrammétrie* e galleg) evit tresañ al linennoù-uhelder. Er mod-mañ e c'heller kaout spi e teuint betek Breizh-Izel hep re a zale. Aze, avat, e vo ul labour spontus gant an anvioù-kêriadennoù ha tiez strewet war ar maez. Rak divizet eo bet ganto, war am eus klevet, na vefe ket kemeret an anvioù evel m' emaint bremañ war ar gartenn er 80.000vet. Graet e vo enklaskoù ha reizhet pep tra. Daoust ha ne ve ket tu d' en em glevout en araok ?

37

I

DOARE-ENVEL AL LEC'HIOU GANT AN DUD A VOR

Pep hini a oar e c'hell c'hoarvezout kemmoù en anvioù-lec'hioù-douar. Dre vras koulskoude, an anvioù-se a zo padus-kenañ. Meur a hini anezho a zo chomet bev daoust da yezh ar gerioù-se bezañ aet da get. Da skouer, an anvioù brezhonek e Breizh-Uhel ; an anvioù germanek e Reter Bro-C'hall, baskek er Su, en tu-mañ da harzoù ar yezhoù germanek ha baskek a-vremañ.

An anvioù-lec'hioù-mor a c'hell padout pell amzer ivez. Darn anezho a zo deut teñval o ster evidomp-ni, dre ma 'z int bet mastaret betek re gant ar bobl ; re all a zo chomet evel ma oant er yezh kozh, ha ne c'hell ket mui ar bobl kompren anezho. En o fezh, avat, kalz kemmusoc'h eo ar re-mañ eget re an douar-bras. Daou zoare kemmoù a zegouezh :

1. Anvioù nevez a gemer lec'h ar re gozh. Da skouer, e Beg ar Raz, komprenet e vez c'hoazh an anv **Gorle Bellañ** evit ar garreg a zo warni an tour-tan, met ne vez ket mui implijet : bepred e vez graet gant ar **Wrac'h Vras**.

2. An dra-mañ da heul a zo kalz pouezusoc'h : kement a rummadoù tud a vor o taremprediñ al lec'h-mañ-lec'h, kement a anvioù evit al lec'h-se. Ne dalv ket ar reolenn-mañ, avat, evit an anvioù pennañ : ar re-se a zo heñvel alies evit an holl. Talvout a ra evit an anvioù-kerreg ha begoù bihan ; hogen ar re-mañ a zo an niverusañ-holl, a-bell.

N' eo ket diaes kompren kement-mañ, hag a seblanto iskis da gentañ. Un dachennad-douar a zo anvet gant e berc'henn, pe hervez an anv implijet gant e berc'henn ; war ar mor, avat, n' eus perc'henn ebet. Ouzhpenn, an dud a vor n' o devez ket kalz darempredoù kenetrezo pa ne vezont ket eus ar memes porzh ; dismegañs o devez evit tud ar porzhioù all : perak e vije graet e Kameled gant anvioù Douarnenez pe Waien ? Kamelediz n' o devez ket ezhomm eus gerioù an dud droch... Kartennoù-mor a zo, koulskoude, hag anvioù warno ; hogen ne ra ket ar besketaerien gant ar c'hartennoù, ha, zoken ha pa oufent peseurt anvioù a zo merket warno, ne implijfent ket anezho, nemet, a-wechoù, pa gomzont galleg.

38

Neuze, an dud a vor (Bretoned pe get) o vont da besketa pell a-walc'h eus o forzh genidik ne reont ket forzh, peurliesañ, eus an anvioù implijet er vro pe moulet war ar c'hartennoù. Reiñ a reont anvioù nevez. Badeziñ a reont kement karreg, kement beg, kement baz. Anvet eo bet **Bikini**, n' eus ket pell, ul lec'h en Enez Eusa gant un ekipaj eus Gwaien. Marteze e vo heuliet e skouer gant Gwaieniz all ; gant paotred Douarnenez pe Volenez, avat, ral e vefe. Aes awalc'h e vefe, moarvat, leuniañ kartennoù aodoù Bro-C'hall gant anvioù implijet e Douarnenez, hag ivez kartennoù Maoritani. Gouzout a reer ez a niverus-tre Kamelediz da Gernev-Veur : ar re-mañ o deus roet anvioù nevez da gement tra, nemet da **Longships**, **Wolf Rock** hag un nebeut lec'hioù ken anavezet ha Beg ar Raz e Breizh.

Pa 'm eus lavaret an dra-se d' an Ao. Dyèvre, en deus respontet din e oa c'hoarvezet kemend-all en Douar Nevez en Amerika an Nord. Araok emglev 1904 etre Bro-C'hall ha Bro-Saoz, ar besketaerien norman, vreizhat, euskarat, h.a., a c'helle mont di da besketa, war ar « **French Shore** » evel ma veze lavaret. Ar gerioù merket war ar c'hartennoù gall evit an Douar Nevez a zo anvioù bet goulennet digant ar besketaerien-se. Mat, an holl anvioù-se a zo norman, euskarat, breizhat (breizh-uhelat pe vrezhonek) , h.a. N' eo ket bet reizhet ar

c'hartennoù abaoe, ha n' o deus ken nemet un dalvoudegezh istorel e-keñver an anvioù, rak, eveljust, ar re-mañ a zo dianav-krenn en Douar Nevez : aze e vez graet gant anvioù saoz.

Neuze, n' eus ket da souezhiñ na da vezañ fuloret-bras, pa weler war kartennoù aodoù Breizh anvioù 'zo dianav-krenn er vro. Aes eo kompren petra 'zo c'hoarvezet : an ijinour a save ar gartenn a oa un den a vor. Ar beg-douar-mañ ? N' eus den ebet war ar vatimant a oufe un anv evitañ ? (ha pa vefe unan, n' eus ket amzer da goll gant seurt traouachoù). Mat ! Pelec'h emañ ? Dirak ur gêriadenn anvet « Plougof » war ar gartenn ? Dao ! **Pointe de Plougof** a zo mat evitañ. - Ha piv en dije kavet fall an doareoù-se ? N' eo ket an dud a vor all, da vihanañ !

E gwirionez, ne voe ket heñvel an traoù bepred - gwell a-se. Evit Breizh ar C'hornog, aodoù Gourenez Kraoñ dreistholl a voe kempennet evel **terrae incognitae**. El lec'hioù all, goulennet eo bet peurliesañ peseurt anv a veze implijet er vro, ar pezh a zo ur chañs ral, pa anavezet doareoù ar voraerien. An darn vrasañ - a-bell - eus anvioù hor c'hartennoù n' int ket bet ijinnet gant Merdeadurezh ar Roue, an Impalaer pe ar Republik. Dont a reont eus hor pesketaerien, hogen, siwazh, pegen displeberet. Spontus e oa da vare Loeiz Pevarzek : **Hané Fliscous** evit an **Ifluskoù** pe **Ifliskoù** ; **Kernocabasnevet** evit **Kornog ar Vaz Nevez**, h.a. Dre vras, e c'heller lavarout e teu eus ar c'hartennoù kozh (Neptune François, 1693) an darn vrasañ eus an euzhadennoù war ar c'hartennoù a-vremañ ; da skouer, an traoù evel **Le Verrès** pe **Les Verrès** evit ar **Werc'hez**. Adalek Beutemps-Beaupré, ar gouzieg meur a veve da vare Loeiz XVIII hag a grouas ar c'hartennoù-mor spis ha klok, e kaver skrivadurioù gwelloc'h, ha fazioù bihanoc'h : kerreg kemeret an eil evit eben (pezh a c'hell c'hoarvezout da n' eus forzh pehini) ; traoù evel **Chomeur** evit **Sko Meur**, **Karec ar C'hor** evit **Karreg ar C'haor**, **Vas Kern** evit **ar Vaz Krenn**. Arabat, eveljust, tamall an doare-skrivañ, o vezañ ma skrive pep hini ar brezhoneg evel ma kare araok 1907 (ha goude...) .

39

Ur fazi e vefe, koulskoude, teurel er bern ar Neptune François kozh gant e euzhadennoù. Prizius-bras eo, dre ma 'z eus warnañ, alies a-walc'h, gerioù lezet a-gostez gant diskibien Beutemps-Beaupré, hag implijet bremañ c'hoazh gant an dud war an aod. Gerioù all a zo ivez, dianav er vro hiziv, ha brezhonek koulskoude : anvioù kollet, pa ne vefent ket bet miret, dindan ur stumm divalav, war an dastumadenn savet dre urzh Colbert ha Seignelay.

Evit pezh a sell ouzh liested an anvioù evit an hevelep lec'h, e komprener mat-tre ez eo ret rannañ an enklaskoù ar muiañ ma c'heller. Rak an anv « mat », an hini a zo da lakaat war ar gartenn reizhet, a zo an hini implijet hiziv « du-mañ ». Ha « du-mañ » n' eo ket Douarnenez evit Beg ar Raz na Gwaien evit Enez Sun. N' eo ket reizhañ an anvioù e-keñver ar skrivadur hon eus d' ober hepken, hogen, ivez, dibab an anvioù.

Digant piv mont da c'houlenn an anvioù ? Ma 'z it da c'houlennata ar baotred oc'h ober ar vicher ton pe ar vicher drag en donvor, e chomint berr gant ar c'herreg bihan. N' o deus tra d' ober ganto. Tremen a reont war-eeun dre ar c'hanolioù bras. E Douarnenez, e-lec'h na reer nemet micherioù bras, diaes-tre kaout anvioù lec'hioù bihan an aod. An hini a zo gouziek war ar bazinier a zo ar paotr oc'h ober ar panerioù nepell diouzh ar porzh, pe c'hoazh ar piloued (pironneaux). Lavaret e vo deoc'h diwar e benn : O ! Hennezh a gerzh war ar strad ! Neuze, seul disteroc'h e vez ar micherioù er c'horn-mañ-korn, seul aesoc'h e vez an enklask. E Treger e tle bezañ aes-tre moarvat.

Ne vo ket ret menegiñ amañ an holl anvioù dastumet, disheñvel diouzh re ar c'hartennoù, nag anvioù al lec'hioù dianav betek bremañ war ar c'hartennoù, na kennebeut an dud goulennataet. Re hir e vefe. Sellit ouzh ar roll klok war an **Annales Hydrographiques**, 800 anv bennak e-barzh. Meneget e vo hepken hiniennoù, anavezet-tre dindan o stumm a-berzh stad.

40

Anaout a rit, moarvat, **le Cap de la Chèvre**, **le Rocher du Toulinguet**, **la Pointe du Toulinguet**, **les Tas de Pois**, **le Château de Dinant** ? Krediñ a rit marteze ez int troidigezhioù ? N' int ket, da vihanañ, troidigezhioù an anvioù implijet bremañ.

Le Cap de la Chèvre n' eo implijet nemet e galleg gant Kamelediz divrezhonekaet (hag ivez gant an douristed, eveljust, hag ar re a ra war o zro). Dre-holl, e Roztudel, Kameled, Morgad, Douarnenez, Enez Sun, n' eus nemet un anv brezhonek (unan hepken evit ar wech dre ma 'z eo ur beg bras) : **Beg Penn ar Roz.** Koulskoude, **BEC de la Chèvre** a zo merket war Neptune 1693 : daoust ha ne deufe ket ar bec-se eus ar brezhoneg ? Hogen, ma 'z eus bet eur **Beg ar C'havr** gwechall, tremenet eo pell amzer 'zo.

La Pointe du Toulinguet a zo atav **Beg ar Garreg Hir** e brezhoneg, ha **le Rocher du Toulinguet** a zo **ar Gest**. Eus pelec'h e teu neuze an Toulinguet-se ? Daoust hag e vefe Toull Inged ? Evit darn, ya. Evidon-me, nann avat. En Enez Sun e lavarer **Toull ar Gest** evit **le chenel du Toulinguet**, anvet **Kanol ar Garreg Hir** e Kameled. D' am meno eta, Toulinguet a zo Toull ar Gest gallekaet.

Les Tas de Pois a zo **ar Bernioù Pez** en Enez Sun. Mat neuze ! Hogen, er vro e vez lavaret **an Daouiou**, liester eus **an Daoue (an Daoue Vras, an Daoue Vihan)**. Petra eo daoue ? N' ouzon ket. War ar c'hartennoù kozh e kaver **les Pézeaux** (= ar Pezhioù ?) . Kudennoù, kudennoù....

Le Château de Dinant a zo **Karreg ar Morvaouted**, distaget **malfaouted**. En he c'hichen, avat, an tornaod a zo anvet **ar C'hastell**.

II

ANVIOU-LEC'HIOU DASTUMET, DEZHO UN DALVOUDEGEZH DOUARONIEL PE VORONIEL

Renket e vo an anvioù-se hervez urzh al lizherenneg. Pinvidik-tre eo brezhoneg Enez Sun er feur-se. (Gw. Le Carguet, Bull. Soc. Archéol. Finistère, XXIV, 1897, p. 357-368 : da zisfiziout outañ avat).

ABER. gw. **LOC'H.**

AMBREG, SKO. Ambreg, en Enez Sun, a zo kas ar mare rannet pe wasket gant kerreg pe vazinier, ha deut kreñvoc'h a-se. En tu all d' ur garreg ez eus d' an daou du war an dour gwagennoù berr ha don, gant tarzhioù gwenn dañjerus pa vez avel a-enep d' ar mare. Dres a-dreñv d' ar garreg, ar mor a zo kompez ha sioul, alies gant un enep-kas talvoudus evit mont a-benn d' ar mare. **Sko** (Sun) a vez graet eus al lec'h sioul-se. Arabat kemmeskañ ar ster-mañ eus sko gant daou all : me a zo e sko ar Wrac'h = en enep-kas, el lec'h sioul.

me a zo sko ar Wrac'h = tost-tre ouzh ar Wrac'h, e n'eus forzh pe du, ambreg pe sko.

me a zo sko war ar Wrac'h = va bag a zo aet da skeiñ war ar Wrac'h ha chomet warni.

41 ***

AOD, TRAEZH, BILIOG. **Aod** a zo implijet koulz hag a **draezh**, ha zoken en e lec'h, gant tud Douarnenez, Enezourien Sun, ha tud 'zo eus Gourenez Kraoñ (Morgad, Roztudel) evit ar pezh a anver **plage** e galleg. Koulskoude, e Kleden, Plougoñ, Eskibien, h.a., er Su, Kameled ha Lost-marc'h en Nord, e vez lavaret **traezh** hepken evit an aodoù traezh, hag **aod** a vez implijet kentoc'h evit an aodoù roc'hellek : aod veur a zo neuze un tornaod bras. Traezh a zo gourel ; aod, gourel pe wregel hervez al lec'hioù. - **Biliog**, gwregel, a zo un traezh, bili warnañ (Sun). -- Gw. ero, korejoù.

BAE : gw. **PORZH.**

BALAC'H. E Roztudel (Gourenez Kraoñ) e vez lavaret balac'h, lies. balac'hoù, evit **ravazenn** pe **louzaouenn** e lec'hioù all. Gw. ar gerioù-se.

BARROU. (Sun). Liester eus **barr**. Ster : pe leinoù kerreg dindanvor, pe barradoù, taolioù-mor (kentoc'h ar ster kentañ). **Barroù Vaz** a seblant iskis ennañ ar c'hemmadur b/v evit baz : dont a ra moarvat eus **Barroù ar Vaz**, abalamour ma 'z eus ur garreg anvet **ar Vaz** en e gichen. - **Barroù** a zo implijet evit **gobañchoù** (gw. goban) tro-dro da Davinnog ha war Chaoser Enez Sun. Unan hepken, Barroù an Aneval, a zichal (1 m. pe 1 m. 50 pa vez dichal bras), ar re all ne reont ket.

BAZ, BAZENN. (gwregel an daou). Keltiek eo ar ger-mañ ne deu ket eus ar galleg **bas**. Gw. F. Kervella, Gwalarn, niv. 158, meurzh-here 1943, p. 157-162. Ar c'hontrol eus **don** eo. Kavet eo dre-holl amañ koulz ha war hon aodoù all, ha skrivet **basse** war ar c'hartennoù. Koulskoude, n' eo ket implijet meur a wech du-mañ evel anv-gwan, met evel anv-kadarn. Baz a zo ar furm implijetañ a-bell. E Kameled e lavarer **bazenn**. Liesterioù : **bazoù, bazennoù, bazejer, bazinier.**

42

BEG, PENN. Beg, lies. **begoù**, a zo peurliesañ ur beg-douar er mor ; a-wechoù, ur

penn-karreg e-kreiz ar mor : d. sk.: begoù mein. - **Penn**, lies. **pennoù**, n' eo ket implijet alies evit ur beg-douar, hiziv da vihanañ (kv. lavarennoù evel Beg Penn ar Vir, Beg Penn ar Roz) . Talvoudegezh : penn-karreg o tichalañ pe get, pe penn un dra all.

BILIOG : gw. **AOD**.

KANOL. Gwregel. Lec'h ma c'hell ar bagoù tremen drezañ. Gw. **RAZ**.

KARN. Gourel. Bern mein. Ar bern a c'hell bezañ naturel ha neket savet gant tud : hevelep tra e Kernev Veur. A-wechoù e c'hell bezañ un anv-den deveret eus an anv boutin ha deut da vezañ anv-karreg.

KARREG : gw. **ROC'H**.

KASTELL. Lies. **kestell**. Gourel. Talvout a ra evit kerreg a-serz, stumm dismantrou ganto, pe kreñvlec'hioù rakroman. E tornaodoù Bae Douarnenez ar Su, seurt kreñvlec'hioù a oa bet savet war begoù-douar aes da zifenn, hag a oa kestell naturel drezo o-unan.

KOREJOU, evit koredoù, lies. eus kored. Evit ar ger-mañ (kored pe gored) , gw. G. Bernier, Al Liamm-Tir na n-og, niv. 12-13, genver-ebrel 1949, p. 97-98. Korejoù a zo bet kavet en Enez Sun hepken war tachenn an enklask-mañ. Implijet eo ivez e Kameled hag e Plougernev. En tri lec'h-se, ar ster a zo : **erv vili** pe **erv vein kognek**. E lec'hioù all (Enez Eusa, war a seblant : gw. Ann. Hydr., 1949, niv. 471 ha 472), talvout a ra kement ha **sav-mein** evit pakañ pesked. Gwregel e oa bepred gwechall ; deut eo da vezañ gourel a-wechoù ; ket, avat, er gerioù meneget amañ. An daou ster a denn an eil d' egile eveljust : an eil, sav-mein, a dle bezañ ar c'hoshañ. - Gw. **ERV**.

KORN, gourel, a zo ul lec'h ma tro an aod, pe ul lec'h ma reer tro ur garreg (korn ar Wrac'h e Beg ar Raz). Gw. (ar) **VIR**.

KORNOG (evit **Korneg**). Gourd, implijet-kenañ en Enez Sun hag anavezet en un nebeut lec'hioù all, a zo ur vaz kornek er c'hontrol d'ur blasenn pe d'ur bladenn (gw. ar gerioù-se) . Lies.: **korneujen**. Dichal a ra pe ne ra ket, se 'zo hervez. Ur c'hornog a zo meur a dro ur penn-karreg bihan e-kichen ur garreg vras. D. sk.: an Ezodi ; Kornog an Ezodi. Kornog kontrol da reter a zo implijet ivez eveljust.

KOUGON : gw. **GEO**.

DOUR, FEUNTEUN, STIVELL. Dour a zo ur feunteun pe ur ganolig dour dous. Stivell = ster ar geriadurioù.

43

ENEZ, ENEZENN, lies. enezennoù, stumm-bihanaat inizig e Kameled, Roztudel, Kleden, Eskibien, dre gontammadur ar vogalennoù moarvat. N' em eus ket kavet ledenez etre Kameled ha Gwaien ; tro-dro da Volenez (Ann. Hydr., 1949, niv. 355-359) , ledenez a zo un inizig stag ouzh un enez brasoc'h d' an izelvor ha distag pe damzistag d' ar gourlanv. **Kilaourou** e-kichen Enez Sun a zo ul ledenez, hogen n' eo ket implijet ar ger. - Ragenez a zo kavet du-mañ, avat, evit diskouezañ, e Gourenez Kraoñ, ul lec'h dirak un enez (kêriadenn Ragenez dirak Enez an Aber). **ERO, ERV** a ziskouez ur renkennad bili, traezh pe vein kognek. Stag ouzh bili e vez distaget **ervili** (Gwaien, Sun) . Gw. korejoù.

FEUNTEUN : gw. **DOUR**.

GEO, KOUGON. Geo, gwregel pe c'hourel, a zo un toull en aod, pe en ur garreg (kev e brezhoneg lennegel unvan). Kougoñ eo e lavarar evit an dra-se e Kleden (gourd).

GOBAN, LOUZAOUENN. Implijet o-daou gant Enezourien Sun hepken, war a seblant. Goban, lies. gobañchoù, a zo gourel ; **louzaouenn**, lies. **louzaouennoù**, gwregel. An daou a ziskouez bazinier na zichalont ket d' an izelvor, pe nebeut-tre hepken. Dre vras e c'heller lavarout ez eo ar gobañchoù un tammig donoc'h eget al louzaouennoù, nemet n' eus ket a zonder resis o tispertiañ anezho : ar gobañchoù basañ, **Gobañchoù Plasoù Norman**, a zichal eus 70 santimetr hepken d' an izelvor brasañ (niverenn 120 e taolennoù ar mare). Al louzaouennoù a c'hell mont betek 2 m. 30 dreist an izelvor brasañ (**Louzaouenn Kernod**) ; bez' ez eus, avat, gobañchoù ha louzaouennoù na zichalont morse.

GORLE. Implijet e Beg ar Raz evit kerreg bras o chom atav dreist live ar mor. N' ouzon ket ster resis ar ger-mañ. An Neptune kozh en deus troet gant **le Courleau**, hag an droidigezh-mañ a zo bet merket ivez war ar c'hartennoù evit kerreg anvet **ar C'hourleo** dirak aodoù Leon (Ann. Hydr., 1949, niv. 550-555). Hogen ne gav ket din e vefe **Gorle** ha **Kourleo** an hevelep ger. **Gorle** a zo gwregel (**kourleo** gourel) hag implijet en Enez Eusa ivez (Ann. Hydr., 1949, niv. 842 ha 843) evit kerreg izeloc'h eget e Beg ar Raz (goloet int d' ar gourlanv).

CHAOSER, PONT. Chaoser a zo peurliesañ un niver bras a vazinier e-barzh. Bihan a-walc'h eo a-wechoù, avat, d. sk. **Chaoser ar Vatiri** e Bae Douarnenez : heñvel eo e ster, neuze, ouzh hini **pont (Pont ar C'hazh, En. Sun)** , lies. **pontejer**.

44

INIZIG : gw. **ENEZ**.

LAMM. Implijet evit lec'hioù a-bik a-hed an aod. Da skouer **Lamm Saoz** e Gourenez Kraoñ.

LOC'H, YEUN, ABER. **Loc'h** a zo ul lenn pe ur plegmor er yezhoù keltiek, hogen e dalvoudegezh resis a gemm hervez ar broioù. Implijet eo e Breizh ar Su hag ar C'hornog, da skouer e Priveilh, e Kleden hag e Bae Din (Kraoñ). Ster : lenn a-hed un aod izel, stanket gant un erv pe gorejoù (bili pe draezh) e genoù ur ganolig dour dous, lec'hidek, bas-tre hag o tont da hesk alies e-pad an hañv. E brezhoneg kozh e talvez dija kement hag a **balud** (gw. Loth, Vocabul. vieux breton, p. 174, **lichou**). Mont a ra war e giz ar ger-mañ er gwalarn eus e dachennad-implij, rak **loc'h Bae an Anaon** (Kleden) a zo anvet bremañ **yeun** ha testeniet hepken gant ar gêriadenn Kerloc'h.

Ur ger all, tost a-walc'h e ster hag o kilañ ivez, a zo **aber**, kavet du-mañ e Kraoñ hag en Enez Sun. Evit hennezh, gw. Y.-N. Guardon, Al Liamm-Tir na n-og, niv. 6, genver-c'hwevrer 1948, p. 62-63 (roll an holl aberioù anavezet e Breizh, hag evezhiadennoù diwar-benn ar ster resis)..

LOUZAOUENN : gw. **GOBAN**.

MAEN gw. **ROC'H**.

MORLENN : gw. **PORZH**.

PLAS, PLASENN, PLADENN. En Enez Sun ez eus daou evit **ar bazoù plat** : **plas** pe **plaseñn**, lies. **plasoù** ha **plasinier** ; ha **pladenn**, lies. **pladennoù** ha **pladinier**. Implijetoc'h un tammig an hini kentañ. An holl a zogwregel, zoken **plas** (d. sk. **ar Blas Vras**). An holl pladennoù ha pladinier hag hogos an holl plasoù ha plasinier a zichal d' an izelvor brasañ ; an darn vrasañ a en em ziskouez e-pad ar mor marv, ha darn da hantervere. Peurliesañ, ar pladennoù hag ar pladinier a zichal pelloc'h amzer eget ar plasoù hag ar plasinier, hogen n' eus ket a zisparti krenn etrezo (memes tra evit goban ha louzaouenn, gw. ar re-se). An holl a zo kuzhet d' ar gourlanv, nemet **Plas ar Skoul** hag a zo war an douar en Enez Sun, hag anezhi ul lec'h digompez war ar marc'had : aze e talv **plas** kement ha **lec'h** ; ar plasoù hag ar pladennoù all a zo atav ganto ar ster plat. E galleg ivez, **place** a zo a-wechoù n' eus forzh peseurt lec'h, gwechoù all ul lec'h plat.

PONT : gw. **CHAOSER**.

PENN : gw. **BEG**.

45

PORZH, MORLENN, BAE. Porzh, gourel, a zo ur pleg-mor bihan, zoken ha pa ne vefe ket e-barzh savadurioù graet gant an dud. Ur « porzh » kempennet a zo porzh ivez. Gwechall ne oa neblec'h savadurioù evit ar bagoù-pesketa, ac'hano ar c'hemmesk. - **Morlenn**, gwregel, he deus an hevelep ster e Kleden. Ur bae a zo kalz ledanoc'h : **Bae Douarnenez, Bae Kozh** (= anse de Dinant + anse de Pen Hir eus ar gartenn) .

POULL : gw. **TOULL**.

RAVAZENN. Er C'hab (Eskibien, Plougoñ, Kleden, Beuzeg) e lavarer **ravazenn**, lies. **ravazinier** evit **bazinier** o tarzhañ ; alies, bazoù bihan e-kichen kerreg bras. Ster tost ouzh hini **kornog** ha **louzaouenn** (gw. ar re-se). **Rak-vazenn** eo ar ger-mañ moarvat. Kv. **ragenez** (gw. **ENEZ**).

RAZ. Implijet evit ar ganol veur etre an douar-bras hag Enez Sun ; testeniet e gwenedeg ; implijet e galleg e **Raz Blanchart**, etre **the Isle of Alderney** ha **le Cap de la Hague** (Cotentin) , hag el lavarenn **raz de marée**. Ster : kas buan al lanv, dreist-holl en ur strizh-mor. Dont a ra sur a-walc'h eus an henskandinaveg **râs** (kv. saozneg **race**, redadeg) , hag e vefe tremenet d' ar galleg dre ar brezhoneg er XVvet-XVIvet kentved : kv. Ernault, Gloss. moyen breton, p. 562, hag Id., Anc. Myst. de St Guénolé, Roazhon, Plihon, 1935, p. 86, gwerzenn 813. Raz Enez Sun a veze graet anezhañ gwechall **Raz Feunteun Aod (Rat de Fontenai** e galleg) pe **Raz Plougoñ** : kv. Gregor Rostren, geriadur. Hiziv e vez lavaret evitañ ar RAZ hepken, ha **Beg ar Raz** evit an beg-douar.

ROC'H, KARREG, MAEN. **Roc'h** a zo bet kavet e tri lec'h hepken, tra ma 'z eo implijet-kenañ evit **kerreg** e-kreiz ar mor tro-dro da Volenez, Konk Leon hag Eusa (Ann. Hydr., 1949, niv. 253-292) . Du-mañ e lavarer, pe **karreg**, pe **maen**, lies. **kerreg** ha **mein**, gant ur c'hemmadur dre vlotaat war-lerc'h an eil : **ar Vein Vunut**, hag ivez, sur a-walc'h, e **Mein Dinou** ha **Mein Doni** (kv. ivez **ar Vein Zu**,

Mein Draezh e Leon, Ann. Hydr., 1949, niv. 132 ha 182) . O vezañ ma 'z eo gwregel **karreg, baz** ha **roc'h**, e teu a-wechoù an anvioù-kerreg da vezañ gwregel ivez, gant kemmadurioù gwregel enno ha d' o heul, zoken ha pa ne vefe ket meneget el lavarenn ar gerioù **karreg, baz** pe **roc'h**. Skouerioù : **ar Gi Veur, ar Gi Vihan, ar Veskont Vras, ar Benn Wenn, ar Benn C'hlas, Penn Garreg, Penn Gamm, Penn Vennig, Pennig Vran**. Hevelep tra e galleg e lavarennoù evel **Le beau Normandie**, anv lestr. Ac'hano e teu ivez, marteze, ma vez kavet kalz muioc'h a gerreg anvet **ar Gazeg** eget **ar Marc'h** war holl aodoù Breizh.

SKO : gw. **AMBREG**.

46

STIVELL : gw. **DOUR**.

TOULL, POUILL. Toull en deus holl sterioù ar ger-se, **kanol** en o zouez. Un anv-gwan eo ivez : **ar Garreg Toull**. - **Poull** a zo ul lennig dour sall, hogen ivez un toull war strad an donvor, e-lec'h ma reer peskerezh brav. O vezañ m' emañ alies an toullou-peskerezh tost ouzh bazennoù, e c'hoarvez da **poull**, dre astenn-ster, da dalvezout ivez evit ar bazennoù o-unan, hag i da vezañ pennoù ha neket toullou (Eskibien, Treboul, Roztudel, Kameled) .

TRAEZH : gw. **AOD**.

Ar **VIR**. Pevar beg-douar etre Gwaien ha Kameled a vez graet ar **Vir** anezho (**Beg ar Vir, Penn ar Vir** pe **Beg Penn ar Vir**). Ne gredan ket e vije aze ar ger **bir** = **saezh**. Ar ster a dle bezañ : **beg-douar** e-lec'h ma vir ar bagoù (virañ = treiñ) . Begoù all anvet **ar Vir** a zo e Breizh (da skouer : Lanveog e gourenez Kraoñ, Treveneug e Gouelou).

YEUN : gw. **LOC'H**.

Div evezhiadenn evit echuiñ gant an dra-mañ.

1. Bazennoù 'zo a zo anvet hervez ar merkoù-douar a dalv d' o c'havout (kv. ar pezh a c'hoarvez evit poull) . Da skouer : **Baz Meilhoù ; Ar Menez C'hom Bras**.

2. Trowardroioù Kameled a zo enno kalz gerioù gallek ; daou abeg a zo : batimantoù ar verdeadurezh-brezel o deus roet ul lodenn bras a-walc'h eus an anvioù (**La Parquette, l'Astrolabe, la Boussole...**) ; hag an divrezhonegañ e Kameled en deus tuet Kamelediz da dreiñ anvioù 'zo, pe da lavarout traoù evel : **Le Petit Lec'h, le Guest** (= ar Gest) , h.a. El lec'hioù all etre Kameled ha Gwaien, ar gerioù brezhonek hepken a vez implijet.

III

EVEZHIADENNOU DIWAR-BENN STUMM AR GERIOU, AR C'HEMMADURIOU HAG ANVIOU-PESKED HA KRANKED

Amañ e roin, asamblez gant gerioù-mor, gerioù all dedennus e-keñver o stumm pe o c'hemmadurioù. Talvezout a ra ar pezh a deu da heul evit Enez Sun hepken, pa ne vez ket lavaret e pelec'h e vez implijet al lavarennoù. Diwar-benn brezhoneg Enez Sun, gw. ivez **Le Carguet**, meneget e penn ar rannad II ; H. Pérennès, Ann. de Bretagne, XXXVI, 1924-1925, p. 598-599 ; P. Le Roux, Atlas linguistique, passim.

47

KEMMADURIOU.

1. **D/Z**. En Enez, ne vez ket graet peurliesañ ar c'hemmadur-mañ, diabarzh pe zibenn-ger. Da skouer :

tarrod evit tarroz

turdunall - turzhunell

tartoù - tarzhioù

bredoneg - brezhoneg

Plodeved - Plozeved

etredeu - etrezo

e-bard - e-barzh

bridili - brizhili

bidinog - bezhineg

fedañ - c'hwezhañ

leidenn - lizenn

meurd - meurzh

da dribiñ lein - da zebriñ l

va dad - va zad

va di - va zi
lider - lizher
daoudek, tridek, pevardek,
pemdek, fedek
hag all.

Koulskoude e lavarer : **aze, a zo, gwell a ze, ar vouzerez** (mouzherezh) .

2. **HOS** evit **HO**. Gouzout a reer ez eo un S kozh er raganv-se hag en deus graet ar c'hemmadur dre galetañ da zegouezhout d' e heul. Klevet e vez en Enez dirak ar vogalennoù : hos ene, hos anv, hos hini. Ne vez ket klevet dirak ar c'hensonennoù : ho preur. Gw. Le Roux, kart. 3, evit traoù heñvel e Breizh-Izel ar Reter.

3. Kemmadur dre galetañ etre daou c'her. Da skouer : Pourtoun (Porzh don). Ar Vaz Tu (= du). - Koulskoude : ar Vaz Vihan, ar Vaz Veur, ar Vaz Vesk (besk).

4. Kemmadurioù goude anvioù-kerreg hag enno : gw. uheloc'h, rollad an anvioù douaroniel, ger ROC'H.

5. Kemmadurioù goude mein. Gw. an hevelep ger.

6. Kemmadur all. Mor C'hlei(z) evit Mor Kleiz.

Evit studiañ holl gudennoù ar c'hemmadurioù-mañ, mat e vo adlenn F. Kervella, Yezhadur bras, p. 75-102, ha F. Falc'hun, SAV, niv. 26 da 30, 1942-43-44.

STUMM AR GERIOU.

1. Z pe ZH e dibenn-ger a gouezh alies : lea (zh) , ka (zh) , me(zh), c'hoa(zh), warc'hoa(zh), alfe(z), hei(z), ko(zh). An dra-mañ a zo kernevek.

2. C'H/F : fiac'h (c'hwec'h), fedañ, fedek... Gw. Le Roux, kart. 332-339, evit astennidigezh an distagadur-se e Kernev.

3. E/IA : hiaol, gwiardañ (gwerzhañ), gwialc'hiñ, piavar, biale, mialfed (melc'houed) , miarvent, piall, fiac'h (c'hwec'h) , miarn (merenn) , piarson.

4. E pe AE/EA (leonek) : Lea (z) , pelec'h, mean, great, ear, keavrennig, Pol Veanou, mogearioù.

48

5. EK/OK (leonek) : kornog, birinigog (= lec'h ma 'z eus leun a vrennig) , bidinog (bezhineg) , tavinnog (tevenneg) , Plouhinog (anv den) , Morteallog (id.).

6. ET/OT : kouskot, Foukod (anv den Fouked).

7. Kontammadurioù pe kemmoù all er vogalennoù. Setu ur rollad anezho :

miniounog evit maen eonnek
tavinnog - tevenneg
reaorog - reoreg
ineaval - aneval
birinigog - brennigeg
bidinog - bezhineg
pidir eur - peder eur.

8. Liesterioù :

kornog - korneujen (e korn euien, **euien** a zo ar ger **ejen**)
reaorog - reoreujen (kerreg)
moulfout (=morvaout) - melfeoti (Plougoñ), malfaouted (Lost-marc'h/Kraoñ)
liounog (=leonog) - leonejer
forvegenn (= forc'h-vegenn) - forveginier
plasenn - plasinier
pladenn - pladinier.

9. Dibenn **-van**. Implijet meur a wech evel anv-lec'h en Enez ha war aodoù ar C'hab Sizun. Ster : heñvel ouzh...

Gerioù :

peulvan, gouelvan, gouelvanig, begelvan, treuzvan, leurvan.

10. Displegadenn ar verb bezañ er form-lec'hiañ ; amzer-vremañ : edon (nebeut implijet), edout, edi, edomp, edoc'h, edint, edeur ; amzer dremenet : (e) iaden, iades, iade, iademp, iadec'h, iadent, iader. Lavarenn : Peget eo an tan ? - Edi.

ANVIOU PESKED HA PESKED KROGENNEK (Enez Sun) .

Roet e vo an troidigezhioù e galleg Brest. Liesterioù etre klochedoù p' o anavezan.

arc'hig. palourde (rigadell (Leon) a zo **coque** e Brest, **rigadeau** e Naoned).

bigachenn. pesk bihan, glas, diskant, o vevañ er poullou-mor. **penn-touz** e Melon (Leon) .

birinig. brennics (Naoned : bernique ; galleg lennegel : patelle).

kilhogenn (kilhegi) . bigorne.

kourn (-ed) pironneau.

49

krank-Fañch (-ed F.) . anv e galleg ? Liv melen, gorrek evel ar c'hrank-tan, o vevañ en izelvor ; n' eo ket mat da zebriñ.

krank-houarn (-ed h.) . crabe de fer. Liv du, mibin-kenañ, o vevañ er poullou lous tizhet hepken e-pad ar mor buan.

N' eo ket mat da zebriñ.

krank-tan (-ed t.) . dormeur. Liv ruz, bras, mat da zebriñ.

gonnalc'h (gonnilc'hi) . dorade (glas) .

wrac'h (-ed) . vieille.

cheor (-ed) . crevette.

chichalvenn (-ed) . crabe-sardine. O vevañ en izelvor. Mibin. Mat da zebriñ.

lagadeg. dorade (arc'hantek : piloun bras) .

leidenn (-ed) . sole (kv. **soalenn**) .

liounog (=leonog) (leonejer). lieu.

malaouan (ed) . lieu (doare all) .

lochig (ed) . loche.

lountog (= lonteg). mourdousog bras.

morginidenn (morginid) (= mor-gevnidenn) . araignée.

morlean (-ed) . julienne.

mourdousog (= mor-douseg). Pesk brasoc'h un tammig eget ar vigachenn, du-louet, skant warnañ, o vevañ er poullou.

piloun (-ed) . pironneau.

silienn-gurz, kurzenn (kurz). anguille.

silienn (sili) . congre.

soalenn (soal) . plie (kv. leidenn) .

teurbod (-ed) . turbot.

Ar pesked boutin all a zo anvet evel el lec'hioù all (grilh, legestr, rae...) .

Kv. an anvioù-se gant re ar Gelveneg, Bourligueux, Gwalarn, niv. 163 ha 165, meurzh ha mae 1944 ; re Perroz, Konan, ibid., niv. 136-137, mae-mezeven 1941 ; ha re all, Vallee, geriadur.

« Kement-se a fiziañs hoc'h eus 'ta en amzer-dazont ? » a c'houlennas-hi, o sellout outañ gant daoulagad bras sioul.

« Ha perak n' am befe ket ? » emezañ. « Mar deo ni a ra an amzer-da-zont, e c'hellomp kaout fiziañs enni. »

D.-H. LAWRENCE.

IWERZHON O STOURM EVIT HE YEZH

gant P. ROLLAND-GWALC'H (ofm)

Daoust din bezañ o pleustriñ war ar gudenn ur pennad 'zo, e kouezh ur seurt souezh warnon pa lennan ar gerioù emañ o paouez skrivañ : Iwerzhon o stourm evit he yezh, hag o stourm kalet eviti..., eizh bloaz war 'n ugent war-lerc'h an Dieubidigezh ! Gouzout a c'houzon ervat ne c'heller ket en un deiz - nag en ur c'hard-kantved - lakaat ur bobl a-bezh da gomz adarre ur yezh a oa bet kollet ha peurgollet abaoe remziadoù e pastelloù ec'hon eus ar vro. Kavout a rae din, koulskoude, edo Iwerzhoniz a-unvouezh, a-un-youl, hag o labourat dorn ouzh dorn, « as làimh a chéile », evit adsevel an dra-se na c'hell ket Eire bezañ hepzi, an dra-se hag a zo miltalvoudusoc'h eget ar frankiz hec'h-unan : ar Gouezeleg.

« Hep Brezhoneg n' eus Breizh ebet », a lavare Diouganer Koadkev. Emañ ar gentel-se sanket don en hor spered. Hogen, araok ma vefe bet ac'hanomp, o devoa klevet Iwerzhoniz ur gentel all hag a zo c'hoar da houmañ. « Tir gan teanga, tir gan anam », setu aze an aviel kemennet gant « Connradh na Gaedhilge », gant an Craoibhin, gant Tomàs Bàn, gant kement « muinteoir taistil » a redas gwezhall war hentoù an Enezenn. Ya ! Ur vro hep he yezh a zo ur vro tec'hed hec'h ene diganti. Ne fazian ket. Ar bobl iwerzhonat n' eo ket chomet bouzar. Ar Gouezeleg a zo bremañ yezh vroadel Iwerzhon, a-drugarez d' ur Reizhadur-Stad, d' ur « Bunreacht », o deus mibion Inis Fàil mouezhiet evitañ... Un huñvre gaer o doa maget karourion ar Gouezeleg. Huñvreet o devoa, e levenez ar frankiz adkavet, « edo an Oadvezh-Aour oc'h ober e annez en Iwerzhon, a-benn an diwezh ; hag e vefe bremaik pep hini o komz Gouezeleg adarre a g-Corcaigh da z-Doire Cholum Cille » (1). Siwazh ! Aet an huñvre da c'hwervoni. N' eo ket bet tizhet ar Pal. E gwirionez, n' edod ket o c'hortoz ur burzhud. Gouzout a raed ne zeufe ket an trec'h en un taol. Ne c'houied ket, avat, e vefe strewet kement a skoselloù dirak lestr an Adsav, daoust da lizherenn ar « Bunreacht », daoust da youl-vat ar bobl, daoust da galonegezh hag oberiantiz ar Gouezelegerion.. Ha neuze, ha c'hwitet o devije Iwerzhoniz war o zaol ?... Emañ Iwerzhon o stourm evit he yezh ! Deiz pe zeiz, warc'boazh marteze, e teuo ar maout ganti. Ul labour ramzel a zo bet kaset da benn, betek amañ. Hiziv, emañ Bro-Eire e kroaz an hentoù : an huñvre gaer a c'hell bezañ freuzhet da viken, ha mervel a ray Eire Sant Padrig ha Mac Piarais, Eire n' eus nemeti, gant ar gouezeleger diwezhañ - an huñvre gaer a c'hell dont da wir, ha skediñ a ray Eire war ar bed, evel ma skedas gwezhall war ar C'hornog, pa edo he mibion o kenteliañ ar Varbared.

51

Pelec'h emañ ar skoselloù ? Pelec'h emañ an abegoù pennañ a vez o herzel ouzh emled ar Gouezeleg ? Ret eo din diskleriañ un nebeut evezhiadennoù araok kregiñ da zibunañ an danevell. Da gentañ-holl, Kudenn ar Gouezeleg n' eo ket dianav da lennerion ar gelaouenn-mañ. Lenn a reont, bep ar mare, pennadoù, notennoù ha « lizhiri a Iwerzhon », an eil re ken talvoudus hag ar re all. Tro am bezo koulskoude, a gav din, da resisaat tra pe dra: D' hor breudeur iwerzhonat e lavarinn kement-mañ : er prederiadennoù da heul e kavot marteze pour ha triñchin war un dro. Bezit dinec'h ! Muioc'h eget doujañs a vagan ouzhoc'h hag ouzh ho pro : karantez, ar wir-garantez-se a verv e kalon kement brogarour brezhon. A-hend-all, n' emañ ket e soñj ho kenteliañ : ne rin peurvuiañ nemet adlavarout ar pezh hoc'h eus lavaret araozon. Unaniñ va mouezhig dister d' ho mouezh, kerzhout en ho kichen er brezel drant, reiñ an dorn deoc'h, mar gellan, setu va c'hoant ha netra ken.

Bez' ez eus e Bro-Eire :
Gouezelegerion a-vihanik,
Gouezelegerion o deus desket ar yezh,
Iwerzhoniz dic'houzvez-krenn eus o yezh.

E pep hini eus an tri rummad-se e kejer gant
tud kalonek o deus gouestlet o madoù, o labour hag o buhez da vrudañ ar
yezh, d' he finvidikaat ha d' he c'has war-raok,
tud klouar a vez fromet dirak ar yezh gant ar seurt trivliadenn grenus ha

truezhok a vezer fromet ganti dirak ar paour kaezh traoù kozh o vont da get. Ne gredont ket en amzer da zont, ne gredont ket er yaouankiz : kozh int abaoe deiz o ganedigezh. Grignol ar vamm-gozh eo ar Gouezeleg evito : traouachoùigoù a vezo kaset d' ur mirdi, ur skritellig saoznek warnezho. Ne glaskont ket sevel kaerderioù nevez e yezh an alouber a wezhall ne lavaran ket. Dastumomp ar bruzun ! Sed aze o brasañ levez. Hep gouzout dezho pe a-ratozh-kaer e kasont an dour da vilin an Hini all,

tud hag a zo enebourion douet d' ar yezh. Labourat a reont e kuzh, e goudor ar c'haerañ digareziou... pe a-wel d' an holl pa gavont o c'hrog. Iwerzhoniz fall, trubarded d' o bro, a lavaror marteze !

52

Ne gav ket din hor bije ar gwir da spegañ ul lezanv bennak, na dreist-holl ul lezanv politikel, war o c'hein. Anat eo din ez eus brogarourion leun a youlvat en o zouez. Fellout a ra dezho mirout he frankiz peurglok da Iwerzhon, aozañ hec'h unvanidigezh, gounit eviti ul lec'h dereat dindan lagad an heol hag ouzhpenn-se klod ha pindivigezh. N' o deus ket amzer da bleustriñ war gudenn ar Gouezeleg. Gwashoc'h c'hoazh : ar Gouezeleg a hañval dezho bezañ ur skoilh war hent an Araokaat, ur gouriz dreinok o terc'hel pobl Iwerzhon pell diouzh ar vuhez etrevroadel, diouzh ar Sevenadur, diouzh ar Bed, tra ma vez digoret pep dor gant alc'houez ar Saozneg. Fraziañ a reont. Petra dalvez gounit ar Bed, pa goller an ene ? Petra dalvez ar frankiz, pa vez krignet ar bersonelezh tamm ha tamm gant galloudegezhioù ur vuhezegezh, ul lennegezh, ur brederouriezh arallvro ? Eire, Rannvro eus ar Bed Saoz ! Diouzh an euzhadenn-se, hon dieubit, Aotrou !

Un tamm baleadenn a-dreuz an Istor a zo ret evit meizout an enkadenn m' emañ ar Gouezeleg paket enni. War-dro 1750, hervez Dubhghlas de h-Ide (Doue d' e bardono !) (2) e oa komzet ar yezh gant kement Gouezel a oa en Enezenn. Klevet e veze e pep ti gouezelat, da vihanañ. Kalz diwezhatoc'h, e 1825, e kejas Ensellerion Saoz an Deskadurezh gant 500.000 Eireannach na c'houient ger saoznek ebet ha gant ur milion a enezidi a oa gwashoc'h eget treutik o saoznekaj. Setu perak e stagas an alouber, kerkent ha 1832, da sevel skolioù-izel evit lazhañ ar Gouezeleg. Buan a-walc'h e teujont a-benn eus o gwall-daol er Gompezenn-Greiz (3) . Koulskoude da geñver foar Nedeleg 1844, e klevas O Néill Ruiséal Gouezeleg gant an hanter pe vuioc'h eus an 50.000 bennak a dud a oa deredet e Baile Atha Luain (4) . Marteze ne vije ket bet ar Saoznekaot diouzh strivoù John Bull, panevet an « Ghorta Mhor », an Naonegezh Veur a lonkas ur milion a Ouezeled e-doug ar bloavezhioù 1846-1848. Warlerc'h an Naonegezh Veur, eme an Craoibhin, e fallgalonas ar Ouezeled. Koll a rejont o c'hanaouennoù, o c'hoarioù, o c'horolloù hag o yezh (5). Ouzh kroc'hen ar vro e spegas kleñved an Divroerezh... Diwar neuze emañ ar Gouezeleg o kilañ dalc'hmat. E 1891 ez eus c'hoazh tri c'hard ur milion a ouezelegerion, pe war dro, en Enezenn a-bezh, tud paour ha kozh ur c'halz anezho. Muioc'h-mui e tilezer ar yezh e kêrioù ha kêriadennoù ar Ghaeltacht. Ar gerent a zo techet da gomz « Bearla » ouzh o bugale : evel-se e vezo aesoc'h dezho trouc'hañ o hent er vuhez... pa vezint en Amerika. Setu da skouer un nebeut sifroù, hervez un enklask a zo bet graet e 1884. War 11.344 gouezeleger a gaver e Corcaigh, d' ar mare-se, n' eus nemet ar pevar dre gant anezho a gement a vije yaouankoc'h eget o ugent bloaz. E Portlâirge, un 102 a dud yaouank evit 2.482 gouezeleger. Hag e Luimneach, gwashoc'h c'hoazh : 52 war 2.746 en holl (6) .

53

Petra 'rae brogarourion Eire dirak ur seurt dismantr ?

Dômhñall O Conaill ne daolas evezh ebet ouzh e yezh c'henidik. Skoliet oa bet e Saozneg hag e Galleg. Den a lezenn, e saozneg e rankas ober e damm labour. Ha pa zeuas da vezañ levier ha gwarezour e bobl, e saozneg eo c'hoazh e tribunas e brezennoù. Ne veizas biskoazh peseurt benveg dispar e oa ar Gouezeleg evit adsevel e vro. Ne reas tra evitañ. A-hed ar c'hantved ha pelloc'h e pouezo ar gwall-skouer-se war voazioù ar bolitikerion a gerzho war e lerc'h. Daoust da se, ne gav ket din e vije bet, e-keñver diskar ar yezh, ken kiriek ha ma lavarar alies. Arabat deomp ankounac'haat ez eo an Ghorta Mhor a zarc'haouas ar gwashañ taol gant ar Gouezeleg. Edo Roue ar Beorion war e dremenvan pa c'hoarvezas an darvoud. A-hend-all, ez eo ret deomp sellout pizh ouzh kement-mañ : evel an darnvuiañ eus an dud -dispac'herion pe get - a gasas ar c'hoari en dro araok 1848, e oa Dômhñall O Conaill heñveloc'h ouzh bourc'hizion an XVIII-vet kantved eget ouzh broadelourion ha gwerinourion hon amzer-ni (7). Ne c'hellomp ket,

enta, e varn hervez menozioù ha kealioù a oa pell-kenañ diouzh e spered, ha pelloc'h c'hoazh diouzh an aergelc'h ha diouzh ar gevredigezh ma tremenas enno ar pep brasañ eus e vuhez. N' eo ket souezhus e vije bet nec'het ha mantret al leon kozh pa 'n em gavas dirak Tomàs Dàibhis hag Iwerzhon Yaouank.

Tomàs Dàibhis, evel an Eskob-Meur Mac h-Eil, en doa savet e vouezh evit lakaat Iwerzhoniz da veizout e oa tremen mall daskoriñ d' ar yezh he gwirioù : hep Gouezeleg, ne oa Azginivelezh vroadel ebet da c'hortoz. An aviel-se ne gavas an douar mat nemet diwezhatoc'h. Bouzar e chomas an dud a Iliz, trellet ma oant, dindan gazelgae, « faoi dhraoidheacht », gant ar strobinellour O Conaill. Reishoc'h e vefemp marteze o lavarout e kavent o gwalc'h hag o levenez er frankizioù gounezet gant ar breutaer difaezhus, frankizioù na oant ket dister-dra. Bouzar e chomas ivez an « Og-Eireannaigh ». Gwir eo e varvas Tomàs Dàibhis re abred, en e vloaz ha tregont (1845) . Bloavezhioù hir a dremeno arak ma savo un den evit kenderc'hel gant an ervenn. Bez' e ranker anzav, ouzhpenn-se, ne vezo biken kendeuziet-mat an Emsav Politikel hag an Emsav Sevenadurel hag ur bec'h war vuhez Iwerzhon eo kement-se betek hiziv.

54

Hevelep kanaouenn gant ar « Finini » daoust ma 'z eus bet gouezelegerion c'hredus evel Seàn O Mathghamhna ha Diarmuid O Donabhàin Rosa e-touez o fennoù-bras...

Diouzh an tu all, pa vezo bet savet « Conradh na Gaedhilge », e raio Dubhghlas de h-Ide e seizh gwellañ evit derc'hel ar Strollad er-maez a bep politikerezh.

Dont a reer a-benn da c'houzout diouzh doareoù ha troioù-spered ez eur sabatuet ganto hiziv an deiz (8) , pa lenner pezh a skrivas Colm O Gaora a-zivout emsaverion oa gantañ e toull-bac'h Lewes, da heul Lun Fask 1916 : « Bez' ez eus, emezañ, un dra all na gavis ket penn dezhi : tud hag a oa en toull-bac'h ganin-me, hag a oa aet war var o buhez evit o bro ; ha pa savjomp rummadoù-kentelioù Gouezeleg er vac'h, ne rejont ket un disterañ evit deskiñ ur ger hepken eus ar yezh. Nann da ! Met stagañ 'reas darn anezho da zeskiñ Germaneg, pezh am souezhas kenañ » (9) .

Ouzhpenn eget enebiezh pe diseblanted an dud a zo bet o voustrañ war ar Gouezeleg. Meneget em eus uheloc'h Kleñved an Divroañ. Digoret oa bet ar gouli gant Tec'hadeg an Dierned e derou ar XVII-vet kantved ha gant « the Flight of the wild geese ». Hogen, da heul an Naonegezh Veur eo e stagas an Divroerezh da grignañ korf Eire donoc'h-donañ. Ledanaet e voe ar gouli gant paourentez ar werin, galv ar c'hêrioù bras, ha dreist-holl gant hoalerezh Amerika, an «Oileàn Ur » a oa hiviziken ganti sked ha lufr « Tir na n-Og » ar mojennoù kozh. A-hend-all e timeze ur c'halz a dud war an diwezhadoù, pa ne choment ket hep dimeziñ, ken diaes oa d' ar re yaouank sevel un tiegezh. Un testeni poanuis a gement-se a glever gant lennegezh Eire, azalek « Deoraidheacht » Pàdraig O Conaire ha « Caisleàin Oir » Maire betek « Tonn Tuile » Séamus O Neill. Stad ar c'hounidegezh-douar n' oa ket evit eeunañ an traoù. « Re a chatal, re nebut a dud », a lavarar hiziv c'hoazh.

Ouzh ar Ghaeltacht eo dreist-holl e voe graet he reuz gant Diboblidigezh ar Maezioù. Ha skoet eo bet tiegezhioù ar Ouezelegerion gwashoc'h eget an tiegezhioù all. « Gaeltacht » a reer bremañ eus ar pastelloù-bro ma vez komzet ar yezh gant un tolpad mat a dud o deus he desket war barlenn o mamm. Rannet eo ar Ghaeltacht-se etre lodennoù distag, strewet an darnvuiañ anezho war aodoù ar C'hornog, a d-Tir Conaill da gontelezh Corcaigh. « Galltacht » a vez graet eus ar pastelloù-bro aloubet gant ar Saozneg. Un diazez kevredigezhel a-bouez-bras ez eo ar Ghaeltacht, kenkoulz evit amzer-da-zont ar yezh hag evit Adsavidigezh Eire « fhiorghaelach ». Siwazh ! E-doug ar bloavezhioù 1911-1926 e kouezhas he foblañs eus 1.121.354 a dud da 975.371, ha niver ar ouzelegerion a-vihanik eus 436.758 da 299.249 (10).

55

Renerezh an Stad Dieub a bledas kalonek gant ar gudenn. Fred a voe kavet da c'hounezerezh an taouarc'h. Diwezhatoc'h e voe lakaet an tredan da redek a-dreuz ar vro. Sevel a rejod tiez nevez-flamm ha labouradegoù bihan ; brudet ha gwarezet e voe « Déantùs na Gaeltachta », Oberiadurezh ar Ghaeltacht. Kement-se

a roas d' ar Guezelegerion an tu da vevañ ur vuhez dereat en o zraoniennou genidik. Hogos trec'het oa Kleñved an Divroañ pa zirollas eil Brezel an Hollved. Dedennet e voe kalz labourerion gant Bro-Saoz diouzh ar rastell e oa an arc'hant da c'hounit eno, a lavared. Ha daoust da arboellerezh Eire bezañ kalz gwelloc'h eget hini Breizh-Veur, daoust d' ar vuhez bezañ div wezh aesoc'h en Eire eget en tu all d' ar ganol, n' oa ket Eire evit en em ziwall : staget oa he moneiz ouzh moneiz Lunden, hag e Breizh-Veur e oa gopraet gwelloc'h ar micherour. Pegen brav oa neuze mont da zastum ur yalc'had e Bro ar Paeoù-Bras, ha diyalc'hañ goude-se e Bro ar Marc'had-Mat ! Digarez a zo d'an hini a vez alies blaz ar moan gant e geusteurenn er gêr. Digarez ebet d' ar re all.

E 1948 en em astennas an Divroerezh a-daol-trumm e kornioù 'zo. Lakaet oa bet digresk war c'houezerezh an taouarc'h, ha dilabour e chomas un toullad micherourion. E-pad an hañv 1949 e voe serret al labouradeg-c'hoarielloù-plomm, a oa bet savet gant ar Stad hec'h-unan er Spidéal evit Guezelegerion Cois Fhairrge (co. na Gaillimhe) ; hag adarre dilabouridi war hent an harlu. Ur vro c'houezelek kant-dregant e oa bet Cois Fhairrge betek neuze, nemet e oa saoznekaet ar « straed » e kêriadennou an Spidéal ha Bearna. Digemm e chome stad ar yezh, aba 'z eus koun. Gwelloc'h c'hoazh : ar re yaouank ne oant ket ken douget hag ar re gozh da vont e saozneg gant an divroidi. Hogen, kerkent ha 1945, e skrive Tomàs de Bhaldraithe : « *The recent mass emigration to England will undoubtedly change the position* » (10). Hag e gwirionez emañ hiziv ar preñv en aval. Amañ hag ahont e klevet kerent - bet o labourat e Bro-Saoz - o komz saozneg d' o bugale.

Daoust da se, emañ brav-kenañ ar stal gant ar Guezeleg e Cois Fhairrge, kenkoulz hag e Conamara hag en Inizi Arainn, da lavarout eo e lodenn Conndae na Gaillimhe a zo er c'hornog da Loch Coirib. Er reter d' al lenn-se avat, emañ ar Ghaeltacht o kilañ hag o vont da vruzun dirak lanv ar Saozneg. Kemend-all a c'hoarvez e Kontelezh Corcaigh, ha, dre-vras, gant Ghaeltacht na Mumhan, gouez da Vrian O Cuiv (12) .

56

Hag-eñ e teur a-benn da saveteiñ ar Ghaeltacht ? Froudou-Meur an Istor a vez bepred gorrek ha diwezhat o chal-ha-dichal e-touez ar bobl. Gant nerzh an tizh a oa warno da gentañ, e talc'h ar galloudegezhioù-drastañ da ober o reuz e-mesk an astud, bloavezhioù ha bloavezhioù goude m' eo bet kemennet tarzha al lanv nevez, Reverzi-Bras an Adsevel, gant brientinion ar Spered. (Da genderc'hel.)

NOTENNOU. -

(1) Tonn Tuile, le Séamus O Néill. Sàirséal agas Dill. An Chéad Chlo, B.A.C. 1947, p. 26.

(2) MISE AGUS AN CONNRADH. Dubhghlas de h-Ide. Oifig an t-Solàthair, an dara clo. B.A.C. 1938. p. 7-33. Sellout ivez ouzh : MISE Coim O Gaora do sgríobh, Oif. an tSlo., an triù clo, B.A.C. 1945 ; FE BHRAT AN CHONNARTHA, Peadar O h-Annrachàin de scriobh, Oif. an tSol. an dara clo, B.A.C. 1944 ; AN IWERZHONEG, gant Oscar Mac Uilis, Al Liamm, niv. 4 ha 5, 1947 ; BUHEZ AR GUEZELEG : 1939, 1945, gant D. P. tr. P. D. ; « THE FACE AND MIND OF IRELAND », by Arland Ussher, London, Victor Gollanez Ltd, / 1949 ; sellout pizh ouzh kement niverenn a zeu er-maez gant AR AGHAIDH, FEASTA, COMHAR, INDIU, hag a-wezhoù sellout ouzh « Dàil Eireann, Diosporeachta Pàrlaiminte », « Diosporeachta Pàrlaiminte, Seanad Eireann ».

(3) « An Iwerzhoneg » gant O. Mac Uilis. -

(4) Mise agus an Connradh, notenn p. 8. -

(5) ibid, p. 8. -

(6) ib. p. 31.

(7) Sellit da skouer ouzh « BEATHA DHOMHNAILL UI CHONAILL », Domhnall O Suilleabhàin do scriobh. Oifig Diolta Foillseachàin Rialtais, B.A.C. 1936 ; « DOMHNALL O CONAILL », an tAthair Antoine O Duibhir do scriobh, Oif. an tSol. an chéad chlo, B.A.C., 1949.

(8) Un tanva, evit gortoz : « ...Though a student of Gaelic, I am no revivalist... » eme Arland Ussher e raklavar e levr. Pezh na vir ket ouzh an den a vezañ ur skrivagner lemm e spered ha spiswel alies e varnedigezhioù.

(9) « Mise », Colm O Gaora, p. 172.

(10) IRELAND'S PERIL, by Rev. E. Cahill, SJ, published for AN RIOGHACHT (The

League of the Kingship of Christ), Gill and Son Ltd (imprimatur e 1930). A-bouez-bras eo al levrig-se evit istor Eire A-RAOK 1930. An Tad Cahill a zo kelenner war ar Gevredadouriezh. Marteze eo bet douget un tammig da welout an traoù e du. Daoust da se e c'heller fiziout warnañ, dreist-holl e-keñver ar sifroù. Lod, eus e labour a zo diazezet war ar « REPORT » talvoudus-meurbet embannet gant COIMISIUN NA GAELTACHTA (Eason, Dublin, 1926) na gaver skouerenn ebet ken anezhañ hiziv an deiz.

(11) THE IRISH OF COIS FHAIRRGE, co. Galway, a phonetic study by Tomàs de Bhaidraithe. Dublin. The Dublin Institute for advanced Studies, 1945, pp. IX ha X.

(12) Sellit ouzh raklavar Brian O Cuiv evit « Cnosach Focal o Bhaile Bhuirne i g-Conndae Chorcaí », Micheál O Briain (1886-1942) a bhailig. Institiùid Ard-Léighinn Bhaile Atha Cliath 1947, kv. « Feasta » Meitheamh 1948, p. 13 ; s. ivez o. « Ar Aghaidh » Meadhon Foghmuir 1949, p. 2, barn 3, p. 7, bann 2.

Skol Uhel ar Brezhoneg

EIL PENNAD

Da heul ar pennad kentañ, embannet war AL LIAMM, . niv. 18, p. 58, em eus bet respontoù diwar-benn ar yezh komzet el lec'hioù-mañ :

Kernev. - 1. Douarnenez. - 2. Gwaien. - 3. Kerfeunteun. - 4. Kernevel. - 5. Landudeg. - 6. Pluguen. - 7. Pouldregad. - 8. Sant-Riwal. - 9. Tourc'h. - 10. Tregon. -
 Treger. -1. Gwengamp. - 2. Lanuon. - 3. Plourin-Montroulez.
 Respontoù a zo deuet ivez diwar-benn skridoù e yezhoù Leon ha Treger.

Goulenn 1

Hag implijet e vez ar furmoù : 1. emaon. - 2. emaout. - 4. emaomp. - 5. emaoc'h ?

a) yezh komzet :

Kernev. -

1. Douarnenez ya.
2. Gwaien ?
3. Kerfeunteun 5 anavezet.
4. Kernevel 1, 4 ha 5 implijet.
5. Landudeg 1, 4 ha 5 implijet.
6. Pluguen 1, 4 ha 5 implijet.
7. Pouldregad 1. 4 ha 5 implijet.
8. Sant-Riwal ya.
9. Tourc'h 1, 4 ha 5 anavezet ; nebeut implijet.
10. Tregon ya.

Treger. -

1. Gwengamp nann.
2. Lanuon ? - 5 diimplij.
3. Plourin-M. ya.

b) yezh skrivet :

Leon. - ya ; emaout n' eo ket bet kavet.

Treger. - nann.

Respont dre vras. - Ur pennad saoznek am eus savet, a vo moulet hep re zale, spi am eus, diwar-benn istor ar furmoù-se. Setu amañ, berr-ha-berr, pezh a c'heller lavarout :

Emañ hag **emaint** a zo furmoù kozh, a gaver e brezhoneg-krenn, hag a glot ouzh furmoù kavet ivez e kerneveg hag e kembraeg.

58

Emaon, emaout, emaomp, emaoc'h a zo furmoù nevez, diwanet, sur a-walc'h, war-dro ar 17-vet kantved. Ne seblantont bezañ bet degemeret nemet e Leon hag e Kernev, marteze un tammig ivez e Treger. Hevelep tra gant **emeur**.

Goulenn 2

Ha graet e vez spis an diforc'h : **aze** diwar-benn ul lec'h a weler, **eno** diwar-benn ul lec'h na weler ket ?

a) yezh komzet :

Kernev. -

1. Douarnenez eno dianav.
2. Gwaien eno, hogen aze ivez, implijet diwar-benn ul lec'h na weler ket.
3. Kerfeunteun eno dianav.
4. Kernevel eno implijet diwar-benn ul lec'h a zo pell ha na vez ket gwelet, pe sellet outañ.
5. Landudeg eno nebeut implijet.
6. Pluguen eno dianav.
7. Pouldregad eno dianav.
8. Sant-Riwal graet e vez an diforc'h.
9. Tourc'h eno anavezet.

10. Tregon eno dianav.

Treger. -

1. Gwengamp graet e vez an diforc'h.
2. Lanuon ?
3. Plourin-M. graet e vez an diforc'h.

b) yezh skrivet :

Leon. - graet e vez spis an diforc'h.

Treger. - eno implijet evit ul lec'h na weler ket.

Respont dre vras. - El lec'hioù ma vez anavezet **eno** e seblanter ober an diforc'h peurliesañ. En un darn vras eus Kernev, hag ivez eus Bro-Wened, **eno** a zo nebeut anavezet pe dianav. Gerioù evel **du-se** hag **ahont** a gemer a-wechoù lec'h **eno**.

Goulenn 3

Hag heuliet e vez strizh ar reolenn roet er yezhadurioù e-keñver implij **al** hag **ul** dirak ar gensonenn **l** ? Hag implijet e vez **hol** ha **kel** dirak **l** ?

a) yezh komzet :

Kernev. -

1. Douarnenez	al	ul	hom	ken
2. Gwaien	?	?	?	?
3. Kerfeunteun	al	ul	?	?
59				
4. Kernevel	diimplij	diimplij	noñ	ken
4. Landudeg	al	ul	dianav	ken
5. Pluguen	al	ul	hol	ken
6. Pouldregad	al	ul	hom	ken
7. Sant-Riwal	al	ul	hol	ken
8. Tourc'h	diimplij	dianav	?	?
9. Tregon	dianav	dianav	?	?

Treger. -

1. Gwengamp	ar	?	homp	?
2. Lanuon	?	?	?	?
3. Plourin-M.	al	ul	hom	ken

Notenn. - Ne glasker ket amañ skeudenniñ pizh an distagadur.

b) yezh skrivet :

Leon. - al eul hon ?

Treger. - **ar** peurliesañ **eur** peurliesañ **hon** hag **om** ?

Respont dre vras. - Istor **n** er gerioù **an**, **un**, **hon**, **ken**, **hen**, o treiñ a-wechoù da **r** pe da **l**, n' eo bet graet biskoazh dre ar munud.

Anat eo ne c'hoarvezas ket ar c'hemm war un dro e pep lec'h.

Al

Gregor, en e yezhadur (1738), p. 28, a lavar ez implijed en e amezur **an** atav e-kichen Kemper hag e Goueled-Leon ; e lec'h all, e troe da **ar** hag **al** evel hiziv. E Bro-Wened, emezañ, **en** dirak ur vogalenn, **er** dirak ur gensonenn, nemet **el** dirak **l**.

E kornioù 'zo e oa aet **n** da **l** er 17-vet kantved. Setu amañ ur skouer eus war-dro ar bloaz 1700 pe un tammig diwezhatoc'h :

« a loez » (al laezh) , Gwerz Santez Eoded, Gwalarn, niv. 134, p. 255.

Ul

Un a droas, sur a-walc'h, da **ul** war-dro an hevelep mare er c'hornioù-se. Setu amañ ur skouer, tennet ivez eus Gwerz Santez Eoded :

« eu-les-uam » (ul lezvamm) , p. 250.

Kel

Skouerioù eus **kel** a gaved en 18-vet kantved :

« mar deo **quel** lent ato an actionou a vez produet gant ar yenien », Ch. Briz, Reflexionou Profitabl, p. 320 en unan eus ar mouladurioù kentañ.

60

Hol

Ar ger **hol** ne seblant ket dont ken abred en istor ar yezh.

N' eo ket meneget e yezhadur Gregor, nag en hini Ar Gonideg. En Heuriou Brezonec ha Latin Ch. Briz, - (navet mouladur, 1808, nemet hep mar damheñvel ouzh ar mouladurioù kentañ) - e lenner, p. 2 er Bater : « n' ont list quet da goueza ».

Kalz a vefe da lavarout diwar-benn an **nt-se**, - ma n' eo ket ur fazi-moulerezh. Notenn. - C.Briz a implij **hor** evel ma vez implijet bremañ er yezh lennek, nemet dirak **r** e laka **hon** : « hon redemptor », Instruction var... ar Rosera, p. 356, en unan eus ar mouladurioù kentañ.

Hel

A-ratozh eo n' em boa goulennet netra diwar-benn **hen**, o treiñ da **hel** e rannyezhoù 'zo. Re luziet eo istor hag implij ar ger-se. Komz a rin diwar e benn pa vo embannet va istor eus ar raganvioù-gour renet dirak ar verb. A-walc'h e vo lavarout ne seblant ket **n** treiñ da **l** abred : « o veza cafet ul Lêvr... unan anezo er c'hemeras hag en lennas » Ch. Briz, Reflexionou lexionou Profitabl, p.4. Ur skouer brizius, evel ma weler, dre implij **ul**, **er** hag **en**.

EVEZHIADENNOU

Daoust ma 'm eus bet muioc'h a respontoù eget na c'hortozen, e vefe tu da gaout kalz muioc'h c'hoazh, ha spi am eus e teuio muioc'h en amzer da zont.

Anat eo ne c'heller dastum netra klok diwar ar respontoù a zo deuet. Un nebeut traoù dudius a zo bet desket koulskoude. Da skouer :

1) An **n** er ger **hon** a dro da **m** e rannyezhoù 'zo. Un emdroadur nevez a-walc'h e tle bezañ, moarvat dre levezon an dibenn **-mp** e kentañ gour lies ar verboù.

En ur barrez, Landudeg, e seblant ez eo aet **hon** da get. Lavaret e vez **al leue-ni** e-lec'h **hol leue**. Marteze e c'hoarvez pezh a zo c'hoarvezet e rannyezhoù gouezelek 'zo ; da skouer, e manaveg, **yn annym aym** (an ene din) e-kichen **m'annym** (va ene).

Ne gredan ket koulskoude. Kentoc'h e kredfen e kemmesker **hon** hag **an**, dre ma vez graet, a-wechoù an hevelep kemmadurioù war olerc'h. Daoust, avat, hag e lavarfed **ar vamm-ni** e-lec'h **hor mamm-ni** ?

2) En ur c'hornad eus Kernev, dre vras etre Rosporden ha Kemperle, evel ma skriver din « ne vez ket klevet an dud o tistagañ **al**, **ul**, **ar**, **ur** ».

Da skouer loa vank c'hoazh e-lec'h ul loa a vank c'hoazh. Ar c'hemmadur da heul ar ger-mell a chom koulskoude :

gwel't 'm eus c'hazh e-lec'h **gwelet em eus ur c'hazh**.

61

Setu amañ an eil rummad goulennoù a reomp : En ho rannyezh-parrez pe er skridoù a studiit,

1) ha graet e vez gant **edon**, **edos**, **edo**, **edomp**, **edoc'h**, **edont**, **edod** ?

2) peseurt implij a vez graet eus **eil**, **egile**, **eben**, **all**, **estr**, **hentez**, **nesañ**, ha gerioù heñvelster pe dost ?

Dreist-holl a) hag implijet e vez **eben**, ha penaos ? b) hag implijet e vez, o komz diwar-benn ouzhpenn daou pe div, **an eil re hag ar re all** ; daoust ha ne vez ket implijet kentoc'h troioù evel: **an eil hag egile** hepken, pe **an eil hag egile anezho**, pe **an eil re hag o hentez**, hag all ?

Kas ar respontoù da : Roparz Hemon, Scoil an Léinn Cheiltigh, 64, Cearnog Mhuirbhtheann, ATH CLIATH, EIRE.

Notenn. --- An div skouer abretañ eus **hol** hag **hel** am eus dastumet betek-hen a zo tennet eus pezh-c'hoari Keranveier, **An Dous Reuzeudik ha Laouen** da lavarout eo, war-dro kreiz an 18-vet kantved. An embannadur graet ganin, - **Ar Farvel Goapaer**, Sterenn, niv. 6, 1941 - a zo, avat, diwar eilskrid Laouenan, ha marteze en deus kemmet skrid Keranveier war ar poentoù-se. Evel meur a skrivagner e oa Laouenan gwall nec'het gant implij ar ragano **e**, **hen** (lennit e levr an Aotrou Dujardin, La Vie et les Œuvres de Le Gonidec, p. 339) : « ar mabou ar gounnar hol lez intanvezed holl », p. 24 ; « ma ne vec'h ket ken dissimulet ganen, hel lavarfac'h d'in... », p. 38.

Ret e vo deoc'h poaniañ ha labourat, ha reiñ arc'hant na zegaso deoc'h gwenneg ebet e gounid : diwar kement-se, avat, e vo savet evit ar rummadoù da zont ar binvidigezh vroadel.

CHAIM WEIZMAN,

Renner-meur Israel.

Kenstrivadeg ar goañv

Daleet omp bet evit reiñ diloc'h kenstrivadeg ar goañv dre ma n' en doa ket unan eus ar varnerien kaset e ali.

Muioc'h a varzhonegoù a zo bet kaset dimp eget a gontadennoù. Daou priz hon eus roet :

1añ J. DANIEL RICHARD, eus an Naoned evit : « Distro an Aotrou Kont ».

2l GLAODINA MAZEAS, eus Gwengamp evit : « Danse Macabre ».

Moulet eo an div varzhoneg e penn an niverenn-mañ. Evel ma c'hellit gwelout ez int disheñvel krenn an eil diouzh eben, an hini gentañ o vezañ un daolenn gaer graet e stumm gwerzioù ar Barzhaz Breizh. An eil a zo modern. Kaer eo e keñver santerezh, n' hellfer ket lavarout kemend-all evit ar sonerezh. Ur meneg ivez da v-Mak Gagagan evit e « Frealz d' ar Barzh » ha da Ber Even evit « Kalonad » o deus plijet da lod eus ar varnerien.

An hanter nebeutoc'h a gontadennoù hon eus bet. N' eus bet roet nemet ur priz da GUDREN evit « Ar goulou koar benniget », ur gontadenn-bobl savet mat-tre, en ur yezh difazi. « Nozvezh er goudor » gant Pennaod a zo kaer-meurbet e keñver menozioù, ar steuenn hag ar stumm-skrivañ a zo kreñv ha bev-souezhus, met ar yezh iskis ma 'z eo skrivet a harz ouzhimp da reiñ dezhañ ur priz.

Ar prizioù e stumm levrioù a vezo kaset d' an drec'hourien dre ar post. Setu un taol arnod en deus graet berzh o tiskuliañ skrivagnerien nevez ha spi hon eus e vo muioc'h c'hoazh a genskriverien er bloaz a zeu. Karout a rafemp kaout muioc'h a gontadennoù. Krogit eta en ho pluenn adalek bremañ.

AR VRO HAG AR BED

gant Per DENEZ

BREZHONEGERIEN

D' an 8 a viz Gouhere, deiz GOUEL AR BREZHONEG, e lido an holl vrezhonegerien vrogar 25-vet deiz-ha-bloaz krouidigezh Walarn. Kuzulioù a vo kaset gant E. K. B. Arabat gortoz avat : a-benn bremañ e tle bezañ prientet bodadegoù ar Sadorn da noz, gant prezegennoù, kanadegoù, h.a. D' an deiz war-lerc'h, ar Sul 9, en em gavo ar vrezhonegerien a-grevet adarre evit kregiñ gant labour brezhonek an hañv.

Abaoe pell e soñjomp e tlefe bezañ roet ur stumm nevez d' ar stourm evit ar brezhoneg. Levrioù, kelaouennoù, kazetennoù a ra kalz a vad. Ne vezo savetaet hor yezh, avat, nemet dre « ar ger komzet ». Ne vezo yac'h ar brezhoneg nemet pa vezo benveg an darempredoù koulz e dibab ar vrezhonegerien hag er bobl.

Al lañs a zo bremañ gant ar C'helc'hioù Keltiek. War tachennoù 'zo, korollerezh hag arvesterezh, ez eo aet an trec'h ganto, daoust ma n' ouzon ket hag-eñ e servijont kalz da ziwall an dañsoù hag an dilhad giz Breizh e-touez tud ar bobl. War un dachenn all, avat, n' on tamm ebet en arvar : c'hwitet o deus, penn-da-benn, gant al labour adsevel ar brezhoneg. Un nebeut anezho o deus skolioù brezhonek : rouez int ; daou pe dri a zo koumanantet d' ar c'helaouennoù brezhonek ; hini ebet, daoust ma 'z int pinvidik peurliesañ, ne gas profoù d' an embannadurioù brezhonek ; hini ebet kennebeut - laouen e vefen ma fazifen - ne vez graet ennañ gant ar brezhoneg : e Breizh-Izel ne vezont alies nemet strolladoù bourc'hizien vihan distag a-grenn diouzh ar bobl.

Da c'hortoz e oa. E bro ebet n' o deus ar strolladoù divyezhek servijet da galz tra evit saveteiñ ar yezh vroadel : enno e chom bepred an tu kreñv gant yezh ar vac'homerien. En enep ez eo bet atav talvoudus-dreist ha yac'h ar strolladoù unyezhek : gwelit e Kembre **Urdd Gobaith Cymru**, e Skos **Comunn na h-Oigridh**, en Iwerzhon **Comhdhail Naisiunta na Gaeilge**. Ur souezh hor bize

dianavezet ar gentel ken pell all : tremen poent eo sevel e Breizh hor strolladoù unyezhek.

65

Kalz a vad am eus klevet diwar-benn « An Ed Nevez » ha « nozvezhioù laouen » Amzer-da-Zont. Kinnig a reont ur skouer. Ret eo lakaat ar brezhoneg da vevañ e-touez ar vrezhonegerien dre o bodañ an aliesañ ar gwellañ, renkañ evito kanadegoù, c'hoariadegoù, baleadegoù, beajoù. Ret eo reiñ muioc'h a vuhez d' ar brezhoneg e-touez tud ar bobl dre aozañ, e parrezioù Breizh-Izel, « nozvezhioù laouen » enno abadennoù c'hoariva, kanaouennoù ha displegerezh, farsus pe skrijus. Santet e vezo a-benn an diwezh al levezon vras eus ar seurt labour, hag an nebeudig arc'hant gounezet da geñver an abadennoù a skoazello pelloc'h an embannerezh brezhonek.

Goulenn a ran 'ta digant ar vrezhonegerien sevel o strolladoù dezho o-unan ; goulenn a ran digant ar re anezho a gar seniñ biniou sevel kevrennoù brezhonegerien (aotreet eo dezho gant B.A.S.) ; goulenn a ran digant an holl labourat a-unvan gant E.K.B. hag AL LIAMM. Emglev a rank bezañ graet war ur raktres-labour, ha n' oufed kavout gwelloc'h devezh evit-se eget deiz GOUEL AR BREZHONEG : dindan arouez WALARN e vo an emsav nevez, da lavarout eo dindan arouez an Trec'h.

SKOS, KEMBRE, IWERZHON

An degouezh pouezusañ er mizioù tremenet a zo bet bodadeg veur ar Scottish Convention e Dun-Edin. Dirak ur miliad kannaded eus pep korn a Vro-Skos hag eus ar c'hreizennoù skosat e Bro-Saoz en deus ar sekretour, John MacCormick, displenet peseurt labour a zo bet graet betek-hen evit lakaat ar Scottish Covenant da drec'hiñ : e diwezh miz Ebrel e oa bet dastumet 1.236.000 sinatur ; 126 bodadeg a oa bet graet er vro, ha 354 kevrenn a oa o labourat da zastum anvioù all ; 80 dre gant eus an dud goulennet o skoazell diganto o doa sinet a galon laouen. Divizet eo bet e Dun-Edin dibab hepdale ar gannaded a lakaio dirak ar gouarnamant saoz goulenn Skosiz : bezañ renet o aferioù-diabarzh gant ur Breujoù dibabet ganto o-unan en ur vouezhiadeg vras.

65

D' an deiz kentañ a Vezheven e vezo, e Llandrindod, ur vodadeg heñvel evit emrenerezh Kembre. Di e teuio dileuridi a Vro-Skos, evel ma oa bet dileuridi gembreat da vodadeg Dun-Edin. Aozet eo ar vodadeg gant Undeb Cymru Fydd ha dezhi eo bet pedet da zont an holl strolladoù, kevredigezhioù ha kuzulioù kembreat. Endeo ez eus bet nav c'huzul iliz (Avielourien ha Metodistiz dreist-holl) o vouezhiañ a-du gant an emrenerezh. Ret eo diskleriañ ez eo bet brudet-kaer menoz an Ti-Breujoù Kembreat gant bodadegoù bras Plaid Cymru, ar bempet, hag hini diwezhañ, anezho o vezañ bet dalc'het en deizioù-mañ e Blaenau-Ffestiniog.

Ur gudenn a-bouez all e kembre eo hini ar skingomz. A-benn bloaz hanter e vezo kemmet reoliadur ar B.B.C., ha stourm a ra bremañ Kembreiz da gaout ur skingomz dezho o-unan renet ganto o-unan. Ar strollad-enklask, en e benn Sir William Beveridge, a vo e labour brastresañ ar reoliadur nevez, a zo o paouez degemer da gaout o ali, dileuridi eus Undeb Cymru Fydd hag eus ar Strollad Broadel. Ne vo ket didalvoud menegiñ amañ ar sifroù embannet gant ar Blaid : e Bro-Norge ez eus bet paeet, e 1948, 695.000 lur-sterling tailhoù gant an dud o deus ur benveg-radio (e-tro ul lur sterling, pe 880 lur gall, an den) ha dispignet ez eus bet 632.000 lur evit an 22 skinva a ya en-dro e-pad 10 eur bemdez ; er Zeland Nevez ez eus bet dispignet, e 1946, 334.728 lur evit ar 21 skinva a zo er vro ; e Kembre, avat, ez eus bet paeet e tailhoù, evit ar binvioù-radio, ouzhpenn 500.000 lur-sterling e 1946, met n' eus bet dispignet nemet 144.823 lur war an 3 skinva a zo e Kembre : peurrest an arc'hant a zo aet d' ar gouarnamant pe d' ar skingomz saoz. E Breizh, evel ma oar an holl, ez a kalz gwelloc'h an traoù !

Menegomp c'hoazh, diwar-benn Kembre, e teuio 70 laz-kanañ d' an Eistevod, en deus ar Strollad Broadel savet 22 gevrenn nevez abaoe miz Eost diwezhañ hag e seblant ar Republikaned bezañ kemeret evit mat ar pleg da zeviñ ur banniel saoz da ziwezh pep bodadeg « a-benn diskouez o dispriz war an impalaeriezh saoz ».

E diwezh miz Meurzh ez eo bet pedet Sean MacBride, ministr an aferioù estren e gouarnamant Eire, da gomz dirak studierien Skol-Veur Aberystwyth : «

Pal ar broioù bras, » emezañ, « a zo mestroniañ ar pobloù keltiek, hag o rediañ da zegemer yezhoù ha sevenadurioù estren a-grenn dezho. » Un nebeut devezhioù diwezhatoc'h e tegemere Sean Mac Bride ar Republikaned Kembreat hag ar Broadelour Skosat deut da gomz e Dun Laoghaire da geñver Lun Fask ; eno he doa lavaret Joyce Williams, eus an Emsav Republikan « Ret eo deomp, Kelted, hejañ diwarnomp yev Bro-Saoz ha Bro-C'hall. Ha n' eo ket dre vouezhiadegoù, met dre an aberz, eo e c'hounezimp ar frankiz ». N' eo ket mui an etrekeltelezh ur ger goullo.

66

An Club Leabhar, savet un nebeut mizioù a zo e Dulenn da embann levrioù iwerzhonek dre rakprenadurioù, en doa e miz Kerzu diwezhañ 1249 lezel. Pa skrivan kement-mañ e kontan, rik-ha-rik, 31 rakprener da embannadurioù Al Liamm. Talvezout a ra ar frankiz d' un dra bennak.

Ne vez c'hoarzhus ar vroadelouriezh nemet evit an dud a zo o sellout - evel an droug-vor pe ar garantez. Ur bobl a stourm evit he buhez n' he deus ket amzer da goll o c'hoarzhin.

ARTHUR KOESTLER,

Thieves in the Night.

E-touez al levrioù

Docteur Louis DUJARDIN. « La Vie et les OEuvres de J.F.M.M.A. LE GONIDEC ».

Karout a rae Meven Mordiern lakaat e berr-gomzoù e venoz diwar-benn al lennegezh vrezhonek : « Un dezerzh eo ». Skort, e gwir, ar pezh hon eus da zegas da deñzor ar sevenadur bedel. Ha pezh a zo gwashoc'h, ne anavezomp ket zoken hon nebeudig pinvidigezhioù : peurliesañ ne ouzomp ket kalz tra nag eus hon istor, nag eus hol lennegezh. Setu perak e vo deut-mat levr an Dr Dujardin:

N' eus ket ezhomm lavarout d' hol lennerien piv eo an Dr Dujardin : brudet a-walc'h ez eo gouiziegezh ar mezeg leonat a zo L. Lok e anv-pluenn. Pezh a c'hellomp lavarout, avat, eo kement-mañ : e levr a zo dres ar pezh a oa gortozet digantañ. Evit ar wech kentañ ez eo diazezet istor buhez ar Gonideg war ur sichenn divrall : en un oberenn tost 400 pajenn dezhi en deus an Dr Dujardin distrujet an holl dreuzkredennoù romantel diwar-benn hor yezhadurour meur ha n' en deus roet deomp tra ha na vije bet gwiriet hervez reolennoù strizh ar furcherezh skiantel.

Lavarout a ra an oberour ez eus c'hoazh kalz danvez da zastum. Pezh a gredomp. En estrenvro, moarvat, muioc'h eget e Breizh, ken dichal eo bet a-viskoazh ar Vrezhonek ouzh kement a selle outo o-unan pe ouzh o bro. Hag evel hini ar geriadurour, ne vez morse echu labour an istorour. Koulskoude, peadra hon eus bremañ da brederiañ un tamm mat.

Ne zeuio den biken ken da gontañ an istor souezhus, ken ker da faltazi v-Brizeug, diwar-benn tec'hadenn ar Gonideg, e kêr Vrest, diouzh an dibennerez hag e chomadenn e Kembre, pe e Kernev, ne ouzer ket re vat. Morse ne deas ar Gonideg da Gembre : morse kennebeut, avat, ne lavaras e oa aet ; kontet eo bet an istor, n' eo ket gantañ e-giz ma roe Brizeug ha Kêrvarker da grediñ, met gant e genderv Gonideg eus Pariz. N' eus, koulskoude, abeg ebet da ziskrediñ war an darvoudig a reas d' ar Gonideg, gouez dezhañ, treiñ ouzh ar brezhoneg : ne oa ket e zarempredoù gant ar polis, er mare-se, eus ar re wellañ ; toullbac'het e Brest hag e Kerahez e oa bet ha, da heul, en doa bevet kuzhet, pe damguzhet, e-pad meur a vloaz. Daoust ha lakaet e vo da c'haou dezhañ ar skridig a savas e burevioù Pariz, o tiskleriañ e oa bet, e-pad ar prantad trubuilhet-se, o servijout evel ofiser en arme ar Chouanted ? Ezhomm bras arc'hant en doa d' an ampoent, ha gouzout a ra an holl pegen talvoudus e vez sertifikadoù « resistañs », gwir pe dreist-holl faos.

Hogen bremañ, pa ouzomp diarvar na deas morse ar Gonideg da Gembre, pa anavezomp, bloaz ha bloaz, al lec'hioù niverus ma tremenas drezo, daoust hag-eñ ez eo ar Gonideg tostoc'h ouzhomp, bevoc'h evidomp, gant e wir vuhez denel a levenezioù hag a enkrezioù ? E vent, liv e zaoulagad, liv e vlev, e demz-spered hag e demz-korf, e zoareoù, e voazioù : dianav-krenn. Un den difouge eo bet sur : lezel a reas da gouezhañ da vat e anv nobl ha da destoù d' e zimeziñ - un tammig e-maez ar reolenn evit gwir - en devoe ur feurmer kadorioù, ur c'here hag ur gwerenner.

69

Tomm e oa e galon ivez : en e 32 vloaz en doe ur romant karantez gant ur plac'h 24 bloaz, ha chom a reas e vuhez pad stag da yezh kouerien Vreizh-Izel, un arouez splann a sañtimañtalerezh ma 'z eus un. Ul labourer kalet : hañv-goañv e save da deir eur bep mintin. Un den yac'h ivez, ha dilontek, a vevas dreist-holl diwar laezh yen ha bara sec'h. Un den a youl : unnek vloaz e labouras war e C'heriadur kentañ, hep fallgaloniñ, ha diflach e talc'has d' e venozioù diwar-benn an doare-skrivañ ha glanded ar yezh. Un den mat, tener e galon : seblantout a ra bezañ bet evurus gant e bried, karout a rae e vugale, skoazellañ a rae ar Vrezhonek vihan a zeue war o studi en Angoulem (en o zouez an Ao. Troude), plijadur en deveze oc'h ober war-dro ar bleunioù hag al louzoù-kegin en e liorz. C'hwerv gant an dicañs hag an digomprenusted, met hep drougiezh. Ha, war-bouez nebeut, setu holl. Ha biken ne vo gouezet muioc'h, 'm eus aon. Al lizheroù dastumet gant Gonideg a zo bet distrujet. Eus ar re kaset gantañ ne chom ket nemeur. E vibien, e vignoned, n' o deus ket miret evidomp e skeudenn. Ar Gonideg, an den, ne vo ket tu d' e zasorc'hiñ. Gwelloc'h eo marteze : evel-se

ne vo ket stag ouzh e anv an izelderioù ha mezhekadurioù bihan a vez lodenn an holl. Bevañ ne raio ken, heñvel a-walc'h ouzh un haroz a vojenn, evel an hini a zibabas, evit yezh ar beorien, echuiñ e bez ar re baour : evel Reizher ar Brezhoneg.

Ha n' oufe bezañ, da santelezh hon uhelvennad, kaeroc'h prouenn eget buhez ar Gonideg : harluet e vuhez-pad, nemet e-doug un' daou vloaz bennak en Naoned e vije, dismegañset ha laeret e wirioù digantañ gant ar gouarnamant gall, taget gant ur baourentez spontuc hag, e-tro fin e vuhez, gant an naonegezh, e-un ekreiz digasted pe furlukinerezh e genvroiz, e sevenas al labour a raio d' an implijad bihan diarc'hant bevañ da viken : reiñ d' ar brezhoneg ar yec'hed vroadel.

E galleg en deus savet an Dr Dujardin e levr : keuz o deus bet da se an holl vrezhonegerien. Gouzout a ran peseurt abegoù a vezo roet a-du gant ar galleg : met keuz am eus koulskoude. E gwir, e vije bet troidigezhioù e-leizh d' ober. Rak e galleg, pe e saozneg, eo bet skrivet an holl lizheroù dastumet el levr. N'eus nemet unan a gement hag a vije e brezhoneg : ret eo diskleriañ, avat, ez eo diwar dorn un Amerikan, hag e ouie an den 50 yezh disheñvel. Souezh ebet en dije santet ar Gonideg, pep an amzer, pistig an dic'hoanag.

Per DENEZ.

Panorama de la Littérature bretonne, des origines à nos jours -Ecrivains de langue bretonne et de langue française, gant Yves-Marie Rudel.

Heñvel a-walc'h ouzh roll koumananterien an « telefon » eo levr Rudel. Lavarout a ra an oberour en e gentskrid hor boa ezhom abaoe pell 'zo, eus ur roll skrivagnerien vrezhon (un répertoire) hag e gwirionez e kaver rolloù hir-kenañ en e « oberenn ». E varnadennoù pa 'z eus anezhe, a zo berr-berr (pemp linenn evit Jakez Riou, p. 85), pe fentus a-walc'h. Hervezañ eo dispar levrioù Quellien « Annaik » ha « Breiz » (p. 44), ha bugel el « Bimbochet » (p. 85). Komz a ra atav eus gwerzennoù brav-tre (p. 81 ha 83). Ne deo ket gwall-varrek an Ao. Rudel war ar skridvarnouriezh. Ha c'hoazh ! Ur bern fazioù a gaver en e levr : brezhoneg moulet fall (« yezhoù » o tont da « vashoù » p. 86), brezhoneg troet fall e galleg (p. 83, 85). « Ar c'hoar hena » lakaet war gein Kerverzhiou, ha « Bilzig » war hini Al Lay marvet e 1802 - (e gwirionez ez eo bet marvet oberour « Bilzig » e 1934). Marteze e lennimp un deiz bennak ez eo bet savet « La Brière » gant Chateaubriand. Hervez an Ao. Rudel ez eo bet skrivet « Melezour ar Maro » e galleg. Kontadennoù Iwerzhon eo ar Mabinogion evitañ (p. 87) ha pelloc'h e teuont da vezañ un dastummadenn eus boazioù Bro-Gembre (p. 119). Mojennoù keltiek tramor, ar « Sketla Segobrani » ! (p. 86).

Didalvoud eo al levr-se e keñver lennegezh Vreizh, ha dañjerus dre ar fazioù niverus a gaver e-barzh.

A. M.

Notenn. - Barnet eo bet al levr e-keñver al lennegezh e brezhoneg hepken.

En holl emgannoù, ma c'hortozit an dibenn, e welot ez eo c'hoarvezet da bep stourmer ar pezh a oa reizh e vije c'hoarvezet dezhañ. Reizhder ha nerzh a zo, a-benn an diwezh, un hag hevelep tra. Stourmet o deus gant o holl nerzh, hag hervez o reizhder eo bet an disoc'h evito. Mervel zoken n' eo ket evit ar stourmer bezañ trec'het. Mervel a ra, ya ; hogen bevañ 'ra e labour, bevañ 'ra en e holl wirionez.

CARLYLE,

NOTENNOU

HOR C'HENEILED.

- An aotrou Max Le Fur hag an intron a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho ur mab, Gweltaz, en Henbont d' ar 25 a viz Ebrel.

Mari-Loeiza Grall ha Tonig an Timeur a zo laouen o kernenn deoc'h int bet euredet d' an 11 a viz Ebrel e Keranna.

Gant plijadur hon eus klevet e oa bet gouestlet da zimeziñ hor c'heneiled Arzel Even ha Enid Mair Phillips eus Kêrdiz (Bro Gembre) .

An aotrou Louis Hemlin hag an dimezell Denise Verdeau a zo bet dimezet d' an 10 a viz Mezheven en Naoned.

Alan-Vari Dhaese a zo laouen-bras o kemenn deoc'h en deus bet ur c'hoar vihan, a zo bet anvet Gwenola. E Denie d' 16 a viz Meurzh 1950.

Per Denez ha Morwena Steven a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho e Kemper, d' an 12 a Vezheven, ur plac'hig a zo bet anvet Morwena Rhiannon Anna.

D'an 11 a Vezheven en deus an Ao. beleg Poisson, anavezet-mat e Breizh, lidet 25vet deiz-ha-bloaz e velegadur. Kinnig a reomp d' an Ao. beleg Poisson hor gourc'hemennoù doujusañ.

Gant mantr hon eus klevet keloù eus marv trumm Gwion Hernod, e Dulenn, d' ar Yaou kentañ a Vezheven. En e dregont vloaz e oa.

HOR C'HOUMANANTERIEIEN.

- E diwezh miz Mae, hor boa 332 koumananter : Aodoùan Hanternoz, 42 ; Penn ar Bed, 77 ; Il ha Gwilen, 30 ; Loer Izelañ, 16 ; Mor Bihan, 24 ; Pariz ha tro-wardro, 75 ; departamantoù all, 40 ; trevadennoù Bro-C'hall, 7 ; Iwerzhon, 9 ; Skos, 2 ; Kembre, 2 ; Kerne-Veur, 1 ; Bro-Saoz, 2 ; Stadoù Unanet, 3 ; Helvetia, 1 ; Etiopia, 1.

Fellout a ra deomp menegiñ amañ striv hor c'heneil Alan Al Louarn en deus kavet deomp en un nebeut mizioù 15 koumananter nevez. Piv a raio gwelloc'h ?

KOUMANANTERIEIEN NEVEZ.

- Miz ebrel : 9 ; miz mae 6. En holl, abaoe derou ar bloaz : 30. Trugarez d' hor bruderien.

Goulennet hon eus kaout 100 koumananter nevez e-pad ar bloaz. Aes e vefe tizhout ar pal ma vefe dek hepken eus hor c'heneiled o lakaat o foan da labourat. Soñjit mat, lenner ker : daoust hag-eñ n' hoc'h eus ket ur c'heneil, gouest da lenn brezhoneg, a c'hellfe koumanantiñ ? Ho pediñ a reomp : na c'hortozit ket ken arc'hoazh. Goulennit e skodenn gantañ diouzhtu !

PROFOU.

- Setu roll ar profoù a zo degouezhet ganeomp er mizioù Ebrel ha Mae :

EBREL : P. D., 1.200 lur ; P. Mevel, 400 ; A. Le Marouille, 100 ; R. Kervene, 100 ; Y. Kerouanton, 300 ; P. D., 517. War un dro, 2.617 lur.

MAE : G. Daniou, 500 lur ; R. Gaudaire, 400 ; Jos Pempoul, 400 ; dizanv, 50 ; R. Sinou, 100 ; K. Perez, 3.000 ; Per Laorañs, 1.000 ; Yann Thomas (diner ar yezh), 450. War un dro, 6.900 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus degemeret 48.577 lur.

Trugarez en anv Breizh d' ar brofourien galonek.

BREZHONEG AR BOBL.

- Bez e oa 8.000 lur er c'hef p' hon eus moulet niverenn diwezhañ AL LIAMM.

Abaoe ez eus deut dimp : 70 lur digant A. Merser ; 200 lur digant Nog Kernea 1.200 lur digant an Itron de St Pierre ; 40 lur digant an Dr Le Breton ; 1.000 lur digant K. Perez, ar pezh a ra 2.510 lur.

War un dro ez eus bremañ er c'hef : 10.510 lur.

Moulet e vo eta hepdale al levrig nevez ha diembann e brezhoneg eeun : « Ho kervel a rin en noz » gant Roparz Hemon.

KARNEDOUBRUDEREZH.

- Evit aesaat d' hor c'heneiled al labour dastum profoù ha koumanantoù, hon eus

lakaet moulañ karnedoù kaer-tre. E pep karned ez eus 10 follenn, hag e pep follenn teir lodenn merket A, B, K. Al lodenn K a vez roet d' ar profour pe d' ar c'houmananter, al lodenn B a vez kaset da sekretour AL LIAMM, al lodenn A a chom gant an dastumer. En ur ober gant ar seurt karnedoù e vezo muioc'h a urzh el labour dastum hag, a-hend-all, reizh e vez atav reiñ ur skrid-degemer pa resever arc'hant. Pediañ a reomp start hor c'heneiled da c'houlenn ar c'harnedoù-se diganeomp, en ur lakaat, mar plij, un timbr evit ar mizoù.

Ra soñjo hor c'heneiled ez eo a-bouez-bras al labour dastum ha brudañ a vez graet e pep korn eus ar vro : hervez al labour-se e vezo dazoned Breizh hag ar brezhoneg. D' al labour 'ta, kalonek, da zastum skodennoù gant an holl vrezhonegerien a vo gwelet er gouelioù ha kampoù-hañv.

RAKPRENADURIOU AL LIAMM

Ur c'hlemm a glever dre-holl : N' eus ket traoù a-walc'h da lenn e brezhoneg. Gant an embannerien, avat, e vez klevet un dra all : N' eus ket lennerien a-walc'h evit hon digoll eus mizoù-embann al levrioù brezhonek. Gwir eo kement-se, met diwar gement-se ez aio ar brezhoneg da get.

Ret eo embann levrioù brezhonek. Ar muiañ ar gwellañ. Al liesañ ar gwellañ. N' eus nemet an doare-se da saveteiñ un nebeut eus ar miliadoù tud yaouank a ya bemdeiz diouzh tu ar galleg, hag a chomfe gant ar brezhoneg ma kavfent ennañ peadra da vagañ o spered. Hag embann levrioù brezhonek a C'HELLER ober gant skoazell ar vrezhonegerien emskiantek - da lavarout eo gant skoazell lennerien AL LIAMM.

Setu perak hon eus savet hon Embannadurioù nevez. Goulennet hon eus digant hor c'heneiled RAKPRENAÑ. An dra-se n' eo evidomp nemet un doare da asuriñ gwerzh un nebeut kantadoù skouerennoù. Kinniget hon eus divizoù sklaer d' hor mignoned. Lod anezho, kalz re niverus, o deus graet fae war hor promesaoù. Ur fazi eo. Ul levr a zo bet moulet, un eil a zeu er-maez e-tro diwezh ar miz-mañ, un trede e-kerzh ar miz da heul. Ouzhpenn-se e vo kendalc'het da voulañ skridoù e brezhoneg eeun. Daoust ma vezo, dre leziregezh pe digasted un nebeut tud, diaesoc'h kalz ar stourm, daoust ma rankimp tremen gant an abostolerezh un amzer hor bije implijet gwelloc'h o studiañ hag o skrivañ, e vezo sevenet ar raktres. Feal a vezimp ouzh ar re o deus diskouezet deomp o fiziañs.

AQUIS SUBMERSUS, unan eus ar fromusañ romantoù karantez embannet biskoazh, a zo bremañ etre daouarn ar rakprenerien. Betek-hen n' hon eus klevet diwar e benn nemet meuleudi. An eil levr, dindan ar wask, un oberenn greñv ha dic'hortoz-krenn, a vezo evel ur maen prizius ouzhpenn el lennegezh vreizhat. Ha dindan nebeut amzer e teuio er-maez ivez unan eus gwellañ pezhioù Jarl PRIEL, AR SPONTAILH, un drama e tri arvest skeudennaouet kaer ha brokus. A-hend-all hon eus spi moulañ e-doug an hañv unan eus al levrioù brezhoneg eeun a zo an destenn anezho etre hon daouarn.

72

Fellout a ra deomp ober eus hon Embannadurioù un dra gaer, a lakaio ar skrivagnerien tostoc'h ouzh kalon ar bobl, a roio levnezh dibaouez d' an holl re a gar ar yezh. Fellout a ra deomp skoazellañ koulz lennerien hag oberourien, nerzhekaat ar vuhez speredel vreizhat.

Levrioù marc'had-mat eo hon eus ezhomm : a-feur ma kresko niver hor skoazellerien e vezo digresket ar prizioù, rak - talvezout a ran ar boan hel lavarout ? - ne vezo graet biken ur gwennegad gounid. Renet e vo an oberenn gant preder hag evezh muioc'h, gant karantez. Gant skoazell an HOLL e vezo aesoc'h ha plijusoc'h al labour.

RAKPRENIT DIOUZHTU : 1.000 lur war baper kaer, 500 lur war baper boutin. Da gas da P. BODENAN, 42, Bd de la Tour d'Auvergne, Ergué Armel, Quimper. C.C.P. 212-23 RENNES.

ALI HOL LENNERIEN. - « AL LIAMM a gavan mat-tre. Mar ne deo ket c'hoazh par da WALARN n' emañ ket pell ha marteze ez eo aesoc'h da lenn, ar pezh ne deo ket ur si fall. » F. E.

D' AN ARZOURIEN YAOUANK. - Karout a rafemp lakaat hiviziken skeudennoù war bep niverenn eus AL LIAMM. Pezh a zere ar gwellañ eo ur rummad tresadennoù da lakaat e traoñ ar pajennoù, un dousennad anezho er rummad. Kas an tresadennoù d' ar

sekretour.

AL LIAMM HA GWALARN

Gallout a reomp a-benn bremañ lakaat keñver-ha-keñver Gwalarn hag Al Liamm-Tir Na N-og.

E 1944 he doa Gwalarn 440 koumananter. Bremañ en deus Al Liamm 320. Un nebeut tud moarvat bet koumanantet da Walarn a chom hep kas o skodenn dimp dre gasoni ouzh an doare-skrivañ unvan pe dre aon.

Niver ar vrezhonegerien dre ar bed a vije 1.205.000. En daolennig amañ da heul hon eus merket dregantadenn ar vrezhonegerien hag ar re a lenn brezhoneg e Breizh hag e lec'h all

	% brezhonegerien	koumanterien Walarn	Al Liamm
Penn ar Bed	35,5	28,2	27
Aodoù an Hanternoz	23	22	9,5
Morbihan	23	10,5	8
Pariz ha Bannlev	8	12,5	20,5
Peurrest Bro-C'hall	6	7	12
Trevadennoù gall ha broioù estren all	2	0,3	6,5
Loer-Izelañ	1,5	7	7
Il ha Gwinum	1	13	9,5

Izel eo niver hor c'houmananterien wenedat, pezh a zo chalus-bras.

E Penn ar Bed hag el Loer-Izelañ n' eus bet digresk ebet. Izel mezhus e chom koulskoude, hep ma vije souezhus-bras niver ar vrezhonegerien a gemer preder gant o yezh el lodenn-Vreizh ar vrezhonekañ a c'hell bezañ. Anat eo e tiskouez Bro Naoned he spered hag he youl breizhat.

73

Kresket o deus kalz ar sifrennoù evit Pariz, Bro-C'hall, ar broioù estren all hag an trevadennoù gall. Aes eo kompren : darempredoù a zo bremañ gant ar broioù estren ha neuze kalz Bretoned feal d' o yezh o deus ranket mont en harlu da heul an darvoudoù politikel.

En Il ha Gwinum e hañval d' ar c'hentañ sell niver al lennerien bezañ uheloc'h eget ma vije gortozet. Kalz anezho avat a zo studierien komprenet ganto talvoudegezh danvez Breizh. Ar C'helc'h keltiek a zo bras e levezon ivez.

Evit klozañ e lavarimp n' eus ket da vezañ chalet re gant kudenn an doare-skrivañ. Ur c'hleñved kreskiñ n' eo ken, seurt a rank gouzañv pep yezh komzet. Grevusoc'h e tiskouez bezañ kudenn ar gwenedeg. Ret groñs d' hor meno e vije embann skridoù e gwenedeg unvan. Lec'h Dihunamb n' eo ket bet kemeret.

Al Liamm-Tir Na N-og tizhet ganti 2,67 dre vil eus ar vrezhonegerien, a c'hell bezañ keñveriet gant kelc'hgelaouennoù Kembre, Skos ha Frizia ha reiñ kalon dimp. Hervezomp e c'hellfe evelato bezañ daougementet niver ar goumananterien. Ne vo biken Al Liamm ur pikol kazetenn moulet dre viliadoù. En ur chom kelc'hgelaouenn an dibab e c'hell evelkent mont kalz war-raok.

Deomp-ni 'ta d' ober hor gwellañ da dizhout ar pal. Labour a zo evit an holl.

Y. POUPINOD.

KELENNADUREZH AR BREZHONEG E-PAD UNNEK VLOAZ

Setu amañ ur rentañ-kont eus ar pezh a zo bet graet abaoe unnek vloaz gant Skol Ober hag ar genvroiz kalonek renet gant Marc'harid Gourlaouen.

Eus miz Eost 1938 da viz Eost 1949, ez eus bet 244 den o c'hounit an arnodennoù :

Trec'h kentañ : 151 paotr ha 46 plac'h

Trec'h meur : 43 paotr ha 4 blac'h

Izel eo niver ar merc'hed, pezh a zo grevus rak ar vamm an hini eo a sav ar vugale. Eveljust a youl gaer eo e tremener an arnodennoù ha nebeutoc'h dedennet eget ar baotred e tiskouez bezañ ar merc'hed gant studi hor yezh vroadel.

Merc'hed yaouank Breizh-Izel a zo ar muiañ a-du gant ar galleg - moarvat dre ma karont heuliañ ar c'hiz.

Oad an arnodennidi

Tud a bep oad, etre 15 ha 65 bloaz a studi brezhoneg. Diaes eo ober skol dezho ken disheñvel ez int. Dre vras ez eus daou arnodennad dindan 18 vloaz, 99 etre 18 ha 28, 77 etre 28 ha 38, 40 etre 38 ha 48, ha 22 koshoc'h eget 48. Ar grennarded o devez peurliesañ studioù-all d' ober ha dre se n'int ket re niverus e skol ober. Goude m' o devez echu o studioù e pledont startoc'h gant ar brezhoneg. Gwellañ gounid an 11 bloavezh labour eo ar 176 « Trec'hour » e brud a oad.

Orin an arnodennidi

Anavezout a reomp micher 162 arnodennad, 23 anezho a zo eus ar renkadoù uhel, 121 eus ar renkadoù kreiz ha 18 a zo labourerien.

Er rummad kentañ e konter 8 ijinour, 4 mezeg ha 4 breutaour. En eil rummad, 42 implijad, 34 studier, 18 kelenner pe skolaer, 11 kenwerzhour, ar sifrenn diwezhañ o tiskouez n' eo ket snoberezh al lusk davet studi ar brezhoneg. Da echuiñ war 18 labourer ez eus 10 micherour, 6 kouer ha 2 vartolod. Uhel a-walc'h eo an 2 sifrenn diwezhañ rak labourerien douar n'int ket kalz douget war ar studi.

74

Dre vras ar re a bled gant ar brezhoneg a zo tud desket a-walc'h war ar galleg.

Lec'h a orin an arnodennidi

An daolenn-mañ hon eus gallet sevel :

Kerneviz	:	62	
Trêgeriz	:	46	
Tud ganet e Pariz ha tro-war-dro	:	34	
Tud ganet e Bro-C'hall, er-maez Pariz	:	33	
Aodoù an Hanternoz Breizh-Uhel		20	
Il ha Gwinum	:	17	
Mor-bihan Breizh-Uhel Loer-Izelañ	:	16	
Bro-Wened	:	12	

Gant Breizh-Izeliz emañ ar maout ha n' eus netra souezhus e se. Bro-Wened siouazh, a zo er penn diwezhañ, an arnodenn o vezañ bet e KLT betek 1941.

Kalonekaüs eo gwelout niver an divroidi : Pariz hag e vannlev a zo rampo gant Breizh-Uhel. Ret eo, evit gwir, ober eus Pariz hag he Bannlev un departamant breizhat all (400.000 den ganet e Breizh a vev eno hag ar vuhez vreizhat a zo pouezus : embannadurioù, kelc'hioù-studi, kevredigezhioù...).

Ar sifrennoù roet uheloc'h a ziskouez n' eo ket dedennet Breizh-Uhel, evit gwir, gant hor yezh. Kalz Breizh uheliz avat desket ganto brezhoneg a zo tud a dalvoudegezh.

Kreizenoù-arnodenniñ

Ret eo derc'hel soñj ez eo an « Trec'h » un arnodenn tremenet a youl gaer. E 15 lec'h ez eus bet arnodenoù an daolennig a dresomp a venego ar 6 pouezusañ :

	Trec'h kentañ	Trec'h Meur	
Pariz	74	15	89
Roazhon	33	9	42
An Naoned	21	4	25
Kemper	17	6	23
Gwengamp	13	4	17
Lanuon	15	1	16
Ar peurrest	19	7	26

Gwelout a reomp adarre pegen pouezus eo buhez sevenadurel trevadennad Bariz, trugarez dreist-holl da « gêr-Vreizh ». Ar pellañ m' emañ diouzh ar vro, ar muiañ e vezer douget marteze da briziañ pezh a ra he fersonelezh.

Breizhekaat ha jakobinekaat

Un diaes a vare eo bet hini 1938-1949. Ur gelennadurezh a c'hellomp tennañ avat eus an darvoudoù evit pezh a ra danvez ar studi-mañ : E 1938, 4 den a zo bet degemeret en arnodenoù. E 1939, 19. E 1940, hini ebet. E 1941 hag er bloavezhioù da heul, kalz muioc'h : 42, 67, 61. Dont a ra an « Dieubidigezh ». 6 hepken a zo degemeret e 1944. Er bloaz goude ez eo arvarus

plediñ gant seurt kudennoù, 2 hepken a c'hounez an Trec'h, tra ma 'z eus 6 e 1946, 12 e 1947, 6 e 1948 ha 19 e 1949.

Evit renerien c'hall ar bloavezhioù 1940 ha 1944-1945, Broadelouriezh ha Brezhoneg a zo bet heñvel tra. Deomp da c'houzout bleniañ hor bag ma kendalc'h renerien ar stad c'hall da veskañ mennadoù ar politikerezh gant re ar sevenadurezh.

Y. POUPINOD

(lakaet e brezhoneg gant AL LIAMM.)

75

DAREMPREDOU ETREKELTIEK.

- Ur gembreadez yaouank, broadelourez, kelennerez a vicher, o komz kembraeg, saozneg ha galleg, a garfe tremen un nebeut sizhunioù e-pad an hañv en un tiegezh breizhat. Paeañ a rafe evit he boued hag he lojeiz. Skrivañ d' ar sekretour.

KENDALC'H HOLLGELTIEK TRURO.

- Dalc'het e vo ar C'hendalc'h Hollgeltiek hevlene e Kernev-Veur, e kêr TRURO, etre an 28 a viz Eost hag an 3 a viz Gwengolo. Pedet eo ar Vrezhoned vrogar da vont. Kambrou a c'heller lakaat mirout en ostalerioù dre skrivañ d' an Town Clerk, Truro, Cornwall. Sekretour ar C'hendalc'h a zo an Ao. Ashley Rowe, Mount Hawke, Truro, Cornwall.

ANVIOU-LEC'H.

- Gant plijadur hon eus lennet war ar Gelc'h - gelaouenn etrevroadel a Lec'hanvadurezh ha Denanvadurezh (*Revue Internationale d'Onomastique*), niverenn miz Meurzh, ur studiadenn dalvoudus diwar-benn anvioù-lec'h inizi Hoad ha Hoedig.. Gant an Ao. Dyevre ez eo savet ar studiadenn, ha d' he heul ez eo bet embannet daou roll anvioù, unan gant hor c'heneil Gweltaz Bernier e skritur rannyezhel, an eil gant hor c'heneil Roparz ar Mason e skritur unvan. Hor gourc'hemenoù gwellañ.

Degasomp da soñj d' hor c'heneiled e karfe AL LIAMM degas e skoazell d' ul labour ken pouezus, hag e vezo degemeret ganeomp gant anaoudegezh-vat ar studiadenoù a seurt se.

LEVR-OFERENN EVIT AR VUGALE.

- « Un displegadur eus spered al lidoù, a lakaio ar vugale, a-hed ar bloaz, d' en em unaniñ gant pedenoù an Iliz. » Moulet gant skeudennoù e skritur rannyezhel. Priz : 195 lur. Keinet : 250 lur. Kas an arc'hant da : Comtesse de Rohan-Chabot, C.C.P. 1040-43 PARIS.

SKOLIOU AR GOUARNAMANT GALL E PENN-AR-BED.

- Lenn a reomp kement-mañ war Kannad Miziek Skolaerien Lik Penn-ar-Bed (*Bulletin Mensuel, Syndicat de l'Enseignement Laïque du Finistère*), niv. Ebrel-Meurzh, p. 16 : « E Penn-ar-Bed ez eus 101 skol e stad fall-tre ha 170 e stad fall, en holl 43 dre gant ; 215 e stad mat a-walc'h ha 164 e stad vat, en holl 57 dre gant. Bez' ez eus : 63 skol hep tamm dour enno, 62 hep dour mat da evañ, 52 skol hep toenn e korn ar porzh pe gant un doenn dismantret-holl ; 85 skol hep privezioù pe gant privezioù ur vevh o gwelout ; ha 45 skol hep goulou-tredan. »

ARMOR-UNION.

- Krouet ez eus bet gant an *UNION FEDERALE BRETONNE* ur gevredigezh nevez hec'h anv ARMOR-UNION hag he fal klask aesaat buhez izili an UFB en ur reiñ an tu dezho

- da brenañ a bep seurt traoù en ur stal-kenobererezh ;

- da gaout un diskont a 20 pe 30 % e ti 40 kenwerzhour

- da bourchas e tiez-kenwerzh eus ar re wellañ danvezioù kaer evit ur priz dereat.

Ouzhpenn e kinnig ARMOR-UNION reiñ d' hec'h izili a bep seurt diskleriadurioù ha rentañ servij e Pariz d' ar re o chom pell eus ar gêr vras.

76

AR FALZ O TIHUNIÑ.

- Goude eizh miz ehan setu ma teu adarre ar FALZ er-maez roneoskrivet evel ma oa Tir Na N-og c'hwec'h vloaz 'zo. Meur a dra pouezus en niverenn. Notet hon eus ar

galv evit levrioù prizioù ha krediñ a reomp e vo degemeret mat an daou « Aquis Submersus » hag al levrioù bihan embannet ganimp hon eus kaset evel prof. Spi hon eus e kendalc'ho ar Falz gant he labour hag e hetomp chañs vat d' hor mignon A. Merser a zo bet anvet sekretour ar gelaouennig.

OUEST-FRANCE.

- Plijadur hon eus o reiñ da c'houzout d' hol lennerien e vez embannet bremañ gant ar gazetenn c'hall Ouest-France, bep sadorn, ur pennad brezhonek anvet **Ar Veilhadeg**. Emañ ar pennadoù dindan aked an Ao. F. Gourvil. Reizh e vez ar brezhoneg, daoust ma vez alies pellik a-walc'h eus yezh ar bobl. A-hend-all e vije bet gwelloc'h, d' hor meno, ober gant ar brezhoneg eeun hag an doare-skrivañ unvan.

OGAM, kannad keneiled an hengoun kelt.

- Gant plijadur hon eus degemeret niverenn 8 OGAM, enni ur studiadenn gant G. B. Kerverzhioù diwar-benn lidoù ar Goursez Digor, hag, e-touesk traoù all, ur pennad dudius a-zivout mojenn v-Marzhin. Talvoudus eo ar stagadenn vrezhonek dre ma tigor d' hor yezh tachenoù nebeut-pleustret betek-hen. - An niverenn, 50 lur. Koumanant, 300 lur. P. Leroux, 2, rue Léonard-de-Vinci, Rennes. C.C.P. 29-368 RENNES.

UR C'HELOU PLIJUS.

- Plijout a raio d' ar Vrezhoned, a vez difennet outo deskiñ o yezh d' o bugale en o skolioù, gouzout e vez erbedet start d' ar skolaerien digeriñ klasoù gallek en holl skolioù kentañ ar... Palatinat ! ! ! Pevar bloaz 'zo ez eo bet embannet ar seurt lezenn er rannvro-se eus an Alamagn dalc'het gant ar C'hallaoued ha... ken tost ouzh an Elzas. Prizioù ha goproù a bep doare a vez roet d' ar vugale koulz ha d' ar vistri hag, evel just, ne chom ket ar galleg er-maez eus an arnodenoù. Implijet e vez an « doare-kenteliañ war-eeun » ha miliadoù skouerennoù eus « Le Français par la Méthode directe » (Hachette embanner) ha « Le Français par les choses et les images » (Istra embanner) a zo bet strewet dija. D' ar c'hentañ a viz Genver 1950 e veze desket galleg da 36 % eus ar skolidi en tri c'hlas uhelañ (ar re a vez kelennet galleg enno) gant 572 skolaer. Pegen brav e vije hor stad ma tiskouezfe ar C'hallaoued, evit kenteliañ ar brezhoneg d' ar re a oar anezhañ, an hanter eus ar youl a lakaont da choukañ galleg e penn ar re n' e anavezont ket.

UR SKOUEUR.

- E miz Mae e oa en Israel 1.100.000 den a ouenn yuzev. Yezh nemeti an deskadurezh er skolioù ha skolioù-meur eo an hebreeg. Pevar-ugent vloaz 'zo ne oa nemet un nebeut rabined kozh ☺ c'houzout an hebreeg. Pebezh skouer evidomp !

UR SKOUEUR ALL.

- E Su-Afrika, evit 2.500.000 den gwenn o vevañ er vro ez eus eizh Skol-Veur. (Unan e Breizh evit tri million a dud.) E peder Skol-Veur (Pretoria, Potchefstroom, Stellenbosch ha Bloemfontein) e vez graet ar c'hentelioù, abaoe ar bloaz-mañ, en afrikaans hepken - ur yezh a zo bet taolet dispriz a-walc'h warni gant ar C'hallaoued. Ar vorianed, eus gouenn gaer ar Zouloued an darn vrasañ anezho, o deus ur Skol-Veur dezho o-unan e Fort-Hare.

77

ENOR AR BROIOU BIHAN.

- Gouzout a ra hol lennerien penaos ez eo deut milionoù tud, tec'het eus ar broioù e dalc'h Rusia, da repuiñ e Germania ar C'hornog. An dud-se a vez graet diouto « Tud Dilec'hiet ». An darn vrasañ anezho a zo aet bremañ da Amerika, pe da Vro-Saoz, pe da Vro-C'hall : ar re anezho hepken a c'helle labourat. Nac'het eo bet krenn-ha-krak gant ar « broioù bras » degemer tud kozh pe klañv. Ur vro vihan, avat, unan eus ar broioù bihan-se a laka talvoudegezhioù ar spered araok an danvez, Bro-Norge, he deus kinniget repu d' an holl dud dall ha d' o ziegezhioù.

PRENAÑ A C'HELLER e levr di Le Dault, 16 straed René Madec, Kemper, ur rollad 32 pajenn a levrioù, dornskridoù ha lizhiri a dalvoudegezh diwar-benn Breizh. Kas ul lizher-arc'hant a 100 lur, pe timbroù. D' an hini a c'houlennno evit 1.000 lur a levrioù e vo kaset evit netra.

KENSKOAZELL.

- Ar gelc'hgelaouenn flandrezat « Het Pennoen », embannet en Antwerpen, en deus moulet en niverenn miz Ebrel, troidigezh ur barzhoneg diwar dorn Kristian Gwioñvarc'h, e dalbenn « D' an mamm divrezhonek » (Voor mym Moeder die geen Bretoens kent).

LEVRIOU DIWAR-BENN AN HOLL VROIOU KELTIEK.

- Goulenn ar roll anezho digant A. Stanley Davies, 306 Longstone Road, IVER HEATH, Bucks. Kantadoù levrioù pouezus-bras a zo war ar roll. Paeet e c'hellont bezañ dre ar post.

DEUT EO ER-MAEZ AR GERIADUR GALLEK-BREZHONEK NEVEZ GANT ROPARZ HEMON. - Ur pennad barnerezh a vo en hon niverenn a zeu. Goulennit ur skouerenn diouzhtu gant an ti-moulañ : SKRIDOU BREIZH, Square du Casino, LA BAULE, Loire-Inférieure. Ar priz a zo 495 lur. (C.C.P. Nantes 1116-64.)

LEVR AN Dr DUJARDIN diwar-benn Ar Gonideg a zo e gwerzh e ti an oberour, e Lokournan-Leon, evit 600 lur war baper boutin ha 1.200 lur war baper kaer. (C.C.P. 14-123 Roazhon.)

GERIADUR BRAS.

- Setu ar skridoù emeur o studiañ bremañ :

Ar Farwell Goapaer

Barzhonegoù G.-B. Kerverzhioù

Feiz ha Breizh (1912-1924)

Diwar c'hoarzhin

Fatima

Trema an heol o sevel

Digant ur mezeg hon eus degemeret ur roll-gerioù, o tennañ da gorf an den, dastumet war muzelloù ar bobl e Bro-Leon.

78

RAFAEL ALBERTI.

- Ganet e Kadiz e 1902. Levr karnoù kentañ « Moraer dilestret », dezhañ priz broadel evit al lennegezh 1924. Levrioù barzhonegoù arall. Ivez pezhioù-c'hoari. E-pad ar brezel-diabarzh e stourmas gant e bluenn ha, na petra 'ta, gant un nijerez. Ar pezhig dispar-mañ a zo tennet eus « Tarv ar Mor ». Alberti a vez sellet outañ evel unan eus kentañ barzhed e yezh kastelhanek, anezhañ un den aet en e oberenn e holl vuhez a zifennour ar bobl kerkoulz ha temz-spered e vro andalous. Harluet en Arc'hantina n' eo ket aet an awen dioutañ.

KAMP AR VREZHONEGERIEN.

- Kamp ar vrezhonegerien a vo dalc'het ar bloaz-mañ e PLOUENAN (Bro-Leon) eus ar 7 a viz Eost d' an 20.

Evel er bloavezhioù all e vo degemeret ennañ holl vrezhonegerien c'hoant dezho da dremen 15 devezh gant keneiled, gwir Vreizhiz, ha kelted tramor, kar o yezh.

Evit gouzout hiroc'h, skrivañ (gant un timbr evit ar respont) d' ar sekretourez : an Itr. Y. de Bellaing, Place du Vally, Guingamp.

KAMP B.A.S.

- Kamp B.A.S. a vezo graet hevlene e Kemper eus ar 14 d' ar 24 a viz Gouhere hag e Pont 'n Abad eus ar 24 d' an 31. Bez' e vezo kentelioù war ar c'horollerezh, war ar sonerezh, war ar c'han, war embregerezh ar biniou hag ar vombard. Beajoù ha baleadegoù a vo ivez. Priz an devezh : 300 lur (evit izili B.A.S.) ; 330 lur (evit ar re n' int ket izili). Kas e anv a-raok ar lañ a viz Gouhere da : P. Monjarret, 12, rue du Mur, Morlaix.

« RETRED UNVANIEZH SPEREDEL BREIZH »

Retred Unvaniezh Speredel Breizh a vo prezeget e brezhoneg er Saliou Bihan, Gwengamp, eus ar Gwener 18 a viz Eost d' abardaez, betek ar meurzh 22 goude an Oferenn.

Graet e vo evit ar merc'hed dizimez pe dimezet hag a c'hello kas ganto o bugaligoù, mar deo aesoc'h dezho.

Devezh ar Sul a vo hini U.S.B. a-bezh, da lavarout eo e c'hello ar baotred dont ivez.

M' hoc'h eus soñjoù da ginnig evit danvez ar prezegennoù pe traoù all pe diskleriadurioù da c'houlenn, skrivit dimp diouzhtu. Roit dimp ivez anvioù ar merc'hed a c'hellfe bezañ pedet ganimp da zont.-
Er bloaz-mañ e c'hellor lojañ muioc'h a dud en ti hag e vo aesoc'h a se. Spi hon eus eta e vezimp niverusoc'h hag e raio ar Retred kement a-berzh hag e 1946.
Madalen St Gal de Pons
UNVANIEZH SPEREDEL BREIZH,
48, rue des Salles, GWENGAMP.

EN EM ZIGAREZIÑ a reomp evit an dale a zo bet war hon niverenn diwezhañ ha war Aquis Submersus. E koulz mat e oa bet kaset an dornskridoù d' ar mouler, hogen e-pad peder sizhun int chomet e stumm plomennoù en e di, en abeg d' ar samm-labour a oa warnañ. Klask a raimp ober e seurt doare na c'hoarvezo ket mui an traoù-mañ adarre.

BRUDEREZH.

- Laouen e vefemp o tegemer digant hor c'heneiled chomlec'hioù tud o chom er broioù estren, estr eget Bro-C'hall, ha gouest da lenn brezhoneg (dreist-holl e Kembre, en Iwerzhon, e Skos, e Bro-Saoz hag en Amerika). Ur skouerenn eus AL LIAMM a gasimp dezho evit netra.

79

KORN AR GWENEDEG PEURUNVAN

Menegiñ a raen, ar wezh diwezhañ, al luiaj a vez gourdon da gavout war o hent ar re a fall dezhe ober gant ar gwenedeg unvan. Skrivet en deus ur mignon kozh din ez eus unan arall : « E sigur m' emañ anvet ar gwenedeg ur « rannyezh » e kred lod e Kernev, Leon ha Treger e tle mervel e-kreiz ar « yezh » unvan, evel brezhonegoù « du-mañ » all. Ur fari eo. N' eus ket a yezh unvan, betek gout, nemet dre skrid ; ur skrivadur unvan ne lavaran ket. Ur « burzhud » bras eo dija, evel ma skrivas R. Hemon, ez eus tu da wiskañ ur seurt, gant harp lizherennoù evel **où** ha **zh** hepken, yezhoù distaget ken diforc'h evel ar gwenedeg hag ar C'H.K.L.T ! Kemmoù a chom neoazh ouzhpenn, dister er-walc'h, met ret bloc'h evit bout komprenet gant ar bobl. Gerioù ar « brezhoneg eeun » zoken nen dint ket hañval pakret ouzh ar re implijet e Gwened ».

Ar wirionez a zo gant ma mignon kozh. Dav eo ma kemero Al Liamm war un dro lec'h Gwalarn ha lec'h Dihunamb, evit darempred ha kenlabour gwellañ an div yezh komzet. Keneve-se e vehe lavaret d' ar re c'hloev evelomp a stourm e Gwened evit ar skrivadur unvan : « Lorbet oc'h bet gant ar re arall, lorbet ha mouget. Ar furnezh a oa ganimp pa falle dimp derc'hel d' hor skritur a-ratozh evit hor pobl ! »

Ha petra hor behe neuze da respontiñ dezhe ?

GW

Gallout a ra hor c'heneiled kas deomp koumanantoù ha profoù en arc'hant saoz : degemeret e vint gant anaoudegezh-vat. Hon teñzorierrez a zo :

Miss Lili THOMAS

Ty'r Ysgol

CASTELLNEWYDD-EMLYN, Sir Gaerfyrddin

CYMRU (Wales)

Priz ar c'houmanant (6 niverenn) a zo : 15. - war baper boutin ha £ 1.3. - war baper kaer.

Rakprenadur : 13. - war baper boutin ha £ 1.5. - war baper kaer.

Is féidir le n-ar gcairde orduithe, sintiusai agus brontanaisi airgid d' AL LIAMM a chur ag ar geisteoir :

Miss Lili THOMAS, Ty'r Ysgol

CASTELLNEWYDD-EMLYN, CYMRU (Wales)

Beidh failte roimh sintiusai agus roimh brontanaisi d' AL LIAMM agus cuirfidh ar geisteoir admhail amach.

Sintius bliana (sé eisiuinti) : ar phaipéar choitianta 15. - agus agus ar phaipéar mhaith £ 1.3.

Sintius Chlub Leabhar ar phaipéar choitianta 13. - agus ar phaipéar mhaith £ 1.5.

Y mae Miss Lili THOMAS, Ty'r Ysgol, CASTELLNEWYDDEMLYN, yn derbyn cyfraniadau a thaliadau am AL LIAMM.

Y pris am flwyddyn ydyw : 15. - ar bapur rhad ; £ 1.3. - ar bapur drud.

Cyfraniad Clwb Llyfrau : 13. - ar bapur rhad ; £ 1.5. - ar bapur drud.

Gw.

80

All contributions, subscriptions and donations to AL LIAMM will be gratefully received and dutifully acknowledged by

Miss Lili THOMAS, Ty'r Ysgol, CASTELLNEWYDD-EMLYN

Subscription (6 issues) : 15. - on ordinary paper ; £ 1.3. - on fine paper.

Book-Club subscription : 13. - on ordinary paper, £ 1.5. - on fine paper.

Deut eo er-maez

AQUIS SUBMERSUS

romant gant T. STORM, troet gant Per DENEZ, war baper boutin : 4 sh ; war baper kaer 7 sh ; ar phaipéar choitianta : 4 sh ; ar phaipéar mhaith 7 sh.

A novel by the German writer T. Storm and translated into Breton by Per Denez, on common paper : 4 sh ; on fine paper 7 sh.

Imprimerie de «La Mouette »

Avenue de Paris - LA BAULE

Dépôt Légal : 2 Trimestre 1950

N° d'Impression: 5225

EMBANNADURIOU AL LIAMM - TIR NA N-OG

Ha lennet hoc'h eus ?

AQUIS SUBMERSUS

romant kaer T. STORM, troet gant P. Denez

« Un droidigezh mat-tre eo eus unan eus an danevelloù fromusañ bet skrivet

biskoazh. Pell 'zo ne oa ket bet embannet un oberenn seurt-se en hor yezh.

Moulet akefus eo ivez. Un diougan a verzh-mat evit rummad levrioù AL LIAMM. »

Roparz HEMON.

war baper kaer : 280 lur ; war baper boutin : 150 lur. Lakaat ouzhpenn 30 lur evit ar mizoù-post.

Da zont er-maez e miz Gouhere

AR SPONTAILH

pezh-c'hoari gant Jan PRIEL

hag un oberenn all

a raio souezh an holl.

RAKPRENIT !

Kaset e vez al levrioù d' ar rakprenerien hep mizoù-kas ha graet e vez dezho un distaol war ar priz merket.

War baper kaer : 1.000 lur War baper boutin : 500 lur

Sekretour : P. BODENAN, 42, Bd de la Tour-d'Auvergne, Ergué Armel, QUIMPER. C.C.P. 212-23 Rennes.

AL LIAMM 21

Tir na n-óg

Niverenn 21

Gouere-Eost 1950

TAOLENN

Gouelioù an hañv, Per Denez	3
An dorn war an dremm, Roperzh Ar Mason	5
Kemmet out Kalz, Ronan Huon	7
Div Varzhoneg, R. M. Rilke	8
Teir Barzhoneg, Fand ar Rouz	9
Barzhonegoù skosat, Douglas Young	11
An dud dieub, Roparz Hemon	14
Iwerzhon o stourm evit he yezh, P. Rolland-Gwalc'h	26
Dastumerien hol lennegezh pobl, Kloareg Ar Veuzid	36
Evurusted, Thomas Carlyle	45
Skol uhel ar brezhoneg, Roparz Hemon	48
Stumm Nac'hañ an Hetiñ	52
Ar Vro hag ar Bed	55
E touez al levrioù	59
Notennoù	66

GOUELIOU AN HANV

Tud o speredoù aes eo ar Vrezhoned. N' eus ket ken pell-se e veze displeget dezho, e komz-plaen koulz hag e gwerzennoù, pegen melkonius, pegen teñval, pegen leun a hiraez e oa Breizh ; ha krediñ a raent: bravoc'h, kemer a raent, muiañ ma c'hellent, doareoù glac'haret, hag e savent kanaouennoù tristidik, hag e troent selloù birnezus war-du ar c'hornog, just evit ober plijadur d'an dud ijinek-se o doa studiet, ha gant peseurt dudi, an dra iskis ha sebezus a oa an ene breizhat. Bremañ eur deut da lavarout da Vreizhiz vat e vevont e bro ar gouelioù : hag a-lazh-korf en em daolont, « emsavidi » er penn-kentañ holl, da aozañ gouelioù, war ar sul ha war ar pemdez, gant ken bras gred ma ne c'hellont mui ober tra, ar peurrest eus ar bloavezh, nemet dastum nerzh en-dro a-benn an hañvezh all o tont gant e ouelioù, e rouanezed hag e gelc'hioù keltiek niverusoc'h-niverusañ. Tro-spered bugel, marteze. Tro-spered lemm, ivez, na zisoñj ket kalz tu ar gounid : hanter-kant vloaz 'zo e oa ret gwerzhañ d'an estrenien levrioù « breizhat » souezhus a-walc'h da blijout dezho, ha bremañ ez eo ret degas an estrenien da zispign o arc'hant e Breizh, e sigur he gweladenniñ.

An darn vrasañ eus ar seurt gouelioù ne dint nemet maskladegoù hag abadennoù termaji. « Piv en dije kredet, gwelloc'h eo c'hoazh eget gouelioù-meurlarjez Nisa ! » a lavare em c'hichen ur beajour estlammet gant dibunadeg ar « Vretoned » dre straedoù unan eus kêrioù pennañ Kernev-Izel. Hag un dra druezus, rangalonus, eo gwelout pinvidigezhioù diwezhañ hor bro, ar

c'haerderioù diwezhañ ijinet gant hor pobl, o talvezout hepken d' ober farouellerezh evit gounid un nebeut bourc'hizien. Gouelioù all a zo, unan dreist-holl, a ra d' hor sevenadur bev ul lodenn a zlefe dont da vezañ brasoc'h-brasañ : ezhomm hon eus kaout ur gouel sevenadurel a vefe diskouezet ennañ ha drezañ - evidomp-ni Breizhiz - al labour sevenet e-doug mizvezhioù didrouz ar goañv, ur gouel a vefe evel un adsked gwir eus birvidigezh hor buhez ene ha spered.

Seul vuioc'h e studian istor hon emsav, seul sklaeroc'h e welan n' hon eus ket ijinet kalz tra nevez. Kement a reomp bremañ a zo bet graet dija, pe klasket hen ober, pe soñjet hen ober. Gouelioù a zo bet, breizhekoc'h eget na vezo ar re nevez biken, dre ma oant breizhek ez-eeun-tre, hep ma strivfe an dud d'ober dezho bezañ breizhek : hor pardonioù ha festoù. Strolladoù-c'hoari a zo bet, niverusoc'h eget na vezint ganeomp a-raok pell : 52 strollad e 1914, a lavarere. Kazetennoù-pobl ha levrioù-pobl a zo bet, ha prenet e vezent kalz muioc'h eget na vezo prenet hol levrioù-ni biken. Ha kement-se zo aet da get... Ha kement-se n' en deus ket padet ouzh lanv ha lusk ar vuhez atav yaouank... Ne dalv mann leñvañ : ne zeu tra gant ar vuhez ha na vefe reizh. Furoc'h eo studiañ ha klask abegoù an drouziwezh. C'hwitet o deus renerien ar bagadoù-c'hoarierien, aozerien ar gouelioù, renerien ar c'hazetennoù, oberourien hag embannerien al levrioù dre ma n' o deus ket gouezet liammañ buhez sevenadurel hor pobl ouzh he buhez danvezel - ouzh he buhez berr-ha-berr. Staget o deus ar brezhoneg ouzh traoù kozh - ouzh an traoù kozh ; lezet o deus ar brezhoneg er-maez eus ar stourmoù speredel koulz ha materiel ; diwallet o deus evezhiek a veskañ ar brezhoneg gant kudennoù hag a oa kudennoù a vuhez pe a varv evit hor pobl. Hag ar vuhez, evel ma ra atav, he deus kemeret he digoll : emañ ar brezhoneg, e-maez pep reuz ha pep strafuilh war hent ar mirdi.

Karout a rafen, a holl galon e karfen, ober da geneiled ar brezhoneg meizañ kement-mañ : ne vezo savetaet ar brezhoneg nemet ma stagomp he silvidigezh ouzh silvidigezh hor pobl evel pobl hag hor bro evel bro. Ne droio da vat ar stourm evit ar brezhoneg nemet m' hen diazezomp war gwirionez ar bobl hag ar vro. Hag ar bobl - ar bobl he c'hasketinier - he deus naon, pe n' he deus ket arc'hant, pe n' he deus tamm ti, pe ne werzh ket he sardin hag he gwinizh, pe ne oar ket mui piv krediñ na piv heuliañ. Hag ar vro a zo chadennet, ar vro n' eus ket mui, dirak ar bed, anezhi. Plijet da Zoue na vint ket degaset un deiz, pobl ha bro, evel testoù en hon enep dirak lez-varn an Istor !

Pobl ha yezh, bro ha sevenadur, a zo ur bloc'h, un dra glok n' heller na didammañ, na disrannañ. Kollet e vint holl a-gevret, pe savetaet hall a-gevret. Ha, pezh a zo dreist pep mar, ne vint ket savetaet gant gouelioù.

Forzh pegen kaer e vent.

PER DENEZ.

AN DORN WAR AN DREMM

Sed an eur faezh
Ma lazher er greuzeul ar gouloù
Maodez Glanndour,

Pa gouezhe an enderv-noz
War an douar ha war ma gloaz,
E damsklerder ar gambr kloz
Em eus sellet ouzh ar groaz :

Ar groaz zu, war plastr ar vur,
Ar prenn lec'h m' emañ staget,
Diwadet, an Hini pur,
Evit pec'hedoù ar bed !

Petra 'bouez war ma c'halon
Vel ur pikol maen pounner ?
Petra 'drouz evel mil lon,
Er maez, dre hentoù an aer ?

Bourbl ar mor o veuziñ Iz
Ne rae safar ken spontus
Ha lanv didruez ha kriz
Ar pec'hed davet Jezuz !

Klevout a ran ar reklom
O hudal hag o youc'hal.
Gwelout a ran hir, hep somm,
Un engroez e-giz ur chal :

Tud diniver en em wask
War hentoù dall ar bed-mañ,
Tud hanter-vezv hag a glask
O roud, hep gout men emañ...

Setu ar re bizh
O laerezh ar paour,
Tolp an dud a dizh
O Doue-int, an aour !
6

Sed ar re lorc'hus
Kozh rouanez amoet,
O klask bout a-us...
Avel ha maged !

Bagad an avi
A zeu war o lerc'h
Hag ar gasoni
Gante, 'vel o merc'h.

Sed ar re c'hadal
Er skeud, stankoc'h-stank,
Hañval ouzh chatal
A ruz 'barzh ar fank.

Tud leun a gounnar
A glevan brema,
O garm, o safar

Vit ket ha netra !

Sed ar re lipous,
Sed al lonkerion,
E tavarnioù lous
A vlej hag a son...

Ha war o gwele,
Ar re lezidant,
Vel tud divuhez...
Rak kousket a reant.

Met p' am eus sellet tostoc'h
Ouzh dremmoù holl an dud-se
O tremen, ken vil, a-yoc'h,
Du-mañ, du-hont ha du-se,

Spont ha souezh !
Vel pa vehe
Dirazon ur miloer bras,
E pep-unan anezhe
Anzavet em eus ma fas !

Gwir ha reizh eo ! Den truek,
Pe zroug n' az pik gant e flemm ?
Lakaat a ran, klouhanek,
Ma dorn krenus war ma dremm...

Roperzh AR MASON.

7

KEMMET OUT KALZ

gant Ronan HUON

Kemmet out kalz abaoe an hañv tremenet
E Douarnenez pe e Gwaien,
- m' eus ket soñj -
Etre ar stered hag ar mor,
E-kichen safliek ur wagenn ouzh ur vag,
Etre ar bloaz-mañ ha warlene,
Etre da vlev
Va bizied,
En da zaoulagad ur skleur.
Dindan da vrozhihig skañv,
Kemmet out kalz, sur,
Dindan al loar hag ar stered
Etre ar mor hag e evned
Ya sur, kemmet out kalz
Abaoe Douarnenez pe Kameled
Pegwir ac'h eus va ankoueet.

8

DIV VARZHONEG

gant R. M. RILKE

LUSKELLEREZH

Ur wech ma vi kollet evidon, ha gallout a
ri kousket, hepdon-me o vouskanañ warnout,

evel kurunenn un tilh, ar pezh a dremen
ennon ?

Hepdon o veilhañ amañ hag hep na ziskennfe
va c'homzoù, evel malvennoù, war da zivronn,
da izili, da vuzelloù.

Hepdon o serriñ ac'hanout ennout da-un, hag
ouzh da lezel da-unan, evel ul liorz h goloet
gant negad ha stered aniz.

DU-HONT...

Du-hont e-lec'h m' emañ an diwezhañ foukennoù.
Hag an tiez nevez gant o bruched enk a laka da
strakal o c'hoadañ spontet
evit gouzout pelec'h e krog ar maezioù.

Du-hont n' eus morse nemet un hanter nevez-amzer,
disliv.
An hañv en deus terzhienn a-drek ar plankennoù ;
gwez kerez ha bugale klañv.

Du-hont hepken en deus an diskar-amzer
kuñvder ha dremmwel : a-wechoù e abardaezioù
o deus douster an amailh : an deñved a steuz
hag ar mesaer en e groc'hen gavr a zo harpet
teñval, ouzh peul ar c'hleuzeur diwezhañ.

(troet diwar an alamaneg
gant Ronan Huon.)

9

TEIR BARZHONEG

gant Fand AR ROUZ

SKEUDOÙ

Skeudoù spered dre 'n deiz a dec'h,
Kanadegoù-ene,
Ha koroll hollzoueel ar c'halonoù diskuizh,
Koumoul arnev ma 'z int 'vit hon huñvreoù.

Skeudoù lusket dre 'n avel 'dec'h,
Par da froudoù, 'ruilh en hon neuz -
Goude gloazañ kalon Vab-den.

C'hoari denek a-dreuz ar Meurdouell,
Kenframm eneoù disliammet gant an tan
Diwar daouarn ouesk an Aotrou.

BEVAÑ PE MERVEL ?

Pellaat, me ivez, diouzh teñvalenn ar bevañ,
Mont kuit war hent ar marv,
ha kildreiñ diouzh ar bed, ha kildreiñ diouzh an douar.

Kaer 'oa an eurvad o lintrañ leun an ebr
ha kened ar vuhez hag hi vont da c'houllo
Paneve gwevn ha gouez.

Levenez ar marv, war ar semmen da zont,

Me 'gendalc'ho start etrezek va gwenved ;
Ma vo ennañ ar peuc'h
me 'ginnigo dezhañ va yaouankiz !...
10

TE 'OAR

Gant petra ha gant piv
Emañ soñj da c'houzañv ?
Gant petra ha gant piv
Emañ da huñvre trec'h ?

Ennout emañ an doan,
Ennout emañ bremañ,
Gouiziek da vizviken.
Na bella ket diouzhimp !

Me 'arnodo gouzout
Ha meizañ ez askre,
Ar mad, ar gwall, dirannus...
Ha Te hepken a oar.

11

Barzhonegoù skosat : I.

AR ROZENNIG WENN

Rozenn ar bed a-bezh n' eo ket evidon.
N' em eus-me c'hoant
Nemet rozennig wenn Bro-Skos
A zo c'hwek-lemm he frond - hag a rog ar galon.

HUGH MACDIARMID (diwar ar saozneg.)

AR C'HALVAR

'Mañ ket va sell war ar C'halvar
na war Bezhleem ar c'hlod
met war ur solier e Glasc'hou
leun lastez ha kontron,
ha war ur gambr e Dun-Edin,
kambr loudour ar glac'har,
lec' ma 'z eus ur bugel blin
o vreinañ 'vit an douar.

MERC'H AR GOUEZEL

(Ban-Ghaidheal)

He gwelet ac'h eus-hi, Yuzev meur,
a vez anvet Mab Nemetañ Doue ?
Ha gwelet az pefe, o vale dre da vro,
plac'h o poanial ken kriz e park ar gwini pell ?

Sammad ar frouezh war he c'hein,
ar c'hwezenn war he zal hag he jod ;
hag ar pod pri ponner war gil
he fenn stouet, he fenn paour truezus.

12

N' ac'h eus ket he gwelet, Mab ar C'halvez,
a vez anvet Roue ar C'hlod,
e-mesk reier hor c'hornog daskrignet
lazhet 'dan bec'h he fanerad bevañs.

En nevez-hañv-mañ, 'vel warlene,
hag ugent gwech 'dal an derou,
he deus medet ar bezhin yen
da c'hounit boued d' he bugale hag arc'hant d' ar vistri.

Hag an ugent diskar-amzer zo bet abaoe
o deus drastet hec'h hañv melen e bleuñv ;
hag ar striv du en deus aret e roud
dre greiz flourder gwenn kann he zal.

Ha da iliz vat he deus komzet
eus stad kollet hec'h ene kaezh ;
hag al labour-ki en deus kaset
he c'horf da beoc'h teñval ar bez.

Tremenet he buhez, 'giz dour o tiverañ
a-dreuz toenn soul ul lochennig ;
he lod 'zo bet an trevell du kalet
ha louet 'vo he c'housk peurbadel en noz-mañ.

SOMHAIRLE MAC GRILL EATHAIN.
(diwar ar gouezeleg.)

EVIT AN UHELDIRIOU KOZH

An doare kozh brav ha sioul da vevañ
en Uheldirioù - ugent vloaz o kreskiñ,
ugent vloaz en o bleuñv, ugent vloaz o tiskenn -
a dad da vab, a vamm da verc'h, an hengoun leun
o vont ; madoù a-vern, ha peoc'h ;
gweet heson arlivioù ar vuhez ;
boazioù kozh ha fur, - 'vel poult int aet gant an avel.

Torret kengan ar bobl hag an douar -
kelc'hiad bloaziek an darvoudoù, gouelioù an tiegezh,
tan-taouarc'h ha sonerezh, goulou-koar ha madelezh.
Bremañ m' eo aet e-kuit, ez hañval na reas ar bed bras
forzh ebet diouti morse, diouzh ar ouenn daer lorc'hus,
a droas he zierned, dre o c'hoant direizh hag o dallentez
he menezioù kaer ken sioul d' ur gouelec'h hep un den.

13

AISLING NA H-ALBA
evit R. E. Muirhead.

D'hoc'h azeuliñ ha d' ho kinklañ, Bro-Skos, hor mamm ha kefrisa, penaos e rimp
Pa vezimp-ni, ho karidi, deut da vistri warnoc'h gant gred ha lorc'h brogar ?
Skrijus o deus displeberet ho tremm, an hailhoned ho talc'has en o gwask ;
Ho peziet o deus e lastez lochennoù kêrioù bras, o moked kramennus warnoc'h da
ballenn-gañv,
Ho saotret gant ilizoù euzh ha stalioù e pep lec'h,
Kuzhet vil ho kened dindan raden ha louzoù fall.
Deiz hon dazont a zeuy avat, ma c'hellimp-ni dibab.
Peurvanoù flour yaouank a roimp deoc'h, trevad war bep pantenn,
Savadurioù brav ha tud vravoc'h hag ur vuhez renket-kaer,
Nevedoù a skiant, arz ha sonerezh e-leizh.
Sed a seveno han youl vestronius, foughe hor c'harantez
D' azeuliñ ha kinklañ mammvro ar frouezh glan.

DOUGLAS YOUNG
(diwar ar saozneg)
troidigezhioù gant PER DENEZ.

AN DUD DIEUB

gant Roparz HEMON

An devezh-se a oa un devezh vak, hag e fellas da Jalm beajiñ. E vestr, bremañ da vihanañ, ne c'houlenne ket kalz digantañ. Mont betek Berlin. Ar gêr-se en doa gwelet kent ar brezel, tremenet eno ouzhpenn ur sizhun da vare ar C'hoarioù Olimpél. Bremañ e oa diskaret, a lavared. E miz C'hwevrer 1945 e oa.

Sevel a reas beure-mat. En em silañ a reas er-maez eus an ti.

A-boan ma oa goulaouet straedoù ar gêr vihan d' an eur-se. Netra da ziskouez an hent nemet ul lampig c'hlas skourret a bell da bell. Hag amañ-ahont, war ar mogerioù, linennoù gwenn al livadur treluc'h.

Bez' e oa stered en oabl, hag e oa damlintrus an erc'h war an douar daoust d' an noz. Treset fraez talbennoù an tiez bihan, ur rizennad erc'h o verkañ linennoù kromm ar gouribl. Yen e c'hwezhe an avel eus ar Mor Baltel.

Pa zegouezhas er gar, ne oa ket bet a c'halv-diwall, dre eurvad. Ne oa gantañ paperenn-aotre ebet. Hogen Jalm a oa deuet boas a-benn bremañ da ober kalz traoù hep aotre. Kemer a reas ur bilhed evit ur gêr un tammig pelloc'h war al linenn. Eno e vije gwelet penaos en em zibab.

An treñ a oa diwezhat. Leun-kouch. Jalm a azezas war sac'h ur soudard en trepas. Goustadik, evel a-ruz, ez aent war-raok dre ar pezh a dlee bezañ ur gompenn goloet a erc'h. Tud o kousket, o klask kousket, pe oc'h ober van da gousket ouzh skleur izel-izel ar gouleier : gwazed, merc'hed ha bugale. Ne oa ket disheñvel-tre, va Doue, diouzh an trenioù en doa anavezet a-viskoazh.

E ker W... e tiskennas buan da gemer ur bilhed all. An diaesañ-holl, a ouie, a vije mont er-maez eus ar gar e Berlin. Dre ma tostae ouzh ar gêrbenn, an treñ a yae goustatoc'h c'hoazh, o chom a-sav, o vont stroñs-distroñs ur pennad, hag o chom a-sav adarre. Deuet oa an deiz. Savet oa bet ar rideozioù, ur gouloù gwenn ha yen o parañ war an dud er c'hombodoù hag en trepas. Dihunet oant, pounner o daoulagad ha skuizh o dremmoù. Plegañ a raent ar pallennoù o doa lakaet war o zro e-pad an noz. Firbouchal a raent en o valizennoù ; ur vaouez a gribe blev he merc'hig ; un den kozh a chaoke divall un tamm bara du ; ur soudard, advouklet gantañ e c'houriz, a oa o tastum e holl beadra d' o sammañ war e gein. En daou du d' al linenn en em astenne ar vannlev, tiezigoù a-gantadoù e-kreiz kantadoù a liorzhoùigoù. O stouiñ er-maez e spurmantas ur gar vras a-bell, bommoù maged o saotrañ ar c'hoabr a-ziouti. An treñ a seblante bremañ ober un ehan da viken. Un eur hanter a dremenas a-raok ma voe klevet stirlink ar rodoù adarre.

15

Jalm a anavezaz an Anhalter Bahnhof. Diwar abeg pe abeg e oant bet kaset di. Ouzh an draf e voe kemeret e vilhed digantañ hep goulenn muioc'h. Da heul an engroez e tiskennas an diri teñval a gas d' ar blasenn.

Ha bremañ ma oa dieub, e lavaraz outañ e-unan : « Hiziv e fell din disoñjal ar brezel. Me a zo evel gwechall un tourist o weladenniñ Berlin. »

Disoñjal ne oa ket ken aes-se. Disoñjal e oa bet prizoniet en hanternoz Bro-C'hall gant e holl rejimant, nemet an ofiserion, a oa kirri ganto, hag o doa kemeret an tec'h ; hag eñ, an danvez-ofiser, e penn ar rejimant. Disoñjal ar gerzhadenn, a dennadoù tregont pe daou-ugent kilometr, a-dreuz Bro-Flandrez, tud ar vro o tont da sellout outo a-hed an hent, evel ma seller ouzh ur bagad chatal o vont d' al lazhdì. Disoñjal ar vageadenn, eus genou ar Roen betek an Alamagn, bern-war-vern e kobiri hir, hogozik hep tamm da zebriñ. Disoñjal ar c'hampoù. Disoñjal ar c'hinnig binniget graet dezho da vont da labourat, hag eñ, evel « labourer-spered », lakaet e ti ur c'helenner da dreiñ e galleg un oberenn diwar-benn tisaverezh Kreiz-Europa er Grennamzer. Disoñjal ar vuhez, sioul ha c'hwerv war un dro, er gêrig vihan.

« Ya, net eo disoñjal, » a lavaraz.

Hag e reas ur sell ouzh ar renkadoù tiez, odeoù bras enno. Se a oa evel sellout ouzh genou hanter dizant ur wrac'h ho pije anavezet yaouank-flamm.

« Disoñjal, disoñjal. »

Ne oa ket aet pell ma welas e oa muioc'h a ziskar c'hoazh er straedoù dirak ar gar eget war ar blasenn. Chom a reas a-sav dirak ur stal. Ne oa an talbenn netra nemet plenk, ha n' oant ket bet livet zoken. Renket brav, avat.

Prenestr ar stal n' en devoa mui nemet ur metrad-karrez, pe nebeutoc'h. Hogen, er prenestr-se, war un tamm voulouz ruz, e oa tri zra : un horolajig giz amzer Bismarck, un olifant koad ebena eus Aod an Olifant, ur vugulez e porselen Saks. Piv, en amzer-mañ, en doa c'hoant da breñañ seurt traoù ? Ha ma vijent a briz, perak o lezel aze, d' ar gentañ bombezen a gouezhje d' o bruzunañ ?

16

Neuze e tarzhas e penn Jalm ur menoz : estregetañ a venne bezañ dieub diouzh ar brezel-se, e-kreiz ar brezel zoken. Estregetañ a venne disoñjal. Un tourist a felle da Jalm bezañ e Berlin, daoust d' ar reuz ha d' an tousmac'h. Mat, an tri zra-se a oa bet lakaet eno evitañ. Ha ma 'z afe da breñañ unan anezho ? Ha souezhet e vefe ar marc'hadour ? Sur a-walc'h ne vefe ket. Ar marc'hadour a zeufe davetañ ur mousc'hoarzh war e zivjod ; ha ne vefe ket graet anv eus ar spont bras tro-war-dro.

Huñvreerion eveltañ a oa neuze. Pe daoust hag ar Brezel a oa an hurlink, hag ar prenestrig-se, kempenn ha sioul, un enezennig a wirionder ?

Ne deas ket e-barzh ar stal. Marteze e oa re ger an traoù-se evit e yalc'h ; ouzhpenn se, petra en dije graet a-hed an devezh gant ur pakad bresk ha pounner ? Ha lezel ar pakad er stal, da gavout diouzh an noz marteze netra nemet ur bern dismantrou ?

An dud a yae gant ar straed, pep hini prederiet gant e gefridi : ur vaouez, he sac'h ganti, oc'h ober ar marc'had ; un implijad o vont d' e vurev ; tud yaouank war hent ur skol. A-wechoù e renked diskenn eus ar riblenn-straed da ober tro ur yoc'had vein hag atredoù : dilerc'hiadoù un ti nevez vombez. An dud a ziskenne neuze, hep sellout zoken. Ar vuhez pemdeziek o padout.

Ur skeudenn a save war spered Jalm : e miz Mae 1940, edo e gar Amiens ; leun ar gar a dud pennfollet ; tec'hadeg veur ur bobl a-bezh ; blokadoù gwazed o pegañ ouzh an trenioù ; maouezed o leñvañ ; leanezed, o emzivadenez daoulinet endro dezho, o tibunañ o chapeled ; kirri-nij o voudal, o splujañ gant ur sutadenn hir, ha raktal tourni mogerioù o tisac'hañ... Hag un implijad hent-houarn, o skubañ ar c'hae, evel boaz.

O sellout ouzh e eurier, Jalm a welas e oa unnek eur. Koulz mont da verennañ, a-raok ma teufe ur galv-diwall. Hag eñ d' an Haus Vaterland. Soñj en doa eus an ti-se. Eno e oa bet kazi bemdez gant e vignoned gwechall : ur pikol ti-debriñ, trouzus, divalav. Ne oa ket graet a dra sur evit an intelligentsia. Plijus, avat, en un doare. Soñj en doa dreist-holl eus ur sal : gweledvaou treset war ar mogerioù anezhi, hag ar gouloù o kemmañ liv bep pemp munud. Hiziv, eus ar savadur uhel, ne vane mui nemet an adrañ. Ur verenn fonnus a reas, rak fonnusoc'h oa ar boued er gêrbenn eget er c'hêrioù all, hag espernet en doa er miz-se e dikedoù druzoni. E koun eus an amzer dremenet e vutunas goude e bred ur sigaretenn. Keuz en doe raktal, rak ouzhpenn dek gwech e voe goulennet tan digantañ, ken dibaot oa an alumetez.

17

« N' em bo ket a habasketed amañ, » a soñjas ; « gwelloc'h din mont kuit. »

Kantren a reas adarre dre ar ruioù. Setu ma tremenas dirak dor ar Zoo. Un olifant, bev-mat hennezh, a droe, e penn an alez, lakaet eno, anat, da zedennañ ar weladennerion. Jalm a brenas ur bilhed, hag e-barzh.

Evel ma oa da c'hortoz, ne oa mui kalz a loened ouzhpenn an olifant. Ar bombezennoù a oa kouezhet ivez amañ dre-holl : lochennoù damzismantret e-kreiz ur gouelec'h a reier simant. Padal, ar Zoo ivez a gendalc'he, evel pep tra all, da vevañ ; a lavare, evel pep tra all er gêr vras, « nann » d' ar brezel. « Daoust ha Zoo Londrez a zo digor ivez ? » a soñjas.

Un dinell a chome c'hoazh en he sav, hini ar marmouzion. Tommet e oa, al loened kousket, nemet unan, e vrec'h hir harp ouzh ur wezenn, hag a selle ouzh an dud, daou bikgoulenn en e zaoulagad bras, evel o lavarout : « pegoulz hor bezo peoc'h en diwezh, c'hwi ha me ? » An dud a oa kozhidi, azezet war gadorioù houarn, deuet moarvat da gaout o lod eus an tommder.

Bez' e oa koulskoude un den war-dro tregont vloaz : tev, e vlev hir, lufrus ha du, kribet en a-dreñv, e groc'hen melen, eouliek, kentoc'h un Hungariad eget un Alaman. Ur marc'h-koad, warnañ un tamm paper, a oa dirazañ, hag e trese gant ur c'hlaouenn unan eus ar marmouzion. Jalm a sellas ouzh e zorn kuilh o vont hag o tont war an tamm paper : unan c'hoazh hag a venne ren e vuhez den e reustl an ardivinkoù a varv.

Ar c'hwitelloù a yeas en-dro d' an ampoent. An treser a lakaas e c'hlaouenn en e c'hodell, a renkas e dresadenn en ur golo-kartoñs, a blegas e

varc'h-koad, ha, marc'h-koad ha golo-kartoñs dindan e gazell, a yeas goustadik er-maez ; an dud kozh a savas diwar o c'hadorioù hag a yeas sioulik, lureüs, hep ur ger, war e lerc'h. Jalm a reas kemend-all. Ar marmouz, difiñv, a selle outo.

A bep tu e weled o tont poblañs ar c'harter, an holl o kerzhout, divall, etrezek ar bunker, un tour uhel, e-giz ur maen-sukr, savet e-kichen ar Zoo. Lostadoù hir a oa dija dirak an dorioù.

Jalm, pa zeuas e dro, a yeas da heul an engroez e-barzh an tour. « An Ejiptiz hag o sklaved o vont e-barzh ur biramidenn, » setu penaos e c'hoarie e spered. « Kalz a vartezeadennoù a zo bet graet da ziskleriañ perak ar Faraoned o doa dibabet ar stumm piramidennek d' o bezioù meur. Hag-eñ ne ve ket un aspadenn eus tisavouriezh an Atlanted, p' o doa ranket bevañ e bunkerioù, da wareziñ o c'hroc'hen diouzh ar bombezennoù a gasas o gouenn da get en diwezh ? » E gwir, atlantel pe faraonel e oa ar savadur-se, e-giz holl savadurioù an diktatored a zo bet C'heopsed ha C'hefrened hon amzer.

18

Ur wech e-barzh, avat, e voe kentoc'h evel ur grugell-dernited. Skalieroù o treiñ hag o treiñ en ur siminal-kreiz, al lec'h etre ar siminal hag ar vogerdiaavaez toullet-didoullet a drepasioù. Ar re gentañ degouezhet a chome azezet war ar skalieroù, evit bezañ ar re gentañ da vont kuit, kaer o doa an eveshaerion huchal warno da vont pelloc'h. Pegañ a raent evel huzil ouzh ar c'hostezioù.

Jalm a gavas ur c'horn en un trepas, e-mesk tud, an darn vuiañ anezho en o sav, darn azezet war skebell-pleg o doa degaset ganto. Tud a bep bro hag a bep gouenn. Dremm sklaer ha plezhennoù melen-gwenn ur plac'h alaman e-kichen dremm gramennek ha blev du-bran ur Gresian. Tevel a raent, pe guzulikat izel-izel etrezo. Ur bagad Gallaoued beg-araok hepken a gomze fraez ha sklaer.

« O, c'hwi, ar baotred, n' hoc'h eus ket ezhomm da gaout aon, » a lavare ur plac'h yaouank, « met me a zo deuet a youl vat da labourat en Alamagn, hag a vo lakaet en toull-bac'h. »

« Den ebet, » eme ur micherour, dezhañ daou-ugent vloaz da vihanañ, « ne vo lakaet en toull-bach. Bez' ez eus un emglev kuzh etre De Gaulle ha Pétain. »

« A gav dit ? » eme ur paotr yaouank ; « an urupailhed a zo tec'het da Vro-Saoz e 1940, ar foerell en o bouzelloù, hag a zo aet da lakizion gant Churchill, a gouezho war choug ar re a zo chomet da zifenn ar vro. »

« Ya, » eme unan all, « ar re a zo bet gedon dirak an tankoù alaman e 1940 a vo troet da leoned a-dreñv an tankoù amerikan e 1944. »

« O, o ! » eme unan all, « daoust ha gwashoc'h int evit ar re a zo aet da lakizion gant Hitler ? Ma ne vije ket bet Gallaoued d' en em gannañ a-du gant ar Re Unanet, e vije kollet da vat he frankiz gant Bro-C'hall bremañ. »

« Kollet eo. N' eus mui a frankiz evit ur Gall, nemet dibab da biv e vo sklav, d' an Alamaned, d' an Amerikaned pe d' ar Rusianed. Ar re o deus dibabet an Alamaned a zo flastret ; bremañ e vo sach-blev etre sklaved an Amerikaned ha sklaved ar Rusianed. »

« Ya, Bro-C'hall a raio dindan beli Washington pe dindan beli Moskov. »

« Pe c'hoazh dindan beli Berlin. Dek vloaz, aotrounez, dek vloaz a roan d' an Alamagn da adsevel. »

19

« Trec'h ar Rusianed, » eme ur paotr, ur galabousenn studier war e vlev hir, « a vo trec'h gwirion ar frankiz. »

« O te, » a voe respontet dezhañ, « a zo komunist abaoe m' emañ ar Rusianed e Stettin. Te oa anarc'hrist e Bro-Spagn, ha goude out troet nazi. »

« Soñjal a ran, » eme un itron, a vije bet kemeret evit ur varkizez amzer Loeiz XV, « soñjal a ran bepred e komzoù Hitler : pardon a c'houlennan digant Doue evit ar pezh a c'hoarvezo e sizhun diwezhañ ar brezel. »

Goap a voe graet outi :

« Armoù nevez Hitler ! Ar vombezenn a zistrujo Londrez en un taol ! N' eus mui nemedoc'h evit krediñ ar sorc'henn-se. »

« Setu perak, » a gendalc'has-hi evel pa n' he dije ket klevet, « e pedan noz-deiz santez Janed Ark. N' eus nemeti a c'hell ober ma vo espernet hor bro. »

Goap a voe graet adarre.

Ar varkizez a reas ur mousc'hoarzh faeüs.

« Mat ! » eme ur plac'h, « me n' on deuet da labourat amañ nemet da adkavout va c'henderv, a zo bet skrapet gant ar re-se. Ha me a lavar : bevet de Gaulle ! »

« O ! he c'henderv ! klevit 'ta ! » a lavaras war un dro div eus he c'hamaladezed.

Jalm a rankas pellaat, skuizh gant ar fistilhadeg-se.

Hogen pelloc'h e kouezhas war C'hallaoued all. Gant ar re-mañ ne oa kaoz nemet a varc'had kuzh.

« N' eo ket en Alexanderplatz, penn diot, e vije bet ret dit mont da breñañ al lurioù saoz-se. Te 'oar ez eus dre eno tud finoc'h evidout. Ma 'z pije lavaret din em bije goulennet gant Heinrich. »

« Heinrich ? »

« An hini en deus kavet dimp ar pemoc'h evit fiskoan Nedeleg. »

Komzet e voe eus fiskoan Nedeleg : ur fiskoan vurzhdud. Netra ne vanke, na gwin, na likorioù, na kig, nag amanenn, ha marc'had-mat, pa soñjer : tri-ugent mil lur gall hepken.

Jalm en doe mil boan o pellaat en dro-mañ. An dud en em waske stankoc'h-stankañ. Ar re o doa plasoù mat ne felle ket dezho dilojañ. Er-maez e klevet bombezennoù o kouezhañ. Unan a lakaas ar bunker da fraoñval.

« Houmañ n' eo ket kouezhet pell, » eme ur vaouez.

« Pemp kant metr, » eme un den, a seblante bezañ boas da jediñ.

20

Jalm a oa en em silet a-dreñv ur plac'h azezet war ur skabell ; ur penn, seurt na vez gwelet nemet er c'hêrioù bras-bras ; ur penn Hollywood a rae Jalm eus ar pennoù-se, aozet ha livet betek koll pep merk broadel. Edo-hi o lenn ul levr, ha Jalm a lennas ivez dreist d' he skoaz ; barzhonegoù Dehmel. Unan c'hoazh o klask ankounac'haat !

Ar c'hwitell a yeas en-dro neuze da gemenn e oa echu ar stad-diwall. Goustadik-goustadik ez eas an dud er-maez.

Jalm a c'hellas ober e dourist adarre.

Eus an iliz e penn Kurfürstendamm ne chome nemet dismantrou. Hogen ar vali hec'h-unan ne oa ket bet re dizhet. Darn eus ar c'hafedioù a oa c'hoazh digor. Pelec'h edo, avat, al lazioù-seniñ, ar c'hanaouennoù, an everion dibreder ?

E-pad e weladenn gentañ, da geñver ar c'hoarioù olimpel, pa na oa ket lec'h a-walc'h en ostalerioù, Jalm a oa bet lojet gant daou geneil dezhañ, Paol ha Lusian, e ti an Aotrou hag an Itron S..., en ur straed nepell diouzh eno. Fellout a reas dezhañ tremen dirak an ti-se, e koun eus an amzer gozh.

Kavout a reas ar straed. An ti bras er c'horn a oa kouezhet en e boull. Met an tiez all a oa c'hoazh en o sav, hogos divoulc'h, dezho o doare sioul ha bourc'hiz a wechall.

Jalm a yeas e-biou d' an ti, ha neuze dont war e giz. Perak ne glaskfe ket gwelout hag-eñ e oa c'hoazh an dud-se o chom eno ?

Pignat a reas gant ar pazennoù maen dirak an nor-dal. O anv a oa atav market e-touez anvioù ar feurmerion, war an daolenn en tu dehou, gant un nezelenn-dredan e-kichen pep anv. Pouezañ a reas war an nozelenn.

An Itron S... a zeuas da zigeriñ.

« An Aotrou Jalm ! » emezi, sabatuet.

Ne oa ket bet yaouank d' ar mare m' en doa hec'h anavezet. Bremañ, avat, e seblante bezañ ugent vloaz koshoc'h.

« Deuit tre, Aotrou Jalm, deuit tre. »

Kaset e voe ganti er ranndi, a oa tost evel gwechall, nebeutoc'h a arrebeuri, a velezourioù, a vitrakoù pri-poazh hag a stignoù voulouz enni koulskoude.

« Franz, » a c'harmas-hi d' he fried, « divin piv a zo amañ: an Aotrou Jalm ! »

He fried en em ziskouezas, en ur porpant liv gwer, gant ur brec'hwisk gwenn, warnañ ur svastika du.

« A, Aotrou Jalm ! » emezañ, en ur ober dezhañ ur stardadenn-dorn hir, « plijadur a ra din ho kwelout. Kemerit ur gador, mar plij. »

Jalm a gontas e istor. Goulennet e voe digantañ keloù eus e zaou vignon.

« Lusian, » emezañ, « a oa martolod. Lazhet eo bet e Mers-el-Kebir. »

21

« A, ya, Mers-el-Kebir. Hag an Aotrou Paol ? »

Jalm en doa klevet petra oa c'hoarvezet gant Paol. Kentoc'h eget mont da labourat en Alamagn, e oa aet da guzhat. Paket oa bet gant ar boliserion alaman, ha deuet a-benn da dec'hout diouto.

« Ne ouzon ket, » emezañ.

« Va Doue ! Nag a yaouankiz skrapet gant ar brezel milliget ! » eme an Itron S... ; « soñj hoc'h eus Hermann, hon niz, a oa studier er skol-veur d' ar mare ma 'z oc'h deuet ? Lazhet eo bet e-kichen Odesa. Sellit e boltred diwezhañ aze war ar voger. Ur poltred gwelloc'h a zo ganimp, met lakaet eo bet er c'hav. Hag ho kerent ? »

« Va c'herent a zo yac'h atav, a gredan. »

« Me 'zo sur o dije karet mirout ac'hanoc'h. Sellit, nag a dud divroet ! Hor paotred kaset d' ar broioù pell, hag estrenion e-leizh en Alamagn. Ur gouarnamant kaer hon eus, me 'lavar deoc'h ! Se am eus lavaret adalek 1933, hag a lavaran c'hoazh. Bremañ omp kollet. »

Nag he fried na Jalm ne respontjont.

« A siwazh ! » emezi, « komzit din eus an impalaer ! »

Jalm a lenne fraez pezh a dremene dre he spered : deizioù he yaouankiz ; an impalaer ; ar soudarded o zokarnoù broud-lemm o vont ouzh son an trompilhòù ; an dud o virvilhañ hed-ha-hed Unter den Linden ; ar boultrenn o skediñ en heol a-us d' o fenn ; sabrinier hag hobregonoù lugernus ; kalechennoù, berlinennoù, koupeoù, sterniadoù kezeg feul, lufr o zalieroù ; e pep kafedi hag e pep konditorei, ar bier o redek a-vourbouilh ; merc'hed yaouank, ganto botoù-ler uhelnozelennet, brozhioù ledan, boleroioù kotoñs liv sklaer, togoù plat e-giz gwestell koavenek ; an endervezhioù-hañ war ar Spree ; paotred yaouank gant mourroù, togoù-plouz kalet, o roeñvat, hag ar plac'hed azezet er bagoù dindan disheolieroù dantelezh.

« Bremañ, » eme an Itron S..., « bremañ !... gant ma teuio an Amerikaned a-raok ar Rusianed da vihanañ ! Kemer a reot un tasad kafe, Aotrou Jalm ? »

Hag hi d'ar gegin, o lezel Jalm hag he fried er gambr-degemer.

An Aotrou S... a chome, stouet e benn, krommet e gein, harpet e zaou zorn war e zaou c'hlin.

« Hor Führer, Aotrou Jalm, » a lavaras goustadik, « hor Führer kaezh, n' eus nemet trubarderezh en-dro dezhañ. »

Trubarderezh ! Jalm en dosa klevet kement-se dija gant ar C'hallaoued pennfollet e 1940... O nann ! n' omp ket trec'het ! An drubarded eo a ra ma rankomp kilañ.

22

An Itron S... a zistroas, ganti tri dasad kafe-heiz war ur bladenn.

« Lakaat a rit sakarin ? » emezi.

Jalm a dennas ur voestig houarn eus e c'hodell, enni tammoù sukr, a ginnigas d' e ostizion.

Pa gontas dezho e oa deuet betek Berlin hep paperioù, an Aotrou S... a voe saouzanet ha nec'het-marv.

« Gortozit, » emezañ. Hag o wiskañ e vantell, ez eas kuit.

« Paperioù, paperioù, » eme e wreg, « bremañ n' eus mui nemet paperioù. »

Ur c'harr-nij a drouze en oabl.

« Un Amerikan eo, » emezi.

Ar radio, a oa manet digor, a lavare e korn ar gambr hep skuizhañ : « N' eus strollad kirri-nij ebet a-us d' ar Reich d' an ampoent. »

Ha neuze, trumm, atav unton, mouezh sklaer an displeger o lavarout : « Evezh, Berlin ; galv-diwall. »

Pa zeuas an Aotrou S... en-dro, e kavas e wreg ha Jalm er c'hav-gwasked, azezet habask gant tud an takad-tiez.

« Dalit, Aotrou Jalm, » emezañ, « gant ar baperenn-mañ e c'hellit kemer ho pilhed er gar hep aon ebet. »

« N' eus mui kalz a ziduamant e Berlin bremañ, » eme an Itron S..., « met, pa soñjan, fenozh ez eus ur sonadeg, a gredan. Kartenoù a zo bet kaset dimp. Marteze e karfec'h kaout unan. »

Echu oa ar stad-diwall. Jalm a gimiadas diouzh an daou bried hegarat.

Ar sonadeg a oa pelloc'h en hanternoz, en tu all d' an Tiergarten. Kuit da vont da goaniañ, Jalm a brenas un tamm silzig hag un tamm bara. Ha kemer a rafe an tramm pe an hent-houarn dindan douar ? Ne oa ket unan eus an traoù nebutañ souezhus er gêr souezhus-se, gwelout an trammgirri hag an U-Bahn o vont evel a-raok. Troc'het ul linenn gant ur vombezenn, e veze adstaget raktal.

Goude holl, amzer en doa. Ar sonadeg ne vije nemet da eizh eur. E venoz a reas mont war droad.

Dismantroù bras en doa gwelet. Ne oant netra koulskoude e-skoaz ar pezh a welas neuze. Karterioù gloazet en doa treuzet, hogen bev-buhezek c'hoazh. Edo o

vont da dreuziñ ar c'harterioù marv.

23

Bremañ en em gave e-unan-penn, e-touez ar vein hag an toullou. An erc'h a oa skornet-kalet, ha risklus oa bale. Amañ-ahont e oa bet berniet ar vein evit lezel dieub kreiz ar straedoù. Met mein a chome c'hoazh strewet dre-holl. An tiez damziskaret a oa braouac'husoc'h eget ar re bladet a-grenn, aet da atredoù. Ur volz a save c'hoazh, ha netra nemet un toull a-dreñv. Pezh a oa bet ur siminal marbr a vane ur c'horn eus e dumenn a-istribilh, uhel en aer. Ar paper a oa c'hoazh peget ouzh ur voger-dreñv, al liv hag an tresadennoù o kemmañ da bep solieradur. A-zioc'h pezh a oa bet ur stal-ispisiri vras, e c'helled c'hoazh lenn e lizherennoù houarn livet gwenn : KOLONIAL lizherennoù all, un A, un N, un W, a-skign war ar riblenn-straed ; hag un E, e pign ouzh un tach krommet, o treiñ evel ur wiblenn en avel yen. Ur blakenn war un nor stouet etre div golonenn, un islonk dirazi, a lavare deoc'h e oa ur mezeg-dent o chom eno, ha da bet eur e c'hellec'h mont d' e welout.

Treuziñ pezh a oa bet an Tiergarten a oa evel treuziñ al loar : skoaselloù, bosigernoù, burbuennoù ramzel, dindan liñsel deñval oabl an amheol. Tec'het an dud, tec'het al loened, tec'het ar gwiñvered koant a zeue da zebriñ kraoñ diwar ho torn. Ma tistroas Jalm war ar vevenn, spontet gant an digenvez. A-benn ur pennad e welas a-zehou dor-volz Brandenburg, krafignet-holl, hogen diziskar, o tigeriñ, plenk ha gregailh tro-war-dro, war dismantrou ar Pariserplatz, div rezad dantelezhadur, pezh a oa bet Unter den Linden, o sankañ, pell-pell dindan an noz. Tremena reas e-biou. Neuze e kollas e hent dre straedoù didrouz, leun a skeud, betek tizhout ur c'harter hogos anterin, ur sousezh gwelout adarre talbennoù didoull, linennoù didorr, tiez kempenn, gwerennoù war ar prenester.

Ar sonadeg a oa en un doare kenkiz e-kreiz ul liorz. Pa voe digoret an nor da Jalm, en em gavas trumm en ur sal sklerijennet kaer, tud azezet, pe en o sav o kaozeal a strolladoù tri pe bevar. En un tu, war ur savenn e oa kadorioù ha letrinoù ar sonerion, ur piano-lostek du o lufrañ dirak glas-vez.

Netra disheñvel-bras diouzh un abadenn sonerezh-kambr en amzer a beoc'h, ne vern pelec'h. Netra da zegas soñj eus ar brezel, nemet ur bir koad o tiskouez hent ar c'hav-gwasked.

Pezh-sonerezh war-lerc'h pezh-sonerezh a voe c'hoariet hervez ar roll. Sonerezh seven mistri vihan an trivec'hvet kantved. Sonerezh seder. Daoust hag en amzer-se ne oa ket bet a vrezel ? Ha ne verke ket ar sonerezh-se barr uhelañ ur c'helc'hiad en istor ar sevenadur, tizhet, e-pad un nebeut bloavezhioù, pal ar c'hempouez hag ar frankiz, hag abaoe, an diskar, ar vrasañ krouerion tonket da vezañ ar vrasañ freuzherion, hag Europa friket etre barbared kozh ar Reter ha barbared nevez ar C'hornog ?

23

An dud a oa eno, Jalm n' o anaveze ket. Nemet un dra a zivine : deuet oant amañ da broiñ e oant dieub. Faziet e oa bet marteze o krediñ e felle d' an dud-se ankounac'haat. Laoskentez-kalon eo klask ankounac'haat, ha ne oa ket laosk ar re-se. Pa ehane ar sonerezh e klevet er-maez un hiboud, a oa bet mouget gant trouz ar gêr vras e-pad an deiz, hag a zeue fraez d' ar skouarn gant sioulded an noz : kanoliadeg ar Rusianed o tostaat. Ar muzelloù a starde, met an dremmoù a chome difrom.

Ur sonerezh ramzel, seurt o doa ijinet Alamaned an naontekvet kantved, - rak an arz a zo diougan, ha darvoudoù an istor a zeu da heul, evel galvet gant an arzour, - en dije klotet gwell ouzh an emgann ramzel tro-dro d' ar gêr doc'hor : an Doueez Skiant, krog e dorn Mammon, o skeiñ dizamant ouzh bagad faezh Doueed wenn an Hanternoz. An heson hag ar c'henson-mañ, muzuliet munut, displeget aketus hervez reolennoù strizh, a seblante ober goap, ken poellek, ken start en o sentidigezh ouzh un urzh aet e-maez a c'hiz. Goap ouzh an tonkadur.

« Dalc'hit dimp, tud reuzeudik, » a lavarent, « dalc'hit dimp. Ganimp ez eus kened c'hoazh. Ganimp ez eus spi. Hor mouezhig a zo heklek gwan mouezh vras ar gwir Zoue, hoc'h eus ankounac'haet holl, hoc'h eus dilezet holl, c'hwi koulz hag hoc'h enebourion. Hor mouezhig a c'hellit kompren. Hor mouezhig a zo frealz. Dalc'hit dimp, zoken pa vimp tavet. Ezhomm ho po ac'hanomp er mor a wad, a bri, a droazh hag a vilder a zo o klozañ warnoc'h a bep tu. »

Hogen nann. Ne oa ket c'hoazh an dra-se. An dud-se ne oant ket deuet da glask kennerzh. Eeunoc'h c'hoazh an abeg. Deuet e oant da vevañ, da ren o buhezig dirak geol digor-bras an Aerouant Tonkadur. Bezañ lakaet dindan un

uniform, bezañ klozet er c'hav pe er bunker, bezañ kaset eus Brest da Stalingrad, bezañ galvet da ziatredañ ar ruioù, meuliñ Hitler a vouezh uhel hag ober goap anezhañ a vouezh izel, se ne oa ket ar vuhez. Ar vuhez an hini eo a oa gwir vuhez : sevel da 6 eur 30 pa son an dihunter, tommañ ar c'hafe, kemer an U-Bahn da vont d' ar burev, debriñ da un eur, labourat er burev adarre, distreiñ d' ar gêr da goaniañ, goude, mont d' ar sonadeg pe d' ar fiñvskeudennoù, evañ ur banne er c'hafedi, mont da gousket betek 6 eur 30 antronoz. Kement-se eo a gane dre vouezh ar piano hag ar violoñsoù. Ar sonatennoù hag ar pevarbenvegoù-se a oa graet diouzh muzul buhezic mab-den. Foei war an diouganerion, foei war arzourion ha barzhed an dreistmuzul hag an divuzul, foei war an drabaserion a rank bepred c'hoari gant an tan, foei war stummerion ar pezh a anvont Istor. Pezh a gont evit an den eo ar pezh na dalv ket ar boan e verkañ el levrioù.

25

Hag o tammhuñvreal evel-se, e voe troc'het krenn steuenn e huñvre gant an Istor. Un taol c'hwitell-c'halv, hag e rankas ar c'honikled tec'hout d' o zoull, ha chom eno e-pad pemp eur.

Jalm a dremenas ar peurrest eus an noz er gar, er predlec'h leun-kouch a dud o c'hortoz trenioù n' o doa mui eur ebet da vont kuit. Ar re o doa kavet kadorioù ne oa ket kalz a vall warno sevel, hag e chome pell o gwerennad eus an dourenn euver anvet c'hoazh bier dirazo. An hanter a oa soudarded. A-boan ma c'helled en em silañ etre an taolioù gant o stalabard stlapet a bep tu. Ar skramm ma tlee en em ziskouez warnañ e lizherennoù flamm roll an trenioù a vane gwenn. Torret un dra bennak en tredan. A vare da vare e veze digoret an nor gant un implijad, ha chouet : « Ar re evit an treñ-mañ-treñ mont diouzhtu war ar c'hae-mañ-kae ». A-vec'h ma klevet pezh a lavare. Tud a save. N' o doa ket komprenet mat. Hag e teuent pinous war o c'hiz, etrezek o c'hadorioù a oa bet kemeret etretant.

Treñ Jalm a guitaas ar gar goustadik, ha goustadik e reas hent dre ar maezioù erc'hek ha sioul-eston.

Na sioul oa ar gêr vihan, pa zegouezhas en endervezh, dindan sklerijenn vlot ha tener heol ar goañv.

En ur dremen dirak stal ar baraer, Jalm a soñjas e vije koulz dezhañ prenañ un dorzh gant an tikedoù a chome gantañ.

Gwreg ar baraer, ur vaouez kozh, he blev gwenn atav diskempenn en-dro d' he dremm hegarat, a savas he fenn pa zeuas e-barzh ar stal.

« O, aotrou Jalm ! aotrou Jalm ! »

An dour a oa en he daoulagad..

« Petra 'zo ? » eme Jalm.

« Pier a zo aet kuit ! »

Pier a oa ar prizonied gall a laboure en ti.

« Aet eo kuit. Ne fell ket dezhañ gortoz ar Rusianed. »

« Da belec'h eo aet kuit ? »

« Kemeret en deus hent e vro. O, aotrou Jalm, ur mab, ur mab e oa evidomp ! »

Jalm ne ouie ket petra respont. Goulenn a reas e vara.

E-pad m' hen servije, ar varaerez, o fronañ, a lavaras :

« Prometet en deus dont en-dro d' hor gwelout, pa vo echu... ar reuz-se.

Ha c'hwi a gred a teuio ? »

Jalm a hejas e benn.

Ar varaerez a huanadas.

IWERZHON O STOURM EVIT HE YEZH

(kendalc'h)

gant P. ROLLAND-GWALC'H (ofm)

II

Ho kwelout a ran. Gwall-nec'het oc'h gant ar goulenn emañ o paouez distagañ. Hag-eñ e teuor a-benn da saveteiñ ar Ghaeltacht ? Gwir eo emañ ar Ghaeltacht en argoll. Ereet-start eo amzer-da-zont ar yezh ouzh buhez ar Ghaeltacht, ken gwir all. Hogen, setu ur wirionez a zo gwiroc'h c'hoazh : ereet-start eo buhez ar Ghaeltacht ouzh amzer-da-zont ar yezh. Gwareziñ ar Ghaeltacht evit ma vefe miret ur minic'hi diwezhañ d' ar Gouezeleg, ratozh dic'hoanag, strivoù foranet, amzer gollet. Nemet e vefed e soñj sevel un doare « reservation » d' ar ouezelegerion evel ma rejod evit Indianed Amerika, biken ne c'hellfed terriñ e lañs da lanv ar Saozneg. Ouzhpenn-se, tra Iwerzhon a-bezh eo ar Gouezeleg, ha n' eo ket hepken tra un nebeut kêriadenoù kollet e menezioù hag inizi ar C'hornog. Neuze ne oa ha ne vezo nemet un diskoulm d' ar gudenn : lakaat ar Ghaeltacht da vezañ kreñvlec'h ar bagadoù-brezel, Almhain ar Fianna nevez, a yelo da argadiñ ha da faezhañ ar Saozneg war an douaroù laeret gantañ - astenn ar Ghaeltacht betek diwezhañ traezhenn ar Reter, - disaoznekaat ar Vro en he fezh, adc'houezelekaat ar Vro en he fezh (13).

Sed an uhelvennad a vroudas an dud-veur am eus graet anezho « Brientinion ar Spered ». Meizet mat o devoa ne c'hellfed morse adsevel o bro ha pareañ, dieubiñ ene gloazet o fobl (14), nemet e vefe torret da vat pounnerañ ha noazusañ yev pep sujidigezh : yezh an alouber o voustrañ war ene ar bobl, o tisleberañ hag o tisperiañ ene ar bobl-se. Kreiz, kalon ha stivell ar gwirvoud, ha gwirvoud pep gwirvoudenn eo ar Spered, ar gwirvoud en e wirvoudekañ. A-douez holl vadoù ur bobl, ar yezh an hini eo a zo an tostañ d' ar Spered : ene ar bobl o kanañ e ganenn, o tasseniñ luskadoù ar Spered war ur skeulgan dezhañ e-unan, hag al luskadoù-se kaset-degaset a rumm da rumm war froud al lavar milvloaziek evit ma vleunio holl binvidigezh an tadoù e buhez ar vibon. Muntrerion ur yezh, muntrerion ur bobl, pec'herion a-enep d' ar Spered.

27

Ha bremañ, gant piv emañ ar wirionez ? mar ne deo ket gant hor speredelourion entanet hag aheurtet ! C'hoarzhin a ran pa glevan « realisted 'zo » o c'hoapaat servijerion ar Spered, hag oc'h ober « huñvreerion » anezho. Iskisat ur ouenn, ar « realisted »-se o deus aon da splujañ betek kalon an dra, - eon kemmus ha kollidik ar gorre o tremen ganto da beurstrilhadur ar gwirion.

Gwelet mat o devoa harperion ar Gouezeleg. Taer ha pennok a-walc'h int bet evit mont war arbenn d' ar Ramz. Digoret o deus an hent davet an trec'h (15). A-drugarez dezho n' eo ket bet al Lun-Fask 1916 ur c'hwitadenn hep warc'hoazh. Ha skediñ en dije graet tantad al Lun-Fask, zoken, mar ne vije ket bet anezho ?

Er stourm evit adsevel Iwerzhon ez eo bet an Emsav Gouezelek glanañ ha galloudusañ eienenn an nerzhioù o deus e gaset war-zu ar Pal. Meneget em eus uheloc'h Tomàs Dàibhis, marv, siwazh ! araok m' en dije gallet lakaat e holl geneiled (16) da veizout talvoudegezh ar yezh, - hag ar Meureskob Seàn Mac Eil a voe strivant-kenañ e hir a vuhez (1791-1881). En e « Letters of Hierophilus » (1820), en doa diskuliet ar beleg spisel a oa anezhañ pegen gaouiat oa ar gerioù « Skol Vroadel », pa oa di-ouezel a-grenn an dra guzhet dindan ar gerioù-se. Diwezhatoc'h, pa voe savet ar Skol-Veur Gatolik e Dulenn (1854), ur gerseenn c'hwerv e voe dezhañ gwelout n' oa ket bet roet e wir d' ar Gouezeleg hag e oa bet anvet ur Saoz, John Henry Newman, da Rener. Gantañ eo bet embannet an « Teagasg Criostaidhe », ar « Gelennadurezh Kristen » (1839). Treiñ a reas ivez e Gouezeleg lod eus an Testamant Kozh, Kanennoù Tomàs O Mordha hag an Iliad. Eñ eo a zihunas karantez ouzh ar Gouezeleg e kalon an tad Peadar O Laoghaire (17).

Daoust na c'heller ket, a gav din, lakaat levezon Seàn O Dalaigh e-skoaz

gant hini an eskob Mac Eil, keuz am befe koulskoude o tremen hep lavarout amañ e anv, en abeg d' ar « Féin-Teagasg Gaoidheilge », « Self-Instruction in Irish » a voe embannet gantañ e 1847 : edo e selloù o parañ en tu-hont d' al labour-dastumerezh a reas e vuhez-pad, - labour dastumerezh a voe gouestlet dezhañ o strivoù gant tud speredek-meurbet evel Standaois O Gradaigh (18), ha gant un toulladig kevredadoù ha kelaouennoù gouiziek, en o zouez ar « Gaelic Society of Dublin » savet e 1807, an « Ibero-Celtic Society » (1818) , « Ancient Ireland » (1835) , - an « Archaeological Society » (1840) hag an « Celtic Society » (1845), an div-mañ unanet e 1853, - hag an « Cumann Oisineach ». Arabat deomp ober fae war ar c'hevredadoù-se. Talvoudus int bet en o amzer. A-drugarez dezho eo deut betek enomp un tamm mat eus hêrezh ar Ouezeled kozh.

28

Ur c'hammed bras war-raok a voe graet, hep mar ebet, pa voe savet e 1877 « The Society for Preservation of the Irish language », enni Seoirse Sigerson, O Neill Ruiséal, Diarmuid S. Mac Suibhne, Dàithi Coimin, ar chaloni de Burca, an Tad O Nuallàin, Buhghlas de h-Ide... Embann a rejont levrouigoù da zeskiñ Gouezeleg a yeas brav-tre ar werzh ganto, daoust d'ar bismigerion (19) . Da heul disunvaniezhoù, ez eas darn eus an izili da sevel « Aondacht na Gaedhilge » (1880), « The Gaelic Union ». E miz Du 1882, e teuas a-zindan ar wask ar gentañ kelc'hgelaouenn embannet e Gouezeleg, « Irisleabhar na Gaedhilge, ». He fal oa reiñ bod da yezh an amzer-vremañ ha d' ar skrivagnerion o pleustriñ war danvez an amzer-vremañ. Labour eus an dibab a zo bet kaset da benn gant an « Irisleabhar », daoust d' ar skoilhoù a bep seurt a gavas bepred dirazañ. Sturiet eo bet, avat, gant tud kalonek a-vent gant Dàithi Coimin, Seàn Pleimann hag ar beleg Eághan O Gramhnaigh (1863-1899) . (20)

Techet oa ar « Society for Preservation » hag an « Aondacht » da ober , « war-dro » ar Gouezeleg kentoc'h eget da ober « gantañ ». Mat oa lakaat an dud da zeskiñ ar yezh vroadel. Gwelloc'h oa o lakaat d' he c'homz etrezo. Tremen-mall oa dieubiñ an Emsav Gouezelek diouzh e vezherennoù akademiek. A-hend-all, edo Dubhghlas de h-Ide, dilennet nevez 'zo da rener ar Strollad Lennegel (1892), krog da youc'hal ur garm-brezel dispac'hus ha dibalamour un dudi : skarzhañ ar « Sacsanachas » diwar zouar Iwerzhon, « di-shacsanughadh », disaoznekaat ar vro, ha saveteiñ an « Nàisiùn Gaedhealach », « dreist-holl dre ar yezh, dre gomz ar yezh » (21).

Sevel a rejod CONNRADH NE GAEDHILGE, « Emglev ar Gouezeleg » e miz Gouhere 1893. Da « Uachtarán » warnañ e voe lakaet An Craoibhin. Diwar-neuze e stagas ar Ouezeled da aozañ ar souezhusañ ha marteze ar skedusañ e-touez holl danevelloù-meur Eire. Ne c'heller ket dezrevell dre ar munud kement a zo bet graet gant an « Connradh » hag an « Connradhthoiri ». Buan-tre en em astennas levezon an Emsav war vuhez ar bobl iwerzhonat a-bezh. Ar stourm a-enep d' ar vezventi, ar gourc'hemenn : « Prenit marc'hadourezhioù ar Vro, skoazellit micherourion ar Ghaeltacht », bagadoù hir ha stank ar Ouezelegerion o tibunañ war straedoù Dulenn da gaver Gouel Padrig, ar prezegenoù helavar dirak selaouerion ar « Rotunda », - « Ceachta Simplidhe », « Kentelioù Eeun » an tad O Gramhnaigh, abostelerezh ar beleg Micheal O h-Iceadha, - an « Claidheamh Soluis », Padraig Mac Piarais ha Skol Sant Enda, - bodadeg an Ard-Fheis, kendalc'h an Oireachtas, ar vro ergerzhet a-hed hag a-dreuz gant misionerion aketus, - ar skourroù (craobhacha), a oa 43 anezho e 1897, hag o vont da 593 dindan seizh bloaz (1904) , kontelezhioù a hañvale bezañ divuhez hag o sevel trumm a varv da vev (22) , ar fiziañs o tont endro goude diskar ranngalonus Parnell... Komprenn a reer perak e voe dibabet diwezhatoc'h Dubhghlas de h-Ide evel Rener-Meur ar Stad-Dieub (1937). Ennañ e oa enoret kement hini a oa bet en e gichen, o labourat a-lazh-korf evit daskoriñ o nerzh-kalon d' ar Ouezeled ha lakaat Iwerzhon en he sav.

29

Rak muioc'h eget brokus eo bet paotred ar Gouezeleg gant o foan. Sellomp da skouer ouzh ar stourm evit digeriñ ar skolioù d' ar yezh. Un dra saoz penna-da-benn e oa ar Gelennadurezh. Skolaj Magh Nuadhat ar skolaj nemetañ a veze graet ennañ kentelioù Gouezeleg azalek derou an XIX-vet kantved (1802) (23) , ha ret lavarout koulskoude n' eo ket bet renet dalc'hmat an ti gant Iwerzhoniz « emskiantek ». A-hend-all, c'hwitet o devoa Protestanted an « Irish Society for

the education of the Native Irish through the medium of their own language », dre ma oa re anat e klaskent ober gant ar Gouezeleg evit skignañ o c'hredenn e-touez ar Gatoliked (24) . Hogen, e 1880, p' edo Breujoù Westminster o tiffraeañ o dilerc'hiadurioù araok mont da ziskuizhañ, e tizhas ar c'hannad O Conchubhair Donn silañ ar « C'heltieg » e-touez an danvezioù-studi aotreet da yaouankiz Iwerzhon. Kerkent ha savet, e raio Connradh na Gaedhilge e venoz tennañ e vad eus al Lezenn ha ledanaat an nor ar brasañ ma c'hellfe. «Timthiri » (ensellerion a rafemp anezho daoust ma tiwalljod a zistagañ ar ger « cigiri » diwar o fenn) , Ard-Timthiri (penn-ensellerion oc'h eveshaat ouzh ur rannvro a-bezh) ha « muinteoiri taistil » (skolaerion-valeerion) a grogas da weladenniñ kêrioù ha kêriadennoù, oc'h enklask a-zivout stad ar yezh, o terc'hel bodadegoù, o tiazezañ « skourroù » nevez, oc'h atizañ beleion ha skolaerion, o sevel rummadoù-kentelioù, int o-unan o kelenn pa n' oa hini all evit hen ober. Al labour n' oa ket aes : degemeret-mat e oant a-wezhoù ; gwezhoù-all avat e kavent diseblanted hag enebiezh, aon ar skolaerion rak un « danvez ouzhpenn », rak pennoù-bras an Deskadurezh, aon ar person a c'hwese gant an « Connradh » flaer ur politikerezh n' oa ket diouzh e zoare, kasoni ar fals-vreudeur a-du gant « Tud ar C'hastell »... Ar glav, ar yenion, an hentoù fall, ar c'hozh marc'h-houarn, ar baourentezh... en ur c'hortoz ar bolised, an « Dubh-Chronaigh », an toull-bac'h... (25) . E 1896 e oa desket ar Gouezeleg e pemzek skol ha tri-ugent ha gounezet oa ar « pass », da lavarout eo an arnodenn-dibenn-studi, er yezh gant 804 skoliad. E 1900 e oa degemeret ar Gouezeleg gant 139 skol, ha, klevit mat : gant 1.300 skol e 1902.

30

Aet oa ar maout e-keit-se gant Dubhghlas de h-Ide en un taer a grogad etre mignoned hag enebourion ar Gouezeleg, dirak Poellgor ar Gelennadurezh-eil-derez (1899) . Graet en doa an Doktor Mahaffy, kelenner e Skol-Veur an Dreinded, kement a oa en e c'halloud evit ma vije lamet ar yezh diwar roll ar Studioù. Hag ar c'heltiegour brudet Atkinson o reiñ an dorn dezhañ, siwazh ! Gouez d' an Aotrounez-se, ne oa ar Gouezeleg nemet ur yezh paour, distumm he c'hevreadur, didalvez pe hudur he lennegezh, peadra da vreinañ ar yaouankiz ! An eil war-lerc'h egile e voe dizarbennet an tamalloù disleal-se gant an Craoibhin. Ha n' eo ket an « auctoritates » a reas diouer dezhañ : diskouez a reas an testenioù a oa bet kaset dezhañ gant anavezetañ yezhourion Europa : Ernst Windisch, Heinrich Zimmer, Kuno Meyer, Holger Pedersen, Owen M. Edwards, Alfred Nutt, miss Eleanor Hull, Jord Dottin... Helavarded ar breutaer ha kanoliadeg an anvioù hollzoujet-se a voe flastret an argadadenn ganto. Met n' oa ket echu c'hoazh gant gwidreoù Mahaffy hag e genseurted. E 1901 e lakjont ar Gouezeleg da zanzev diret...

Daoust dezho e talc'h ar yezh da c'hounit tachenn. Degemeret eo gant kevredadoù evel « Bârdas Bhaile Atha Cliath » (1904) hag an « Bannc Nàisiùnta » (1905) . Graet oa bet an dra-se a-ziaaraok gant Kontelezhioù Corcaigh ha Muigh Eo ; ober a reor hiviziken diouzh ar skouer-vat e meur a lec'h all. E 1905 e ranko an « Bord Nàisiùnta Oideachais » (Kuzul Broadel an Deskadurezh) aotren ar raktres divyezhek (Clàr dhà theangan) : strivañ a ray an Connradh evit lakaat ar raktres da dalvezout...

Tenn oa bet an emgann evit digeriñ ar skolioù-izel hag etre d' ar Gouezeleg. Tammoc'h c'hoazh e voe an abadenn gant ar Skolioù-Meur ha dreist-holl gant « Colàiste Ollscoile » Dulenn, a hañval bezañ bet di-ouezel a-walc'h d' ar mare-se (26) . Ne c'hellan menegiñ amañ nemet bodadeg veur ar Studierion (8-2-1909) a ziskouezas d' an holl edo ar spered broadel o virviñ en o c'hreiz - breutadeg John Dillon ha Bubhghlas de h-Ide (a sachas an trec'h gantañ) dirak Kendalc'h ar Strollad Broadel Iwerzhonat (10-2-1909), - ha dreist-holl an tabut a savas e miz mezheven an hevelep bloaz etre renerion ar Skol-Veur hag an Tad Mitheal O h-Iceadha. Siwazh dezhañ ! Kastizet-kriz e voe ar paour kaezh beleg : feuket en doa ar pennoù-bras gant e flemm-skrid « An Irish University or Else » ha gant e gomzoù « dichek » un draig a-zivout an « denationalised Irishmen bartering their national heritage for a mess of West Briton pottage » (27) .

31

Diwar gement emañ o paouez danevellañ e c'heller meizout e oa estreget ar Saozon oc'h ober taol-biz-troad d'an Iwerzhoneg. A-hend-all, anat eo ne deas ket

o holl vignoned war o heul, pe, da vihanañ, ne voe ket diverket raktal holl roudoù o levezon, pa voe ret dezho sachañ o skasoù eus ar C'hwec'h Kontelezh war 'n Ugent. Kompren a reer ivez pegen talvoudus eo bet labour an Connradh evit adsavidigezh Eire. Lavaret em eus en doa graet Dubhghlas de h-Ide e seizh gwellañ evit derc'hel an Connradh er-maez a bep politikerezh. Arabat treuzkemerout ster resis ar gerioù-se. E gwirionez, n' edo ket an Craoibhin e soñj spontañ ar Renerezh Saoz e doare ma vije bet serret dor an Connradh dirak paotred an « Stât-Sheirbhisi ». Hogen n' eo ket aze edo an dalc'h. Fellout a rae da z-Douglas de h-Ide ma vefe unanet holl nerzhioù ar Vro, holl vrogarourion Eire er stourm evit ar yezh, pe a-du gant paotred ar Breujoù, pe a-du gant ar « Sinn Féin » e vefent. Hag evit d' an Connradh bezañ distag diouzh pep kostezenn; savet oa war roc'h divrall an « True National Idea ».

Daoust ha dilezet e vije bet ar gwir uhelvennad broadel gant Iwerzhoniz a vremañ ? Daoust hag ankounac'haet e vije bet aviel Seàn Mac Eil, Pàdraig Mac Piarais ha Dubhghlas de h-Ide ? Pa lennan war unan eus ar gwellañ kelaouennoù a zo e Bro-C'hall : Meizet o deus Iwerzhoniz a-benn an diwezh ez eo aner dezho klask advevañ ar Gouezeleg, ne c'hellan nemet hejañ va divskoaz. Rak anat eo din n' emañ ket ar wirionez gant ar skrivagner, evit dezhañ bezañ bet oc'h ober un dro en Iwerzhon (28). Gouzout a ran n' eo ket diskoulmet da vat ar gudenn. Gouzout a ran ez eus c'hoazh tud o labourat a-enep d' ar yezh. Gouzout a ran ez eo rouestlet kudenn ar Yezh en ur mor a gudennoù all. Hogen, pa sellan ouzh an hent a zo bet pleustret gant an Emsav Gouezeleg betek hiziv, laouen-bras on o lavarout d' am c'heneiled tramor : ne gav ket din e vefec'h ken pell-se diouzh ar pal.

Mar deo gwir emañ ar Saozneg oc'h ober e reuz zoken e-touez an iwerzhonegerion a-vihanik, sklaer eo ez eus bet gounezet tachenn gant ar Gouezeleg e-touez ar saoznegerion : gant kalzig tud e klever ar yezh e Dulenn (29) hag er vro a-bezh : lavaret ez eus bet nevez 'zo n' hor befe ken ezhomm eus ar Saozneg evit ergerzhout an enezenn ! Hogen anzav a ranker ne vez ket komzet ar yezh gant kement hini en deus he desket : n' eo ket deut ar Gouezeleg da vezañ yezh pemdeziek an holl dud a zo bet er skol abaoe an Dieubidigezh. Pell ac'hano ! Dilezet e vefe gant an darnvuiañ eus ar baotred hag ar merc'hed yaouank, kerkent ha m' o laosker er vuhez. Setu perak e vez lavaret ken alies gant diouganerion a bep seurt : « C'hwitet o deus ar Ouezelegerion war o zaol ».

32

Neuze e taoler ar bec'h war ar skol, ha dreist-holl war ar Gouezeleg-dre-heg (Compulsory Irish), klevit : ar c'henteliañ dre an Iwerzhoneg. Un digarez evit strishaat « standard » ar Gouezeleg, ha netra ken. Ar Vugale, eme ar re fur, ne vagont nemet kasoni ouzh ur yezh a sanker dre heg en o empenn ; ha soñjit pegen diaes eo ar Gouezeleg ! O kuitaat ar Skol e vefent dic'houzvez eus an div yezh (30). Ken ma vefe an deskadurezh hag ar sevenadurezh o kilañ (31) . Dispennet eo bet meur a wech an tamalloù didalvez-se. Tasmant ar Gouezeleg dre heg ? Biskoazh n' eus bet anezhañ. Setu ar reolenn : Ne c'hellor implijout an Iwerzhoneg evit kelenn nemet 1) pa vo kavet ur c'helenner gouest d' hen ober 2) pa vo a-walc'h a Ouezeleg gant ar vugale evit ma c'hellint tennañ o mad eus ar c'hentelioù-se. Sentet e vez ouzh ar reolenn. Mar bez 5.009 skol-izel en Iwerzhon, ne reer gant ar Gouezeleg evit kelenn nemet e 611 anezho : 174 er Fior-Gaeltacht (Gwir-Ghaeltacht) , 83 er Ghaeltacht, 106 er Breac-Ghaeltacht (Brizh-Ghaeltacht) ha 248 er Ghalltacht (er vro saoznekaet). Taolomp evezh ouzh an niver diwezhañ-mañ : er Ghalltacht ez eus enta 248 skol, enno bugale hag a zo kad da dennañ o mad eus ar c'henteliañ e gouezeleg (30). Er skolioù all (4.738) e vez graet gant ar Saozneg, zoken da zeskiñ an iwerzhoneg. Ha setu aze ar sifroù evit ar skolioù eil-derez : Bez' ez eus 416 skol en holl ; e 215 anezho e reer gant ar Gouezeleg evit deskiñ lod eus an danvez-studi ; hag e 107 skol all e vez kelennet pep tra dre ar yezh vroadel (32). Ar vugale ne hañvalont ket magañ kasoni ouzh ar yezh. Stad a zo er gerent pa welont o faotred hag o merc'hed o vont e gouezeleg, oc'h ober berzh gantañ en arnodennoù, ha pa vefent o-unan dic'houzvez-krenn anezhañ (30). Ouzhpenn-se, frouezhus eo al labour a vez graet evit ar yezh er Skolioù-Micher (Vocational Schools) : dre ar Gouezeleg e vez skoliet ar studierion e kontelezhioù Corcaigh, Ciarraige, Gaillimh, Muigh Eo, Dùn na nGall, hag an Mhidhe. E 7 skol hag 50, strewet er c'hontelezhioù all

e vez implijet ar Gouezeleg evit kelennadurioù 'zo : an douaroniezh, ar jedoniezh hag an arboellerezh-tiegezh da skouer (32).

33

Ha penaos emañ ar bed gant ar Gouezeleg er Skolioù Meur ? Aman avat ez eo ret diforc'h. Eus ar gwellañ ez a an traoù gant ar yezh e Gaillimh (33) hag e Corcaigh : e Colàiste na Gaillimhe, a anavezan madik-mat e zoareoù, ez eo an Iwerzhoneg roue e Kevrennoù al Lennegezh, ar Skiantoù hag ar C'henwerzh. Ret eo koulskoude d' an danvez-mezeg pe d' an danvez-ijinour ober gant ar Saozneg evit kaout e zeskamant. Met, pa c'houzer pegen gouezelgar eo Monsignor de Brùn, hag ar gelennerion a zo gantañ, e c'heller sellout gant fiziañs ouzh an amzer-dazont.

Start a-walc'h eo bet ar c'hrogad e Dulenn etre harperion ar c'henteliañ-dre-an-iwerzhoneg hag ar re all, e-pad ar goañvezh tremenet. Un darvoud a-bouez-bras eo bet ar gentel distaget e Gouezeleg gant an Dr. Tomàs de Bhaldrathe dirak ar Skol-Uhel Geltiek (34). Ken talvoudus-all ar rendael etre « Comhar », kelc'hgelaouenn an « Chomhchaidrimh » (Inter-University Organisation) ha Rener-Bras ar Skol-Veur (35) . Ur wezh ouzhpenn o deus diskouezet ar studierion ne oant ket ken diseblant ha ma lavared. Ne fell ket dezho gortoz ma vo adc'houezelekaet ar Vro en he fezh kent adc'houezelekaet ar Skol-Veur hag an Deskadurezh : goulenn a reont, avat, ma kemero ar Skol-Veur perzh er brezel evit adsavidigezh Eire « fìor-ghaelach ». Laouen-bras omp bet o welout e oa aet an trec'h gant ar ouezelegerion p' eo bet dilennet kannaded ar c'hrazuidi (graduates) (36).

Mar bez dale gant emled an Iwerzhoneg e-touez ar bobl, ne deo ket ar « Gouezeleg dre-heg » a zo kiriek. E lec'h all emañ ar chastre.

Marteze ez eus bet koufonet re a strivoù gant lenn ha skrivañ ar yezh, pa oa gwelloc'h lakaat ar vugale hag ar studierion da gomz ar yezh. Hiziv an deiz e klasker tennañ implij eus kentelioù dudiusoc'h-dudiusañ, eus ar Skingomz ; goulenn a reer ma vo tremenet un arnodenn war ar yezh komzet ha n' eo ket war ar yezhadur hag al lennegezh hepken (37) .

A-hend-all, penaos astenn beli ar Gouezeleg en tu-all da vogerioù ar Skol, war ar vuhez pemdeziek, ar vicher, an oaled ? Studiet-pizh eo bet ar gudenn gant ar C'helenner Domhnall O Corcora hag an tad Pàdraig Eric Mac Fhinn (38), nevez 'zo, en un teskad pennadoù ha lizhiri, a-zivout « An Stàt agus an Duine » (ar Stad hag an Den). Mar n' emaint ket a-unvouezh an eil gant egile evit kaout un « Aire Teangan » (Ministr ar Yezh) , mar deo gwell gant an tad Mac Fhinn e vefe peurc'houezelekaet a-vremañ unan eus ar ministrerezhioù o vont en-dro, ministrerezh al Leveoù-Stad da skouer, a-du emaint e-keñver ar pep talvoudusañ : n' eo ket a-walc'h lakaat an iwerzhoneg er Skol ; poent eo gouezelekaat an Arboellerezh, ar C'henwerzh, ar Marc'had, al Labour... Hag o vezañ m' eo bras levezon ar Stad war an holl dachenoù-se ha kalz efedusoc'h eget ma oa da vare ar Saozon, dleet-strizh eo gant ar Stad ober kement a zo en he galloud evit harpañ ar yezh, evit ober gant ar yezh, bewech ma n' eo ket ret ober gant ar Saozneg...

34

Ur brezel etre daou Sevenadur eo ar stourm evit ar Yezh en Iwerzhon. Dirazomp emañ Sevenadur ur bobl yaouank o sevel : oberennoù dreist a zo bet aozet endeo gant skrivagnerion a ouenn-vat evel Pàdraig O Conaire, Mac Piarais, Seosamh Mac Grianna... Brud a zo hiziv gant Màirtin O Cadhain, Màirtin O Direàin, Séamus O Neill ha kalz re all... An arzourion ne chomont ket war-lerc'h... Deiz pe zeiz e klevimp anv ur prederour... Skediñ a ray Keltia evel tour-tan ar Spered e barbarelezh an amzerioù-mañ.

NOTENNOU

(13) MaaC, p. 33, sq.

(14) Sellout ouzh komzoù an tad M. o h-Iceadha a-zivout « The True National Idea ».

(15) Dubhghlas de h-Ide, MaaC, 6.

- (16) Ur wech an amzer e voe graet bruderezh evit ar yezh war gelaouennoù an Emsav politikel. Da skouer ar pennad dizanv embannet gant an « Nation » e 1848, a-zivout « Our native language ». cf. Annala na Gaedhilge, Ar Aghaidh, Aibreán 1948, leath. 8.
- (17) s. o. Feasta, Lùnasa 48, leath. 12.
- (18) a embannas ar « Silva Gadelica ».
- (19) MaaC, 21.
- (20) s. o. Eoghan O Gramhnaigh agus na h-Ollamhna a thàinig roimhe, Ar Aghaidh, D. F. 1949, gant an tad Pàdraig Eric Mac Fhinn - Eoghan O Gramhnaigh, sagart, gant Seàn Mac Gearailt, Feasta, D. F. 1949.
- (21) MaaC, 33.
- (22) ib, 137.
- (23) Pàdraig E. Mac Fhinn, Eoghan O Gramhnaigh, loc. cit.
- (24) Teagase tré Ghaeilge sa 19ù hAois, le Tomàs O hAilin, M. A. Comhar, Nollaig 1949 (da genderc'hel).
- (25) Colm o Gaora, MISE. - Peadar O hAnnrachàin, Fé Bhreat an Connartha. - « Loch Measca ' : Eachtra Muinteora...
- (26) Domhnall O Cearràin, Toradh na Troda. An Ghaeilge agus Ollscoil na hEireann. Comhar, Màrta 1950.
- (27) D. O Cearràin, An Ghaeilge fà réim in Ollscoil na hEireann, Combar, Aibreán 1950 ; - An Eaglais agus an Ghaeilge, IBid.
- (28) « Impressions d'Irlande », les Etudes.
- (29) Màirtín O Cadhain, Tuige nach bhfuil Litriocht na Gaeilge ag fàs ? Feasta, Samhain 1949.
- (30) Dàil Eireann, Diospoireachta Pàrlaiminte, 25 ha 26 a viz Mae 1948.
- (31) Dàil Eireann, 20 a viz Ebrel 1950.
- (32) Dàil Eireann, Oifig an Aire Oideachais : 20 a viz Ebrel 1950. Kol. 828. Kol. 831.
- (33) Saothar Ollùna agus Léactaithe i nGaillimh, tuairisc o Monsignor de Brùn, Combar, Marta 1950.
- (34) Caineadh ar Obair na Scoile Ceilti, Indiu, 21, DF, 1949.
- (35) Comhar fé chosc i gColàiste Ollscoile... Comhar, Nollaig 1949.
- (36) The Sunday Press, 15-1-50, cf : Feasta, Buille Tréan, Feabhra 1950. ib : La Trahison des Clerc, Eanáir 1950.
- (37) Dàil Eireann, 20 th April 1950.
- (38) Feasta, DF. 1949, Samhain 1949, Eanáir 1950. cf pennad plijus ha kentelius-kenañ an Tad Mac Fhinn war « Ar Aghaidh », DF. 1948 : « Siopai i nGaillimh ».

N' eus ket a vroadoù bras ; n' eus ket a vroadoù bihan ; ne c'hell ket bezañ a vroadoù-etre. Bez' ez eus hepken pobloù hag o deus, an holl anezho, an hevelep gwir d' ar vuhez, an hevelep gwir d' ar frankiz.

WOODROW WILSON.

DASTUMERIEN HOL LENNEGEZH POBL

gant KLOAREG AR VEUZID

El levr kentañ e **Werziou** (1868) , p. 74, F. an Uhel a skrive kement-mañ : « Dastumadenn Gwerziou Pengwern a vezo embannet un dervezh bennak, evel ma gwerziou-me, hag evel-se, c'hellimp kaout danvez pep gwerz danevellet teir gwech : e dastumadennoù Pengwern, er Barzaz-Breiz, hag em Gwerziou ; ha pep hini a c'hello neuze o lakaat kemm-ouzh-kemm, sellout pizh outo, ha gwelet o zalvoudegezh. »

Setu tremenet tost da bevar-ugent vloaz, ha dornskridoù Pengwern n' int ket c'hoazh embannet nemet lodennoù anezho.

Evel ma ouzer, an dornskridoù-se a zo miret, abaoe 1868, e Levr di Broadel Bro-C'hall ; en o zouez ez eus seizh levr, niverennet 89... 95. An niverenn 92 a zoug an anv-mañ : Chants bretons populaires recueillis par Madame de Saint-Prix, de Morlaix, partie dans les Côtes-du-Nord, à Callac et aux environs, partie à Morlaix.

Da c'hortoz ma vezo embannet an holl dornskridoù-se, ha pa gavomp e-kichen an eil egile anvioù Pengwern hag an itron de Saint-Prix, e kav AL LIAMM tu da voulañ unan eus brudetañ gwerziou dastumet ganto o-daou, ha da lakaat war un dro, dirak daoulagad e lennerien, div skeudenn anezho.

Poltred an aotrou de Pengwern a zo bet kinniget deomp gant an itron de Forges, o chom bremañ e maner Porzh-Bras, e bourk Taole (Fin.) . Ur skeudenn diwar-vaen eo ar poltred, engravet kaer-dreist, - anv an aotrou a lenner warnañ, (Le Baillon ?) , - kant vloaz a zo (1843) .

Yann-Josef-Per-Mari de Pengwern en doe, d'ar mare-se, c'hwec'h bloaz ha tregont. Ganet e oa (s. o. Studi hag Ober, Hanv. 1943, Nenn, 20, p. 15) e Paris, d' ar 24 a viz mezheven 1807. Mab e oa da Ber-Mari-Gabriel (1776-1843) , ha da Betronilla de Kersulgen ; e dad kozh, David (1747-1822), a oa dimezet da Vari-Joseph Legal de la Lande, hag o doe bet ugent a vugale.

Pengwern a oa advokad : degemeret a oa bet e lezvarn Roazhon d' an 21 a viz meurzh 1832, hag anvet da varner a beoc'h e Peroz-Gireg ; goude-se adbarner e Lanuon, ha barner erfin e Foujera (1853). Ne chomas ket pell amañ d' an 11 a viz eost 1856 e varvas en e vaner a Witaole-Bras (hiziv Porzh-Bras), e Taole.

37

Dimezet da Josefin-Emmanuella de Kerlean, n' en deus bet nemet div verc'h : unan anezho, an itron Jegou du Laz, hag eben, Mari, chomet dizemez. Houmañ eo a oa maeronez an aotrou de Forges.

De Pengwern, war ar skeudenn, a zo azezet tost d' un daol-skrivañ, gwisket en ur sae-gambr ; war an daol levrioù, pezhioù-moneiz pe vedalennoù, ur pod-pri drailhet un tamm anezhañ, ur groaz barrez kozh, kement tra a ra deomp da anaout e oa Pengwern, evel m' hel lavare e vignon de Fréminville (s. o. Foi Bretonne, 11 sept. 1856 ; Le Collectionneur breton, t. I, p. 85, 1862), un den gouiziek war an traou kozh hag hon istor.

Ar skeudenn all, hini an itron de Saint-Prix, a zo bet roet deomp gant he merc'h-vihan, an dimezell Emilie de la Jaille.

An itron de Saint-Prix, hec'h anv plac'h yaouank Emili-Barba Guiton, a oa ganet e Kallag d' ar 7 a viz ebrel 1789. He zad, Per Guiton, a oa « advokad ar Breujoù » ; he mamm Barba Le Denmat. Dimeziñ a reas, ar 17 a viz gwengolo 1815, gant Charles-Josef-Tixier Damas de Saint-Prix (1775-1849), bet ofisour a vor, ha marv e-kichen Sant-Malo en e vaner a Bont-Martère. An itron de Saint-Prix a oa kustum chom war fin he buhez, pe en he maner Kerbournet, etre Bertulet ha Kallag, pe en ur maner all e Plouian, Traonfeunteunioù, pe c'hoazh en un ti all dezhi, diskaret bremañ, e Montroulez.

Ar skeudenn a ziskouez deomp an itron de Saint-Prix, un 70 bloaz bennak marteze dezhi, daoulagad lemm en he fenn dindan he c'habell seiz hag he « boned ruchet » ; en-dro d' he gouzoug ur c'houzougenn duellenet ; war he daouarn, manegoù-roued, ha war he divskoaz evel ur « chal-tapis » ar mod kozh.

Pengwern hag an itron de Saint-Prix o doe dastumet e-leizh a werziou. Ouzhpenn an dornskridoù 89... 95, miret e Levr di Broadel Bro-C'hall, e kavomp c'hoazh daou zornskrid all, aozet gant an itr. de Saint-Prix, hag anvet Mss. Lesquivit (s. o. Studi hag Ober, Nenn 20, p. 22) .

An div werz, a vezo kavet pelloc'h, a zo tennet an hini gentañ eus dornskrid 89 Pengwern, eben eus Ms. I Lesquivit.

38

Dibabet int bet dre ma c'hellint bezañ lakaet keñver-ha-keñver, o-div, gant gwerziou all, heñvel, pe dost, an danvez anezho : da gentañ gant Fillloz ann Aotrou Gwesklen, (Kermarker Barzaz-Breiz, ed. nouv. p. 214) ; d' an eil gant Rozmelchon (Janedik ar Rouz) (An Uhel Gwerziou, t. I, p. 307, ha p. 324) .

Sellit ivez ouzh : de Beaurepaire : Etude sur la poésie populaire en Normandie, p. 148-151 ; Nigra : Canzoni popolari del Piemonte, el Corsaro, fasc. V, p. 261 ; de Puymaigre : Chants populaires du pays Messin, La fille du Patissier, p. 94 ; Bugeaud : La fille des Sables d'Olonne, t. 11, p. 277 ; Rathery : Les Chants populaires de l'Italie, p. 22 ; Gérard de Nerval : La Bohême galante... (an notennoù-mañ tennet eus ar Barzaz-Breiz, p. 220, hag eus Gwerziou an Uhel, t. I, p. 335).

An Uhel, en e bennad-skrid brudet **De l'authenticité des Chants du Barzaz-Breiz**, lennet gentañ e kendalc'h Sant-Brieg, 5 a viz gouere 1872, en deus studiet danvez ar werz-mañ, hag en e c'houde, L. Le Guennec, e Gorsedd Kemperle, 27-30 gouere 193'. (An Oaled - Le Foyer breton, n° 54, 1935 ; Le Barzaz-Breiz devant la critique objective, p. 361).

Aes eo gwelet penaos danvez hor gwerz a zo an hevelep hini er Barzaz-Breiz, e Gwerziou an Uhel, e dastumadenn Pengwern hag e dornskrid an itron de Saint-Prix : ur plac'h yaouank, skrapet gant ur gwall-baotr, a gav gwelloc'h en em lazhañ kentoc'h eget koll he enor.

Gwerz Janedik ar Rouz eo, hervez doare, a ginnig deomp an danevell en he digemmeskañ : an torfedour eo an aotrou Tremblai, hag ar plac'h yaouank, Janedik, a zo skrapet devezh he eured.

E gwerz Rozmelchon (Gw. t. I, p. 308) hag er gwerziou all, n' eo ket e-pad un eured eo e tegouezh an darvoud, met e koulz ur varradeg.

Ar paotr fallakr, er Barzaz-Breiz, a zo deut da vezañ ar Saoz Rogerson, mestr kastell Trogoff e Plouegat-Moysan, hag ar plac'h yaouank, Marc'haridik, a zo filhorez d' ar Gwesklen ; hag hemañ eo a gastiz ar skrapet : « Rojerson a zo lazhet ha kastel Traongof dismantret. »

E gwerz Pengwern e welomp an dijentil Rosmelchon o spiañ Marc'harid, evel ur chaseour o spiañ ur c'hadig penn gwenn.

D' hor meno, ar werz diwezhañ an hirañ, hini Saint-Prix, eo ar c'haerañ, hag an talvoudusañ. Dre ma lennomp anezhi, ar pozioù a zispleg dirak hon daoulagad taolennouigoù, livet dreist, bev-buhezek, en o stumm gwirion ; da skouer : Marc'harid o lavarout kenavo d' he zud, Marc'harid o respont d' an dijentil (ha pebezh respontoù krenn ha rik, leun a furnez !), Marc'harid, beuzet en he gwad, oc'h huanadiñ, ar gontell sanket en he c'hostez dehou...

39

Pebezh skeudennoù ivez o tremen dirazomp ! Kerent ar plac'h yaouank, he c'hoarezed Anna ha Franseza, he faeron Kerlean, e eontr Kervezelee ; hag ivez ar Rosmelchon gant e balafranier ken fall hag eñ, hag a zegas deomp soñj eus an torfedourien all a welomp e gwerziou an Uhel, Markiz Trede, Kont a Boetou, Fontanella, h.a.

Ar gaerañ skeudenn, hini Marc'harid, splann en he c'hened, direbech en he lealded, sklaer en he ene evel ar goulou-deiz, kalonek en he buhez, kalonekoc'h dervezh he marv...

Ya, evit gwir, un dudi eo lenn hor gwerziou kozh ; hag un dudi a tlee bezañ o klevout ar ganerien gwechall o c'hanañ ; ha setu perak, moarvat, Kermarker, an Uhel, Pengwern hag an itron Saint-Prix a zegemere ken laouen ar glaskerien vara, an danevellourien, a ginnige dezho, evit o aluzen, ur werz, ur son pe ur gontadenn.

Heuliañ a reent ur c'hiz kozh en hor bro.

Ha ne welomp ket Sant Erwan e-unan, o reiñ degemer, en e vaner e Gervarzin, da valeerien-vro ha kanourien e amzer ? Setu, da vihanañ, ar pezh a lennomp e paperioù e brosez savet evit diskleriañ e santelezh (s. o. Monuments originaux de l'histoire de Saint-Yves, 1887, Enquêtes pour la Canonisation, p. 96) . E-touez an testoù, unan, ur vaouez eus parrez Priziac, eskopti Gwened, a reas da anaout e oa bet he fried, ar c'hanour Ryvoal, « Ryvallon Jaculator », ha hi gant o fevar krouadur, degemeret, e-kreiz al laouenidigezh « cum gaudio magno » e ti sant Erwan « in sua domo Ville Martini », hag e oant chomet eno, maget ha gwisket gant ar sant, e-pad unnek bloaz pe dost « per XI annos vel circa, ipsi providit in victum pariter et vestitum ». (Test. XL, p. 96.)

Skouer vat ur Sant hag ur Breizhad !

ROSMELCHON

(Dastum. Pengwern : t. 89, p. 112)

Maharit ar plac'h a henet flourdroulisen an oll merhet
Flourdroulisen an oll verhet a var kals a dimezelet.

Ma zad a va mam ma neum c'heret
Nam kasset ket d' ar varadek.

Rosmelchon en deus va c'hoantet.

40

Mahariden c'houi a zo pedet
a c'houi vezo a ranko monnet

Maharid evel ma c'hlevas
en he podad lez a krogas

Na Rosmelchon a lavare
De gueguiner eun deüs a voe

Me a vel erru eur c'hadik pen gwen
eur podad lez zo var he fen

Va Doue kaera feumelenn.

Bonjour maharit va mestrès
Pellec'h ehid gant ho podad lez

Da vereri K/vezennik
he zon pedet da varadek

Maharid na deud en ti
ma zaimp on daou da zizuni

Itron Varia an Dreindet
me a klev ioual er varadek

o klasq gouzoud Pelec'h on chomet

Maharit na deud er c'hambrou
Da choas ho lod en avalou.

Me meus ket affer hoh avalou
ho c'hroc'hen he kavan c'hoerou

Maharit na deud d' ar jardin
Da choas eur bokad losou fin

evit ober eur c'harlantez
Da lakat en dro do podad lez

Ne meus ket affer ho pokedou
En K/vezennec deus kanviou
eo maro mab ena an otrou

Mar deus er K/vezennec kanviou
Ne ked c'houi maharid ho dougo

Bugale ar breur hag ar c'hoar
Sellit otrou pegen nes-kar

Mar komeran ho pokedou
Prestit dime ho kontellou
nag evit krena ho zrejou

Tallit va c'hontel arc'hantet
Va hini allaouret n' ho po ket

Lakid evez ne nem troc'hed ganti
Rag neves lemet he meus hi

Pa zistro Rosmelchon en dro
E voa maharid var he gino

ar goad dindanni a boulado

Pinevit he daoni va hene
Nen daffe ket gwec'h dirag Doue

Ma c'houffen a raffien droug dezi
e zaffen gant va marc'h dreisi
e lakaffen an tan da zeви.

(Collection Pengwern, t. 89, p. 112 et sqq.)

ROSMELSON

marcharid georges plac'h ha guennet
plac'h ha mirit ha Lealdet

gant comzou fur he deus comzet
eus he tud, un nosvez er guier

m' ha tad, m' ha mam, m' ar en c'heret
d' ar marradec n' am guesset quet

d'har maner ha K/werazannec
kar rosmelson ha lar monnet

houi zo choulet, ac ha yello
bed c'hoanted gant ha nep ha garo

houi gasso ur poded lez caoulet
d' an dud a zo er marradec

monnet he viet aroc an deiz
he vo rosmelson hen he guele

largarid georges ha lavare
en he podad lez, n' ha p' ha crogue

adieu, m' ha mam, adieu, m' ha tad
biquen n' ho guel m' ha daoulagat

adieu eta m' ha choar
anna adieu ivé m' ha choar francesa

rosmelchon ha lavare
d' he palafranier d' ha choulou deiz

Savomp n' hi hon daou ty mad
d' honnet d' ha chasseal d' ar C'hoad

ebars ar c'hoat p' ha arruas
autrou rosmelson ha lavaras

hen he sao, hen pen an alle
sell ac hi eo ha tremen aze

Sell p' ha tremeno marc'harid george
m' he zo pelzo ous he chortos

m' ha mestr m' ha mestr sevet ho pen
m' he guel arru, ur cad pen guen

he podad lez woar he pen
zo hec'h ano marchariden

bonjour macharid georges m' ha mistress
pelec'h ed, gant ho poded lez

Echan duont d' ar marradec
d' ar maner ha K/gwelezec

marcharid georges, deuet en ty
m' ar yamp hon daou d' ha dijuni

aroc m' ha woan deud, deus ty m' ha tad
m' he a moa, dijeuniet mad.

he han etressec m' ha menat
autrou ha ho trugarecat

marchiddic deud d' ar jardin
d' ha choas ur boquet louzou fin

evit ober ur charlantez
d' ha lakat woar ho poded lez

ho trugarecat he ran autrou
n' ha zouguan quet ha charlantezou

en K/velezec, ha heus caoniou
maro ea map enan an autrou

ac he vey maro, oll bugale an autrou
neket houi, ha douguo ar caoniou
43

bugale ar breur, ac ar choar
Songet autrou, pebez, nez car

m' he ho salud, autrou breman
poant bras, eo d' hin m' he n' hom rentan

marcharid, houi zo ur feumeulen
a zo hen creiz m' ha chourchemen

palafrannier, croguomp, enni

n' ha nomp quet, evit disput ounti.

cassomp hi en despet dezi
d' ar maner, evit pourmeni

margarridic georges ha gwouele
en portz rosmelson he lavare

m' he cleo youal er marradec
goul he raïnc, pelech he vin chommet

mar houiffe K/lean m' ha tad paeron
he ven arretet gant rosmelson

m' ha houiffe m' ha yontr' K/vezelec
hen ven, m' he, en rosmelson serret

hen teueffanc d' ha pea m' ha rançon
d' han autrou, ebars en rosmelson

margaridic deud d' ar campsou
d' ha choas ho lod, an avalou

aroc monet gannac'h d' ar cambrou
prestet d' hin m' he ur chontellou

evit peillad an avalou
emeus izom hon contell, autrou.

ur contell, m' he n' ha zouguan quet
ebars er chiguin ho cavet

deus ar beurre he woaine blerumet, lerimet (1)
woar laonnen mad, he deus quemeret

woar ar pont alle, p' ha pigne
heus he chalon, hi ha choulle

p' he m' he nom laz, p' he m' he n' he ran
hirio, eo m' ha deiz divesan

44

p' ha distro, an autrou woar an dro
he woa margarid woar he chinou

har contell woa en he costez deou
ac he rey fors huanadou

heon ha comzas d' he instrui
laret dezi n' hom prepari

d' ha p' he doue hen he c'halon
te warw hen goall intantion

n' ouser quin, petra ober dezi
quemer lien, he lienni

em plaç en illis he vo interred
couls ha p' he vije d' hin m' he pried

p' ha canne mestr per d' ha choulou deiz
he crenve ar percher enne

gant an autrou K/lean ho tonnet
ha pemp cant deus he soudardet

an autrou rosmelson ha lavare
he ben er prenestr p' ho cleve

m' he cred hec'h aru K/ezellec
evelt ur chi clan, araget

K/lean ha neveus comzet
he filllores he neus goulennet

autrou K/lean, m' ha iscuzet
ho filllores nemeus quet guelet

m' ha filllores t' he a rento
ebars en beo p' he en maro

autrou K/lean m' ha iscuset
ho filllores zo n' hom lazet

m' he ha disquo did rosmelson
d' ha quemer merchet ha fesson

n' hi d' ha lako en tân ac hen goad
ia rosmelson, ha d' ha oll mad

n' he woa quet ar guier peur laret
ar rosmelson zo discarret.

(Ms 1. Lesquivit. p. 2. Mme de Saint-Prix.)

(1) Ar ger « lerimet » a gaver evel-se e-barzh an dornskrid.

EVURUSTED

gant Thomas CARLYLE

Labourat a vez kaer atav, ha pa ve zoken labourat da wiadenniñ kotoñs ; n' eus nemet al labour a gement hag a ve kaer : sed a fell din skrivañ amañ hag embann ur wech muioc'h. En hevelep doare, e vez poan e pep kaerder ; ar vuhez aes n'eo ket tra an dud nag an doueed. Buhez an holl zoueed en em ziskouez deomp evel un Dristidigezh dreist pep ment parfeted an Emgann Didermen a-enep ar Boan Didermen. « Keheladur ar Glac'har » eo anv hor relijion uhelañ. Evit mab an den n' eus ket kurunenn gaer, douget mat pe zoken douget fall, ha na ve kurunenn drein ! Gwechall e veze anavezet-mat kement-mañ, pe e stumm gerioù plaen, pe, gwelloc'h c'hoazh, e santadurioù bev an anien er galon.

Pegen reuzeudik, pegen dizoue, e-giz ma lavarand-me, ez eo doareoù mab-den en amzer a-vremañ, daoust ha gwashoc'h prouenn a ve eus an dra-se eget ar brederouriezh, ur vezh he menegiñ, o deus an dud dibabet da sturiañ o buhez : Ar c'hoant da gaout ar pezh a vez anvet ganto « evurusted » ? Kement kañfardig truezus en deus mourroù dindan e fri a zo leun e benn gant ar soñj ez eo, e vezo, pe e tlefe bezañ, hervez holl lezennoù an douar hag an neñv, « evurus ». E c'hoantoù, d' ar c'hanfardig truezus, a rank bezañ sevenet ; e zevezhioù, d' ar c'hanfardig truezus, a rank tremen kompes ha karget a levenez, hini seurt n' oufe an doueed zoken kaout. Diouganañ 'ra deomp ar brofeded, Evurus e vezi ; karout a ri an traoù plijus, ha plijadurioù az pezo. Ha sed an dud o youc'hal, Perak 'ta n'hon eus ket bet ar plijadurioù ?

Diazezañ a reomp Dleadoù an Den n' eo ket war reolenn ar Gaerder-ene ar Vrasañ, na deo bet biskoazh ken dianavezet, hogen war reolenn an Evurusted ar Vrasañ. « Ar ger Ene a seblant talvezout ganeomp, evel en un nebeut rannyezhoù slavonek, kement hag ar ger Kreuz. » Prezegiñ ha komz a reomp, en hon Tiez-Breujoù hag e lec'h all, n' eo ket eus don hon Ene, met eus don hor C'hreuz ; - ha setu perak moarvat e teu ken nebeut a frouezh eus hor prezegenoù. Ne dabutomp ket evit Reizhder Doue ; n' hon eus ket mezh, avat, o youc'hal hag o tabutal evit hor gounidoù, hol leveoù hag hor c'henwerzh ; lavarout a reomp, Degas a rafent vad da gemend-all a dud, ar gounidoù-se ; bez' ez eus ennomp ur c'hoant ken bras dezho ! Goulenn a reomp Frankiz d' ar C'henwerzh, gant kalz a cholori vertuzius ha madelezh-kalon. Evit ma c'hello ar renkadoù paourañ, a zo hiziv en ur stad trist-spontus, kaout kig-hoc'h mogedet eus an Orleañs-Nevez d' ur priz marc'hadmatoc'h. Ha tud a c'houlenn, diwar al leurioù lec'h ma prezege ar du gant ar Frankiz-d' ar C'henwerzh, Penaos 'ta e c'hellfe karded didrec'hus ar Saozon bezañ diwallet hep kig-hoc'h mogedet e-leizh ? Rivinet e vezo hor Bro ! - A dra sur, va zud ker, 'leizh kig-hoc'h mogedet a zo mat ha ret-bras hogen, 'm eus aon, biken n' ho pezo kig-hoc'h mogedet zoken, ma ne glaskit tra all ebet. Tud ez oc'h, ha n' eo ket loened-preizh, pe mat pe fall e ve graet ouzhoc'h ! Ho Reolenn a-zivout an Evurusted ar Vrasañ a zo deut, war a hañval din, tristidik a-walc'h. - Daoust hag-eñ ne vefe ket gwelloc'h paouez gant ar flaperezh diwar-benn an « Evurusted », ha lezel anezhi war he gwir sichenn, evel ma oa a-raok ?

46

Un den donezonet-kaer, e anv Byron, a zo savet kounnar ruz ennañ ; hag, anat dezhañ na deo ket, eñ da nebeutañ, evurus, e tispleg an dra-se en un doare taer-bras, evel un tamm keloù a c'hellfe an dud bezañ dedennet gantañ. Sebezetaet eo bet-eñ gant e wallevurusted. N' eo ket plijus gwelout un den hag ur barzh rediet da embann seurt nevezinti dre ar straedoù : hogen, goude-holl, e-giz m' emañ ar bed, n' eo ket an dra-se a zo an displijusañ-holl. Ar wirionez a lavar Byron en degouezh-se. Hag an niver bras a dud o lenn Byron a ziskouez anat ez eo an dra gwirionez d' an holl ivez.

« Evurus » out, va breur ? Da gentañ, peseurt diforc'h a zo mar dout evurus pe mar n' out ket ! Hiziv a zeu da vezañ dec'h ken buan all, pep antronoz a zeu da vezañ dec'h ; ha neuze, n' eus kudenn ebet a « evurusted », met ur gudenn disheñvel-tre. A zo ken, kement a druez a chom ennout ez keñver da-unan da nebeutañ, ma teu da c'hilac'harioù, ur wech m' int tremenet d' an devezh-

dec'h, da vezañ dit levezioù. Ouzhpenn-se, ne ouzez ket peseurt bennoz
doueel, peseurt nerzh yac'haus ret-holl, a oa enno ; ne ouezi nemet a-benn kalz
devezhioù, pa vezi deut furoc'h ! - Ur wech e oamp, un nebeut mignoned
ac'hanomp, gant ur mezeg kozh mat hag un den kouezhet klañv diwar re zebriñ. O
paouez studiañ ar c'hlañvour e oa ar mezeg, met re brim diouzh meno al lonteg.
Ken e pade an den droc'h, bep an amzer, da droc'hañ hon diviz hag a oa dres o
treiñ war ar brederouriezh : « Hogen n' em eus ket mui c'hoant debriñ », a
lavare-eñ, en e vouezh gourdrouz hag ivez ur seurt from kounnaret ; « n' em eus
ket c'hoant debriñ ; n' hellan ket debriñ ! »
- « Va faotr mat, » a respontas kuñv-tre ar mezeg, « an dra-se n' en deus ket an
disterañ pouez », - hag e kendalc'has da gomz ganeomp a-zivout ar
brederouriezh !

47

.....

An evurusted nemeti a gredas morse un den kalonek he goulenn a oa an
evurusted d' ober e labour. N' eo ket « N'hellan ket debriñ ! » met « N' hellan
ket labourat ! » eo hag a zo bet pennabeg an holl glemmoù fur e-touesk an dud.
N' eus, e gwir, gwallevurusted all ebet d' un den nemet houmañ : Na c'hellfe ket
labourat ; na c'hellfe ket seveniñ e blanedenn evel den. Sellit, emañ 'n devezh
o tremen mibin ; hag emañ 'n noz o tont, na c'hell den labourat enni. Deut an
noz, evurusted ha gwallevurusted n' eus ket mui anezho ; steuziet int, aet da
get ; traoù hag a zo bet : « hep an disterañ pouez », ne vern hag-eñ e vefemp
bet evurus evel Curtis mag-e-gof, evel pemoc'h lartañ Epikurus, pe gwallevurus
evel Job hag e dammoù kozh podoù, evel Byron gant Giaours ha fromadurioù ar
galon ! Hogen hol labour, sellit, an dra-se ne steuz ket, an dra-se ne da ket da
netra : hol labour, sellit, chom a ra-eñ, pe neuze an diouer anezhañ eo a chom ;
- evit Amzervezhioù ha Peurbadelezhioù didermen, e chom ; hag hounnezh eo
ganeomp ar gudenn nemeti da viken ha da viken ! An Devezh berr safarus gant e
dasmantoù trouzus, e baour kaezh kurunennoù paper alaouret, a zo aet kuit ; hag
an Nozvezh doueel didermen, gant he zaledennoù stered, gant he sioulder hag he
gwirionez, a zo deut ! Petra 'c'h eus graet, ha penaos ac'h eus hen graet ?
Evurusted, gwallevurusted : kement-se ne oa nemet ar gopr ac'h eus bet ; kement-
se holl ac'h eus dispignet a-benn dont betek amañ ; ne chom ket ganit ur
gwennegad anezhañ ; foetet eo, debret : ha bremañ, da labour, pelec'h emañ da
labour ? Buan, diskouez anezhañ 'ta ; diskouez deomp da labour !

tennet eus PAST AND PRESENT (Eil levrenn, pennad IV) ha lakaet e
brezhoneg, diwar ar saozneg, gant Per DENEZ.

SKOL UHEL AR BREZHONEG

gant Roparz HEMON

TREDE PENNAD

D' ar mare ma skrivan, - derou Eost 1950, - e oa deuet kalzik respontoù d' ar goulennoù graet war AL LIAMM, niv. 20, p. 61.

Yezh komzet :

GWENED : Logunec'h, Ploerdud.

KERNEV : Tourc'h, Moelan, Kernevel, Sant-Tevi, Elien, Pluguen, Tremeog, Penmarc'h, Ploan, Landudeg, Mac'halon, Douarnenez, Kleden-ar-C'hab.

LEON : Sizun.

TREGER : Pleraneg.

Yezh skrivet :

Diwar-benn « Hor Bro e pad ar Revolusion » C. Jezegou (rannyezh Leon).

Goulenñ 1

Ha graet e vez gant **edon, edos, edo, edomp, edoc'h; edont, edod** ?

a) Yezh komzet :

Edo a zo anavezet e Sizun (kreisteiz Bro-Leon) . En holl barrezioù all meneget a-us ez eo an amzer-se eus ar verb bezañ dianav-krenn.

b) Yezh skrivet :

N' hon eus bet respont ebet digant hol lennerion war ar poent-mañ.

Setu amañ dre vras ar pezh a c'heller lavarout :

1) Brezhoneg-krenn.

E brezhoneg-krenn e kaver un tremened eus ar verb bezañ o teraouiñ gant ed- :

1 un. edoann

2 un. ?

3 un. edoa, edoae, ede, edo

1 ls. edoamp

2 ls. edech (?)

3 ls. edoant, edoent, edont

gouzañv. ?

49

Skouerioù :

1 un. pan edoann en mont Olivet, Tremenvan an Itron Varia, Chrest. p. 272, 16-vet kantved.

(N' em eus skouer ebet eus **edoenn**, roet gant BAUDIS, Rev. Celt. niv. 50, p. 35.)

3 un. un merch hac a edoa guerches, Noueloù niv. 409, 17vet kantved.
me aedoae ma hunan manet, Nonn gw. 533, 15-vet kantved.
ret pan ede, Gwenole gw. 536, 16-vet kantved.

1 ls. edoamp en hyruot, Noueloù niv. 190, 17-vet kantved.

2 ls. pynygeñ an pechet maz edech, Gwenole gw. 733, 16vet kantved (lakaet arvarus gant ERNAULT).

3 ls. pan edoant en bet man, Melezour ar Mary gw. 131.
an lech maz edoent, Barba niv. 334, 16-vet kantved.

edont, Pasion Vras Jezuz p. 217, hervez Dict. Etym. p. 279, 16.-vet kantved.

2) Brezhoneg bremañ, 18-vet kantved

Kerkent ha derou ar brezhoneg bremañ e kavomp an tremened a anavezomp : **edon, edos, edo, edomp, edoc'h, edont, edod.**

An holl furmoù-se, nemet ar gouzañv **edod**, a zo roet e yezhadur GREGOR, p. 88.

Skouerioù :

- 1 un. evel ma edon em sa en e c'hichen, BRIZ, Reflexionou p. 217.
édounn kuzed adrev ar c'hrac'hel, KERENVEIER, Farvel Goapaer, p. 23.
- 2 un. beza ez eus ur mis aba edoste o prezec, BRIZ, Rosera, p. 304.
- 3 un. an daou zen-se pere a yedo gantâ o labourat, BRIZ, Reflexionou p. 408.
- 1 ls. edomp disul ô kozéal er verred, KERENVEIER, Farvel Goapaer, p. 60.
- 2 ls. hac oa impossibl deoc'h resista outhi en oad ma edoc'h, BRIZ, Reflexionou p. 125.
- 50
- 3 ls. pa edont ho ouela da eodet ho daou, Gwerz Santez Gwalarn niv. 134, p. 255.
- gouzañv. pa edot o lenn an Aviel, BRIZ, Reflexionou p. 3.

Petra a zo c'hoarvezet etre mare ar brezhoneg-krenn ha mare derou ar brezhoneg bremañ ?

Hervez ERNAULT ha VALLEE, un tremened nevez a zo het stummet, distag diouzh an hini a gaver e brezhoneg-krenn. D' am menoz, e vefe marteze an tremened nevez-se tremened ar brezhoneg-krenn, levezonet gant furmoù eus ar bremañ en ed-, a oa o vont da get en 18-vet kantved.

Ar bremañ-se a zo **idoun, idout, edi, idomp, idouc'h, edint** ar furmoù skrivet-diwezhañ anezhañ am eus kavet betek-hen. Marv-mik eo hiziv er yezh komzet, nemet en Enez Sun marteze ; sellit AL Liamm, niv. 20, p. 48. **Edi**, an trede gour unan, a seblant bezañ chomet bev war-lerc'h ar gourioù all, ha roudoù anezhañ a gaver c'hoazh e Bro-Wened.

3) Brezhoneg bremañ, 19-vet hag 20-vet kantved

En 19-vet hag en 20-vet kantved e kaver alies ar furmoù **edon, edos, edo**, h.a. en oberoù Leoniz. Teurel evezh e teu ar skouerioù roet a-us evit an 18-vet kantved eus skridoù rannyezh Leon, pe levezonet-kreñv gant rannyezh Leon. En hon deizioù int rouesoc'h un tammig marteze. Jakez RIOU a zo unan eus ar skrivagnerion a gar ober ganto.

N' eus ket a lec'h amañ d' ober istor ar furmoù kresket, evel **yedo, vedo, emedo**.

N' eus ket a lec'h kennebeut da studiañ implij **edo**, a zo disheñvel, daoust d' ar pezh a greder a-wechoù, diouzh implij **emañ**.

Ma karfe lennerion Bro-Leon kemer perzh en hor Skol Uhel, evel ma ra lennerion Broioù Gwened, Kernev ha Treger, e vemp sklerijennet diwar-benn aliested ar furmoù-se e brezhoneg komzet ar bloaz 1950.

En un niverenn all eus Al Liamm e rin an danevell e-keñver hon enklask diwar-benn **eil, egile, eben**, h.a.

Setu amañ ur goulenn nevez :

Studiit, e yezh komzet ho parrez pe en ur skrid, ar ger **eme**.

1. Hag implijet e vez ? Mar deo implijet, e pe stumm ?

51

2. Furmoù **eme** stag ouzh ar raganv-gour (**emezou** pe **eme-ve**, **emezoc'h** pe **eme-c'hwi**, h.a.) .

3. Gant ur raganv-kreñvaat (**emezou-me**, **emezout-te**, h.a.).

4. An araogennoù a zeu da heul (evel **da** e : **emezi dezhañ**).

5. Ar stummoù-emober (**emezañ dezhañ e-unan**, **emezañ outañ e-unan**, h.a.).

6. An troioù-lavar kevatal (a lavar ; a lavaran ; a lavaras ; a respontas ; a c'houlennas ; a c'harmas ; a reas ; a huanadas, h.a.) .

7. Ar stummoù-stroll (eme an dud, a lavarar, h.a.) .

Kas ar respontoù da : Roparz Hemon, Scoil an Léinn Cheiltigh, 64 Cearnog Mhuirbtheann, ATH CLIATH (Eire) .

STUMM NAC'HAN AN HETIÑ

Moarvat ne gaver ket war vuzelloù ar bobl ur stumm nac'hañ bennak evit an hetañ, estreget ar pezh a veneg Kervella en e yezhadur Nnn 768 : graet e vez, emezañ, gant **gant na** : gant na zeuio ket. Lakomp c'hoazh troioù all heñvel a-walc'h evel **a youl Doue, salv na zeufe ket**, a dle bezañ implijet nebeut.

Koulskoude er yezh lennegel ne c'heller ket ober hep stumm-nac'hañ an hetañ. Tu a zo evel just da implijout trede gour an doare-gourc'hemenn gant **na** : **Na vezet den ebet o krediñ**. Met penaos ober evit ar c'hentañ gour unan ? Me a gav din e vefe reizh implijout aze **na** gant an amzer da zont : **Na vin ket koll**.

Da skouer, setu amañ en Eurioù ar Briz, ofis an Anaon, psalm 40 : « Doue r'her conservo ha ra roi dezan ur vuez hir, ha ra hen rento eürus war an douar, ha na bermeto quet e coueze etre daouarn he adversourien ». N' en deus ket ar Briz skrivet : *na bermetet*, met miret en deus an amzer da zont.

N' en deus ket implijet kennebeut all **ra ne** pe **ra na** a gaver e mouladur ar Bibl protestant, hag a seblant bezañ fall, rak n' heller ket kevreañ lerc'h ouzh lerc'h ur rannig kadarnaat evel **ra**, hag un all nac'hañ evel **ne** pe **na**.

Marteze en devo un all estr egedon muioc'h a sklerijenn war ar gudenn-mañ. Laouen e vefen mar befe.

GWAZGWENN.

ALI ROPARZ HEMON

1) Skouerioù niverus am eus dastumet evit klask spisaat implij **ne** ha **na**. Ne gavan nemet ur skouer diarvar eus ar stumm-hetañ : « na bliche gant Doue 'ta ec'h errue gueneoc'h ar maler-ze », BRIZ, Rosera, p. 256, 18-vet kantved.

Ar verb a zo en doare-divizout.

A nebeut a dalvoudegezh eo ar skouer-se, siwazh, rak ar verb plijout a zo warnañ levezon ar verb gallek « plaire », e lavarennoù evel « plaise à Dieu, plût à Dieu, ne plaise à Dieu », h.a.

53

2) **Na** koulz ha **ne** a vez implijet e brezhoneg kozh dirak an dazont. Hiziv ez implijomp kentoc'h **ne**, nemet un abeg bennak a ve da implij **na**.

Kaer am eus furchal, ne gavan diforc'h sklaer ebet etre implij **na** ha **ne** dirak an amzer-da-zont e brezhoneg kozh.

3) **Ra na** n' eo ket marteze brezhoneg fall, hogen ne dle ket bezañ brezhoneg kozh.

Ar rannig-nac'hañ a veze implijet alies hec'h-unan gwechall, e-lec'h bremañ e karer lakaat ur gerig-skoazell all dirazi :

« golo... he figur... na gallint quet he guelet », Santez Barba, nv. 627, 16-vet kantved ;

« ar pezh a elume ur sec'het quer bras em goaziet, na ouien petra am boa da ober », BRIZ, Rosera, p. 227, 18-vet kantved ;

« da breservi he servicheryen fidel na gouezzent en hor punç infernal », BRIZ, Rosera, p. 308, 18-vet kantved ;

« ken dall oant, ne velent netra guir », CAROFF, Sin ar Groaz, p. 94, bloaz 1869.

Hogen :

« permetit gueneèn antren en ilis, evit **na** vezin quet quer maleürus », BRIZ, Rosera, p. 223, 18-vet kantved ;

« da brenan an oregou (dorojoù) vid ne antrein qued », Eunius, ln. 944, 18-vet kantved ;

« keit ha ma ne vo ket bet displeget ganin ar rak hag ar perak », Y. DREZEN, Pemp Pezh-C'hoari, p. 16, bloaz 1947.

4) E kerneveg Breizh-Veur e oa ur ger a-ratozh evit ober stumm-nac'hañ an hetañ, « **byner** », a dalv kement ha **biken** :

« byner re-bo ! » (gant na vo ket !)

Sellit Geriadur Kernevek-Saoznek Morton Nance, p. 197. Levezon anat ar

stumm-aliañ saoznek gant « never » : « never fear, never mind », hag all.

5) E kembraeg-krenn e kaver, - dibaot-kenañ, hervez Strachan, - « ry » war-lerc'h ar rannig-nac'hañ. Setu amañ ur skouer er stumm-hetiñ, roet gant Loth. Sellout Revue Celtique, 1908, p. 44-47 :
« ny rygodwyf rwyf... ny rygollwyf Duw » (gant na vroudin ket ar rener, gant na gollin ket Doue) , Myvyrian Archaeology, 180.I.

54

6) Teurel evezh ouzh ur stumm-hetiñ disheñvel diouzh ar stumm boutin gant **ra** pe **da** :

« dre nerz va fesk bihan, eme Gristof, ma teufe ar wezenn-ze ama er-meaz euz ar mor », TROUDE ha MILIN, Ar Marvailler Brezounek, p. 306, bloaz 1870.

Ar stumm-nac'hañ o klotañ ouzh ar stumm-hetiñ-se, - na zeufe, - a vefe komprenet aes, a gav din.

7) Ur stumm a hañval bezañ reizh, daoust n' am eus skouer ebet tennet eus hol lennegezh da reiñ amañ eo : **na ve ket e**, hag an doare-divizout da heul :

Na ve ket e tamallfen deoc'h ar fazioù a ran va-unan !

ALI F. KERVELLA

Ne welan ket a draoù disheñvel da lavarout. Frazenn Eurioù ar Briz a zo reizh-tre. Krediñ a ran eta emañ ar reizh gant Gwazgwenn pa lavar ez eo **na** stumm-nac'hañ an hetiñ. Evel-just e rank atav, en hevelep degouezhioù ha **ra**, bezañ implijet gant an amzer-da-zont. Ar **gant** e **gant na** a zo hepken evit pouezañ war an het, evel **hag a** e-keñver **a** e frazennoù evel un ti hag a zo bras, un ti a zo bras.

Ur bobl hep ur yezh dezhi hec'h-unan n' eo nemet an hanter eus ur vroad. Dlead ar broadoù a zo diwall o yezhoù muioc'h c'hoazh eget o douaroù - un harz suroc'h, ha kalz pouezusoc'h, ez eo ur yezh eget ur stêr pe ur c'hreñvlec'h.

Dizeskiñ ar yezh, ha deskiñ hini an estren, a zo gwashañ arouez ar sklavelezh - chadenn an ene ez eo. Koll da vat ar yezh vroadel a zo koulz ha mervel : diframmet an ene gant ar chadenn.

TOMAS DAIBHIS.

AR VRO HAG AR BED

BREIZH

Kalz a vodadegoù pouezus pe drouzus a zo bet graet e Breizh e-pad an hañv-mañ : GOUELIOU KEMPER, AR BLEUN-BRUG ha dreist-holl KAMP AR VREZHONEGERIEN.

Gouelioù ar Rouanezed kerkoulz hag ar Bleun-Brug a zo graet evit ar bobl. Gouelioù Kemper o deus ur pal touristel a nebeut a dalvoudegezh evidomp e gwirionez, marteze e vo dedennet unan bennak ganto hag a gonto traoù meulus diwar-benn Breizh, ar gwiskamantoù hag an dansoù, marteze e vo gounezet unan bennak d' ar brezhoneg, souezhet a-walc'h e vefen e gwirionez. Un dra bouezus eo an darempredoù a zo bet skoulmet gant ar Gelted all a oa deut niverus eno. Bez e oa 30 dileuriad eus Iwerzhon en o fenn E. Ni Chathailriabhaigh hag an ao. hag itr. Lambert. Eus Iwerzhon ivez e oa deut ar Senadour o Buachalla. Eus Bro Gembre e oa ivez 35 dileuriad eus Dolgellau hag Aberystwyth en o fenn Mr Donald Moore ha Mrs Muriel Jones eus Barry. Eus Bro Skos e oa deut 30 soner ha danser en o fenn John Rennie. Pevar dileuriad a oa deut ivez eus Enez Vanav gant Miss Davidson.

N' heller reiñ nemet meuleudioù da gêr Kemper ha d' an Ao. Maer Halleguen en deus degemeret Kelted tramor evel ma oa dleet.

Ar BLEUN-BRUG a zo bet dalc'het e Kastell-Pol d' ar 4, 5 ha 6 a viz Eost. Ouzhpenn al lidoù relijiel kaer ez eus bet prezegennoù kaer, pep tra aozet gant un urzh ne veze ket kavet gwechall er gouelioù breizhek. Kroget eo bet gant ar prezegennoù d' ar 4 a viz Eost. An Ao. L. Stephan en deut komzet eus ar Brezhoneg er Skol ; X. Langleiz, Labour ar BALB ; an Dr Tricoire, ur Vandead en deus komzet e brezhoneg eus dielfennadur hor yezh ; Ronan Huon, Ar moulañ brezhonek abaoe ar brezel ; an Ao. Toulemont, kelaouenner, Unvaniezh difennourien ar brezhoneg.

D' ar Sadorn 5 ez eus bet dalc'het prezegennoù diwar-benn ar Sent Kozh : Embannadurioù « Buhez ar Sent » gant an Dr Dujardin ; Buhezoniourien ar Sent e galleg gant an Ao. Batany, beleg ; Furnez hor Sent kozh gant an Tad Pol a Leon, hor c'henlabourer dindan anv R. Gwalc'h ; Daou Sant a Iwerzhon gant an Tad Mac Aodhagain displeget e brezhoneg gant Oscar Mac Uilis Sekretour Meur ar C'hendalc'h etrekeltiek. Skeudennoù eus ar Sent Breizhat gant Jos Le Doaré. D' ar Sul beure eo bet dalc'het kenstrivadegoù ar Skolioù, al lazoù-kanañ hag ar prezegerezh. Diouzh an noz tri fezh e brezhoneg a zo bet c'hoariet. An dileuridi er Bleun-Brug a oa evit Iwerzhon an Tad Aogain, Sean Mac Gearailt hag e wreg, Donn Piatt hag e wreg, hag an Ao. O. Mac Uilis, evit Kembre Mrs Jones.

56

Eus ar 7 betek an 20 a viz Eost eo bet dalc'het e Plouenan Kamp ar Vrezhonegerien. Degemeret eo bet ar gamperien ha Kembreiz en un doare hegarat-tre gant Plouenaniz. Kalz a dud n' o deus ket komprenet talvoudegezh ar c'hamp-se ha karet hor bize gwelout muioc'h a gamperien. Pemzek Kembreiz a oa bet pedet, ha daou Iwerzhonad, an Ao. Mac Uilis hag an dim. Falconer o-daou o komz brezhoneg. Bemdeiz ez eus bet kentelioù ha prezegennoù diouzh ar beure. Setu evit reiñ keuz d'ar re n'int ket deut ur roll eus ar re-mañ: Ar Sonerezh hag ar Pardonioù gant Maodez Glanndour ; Eñvorennoù gant Yeun ar Go ; Stad sevenadurel ar broioù tramor gant Per Mocaer ; Ur sell war istor Iwerzhon gant O. Mac Milis ; Ar Sent kozh gant P. Bernard ; Ar Sent Keltiek gant Rolland-Gwalc'h, Tad Pol a Leon ; Kudenn ar Gwenedeg gant R. ar Mason ; Arz Keltiek hag arz latin, an niverenn aour gant X. Langleiz ; Levezon ar c'herioù hag an hentoù war ar yezh gant F. Falc'hun, kelenner keltieg e Skol Veur Roazhon ; C'hoariva poblek e Bro-Leon gant E. Jacob.

Ma 'z eus ur Breizhad bennak hag a c'hell kaout en ur ober 15 deiz kement a brezegennoù graet e brezhoneg gant hor skrivagnerien hag hor gouizieien wellañ e karfen her gouzout. N' eus nemet meuleudi da reiñ da renerien ar c'hamp e pep keñver.

Ur c'hamp-studi all, hini ar Falz a zo bet dalc'het miz Eost en enez

Vriad. Evel ma n' eo ket echu n' hon eus ket bet c'hoazh a geloù diwar e benn.
R. H.

KEMBRE

Bez' ez eus, e Kembre, ur gouel na ouzomp ket kalz tra diwar e benn : an Eisteddfod Etrevroadel. Bodañ a ra bep miz Gouhere, e kêrig Llangollen, kanerien, sonerien ha dañserien eus lies bro europat, a-benn startaat an darempredoù etre Kembre hag ar peurrest eus ar bed. Er bloaz-mañ ez eus deut ouzhpenn 1.000 kenstriver eus 19 bro disheñvel. Dihuedet e vezo marteze Breizhiz o kaout disoc'h kenstrivadeg an dañsoù : 1. Makedonia ; 2. Zaragoza, Spagn ; 3. Kroatia.

57

Eistezvod ar Vugale, dindan renerezh Urdd Gobaith Cymru, a zo bet dalc'het e Wreksam e derou Mezheven : padet en deus pevar devezh, ha prientet e oa bet gant 52 Eistezvod kelc'h ha 10 Eistezvod kontelezh o doa 25.000 bugel kemeret perzh enno. Da geñver Eistezvod ar Vugale ez eo bet embannet sklaer e troio Urdd Gobaith Cymru muioc'h-mui ouzh al labour deskiñ kembraeg da Gembreiz vihan na ouzont nemet saozneg. Lakaet e vezo 'ta da dalvezout hep re zale ar reolennoù nevez-degemeret gant Kuzul an Deskadurezh : ober o c'hentelioù e kembraeg d' ar vugale kembraeger, hag ober kentelioù kembraek d' ar vugale saozneger. Peogwir emamp amañ gant ar stourm sevenadurel, lavaromp c'hoazh ez eus bet gwerzhet 9.142 levr kembraek gant izili yaouank an Urdd da geñver gwerzhadeg vras Gouel Sant Dewi.

Teir pe beder bodadeg-vruderezh a vez graet bep sizhun gant Plaid Cymru, ha ken taer-all e stourm ar Republikaned, a zo o renerien o paouez bezañ degaset dirak al lez-varn abalamour m' o deus « lakaet trouz da sevel e straedoù Aberdâr » dre zeviñ ur banniel saoz eno dirak an dud. Frouezh labour pennek ar vrogarourien eo ar Vodadeg Vras a zo bet graet e Llandrindod, d' an deiz kentañ a viz Gouhere, da c'houlenn emrenerezh ar vro. Aozet e oa ar C'hendalc'h gant Undeb Cymru Fydd ha deut e oa dezhañ en tu hont da 600 kannad eus ar strolladoù, ilizoù hag emsavioù kembreat. A-unvouezh eo bet degemeret ar mennad a emrenerezh, ha dibabet ez eus bet ur poellgor a vo e garg reiñ d' ar goulenn ur stumm lezennel hag hel lakaat dirak ar bobl. Deut e oa d' ar vodadeg un dileuriad eus Bro-Skos - a gomzas e kembraeg ouzh an dud, a-hend-all ha n' eo ket souezh : rak awenet eo bet renerien U.C.F. gant skouer Emsav ar Covenant en Alba, e-lec'h ma 'z eus bet dastumet, en ur ober nebeutoc'h eget dek miz, tost da 1,700.000 a sinaturioù a-du gant an emrenerezh, pa 'z eus 3.500.000 a voterien er vro. En gortoz kaout o Breujoù, e striv Kembreiz da gemer etre a daouarn ul lodenn brasoc'h-brasañ eus renerezh ar vro : Kuzul an Deskadurezh a labour kalz evit ar yezh ha klask a ra bremañ ar vrogarourien lakaat sevel ur C'huzul an Tredan hag ur C'huzul ar Skingomz evit Kembre hec'h-unan.

58

Poent eo dezho, e gwir, dont a-benn eus o zaol, rak gwashaat a ra spontus stad Kembre e meur a geñver. Abaoe 1921 ez eo digresket poblañs ar vro eus 100.000 den ha n' eo ket raktresoù nevez ar gouarnamant saoz a raio d' an traoù gwellaat : beuziñ traonienn Eryri dindan ur mell lenn-dour a vago labouradegoù-tredan bras ; lakaat dindan goad miliadoù mereurioù a vo argaset diouto ar gouerien kembreat ; reiñ brasoc'h tachenn c'hoazh d' ar c'hampoù-embregerezh a zo savet evit ar soudarded saoz er c'hornioù ar muiañ kembraek eus ar vro. Souezh ebet neuze ma 'z eo aet Wynne Samuel betek lavarout, en ur vodadeg-stourm a-enep ar c'hampoù-soudarded : « Ma kendalc'h an traoù e-giz-mañ e vezo emsavadeg e Kembre. »

PER DENEZ.

Na gar den ; na laka da fiziañs e den ; na lavar droug eus den dirak e veg na mad eus den a-dreñv e gein.

BEN JONSON.

E-touez al Levrioù

NOTENN. - Amañ ne vez barnet ken nemet al levrioù a vez kaset ur skouerenn anezho d' ar gelaouenn.

An holl levrioù a zo graet meneg anezho amañ da heul a zo e gwerzh e ti AL LIAMM ; mizoù-kas ouzhpenn.

AN ANTEKRIST, tri arvest hag ur ragarvest, gant TANGI MALMANCHE. Embannet gant AL LIAMM - TIR NA N-OG. - Karget a venozioù hag a dalvoudegezh prederouriezhel ez eo pezhc'hoari an Ao. Malmanche. Ha penaos e c'hellfe bezañ e giz all, pa dremen an darvoudoù anezhañ er Grennamzer - er mare-se ma voe ken birvidik buhez ar speredoù ha ken taer stourm ar c'hredennoù. Un damwel hon eus war bed kuzh an hudouriezh hag un tañva eus kelennadurezhioù ar vistri a glaskas ar muiañ lakaat feiz ha poell da glotañ. Ha moarvat e oa kement-se diouzh temz-spered ar Gelted, peogwir e voe ar prantad-se - a lakajont da badout en o broioù pelloc'h eget e peurrest Europa - unan eus ar re skedusañ en o istor.

Met muioc'h a zo e pezh-c'hoari Tangi Malmanche eget azkrouidigezh ur maread a vir evidomp ul liv un tammig iskis : kudenn a droug - kudenn talvoudegezh an droug - a zo displeget e-sigur buhez Fontanella. An droug a zo e servij Doue, peogwir e kenlabour da seveniñ youl Doue : ur benveg ez eo an Antekrist etre daouarn an Aotrou, a-se e kemer perzh e Doue hag e santelezh Doue. Ha, neuze, gant Mari a Goadelan e teu d' ar pezh e zoare breizhat-rik : trec'h ar garantez hag ar c'hlanded a zo unan eus an himnoù kevrinadel a vez kanet gant Breizh d' ar Werc'hez.

Ne gredan ket en defe klasket an Ao. Malmanche reiñ deomp, ez-parfet, un diskleriadur istorel eus Fontanella. Anzav a ran n' anavezan ket kalz tra eus Brigant Kernev. Ur menoz em eus, avat, ez eo bet livet kalz re zu : n' en deus ket graet gwashoc'h eget kabitened all e amzer... pe hon amzer-ni ; hag e lorc'h disuj, pe e garantez re vras ouzh ar frankiz, moarvat, o deus gounezet dezhañ kasoni renerien Bariz hag o istorourien. Daoust ha displeget e vezo deomp un deiz buhez Fontanella e sell eus mad hor bro hag hor pobl ?

Karout a rafen c'hoazh tennañ evezh al lenner war un dra all : pegen resis en deus livet deomp an oberour, dre o doare-prezeg hepken, renk ha deskadurezh an dud a gomz ; ha n' eo ket se, pa soñjer pegen diaes eo ober gant ur yezh evel ar brezhoneg n' eus dezhi tamm hengoun lennegel, unan eus perzhioù disterañ ur stumm-skrivañ a zo, a-hend-all, kaer-tre.

Priz al levr a, zo 180 lur war baper boutin ha 320 lur war baper kaer.

P. D.

AR SPONTAILH, pezh-c'hoari e tri arvest gant JARL PRIEL, gant teir skeudenn. Embannet gant AL LIAMM - TIR NA N-OG. - Ar perzh gwellañ eus c'hoariva Priel eo ar vuhez a zo ennañ. Tizhout a ra an oberour al liv-se a vuhez dre verniañ munudoù war vunudoù, dre skeudennañ pervezh dilhad ha jestroù ar c'hoarierien, dre zoujañ aketus-bras an doareoù-komz pemdeziek, gant an pezh a c'hell bezañ a zister enno zoken, dre ober, muiañ ma c'hell en ur chom feal d' ar gened lennegel, gant gwir yezh ur wir gorn-bro a Vreizh-Izel : ken e teu a-benn da lakaat ennomp santerezh ar gwirion. Gwelit an tantad a zev en oaled ar Wionvarc'hed : n'eo ket forzh peseurt tantad, un tantad diheverz, ma fell deoc'h, pe livet war ar skramm ; merket eo sklaer, « div pe deir skilhenn, hag ur c'hef derv ». Ken spis-all ez eo taolennet diabarzh ar vereuri, gant ar rozenn-Japan, an horolaj a c'hiz kozh, hag ar groaz vogedet. Kement-se n' en deus, e gwir, tra d' ober gant kudenn ar pezh-c'hoari, kement-se ha kalz traoù all evel « genou bras awalc'h » an Aotrou pe « dantelezhenn marchad-mat » ha « botoù-ler nevez-flamm » Anna, na welo hini ebet eus an arvesterien daoust ha marc'had-mat pe nevez-flamm ez int e gwirionez.

Ha neuze, e teu d' ar spered ar goulenn-mañ : daoust ha graet e vefe pezhioù Jarl Priel muioc'h da vezañ lennet eget da vezañ gwelet pe selaouet ? Un den eus ar vicher eo Priel : lavarout a rin amañ - r' am digarezo : hen kontañ a raio deomp un deiz en Eñvorennoù a rank skrivañ - en deus labouret hir amzer

gant Charlez Dullin, Louis Jouvét, Gaston Baty, hag anat eo warnañ levezon ar vistri-se. Pal e arz, evelkent, a zo krouiñ un aergelc'h, pa rank ar pezh-c'hoari, a gredan, diskouez ur gudenn denel hag he diluziañ - da lavarout eo, pa ne rank bezañ ennañ ger ebet ha na dalvezfe ket da lakaat anat an drama a dremen en empennoù. Dre o finvidigezh, dre o fonnusted-diabarzh, dre ar pezh a zo enno ar muiañ prizius hag ar muiañ skedus e tenn oberennoù Priel, kentoc'h eget d' ar stumm pezh-c'hoari leun ha prederouriezhel omp boas outañ bremañ, d' ur seurt danevell dre zivizoù.

Lavaret em eus pegen gwir e oa yezh Priel. N' hellan ket chom hep ober meneg ivez eus he c'hened. Yac'h eo evel kement tra a zo gwriziennet mat er bobl, saourus dre he zalvoudegezh denel ha padal feal-kenañ d' al lezennoù a rank reizhañ pep buhez. Ha pa n' en dije Jarl Priel graet tra nemet kavout ar c'hempouez etre lavar gwerin ha lennegezh ma tleje bezañ anavezet evel unan eus hor skrivagnerien vras.

Ar skeudennoù, div anezho o tiskouez dremm Jarl Priel hag eben ur pezh-barzhoniezh linennek gant Koroller, a zo deut mat-tre.

Koustañ a ra al levr 350 lur war baper boutin ha 480 lur war haper kaer. E gwerzh emañ e ti AL LIAMM.

DICTIONNAIRE FRANÇAIS-BRETON, gant Roparz HEMON. - Setu deut er-maez, war batrom ar geriadur brezhonek-gallek, geriadur gallek-brezhonek Roparz Hemon, ha seul welloc'h e vo degemeret ma ne gaver ket mui labour Frañsez Vallee da brenañ.

Disfiziañs am bevez atav ouzh ar geriadurioù berr : ne vezont peurliesañ nemet adembannadurioù kenwerzhel, fardet prim-ha-prim ha dievezh-kaer, diwar al labourioù brasoc'h ha skiantel. N' eus ket ezhomm studiañ pell geriadur R. H. evit gwelout na c'heller ket tamall kement-se outañ : hen digoret em eus, hep dibab, d' ar pajennoù 190 ha 191, hag en div enebenn-se em eus kontet 29 ger gallek pe brezhonek na gaver ket en hevelep lodenn eus geriadur Vallee, daoust pegen fonnusoc'h ez eo.

61

Brasoc'h ha donoc'h diforc'h, zoken, a zo etre an div oberenn : sevel a reas Vallee e levr diwar studiañ skridoù brezhonek, o lakaat war e fichenoù ar ger gallek da gentañ, ken m' en em gavas a-benn an diwezh fardet ur geriadur, a glokaas gwir eo gant ar rolloù gerioù-micher kempennet dindan levezon M. M. Kalz gwelloc'h e vije deut gentañ, en doare-se, ur geriadur bras brezhonek-gallek, ha n' ouzon ket perak n' her greas ket, nemet en doa Ernod, a gredan, dibabet evitañ e-unan al lodenn-se eus al labour, na gasas morse da bennvat. Aozet eo bet geriadur R. H., er c'hontrol, diwar studiañ ar gerioù gallek o-unan, anat eo, ha klask dezho troidigezhioù brezhonek. Hag aze e vije ur studiadenn blijus d' ober : pet dre gant, eus ar gerioù « nevez » embannet gant Vallee ha pet eus ar re meneget gant R. H. a zo bet en implij ; ivez, pet eus ar seurt gerioù, evel m' o c'haver e geriadur Vallee, n' int ket bet lakaet abaoe da dalvezout e skrid ebet. Kentelioù dedennus a gavfed diwar-benn kresk hag emled hor yezh, ha reolennoù prizius evit an amzer-da-zont.

N'eus ket ezhomm lavarout ez eo savet geriadur R. H. gant urzh hag aked : ar berradurioù ha « niveroù », aes deskiñ ober ganto, a zo talvoudus-tre. Diforc'het-mat ez eo ivez sterioù disheñvel ar gerioù gallek : marteze ez eus eno, un tammig, levezon geriadur esperantek Grosjean-Maupin, unan eus ar re wellañ am eus gwelet biskoazh.

Dindan ur c'holoenn ruz kalet, e koust al levr, embannet gant Skridoù Breizh, 495 lur.

P. D.

BENEAT AL LANN. RETROSPECTIVE. AR SPERED BROADEL. L'ESPRIT BRETON. - Pouezus eo al levr-mañ en abeg d' e zanvez, hag ivez dre an abeg ma 'z eo al levr kentañ a abostolerezh gwir-vroadel embannet e Breizh abaoe an darvoudoù. Gwerzhet mat e tellez bezañ, ha gwerzhet mat e vezo ma 'z eus c'hoazh broadelourien en hor bro.

Ne c'heller ket, en ur c'hant pajenn bennak, lakaat dirak al lenner kudenn Vreizh en he fezh, ha fur e oa d' an oberour plidiñ gant unan hepen eus pennabegoù hor c'hredenn. Mat-tre, a-hend-all, en deus pledet gentañ : diskouez a ra, en un doare skiantel hep bezañ re ouizieq, penaos, e-keñver Istor ha gwir istorel, e tle Breizh bezañ dieub ; diskouez a ra ivez penaos, e-keñver buhez pemdezieq, e rank Breizh, da vezañ eürus, en em ren hec'h-un.

Dlead pep brogarour a zo prenañ 10 skouerenn eus al levr hag o gwerzhañ en-dro dezhañ. Ar priz a zo 150 lur. N' eus anv embanner ebet.

62

ALANIG AN TRI ROUE, Romant e Brezhoneg Eeun gant Roparz HEMON. - N' en deus ket echu R. H. hor sabatuiñ : setu adkavet gantañ, goude ugent vloaz, daoust da labourioù tenn ha sec'h war ar yezhadur, ar yezhoniezh ha kalz traoù ken kras all, ar faltazi hanter-farsus, hanter-sirius, a awenas Marc'hekadenn Bimbochomaros. Hag un arouez e vije ? Peogwir e rank empenn an den pleustriñ atav an hevelep hentoù, pe, da lakaat an traoù reishoc'h, emdreiñ hervez an hevelep reolennoù, - ha dalc'het-strizh e seblant bezañ R. H. gant boazioù-prederiañ ha boazioù-ober e amemskiant - e kredfen a-walc'h e tigor Alanig an Tri Roue, fresk ha yaouank, ur prantad nevez e buhez spered hor rener, dres evel ma tigoras An Aotrou Bimbochet ar prantad kentañ. Studiet aketus al lenner ar pennadoù diwezhañ diwar pluenn R. H., ha merzout a raio penaos e teu menozioù, gwechall poellatadurioù distag a-walc'h diouzh an ober, da vezañ evitañ gwir venozioù-ren ha gwir venozioù-lusk. A-hend-all, daoust ha n' eus ket war e vrezhoneg zoken, hag eñ bepred ken eeun ha ken sklaer, ul liv dic'hortoz ha nevez-flamm ? Va c'hredenn eo e teuo ar c'hemm-se, an nevezadur-se, da vezañ anatoc'h-anatañ gant an amzer, hag e vezo lakaet, diwezhatoc'h, chomadenn R. H. en Iwerzhon da verk-ardamez, ma n' eo ket da bennabeg, anezhañ.

Savet eo bet Alanig an Tri Roue evit ar vugale ; hogen ar re vras ivez a vezo dudiet gantañ. Ar pennadoù « diwar huñvre » a zo plijus. Karout a ran gwelloc'h, koulskoude, an taolennoù eus buhez Alanig, dre ma 'z int gwiroc'h, marteze, dre ma 'z eus bet, a gredfen, un d-Tintin Fina o vevañ e gwirionez hag o karout kalz ar chokolad - e berr dre ma 'z eo eno kalon R. H. a gomz, evel ma vez atav pa gomz eus Brest. Hag an notennadurioù denel-se, bev ha sebezleun evel spered ha daoulagad ur bugel, eo a ra talvoudegezh al levr.

Skrivet eo ar romant e brezhoneg eeun. (An neb na veizo ket ster leun ar gerioù-mañ ra glasko sevel dek linenn gant ar gerioù «eeun » hepken.) Diskouezet eo bet evel-hen na oa ket ar brezhoneg eeun un ijinadenn eus ar re wellañ, hepken, d' ober kentelioù, hogen ur gwir venveg a sevenadur pobl, ha yezh diazez ur stad-pobl vreizhat.

Skeudennoù a zo bet graet gant Langleiz, hep ma chomfe atav tost a-walc'h ouzh ar skrid. Perak diskouez, da skouer, ur velc'hwedenn-grogennek pa 'z eus anv eus ur vaot ?

Embannet gant Skridoù Breizh, e koust al levr 240 lur.

P. D.

LABOUS AR WIRIONEZ HA MARVAILHOU ALL, gant TROUDE ha MILIN, adembannet gant Roparz HEMON. , - Al levr-mañ a ranko bezañ lennet hag adlennet ganeomp-ni, brezhonegerien nevez, ha gant ar re all ivez, rak savet eo en ur yezh seurt n' eur ket mui boas da welout alies : pa vezo kemeret preder gant hol lennegezh e vezo anavezet, hep mar ebet, evel unan eus pennoberennoù ar c'homzplaen brezhonek.

Evit e zanvez ivez e tle ar skrid bezañ studiet aketus-bras. Kaer 'zo lavarout ez eo etrevroadel ar c'hontadennoù-pobl, e teuont, dre rummadoù, eus an hevelep mammenn, ken brav ez int bet distummet hag adstummet ken na c'heller ket kavout gwelloc'h danvez egeto da ziazezañ studiadennoù war temz-spered ha luskoù-ene ar pobloù : kontadennoù Bro-Italia a vez hudur, kontadennoù Bro-C'hall a veul an ijin, o vont peurliesañ da gorvigell; re Vreizh - lennit aketus ar marvailhoù kinniget gant Troude ha Milin - a laka ar chañs da zegouezhout atav gant an dud mat ha leal. Madelezh ouzh ar re baour, ouzh al loened ; lealder ar goustiañs hag ar galon : sed, hervez hor c'hontadennoù, daou bennahel ar vuhezoniezh vreizhat.

Traoù pouezus all a zo c'hoazh. Er c'hontadennoù e kaver, amañ hag ahont, un aspadenn eus amzer veur hor bro, p' he doa renerien vroadel ha brezelourien. Kavout a reer, aliesoc'h c'hoazh, bommoù furnez, trenk ha put, karget gant goap ar re geizh outo o-unan hag ouzh o mistri. Ha dreist-holl e kaver kement-mañ, ken souezhus hiziv an deiz : e oa gouest hor bro, n' eus ket ken pell se, da vogañ faltazi hor gwerin.

63

Daoust pegen talvoudus eo ar marvailhoù-mañ d' ar yezhoniour, d' ar skrivagner ha d' an eneveiziour, en em c'houlenn a ran hag-eñ ez int c'hoazh

diouzh tro-spered an dud a-vremañ : merzet em eus, ha me oc'h ober kalz war-dro bugale ha krennarded, ez eo ar c'hontadennoù ha brizhstudiadennoù a skiant a blij ar muiañ. Gwir eo ez eo arabat kouezhañ e kraksevenadur an Digest.

Ur goulenn c'hoazh : daoust ha n' hellfed ket diskleriañ pet skouerenn eus al levr-se a voe embannet e 1870 ha pet a vo bet gwerzhet eus ar mouladur-mañ a-benn, lakaomp, c'hwec'h miz ? Ur gwall souezhadenn e vefe da veur a hini, a zo c'hoazh re zichal ouzh dazoned ar brezhoneg.

Al levr, embannet e ti Skridoù Breizh, a zo skeudennaouet gant Langleiz. Ar priz a zo 240 lur.

P. D.

ABBE ELIE GAUTHIER. - POURQUOI LES BRETONS S'EN VONT. - I : UN SIECLE D'INDIGENCE, 170 pajenn. - II : LA DURE EXISTENCE DES PAYSANS ET DES PAYSANNES, 183 pajenn. - Didermal e lakaan an daou levr-mañ d' an oberenn bouezusañ, e-keñver broadelouriezh, a zo bet embannet er bloaz-mañ. Studiet en deus an Ao beleg Gauthier, en un doare aketus ha skiantel-rik, stad ar boblañs e departamant Aodoù-an-Hanternoz e-doug ar c'hant vloaz diwezhañ hag er mare a-vremañ. Seurt labour a zo un diazez, hag ur skouer, evit an « Istor ar Bobl Vrezhon » a ranko bezañ savet deiz pe zeiz.

Mont a ra ar vroadelourien, peurliesañ, da glask o abegoù en amzer kozh-tremenet - un aspadenn, hep mar, eus an dro-spered romantel a zo pennabeg ha pennorin hor c'hredenn bolitikel. Diskouez a ra oberenn an Ao. Gauthier ez eo spletusoc'h, a-galz, kemer preder gant hon amzer-ni : en istor al lodenn eus ar bobl vreizhat a zo o chom er rannvro badezet Aodoù an Hanternoz e kaver holl arouezioù ar gwashañ mac'homerezh trevadennel a c'hell bezañ.

Diaes eo faltaziañ peseurt paourentez ha dienez a rene en hor maezioù kant vloaz a zo. E 1856 e oa, war 621.573 den o vevañ en A. an H., 58.573 klasker-bara : meneg ebet, a-hend-all, eus ar re a gave lorc'husoc'h mervel gant an naon eget lakaat o anv evel klaskerien-vara. E kêr Kintin e oa, e 1841, war 4.112 den o chom e-barzh, 1.061 klasker-bara. En ur ober kant vloaz ez eo kouezhet poblañs ar Minic'hig eus 1.300 da 800, ha 200 estren c'hoazh e-touez ar re-se. (Kemend-all a zo c'hoarvezet e broioù Sant-Malo, Konkaven, Dol hag Etraon, anavezet-mat ganin.) A-hend-all e penn-kentañ ar c'hantved-mañ e oa ar varvidigezh dre dorzhellegezh un drederenn uheloc'h e kêr Sant-Brieg eget e kêrioù ar stad c'hall dre vras. E Breizh a-bezh e varve, e 1945, 80 war 1.000 eus ar vugale ha 67 war 1.000 hepken er stad c'hall.

Degas a ra an Ao. Gauthier fedoù a-walc'h da lakaat anat ar pezh a ouimp-ni, brogarourien, a bell 'zo : ez oa Breizh pinvidik hag eürus a-raok ma oa staget ouzh Bro-C'hall, hag ez eo deut da vezañ paour ha gwalleürus goude m' eo bet staget outi. Gwelit, e-touesk meur a dra all, an arroudennad diwar dorn Geslin de Bourgogne war ar bajenn 87, II, Diskouez a ra ivez al levr n' eo ket bet morse prederiet kalz bro-C'hall gant stad ar bobl vreizhat : en XVIII-vet kantved e oa, en A. an H., 9 herberc'hti evit ar re glañv ha paour ; an holl anezho a oa bet savet en amzer frankiz Vreizh, nemet unan, a oa plas ennañ da... 7 den klañv hag ur glañvdiourez.

64

Hag atav e vez gwasket hag implijet Breizhiz koulz ha Malgached pe Vorianed, ma n' eo ket gwashoc'h. A-youl-gaer hag a-ratozh ez eo bet distrujet ar gwiaderezh breizhat, ar c'hivijerezh breizhat, ar gwinierezh breizhat, ar mengleuzierezh breizhat. ar moruetaerezh breizhat, ar c'henwerzh breizhat, ar verdeadurezh breizhat, ha Doue oar pet ijinerezh breizhat all. Strivet eo bet, a-benn pourchas micherourien marc'had-mat da gapitalourien Vro C'hall, da ober eus Breizh ur vro gwan e-keñver arboellerezh : e 1836 e c'hounez ur gwiader, e Dinan, 250 lur ar bloaz, pa sav gopr ur micherour gall, well-wazh, d' ur sifrenn etre 492 ha 587 lur. E 1850 e c'hounez un nezerez, en Uzel, 3 gweneg an devezh, hag ur vicherourez e Pariz etre daouzek gweneg hag ur skoed. E 1855 e c'hounez an devezhourien 15 real an devezh e Breizh ha 10 lur e bro-C'hall. E 1882 en devez ur mevel, er Morbihan, 182 lur ar bloaz, ha 465 e bro-C'hall ; ur vatezh 98 lur ar bloaz en A. an H. ha 235 lur e bro-C'hall... Tu a vije da leuniañ pajennoù a bezh gant ar seurt skouerioù. Hag izeloc'h-izelañ ez a gwerzh amzer kouerien Vreizh e-skoaz gwerzh amzer micherourien Bariz : e 1914 e oa priz ur re votoù tchet koulz ha priz 60 kilo gwinizh, e 1936 e ranke ar c'houer gwerzhañ 160 kilo gwinizh da brenañ ur re votoù tchet. E 1938 e talvez e ur c'harr Citroen kement ha 120 kiñtal gwinizh ; e 1948 kement ha 187 kiñtal. Hag evel ma

ouzer e laka ar gouarnamant gall tailhoù uhel-spontus war ar c'hirri amerikan a-benn gwareziñ e vicherourien hag e gapitalourien, ha war ar c'hoka-kola a-benn gwareziñ e winiennerien. Evit ar peizant breizhat... petra 'vern !

Stad hol labourerien-douar ? E 1929 e oa en A. an H. 1/45edenn eus gopreidi al labour-douar er stad c'hall ; ne oa evito nemet 1/138edenn eus tiez-annez ar seurt gopreidi ; etre 1919 ha 1929 ez eus bet savet, en A. an H., 79 lojeiz (ha peseurt lojeiz !) evit gopreidi al labour-douar. E 1929 e oa en A. an H. 1/42edenn eus atantoù ar stad c'hall hag 1/226edenn eus ar fozioù-dour-hañvoez. E 1885 e tebre kouerien ar Morbihan 10 kilo kig dre zen ha dre vloaz, pa veze debret 79 kilo 31 e Pariz. E 1944 n' o deus an div drederenn eus kouerien A. an H. tredan ebet en o zi... Diaes e ve kavout gwelloc'h skouer eus mac'homerezh ur vro ijinerezhel ha kapitalour - Bro-C'hall - war ur vro a labour-douar - Breizh.

Gwashoc'h a zo c'hoazh. Reiñ a ra an Aotrou Gauthier un nebeut skouerioù eus an doare mezhus m' eo bet gwerzhet ha prenet - tre evel chatal - paotred ha merc'hed hor bro. Anavezout a ra an holl an doare embann a veze gwelet hanterkant vloaz 'zo er c'hazetennoù : « Hepdale ez in da Vreizh da gerc'hat un nebeut bagoniadoù mevelien ha mitizhien. Ar re o defe ezhomm dezho d' en em gavout d' an deiz-mañ-deiz war blasenn an ti-kêr ». Ugent real ar penn, a zispleg an Ao. Gauthier, p. 150, I, a veze roet d' ar maouezed a gase merc'hed yaouank eus Breizh war hent an tiez-a-blijadur e Pariz... Piv, en an' Doue hag en anv Breizh, piv a gavo kalon da sevel istor truezus ha mantrus ar Bobl Vreizhat etre kompezenn ar Mitidja ha bordilli ar « gêrbenn » ?

War un nebeut poentoù n' eo ket reizh an Ao. Gauthier. Kouerien Vreizh a zo kablus, d' e veno, ma 'z eo fall o hentoù ha ma n' o deus ket an tredan. Met daoust ha goulennet e vez gant ar Barizianed derc'hel e-ratre straedoù o c'hêr ? Dija o devez kouerien Vreizh devezhioù-labour a-walc'h, ouzhpenn an tailhoù, da baeañ d' an gouarnamant. Ha neuze, daoust ha soñjet eo bet en dra-mañ : ar c'holloù a vez graet, bep bloaz, gant mererezh ar Metro, da skouer, a vez paeet gant an tailhoù dastumet, lod anezho e Breizh ; da lavarout eo e ra pep Breizhad, bemdez-Doue, ur prof da gement Parizian a bren un tiked metro ! Daoust ha paeañ arc'hant a ra ar C'hallaoued a-benn gwellaat hon hentoù pe lakaat an tredan en hor mereurioù ? Ne ro ket re-se kalz tra d' hor bro : emaint o lakaat fardañ e Douarnenez - gant un ti-embregourien eus Rijsel - ur porzh nevez a vo graet kalz trouz war e dro, met abaoe pemzek vloaz e saved un tailh 2% war genwerzh ar pesked a-benn ober al labour-se.

65

Un draig c'hoazh a rankan reizhañ : lavarout a ra an Ao. Gauthier (p. 165, I) « na anaveze ar Vretoned tra ebet, koulz lavaret, eus peurrest ar bed ». Ya, abaoe ma oant unanet gant Bro-C'hall en arvestidigezh he begel parizian. Ket a-raok, avat : kizellourien ha gwiaderien flandrezat, marc'hadourien, ijinourien hag arzourien alaman, kerneveurat, saoz, spagnol, soudarded iwerzhonat, alaman, spagnol o deus lezet roudoù anat a-walc'h en hor bro.

Levr an Ao. Gauthier a zo frouezh ul labour kalet awenet gant ur garantez don evit pobl Vreizh. Traoù 'zo n' en deus ket meizet klok, evel kudenn ar yezh, ar sevenadur hag an ene breizhat. Ha ne gredomp ket e oufe gwelout n' eus a silvidigezh evit Breizh nemet er frankiz - e renerezh Breizh gant Breizhiz hag evit Breizhiz. Daoust da gement-se ez eo prizius-dreist e skrid : dlead pep Breizhad a zo hen prenañ, hen studiañ gant aked ha karantez, ha lakaat ar c'hentelioù a zo ennañ da dalvezout. An doare gwellañ e vo drugarekaat an oberour evit ar boan en deus kemeret hag al labour kaer en deus sevenet.

An daou levr a zo e gwerzh e ti an oberour, 233 straed Vaugirard, PARIZ, 15°. Priz al levrioù n' eo ket merket.

P. D.

NOTENNOÙ

HOR C'HENEILED.

- Erwan Tymen a zo laouen o kemenn deoc'h en deus bet ur breur bihan, Herve Yann, e Kiñsi, d' ar 15 a viz mezheven. Yac'h ar vamm hag ar bugel.

Gant plijadur hon eus klevet e oa bet euredet e Kêrdiz, Kembre, d' ar 14 a viz Eost, hor c'heneiled Arzel EVEN hag Enid Mair PHILLIPS. Hon hetoù gwellañ a eürusted.

D' an 30 a viz Gouhere ez eus bet ganet ur mab, Erwan Yann Vari, e ti hor c'heneiled Loeiz ha Mari-Tereza Roparz, e Kemper. Hor gourc'hemennoù ha hetoù kalonekañ.

Gant plijadur hon eus klevet e oa bet ganet ur verc'hig, Gwenola Katell Vari, e ti hor c'heneil Yann Olier, d' an 23 a viz Mezheven.

Annaig ha Youenn Olier a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho ur mab, Erwan-Yann-Vari, e Kistreberzh, d' an 3 a viz Eost 1950. Hor gourc'hemennoù ha hetoù gwellañ.

Y. F. Broustall ha Mari-Jose Mahe a zo bet dimezet en iliz-veur Sant-Brieg d' an 13 a viz Gouhere 1950. Hor gwellañ gourc'hemennoù d' ar priedoù nevez.

Gant mantr hon eus klevet keloù eus marv an itron Gwion a Sant-Paol, e derou miz Gouhere, e-kichen Kadva (Kaen), e-lec'h ma oa o chom. Bez' e oa an itron a Sant-Paol c'hoar-gaer hor c'heneil mat Zavier Langleiz, ha lezel a ra war he lerc'h daou vugel bihan emzivad. Da Zavier Langleiz ha d' e wreg e kinnigomp hon doujusañ gourc'hemennoù a gengañv.

KOUMANANTERIEN NEVEZ. -

Miz mezheven, 6 ; miz gouhere, 3. En holl, abaoe derou ar bloaz : 39. Kontañ a reomp war hor gwellañ mignoned evit ober un tamm bruderezh e-doug o vakañsoù. Bec'h d' al labour !

PROFOU. -

Setu roll ar profoù a zo degouezhet ganeomp er mizioù mezheven ha gouhere : MEZHEVEN : Dizanv, 4.000 lur ; Y. K., 45 ; Per Joueo, 200 ; Rojer Loarer, 400 ; Nevezadur, 400 ; J. F. ar Go, 120 ; Lt Y. Souffes, 7.000 ; Ronan Thersiguel, 400 ; dim. Y. Pochat, 400.

War un dro, 12.965 lur.

GOUHERE : W. B. S. Smith (Amerika), 700 lur ; itr. V. de Bellaing, 400 ; keneilez a vro-Wened, 1.000 ; itr. V. de Saint-Pierre, 2.000 ; dim. de Parcevaux, 400 ; Yann Thomas (diner ar yezh), 450 ; douarneneziad, 450 ; R. Tassel, 400 ; Amzer da Zont, 400 ; dim. Le Baron, 100 ; Gab ar Moal, 100 ; Frañsez Gwazdoue, 100.

War un dro, 6.500 lur.

Abaoe derou an bloaz hon eus degemeret 68.042 lur.

Trugarez en anv Breizh d' ar brofourien galonek. Kant mil lur a dleomp kaout a-benn fin ar bloavezh.

67

BREZHONEG AR BOBL. -

Setu roll ar profoù hon eus bet abaoe hon niverenn diwezhañ : 3.000 lur al Letanant Souffes, 40 lur digant an Dr Dujardin.

En holl : 13.550

Unan eus romantoù bihan Roparz HEMON e brezhoneg eeun a zo bremañ etre daouarn ar mouler hag a zeuio er-maez hepdale.

AR C'HELCH'HIU HA KEVREDIGEZHIOU O SKOAZELLAÑ AL LIAMM. -

AMZER DA ZONT (Pariz) ; BROGAROURIEN VREIZH (Layrac) ; KELC'H KELTIEK CAEN ;

NEVEZADUR (Pariz) ; YAOUANKIZ VREIZH (Versailhez) ; KELC'H KEMPER (dre m' o deus pouezet izili ar skol vrezhonek war o rener).

Berr-tre eo ar roll o kontañ 7 strollad hepken. Petra a ra kelc'hioù Breizh (Breizh Izel dreist-holl ?).

Un dra hon eus merzet avat : n' eus ket kalz a renerien a gred nac'hañ koumanantiñ pe reiñ un tamm prof evit ar brezhoneg pa vez goulennet DRE GOMZ diganto (ur skouer : Kemper). Meur a hini e-touez hor c'houmananterien yaouank a zarempred mui-pe-vui ar strolladoù-koroll. Ra raint an taol-esa ! Moarvat e teuo da vat ganto.

BADEZIÑ E BREZHONEG. -

Ar gwir a zo, e Breizh, d' ober badeziantoù e brezhoneg ha da venegiñ doare ar vadeziant e brezhoneg hepken war levr bras ar sekretiri (n' eus nemet lezel a-gostez ar pezh a zo moulet e galleg war ar seurt levr, keit ha na vimp ket niverus a-walc'h da c'houlenn levrioù moulet e brezhoneg) : rak « yezh ar vro » an hini eo a zo anavezet gant an iliz, ha n' eo ket « yezh ar stad ». Ar gwir a zo, a-hend-all, da reiñ anvioù brezhonek d' ar vugale ha d' o lakaat enskrivañ en o stumm brezhonek en ti-kêr : n' en deus kargad ar maerdi tra ebet da lavarout. Ar gwirioù-mañ am eus lakaet da dalvezout nevez 'zo ha neb a garfe kaout diskleriadurioù a c'hell skrivañ din da c'houlenn. P. D.

PEDENNOU HA LIDOU AR VADIZIANT HAG AN NOUENN.

- Ul levrig 27 pajenn, eus an talvoudusañ da bersoned ha kureed ar parrezioù brezhonek. Brezhoneg reizh, mastaret gant un nebeut gerioù evel « resureksion » pe « remision ». Doare-skrivañ rann- yezhel, gant un nebeut troioù iskis war ar marc'had. Embannet e ti Mame, Tours (Bro-C'hall). Ar priz a zo, a gredomp, 25 lur.

KARTENNOU-POST. -

Skeudennoù Itron Sant Priz ha Penngwern, a c'heller gwelout en niverenn-mañ, a zo bet embannet e stumm kartennoù-post, war baper mat-tre. Erbediñ a reomp hor c'heneiled da ober ganto ar muiañ ma c'hellont. Marc'hadmatoc'h int eget kartennoù-post ordinal : 10 lur ar pezh. Ne vezont kaset d' an dud nemet dre zek da nebeutañ. Evit ar mizoù-kas lakaat 15 lur ouzhpenn. Pa brener dre 30 pe muioc'h, ar priz a zo 8 lur hepken ar pezh. Pa brener dre 100, daou skoed ar pezh.

SKEUDENN JARL PRIEL. -

Dremm an dramaour Jarl Priel, a weler war bajenn 57 AR SPONTAILH, a zo bet moulet distag war baper eus ar gwellañ seurt. Priz ar skeudenn (25X16) a zo 50 lur. Ne vezont kaset d' an dud nemet dre 10. Evit ar mizoù-kas, lakaat 30 lur ouzhpenn.

68

GWERINONIEZH. - Kalz labour a vez graet bremañ en U.R.S.S. da enskrivañ gwerzioù ha sonioù ar bobl ha da fiñvskeudennañ ar c'horolloù a bep seurt a zañser er vro : ar Phonogramarkhiv e Leningrad, ar strolladoù furcherien, kuzul ar werinoniezh en Unvaniezh ar Skrivagnerien Soviedat, kuzul ar Werinoniezh e Skol ar Sonerezh e Moskva, hag Ensavadur ar Werinoniezh a ra kaer-tre o labour-dastum. A-hend-all ez eus, e pep lec'h, strolladoù danserien ha kanerien a youl vat a vez dibabet, bep bloaz, ar re wellañ en o zouez da sevel strolladoù korollerien a vicher. Piv a zisplego deomp, Breizhiz, kement tra gaer a vez graet, war dachenn ar werinoniezh, e Sveden, en Iwerzhon, e Norge, en U.R.S.S., e Kembre ?

AR SONER, niv. 14. -

Un niverenn fonnus ha plijus da lenn. Enni pennadoù diwar-benn istor ar Gelted, ar peskerezh-sardin, an doare da ren ur bagad-sonerien (perak, avat, lakaat an daboulinerien e penn a-raok ar bagad ?), korolloù Breizh-Uhel ha kalz traoù all. Dedennet omp bet gant skrid Yann Plunier, o c'houlenn ur sonerezh « gouiziek » diazezet war ar sonerezh pobl, ha gant eñvorennoù Leon Bras : poent e vefe dastum, pa c'heller c'hoazh hen ober, ar muiañ traoù ar gwellañ diwar-benn sonerien an amzer gozh. - Koumanant-bloaz : 500 lur. Y. Laigle, rue Saint-Michel, Saint-Pair-sur-Mer, Manche, Bro-C'hall. C.C.P. 519-94 Rennes.

LE PAYS BRETON, BRO VREIZH, Niverenn 49. -

Un niverenn gouestlet da Adolf ORAIN, unan eus gwerinonierien wellañ Breizh-Uhel. Kontadennoù e rannyezhoù ar vro, plijus da lenn. Rener : Jean Choleau, 21, rue Saint-Louis, VITRE.

KROAZ BREIZH. -

En niverenn diwezhañ hon eus kavet plijus barzhonegoù Saig AR GO, studiadenn Y. J. var YKAMIZ (mat e vefe merkañ atav lodenn ar brezhoneg e labour an YKAM) ha pennad-dibenn H. GREFF : kalz talvoudusoc'h e vije bet hennezh ma vije bet roet ennañ muioc'h a sifroù resis. Koumanant 350 lur.

Aotrou BLEUNVEN, person, PLOVEILH (Plomelin) KEMPER. K.R.P. 1266-53 Roazhon.

OGAM. -

An niverenn 9, nevez deut er-maez, a zo enni : ur pennad diwar-benn kredenn ar Gelted e Douar ar Yaouankiz, kendalc'h ar studiadenn blijus gant Natrovissus a-zivout Merzhin, kendalc'h troidigezh an Triadennoù kembraek ha notennoù dedennus-kenañ war ar c'horolloù. Ar stagadenn vrezhonek a zo pouezus, evel boaz. Koumanant 350 lur. An niverenn 50 lur. P. LEROUX, K.R.P. 29-368 Roazhon.

THE CELTIC TIME. -

Gwellaet eo ar gazetenn e-keñver moulererezh : sklaeroc'h he doare ha leunoc'h he fajennoù. Karet hon eus kalz ar pennadoù tennet eus oberenn Terence Mac Swiney, ar merzher iwerzhonat, ha spi hon eus e vo roet deomp re all a seurt se. D' ar Vretonez na ouzont ket saozneg n' eo ket ken dedennus-se ar gazetenn ; ar pezh a ziskouez : 1. ez eo didalvoud ar galleg evit kalz traoù hag e tlefe ar Vretonez emskiantek deskiñ yezhoù estren all ouzhpenn ar galleg ; 2. ez eo poent bras diluziañ kudenn ar yezh etrekeltiek, aes d' an holl da intent ha da gomz : Chomlec'h ar gazetenn a zo Fort Street, CORK, Eire. Priz . Ar c'houmanant (300 lur) a c'heller kas, war anv ar gazetenn, da di Smith and Sons, 248 straed Rivoli, Pariz, K.R.P. 85-369 Pariz.

69

THE JOURNAL OF CELTIC STUDIES. VOL. I. NUMBER I. -

Deut eo er-maez, e miz Du 1949, niverenn gentañ Kelaouenn ar Studioù Keltiek embannet gant gouizieien an U.S.A. Founnus eo an niverenn ha talvoudus dre ar pennadoù a bep seurt a zo enni, diwar dorn Holger Pedersen, Antonio Tovar, Raffaele Pettazzoni, A. Heiermeier, Kenneth Jackson, Angus Matheson, ha furcherien all anavezet. Dedennet omp bet dreist-holl gant studiadenn Antonio Tovar, a daol sklerijenn war istor ar Gourenez Iberiat e-keñver keltelezh. Ur skouer ouzhpenn eo ar gelaouenn-mañ eus ar vrud a zo stag ouzh ar studioù gouezelek, hag eus an divrud, a chom enno ar studioù predenek. A-hend-all e karfemp gwelout ar ouizieien o teurel muioc'h a bled ouzh stad-vremañ ar yezhoù keltiek : ken nebeut e vezont studiet !

Embannet eo ar Journal of Celtic Studies div wech ar bloaz. Priz an niverenn a zo 2 zollar 25 cents. Ar chomlec'h : Temple University, Philadelphia 22, Pennsylvania, U.S.A.

ME A ZALC'HO. -

Gant Me a zalc'ho eo bet moulet kelc'h-lizher an drouizied o reiñ keloù eus Gorsedd Digor Tregastell. Kaset a zo bet dimp ivez ur respont e galleg da Dauzat en deus skrivet « Défense de la langue française ». Gant kalz a ampantiz eo bet savet ar respont-se.

KANNADIG E. K. B. -

Deut eo er-maez an niverenn 2, enni kuzulioù a-bouez ha keleier talvoudus diwar-benn ar stourm evit ar brezhoneg, al lizher kaset gant Duhamel da E. K. B., galvadenn Stockholm e brezhoneg, hag Emglev an Tiegezhioù. Koumanant ha skodenn-ezel E.K.B. 150 lur ar bloaz. E. Tymen, 30, rue de la Résistance, Quincy-sous-Sénart (S.-et-O.). C.C.P. 572-325 Paris.

KANNAD KALON SAKR JEZUZ 63° bloavezh. -

Un niverenn 16 pajenn bep miz. 50 lur ar c'houmanant-bloaz, da gas d' ar chaloni TANGI, 58 straed Kereon, Kemper. C.C.P. 5-377 Nantes. - Brezhoneg giz Leon eus ar gwellañ seurt, hogen tro-spered gall-brein. Traoù farsus a-wechoù, evel e niverenn miz Eost, istor « ar Werc'hez hag ar Gestapo » ! ! ! Ur c'hantik nevez

bep taol.

GERIADUR BRAS. -

Setu al levrioù emeur o studiañ :
En Est, gant F. Kadig
Foer Veriadeg.

Pedet eo hor mignoned da gas deomp o fichennoù kerkent ha ma 'z int graet. Evit ar verboù er fichennoù spisaat peseurt araogenn a vez implijet war o lerc'h. Pouezus tre eo.

AN HUNVREOU KAER... HA NA ZEUONT KET DA WIR. -

Abaoe pell e reer brud diwar-benn ul lezenn a rofe aotre (! ! !) DEOMP da zeskiñ HOR yezh en HOR skolioù. D' an ampoent ma skrivomp an notennig-mañ e lennomp war ar gazetenn emañ Kambroù Bro-C'hall o paouez mont e vakañsoù, da ziskuizhañ eus tabutoù, rendaeloù, dispac'hadegoù hag emgannoù an diskar-amzer, ar goañv hag an nevez-hañv tremenet, ha da gemer nerzh a-benn tabutoù, rendaeloù, dispac'hadegoù hag emgannoù an diskar-amzer, ar goañv hag an nevez-hañv da zont. Eus an AOTRE burzhodus, avat, n' eus ket bet klevet anv, daoust ma 'z eus bet kavet amzer da studiañ kudenn ar c'hoka-kola.

70

Re brim omp bet, a-hend-all, o kemenn d' hor c'heneiled e veze embannet bep sadorn ur pennad brezhonek war Ouest-France. Ar re ar muiañ sevenet ha desket e-touez lennerien ar gazetenn-se o deus sur savet klemm, rak abaoe meur a sizhun ne weler mui roud ebet eus ar brezhoneg. Petra 'lavar an Ao. F. Gourvil eus an dra-se ?

SKOUER AR BROIOU KELTIEK TRAMOR. -

Mirdioù-pobl « dindan an amzer vras » a zo en Enz Vanav (e Creigneish), e Kembre (e San Ffagan, e-kichen Kêrdiz), en Alba (e Kingussie, en Uheldirioù). Savet eo bet an holl virdioù-se gant brogarourien gelt, hep skoazell digant ar gouarnamant saoz.

AR SKOUER DA HEULIAÑ. - A-benn ar bloaz a zeu Strollad Amzer da Zont a vo ur c'helc'h brezhonegerien. Setu un nebeut reolennoù kemeret er c'helc'h :

- 1) Ar brezhoneg a vezo yezh ofisiel ar c'helc'h hag implijet e vo evit pep tra.
- 2) Ne vo degemeret izili ebet nemet e vefent brezhonegerien pe tud o teskiñ brezhoneg e Ker Vreizh.
- 3) Ar galleg a vo aotreet hepken met dismegañset hag hep talvoudegezh ebet. Implijet e vo ar brezhoneg eeun evit ar c'hentelioù.

NOZVEZHIOU LAOUEN AMZER DA ZONT. -

Graet int bet gant skoazell an holl gelc'hioù. Ma vez adkroget ganto ez eo ret derc'hel soñj n' int ket graet gant ur C'helc'h ,hepken nag evit ur C'helc'h hepken, met gant kelc'hioù Pariz dindan renerezh Ker Vreizh.

SKOUERIOU C'HOAZH. -

Nebeutoc'h eget 2.000.000 a dud a lenn sloveneg. A-hend-all ne deo anavezet ar sloveneg evel yezh nemet abaoe 1918. Bremañ e vez gwerzhet ouzhpenn 10.000 skouerenn eus al levrioù barzhoniezh a vez embannet er yezh-se. Evit al levrioù e kroateg pe serbeg, n' eo ket ral a wech e vezont gwerzhet dre gantmilieroù. Ar pezh o deus graet ar re all, perak ne rafemp ket ni ? Petra 'vir, nemet hol leziregezh hag hol laoskoni.

E TI LE DAULT, levrier, 16 straed Rene-Madec, KEMPER, e c'heller kaout, evit 100 lur, ur roll 32 bajenn eus al levrioù, dornskridoù ha lizheroù breizhat a zo e gwerzh er stal. Daskoret e vez ar 100 lur-se d' an nep piv a bren evit 1.000 lur marc'hadourezh.

BRETONED AN NAONED. -

Krouet eo bet e derou miz gouhere ur gevredigezh nevez, l'Amicale Nantaise des Bretons. Anvet eo bet Per Armor da rener. Ur gelaouennig-diabarzh « Holl a-gevret » a vo embannet gant ar strollad yaouank ha krouet ul levraoueg Beilhadegoù a vo aozet e-pad ar goañv a roio tu da bleustreiñ' war werinoniezh hag istor Breizh. Soñj a zo ouzhpenn gant burev ar gevredigezh nevez prientiñ ur

gouel-bloaz e koun hon dugez Anna Vreizh. - Goulenn pep diskleriadur gant ar Sekretour : Guy Bazin, 9, rue Saint-Denis, Nantes.

Goude strivoù AMZER DA ZONT AN ED NEVEZ hag un nebeut kelc'hioù keltiek setu c'hoazh un taol-esa da stummañ ur « c'helc'h sevenadurel ». Pouezet hon eus alies amañ war dalvoudegezh Seurt kelc'hioù. Laouen e vimp da varn ez-leal e-benn ur bloaz amañ al labour sevenet gant hor c'henvroiz eus an Naoned.

71

AROUZIOU E STUMM BANNIEL BROADEL BREIZH, da lakaat ouzh kostez ar chupenn, e gwerzh e ti J.-P. Pageot, 18, rue de Penhoët, Rennes. 150 lur ar pezh. Prenit dre zek evit ma vo izeloc'h ar mizoù-post. E gwerzh ivez : skritelloù brezhonek brav-tre da begañ war ar boutailhoù gwin (Gwin ar C'hallaoued, Gwin ar Soner, Chufere Nominoe) ha kartoñsennoù, da skrivañ roll ar meuzioù, warno kartenn ha skoedoù ar broioù keltiek.

LEVEZON AN HENTOU WAR AR YEZHOU HA RANNYEZHOU E BREIZH. -

Gant plijadur hon eus lennet, e stumm liesskrivadur, ar brezegenn war ar gudenn-se graet gant an Ao. Falc'hun, kelenner e Skol-Veur Roazhon, e-pad Kendalc'h Kevredigezhioù gouiziek Breizh e Roazhon e miz Mae.

NOTENNOU DIWAR-BENN YEZHADUR AR BREZHONEG. -

Pajennoù skrivet gant Frañsez Vallee nebeut a-raok e varv. Daoust dezhañ bezañ dall, ha gwan-tre; e kendalc'has Tad ar Brezhoneg da labourat evit e vro betek ar vunutenn diwezhañ. Al levrig a zo bet embannet gant an Association Bretonne.

KENDALC'H HOLLVEDEL AN ESPERANTEGOURIEN. -

E Pariz, etre ar 5 hag an 12 a viz Eost, ez eus deut ouzhpenn 2.200 den, eus 34 bro disheñvel, da Gendalc'h Bras an Esperanteg. Er yezh etrevroadel eo bet holl labourioù ar c'hendalc'h, hag abadennoù c'hoariva ha kan a zo bet en esperanteg ivez. Ar sizhun a-raok en em vode e Koñstañs (Bro-Helvetia) izili eus Strollad Esperantek ar Yaouankiz (Tutmonda Junular-Organizo). Mouezh Vreizh, evel just, n' eo ket bet klevet er C'hendalc'hioù-se, ha kudenn Vreizh n' eo ket bet displeget d' ar gendalc'hidi. Broadelourien, d' en em zieubiñ muioc'h diouzh Bro-C'hall ha da vrudañ ho pro, deskit an esperanteg ha grit gantañ.

GOUEL GWALARN. -

Gouel Gwalarn a zo bet lidet e meur a lec'h gant ar vrezhonegerien : keleier hiroc'h a vo embannet en un niverenn da zont. Pediñ a reomp hor c'heneiled da aozañ ur gouel ac'han da zibenn ar bloaz en enor da 25-vet deiz-ha-bloaz krouidigezh Gwalarn.

D'HOR C'HENEILED EN TU ALL D'AR MOR. -

Ar vrezhonegerien o chom er broioù keit tramor, e bro-Saoz hag en Amerika a c'hell koumanantiñ ha prenañ levrioù diganeomp en ur gas o skodennoù en arc'hant saoz pe amerikan da Lili M. THOMAS, Ty 'r Ysgol, CASTELLNEWYDD-EMLYN, Carms. WALES. (Ar shilling a dalvez, war-bouez nebeut, 50 lur gall.)

D'HOR RAKPRENERIEN. -

Deut eo er-maez e miz Gouhere AN ANTEKRIST gant Tangi Malmanche hag AR SPONTAILH gant Jarl Priel, hag a-benn penn-kentañ miz Eost e oa kaset an holl skouerennoù d' ar rakprenerien. Priz an daou levr-se a oa : ANTEKRIST, kaer 320, boutin 180 ; SPONTAILH, kaer 480, boutin, 350. D' ar rakprenerien int bet kontet : ANTEKRIST, kaer 300, boutin, 160 ; SPONTAILH, kaer 430, boutin, 300 ha kaset int bet kuit a vizoù-post. Peogwir e oa bet lakaet AQUIS SUBMERSUS da 260 lur (kaer) ha 150 lur (boutin) d' hor rakprenerien, e vezo gwelet ganto ez eo diviet pe ouzhpenn diviet ar rakprenadur eus lod anezho. O fediñ a reomp 'ta da gas ur skodenn en-dro. Abenn un nebeut sizhunioù e teuio er-maez ur romantig e brezhoneg eeun gant Roparz Hemon.

72

Merzout a raio hor rakprenerien e reomp dezho distaolioù brasoc'h-brasañ bep staol. Seul vui a rakprenerien hor bo, seul varc'hadmatoc'h e vo hol levrioù. Ha seul vui a levrioù a vo gwerzhet e Breizh e-touez ar re n' anavezont ket AL LIAMM.

Mar plij, ho pet fiziañs. Kasit adarre ho skodenn.

AL LIAMM WAR BAPER KAER. -

N' eus ket bet kalz eus hor c'heneiled o kemer koumanantoù war baper kaer. Koulskoude, d' ar re a gar mirout ha dastum hor c'helaouenn, e talvez ar boan hen ober. Ar paper a zo heñvel ouzh an hini a vez moulet hon embannadurioù kaer warnañ. Kalz tevoc'h eo eta an niverenn ha war paper ken flour e vez bravoc'h ar moulañ ha plijusoc'h ar skridoù da lenn. 900 lur eo ar c'houmanant war baper kaer.

REIZHADENNOU. -

Daoust ma 'z eo bet lennet ha difaziet peder gwech ar skrid anezho, ez eus chomet fazioù koulz en ANTEKRIST hag er SPONTAILH.

AN ANTEKRIST :

Pajenn 22, anvioù an dud a gomz, lenn STEFAN, KATOU, STEFAN.

Pajenn 54, trede pennad, linenn diwezhañ « N'eus netra ken ? » (gant ur pik-goulenn).

Pajenn 61, pevare pennad, diwezhañ linenn, « kaoz dezho da fougeal » (gant F ha neket G).

Pajenn 19, lenn, evel just, Beurbadelezh.

AR SPONTAILH :

Dreist-holl, p. 75, pempvet pennad, linenn diwezhañ : « evit hon ebad hepken ! » An oberourien hag al lennerien ra asantint hon digareziñ.

NOTENN. -

Lod eus hor c'heneiled o deus klemmet dre ma rankent kas o arc'hant deomp da gontoù-chek disheñvel hervez ma felle dezho paeañ koumanant pe rakprenadur pe levrioù bihan. Kompren a reomp o deus evel-se muioc'h a vizoù-post. Evit arboeliañ arc'hant, ar re eus hor mignoned n' o deus kont-chek ebet a c'hell, ma karont, kas o holl skodennoù en un taol da unan hepken eus chomlec'hioù AL LIAMM, da skouer da gont-chek P. AR BIHAN : ret e vo dezho, avat, merkañ sklaer-tre evit petra eo an arc'hant a gasont. N' eus evidomp-ni diaester ebet, hogen dav e vo d'hor mignoned gortoz, a-wechoù, pemp pe c'hwec'h devezh muioc'h a-raok degemer ar pezh o devo goulennet.

BARN HOL LENNERIEN. -

« Kaer-marzhus eo an ANTEKRIST. » Arzel EVEN.

73

KORN AR GWENEDEG PEURUNVAN

Un tammig yezhadur

Implij ar verb **en devout** a vez espar e gwenedeg ha ret eo gouzout rik penaos ober gantañ.

- 1) **An anv-verb.** An anv-verb a c'hell bout displeget hervez ar person a zo o kaout. Heuliañ a ra an displegadur reolennoù boas ar verb gant ar wrizienn **bout**
am bout = kaout (me)
az pout = kaout (te)
en devout = kaout (eñ)
he devout = kaout (hi)
hor bout = kaout (ni)
ho pout = kaout (c'hwi)
o devout = kaout (int)

Setu skouerioù :

Ra viot benniget ho pout ma dibabet, ...ho pout diskouezet din-me, paour an div vro felan... (Kalloc'h).

Amoet eo tamall dimp hor bout harpet an enebourion.

Monet a reas kuit ar vugale goude o devout graet o deverioù.

Troiennoù gant bod ar c'hembraeg a denn da re ar gwenedeg.

2) **An doare-gourc'hemenn**

Yezhadur K. L. T. a implij ar furmoù direizh man :

az pez

en defet, devefet

he defet, devefet

hor bezet

ho pet, pezet
o defet, devefet
E Gwened e tispleger ar verb ez-reizh gant ar wrizienn **beet** :
az peet
en deveet
he deveet
hor beet
ho peet
o deveet

Hañval eo ganin e teu an daou zisplegadur ag an hevelep gwrizienn **bezet**, distaget **beet** e gwenedeg ha berraet e **bez** en eil person, edan levezon pouez-mouezh K.L.T. Reizh e vehe enta degemer evit an holl (en ul lakaat er maez ar furmoù trefoet gant **f**) an displegadur klok :
az pezet
en devezet
he devezet
hor bezet
ho pezet
o devezet

3) **Ar ger renet.** Implijout a ra ar gwenedeg ar rangav-gour rener e-giz ger renet gant an verb **en devout**, evit merkañ moarvat emañ rener gwirion ar verb **bout**.

Lavarout a reer :

Ar roue en deus eñ gwelet kenkoulz ha :

Ar roue en deus her gwelet, met biskoazh ne vez graet gant ar furm :

Ar roue en deus gwelet anezhañ.

4) **An displegadur diberson**

Ar gwenedeg a implij un displegadur diberson evit an verb **en devout**, seul gwezh m' emañ spiset ar rener gant un anv-kadarn. Neuze e vez graet gant an trede gour gourel :

Ar vamm en deus lavaret he fedenn.

Bara en devo ar Vretoned.

74

War-lec'h ar raganv-gour neoazh e heuilh ar gwenedeg lezenn ar re arall :

Hi **he deus** lavaret he fedenn.

Int **o devo** bara.

Setu perak emañ gwell, er gwenedeg lennegel ac'hoel, ober atav gant an displegadur personel :

Ar vamm **he deus** lavaret he fedenn.

Bara **o devo** ar Vretoned.

G. W.

REIZHADENN. -

En niverenn 20, pajenn 9, 6-vet linenn a-raok an dibenn e ranker lenn, anat, « ar biz war an tal », ha n' eo ket « war an taol ».

REIZHADENN ALL. -

En hon niverenn diwezhañ hon eus embannet kelou dimezi hor c'heneil Hemlin.

Andrev Hemlin ha n' eo ket Louis Hemlin a zo da vezañ lennet. Pediañ a reomp hor c'heneil hag hol lennerien d' hon digareziñ.

TREC'H KENTAN. -

D' an 13 a viz Gouere an Dll Germaine Bozec he deus tremenet an Trec'h Kentañ gant ar meneg mat-tre. e Kemper.

Hor gourc'hemennou.

LOD ALL A VARV... gant Per Trepos. Ul levrig bihan roneoskrivet eo a zo bet kaset dimp gant Per Trepos. Ur gontadenn leun ha vuhez ha skrivet en ur yezh saourus. Goude an taol-esa mañ e c'hortozimp gant mall kontadennoù all diwar dorn hor mignon.

TALVOUDEGEZH AR FRANKIZ. -

A-vil-vern e vez bremañ savet pkolioù nevez en Iwerzhon unan bep sizhun. Ra sello hol lennerien war AL LIAMM, . niv. 20, p. 75, e pe stad emañ skolioù Breizh; ha r' en em c'houlennint hag-eñ ne deo ket ar frankiz ar priziusañ teñzor a c'heller da gaout.

ARGAD, kelaouennig Bretoned Lyoñs. -

Liesskrivet kaer-dispar eo ar gazetenn, pezh a zo ur brouenn e tlefed ober muioc'h-mui gant al liesskrivañ da embann hor skridoù brezhonek, bremañ ma' z eo ken ker ar moulañ. Spered ar gelaouenn a zo mat : dleout a rafe pep Kelc'h ha pep Kevredigezh kaout he c'hazetennig-diabarzh e-giz-se. Lakaat a rafe an emsav tostoc'h ouzh an dud.

AL LIAMM 22

Tir na n-óg
Niverenn 22

Gwengolo - Here 1950
6ed BLOAVEZH

Mankout a ra 20.000 lur evit tithout ar 100.000 lur hor boa goulennet kaout a-benn fin ar bloaz. 100 koumananter nevez a felle deomp ivez, deut zo war-dro 40, pell eo an niver-se eus ar 100 hor boa goulennet diganeoc'h dastum. Ha gallout a rafec'h ober ur striv evit ma tizhfemp da vihanañ an 50 ?

Keneiled soñjit en ho yezh ; soñjit en ho pro. Espernit gwerzh ur pakad butun, gwerzh un nebeut banneoù. AL LIAMM a labour evidoc'h. Labourit evit AL LIAMM. Trugarez !

TAOLENN

Kinnig, Per Denez	3
Stafell Gynddylan, tr. Klerg	5
Keinvan Mari-Vadalen, Gwyn Aled, tr. A. Even	10
Melin Trefin, Crwys, tr. Ronan Huon	12
Blodeuwedd, Saunders Lewis, tr. Arzel Even	14
Bugel an diaoul, Dik Trevan, tr. F. Elies	20
Un devezh hañv, Kate Roberts, tr. Klerg	26
Ar C'hembraeg ha studi ar Brezhoneg, Roparz Hemon	31
Ar gontadenn e lennegezh Kembre, Ronan Huon	35
Kembre a-vremañ, Madog	39
Al labour-douar e Kembre, Madog	42
Istor, Ceinwen Thomas, tr. Per Denez	48
Politikerezh, Roy A. Lewis, tr. Per Denez	51
Arboellerezh, D. J. Davies, tr. Per Denez	55
Skol Uhel ar brezhoneg, Roparz Hemon	58
Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel, T. Jeusset	67
Notennoù	73

KINNIG

gant Per DENEZ

An niverenn-mañ hon eus roet dezhi ur stumm nevez a-grenn. Savet eo penna-da-benn a-zivout an hevelep testenn, un destenn hag a zo tost ouzh kalon ar Vrezhoned : Kembre. Klokoc'h e tlefe bezañ. Muioc'h unvan ivez. Ha gallet hor befe lezel ganti nebeutoc'h eus perzhioù-fall un taol-esa. Ma plij d' hol lennerien, avat, e c'hellimp, er mizioù hag er bloavezhioù da zont, kempenn niverennoù gwelloc'h diwar-benn Bro-Friz, Bro-Skos, Bro-Iwerzhon pe broioù all evel Amerika pe Rusia, pe c'hoazh a-zivout kudennoù lennegel, gwerinoniel, prederouriezhel ha kevredigezhel Breizh.

M' hon eus dibabet Kembre evit ar wech kentañ n' eo ket dre zarvoud. Hogen dre m' hon eus stankoc'h darempredoù gant Kembre eget gant forzh peseurt bro all - lakaet er-maez, siwazh evidomp, Bro-C'hall. Muioc'h c'hoazh dre m' hon eus un dle da baeañ da vrogarourien Gembre, o deus gouezet diskleriañ d' ar bed doareoù euzhus hor mac'homerien ha saveteiñ, dre-se, e vuhez da veur a Vreizhad hag e frankiz da lies hini all. Hag ivez dre ma 'z eo ken heñvel Kembre ouzh Breizh ma n' eus bro all ebet hor befe muioc'h da zeskiñ ganti.

Ma karfe ar Vrezhoned digeriñ o daoulagad war ar bed tro-dro dezho, ha dilezel strizhder ar spered proviñsel evit ledander ar menozioù etrevroadel, ne vefe ket ken difrouezh rouezh o emgann : rak deskiñ a rafent e koulz mat ez eus un nebeut doareoù-stourm a zo koll amzer a arnodiañ, hag int bet arnodet e lec'h all hag aet eno da fall. Gant Kembre, da skouer, o defe an nebeut kentelioù-mañ, hag a vefe d' o empenn evel ur balzam a yec'hed :

Ne c'hell ket an divyezhegezh saveteiñ yezh ebet. Ar skolioù div-yezh, erbedet gant un den ken taer hag Emrys Ap Ifan, n' o deus ket miret ouzh ar yezh da vont war ziskar en holl gornioù ar vro, ha da get e meur a hini. N' eus pobl ebet hag he defe ezhomm div yezh.

Ne c'hell ket ar stourm sevenadurel, drezañ e-un, saveteiñ yezh ebet. Daoust d' an Eistezvod ha da Urdd Gobaith Cymru, ensavadurioù seurt na vo ket e Breizh a-raok pell, ez a ar c'hembraeg izeloc'h-izelañ bemdez. Ur yezh hep ur stad a zo ur yezh tonket d' ar marv.

4

Ne c'hell ket ar strolladoù politikel estren degas tra d' an emsav broadel. Lloyd George a oa tu dezhañ, ha danvez ennañ, da vezañ Parnell Kembre; e penn ar Frankizourien n'eo bet nemet ur politiker saoz. Ar strolladoù ha kevredigezhioù estren, zoken troet war zigarez pe zigarez a-enep d' ar gouarnamant estren e-un, n'o deus ken pal nemet distrujañ ar vroadelezh hag ar vroadelourien.

En diwezh ne c'hell tra bezañ gounezet dre ur c'hlufanerezh dereat ouzh lakizien hepken. Abaoe un nebeut mizioù e ro ar stad saoz arc'hant da skol gembraek Aberystwyth, e-lec'h ma tesker ar saozneg evel eil yezh : n' en dije morse graet kement-se m' o dije asantet Kembreiz dinac'h o c'hembreadelezh. Hep emzoujañs n' eus doujañs ebet da gaout digant ar re all.

Daoust d' an holl skoilhoù, daoust d' un heskinerezh na veizer ket a-walc'h e Breizh, o deus tizhet Kembreiz diazezañ un emsav kaer-tre. Bez' o deus bremañ ur Gouel Lennegel Broadel ne vez klevet enni nemet kembraeg, ur Strollad ar Yaouankiz a zo ar c'hembraeg e yezh, ur Skol-Veur a implijer ar c'hembraeg enni, skolioù a zesker pep tra enno e kembraeg, kazetennoù sizhuniek ha kelaouennoù kembraek, tiez-embann a voul ouzhpenn ul levr nevez bep sizhun. Bez' o deus ur Strollad Broadel kreñv, urzhiet-mat, pennek hag, abaoe ur pennadig, ur bagad Republikaned a ro o doareoù taer hag o frosezioù un aergelc'h arouezius-dreist da vuhez politikel ar vro. Bez' o deus, dreist-holl, renerien ampart ha leun a goustiañs, hag aotre em bo marteze da venegiñ amañ anvioù Saunders Lewis, Syr Ifan ab Owen Edwards, Gwynfor Evans. Daoust ha ne c'hell ket bremañ, Kembre hor c'hoar, sellout gant fiziañs ouzh an amzer-da-zont ?

Ha daoust hag e c'hellfe tra bezañ awenusoc'h deomp ?

STAFELL GYNDDYLAN

(Kembraeg kozh)

Ar pennad amañ warlerc'h a zo tennet eus al levr « Canu Llywarch Hen » embannet gant Ifor Williams, 1935. Un dastumadenn barzhonegoù kozh ez eo ; al lodenn gentañ a zo gouestlet da veuleudi Llywarch Hen, unan eus pennoù ar Vretoned chomet en Hanternoz Breizh-Veur goude ma oa aloubet ar vro gant ar Saozon ; eil lodenn a zo diwar-benn tiegezh Cyndrwyn ; hag an haroz bras anezho eo Cynddylan ap Cyndrwyn.

Er pennad dibabet ganeomp emañ Heledd c'hoar Cynddylan o ouelañ d'he breudeur lazhet er brezel. An daerou a ruilh war he divjod o sellout ouzh an ti, hag e laosk huanadoù truezus o soñjal pegen brav e oa an ti gant an tan, ar gouloù ar c'hompagnunezhioù laouen, gwechall. Ken ez eo evel diskiantet « Piv nemet Doue, emezi, a roio skiant din ? »

M. KLERG.

STAFELL GYNDDYLAN

1

Stauell Gyndylan ys tywyll heno
Heb dan, heb wely
Wylaf wers ; tawaf wedy

2

Stauell Gyndylan ys tywyll heno
Heb dan, heb gannwyll
Namyn Duw, pwy a'm dyry pwyll ?

3

Stauell Gyndylan ys tywyll heno
Heb dan, heb oleuat
E(t)lit a'm daw amdanat

4

Stauell Gyndylan ys tywyll y nenn
Gwedy gwen gyweithyd
Gwae ny wna da a'e dyuyd

5

Stauell Gyndylan, neut athwyt heb wed,
Mae ym bed dy yscwyt
Hyt tra uu, ny bu dollglwyt

6

Stauell Gyndylan ys digarat heno,
Gwedy yr neb pieuat
Wi a angheu, byr y'm gat ?

7

Stauell Gyndylan, nyt esmwyth heno
Ar benn carrec hytwyth
Heb ner, heb niuer, heb amwyth

8

Stauell Gyndylan ys tywyll heno
Heb dan, heb gerdeu
Dygystud deurud dagreu

9

Stauell Gyndylan ys tywyll heno
Heb dan, heb deulu.
Hidyl (fyn neigyr) men yt gynnu

10

Stauell Gyndylan a'm gwan y gwelet
Heb doet, heb dan.
Marw vy glyw ; buw mu hunan

11

Stauell Gyndylan ys peithawc heno,
Gwedy ketwyr bodawc,

Eluan, Kyndylan, Kaeawc
12
Stauell Gyndylan ys oergrei heno,
Gwedy y(r) parch a'm buei,
Heb wyr, heb wraged a'e katwei
13
Stauell Gyndylan ys araf heno
Gwedy colli y hynaf
Y mawr drugarawc Duw, pa wnaf ?
14
Stauell Gyndylan ys tywyll y nenn
Gwedy dyua o Loegrwys
Kyndylan ac Eluan Powys
15
Stauell Gyndylan ys tywyll heno
O blant Kyndrwyn(n)
Kynon a Gwiawn a Gwyn
16
Stauell Gyndylan a'm erwan pob awr
Gwedy mawr ymgyuyrdan
A weleis ar dy benntan

KAMBR KENZELAN

1
Kambr Kenzelan a zo teñval henozh
Hep tan, hep gwele
Gouelañ a ran ur pennad, (hag) e tavan goude
2
Kambr Kenzelan a zo teñval henozh
Hep tan, hep kantol
Nemet Doue (a rafe) piw a roio poell din ?
3
Kambr Kenzelan a zo teñval henozh
Hep tan, hep goulou.
(Ma) teu anken din abalamour dit !
4
Kambr Kenzelan a zo teñval he lec'h
Goude kompagnunezh eürus.
Ar gwalleur ne ra ket vad d'an neb a zo gwasket gantañ
5
Kambr Kenzelan, aet out digened
Er bez emañ da skoed.
Keit ha ma voe (bev), ne voe toull ebet er mogerioù
6
Kambr Kenzelan a zo dilezet henozh
Goude (m'eo aet kuit) an neb he fiaoue
Siwazh ! an ankou, perak am lez (war e lerc'h) ?
7
Kambr Kenzelan n'eo ket bourrus henozh,
War benn ur maen kalet
Hep mestr, hep arme, hep difenn
8
Kambr Kenzelan a zo teñval henozh
Hep tan, hep kanaouennoù.
Diskonfortus an daeroù d'an divjod !
9
Kambr Kenzelan a zo teñval henozh
Hep tan, hep tiegezh.
Stank (eo) (va daeroù) lec'h n'eus nemet dismantrou
10
Kambr Kenzelan a zo ur rangalon evidon he gwelout
Hep toenn, hep tan

Marv va mestr, bev va-unan
 11
 Kambr Kenzelan a zo goullou henozh
 Goude (ar) gadourien diflach
 Elvan, Kenzelan, Kaerog
 12
 Kambr Kenzelan a zo trist henozh
 Goude an enor am boe (enni)
 Hep gwazed, hep gwragez d'he diwall
 13
 Kambr Kenzelan a zo sioul henozh
 Goude m'eo kollet he mestr-meur
 O Doue meur ha trugarezus, petra 'rin-me ?
 14
 Kambr Kenzelan a zo teñval he lec'h
 Goude m'eo bet lazhet gant ar Saoz
 Kenzelan hag Elvan a Bowes
 15
 Kambr Kenzelan a zo teñval henozh
 (Dre ma vank) bugale Kendrouen
 Kenon, ha Gwion ha Gwenn
 16
 Kambr Kenzelan am glac'har da bep eur
 Goude ar c'haozioù bras
 A welis war da oaled

Troidigezh Klerg.

NOTENNOU.

1) Berr e vo an notennoù amañ evel just, rak ul lodenn vat eus an niverenn-mañ eus AL LIAMM a yafe gant ur studiadenn glok eus ar varzhoneg-se.

Bez' ez eus gerioù ha troioù lavar diaes-awalc'h da zisplegañ evel : Dollglwyth (5) hytwyth (7), men yt gynnu (9). An destenn n'eo ket asur hec'h unan en ul lec'h bennak, ha heuliet hon eus reizhadurioù Ifor Williams. E-lec'h ar ger **y nenn** (4, 14) = an doenn, ar volz, ar sel, hon eus reizhet en « **y men** » = al lec'h, o keñveriañ ar ger-se ouzh ar brezhoneg « men » emañ - pelec'h emañ.

2) Evezhiañ ouzh stummoù evel :

- a'm dyry = a roio din (2)
- a'm daw = a zeu din (3)
- y'm gat = am lez (6)

hag ouzh roudoù eus ar verb « kaout » « en devout » :

- gwedy y(r) parch A'M BUEI
- goude an enor AM BOE.

3) Er poz kentañ e kaver ar ger « wers » = gwers hag a zo da geñveriañ gant ar gwenedeg « gwerso » = gwechall, pell 'zo, eus ar ger « gwers » = pennad-amzer.

KEINVAN MARI-VADALEN

(Kent an Adkej)

Ur c'hariad am boa, glanoc'h 'get safron,
Ha glaour o genou a saotras e gig ;
Ur c'heneil am boa, kreñvoc'h eget gwent,
Ha 'r geben 'noazhas e eskern reuzeudik.

Me 'glevas huadegoù astut kêr
Hag eñ faezhet-holl dindan pouez ar prenn
Me 'welas evned preizh ouzh e heuliañ,
Gwelout 'ris an talgen euzhus war e benn.

Hep tamm lien da guzhat e gelan,
Engroez Golgotha 'rogas e vantell ;
Leñverion c'hopraet o skeiñ o brennid,
Ha 'r c'hon o lipat ar gwad war e groug.

E vamm ha me div vihan dindanañ
Klezeier Roma en e dro 'vel mur,
Eñ 'vel un ankoù etre tir ha neñv
Ha 'n heol evel tan war an tachoù dir.

Gevelled e enkrez, hag int leun oaz,
O welout e c'houlenn gant daeroù merc'h,
Me o tantañ va diweuz bet' ar gwad
Ha 'r palvoù dic'hlan war sidan hor serc'h.

Va Argloez kuñv 'zo kelan da 'm gweled,
Ha Kaifaz o kousket en e win :
M' oufen men e lakjod va C'hrist gwirion,
Eno 'c'hourvezfen, va dremm ouzh e zremm.

Leñvit gwerc'hezed koant Bethania,
Ha c'hoarzhit, paotrezed Jeruzalem
Ho tivronn n' anavfont pouez e basion,
Ne weljoc'h luc'h kement heol en e sell.

11

Gwragez Magdala, garmit ho klac'har,
Ha sonit al lezoù en tourioù kêr :
Mammoù Samaria, grit an noz arkuz -
Ar c'haerañ eus mibion wragez oa eñ.

Va skeud a welis 'n e zaoulagad kuñv,
Hag, o ! flour 'oa e gomzoù da 'm c'hleved !
C'hwi aelez e zougas d' ar Paradoz,
Pardonit va naon 'vit unan n' eo ket.

'Us d' an Olivez e welin fenozh
Gwalenn ar promesa en-dro d' al loar,
Lamproù 'r stered 'vit hon nozvezh eured -
Ne zeuy ar c'hefrisa eus e wele yen !

Petra 'rofe levenez da 'm ene ?
E welout o tont 'dreuz moger ar bez,
Gwelout e veure en noz ar c'hêrioù,
Ha klevout eus e c'henou ez eo din.

GWYN ALED.

(Embannet war Y Llenor, niv. Here 1949.)

tr. Arzel EVEN.

12

MELIN TREFIN

Nid yw'r felin heno'n malu
Yn Nhrefin ym min y môr,
Trodd y merlyn olaf adre'
Dan ei bwn o drothwy'r ddôr,
Ac mae'r rhod fu gynt yn rhygnu
Ac yn chwyrnu drwy y fro,
Er pan farw'r hen felinydd,
Wedi rhoi ei holaf dro.

Rhed y ffrwd garedig eto.
Gyda thalcen noeth y ty,
Ond' ddaw neb i'r fâl â'i farlys,
A'r hen olwyn fawr ni thry ;
Lle dôi gwenith gwyn Llanrhiain
Derfyn haf yn llwythi cras,
Ni cheir mwy ond tres o wymon
Gydag ambell frwynen las.

Segur faen sy'n gwyllo'r fangre
Yn y curlaw mawr a'r gwynt,
Dilythyren garreg goffa
O'r amseroedd di fyr gynt ;
Ond'd oes yma neb yn malu
Namyn amser swrth a'r hin
Wrthi'n chwalu ac yn malu,
Malu 'r felin yn Nhrefin.

CRWYS.

MILIN TREVIN
gant CRWYS

N' emañ ket ar vilin fenozh o valañ
En Trevin war vord ar mor,
Mont a reas ar pone diwezhañ d' ar ger
Dindan e samm diwar treuzioù an nor,
Hag ar rod a voe kent o wigourat
Hag o trouzal dre ar vro,
Abaoe m' eo marv ar meliner kozh,
He deus graet he diwezhañ tro.

Redek a ra c'hoazh ar waz karantezus
A-hed talbenn noazh an ti,
Met ne zeu den d' ar valez gant e heiz,
Ar rod vras kozh ne dro mui ;
Lec'h ma teue gwinniz gwenn Lanriain
Da fin an hañv a gargoù kras,
Ne gaver mui nemet tres goumon
Gant un nebeut broenn glas.

Ur maen dilabour a zo oc'h eveziañ al lec'h
Er glav ponner hag er gwent
Ur garreg hep skrid warni a gouna
An amzerioù plijus a-ziagent ;
Met n' eus amañ den o valañ
Nemet an amzer gorrek hag an hin (1)
Ouzh he dispenn hag he malañ
O valañ ar vilin en Trevin.

(1) An amzer a ra.
(Brezhoneg gant Ronan HUON.)

14

BLODEUWEDD

Drama gant Saunders LEWIS troidigezh gant Arzel EVEN

Anavezet a-walc'h eo Saunders Lewis e Breizh, evel politiker da vihanañ ; nebeut a dud a oar avat ez eo anezhañ unan eus skrivagnerien veur Kembre - an dramaour brasañ hep ket a var, ha, da 'm meno, an hini tostañ e spered hag e yezh eus hor barzhed-ni a-vremañ. Setu amañ anvioù e bezioù c'hoari pennañ : **Buchedd Garmon** (buhez Sant Jermen a Auxerre) ; **Mair Fadlen** ; **Amlyn hag Amig** ; hag an hini diwezhañ : **Blodeuwedd** skrivet e 1948, c'hoariet evit ar wech kentañ da gaeñver ar C'hendalc'h Hollgeltiek dalc'het e Bangor warlene.

Testenn Blodeuwedd eo mojenn gwreg Llew Llaw Gyffes, evel m' eo danevellet er mabinogi anvet Math mab Mathonwy (1). Ret eo hen anzav, arabat klask e pezh-c'hoari ar barzh kembreat un heklev eus ar ster dreistvedoniezhel ha deskoniell a gaver en henskrid ; un oberenn « brofan » eo, hogen unan gaer-dreist. N' eo ket Gronw Pebr, amañ, « Priñs an deñvalded », hogen un denjentil hael, ur brientin (ur gour da, e kembraeg) disaotr a ouenn, a bleg, daoust d' e striv, d' ur c'hoant dreistdenel, d' un tonkadur kreñvoc'h eget e youl, hag a ouezo mervel dre gaer, pa c'hellfe en em saveteiñ, evit talvezout e dorfed. N' eo ket Blodeuwedd kennebeut, avat, an hini a zo da damall. Avoultrerez, alierez lazh ? Ya, hogen penaos tamall ouzh ar plac'h he c'horf bleunioù, ouzh merc'h ar c'hoad, bezañ torret lezennoù graet evit merc'hed an dud ? « Ha fall em eus graet oc'h ober diouzh va anien ? » He zonkad a zo degas c'hoant ha lazh ha kañv, daeroù ha gwad, e-touez an dud, hag an hini nemetañ he deus karet a zo barnet d' ar marv : « Emañ merk ar c'hoad warnout ; n' helli bevañ ». Piv ar re gablus, nemet Arianrod a donkas d' he mab n' en dije gwreg biken eus gouenn an dud, ha Gwyddion a gredas « karc'hariañ spered ar c'hoad en ur wreg a gig » - an Tonkadur hag an hudouriezh ?

Reiñ a ran amañ un droidigezh eus diwezh an arvest kentañ. Klasket em eus, par ma 'm eus gallet, mirout lusk ha ment ar werzenn gembraek.

Arzel EVEN

15

BLODEUWEDD

Gronw Pebr, aotrou Penllyn, kollet gantañ e hent o chaseal, a c'houlenn bod digant Blodeuwedd, hag hi hec'h unan gant he flac'hed e Caer Ardudwy, keit ha m' emañ Llew he fried ha Gwyddion oc'h ober ur weladenn d' ar roue Math. Prejañ asambles o deus graet Blodeuwedd ha Gronw Pebr.

BLODEUWEDD

Da walc'h ac'h eus bet ?

GRONW PEBR

A voued ha died, ya.

BLODEUWEDD

Petra 'zo adarre ?

GRONW PEBR

Na c'houlenn ket, Intron.

BLODEUWEDD

Aon ac'h eus lavarout.

GRONW PEBR

Dianav din aon

Estreget koll brud-vat hag enor.

BLODEUWEDD

Ne bakjod heizez na plac'h biskoazh dre 'n aon.

GRONW PEBR

Intron, hag un hent 'zo ac'halemañ henozh ?

BLODEUWEDD

Ya, dreist ar bre 'lec'h 'mari 'r bleizi ferv
O yudal ouzh al loar gant an naon.

GRONW PEBR

Unan eus da wizion a ziskouezfe 'n hent din ?

BLODEUWEDD

Se ne gredfe den estregedon-me.

GRONW PEBR

Te?

16

BLODEUWEDD

An noz ha me, anaoudegezhioù omp,
Ha ne oar ket bleizi heuliañ c'hwezh ar bleunioù.

GRONW PEBR

Ha gwir e voes stummet gant bleunioù gouez ?

BLODEUWEDD

(o kemer bleunioù a-ziwar an daol)
Gwelout 'rez ar re-mañ ? Ken sioul int,
Ma larfes eo peurbadus o c'haerder ;
Ha padal mervel 'raint. O c'huntuilh a rejod
Da gaeraat ar gloez 'vit un eurig verr,
O c'hempenn hag o mirout, met hep gwrizioù ;
Toc'hor dija o fustoù gouliet,
Ha faezh o zreid. Stouiñ 'raint a-greiz-holl,
Hag hadañ war al leur o bec'h a liv
Ha goeñviñ ha sec'hiñ ha mervel kent o fred...
Aotrou, daoust ha kaer on-me da 'z meno ?

GRONW PEBR

Rozenn ar bed.

BLODEUWEDD

Padal, o weñviñ emeon,
Ne 'm eus gwrizioù na douar 'mesk an dud.
Dour 'zo da hiraat angoni 'r bleunioù-mañ
Ha da zaleañ o diwezh. Va zennañ a rejod
Gant un dorn kriz, ha 'm lakaat amañ da vervel
Hep un elfenn garantez da 'm derc'hel yaouank.

GRONW PEBR

Pehini da youl ?

BLODEUWEDD

Lar din da gevrin

Ha me 'lavaro dit goude va youl.

GRONW PEBR

Kerkent ma 'z kwelis, kerkent ez karis.

BLODEUWEDD

Evit-se e fell dit va c'huitaat ?

GRONW PEBR

Dimezet out, hag ouzh taol da bried
Azezañ 'ris ha debriñ. Ha ne 'm eus ket
Dleadoù en e gaver ?

17

BLODEUWEDD

Ha neuze ?

GRONW PEBR

O, 'n em goll ez karantez am eus graet
Ken n' ouzon mui tra eus brud-vat nag enor.
Da zremm, va dous, 'zo kastell ar burzhudoù
Am strobinnell d' ankounât pep lezenn
Ha lealded va lignez. Te 'zo din
Dremmwel va goanag, porzh va huñvreoù,
Ma karfen eoriañ va yaouankiz taer.

BLODEUWEDD

Hep klask mont kuit ken ?

GRONW PEBR

Biken mui.

BLODEUWEDD

Ha da lignez ha 'z hengoun, ha brud-vat

Da dud, ha lealded ur gwad uhel ?

GRONW PEBR

O ankounât 'rin.

BLODEUWEDD

Nann, n' ankouna tra

Gant aon e teufent un deiz en-dro ez koun

Ha sklasañ 'r gwad ha lazhañ flammoù 'r c'hoant.

Dibab etrezomp, keneil, etrezo,

Boazioù diogel, sevenadur den

Ha korventenn va fokoù. Prederia

Kent dit dibab. Gant ar re-se 'kavi

Gouestloù keneil ha kar ha kenwele

Ha buhez dibreder hervez da stad ;

Douaret 'vi en bez da henaourion doujet

Da vugale o tougen da c'heler. Ganin-me

Mann diogel 'met ar vunutenn-mañ.

Neb am c'har, ret dezhañ karout arvar

Ha dieubiezh digenseurt. En e oad

N' en devo keneiled, ne zeuy e vugale

D' e ambrougañ d' e foz digenvez. Tra nemet

Tolzenn bonner va blev da leuniañ e skiantoù,

Ha 'm divronn d' e guzhat ur predig ouzh safar ar bed,

Hag an eilenn a vo e neñv... Diuz.

18

GRONW PEBR

Piv 'oar e blanedenn ? Petra 'dalv d' an den

Koll c'hwekted hiziv 'vit un antronoz

Na ro 'met goanag ? Hiziv a zo ; ur prof eo ;

Stlapet omp bet 'kevret ; ha mont kuit a rafen

Ha mirout se 'vel un huñvre em buhez

Ha nac'hañ eurvezh an doueed ? Diuzet 'm eus :

Da gened 'vel rouanez war va meiz,

Da youl war dron va hoal hiviziken.

BLODEUWEDD

Va youl nemeti eo c'hoant karantez...

(O tiskenn gwin en ur gib.)

Selaou, gwaz. D' an deiz ma voen paket

Ha sklavezet en bez ha gwele 'm pried,

E rôas Gwyddion din ur gwin burzhudus e vlaz

A zegasas gwechall Pryderi eus Annwn.

E dañva 'ris, e virout ha touiñ 'm le

Nag evjen dioutañ un eil gwech ken eur

Ar banvez gant ar gour a zilennjen

Ez dieub, dre gaer. Pell 'voe 'r jarl 'dan ar glaou ;

Sec'hediñ 'ris alies d' e gevrin.

Met hiziv, en diwezh, e klevis ur c'horn-boud

Er c'hoad, a sonas 'vel dae ur roue

Termen mizioù sklavelezh ; ha gouezis

'Oa 'r genou-se a c'halvas dre 'r bodoù

An hini a evfe ganin er gib a garantez...

(Evañ 'ra ha reiñ he c'hib dezhañ.)

Ev, Gronw, emañ va siell war ar bord.

GRONW PEBR

Evañ 'ran, ha touiñ dit karantez verv.

BLODEUWEDD

Nann, va muiañ-karet, na dou tra din.

Lez an hetoù gant ar re-se

A ziwall c'hoantoù dinerzh gant boazioù

Ha liammoù aonik o c'hredennoù skort.

Petra vije leoù nemet anzav

N' eo ket trawalc'h dimp gwenved an eur-mañ ?
Bez dibreder en hon nozvezh laouen
Hep soñj war a c'hoarvezo. 'Mañ holl nerzh
An natur dastumet ennon da 'z tic'hoantañ,
Ha mar ne skuizhan-me, ne skuizhi tamm.
19

GRONW PEBR (oc'h evañ)

Bez et ar gib-mañ ma voe da ziweuz
'Vel rakvlaz da bokoù. En nozvezh-mañ
Me 'garfe mervel en da zivrec'h, plac'h,
Rak aon dihuniñ 'n un antronoz hebdout.

BLODEUWEDD

Rhagnell, Rhagnell... (RHAGNELL a zeu tre)

Kempenn va gwele henoz

E kambr ar prenestroù gwer ; lak warnañ

Ar bliant gwennañ, moanañ, dres evel

Pan gouskis en nozvezh kentañ holl.

(RHAGNELL a ya kuit.)

Keneil, petra 'weljout ennon da 'm c'harout ?

GRONW PEBR

Piv lâro biken ? Da zremm, da stumm, da gerzhed,

Ha 'z korf 'vel flamm o leskiñ 'dreuz da wisk.

BLODEUWEDD

Ha netra ken ? Ha ne weljout-te ket

Burzhud va orin ? Kent dit dont em bete

Ur c'harc'har 'oa ar c'horf-mañ en-dro din

'Vel ar geler seiz war ar valafenn,

Pan deujout 'vel an nevez-hañv em gourvezlec'h

Ha reiñ advuhez da 'm c'hig ha lañs da 'm gwad.

E-mesk tiegezhioù ne vin mui va-unan ;

Da vousec'hoarzhoù eo va reizh ha va gwir

War an denelezh. Hevelep youl 'zo

Gant ar bleuñv ha 'n dud ; n' hell ket ur boaz bresk

Na mezh-fur na barn sklavezañ 'r galon a sant

Bannoù 'r garantez o skeiñ. Deus, va c'hariad,

Ar vuhez 'zo dimp, ha karout eo bout dieub.

Lien

BUGEL AN DIAOUL

gant Dik TREVAN

I

Unan a vugale an diaoul 'oa Harri Fri Kamm, evel ma lavare Huw Huws, ar blenier, hag evel ma lavare Harri e-unan, ivez, en abeg da se.

Pa 'z oa krennard, e vrasañ didu a oa mont da veajiñ endro d' al liorz war gein ar pemoc'h. Diwar varc'hekaat ar pemoc'h e kmmas e fri. Ret e voe d' e dad ur wech derc'hel ar pemoc'h en e graou rak aon da Harri d' e lazhañ re vuan. Evel-kent, mont a reas Harri d' ar c'hraou war e dro hag, e-pad ma vouete ar porc'hell e goan, e lammas ar marc'heger war e gein ; met e-lec'h redek en-dro d' al lodenn all eus ar c'hraou evel m' oa Harri en gortoz dezhañ d' ober, e sailhas ar porc'hell er-maez ha dre n' oa ket an nor bras a-walc'h dezho o-daou da dremen drezhi, e teuas dremm Harri da stekiñ ouzh an nec'h hag e voe diaozet e fri. E-pad un toullad mat a zeizioù e chomas kuzhet ha pa welas goulou an deiz da heul an darvoud e voe gwelet ez oa kouezhet ar fri e karantez ar jod dezou. Goude-se e reas Harri e veno da dremen hep ar blijadur da varc'hekaat ar porc'hell. Aliet e voe da ober ur redadenn all, e doare da gavout an tu da lakaat e fri en-dro en e lec'h en ur stekiñ anezhañ diouzh an tu all, met chom pell diouzh ar c'hraou a reas Harri.

Pa stagas da labourat er vengleuz, n' oa ket dudius e vuhez tamm ebet. Ul lec'h spontus eo ar vengleuz d' ur c'hrennard dezhañ lagad luch, troad bras pe fri kamm hag anaout a reas Harri kement-se buan.

An devez kentañ e teuas holl baotred ar santier d' e lab da deurel ur sell war e fri. Lod a rae e veuleudi, lod all a save ur poz diwar e benn, hag e kredas unan muzuliañ gant ur wialenn-muzul pegeit ez oa aet er-maez eus e lec'h ; Harri, avat, a vuzulias eñ d' e dro gant an horzh araok ma echuas.

An eil devezh e voe douget Harri da gombod ar mekanik hag eno dirak testoù e voe badezet, hervez Urzh ar Sklentenn Louet, dindan an anv a Harri Fri Kamm.

Pa voe deut d' e oad gour, e stagas Harri da evañ bier, hag e-lec'h labourat, e tremene e amzer e tavarnioù kêr. Klask a rae Huw Huws e furaat, met en aner. E-lec'h kaout keuz, ha prometiñ ren gwelloc'h buhez hiviziken, ez oa Harri aviz gant ar blenier ez oa-eñ ur paotr drouk spontus.

« Harri gaezh, » eme ar blenier kozh un deiz, « 'm eus aon ez i-te da vez ar mezhvier araok dibenn da amzer. »

« Me 'gred din ivez, » eme Harri en ur sec'hiñ e lagad gant korn e chupenn lien, « hag e ran, war va feiz, Huw Huws. »

« Ma, te eo a zo kiriek, » eme ar blenier.

« Ya, neketa ? » eme Harri.

« Ma larfez-te kenavo d' ar c'hozh bier an diaoul-se, e vefez kenkoulz den ha n' eus forzh pehini a lakaas biskoazh botoù war e dreid. »

« Ha petra diwar-benn va fri-me, Huw Huws ? »

« Ta ! ta ! na da ket da gomz eus da fri. Da ene-te a zo e riskl, va faotr-me, ya sur, da ene-te. »

« Ya, neketa ? » eme Harri adarre, en ur sec'hiñ un daeraouenn ur wech ouzhpenn.

« Ne gomprened tamm ebet da stad, Harri ; ne soñjed ket emañ war an diribin. Ha lenn a rez da Vibl a-wechoù, lar din ? »

« Ober petra, Huw Huws ? » a c'houlenne Harri dinoaz-krenn.

« Lenn da Vibl ? »

« Ne ran ket. »

« E tlefez ober, Harri gaezh. »

« Hag e tlefen, neketa ? »

« Mat, perak ne rez-te ket ? »

« Perak ne ran-me ket, Huw Huws ? »

« Ya, Harri. »

« N' hellan ket. »

« Perak, lar din ? »

« N' em eus hini ebet ! »

« Bibl ebet ! »

« Ya, Bibl ebet, Huw Huws. »

« Ha dont a ri ahont da glask unan fenozh ? »

« Nann, ne blij tamm ebet din kas ganen ho Pibl-c'hwi. »

« Met teir pe beder am eus en ti ahont. »

« Chomit peoc'h, me ho ped. »

« Hag ez eus, hag e vefe ur blijadur evidon reiñ unan anezho dit. Ha dont a ri fenozh ? »

« N' ouzon ket. Ha feuket e viot ouzhin-me mar ne dan ket, hag e viot-hu, Huw Huws ? »

« 'M eus aon e vin, Harri. »

« Mat, evel-hen emañ ar stal, Huw Huws, mall spontus a zo warnon bremañ. »

22:

« Mall, Harri ? »

« Ya. »

« Petra 'zo dit 'ta da ober, va faotr-me ? »

« E-leizh-kenañ a draoù. »

« Paouez a douellañ da ene, bremañ, Harri. »

« Petra eo un ene, Huw Huws ? »

« N' ouzout ket petra eo un ene ? »

« N' ouzon ket. »

« Va faotr kaezh-me, n' em eus tamm spi ebet diwar da benn. »

« Na me kennebeut, Huw Huws. »

« Emaout er poull donañ. »

« Hag emañ, neketa ? »

« Ya, dre va feiz. Dalc'h soñj da zont ahont fenozh. »

Mont a reas Huw Huws en-dro d' e lab hag Harri a spie warnañ dre un toull er vur. Neuze, pa 'z eas ar blenier diwar wel, e lakaas ur garreg sklent war e vlodenn, e taolas an te yen a oa gantañ en e bicher dre an nor, ha goude sellout hag Huws ar merour a oa tost, ha gwelout n' oa ket e lakaas e chupenn en-dro dezhañ hag ez eas d' ar gêr.

War an hent e soñje, e komzoù Huw Huws, hag e sante ez oa eñ ur paotr fall-spontus. Ne zeuas ket dezhañ, avat, menoz da cheñch penn d' ar vazh. Ez oa re gozh evit kement-se, emezañ outañ e-unan, ha pa wellafe, an hevelep hini a vefe e vuhez goude-se.

Ur wech degouezhet er gêr e wiskas e zilhad sul en-dro dezhañ hag ez eas e kêr. Pec'hiñ pe get, kavout a rafe un tamm plijadur bennak eno, ha petore gwir en doa Huw Huws da lavarout dezhañ ar pezh a dlee ha ne dlee ket ober.

Diskenn a rae an erc'h goustad evel ma kerzhe etrezek kêr, hag e krene Harri a-hed an hent. N' oa ket gantañ a chupenn hir ; he lonket en doa, evel ma lavare Huw Huws, ha, tre ma treuze an avel ar mezer tanav a guzhe e groc'hen, ne zeue ket a-benn da gompren perak e krede unan bennak lavarout ur ger a-enep an odivi a lakae tan en e wazhied. Petra 'c'halle un den ober dre un nozvezh ken yen hep odivi ? Aes a-walc'h e oa da Huw Huws kaozeal : dilhad tomm en doa ; n' en doa ket ezhomm a odivi.

Sed aze penaos e prederie Harri penn-da-benn an hent da gêr, hag, evel ma tiskenne stankoc'h an erc'h ha ma teue muioc'h an avel a-dreuz e eskern, e tifreas war-raok. Ur wech pe ziv, pa soñjas en odivi, e redas un tammig, nemet ec'h anavezias buan n' oa ket e skevent ken kreñv hag en amzer ma varc'hekae ar porc'hell, hag, e doare pe zoare, skuizhañ a rae buan. Petra 'ta 'c'hoarie gantañ ? N' oa nemet un den yaouank hag un dra eston-spontus 'oa n' halle ket redek un tamm hep c'hwezhañ evel ur c'hozh megin !

23

II

Teir eur diwezhatoc'h, en em stleje Harri etrezek ar gêr. A-benn neuze ez oa ur gwiskad erc'h war an hent, Harri, avat, a gane tra me stleje e dreid yen a-dreuz dezhañ. Ez oa an avel yenoc'h eget biskoazh, met Harri a c'hoarzhe a-bouez penn ; ha pa yude er c'hoad, e chome Harri en e sav e kreiz an hent, hag e klaske ober un trouz heñvel outañ. Morse ne voe eürusoc'h. Meur a dro e soñje ez oa ur roue. Goude e soñje e oa ur c'hilhog, hag e rae ar safar displijusañ en ur glask dreveziñ an aneval-se.

Kent degouezhout er gêr koulskoude e teuas da skuizhañ. Un dra bennak a oa direnket en e zivesker. Biskoazh n' en doa gwelet-eñ divhar heñvel outo ; evel re ur babig ez oant ! Ne felle ket dezhañ divesker ken diot-se ken da c'houde. O c'hunujenniñ a reas, met kenderc'hel a rae an divesker da grenañ ; klask a eure o zennañ kuit, nemet e kouezhas ouzh troad ur garreg vras, en ur stekiñ e benn outi spontus.

Sioul e chomas ur pennadig. Abafet e oa bet. Klask a reas sevel, met n' halle ket. Ur vunutenn e voe divadaouet, ha pa c'hwitas sevel evit an trede gwech, e c'hourgomzas : « Er poull donañ, Huw Huws ; ya, er poull donañ. »

Ur vunutenn da c'houde edo mezv adarre. Tamolodiñ a reas ouzh tor ar garreg en ur soñjal edo en e wele, ha kas-digas a rae e zaouarn evel pa ve bet o klask tennañ an dilhad warnañ.

« Chom trankil ahont, Robin, » emezañ ouzh ar garreg. « Na da ket da gas an dilhad-mañ holl ganez. »

Buan e voe kuzhet gant an erc'h, hag evit ar mare e soñje ez oa tomm dezhañ.

« Noz vat dit, Robin, » emezañ, « bez soñj d' am gervel da bemp eur. Pemp, ha kompren a rez-te ? Perak ne respontez ket un dra bennak, spontailh brini diot ? »

Hag e kouskas sioul e-pad eurioù, hag e kendalc'he an erc'h d' e guzhat. N' oa ket heskinet zoken gant e huñvreoù, ha n' helle ket an avel mont betek ennañ.

III

A-benn tri devezh diwezhatoc'h edo gourvezet war ur gwele disheñvel. Erruet 'oa e penn e hent ha gouzout mat a rae kement-se. Tapet en doa gwall anaoued pa gouskas war e wele erc'h, ha, dizale, evel ma lavare outañ e-unan, e vefe dindanañ evit an eil gwech.

24

An abardaez-se ez eas Huw Huws d' e welout.

« Penaos ez en em santez fenozh, Harri, va faotr-me ? » a c'houlenne ar blenier kozh.

« Eston-dreist, Huw Huws, » eme Harri. « Emaon-me war an diribin, a-benn ar fin, c'hwi 'wel. »

« Paouez a laret sotonioù, dizale e vi evel un oan Ebrel. »

« E vin beziet dindan an erc'h, Huw Huws. Emaon o vont, c'hwi 'wel ; hag emeon, dre va feiz. »

« Penaos emeout gant ar moneiz, Harri ? »

« Bez' ez eus ganen a-walc'h d' am derc'hel-me va buhezpad. Setu i war ar stalenn, seizh ha c'hwec'h (1) ; ket ur gwenneg muioc'h na nebeutoc'h. »

« Nann, n' emeout ket o vont da vervel ken buan-se. Plastret o deus ar baotred dit da lab, ma vo prest dit da zont e-barzh. Pe da boent e c'hellan laret dezho e teui di ? »

« Sellit ouzh va dremm-me, Huw Huws. Ha gwelout a rit va daoulagad-me ? »

« Hag e ran, va faotr-me. »

« Mat, ne welint lab ebet ken, morse, c'hwi 'wel. »

« Tav, tav, va faotr-kaezh-me. »

Terriñ a reas krenn war fiziañs ar blenier kozh.

« Ha prest out-te da vont, Harri vihan ? » a c'houlennas souden.

« Da betra, Huw Huws ? »

« Prest da vont ? »

« N' on ket. Pep tra a zo teñval evidon. »

« N' ouzout tamm ebet an hent, moarvat ? »

« Sed aze c'hwi skoet ganeoc'h an tach war e benn. Laret he deus va mamm din pep tra diwar-benn an hent kent dezhi mervel, met aet on pell dioutañ abaoe meur a zeiz. »

« Mat, va faotr-me, aes a-walc'h eo dit dont war da giz. Pa 'c'h eus komzet eus da vamm, em eus soñjet e tlejes bezañ bevet ur vuhez disheñvel-krenn. Met, avañsetoc'h komz eus an tremened, an dra nemetañ a larin-me dit fenozh eo : ped evit ma 'z i da heul da vamm. Ma rez-te kement-se, n' em bo-me ket kalz a aon evidout. Ma, ret din mont bremañ. »

« Chomit, Huw Huws, c'hoant em eus e kanfec'h-c'hwi ur c'hantik din araok mont kuit. »

« Pe gantik, va faotr-me ? »

« Ur c'hantik a gane va mamm gwechall. »

« N' ouzon tamm ebet pehini a gane-hi, Harri vihan. »

« Ar c'hantik-se a ganas Guto Jos e kombod ar mekanik ar sizhun diwezhañ.

»

« Gwad ar Groaz ! »

« Ya, setu eñ. »

« Mat-tre, va faotr-me ; me a gano dit. »

Klozañ a eure an den kozh e zaoulagad, hag e stagas da ganañ. Mont a reas e goursav, hag e kanas ar c'hantik teir gwech penn-da-benn. Disoñjet en doa krenn Harri, ken na glevas un huanadenn.

Neuze e lammas betek ar gwele, evel ma stoue Harri e benn.

« Gwashaet eo dit, va faotr-me ? » a c'houlenne. « Ha kemer a ri ul loaiad eus un dra bennak ? »

Harri, avat, ne respontas ket.

Dik TREVAN,

troet diwar ar C'hembraeg

gant Fañch ELIES.

(1) 7 swllt (- « shilling ») ha 6 ceiniog (« six pence »)

UN DEVEZH HAÑV

gant Kate ROBERTS

Teir e oamp hag e oamp azezet hon teir war ur c'hleuz-mein dirak un ti-feurm, oc'h evañ laezh livrizh. N' on ket sot gant al laezh livrizh, met en un devezh-tomm, goude ur pennad mat a hent, e teuan a-benn d' hen evañ ; n' eo ket dre ma torr ar sec'hed, hogen dre ma 'z eo unan eus an traoù hag a zere ouzh ar bale war ar maez, gant an amzer domm. Hen gwelout a ro da santout un draig bennak eus freskadurezh an ti-laezh. Hag evel-se ouzh hen evañ e tistane deomp un tamm daoust d' e vlaz goular da greskiñ hor sec'hed. Fresk e oa an ti-feurm da welout. Nevez-wennrazet e oa ha ne oa ket deut glav c'hoazh da walc'hiñ ar roudennoù graet gant ar raz o tiverañ a-hed ar voger. Hañvalout a rae bezañ un ti sioul ha peoc'hus evel ma hañval a tiez nevez-wennrazet. Azezet e oa tud an ti, e-tal an nor, juntret o daouarn ganto ha dilavar e oant, evel tud dinerzhet gant gwrez kentañ an hañv. Nevez-douaret e oa ar patatez hag an douar fresk ha teñval a oa dindan ar barr a-ziagent, a oa war-benn, hag e weled amañ hag a-hont ur roudenn bennak sec'h ha splann eus an douar kozh. Kempenn e oa ar regennadoù eeun, hag ivez gweleadoù plaen an ognon. E-pign ouzh ar brankoù e oa spezad nevez hañval ouzh kantadoù a vronnoù bihan.

Ur wech diskuizhet goude evañ laezh, ec'h adkrogjomp gant hon hent ; mestrez an ti gant he dorn war he zal, a selle war hol lerc'h, diwar an treuzoù ha stumm he dremm a lavare sklaer : - gwelloc'h ganin bezañ em flas eget bezañ o vale evel doc'h.

En tu all d' ar gloued e oa ur poullad dour chag gant houidi hag ur wizh ha moc'h bihan oc'h ebatal ennañ ker brav-ha-tra. War he c'hof ar wizh e-kreiz ar fank ha biskoazh ne hañvalas neuer ebet e dour ar mor, eürusoc'h egeti. Bez' e oa gwazi o peuriñ war ribl ar stank hag ec'h astennjont o figosoù war hol lerc'h. D' an ampoent setu ur vouezh eus un tu bennak a-drek an ti o krial : « Bouti ! bouti ! bouti ! » ha setu yer diniver, gwazi, houidi ha moc'h o sevel hag o vont war-du ar c'halvadenn, evel ur bobl-tud en ur gêr bennak o redek d' ar c'habaduilh. Ma chomjomp a-sav, sebezet o welout vertuz ar gerioù war al loened... Derc'hel a rejomp da vont gant an hent-karr dreist an dorgenn. Meur a wazh-dour a rede a-dreuz an hent war grouan gwenn hag e taoulinjomp meur a wech da evañ dour yen gant hon daouarn ; ha neuze e walc'hjomp hon douarn gant grouan d' o souplaat.

27

En em gaout a rejomp en ur c'hlazenn a oa goudoret gant gwez, ha ni da c'hourvez war ar geot. D' ar c'hentañ sell e oa gant an dour endro deomp stumm an diskar-amzer. Darn eus ar gwez a oa gwer-melen o delioù nevez. Rous ha tev e oa ar gwiskadoù raden kozh, met war-bouez sellout pizh e weled a raden nevez glas-louet krog da vountañ gant o fennoù rodellet war-du an douar. Hogen d' un den war lein e gein ne oa ket ar c'houlz da sellout pizh ouzh an traoù. Gant daoulagad diegus e welemp pep tra ha dre-se e seblante an traoù bezañ holl en ur pezh, e-lec'h bezañ traoù disheñvel. Er gwez-bezv e oa delioù munut, louet an tu gin anezho, met dimp-ni e seblantent bezañ evel erc'h war ar gwez. Pell e oa bolz an oabl, kalz re bell dimp da chom hir-amzer da sellout hep koll hon anaoudegezh, hag al liv anezhi a oa al liv glas-se hoc'h eus c'hoantaet meur a wech kaout en ur sae, met en aner.

Bez' e oa evel tri c'helc'hiad menezioù endro deomp, hag o liv du o skañvaat d' al loued-gwan a-rez an dremmwel. En hor gourvez edomp o tommheoliañ. Hor c'horfoù hag a oa bet evel strishaet dindan mantilli-stamm e-kerzh ar goañv a ginnigemp d' an heol evel d' un doue. Ar bannoù tomm-berv a lezemp da ziskenn war hon dremmoù hep klemm. Eus ar pellder e teue betek ennomp trouz dibaouez doureier-red, un trouz gwak ha diamen. Ha c'hoazh n' eo ket dibaouez an hini e oa rak hor c'hleved hor lakae da faziañ : seblantout a rae an trouz paouez war un huanod ha neuze derc'hel evel aziagent. An trouz-se a reas deomp menel kousket... Pa zihunjomp hon teir, edo an hevelep soñj war hor spered : ur banne-te.

Diskenn a rejomp war-du ar vourc'h. Ne oa eno ti-debriñ ebet, hogen hervez hor boaz, e tivizjomp skeiñ war zor ne vern pe di da c'houlenn hag ober a rajed

te deomp. Ne oa ket kalz a dud er ger rak un deiz-gouel e oa. Un nor a weljomp digor ha ni da dreiñ hor c'hammedoù war du eno, evel pa vije bet an ti-se an hini a glaskemp abaoe ar mintin. Ur wreg stumm un itron warni a zeuas da doull an nor. Un darinenn a blac'h ruz he divjod, gant blev ha daoulagad du. Savet e oa he blev ganti en ur guchenn war lein he fenn. Sur-mat e oa bet ur gaerenn anezhi pa oa moanoc'h. Gwisket he doa ur gorfkenn uhel a rae d' he brennid bezañ tost ouzh he groñj. Bez e oa ganti ur porpant kempenn gant ur c'holier uhel met kalz re strizh e oa ar porpant-se diouti ken e rae deomp kavout tommoc'h an amzer eget ne oa e gwirionez. Laouen awalc'h e seblante an traoù bezañ endro dezhi hag en he zi. Ur fas digor hag hegarat he doa hag ec'h asantas reiñ deomp ar pezh a c'houlennemp.

28

- « Bez' ho po en an' Doue 'benn ur munud amañ, amzer da verviñ dour er pod. »

Ha ni en ti hag azezañ. Diouzhtu e teuas hon daoulagad d' en em ober diouzh an arrebeuri goude ar gwez hag an aer. Leun e oa an arrebeuri a listri a-ziabarzh evel a-ziavaez : a-boan ma oa ur meutad-karrez ha na oa ket warnañ ul lestr-sina bennak, hag ar pep souezusañ e oa ne weled tamm poultr ebet hag e luc'he pep tra. Bez' e oa tan eno gant e-leizh a houarn lugernus tro-war-dro dezhañ. Aet e oa an tan evel berniouigoù traoù du, bevennet gant poultr gwenn, e tommder an heol. Stok ennañ en e goazez war ur gador-vrec'h e oa ur paotr yaouank triwec'h pe ugent vloaz. Ur pennadig e voemp hep e welout rak un tamm amzer o doe ezhomm hon daoulagad araok anavezout an traoù a oa dindan ar siminal bras. Ma vanis da gentañ souezhet o welout un den yaouank o kousket e-tal an tan, en ur gegin domm un deiz-gouel. Goude e savas c'hoant gouzout din, c'hoant un den a zo o c'hortoz e vannac'h-te hep kaout netraall d' ober. Peseurt paotr e oa ar paotr-se ? Petore daoulagad a oa en e benn ma teufe d' o digeriñ ? Ha speredet e oa ? Ha ma dicheañse dezhañ dihuniñ ha diskouez penn un den bas a spered ? Pegen kerseus ne vefe ket !

Dont ha mont a rae ar vaouez dre an ti, pres warni, hag e santis ar blijadur a gaver ouzh trouz-listri, pa vez c'hoant da gaout ur bannac'h-te... Stegnañ a eure un doubier wenn war an daol, en ur waskañ war ar plegioù gant he dorn, hag ouzh hen ober e rae un trouz ha na oa ket hetus d' ar skouarn. Hag er memes amzer e teuas ganti ur goulenn ha na blij kammed din klevout :

- « Eus a belec'h e teuit, ma n' on ket re gurius ? »

Bep tro ma klevan ar goulenn-se e lavaran ouzhin va unan e livirin gevier evel respont, ha bep tro ma reer ar seurt goulenn-se ouzhin e vezan tapet berr, ken ma teu ar wirionez diwar va muzelloù araok m' am bije amzer da soñjal livañ ur gaou a-ratozh.

- « Eus a V..., » emezon.

- « Chekon ! Jezuz ! » eme ar vaouez en ur zigeriñ he daoulagad hag en ur ziskouez un aked dreist-ordinal. « Sed aze an anv a zo bet klevet an aliesañ en ti-mañ, a-c'houde ur miz 'zo ! » Krizañ a reas he zal.

29

- « Daoust hag ec'h anavezit an dimezell Jones eus, V... hag a zo matezh en ostaleri an « Tri Siminal ? »

- « Ne ran ket, sur. »

Hep sellout ouzh ar paotr a oa o kousket war ar gador, met en ur hejañ he fenn a-gostez etrezek ennañ, e lavaras :

- « Dimezet eo bet hemañ gant ar vatez-se eus ostaleri « An Tri Siminal ». Un taol kaer en deus graet. Tregas en deus bet gant ar plac'h yaouank hag euredet eo bet dezhi bez' ez eus teir sizhun met abaoe n' eo ket bet war he zro nag hi war e dro-heñ. Ha n' emañ ket e soñj da vont biken war he zro, emezañ. »

- « Hep gouzout din e trois va fenn war du ar paotr. Ne voen ket evit distreiñ va fenn ur wech krog da sellout outañ. Derc'hel a rae bepred da gousket. Teurel a ris evezh ouzh e c'henou hag ouzh e c'hroñj. Trist e oant da welout. Ur genou laosk, distart, moest ha glaour o tiverañ dioutañ. Stumm un den dinoaz a oa warnañ, hogen soñjal a raen ennon va-unan e seblant un hailhon bezañ dizrouk pa vez kousket. Kerse eo na zihun ket, a lavaran ouzhin va-unan, abalamour din da welout e zaoulagad. Marteze en deus dremm un den nerzhus pa vez dihun. An daoulagad a gemm kement an neuz ! »

Derc'hel a rae ar vamm gant he c'haoz : « Triwec'h vloaz ez eo abaoe kalan-goañv hag ul lur sterling ar sizhun ez eo ar c'hopr. Penaos e c'helle soñjal bevañ ur vatez-ostaleri gant ul lur sterling, n' ouzon ket. Hogen ne oa

ket o soñjal dimeziñ ganti. N' hec'h anaveze ket bez ez eus c'hwec'h miz. Met en em lakaat a reas da redek an ostalerioù gant kanfarded koshoc'h egetañ ha sed a zo degouezhet ! » Un huanad a zeuas ganti..« Penaos ne gompren ket ar baotred talvoudegezh ar gêr, n' ouzon ket. Deuet ez eus gwalldrubuilh en ti-mañ gant hemañ, bepred. Tud a feson e oamp, evel ma ouzoc'h, hag e dad eo mestr ar chapel. Abaoe m' eo en em gavet an taol-se n' eus bet ger ebet etrezañ hag e dad. Ret eo din bevañ ganto o daou ha klask plaenaat an traoù. »

Ur sell a dristidigezh a reas war-du he mab hag gant muioc'h a deneridigezh e lavaras :

- « Sed-heñ hiziv el lec'h-mañ o vont eus an eil kador d' eben, hep en em walc'hiñ, hep gwiskañ kolier ebet endro d' e c'houzoug e-lec'h bezañ o kemer e blijadur gant ar baotred yaouank all evel warlene da geñver an deiz-mañ. Sot eo aet ar c'hozh verc'hed-se, ne soñjont e tra ebet nemet penaos sachañ ganto paotred yaouank dizrouk. »

- « Kaer am boa ober, ne oan ket evit tennañ va daoulagad diwar ar paotr. Ezhomm am boa d' e welout o tihuniñ evit gouzout peseurt den e oa. Daoust ha ken dinoaz e oa ha ma lavare e vamm ? Marteze e oa gantañ daoulagad ur forban. Penaos e vije kont ma tigorfe e zaoulagad ha ma klevfe e vamm o komz diwar e benn ouzh estrenien ? » Ne oa nemedon a gement a gompren komzoù ar vamm rak Saozon e oa va mignonned, ha n' eus forzh penaos e oa tri den mut ha bouzar er sal.

30

N' ouzon ket pegeit e vije padet kaoz ar vamm ma vijen chomet d' he selaou... Evidon-me e oa aet an ti disheñvel-mik diouzh ar pezh e oa pa oamp deut e-barzh. Un ti sklaer leun a listri e oa neuze. Un ti ponner e oa bremañ. Pa oan o klask toull an nor e trois va fenn da sellout ouzh ar paotr hag e c'henou bras. Derc'hel a rae bepred da gousket. Spi am boa e tihunje. E-pad un eilvedenn, e soñjis edo o vont da zihuniñ. Naren ! treiñ a eure war an tu all, leuskel un huanad ha kenderc'hel da gousket. Pa 'z ejomp er-maez e kleved atav trouz an gwazioù-dour. Gwenn e oa ar pavez e sklaerijenn an heol, ha dallet e oamp gant tommder ar vein. Treiñ a ris va fenn goude hag e welis ar vamm o sellout war hol lerc'h gant ur skleur iskis hag huñvreüs en he daoulagad.

Kate ROBERTS
(Rhigolau Bywyd)
troet gant Klerg.

Ar C'hembraeg ha studi ar Brezhoneg

gant Roparz HEMON

En hor Skol-Veur Dieub Breizh, a fell dimp krouiñ, hag a vo krouet abred pe ziwezhat, e rankomp merkañ pizh al lec'h a roimp d' ar yezhoù kar d' hon hini.

Yezhoù pennañ ha yezhoù bihanañ

Ur gredenn diazezet-start e-mesk ar geltiegourion, - se a welan bemdez e Dulenn, - eo ez eus daou rummad yezhoù keltiek :

- a) an div yezh pennañ : iwerzhoneg ha kembraeg,
- b) ar yezhoù bihanañ : skoseg, manaveg, kerneveg... ha brezhoneg.

Hor yezhourion-ni a seblant kaout ar gredenn-se ivez. Graet o deus pep tra evit he skignañ e Breizh hag er-maez eus Breizh. Jozeb Loth a dremenas muioc'h a amzer gant studi ar c'hembraeg eget gant studi yezh e gavell. Ernault ha Vallee, evito da vezañ gouestlet o buhez d' ar brezhoneg, a ziskouez kement a azaouez ouzh an iwerzhoneg hag ar c'hembraeg ma 'z eo anat ez eo an div yezh-se, d' o soñj, an div yezh veur e-touez ar yezhoù keltiek.

Menez ar genyezhoniezh eo. Pe, da gomz resisoc'h, menoz keneuropegourion an 19-vet kantved. N' eo ket lavaret, avat, e rank ar menoz-se bezañ degemeret da stur da viken.

Va menoz-me, - marteze menoz un den a zo bet maget e spered e skol ar yezhoù bev kentoc'h eget e skol ar yezhoù marv, - eo e tleomp-ni Bretoned rannañ ar yezhoù keltiek en un doare all, e-keñver al lec'h da reiñ dezho er geltiegouriezh :

- a) ar yezh pennañ : brezhoneg,
- b) div adyezh : kembraeg hag iwerzhoneg,
- c) yezhoù bihanañ : kerneveg, skoseg, manaveg, - ha galianeg.

32

Brezhoneg da gentañ

Souezhus eo e ve ret lavarout d' ar Vretoned emskiantek ez eo ar brezhoneg a dleont studiañ da gentañ holl. D' an darn vuiañ ac'hanomp, ur c'holl-amzer hag un dra risklus war ar marc'had eo pleustriñ war ar yezhoù keltiek all. Den ebet ne dlefe kregiñ gant ar c'hembraeg a-raok bezañ aet don en anaoudegezh ar brezhoneg. Pa soñjomp pegen dizesk diwar-benn hor yezh hag hol lennegezh e van ar re wellañ ac'hanomp, skrivagnerion, kelennerion, yezhadurourion zoken, ez eo mantrus gwelout kement anezho o c'hoari, - rak ur c'hoari n' eo ken, alies, - gant ar c'hembraeg, ar c'herneveg pe an iwerzhoneg. Gwell e ve dezho en em lakaat da yat da selaou ar brezhoneg komzet en-dro dezho, da lenn ar pezh a zo bet skrivet e brezhoneg ha diwar-benn ar brezhoneg, a-benn deskiñ ar pezh n' o deus ket gallet deskiñ er skolioù gall.

Romantelezh

Ul latar-hud a romantelezh a c'holo abaoe kant hanterkant vloaz an darempredoù etre Breizh ha Kembre. Ne lavaran ket ez eo fall. Ur broud eo bet. Seurt santimantalded a zere mat ouzh tro-spered hor gouenn. Dudiusat levr a ve tu da skrivañ a-zivout se ! An Div Vreizh... Abergevenni... daou damm ar C'hleze... Gorsez ar Varzhed...

Kant hanter-kant vloaz ? Kalz koshoc'h eo, evit gwir. Deraouiñ a ra gant ar roue Arzhur, pe da vihanañ, Jafrez Menoe. Kenderc'hel a ra gant Lhuyd, an Tad Gregor. Tremena a ra dre Ar Gonideg, Kervarker, Vallee, hag all. Hag en hon amzer, - an hini diwezhañ e tlefen bezañ d' hen ankounac'haat, ha me bet divac'het a drugarez a-raok pep tra d' am c'heneiled a Gembre, - ez eo kreñvoc'h eget biskoazh. N' eo nemet dec'h e lennen ur pennad war ar gazetenn « Baner », o c'houlenn adarre frankiz ar Vretoned a chom e prizonioù Bro-C'hall.

E-keñver studi ar yezh, touellus-kenañ eo bet a-wechoù al latar-hud :

lakaat Bretoned 'zo da grediñ e oa ar c'hembraeg e pep feur ur yezh-skouer evidomp. Ne gomzan ket amañ hepken eus ar re a ya betek lavarout e teskfent kembraeg kent eget brezhoneg d' o bugale. Komz a ran eus gwir yezhourion e-giz Vallee e-unan. N' eo ar c'hembraeg na glanoc'h na reishoc'h eget yezh all ebet. En e c'heriadur, en e yezhadur, en e zoare-skrivañ e toug, evel kement yezh a zo war an douar, merkoù don darvoudoù an istor : levezonoù yezhoù all, ar saozneg dreist-holl, - trefoedadurioù a-berzh ar werin, - treuzkredennoù ha faltaziadennoù meur a rummad lenneion

33

Kement-se n' eo ket bet merzet. E-pad bloavezhioù hir ez eo bet ar c'hembraeg an uhelskouer evit hor yezhourion : ur yezh keltiek reizh ha glan. Ma ve savet istor menozioù ar Vretoned diwar-benn o yezh, e ve ennañ ur pennad anvet « Klask ar C'hlanded hag ar Reizhded » ; un doare Klask ar Graal. Neuze e ve gallet diskouez ez eo bet kemeret alies ar c'hembraeg evit ar Graal-se. Daoust ha ne glevomp ket c'hoazh, e 1950, pa vez barnet stumm pe stumm eus ur rannyezh : ur stumm mat eo, rak kavet e vez e kembraeg !

Na rogomp ket al latar-hud. Met tremenomp drezañ, ar re a c'hell, evit arvestiñ sklaer.

Talvoudegezh studi ar c'hembraeg

Studi ar c'hembraeg a ra dimp kompren gwelloc'h frammadur ar brezhoneg, emzispieg hor yezhadur hag hor geriadur. Kefridi ar studier breizhat, diwar an deiz kentañ, eo keñveriañ.

Studiañ ar c'hembraeg drezañ e-unan a zo kefridi lenneion Gembre. Studiañ ar c'hembraeg e-keñver ar brezhoneg eo hor c'hefridi-ni. Setu perak em eus graet bremaik gant ar ger « adyezh ».

Ezhomm hon eus, - hag unan eus labourioù hor Skol-Veur Dieub e vo, - eus oberennoù diwar-benn geriadur ha yezhadur ar brezhoneg, harpet war anaoudegezh resis yezhoù all, ar c'hembraeg er c'hentañ penn. Hini ebet eus hor yezhourion n' en deus roet dimp seurt oberennoù evit c'hoazh.

Anaoudegezh resis ne c'hell bezañ gounezet nemet :

1) dre studi aketus oberennoù ar ouizieion a Vro-Gembre, dreist-holl oberennoù ar bloavezhioù diwezhañ. (Arabat ober evelto : hiziv an deiz e weler darn eus gouizieion Gembre o tennañ o zammig anaoudegezh eus ar brezhoneg diouzh oberennoù Troude hag Ar Gonideg !) ;

2) dre studi aketusoc'h c'hoazh ar skridoù.

Da skouer, ar geriadur kentañ a dleomp kaout n' eo ket, d' am soñj, ur geriadur brezhonek-kembraek ha kembraek-brezhonek (talvoudus e ve, n' hen nac'han ket). Ar geriadur kentañ a dleomp kaout eo ur geriadur, ennañ gerioù ar brezhoneg-bremañ renket dre urzh al lizherenneg, ha dirak pep ger brezhonek ar ger pe ar gerioù kembraek, - hengembraek ha krenngembraek dreist-holl, - o tiskouez, gant skouerioù, ar furm hag ar ster o deus er yezh-se.

Aze emañ ar perzh a c'hell hol lenneion kemer e studi ar c'hembraeg. Ne da ket pelloc'h. Ec'hon a-walc'h eo evel-se. Hevelep tra a dalv evit studi ar c'herneveg, an iwerzhoneg, hag all.

34

Deskiñ mat

Arabat kammveizañ ar gerioù : « ne da ket pelloc'h ».

Unan eus ar brasañ sotonioù bet lakaet da redek etre ar yezhourion eo : n' eus ket ezhomm anaout ar yezhoù evit o c'heñveriañ.

Er c'hontrol, evit keñveriañ yezhoù e ranker o anaout mat-tre. Eno emañ ar si gant kenstudi ar yezhoù keltiek betek bremañ. An darn vuiañ eus ar geltiegourion, - an holl gwitibunan marteze, - o deus studiet yezhoù hep kemer ar boan d' o deskiñ. Peurliesañ n' o doa desket mat nemet unan anezho, pe ur maread en istor unan anezho.

Va ali eta d' hor yezhourion-ni, ur wech-c'hoazh : deskit ar c'hembraeg ervat, pe lezit anezhañ krenn a-gostez. Ma hoc'h eus nebeut a amzer, implijit hoc'h amzer gant ar brezhoneg hepken.

Rak unan eus reolennoù kentañ hor Skol-Veur Dieub a vo : grit pep tra evit mad Breizh hag ar brezhoneg, hogen na rit netra a hanter.

Al labour retañ-holl a zo deskiñ en em ren diouzh lezennoù ar vuhez.
Dr. A. CARREL,
Deizlevr.

35

Ar gontadenn e lennegezh Kembre

gant Ronan HUON

Daoust da Gembreiz bezañ desketoc'h war o yezh eget Breizhiz ha daoust d' ar re a gomz kembraeg gallout lenn, n' eus ket kalz a romantourien e Kembre en amzer-vremañ. Romantoù polis eo marteze ar re ez eus ar muiañ anezho hag istorioù avantur a bep seurt. A romantoù gwirion gant un dalvoudegezh lennegel n' eus ket nemeur. « Traed mewn cyffion » (Treid en ereoù) gant Kate Roberts a vefe an hini gwellañ ha ledanañ e dachenn. T. Rowland Huws, marvet nevez 'zo en deus lezet war e lerc'h ivez pevar romant pouezus « O law i law » (A zorn da zorn), « William Jones », « Yr Ogof » (Ar c'hev) ha « Chwalfa » (Stlabez) . N' eus ket e gwirionez a skrivagner o heuliañ roudoù Daniel Owen, an Dickens kembreat.

Evit an hevelep abegoù hag e Breizh - an diouer a lennerien - emañ c'hoazh ar romant en e vugaleaj ha bez ez eus stummoù lennegel yaouankoc'h hag o deus graet kalz muioc'h a berzh, evel ar gontadenn, « y stori verr ».

Adalek 1910 e krogas un nebeut skrivagnerien anavezet da voulañ istorioù e kelc'hkelaouennoù. E-barzh « y Beirniad » (ar buruteller), e kaver kontadennoù gant Dewi Williams, W. J. Gruffydd ha Tegla Davies. Diwezhatoc'h Dewi Williams a embannas un dastumadenn istorioù leun a fent dindan an talbenn « Y Clawdd Terfyn ». Un dastumadenn all anavezet d' ar mare eo hini Tegla Davies « Y Llwybr Arian ».

Met en hevelep kelaouenn hag en hevelep bloavezh e voe gwelet un dra nevez-flamm, istorioù R. Hughes Williams. Ar skouerioù kentañ eus an istor berr lennegel ha modern e kembraeg eo ha deroù ur stumm skrivañ en deus kresket en un doare dispar abaoe. Hughes Williams en doa studiet ar gontadenn e skol penn-skrivagnerien ar broioù-all, hag o levezon a zo anat warnañ.

Evel ma c'heller gwelout er c'hontadennoù bet embannet e-barzh « Al Liamm » e pleustras war ar seurt buhez a anavezete pizh da lavarout eo buhez mengleuzierien Arvon. Abalamour da se ez eo heñvel a-walc'h e holl istorioù an eil ouzh egile met gounit a reont e sklaerder hag e gwirionez, tud e zanevelloù ivez a zo taolennet resis hag aes da anavezout ha da zerc'hel soñj anezho. Bourrañ a rae en divizoù hag o implij a rae stank da sevel istorioù ha da skeudenniñ an den. Reiñ a reas da darn ur stern fetis ha gouzout a reas dibab ar bouedenn a c'hell reiñ buhez d' un danevell. Merzout a reas n'eo ket ur regennad degouezhioù, dic'hortoz daoust pegen plijus e vefent, a ra un istor vat met an degouezhioù-se pegen bihan e vefent hag a sav eus doare bezañ ar personaj.

36

E wander eo ez eus kement a istorioù oc'h echuiñ dre ar marv, da skouer « Twmi » (niv. 7) a echu gant ar gerioù- mañ : « N' en doe ket Huw Jones amzer da respont », e « Bugel an diaoul » an dibenn a zo tost heñvel : « Herri avat ne respontas ket ». Santout a reer n' eo darn eus an istorioù-se netra nemet taolennadur ur personaj ha ne servij ar marv nemet evel dibenn d' ar pennad.

Edo Hughes Williams paotr araok en un arz nevez ha n' eo ket ken turniet e oberenn ha ma c'hellfe bezañ. Ober a reas evit an istor berr ar pezh en doa graet Morris Jones evit ar varzhoniezh telennek, prouiñ talvoudegezh ar berrder, diskouez a reas e oa efedusoc'h lavarout an traoù a hanter ha damvenegiñ eget taolenniñ hir ha pizh pegen kaer bennak e vefe skrivet ha pegen plijus e vefe an danvez. An div frazenn a-us a zo skouerioù e keñver se, lezel a ra d' al lenner divinout ez eo marv an den hep menegiñ zoken ar ger.

Marteze e lavaro darn, e kaver an hevelep stumm en holl istorioù-se hag ez eo poent klask un doare-ober nevez, gwir eo met a c'helennerezh a gaver e skol Hughes Williams a zo bet frouezhus-tre evit an istor berr e Kembre. Digoret en doa an erv (1) .

Ur skrivagnerez eus an hevelep bro, Kate Roberts eo a wellaas ar pezh a oa bet boulc'het gant Hughes Williams ha graet e vez anezhi ha gant gwir abeg rouanez an istor berr. Kregiñ a reas da skrivañ war-dro 1921 (War Walarn e voe moulet « Y Weddw » e 1926). Daoust ma ne oa ket disi he doare en hec'h istorioù kentañ e ouie adalek an deroù etrezek pe tu e skoe. He fatrom a oa sklaer-tre en he fenn, ar pezh a ro unanded d' he levr kentañ « O Gors y Bryniau » (Eus Geun an torgennoù) daoust ma 'z eus kalz a ziforc'h e danvez an istorioù. Levezon Hughes Williams eo a gaver marteze en hec'h istorioù oc'h echuiñ dre ar marv evel « Y Man Geni » (Ar c'hoantadenn) ha « Newyd Bywyd » (Kemm Buhez). Troet eo ivez da glask bezañ re dramatik en « Henaint » (Kozni) da skouer, an holl gontadenn a zo savet evit ar frazenn diwezhañ. Met bez ez eus div istor er gevrenn-gentañ a ziskouez he deus dija he doare dezhi hec'h uann : « Pryfocio » (Difiañ) hag « Y Wraig Weddw » (An Intanvez) (2) .

37

E « Rhigolau Bywyd » (Roudennoù Buhez), an eil strollad kontadennoù e santer ez eo deut da vezañ ampartoc'h ha kizidikoc'h. Ne santer ket ken ar vicher. En « O Gors y Bryniau » e seblant an oberour bezañ atav war evez : « evel-se eo e skriver un istor ; ret eo din derc'hel d' ar reolennoù am eus merket evidon va-unan ». Met e « Rhigolau Bywyd » ez eo deut ar reolennoù da vezañ un eil natur eviti, lezel a ra an teknig d' ober e labour en un doare naturel hag e c'hell en em reiñ muioc'h da zanvez hec'h arz. Diwar-se an danevelloù a zo plaenoc'h, hiroc'h dre vras ha bez ez eus enno un anaoudegezh donoc'h eus natur an den. Gwelout a reer an dra-se sklaer en un istor eus ar re wellañ « Nadolig », graet eo a-bezh gant trivliadoù an dud. En istor-se n' eo ar framm hag an darvoud, da lavarout eo ur plac'h o vont en arbenn d' he c'haredig e kêr, nemet ur fons d' an traoù dedennus a zegouezhe spered Olwen. Kemmet eo bet urzh ordinal an istor en un doare divoas, iskis, e-lec'h bezañ santadoù an den o ren an darvoud, emañ an darvoud o krouiñ ar santadoù hag ar santadoù-se eo an istor.

Displegañ eo arz Kate Roberts, met en he holl labour e chom hec'h emzalc'h e keñver ar vuhez an hevelep hini dalc'hmat : eviti ez eo ar vuhez ur stourm ha ret eo d' an den en em gannañ gant an diaesterioù. A-wechoù emañ an emgann etre daou zen evel e « Pryfocio » elec'h ma skuizh Catrin eus natur divadelezhus he gwaz, hag en « Deiz hañv » elec'h m' emañ an den yaouank nevez dimezet un drubuilh evit e vamm. Setu perak ez eo kerseenn ar garantez ha nann he barzhoniezh a gaver en he skridoù. Lazhañ barzhoniezh ar vuhez n' eo ket pal Kate Roberts. Hogen ar vuhez a zo muioc'h eget ur stourm etre an den hag e genseurt, un emgann eo etre an den hag e donkadur. Krizhder buhez ar vengleuzierien a bouez war vuhez holl dud he danevelloù. Sur eo ez eo an den a zo kaoz ar grizhder-se. Met Kate Roberts ne sell ket evel-se outo, nag evel ma rafe ur socialist: Enep un nerzh kontrol en deus an den da stourm, hag he labour-hi evel arzour eo livañ ha studiañ respont pep den d'an tonkadur-se. Ouzhpenn-se unan eus he c'hredennoù eo e kendalc'h an emgann a rumm da rumm.

38

Ha bez ez eo koanag nemetañ an den dont a-benn eus e donkadur ? N' eo ket. Er c'hontrol eus Hughes Williams ne gas ket K. Roberts tud hec'h istor d' ar marv evit tec'hout diouzh ar glac'har pe ar poan. N' eo ket kennebeut bihander an den e tispieg met e veurded o c'hellout gouzañv ha muioc'h eget gouzañv, stourm, en em gannañ, ober e hent ha magañ e vugale. Studiañ a ra eta, penaos e teu an den a benn eus e donkadur. Ne liv ket an dristidigezh eviti hec'h unan evel ma rafe ur « pesimist ». An dristidigezh a zeu en he lec'h ha d'he zro evel an evurusted hag ar fent. Evit ar Breizhad yezh Kate Roberts a zo diaesoc'h eget hini Hughes Williams, a-wechoù ez eo rannyezhel dreist-holl en he levr diwezhañ « Stryd y Glyp ». Muioc'h furchet ha donoc'h eo ivez he menozioù, ur skouer eo evit an holl skrivagnerien danevelloù.

N' em eus komzet amañ nemet eus daou gonter pennañ Kembre. Re all a zo brudet evel D. J. Williams, Tegla Davies, W. J. Griffith ha Geraint Dyfnallt Owen. Lennegezh Kembre he deus un amzer dremenet hag un amzer da zont ken bev all, ha ma n' em eus gallet komz nemet eus ar stumm lennegezh amañ, oberenn diwezhañ Saunders Lewis « Blodeuwedd » ma roomp ur pennad anezhi en niverenn, a zo a-walc'h evit reiñ ur menoz eus ar pezh a c'heller gortoz c'hoazh eus al lennegezh kembraek en amzer da zont.

Diwar ur studiadenn gant
Thomas Parry
(Llenyddiaeth Gymraeg),

(1) Kalz eus istorioù H. W. a zo bet troet gant Abeoren ha mou-let e Gwalarn hag en « Al Liamm ». Unan « Twmi » a zo bet troet gant Ronan Huon. En e amzer e oa anavezet H. W. dindan an anvpluenn Dik Trevan.

(2) « Y Wraig Weddw » (An Intanvez) a zo tennet eus ar gevrenn gentañ, troet eo bet gant R. Hemon ; « Nadolig » troet gant R. Huon en niv. 9 Al Liamm a zo tennet eus an en gevrenn evel « Dydi o Haf » moulet amañ.

KEMBRE A-VREMAÑ

gant MADOG

Unan eus an traoù gwellañ anavezet gant an tramour a oar un dra bennak diwar-benn Kembre eo an Eisteddfod, ha marteze eo an Eisteddfod ar bazenn gentañ hag ar bazenn wellañ da gregiñ da deurel ur sell war Gembre a-vremañ. E-pad sizhun an Eisteddfod vroadel e vez Kembreiz mui unanet, dieub hag emyoulek eget e n' eus forzh pe amzer all. Bez' e weler en Eisteddfod ur bobl o vevañ ur vuhez vroadel leun hag ar yezh a vez graet eno ganti evit an holl draoù eus ar vuhez kevredigezhel modern ha neket hepken evit traoù ar « chapel » pe da sevel barzhoniezh. Disheñvel eo an traoù avat en tu all da zraf an Eisteddfod hag ur fazi bras e vefe krediñ ez eo ar ouel vroadel meleour gwirion buhez kevredigezhel pemdeziek Kembre. Emañ ar foz etre ar yezh komzet hag ar yezh skrivet o ledanaat dalc'hmat hag e c'hallfed krediñ e teuy un deiz ma vo marv ar c'hembraeg tra ma vo desket c'hoazh er skolioù hag er skol-veur evel yezh varv, yezh al lenneien hag ar varzhed. Evit gwir e c'heller en em c'houlenn, pa veajer dre Gembre a-bezh, hag ez eus ur seurt tra hag ur yezh kembraek. Ne weler tamm anezhi war ar stalioù na war savadurioù ar mererezh-stad. Er beredoù hepken emañ ar c'hembraeg el lec'h kentañ. En abeg da se e vez aesoc'h d' un darn vras eus ar Gembraegerien ober gant ar saozneg eget gant ar c'hembraeg evit lenn ha komz eus traoù ar vuhez vodern, ha lanv ar gerioù ha troioù-lavar saozneg a ginnig beuziñ ar yezh vroadel. N' eus nemet un dihun speredel a c'hallfe herzel ouzh an emdroadur-se hag e c'heller marteze gwelout arouez ur seurt dihun en emsav ar skolioù kembraek a zo o fal deskiñ ar vugale en o yezh c'hinidik.

Deut eo Kembre eus ar reizhadur meuriadel d' ar vuhez vodern hep tremen dre arnod ur stadrenerezh broadel. Boazioù kozh an dud war ar maez, ar pezh a vez anvet a-wechoù al labour-douar « tiegezhel » pe « kouerel » a zo o vont da get e Kembre evel er bed a-bezh. Hogen daou dra pouezusoc'h ha padusoc'h marteze eget doareoù kemm-digemm ar vuhez kevredigezhel a zo gant pobl Gembre : he sevenadur hag he spered kevredigezhel.

40

Estlammiñ a reer alies dirak sevenadur Kembre, met marteze n' estlammer ket a-walc'h. « Bro ar varzhed hag ar ganerien, » a lavar ar c'han broadel, hag ar frazenn a ziskouez ervat plegoù sevenadurel Kembreiz. Tra ma tisplegas an aliesañ ar Vrezhoned o zrivliadoù donañ e-keñver ar gened dre liv, fiñv ha kizellerezh, ez implijas kentoc'h Kembre binvioù ar ger bev hag ar sonerezh d'hen ober. N'eus ket er bed holl kalz a bobloù ganto ur varzhoniezh ken glan ha gwevn ha war un dro ken poblet. En ur rann vras eus broioù Europa hiziv e vez ar varzhoniezh tra un dornad tud re-zesket n' int ket peurliesañ intentet gant ar bobl. N' emañ ket an traoù evel-se e Kembre ma c'hall ar c'houer hag ar mengleuzier kerkoulz hag an den lennek mestroniañ luzioù ar g-Cynghanedd - ar stumm-se a varzhoniezh a zo deut eus penn pellañ an amzer dremenet hep koll e wevnder da grouiñ oberoù barzhonius bev. Rak ur varzhoniezh vroadel eo barzhoniezh Kembre ha dister eo bet er vro-mañ levezon Hellas ha Rom.

Bez' ez eus e Kembre ur gerentiezh tost etre ar ger komzet hag ar sonerezh evel ma tiskouez ar genganez hag an doare-komz anvet « hwyl » - hanter lavar ha hanter gan - a zo gant ar brezegerien. Dre ar sonerezh e tiskouez ar C'hembread tridoù e galon ha ret-holl eo d' an tramour a fell dezhañ kompren ene Kembre mont d' ar « cymanfa ganu » pe selaouiñ ouzh ur vandenn o kregiñ da ganañ er bus pe war ar park-c'hoariñ. Lavaret e vez alies n' he deus ganet Kembre kenaozour

meur ebet. Er renk kentañ emañ avat e-keñver ar c'han relijiel hag an doare kan dibar anvet « cerdd dant » pe « canu penillion » ma vez ar c'haner o kenganañ en e zoare dezhañ war un ton roet gant ar piano pe an delenn.

Ken pouezus all ha sonerezh ha barzhoniezh evit ar C'hembread eo e garantez don ouzh ar frankiz. Anat eo bet ar garantez-se hed-da-hed istor Kembre war an dachenn relijiel kerkoulz hag an dachenn bolitikel. Abaoe kantvedoù kentañ hec'h istor, pa oa an Iliz Keltiek o herzel ouzh beli Iliz Rom, adalek an Disivoud e vennas Kembre azeuliñ Doue en he doare hec'h-unan. Hiziv emañ an emgann evit ar frankiz en e daerañ war an dachenn bolitikel, met daoust d' ar chapelioù da vezañ muioc'h eget hanter c'houllo e vez klevet c'hoazh stumm-lavar ar prezeger e komzoù ar vlenierien bolitikel hag abeg levezon ar Strollad Broadel hag ar Strolladoù Socialist ha Komunist eo ar galv d' ar reizhded a vez graet ganto - galv d' ar reizhded e-keñver ar vroad gant an hini kentañ ha d'ar reizhded e-keñver an hinienn er gevredigezh gant an eil re.

41

Karout a ra Kembreiz o bro hogen n' eus tamm lorc'hentez na rogentez en o c'harantez war ar poent-mañ. Prest int, marteze muioc'h eget n' eus forzh pe bobl all da zont da vezañ keodedourien ar Bed, daoust dezho da vezañ lent meurbet e kement a sell ouzh gwirioù o fobl. Ne gav ket dezho c'hoazh e c'hallfe Kembre en em renañ hec'h-unan. Istor Kembre a ziskouez abegoù an izelder kalon-se. Pa gantreer dre Gembre ha pa weler e pep lec'h ar c'hestell savet gant an alouberien wechall da gabestrañ tud ar vro e c'heller meizañ na deo emzalc'h Kembreiz hiziv nemet dilerc'h eñvorennoù garv meurbet. Ha muioc'h c'hoazh eget ar c'hestell o deus ar c'henreizhadur arboellerezhel hag ar skolioù estren graet o reuz da izelaat kalon ur bobl valc'h.

Ur frealz eo, a lavar alies tramour o tont eus an douar-bras, kejañ gant ur bobl a zegemer da wir ar Gristeniezh hag ar Werinelezh ; ur bobl peoc'hus ha hael-speredet a vourr ouzh kened ar bed ha gwelladur stad he c'henvreudeur kentoc'h eget ouzh iriennoù politikel ar galloudoù bras. Koulskoude ez eus dirak Kembre hiziv kudennoù hollbouezus evit hec'h amzer da zont. E gerioù all daoust hag e c'hell Kembre klotañ ouzh displegadur ar bed modern hep koll he sevenadur hec'h ene. Aet eo e-kerzh hec'h istor a-dreuz ur barrad ken grevus hag an hini emaomp o tremen drezañ hiziv. Deut eo a-benn neuze da dennañ he mad brasañ eus reverzhi kevredigezhel an Disivoud ha zoken da nevezif ha krenvaat he sevenadur. Graet he deus kement-se dre strivoù he fobl hec'h-unan he doa kollet he levierien vroadel. Gwlad an diunoù speredel eo Kembre ha spi a zo e teuio a-benn d' ober an hevelep tra ur wech all. Spi a zo e teuy ar vro he deus, hervez gerioù Renan, roet hec'h awen da lennegezh Europa a-bezh e-pad ar Grennamzer, a-benn da genlabourat gant ar re wellañ eus pobloù ar bed. Bez' ez eus arouezioù splann o tiskouez en deus endev deraouet dihun broadel Kembre.

Kar tostañ Breizh eo Kembre ha kar tostañ Kembre eo Breizh. Daou skourr eus an hevelep gwezenn int. Ganet voe an div vro d'an hevelep mare ; koll a rejont o frankiz en hevelep koulz. Miret o deus, daoust d' ar c'hantvedoù aet e-biou, ha da levezon a-ziwar c'horre ar stadoù estren a vezont renet ganto war o doareoù-bevañ, un hengoun don o tont eus an amzer ma oant ur bobl o vevañ a-gevret en Enez Vreizh, pa voe stummet evit ar c'hantvedoù da zont o gizioù broadel hag o emzalc'h speredel. Bremañ emañ o tont muioc'h-mui dezho an emskiant vroadel hag evel en tiegezhioù karantezus e vez pep bro o hetif d' he c'har an trec'h en he stourm evit an dieubidigezh vroadel en ur bed reishoc'h ha peoc'hus.

AL LABOUR-DOUAR E KEMBRE

(1850 - 1950)

gant MADOG

Levezonet eo bet a-viskoazh al labour-douar e Kembre gant plegoù al labour-douar breizhveurat ha stad ar marc'had en Enez-Vreizh. Koulskoude ez eus gant labour-douar Kembre perzhioù divoutin tre hag a c'hall bezañ displeget gant abegoù douaroniel hag istorel.

Darn eus hanter kornogel Enez-Vreizh eo Kembre, da lavarout eo darn eus ar rann eus an enezenn ma vez muioc'h a c'hilav o kouezhañ eget en hanter reterel, hag en abeg da se e tere gwelloc'h Kembre ouzh ar magañ-loened eget ouzh gounidegezh an ed. Evit gwir, abaoe amzer Hywel Dda (Xed Kantved) eo bet ar magañ-loened doare boazh al labour-douar kembreat. Ouzhpenn se an hanter pe war dro eus gorread Kembre a zo 300 metr ha muioc'h a-us da rez ar mor, ha setu perak e vez peurliesañ graet un diforc'h etre labour-douar an uheldirioù hag an izeldirioù.

Souezhet e vezer, pa deuer eus Bro-Saoz da Gembre gant ment bihan ar mereurioù hag ar parkoù. E 1875-94 e oa ment an atantoù war-dro 47 devez-arat well-wazh. E 1939 kant-gementad an atantoù enno nebeutoc'h eget 50 devez-arat a oa 67.7 % eus an holl. Hiziv c'hoazh eo al labour-douar kembreat ar pezh a anver al labour-douar « tiegezhel » pe « kouerel » - un doare a labour-douar ma vez reflet an atantoù gant tud an tiegezh hep kalz a skoazell digant labourerien all. Levezonet eo bet ivez al labour-douar gant lec'h-tresadur douar Kembre gant e venezioù ha traoniennoù niverus.

E 1850, d' ar mare ma krogomp gant an studiadenñ-mañ e oa politikerezh arboellerezhel Breizh-Veur o paouez kemmñ. Degemeret e oa bet gant Breizh-Veur menozioù Gobden diwar-benn an eskemmerezh diharz. Torret e oa bet e 1846, daoust da enebiezh ar berc'henned vras pe « landlords » ar « Corn Laws » savet da wareziñ gounidegezh an ed. Da heul a reizhadur nevez e kouezhas prizioù an ed. Kouerien Kembre avat a voe plijet gant ar c'hemm hag e tilezjont an ed evit ar magañ-loened, laezh, amanenn ha vioù. Er mare-se e veze savet hentoù-houarn pennañ Kembre, ar pezh a skoazellas ar gouerien da gaout ur marc'had evit frouez ar c'hounidegezh. Peurechuet e oa an emdroad e 1860. Berzh-mat a reas al labour-douar e Kembre e-pad ar mare-se. Da heul ar « bloavezhioù naoniek » war dro 1840, ha taolioù-dispac'h « Rebecca » e oa deut ur marevezh stabiloc'h ha bleuniusoc'h evel ma tiskouez kresk al leve etre 1860 ha 1875 (21,1 % e Kembre ha 11,4 % e Bro-Saoz).

Koulskoude, war dro 1880, e voe tizhet Kembre ivez gant an enkadenn arboellerezhel a oa bet abretoc'h oc'h ober he reuz e Bro-Saoz. D' ar mare se ne oa ket ken Breizh-Veur ar galloud ijinerezhel nemetañ. Gounidoù-douar tramor, chatal, keuz, vioù a veze aesoc'h dezho tizhout Enez-Vreizh. Lavaret eo bet e voe labour-douar Kembre o koll arc'hant a-hed an darn vuiañ eus ar bloavezhioù-se. Dilezet e veze an douar gant ar gouerien vihan hag al labourerien a yae d' ar c'hêrioù ijinerezhel ha d' ar broioù tramor da glask labour (kouezhañ a reas o niver eus 45.000 e 1881 da 34.000 e 1901) . Digreskiñ a reas ar gorread dindan eost tra ma kreske, evel e Bro-Saoz, gorread ar peurvanoù ha niver ar chatal hag an deñved.

Ken fall e oa an traoù ma voe savet e 1893 gant ar gouarnamant ur c'huzul-enklask diwar-benn stad al labour-douar e Kembre. Prest e voe e zanevell-skrid - ur pikol labour - e 1896. Erbediñ a rae ar c'huzul ma tilezfe ar gouerien al labour-douar « kemmesk » hag e poueze dreist-holl war reizhadur ha dalc'herezh an douar a oa, hervezañ, eus ar re washañ. Arvarus tre e oa stad ar vererien ; gellout a rae ar berc'henned o lakaat er-maez hep digoll evit ar gwellaudioù graet ganto. Ouzhpenn se ne felle ket peurliesañ d' al « land-lords » izelaat priz ar c'houmanantoù pa 'z ae stad an arboellerezh war wasaat. Gwashoc'h c'hoazh e veze an traoù en abeg d' an « naon-douar » a oa war ar vererien. Gwelet e veze 40, 50 pe 60 anezho o kenstrivañ evit kaout mereurioù paour. Erbediñ a reas ar c'huzul-enklask sevel lezhioù-barn a-ratozh diwar batrom Land-Courts Iwerzhon. Hogen ne voe ket kaset da benn erbedoù ar c'huzul-enklask hag e chomas an traoù evel ma oant betek 1914. Efedoù pennañ an enkadenn a voe :

- a) Bihanaat c'hoazh gorread an ed ha kreskiñ hini ar peurvanou ;
- b) Rediañ muioc'h-mui al labourerien hag ar vererien vihan da zivroañ pe da vont d' ar rannvroioù ijinerezhel da glask labour. Digreskiñ a reas poblañs ar maezioù ;
- k) Skoazellañ ar berc'henned da lemel darn eus ar mereurioù bihan dre stagañ o zouar ouzh mereurioù all, a-enep c'hoant ar vererien. Dismantroù an tier-ferm bihan a-strew dre Gembre a-bezh a zegas da goun hiziv c'hoazh an degouezhioù-se.

44

Fall tre e voe efed brezel 1914 war labour-douar Kembre. Skarzhet e voe ar mereurioù eus al labourerien hag ar boued gant ar gouarnamant. E 1916 e voe rediet Breizh-Veur, en abeg d' ar brezel da evezhiañ a-berzh stad war al labour-douar ha da gregiñ da c'hounit ed adarre. Dilezet e voe ar politikerezh-se e 1919. Da heul ar brezel e kreskas, e Kembre evel e Bro-Saoz, niver ar vererien-berc'henned. Prenañ a reas kalz a vererien o mereurioù gant arc'hant amprestet. Kreskiñ a reas niver ar vererien-berc'henned eus 11 % e 1871 da 25-30 % e 1939. Lezenn al Labour-Douar 1920 a roas surentez d'ar vererien dre rediañ ar berc'henned da baeañ un digoll evit an argasadennoù hag ar gwellaurioù graet war ar mereurioù.

N' en deus ket kemmet kalz al labour-douar e Kembre abaoe ar bloavezhioù araoz ar brezel diwezhañ, daoust ma voe rediet ar c'honideien e-pad ar brezel hag ar bloavezhioù goude da greskiñ gorread an ed da skoazellañ ezhommoù marchad diabarzh Breizh-Veur. N'eus ket da grediñ avat e padfe ar c'hemm-se ma vefe posubl da Vreizh-Veur prenañ kement he deus ezhomm er broioù tramor.

Reiñ a ra niveradur 1931 ar c'hantgementadoù a-zivout implij douar Kembre evel hen :

- 55 % dindan eost pe geot dibab (23 % aradet pep bloazh)
- 33 % peurvanou padus (peuriñ treut)
- 12 % fraosteier.

Pa geñverier labour-douar Kembre e 1871 hag e 1939 e kaver an niveroù da heul a-zivout an trevadoù hag ar chatal :

	1871	1939			
Ed	147.000	13.000			
Saout	635.000	859.000	(+ 35	%c)	
Denved	2.885.000	4.648.000	(+ 60	%)	

Araok ar brezel diwezhañ e veze kavet c'hoazh labour-douar kemmesk e rann kreisteiz-kornogel Kembre hag e veze gounidet avaloù-douar abret e rann kreisteizel kontelezh Penfro. En izeldirioù, el lec'h ma oa gwechall an darn vuiañ eus an douar dindan ed o doa ar magañ-loened ha dreist-holl al laezh kemeret lec'h an ed. « Kuzul-Marc'hataat al Laezh » (Milk Marketing Board) , savet e 1933, a roas ur skoazell dispar d' ar vererien er feur-se. Ar rann vuiañ anezho a grogas hiviziken da henchañ o stalioù labour-douar war du al laezh. Kirri al laezhdioù lec'hel a grogas da zastum al laezh e toull dor ar mereurioù hag unan eus arvestoù boazhietañ war ar maez e Kembre hiziv eo podoù laezh al laezhdioù o sevel war ribl an hentoù da c'hortoz ar c'hirri a zegas anezho bemdez d'al laezhdioù. Div drederenn eus laezh Kembre, a vez gwerzet e Londrez hag e Kreizhdouaroù Bro-Saoz.

45

E mereurioù an uheldirioù e vez c'hoazh an deñved an dra bouezusañ. Hogen etre an daou vrezel e voe mereurioù an uheldirioù o koll dalc'hmat o foblañs ha kalz anezho a deuas da vezañ dismantret. E-tro 1930 e voe an dinerzhadenn arboellerezhel en he gwashañ. Koulskoude e voe graet ul labour dispar da skoazellañ an uheldirioù gant Ensavadur Diorren Plant (Plant Breeding Station) Aberystwyth, dindan renadur Professor Stapledon, a grogas da wellaat an douaroù etre 200 ha 700 metr uhelder dre hadañ a-nevez ar peurvanou gant geot oc'h azviñ gorrekoc'h hag o reiñ muioc'h a voued d' ar chatal - ar pezh a skoazelle an uheldirioù da vagañ muioc'h a chatal. Ouzhpenn se e krogas ar Kuzul Kodañ (Forestry Commission) da blantañ muioc'h-mui a vez war an douaroù paourañ. Divizet eo bet gant ar C'huzul Kodañ plantañ 700.000 devez-arat gant gwez hag en deus galloudoù bras da zeogiñ an atantoù pa gav dezhañ ez int mat evit plantañ gwez. Enebiezh kreñv a vez e Kembre hiziv a-enep oberoù ar C'huzul Kodañ a vez tamallet dezhañ teogiñ douaroù mat evit al labour-douar.

Degaset e voe kemmadennoù a bouez gant an eil brezel bras el labour-douar e Kembre evel e Breizh-Veur a-bezh. Bremañ e vez raktreset muioc'h-mui al labour-douar hag e vez roet skoazell arc'hant d' ar vererien, stabilet e vez ar prizioù hag e vez diwallet ar marc'had evit frouezh al labour-douar. Pouezus tre e voe er feur-se lezenn 1947 war al Labour-Douar. Ul lezenn all e 1946 a voe talvoudus bras d' an uheldirioù dre ma roe skoazelloù arc'hant betek an hanter eus ar c'houst da wellaat mereurioù an uheldirioù. Diouzh un tu all e voe kresket betek 90 shilling ar sizhun a 48 eur goprouù ar vevelien.

Krediñ a reer e veze 3 ha marteze 4 eus pep 5 Kembre o vevañ war an douar e penn-kentañ an Amzer Nevez. E 1850 e oa Kembre c'hoazh ur vro c'hounidegezhel. Hiziv eo al labour-douar eil ijinerezh Kembre. E 1931 e veze 91.000 den o labourat war an douar (ouzhpenn 10 % eus an holl vicherourien - 21 % e oa ar c'hantgementad hep kontelezhioù Morgannwg ha Mynwy). Bez' e oa nebeutoc'h eget 5 % eus ar vicherourien o labourat war ar maez e Bro-Saoz.

46

Berzh mat en deus graet al labour-douar e Kembre abaoe ar brezel. Ne vez ket mui gwelet al labourerien o vont kuit eus an douar evel ma raent araok. Degemeret eo bet a galon vat ar mekanikoù gant ar vererien. E 1939 ne oa nemet 1.619 traktor e Kembre a-bezh. Hiziv ez eus ouzhpenn 3.500 anezho e kontelezh Ceredigion hepken. Kavet e vez traktorou zoken war vereurioù bihan. Daoust da se e vez rouez niver ar vevelien. An teir kontelezh kreisteiz-kornogel (Penfro, Caerfyrddin ha Ceredigion) a zo e penn Breizh-Veur a bezh er stourm a-enep kleñved torzellek ar saout. Ar c'hreizennoù savet evit speriañ arzhek ar saout a zo talvoudus bras d' ar vererien vihan ha skoazellañ a reont da wellaat ar gouennoù saout. Boazh e vez bremañ ar vererien da arat ha hadañ o fradoù pep 3 pe 4 bloaz.

Koulskoude ez eo da c'houzout hag e teufe a-benn mererien Kembre da herzel hiziv ouzh un enkadenn nevez ken mat hag o deus graet en amzer dremenet, dre ma 'z int nebeutoc'h-nebeutañ gouest da vevañ diwar frouezh o mereurioù. Kalz anezho o deus prenet o atantoù gant arc'hant prestet gant an tier-bank hag i a zo alies ar berc'henned wirion. Daoust d' e stad vat ez eus dirak Kembre hiziv kudennoù pouezus tre evit e amzer da zont. Kudenn an annezadur a zo deut da vezañ grevus bras ha kalz eus an tier war ar maez n' int ket yac'hus a-walc'h da vevañ enno. An diouer a dredan (7 % eus ar mereurioù o deus tredan e Kembre ha 25 % e Bro-Saoz) a ra diaes da welladur doareoù-ober al labour-douar. Emeur o paouez sevel raktresoù da ampletiñ pinvidigezhioù-dour ar vro ha kinniget eo bet sevel ur bodad-aozañ kembreat war batrom an Tennessee Valley Authority da lakaat da c'hounit douar Kembre. Hogen da grediñ ez eus e vo diaes a-walc'h kas da benn ar raktresoù-se en abeg da enebiezh start Kembreiz o deus aon vefe divalavet o bro ha freuzet framm o buhez kevredigezhel hag o henvoazhioù gant ar c'hemmoù-se. Pouezus tre ivez eo kudenn implij an douar. Anat eo n' eo ket arboellus un darn vras eus ar mereurioù bihan. Degaset da well e c'hallfent bezañ marteze dre glask kregiñ gant traoù all evel magerezh-evned, liorzherezh ha diorroadur ar gwezh frouezh. Gwaz a se ne vez ket alies war-raok a-walc'h an darn vuiañ eus ar vererien vihan ha daoust ma n' int ket peurliesañ a-enep ar gwelladurioù micherel n' int ket desket a-walc'h pe n' eus ket a-awalc'h a zanvez ganto da ledanaat tachenn o obererezh. En abeg da se e vo ret kreskiñ lod ar gelennadurezh micherel hag ar c'henobererezh.

47

Evit gwir n' heller ket mirout a grediñ e vo ret da labour-douar Kembre bezañ bleniet en un doare ampart d' e lakaat da vezañ efedus ha diogel ha d' e aozañ diouzh ezhommoù ar c'hounidegezh modern. Hag ar gudenn pennañ a vo sur-awalc'h penaos unvaniñ gwelladurioù micherel hag an doareoù-ober nevez gant buhez kevredigezhel ha henvoazhioù pobl Kembre ha lakaat da glotañ outo ar raktresoù a vo ret muioc'h-mui sevel.

An den-meur eo an neb a vev e bed-diabarzh an traoù, er Gwirion, en Doueel, er Peurbad, er pezh a vez atav, kuzhet ha diwel d'an darn vuiañ eus an dud, dindan an Dibad hag ar Boutin... E vuhez a zo un tamm eus kalon beurbadus an natur hec'h-unan.

CARLYLE On Heroes.

ISTOR

gant CEINWEN THOMAS

An anv Cymry, pe Kembreiz, a zo bet implijet evit ar wech kentañ gant Aneirin ha Taliesin, barzhed eus ar c'hwec'hvet kantved : talvezout a ra kement ha Kenvroiz ha ma 'z eo bet miret ganeomp-ni hepken betek-hen, e oa degemeret er mare-se gant holl Gelted enez Vreizh evit diskouez pegen start e oant unanet er stourm a-enep an Angled hag ar Saksoned. E derou ar Grennamzer ez eo rannet Kembre en-dro etre un niver kontelezhioù bihan, a voe pal pep rener ampart o strollañ dindan an hevelep galloud : Rodri Meur a zeu a-benn eus al labour-se en navet kantved ha gant mab-bihan hennezh, Hywel Dda, ez eo savet an dastumad lezennoù hag a ra c'hoazh, hiziv an deiz, estlamm an holl. E-tro kreiz an unnekvet kantved ez eo taget Kembre gant an Normaned : kemend-all a greñvlec'hioù a rankas ar re-mañ sevel da suraat o beli ma 'z eo bet leshanvet Kembre « bro ar c'hestell ».

En hanternoz, avat, e Gwynedd, e chomas dieub Kembreiz. An hini brudetañ eus ar renerien-se a c'hellas derc'hel penn ouzh an Normaned a zo Llewellyn Veur, hag a veve en trizekvet kantved. E vab-bihan, Llewellyn ap Gruffydd, a astennas e levezon war Gembre a-bezh hag a voe anavezet e 1255 evel « tywysog Cymru » gant an holl renerien, koulz kembreat ha norman. E 1272, avat, e pigne Edouarz I war dron Bro-Saoz hag e 1277 e tarzhe ar brezel etre hennezh hag an tywysog: trec'het e voe Llewellyn ha koll a reas e holl zouaroù, nemet ul lodennig bihan-bihan anezho. E 1282 e savas Llewellyn en-dro e penn ar vrogarourien hogen ne badas ket pell an emgann : d' an 11 a viz Kerzu e oa lazhet. Neuze ez anavezias Kembre ar gwaskerezh estren en e grisañ : lakaet e voe holl renerezh ar vro etre daouarn ar Saozon, kreizennet ar c'henwerzh er c'hêrioù e-lec'h ma oa soudarded saoz o chom, lakaet lezennoù-kastiz war Gembreiz. Meur a wech e voe dispac'h gant ar werin, hogen en aner.

D'ar mare-se e krogas ar varzhed da gemer perzh e buhez politikel ar vro. Ganto e voe brudet un diougan kozh a lavare e vefe dieubet ar vro gant ur brezelour anvet Owain hag a-se pa savas Owain Glyn Dwr a-enep d' ar mac'homer e 1400 e teredas Kembreiz e-leizh en e gichen, kement ken e c'helle Owain, e 1404, gervel Breujoù Broadel d' en em vodañ e Machynlleth ha kas kannaded da roue Bro-C'hall. Trec'het e voe en diwezh gant an armeoù saoz : hogen en un taol e voe kollet pep roudenn anezhañ ; den ne ouezas morse petra e teuas da vezañ hag e-pell e voe dalc'het da grediñ « e teufe Owain en-dro ».

49

Harri Tudur, eus enez Von, a voe brudet neuze gant ar varzhed evel dieuber ar vro. Bez' e oa bet pell Harri o stourm a-enep ar Saozon ha pa zilestras en Aberdaugleddau, e miz Eost 1485, ez en em strollas an holl vrogarourien dindan banniel an Aerouant Ruz. Gant Kembreiz e voe gounezet emgann Bosworth, ma voe lazhet roue Bro-Saoz, hogen buan e tisoñjas Harri e bromesa da reiñ ar frankiz da Gembre. N' en doa bet morse ken c'hoant nemet bezañ roue, ha ne oa bet Kembre nemet ur benveg evitañ.

Gant ar mab, Herri VIII, e voe sevenet mennadoù Harri Tudur : e 1536 e oa embannet Lezenn an Unanidigezh ha da heul, betek 1542, un niver lezennoù all a rae eus ar saozneg ar yezh a-berzh-stad, a zifenne ouzh Kembreiz unyezhek da gaout kargoù en o bro, a denne digant Kembre lod eus he douar, a save er vro skolioù d' he saoznekaat. Noblañsoù e-leizh a voe roet dezho plasoù uhel dindan an estren hag er mare-se e voe ganet ar seurt Kembread iskis a vez leshanvet Dic-Sion-Dafydd, ar C'hembread a garfe tremen da Saoz.

Adal neuze n' he deus mui Kembre, evel pa vefe, istor broadel ebet. Kement darvoud bras a c'hoarvez enni a zo, pe a orin saoznek, pe levezonet gant ar Saozon : an Adreizhadur Protestant, Puritaniezh ar seitekvet kantved, Brezel-diabarzh Bro-Saoz, ar Vetodistiezh, ar Reveulzi Ijinerezhel, emsavoù politikel an naontekvet kantved, kement-se a labour da lazhañ Kembre. Ken izel e oamp kouezhet, zoken, ma voe embannet e 1746 ul lezenn o lakaat berz war anv Kembre.

Hogen ne vez ket aes morse lazhañ ur vroad. En amzer an d-Tudured zoken e oa chomet un nebeut uhelidi feal da Gembre : unan anezho, Gwilherm Salisbury,

skoazellet gant an eskob Richarz Davies, a lakaas an Testamant Nevez e kembraeg e 1567 ; e 1588 e oa troet ar Vibl gant an eskob Gwilherm Morgan, ha ken brav e oa skrivet al levr ma c'hounezas ar yezh kozh doujañs ar bobl en-dro. Diwar neuze, gwir eo, e reas Kembreiz war-dro ar religion dreistholl, o tilezel hengoun broadel ar stourm politikel. Hogen en oc'hredenn e ouezjont diskouez e oant ur bobl diouti hec'hun : nac'h a rejont degemer reolenn Vro-Saoz ha dibab a rejont chom dieub en Digenilizouriezh.

50

Da heul ar Reveulzi Ijinerezhel e washaas spontus war ar werin, dreistholl pa voe keal a reiñ « deskadurezh » d' an holl. E 1848 ez embanne tri c'hargad saoz an danevell a-berzh-stad a vez anavezet evel « Taol-trubarderezh al Levrioù Glas » : divezh e tamallent da Gembreiz bezañ tud divoral dre na oant ket eus Iliz Bro-Saoz ha dre ma komzent kembraeg. « Ar c'hembraeg », a skrivent, « a zo evel ur chadenn war Gembre ; ar c'hembraeg an hini eo a vir ouzh ar bobl da vevañ en un doare seven ha da ober berzh er c'henwerzh. N' oufed lavarout nag a zroug a ra ar yezh-se d' ar vro. » E kelaouennoù Londrez e veze lennet traoù e-giz ar re-mañ : « bez' emañ Kembreiz o kouezhañ en-dro en ur ouezoni gentvedel » pe « bez' e vevont evel gwir loened, ken ne gredfed displegañ d' an dud o doareoù ». Aes eo ijinañ diwar-se peseurt spered a rene er skolioù saoz pa voent plantet er vro e 1870.

En abeg da gement-se, marteze, e tihunas en-dro e Kembreiz an emskiant vroadel. Lod anezho, evel Mikael Jones, a glaskas diazezañ ur stad kembreat dieub en Arc'hantina, ha setu penaos e voe krouet ar « Wladfa ». Lod all - ha gant gwir abeg a gavas furoc'h chom da stourm en o bro. Ganto e voe savet, e dibenn ar c'hantved tremenet, ur Skol-Veur Vroadel ha, da heul ar Skol-Veur, ur Mirdi Broadel, ul Lenndi Broadel hag ur Mirdi ar Werin. Hag e derou ar c'hantved-mañ, o kreskiñ diwar an dasorc'hidigezh lennegel, setu ganet ar vroadelouriezh politikel hag ar Strollad Broadel.

Istor Kembre en amzer-vremañ a zo heñvel ouzh hini forzh pe vro vihan all. Toc'hor e oa ar vro, emañ oc'h adsevel. Hag evel ar C'hembread kozh eus Pencader, a responte ken balc'h d' ar roue saoz bremañ 'z eus eizh kantved, e c'hellomp lavarout : « Marteze, aotrou roue, e vezo mac'homet hor pobl alies ha marteze c'hoazh e vezo distrujet lodenn bras pe vrasoc'h anezhi gant ho kalloud pe galloudoù all. Hogen biken ne vezo kaset da get gant drougiezh an dud, ma n' emañ ket sammet ivez gant kounnar Doue. Ha ne gredan ket, forzh petra c'hoarvezo, na vezo pobl estreget Kembreiz na yezh estreget ar c'hembraeg o respont evit ar c'hornad-douar-mañ dirak ar Reizhour Meur e deiz ar Varn. »

(diwar ar c'hembraeg : Per DENEZ.)

POLITIKEREZH

gant Roy A. LEWIS

Plaid Cymru, Strollad Broadel Kembre, a stourm evit ar bobl gembreat. Gant a vihan ez eo hor bro, ez eus bet tamallet alies ouzh ar vroadelerien bezañ proviñsel ha strizh a spered. Hogen, e gwirionez, int hepken a zifenn c'hoazh e Kembre an etrevroadelouriezh abaoe ma 'z eo aet al Labour Party e penn gouarnamant Bro-Saoz ha m' en deus degemeret, a-se, an hengoun kozh a impalaerelezh. Rak kompren a ra ar vroadelerien na c'hello, er bed a-vremañ, bro vihan ebet padout da vezañ ma ne lakaer ket menoz ar c'henlabour etrevroadel da ren e pep lec'h. Evel-just, ouzh ar broadoù kelt arall ez eo Plaid Cymru staget ar muiañ : kalz o deus desket Kembreiz digant Iwerzhon ; e darempred klos emaint gant Bro-Skos ; hag an nebeut a skoazell o deus gallet reiñ da Vreizh en he stourm a-enep fulor-kreizennañ ar C'hallaoued o deus roet a galon vat.

Ne c'heller ket kompren mat kudennoù Kembre ma ne soñjer ket ez eus anezhi ur vro kozh-kozh a zo pinvidik-bras he lennegezh. Evit meur a abeg n' he deus ket gallet Kembre chom dieub, evel Skos pe Iwerzhon, betek derou ar marevezh a-vremañ : abred eo bet staget ouzh Bro-Saoz, distrujet eo bet hec'h urzh kevredigezhel ha deut eo da vezañ ur bastell-vro, tra ken, e stad he mac'homer. Setu perak ez eo bet ken pouezus atav ar yezh d' ar vroadelourien - an arouez nemeti a vroadelezh hon eus tizhet mirout. Lakaet berzh warni e 1536 gant ar Skrid a Unvaniezh, argaset eus ar skolioù n'eus ket ken pell-se c'hoazh, heskinet gant ar gouarnamant ha dilezet gant an uhelidi, ez eo bet ar yezh dalc'het start dezhi gant ar werin ha graet diouti benveg kaer ha nerzhus hor buhez speredel. En amzer he frankiz he deus bet Kembre ur sevenadur klasel ha briantinel ; en amzer he sujidigezh he deus krouet unan eus ar bravañ sevenadurioù-pobl a c'hellfed gwelout en Europa.

Abaoe 'vat ez eo kemmet an traoù en ur ober ur c'hantved hanter ez eo deut Kembre da vezañ ur vro ijinerezhel. Kêrdiz, ur gêriadenn na veve ket daou vil den enni, a zo bremañ kêr pennañ ar vro ; ar Rhondda, un draonienn sioul evel ma oa kement diouto, a zo karget a boblañs ha goloet a diez lous ; aodoù gouez ar c'hornog hag an norzh a zo bet savet warno kêrioù a-bezh da zegemer, bep bloaz, hañvidi al labouradegoù saoz. Ha n' eus ket da grediñ e c'hello Kembre diwall ken he yezh hag he sevenadur ma ne gemer ket ar vroadelerien renerezh politikel hag arboellerezhel ar vro etre o daouarn.

52

Gwashoc'h eget kement argadeg all e voe da Gembre gwaskerezh ar gapitalourien saoz pe gembreat. N' he doa ar vro gouarnamant ebet d' he gwareziñ hag en un doare euzhus e voe drastet he finvidigezhioù ha dastumet mesk-ha-mesk Kembreiz, Iwerzhoniz ha Saozon a-vil-vern evit servij ar vistri. Pa zeuas an diwerzh er marc'had, e oa dastumet o arc'hant bras gant ar renerien ha dichal-kaer e lezjont ar bobl da vreinañ er baourentez. Ret e voe da Gembreiz yaouank mont da glask labour er c'hêrioù bras saoz, hag ouzhpenn ur milion anezho a zo aet kuit eus ar vro abaoe ar brezel-bed kentañ.

Toc'hor e chomas Kembre diwar an taol-se. Ha hi sammet gant ar stourm arboellerezhel, e tizhas ar bobl mirout ul lodennig eus he sevenadur kozh, pezh a viras outi a vezañ tra nemet ur proletariad en dienez. Distrujet e oa bet avat diazez ar vuhez vroadel gant an ijinerezhelañ hag an dismantr a zeuas da heul : diboblet ar menezioù e-lec'h ma oa ar yezh an diogelañ, chouket kement a estrenien el labouradegoù m' az eo bremañ ken bras poblañs Gladmorgan ha Menoe hag hini an unnek kontelezh all lakaet a-gevret, aloubet pelloc'h ar vro gant hañvourien, kenwerzhourien ha kargidi, ne gomzer ket nemet saozneg ken el lodennoù eus Kembre poblet ar stankañ. Zoken ma chom stag un tammig ar saoznegerien ouzh an hengoun sevenadurel dre ar sonerezh hag ar c'hoariva, dre ar c'hredennoù kevredigezhel ha relijiel, ez int disrannet a-grenn eus ar vuhez vroadel gant yezh an estren. Gallet he defe ur vroad gembreat unanet-start en em ziwall diouzh an dismantr arboellerezhel : ur bobl rannet outi hec'h-un avat ne oa evit ober tra.

Hogen setu m' eo krog an dichal.

Ar c'hembraeg a vez stourmet kalonek-tre evitañ. Brasoc'h-brasañ e teu da vezañ e lodenn en deskadurezh, dreist-holl abaoe ma 'z eo bet digoret skolioù a vez kelennet ar vugale enno er yezh vroadel. A-hend-all ez eus bet savet brud kaer dezhañ gant kevredadoù sevenadurel evel Undeb Cymru Fydd, Urdd Gobaith Cymru, ha Kuzul an Eistevod. Gwir eo ez eo kreñvoc'h eget biskoazh an nerzhioù a ya a-enep d' ar yezh, ar c'hazetennoù da skouer, ar skingomz hag ar fiñvskeudennoù. Hogen, da nebeutañ, e ouzomp bremañ en em zifenn.

E-keñver politikerezh ne c'hell ar strolladoù saoz kinnig tra dereat ebet da Gembre, ret ma vez dezho teurel pled ouzh ar voterien saoz da gentañ. Koulskoude o devez da dreiñ o selloù ouzh Kembre muioc'h-mui. Evit ar wech kentañ en e istor en deus ar strollad Tory embannet ur Raktres Kembreat koulz hag un nebeut levrioù-bruderezh e kembraeg. Daou strollad bihan, ar Frankizourien hag ar Gomunisted, o deus diskleriet e oant a-du gant an Home-Rule, ha reiñ a reont skoazell da c'houlennadeg an emrenerezh. Gant Plaid Cymru, avat, e vez renet an emgann e gwirionez.

Pal ar Strollad Broadel a zo kaout ar frankiz e diabarzh ar Commonwealth. Kalzik levezon en deus bremañ, rak bewech m' en deus kinniget un danvez-kannad er mouezhiadegoù en deus dihonet en izili ar strolladoù all ur seurt kembreadelezh manet kousket betek-hen. Koulskoude ez eo dav anzav na deo ket deut c'hoazh an emrenerezh da vezañ, evit Kembre, ar gudenn vras.

Ar pennabeg eus an dra-se a zo arboellerezhel. En abeg da zistrujadegoù ar brezel ez eus bremañ labour evit an holl e Breizh-Veur ha, daoust ma n' eo ket ken mat stad an traoù e Kembre hag e Bro-Saoz, ez eo echu da vat an dienez. An dud, hag a zo troet ouzh ar socialistiezh e mare an dilabour bras, pa oa ar Virourien e penn ar gouarnamant, a ro atav o mouezh d' al Labour Party, dre m' o deus aon e teufe endro paourentez ha naonegezh. Met kement-se n' eo ket lavarout ez int a-du gant politikerezh kembreat Strollad al Labour.

Gant Plaid Cymru emañ bremañ al lañs : broadelourien a gaver e kargoù uhelañ ar vuhez sevenadurel ha relijiel, ha dindan renerezh ar vroadelourien en em vod an holl re a fell dezho stourm a-enep hollgreizennerezh ar stad saoz. Ar gouerien, a ginnig ar War Office hag ar Forestry Commission tennañ o douaroù diganto da blantañ koad warno pe d' ober diouto kampoù embregerezh, a laka o fiziañs e Plaid Cymru. El lodennoù-bro ijinerezhel e tro muioc'h-mui ar vicherourien ouzh ar Blaid da gaout difenn a-enep mac'homerezh dizenel ar burevioù saoz. Evel-se e c'hounez ar strollad, tammig ha tammig, karantez an holl.

Ar bloavezhioù da zont a vo kalet-tre evit Kembre. Met n' eo ket re ziwezhat c'hoazh : saveteiñ a c'heller ar vroad kembreat; he yezh hag he sevenadur. Ar chañs he deus Kembre da gaout tud barrek ha kalonek da ren ar stourm a-enep ar stad saoz. Leun a fiziañs ez eo ar vrogarourien. Gwelout a reont mat pegen bras eo ar skoilhoù war o hent, hogen sur int e teuio Kembre, un deiz, da gemer he lec'h en-dro e-touez broioù dieub ar bed.

(diwar ar saozneg : Per DENEZ.)

« Ha pelec'h 'ta, Izaog, ac'h eus kavet an dud vihan-mañ ? » eme Arzhur.

« Du-hont war an hent am eus o c'havet aotrou. » En un doare iskis e vousc'hoarzhaz ar roue meur.

« Aotrou, » eme Izaog, « perak e c'hoarzhez ? »

« N' eo ket c'hoarzhin a ran, Izaog, » eme Arthur. « En enep. Trist-meurbet eo din gwelout tud ken dister o ren war an douar-mañ goude an dud ken kaer a voe mistri warnañ gwechall. »

tennet eus « Huñvre Ronaboe ».

ARBOELLEREZH

gant D.-J. DAVIES

Gant ar Reveulzi Ijinerezhel ez eo bet kemmet a-grenn hon arboellerezh : ha hi ur vro a labourien-douar e teuas Kembre, en un taol, da vezañ ur vro a vengleuzierien. M' he dije bet neuze ur gouarnamant dezhi hec'h-unan, e vije bet ar bobl gwellaet kalz he stad gant araokadennoù an naontekvet kantved. Hogen ar bolitikerien, ar vankerien hag an aferourien saoz a oa o ren anezhi n' o deveze ken c'hoant nemet gounit arc'hant, ha direol a-grenn e kreskas hon arboellerezh. Pa save poblañs ar c'hreisteiz eus 334.460 da 2.115.946 (kresk : 532 %) etre 1801 ha 1921, e save hini an norzh eus 252.785 da 540.528 hepken (kresk : 113 %) ; pemp kontelezh en hanternoz ar vro a zigreskas zoken eus 1871 da 1921 niver an dud o vevañ enno. Rak lezet e voe ijinerezhioù ar maezioù da vervel e-keit ha ma saved labouradegoù ramzel e tachennad vengleuziek ar c'hreisteiz.

Ne voe ket gouzañvet kalz eus ar seurt digempouezhder a-raok 1914, ken bras goulenn a oa da c'hlaou Kembre. Goude ar brezel, avat, e teuas, diwar meur a abeg, ar rivin : e 1913 e oa bet tennet 60.514.774 tonennad glaou gant 249.082 micherour ; e 1937 ne oa tennet ken nemet 40.544.935 tonennad (un drederenn nebeutoc'h) gant 146.172 micherour (41 % nebeutoc'h). Ha ken gwazh-se e oa stad ar micherioù all : niver an devezhourien a gouezhe eus 68.139 da 47.763 etre 1921 ha 1936, hini ar venerien vein glas eus 15.000 da 8.340 etre 1900 ha 1938. E 1936 e oa 29,4 % eus ar vicherourien gembreat hep labour, e-skoaz 13 % hepken e Breizh-Veur a-bezh, hag un dienez spontus a renas er vro e-pad an trizek bloavezh a-raok an eil brezel bed. Kement a reas ar gouarnamant saoz da skoazellañ micherourien Gembre a voe lezel anezho da vreinañ war o gopr-dilabour pe o rediañ da vont da Vro-Saoz da c'hounit o bara : hag etre 1921 ha 1939 ez eas kuit eus ar vro ouzhpenn 500.000 den yaouank, an drederenn eus hor poblañs.

56

Gant brezel 1939 e teuas un tammig nerzh en-dro da arboellerezh Kembre, daoust ma ne voe ket un nerzh yac'h. Ezhomm he doa Bro-Saoz eus hor glaou koulz hag eus hon trevadoù. Ouzhpenn-se e voe lakaet hor porzhioù da labourat kalz dre ma oant gwarezet gwelloc'h. An hini a c'houzañvas ar muiañ diwar kement-se, avat, a voe hor sevenadur : micherourien estren a zeuas da gemer ar c'hargoù pouezusañ en hon ijinerezh ; repuidi a zeredas en hor menezioù ; Saozon binvidik a brenas atantoù par ma c'hellent hag argaset e voe kalz kouerien eus o mereurioù da reiñ lec'h d' ar soudarded d' ober o embregerezh. E berr amzer e tigreskas eston niver ar gembraegerien : un drederenn eus ar boblañs a oa anezho e 1931, met n' eus ket da grediñ ez int bremañ kement hag ar c'hard anezhi. Diskouez a ra istor ar maread-se pegen faos ez eo kredenn ar « vroadelerien sevenadurel » : ne c'hell ket politikerezh, sevenadur hag arboellerezh bezañ disrannet e buhez ur bobl ; ur bloc'h int, hag a rank bezañ degemeret evel ur bloc'h.

Echu ar brezel, e kemeras ar Sozialisted ar galloud e Breizh-Veur : met n' eo ket gwellaat an traoù e Kembre a rejont, rak diouzh ezhommoù ar Saozon e vez renet ganto hon arboellerezh, dres evel a-raok. Kalz mengleuzioù a zo bet serret endeo, ouzhpenn 100.000 den yaouank a zo aet kuit eus ar vro ha gallout a reer gortoz ar rivin da zont pa echuo skoazell Marshall e 1952 : rak n' eo ket ken Breizh-Veur, sammet gant an tailhoù, evit mont e kevezerezh kenwerzhel gant bro-Amerika pe bro-Alamagn.

Petra 'raio Kembreiz pa vezint mistri en o bro ? Resis-meurbet ez eo raktres arboellerezhel ar Strollad. Ma 'z omp da gaout un ijinerezh kempouezet-mat, e tleomp da gentañ-holl ober eus Kembre un unander broadel. Kement-se n' eo ket lavarout e vezo kreizennet pep tra : en enep, lezet e vezo pep hini da labourat e-giz ma kav ar gwellañ, hogen strollet hag urzhiet e vezo ar strivoù evel ma vez graet e traonienn an Tennessee gant an T. V. A. ken brudet. An digreizennañ koulz hag an emglevioù-kenlabourerezh a vezo, evel e Skandinavia, sichenn surañ hon arboellerezh.

Muioc'h-mui e tleo Kembre fardañ kement tra he deus ezhomm da vevañ, ha n' eo ket klask gounit ur marc'had etrevroadel a ya bemdeiz war goazhañ. Al labour-

douar, dilezet abaoe remziadoù, a zeuio da vezañ, gant skoazell ar c'hoaderezh, askorn-kein hon arboellerezh. Savet e vezo, diouzh ar c'havadennoù nevesañ, ijinerezhioù a bep seurt : hini ar plastegoù, da skouer, diazezet ma 'z eo war ar glaou, a c'hello ober berzh e Kembre. Daoust ma kavimp gwerzh atav d' ar seurtoù glaou ar gwellañ, d' hon añtrasit da skouer, e ranko ijinerezh an tennañ-glaou pourveziñ, a-raok pep tra all, ar marc'had broadel. Tredan a vo tennet eus froudoù-dour hor menezioù hag evel-se e c'hellimp strewiñ al labouradegoù dre ar vro a-bezh e-lec'h o mirout holl en un nebeut traoniennoù distummet euzhus. Padet e vo, anat, da gas marc'hadourezh d' an estrenvro, hogen ne vo ermaeziet nemet ar pezh a vo a re e Kembre. A-hend-all e vezo startaet kalz an darempredoù kenwerzhel gant ar stadoù keltiek all, rak en em glokaat a ra kenetrezo o finvidigezhioù-natur.

Diglok-kenañ ez eo ar pennadig-mañ. Trawalc'h e vo, 'michañs, da ziskouez da Vreizhiz petra eo kudennoù ha goanagoù Kembre. Ha sur-mat n' eo ket disheñvel eus re Vreizh eo ez int.

(diwar ar saozneg : Per DENEZ.)

Evit skoazellañ ar brezhoneg prenit, gwerzhit Deiziadur-Godell Al Liamm evit 1951

15 lur ar pezh, 1.000 lur ar 100

10 lur ar pezh evit ar c'hevredigezhioù

P. LE BIHAN, 1, avenue Marceau

Trappes (S.-et-O.), C.C.P. 5349-06 Paris

SKOL UHEL AR BREZHONEG

gant Roparz HEMON

PEVARE PENNAD

Dont a reomp d' ar goulennou graet war Al Liamm, niv. 20, p. 61 : « Peseurt implij a vez graet eus **eil, egile, eben, all, estr, hentez, nesañ**, ha gerioù heñvelster pe dost ? »

Respontoù a zo deuet diwar-benn :

Yezh komzet : Bro-Wened : Logunec'h, Ploerdud. - BroGernev : Tourc'h, Moelan, Kernevel, Sant-Tevi, Elien, Pluguen, Tremeog, Penmarc'h, Ploan, Landudeg, Mac'halon, Douarnenez, Kleden-ar-C'hab. - Bro-Leon : Sizun, Lokmellar. - Bro-Dreger : Plourin-Montroulez, Lanuon, Pleraneg.

Yezh skrivet : « Toull al Lakez » Inizan, hag « Hor Bro e pad ar Revolusion » C. Jezegou.

1) **all, arall**

All hag arall a seblant kaout dres an hevelep ster ha bezañ implijet heñvel. Kavet e vezont o-daou e brezhoneg-krenn, hag hervez Ernault, Gloss. p. 22, arall a zo bet tost da drec'hiñ war all. Setu amañ skouerioù eus **arall** e brezhoneg-krenn : **poan arall** MeM. gw. 1403 ; **un traarall** B. n. 21 ; **an oll pechedou aral** GK.II. p. 94.

Hiziv, **arall** ne vez mui implijet nemet e Bro-Wened. Setu amañ ar pezh a skriver dimp : « E kanton Logunec'h ha Sant-Yec'han-Brevele, **arall** hepken a zo implijet... E kanton Ar Gemene e vez klevet ingal an div furm **all** hag **arall**. Marteze e teuhe un tammig aliesikoc'h (?) **all** eget **arall** war vuzelloù an dud a zre-mañ. Hogen lavaret e vo bepred : **a-durall, ahendarall**. »

An div furm a zo implijet ivez e Klegereg, hervez Thibault, Revue Celtique XXXV, 1914. E Baod, avat, ne seblanter implijout nemet **arall**.

Kalz a vefe da lavarout diwar-benn implij **all** hag **arall**.

1) LEC'H. - An holl a oar e lakaer **all** goude ar ger doareet gantañ. Morse ne vez kavet e-unan, nemet en dro-lavar **hag all** marteze. Skouerioù : **en he leac'h oa hanvet eun all** HBR. p. 31 ; **ar zoudardet hag ar re all** HBR. p. 22 ; **an unnek all** TL. p. 14.

59

Pa 'z eus un anv-gwan pe un doareer bennak war-lerc'h an anv, e teu peurliesañ **all** war-lerc'h an anv-gwan pe an doareer : **ur houif, pé un dra-benac-aral** MG. p. 148. Koulskoude : **qement Lêvr-all Brezonec hon eus lequeat da imprima** RP. p. V.

Ar rannouigoù-diskouezañ **-mañ, -se, -hont** a lakaer avat goude **all** : **ar re-all-ze** SAG. p. 241.

2) IMPLIJOU A-ZIFORC'H. -

a) Heverk-kenañ eo implij **all** evit klokaat an derez-keferata : **ker buan all** TL. p. 26 ; **da ober... eur pec'hed ker braz all** MB. p. 312 ; **Youenn, mar doa mat e zaoulagad, a oa ken fall all e deod** PRM. p. 264. Ivez : **keid-all, kemend-all, kenkoulz-all**. Da skouer : **ha hui e garehai ma harrihuehai quemènt-aral gueneoh** MG. p. 56 ; **souezet-meurbed e oe dirak kemend all a c'hened** MB. p. 16.

Teurel evezh ivez ouzh an dro-lavar **mont war e gemend-all** « mont war washaat, bezañ en dilez » : **rak an traou, er vro, a iea var ho c'hement all** HBR. p. 10 ; **an ti... a yae war e gement all, pa deuas Mère Mari... Kerkent en em lakas d'al labour... Hag an traou a yeas mat en dro** KKS. p. 92, bl.. 1950.

b) **Hag all** a dalv alies kement ha « **ha pep tra all, hag an nemorant** » : **ma welaz he-ma korf ha skourrou hag all ar wezenn-ze o sevel war ar mor** MB. p. 306.

c) En unan eus ar respontoù hon eus bet diwar-benn SantTevi, e lennomp ur

pennad dudius a-zivout an ti all : « an ti tostañ. Ma 'z eus en ur pennekêr tri pe bevar zi bodet peuztost an eil ouzh egile, ne lavaro tud unan anezho an ti all nemet o komz eus an ti tostañ. Ne vern ma 'z eo an tiez war-hed daou pe dri c'hant metr an eil diouzh egile ».

d) Troioù-lavar e-giz **a-du-arall, en tu all, a-hend-all** a vefe da studiañ resis ; dreist-holl **a-hend-all**, a seblant bezañ implijet alies a-dreuz er yezh lennek.

Notenn. - Eus Sant-Tevi ivez e skriver dimp e vez distaget alies **eil** e-lec'h **all**. Ivez, a skriver dimp, e Banaleg. Thibault en deus notennet **el** hag **erel** e Klegereg. Hervez Ernault, Gloss. p. 35, ar furmoù **arel, érell**, roet gant Gregor Rostrenen, a vije bet gwechall liesterioù. N' eo ket ken sur-se.

2) eil, egile, eben

Ne c'hellomp amañ studiañ **eil** nemet e-keñver an daou c'her **egile** hag **eben**. A-walc'h e vo menegiñ ez eo kar da **all** dre an orin. E meur a yezh, **eil** hag **all** a zo mesket o ster saozneg **other**, alamaneg **ander**, da skouer.

Egile a zisklerier peurliesañ evel **e gile** « e genseurt ».

60

Eben a zisklerier peurliesañ evel **he ben** « he c'heneilez », **ben** o talvezout evit gwir kement ha « maouez ».

E kerneveg Breizh-Veur, **hy-ben, y-ben** hag **y-gyla** a zo mesket. E kembraeg n'anavezer nemet **gilydd**, en **ei gilydd**, da skouer. Zoken en heniwerzhoneg, a **chэле** a oa koulz gourel ha gwregel.

E Bro-Wened, **eben** n' eo ket anavezet. Graet e vez atav gant **egile : kenavo nezé en diù-hoér e laras en eil d'égilé** GBh p. 36.

Zoken **egile**, e kantonioù Logunec'h ha Sant-Yec'han-Brevele, a skriver dimp, a zo nebeut implijet.

E Kernev, evel ma skriv P. Denez, « **eben** a seblant bezañ o vont da goll. Kalz eus ar re hen anavezont n' hen menegent ket diouzhtu ». Setu amañ taolenn ar respontoù war ar poent-mañ :

Eben dianav e Tremeog, Penmarc'h ; nebeut implijet e Tourc'h, Moelan, Ploan, Mac'halon ; mesket gant **egile** e Pluguen, Kleden-ar-C'hab ; implijet e Kernevel, Sant-Tevi, Elien, Landudeg, Douarnenez.

Er c'hontrol, e Leon hag e Treger, eben a seblant bezañ bev-mat.

3) eil... egile pe eil... eben

o komz diwar-benn daou pe div

Pa n'eus nemet daou pe div, eo sklaer a-walc'h ar gudenn. Setu amañ skouerioù kozh : **dou autrou bras... hac ez lauar an eil de guile** B. n. 203 ; **etretant e tostea an eil arme ouz he-ben** Ros. p. 322.

Pa 'z eus div reizh disheñvel, e reer atav gant **egile ; gwelet a ra ar breur hag ar c'hoar o sellet an eil ouz egile** HBR. p. 100.

Ivez, pa ne glot ket **eil hag egile** ouzh gerioù resis : **pa e guir n' ho peuz ti bras awalc'h ebet nemet an iliz, grit ennhi an ofisou, mez ive, lezit lenn, ennhi, al lezennou. Lakit ober an eil goude egile** HBR. p. 213.

4) o komz diwar-benn ouzhpenn daou pe div

Ar gudenn a zo diaesoc'h amañ, rak zoken pa gomzer diwar-benn ur strollad tud pe draoù, e c'hellont bezañ kemeret daou-ha-daou e-barzh ar strollad, hag ar c'homzer pe ar skrivagner a c'hell dibab peurliesañ.

A) Graet e vez evel pa n' eus nemet daou : **...é vizi pinvidikoc'h évid holl tudchentil Ploueskad ann eil é ser égilé** FG. p. 27 ; a **placc en placc bezet... quaczet, a ru de ben** B. n. 619. Hevelep tra er yezh komzet hiziv.

61

B) Lakaet e vez an araogenn a staget ouzh ur raganv-gour lies da heul **egile** pe **eben** : **d' ann eil goude egile ac'hanomp** MB. p. 30 ; **ar merc'hed iaouanc lâre ann eil d'eben an-hê** SBI.II. p. 124. Koulskoude e kaver a-wechoù an hevelep tro-lavar diwar-benn daou hepken : **daou zen yaouanc... a reas ur bromessa an eil d'eguile anezo** RP. p. 164.

An dro-lavar-se n' eo bet meneget gant hini eus hor c'henskriverion, nemet

e Lokmellar e lavarer ez eo « implijet ».

C) Dont a reomp d' ar pezh a felle dimp gouzout dreis-tholl oc'h ober an enklask-mañ : daoust hag e lavarer **an eil re hag ar re all** ?

Betek-hen n' em eus morse klevet den ebet o lavarout **an eil re hag ar re all**. Kaer am eus bet furchal, n' em eus morse kavet an dro-lavar-se, nemet er yezhadurioù hag e brezhoneg lennek hon amzer. Deuet on da zamgrediñ e oa un dro-lavar ijinet gant yezhadurourion evit leuniañ un toull er yezhadur, liester **an eil hag egile**.

An darn vuiañ eus hor c'henskriverion a chom mut war ar poent-mañ, pezh a ziskouez n' eo ket un dro-lavar implijet-tre. Holl genskriverion Bro-Wened hag hini Landudeg a lavar, krenn ha krak, ez eo dianav. Unan eus kenskriverion Sant-Tevi a lavar e vez « klevet », egile e vez « anavezet, met implijet nebeut-nebeut ».

E Lokmellar « ne vez lavaret **an eil re hag ar re all** nemet a-zivout traoù a-goubladoù : botoù manegoù, h.a. », pezh a ziskouez e vez komprenet **re** amañ evel « koublad ». (Ur pennad hir a c'hellfed sevel diwar-benn ster hag istor ar ger re.)

Berr-ha-berr : respontoù hor c'henskriverion ne gemmont nemeur va c'hredenn diwar-benn an eil re hag ar re all. Un dro-lavar lennek eo kentoc'h. Menegomp amañ **ur re hag ar re all**, hervez L. Le Clerc en e yezhadur tregeriek, p. 143.

Notenn. - Evel ma skriv P. Denez, « **an eil hag egile** a seblant bezañ un dra skornet » ; pe da vihanañ, e meur a lec'h, emañ war an hent da vezañ skornet, dreist-holl e kreizteiz Breizh-Izel. Da gadarnaat ar gredenn-mañ, pezh a skriv kenskriver Logunec'h « **eil... egile...** seul gwezh ma em eus int klevet du-se emañ hepken dindan ar stumm **en eil égilé** hep bout disrannet gant tra ».

5) **egile, eben hep eil**

Hogezik an holl genskriverion o deus merket e vez alies-alies implijet gerioù estreget **eil, egile, eben**, e-giz **unan, an hini all, ar re all, lod, darn**. N' eus ket a lec'h amañ, siwazh, evit komz diwar-benn ar gerioù-se, hag an troioù-lavar graet ganto.

Pezh a c'hellomp lavarout eo ez implijer **egile** koulz hag **eben** hep na ve implijet **eil** a-raok. Setu amañ un nebeut skouerioù :

Kernevel : **n'eo ket hounnezh, n' eo ket eben c'hoazh, eben all**. Sant-Tevi : **gant an alc'houez-mañ em eus gallet digeriñ an nor ; met gant egile n' eus bet tra d' ober**. Elien : **div blac'h yaouank oa war an hent ; un oa brasoc'h evit eben all**. Lokmellar : **hemañ a zo breur din, egile a zo ur mignon**. Pleraneg **houmañ a zo sot, eben a zo fin**.

Notenn. - **Egile all, eben all** a seblant bezañ implijet meur a wech e-lec'h **egile, eben**. Dreist-holl, **eben all** a zo meneget e kalz eus ar respontoù.

6) **nesañ**

Ster **nesañ** a zo « **tostañ** », hag implijet eo bet er ster-se : **seruicheres nessaff ... ez queraff** B. n. 520 ; **ar zul nessa** SBI. p. 238.

Hon holl genskriverion, avat, a zo a-unvouezh war ur poent : ne vez ket implijet er yezh komzet (nemet marteze pa gomzer eus kerent nesañ) ; ne vez anavezet peurliesañ nemet dre ar c'hatekiz. Ar skouerioù er ster relijiel a zo niverus adalek mare ar brezhoneg-krenn betek hiziv : **an clouer (ar gloer) à disco... euit discquif ho nessaf** GK.II. p. 123 ; **caret hon nessañ... ober vad deân** CES. p. 48.

War a skriver dimp, e Treger, **nesañ** a vefe kentoc'h lies en darn vuiañ eus al levrioù relijiel ez eo unan ha gourel.

7) **hentez**

Hervez Ernault, DEtym. p. 310, ar ger **hentez** a zeufe eus hent. Menegiñ a ra, da geñveriañ, an alamaneg **gesinde** « keneil, kenseurt », pe diouzh an orin « kenveajour ». Gwall arvarus eo.

Ar ster e brezhoneg-krenn a zo pell diouzh bezañ sklaer :

« keneiled, amezeion » marteze : **e tut quer hac e holl querent, e aparchent**

hac e hente B. n. 759 ; **ne gueus... quen abil ve... a aznaffe querent diouz hentez** BMD. n. 235.

E kerneveg Breizh-Veur n' eo ket kalz sklaeroc'h. En Origo Mundi, gw. 2136, e reer eus ur vaouez **flour hy hynse** « fleurenn he hentez », hag e Beunans Meriasek, gw. 2925, e kaver **den beneges ha worthy yv in meske age hense** « un den binniget ha dellezek eo e-mesk o hentez ».

Ar ster relijiel a zeu abred-tre, avat ; marteze e : **ef a vezo... guyr hent ha squyent de hentez** BSG. gw. 35 ; hag a dra sur e : **nep a houanta madou hentez** GK.II. p. 137.

63

Ch. Briz, n'eus nemetañ a gredan, a implij **hentez** e troioù-lavar heñvel ouzh an **eil... egile : un infinite a dud... bergnet , an eil re var o-hentez** RP. p. 195.

Evit er yezh komzet, hervez hor c'henskriverion, ez eo diimplij ha zoken dianav, - anavezet dre ar c'hatekiz a-wechoù, ha c'hoazh, chomet hep bezañ bet komprenet marteze.

8) **estr**

Estr a gaver evit ar wech kentañ en 18-vet kentved. N' eo ket ur ger boutin en hol lennegezh. **Eget**, a zeu da heul peurliesañ, a vez staget outañ alies.

A-wechoù e kaver **evit** goude **estr : rac estrevidoc'h a garan** SBI. p. 306.

Kemeret e vez eta evel derez-uheloc'h un anv-gwan. E skridoù Bro-Wened e reer gant **estroc'h** evit : **me mèrh en dès cavét de ziméein istroh eid ur uéh** MG. p. 132.

Er yezh komzet, hervez hon holl genskriverion, ez eo dianav, nemet e teir eus ar parrezioù. Ha dudius-tre ar pezh a skriver dimp war e zivout :

Sant-Tevi (unan eus an daou genskriver eus ar barrez) : **estrevidoc'h** (distaget sklividoc'h) **a gav mat kouign ; n' eus tremenet den war an hent estrevit** (distaget sklivi) **ar miliner**.

Sizun : **oa den estregetañ** (distaget stregetañ) **war an hent**.

Lokmellar : **estregedout** (distaget stregedout) **a oar an hent**.

Notenn. - War a lavarer dimp eo **estroc'h** bev-tre e Bro-Wened, da vihanañ etre Baod ha Pondivi.

9) **ken**

Ur ger c'hoazh a denn ar ster anezhañ da hini all eo **ken**. **Ken**, unan eus ar pevar ger skrivet evel-se e brezhoneg bremañ, an hini a gaver en **hepken**, ne vez implijet koulz lavaret nemet e lavarennoù-nac'hañ : **ne gren quen** (ne raen ken : e raen tra all ebet) Nonn. gw. 36 ; **n' en devoe quen goasquet** DAG. gw. 4 ; **èl pe n'ou dehai quin d'obèr meit-er cheleuèt** MG. p. 8 ; **na meus eom a gen** Eun. gw. 305 ; **parraes Dalmas... e oé ur barraes forh dirolet ; ne hellé quet bout quin** BEL. p. 9 ; **ma ne d-euz ken d'ober, ho kefridi a vezo great** MB. p. 176 ; **ha mar na ro d' in ar iec'het, n' am euz ezom a gen remed** SBI. p. 190 ; **nec'h ha chagrin, ken n' am eus bet** SBI. II. p. 18.

Notenn. - E kerneveg Breizh-Veur, **ken** a vez implijet zoken e lavarennoù-diogeliñ. E brezhoneg ne gavan nemet : **gant petra ken ?** ATS. p. 64.

64

Labour Skol Uhel ar Brezhoneg er Goañv-mañ

Ouzhpenn an enklask diwar-benn **eme** (Sellout AL LIAMM, niv. 21, p. 50) e tigoromp un enklask diwar-benn al livioù. En dro-mañ ez astennomp hon tachenn un tammig, peogwir e tenn darn eus hor goulennoù da studi ar yezh lennek, ha darn da studi ar werinoniezh. Anat eo n'eus ket ezhomm da bep kenskriver respont an holl c'houlennoù. Anaoudek e vimp, ha pa ne ve respontet nemet ur goulenñ hepken.

ENKLASK DIWAR-BENN AL LIVIOU

1. Yezh komzet

1) An anvioù livioù implijet er yezh komzet (gwenn, du, glas, melen, ruz, h.a.).

- 2) Spisaat ster pe sterioù pep unan, dreist-holl ar re a seblant bezañ implijet e meur a ster (glas, gwer, louet, h.a.).
- 3) An arlivioù (arwenn, damwenn, gwenn-kann, ruz-tan, melen-aour, du-pod, glas-dour, h.a.) .
- 4) Penaos e vez displeget liv traoù 'zo : an daoulagad (glas, du, h.a.) ; ar blev (du, melen, louet, rous, h.a.) ; an dremm (ruz, livrin, disliv, morlivet, staenet, h.a.) ; al loened (kezeg, saout, h.a.) ; ar mor ; an oabl ; ar gwez ; h.a.
- 5) Skeudenoù-lavar gant livioù (du gant an naon, fuloret-ruz, ober tro wenn, c'hoarzhin glas, h.a.).
- 6) Kredenoù-gwerin a-zivout al livioù : livioù chañsus ha dicheañsus ; bugale gwisket e liv pe liv ; livioù an dilhad egiz arouez ur strollad-tud ; livioù-eured ; livioù-kañv ; h.a.
- 7) Krennlavarioù diwar-benn al livioù.
- 8) Gerioù a bep seurt graet gant al livioù (glazañ, glazig, glazard, glozard, glazaour, glazien, glazenn, glazentez, h.a.)..

2. Yezh ar skridoù-pobl
An hevelep goulennoù.

3. Yezh lennek
Studiañ dreist-holl :

1) Penaos eo bet klokaet, resisaet, strishaet, paouraet, kresket, krennet, h.a., termenadur ar yezh-werin e-keñver al livioù gant oberourion hor geriadurioù.

2) Penaos eo bet astennet, spisaet pe distreset displegadur al livioù gant hor skrivagnerion.

Kas ar respontoù da : Roparz Hemon, Scoil an Léinn Cheiltigh, 64 Cearnog Mhuirbhtheann, ATH CLIATH (Eire).

65

Berradurioù :

- ATS. An Ti Satanazet, JAKEZ RIOU, 1944.
- B. Buhez Santez Barba, 1557, embannet gant. ERNAULT, 1885.
- BEL. Buhé en Eutru el Leu, 1861.
- bl. bloaz.
- BMD. Buhez Mab-Den, 1530, embannet gant KERVARKER, 1879.
- BSG. Buhez Sant Gwenole, 1580, embannet gant ERNAULT, 1935.
- CES. Catechis evit Escopti Sant-Briec, 1845.
- DAG. An Dialog etre Arzur Roe d' an Bretounet ha Guynglaff, embannet gant ABEOZEN, 1941.
- DEtym. Dictionnaire Etymologique du Breton Moyen, gant ERNAULT, 1887.
- Eun. Buhez Loeiz Eunius, 18-vet kantved, embannet gant DOTTIN, 1911.
- FG. Ar Farvel Goapaer, gant KERENVEIER, 18-vet kantved, embannet gant Roparz HEMON, 1941.
- GBh. Guerzenneu Breizh-Izel, gant E. LE STRAT, 1931.
- GK.II. Pennad ERNAULT diwar-benn brezhoneg Jili Keranpuilh, eil lodenn, Revue Celtique, XLVII.
- Gloss. Glossaire Moyen-Breton, gant ERNAULT, 1895-1896.
- gw. gwerzenn.
- HBR. Hor Bro e pad ar Revolution, gant C. JEZEGOU, 1915.
- KKS. Kannad Kalon Sakr Jezuz.
- MB. Ar Marvailler Brezounek, gant TROUDE ha MILIN, 1870.
- MeM. Melezour ar Marv, 16-vet kantved, embannet gant ERNAULT, 1914.
- MG. Magasin Spirituel, gant MARION, 1790.
- Nonn. Buhez Santez Nonn, 15-vet kantved, embannet gant ERNAULT, Revue Celtique, VIII.
- PRM. Pez Eiz Real va Mamm-Goz, kontadenn e Gwalarn, niv. 134 ; dastumet e 1913.
- RP. Reflexionou Profitabl, gant BRIZ, derou an 18vet kantved.
- SBI. Soniou Breiz-Izel, dastumet gant F. M. LUZEL hag A. LE BRAZ, 1890.
- TL. Toull al Lakez, gant INIZAN, mouladur 1930.

66

NOTENN. - O kas deomp ar pennad-mañ e skriv R. H. : « Setu amañ pevare pennad Skol Uhel ar Brezhoneg. N'em eus ket gallet ober berroc'h. Koulskoude, evel ma

'm eus skrivet deoc'h, seurt traoù ne blijont ket d' an holl. Hag « Al Liamm » a dlefe, d'am soñj, chom a-raok pep tra ur gelaouenn lennegel. Peur e vo tu da sevel ar gelaouenn-gelc'h a yezhoniezh, lizheregouriezh, gwerinoniezh, h.a., a zo kement ezhomm anezhi ? »

Hag-eñ e c'hellfe hini pe hini eus hol lennerien o chom e Breizh ober kinnigoù resis diwar-benn sevel ur seurt kelc'hgelaouenn ?

Ma fell deoc'h e soñjo ar re all ennoc'h gant plijadur, chomit sioul diwar ho penn-hoc'h unan.

Kingsley.

67

Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel

gant T. JEUSSET

Adnotennoù ha stagadenn

En eñvor Meven Mordiern va mestr karet, hag a zifraostas raostas an hent evidon ha rummadoù Brezhoned da zont.

T. J.

(*) Setu amañ ul lod all eus studiadenn T. Jeusset. Moulet hon eus endeo : Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel, reizhadennoù (ALTNN, niv. 8), - Roll anvioù-lec'hioù Breizh-Izel, gallek-brezhonek (ALTNN, niv. 14), a zo bet embannet ganeomp e stumm ul levrig. Hol lennerien a gallo war niverennoù SAV (27, 28, 29, 30, 31), e gwerzh ganeomp derou al labour. - N. a. R.

ADNOTENNOU

Allaire, GW

Alaer

Allarius (fundus). Keñveriañ ouzh Allariacum (St Just) .

Baulon, S. M.

Ballon

Ballius + onem. Keñveriañ ouzh Ballon, lec'h ma trec'has Nevenoe ar

Franked, e-kichen Redon.

Gâvre (Le) N.

Gavr (B. U.)

Gabrius (fundus), :anv galianek hep mar (deveret eo eus gabro = gavr, T.

F.) . Lakaet eo bet ar ger-mell diwezhatoc'h gant ar Vrezhoned hag o deus meizet anv al loen.

Guerche (La), R. Gwerc'h

Furm goshañ : (Sylvester de) wircia, XI^{et} kd (Bossard)

68

Langon, Gw Landegon

Lann-Degon eo e gwirionez. D (a vezañ eus an hevelep kevrenn. KenSonennoù ha N) a zo bet mouget dindan levezon ar galleg emichañs. E-keñver anv ar sant, sellit ouzh **Tegoneg**. An anvioù-lec'hioù o teraouiñ gant **Lan-** (« Langoiran, Langon » h.a.) , a gaver er « Gironde », a oa en XIII^{et} kd **Legoiran, Lingonium**. « Ar pezh a c'hellan lavarout, eme an Ao. Diellour eus Bourdel, eo n'eus parrez ebet en o zouez hag he dije bet gwechall ul leandi bennak enni. » Disheñvel-tre ez int eta diouzh anvioù Breizh, daoust d'ar c'henson.

Lassy Lazig

Lasciacum. Keñveriañ Leyssac, gwechall Laissac, Ok.

Médréac, S. M. Mezerieg

Materiacum. Keñveriañ Madriat, gwechall **Madriag**, Ok. « Ar furm direizh, evit doare, Motoriac », gouez da Loth (M.L.B.) a zeu da harpañ hor c'hinnig.

Kammskrivet eo bet gant ar Vrezhoned an distagadur gallek : Mâtëriak.

Nozay, N. Nozieg

Nauseacum. Keñveriañ Noissat, Nausiaco e 719 (Okitania) .

Orvault, N. Ourvez (-Naoned)

Ormedo (IX^{et} kd) = Urmeta = evlec'hég. Treuzveizet eo bet diwezhatoc'h ha skrivet Orval = traonienn an aour.

Rouge, N. Ruvieg

Rubiacum. Keñveriañ Rougeac, Ok.

St-Just, Gw. St-Yuz

Un an all a veze roet ivez d'ar vourc'h-se (dilec'hiet eo bet teir gwech an iliz-barrez) : Rann Alérac (Dihell Redon). Alérac = * Allariacum. Keñveriañ ouzh Alleyrac, Ok.

69

St-Méen-le-Grand, S. M. St-Mewen

Hingueten an hini eo a zegasas kador an abad Gwazel el lec'h m'emañ bremañ kêrig St Mewen (derou an XI^{et} kd). Ne raed ken gant Lann- evit envel an abatioù abaoe pell. A zo muioc'h, an abati kozh savet e Gwazel gant Mewen e-unan ne voe ket anvet Lann- kennebeut. Douget e vefen da grediñ eta e voe savet al lannoù, evit an darn vuiañ anezho, a-raok ar VII^{et} kd.

Soudan, N. Solzon

Ar furm c'hallek « Soudan » a destenn e oa * Soldan = Solus tannus an anv-se. Tanno eo anv hengeltiek an derv. Ar furm vrezhonekaet Sozlon a ziskouez ma oa deut an **d** galian-romanek da vezañ **z** e genou ar Vrezhonek.

Talensac, S. M. Talenzeg

Talasiacum, anv galian-romanek deveret eus talos= tal. Keñveriañ Talizat, Talaizago ha Taleyrac, Taleyzac (Ok).

« Venezia », anv kozh enez Plaz e kumun Bren-war-Wilun, Gw. Gwenez

Venetia, (insula) = enez perc'hennet gant Galian-Romaned Gwened.

STAGADENN

Andel, P. Andael

a seblant bezañ Andalis, anv galian-romanek tennet diouzh ur wrizienn c'halianek Andu (T.F., a-zivout « Andelat, Andelot, Andelys », Bro-C'hall).

Apigné, anv-lec'h e parrez ar Reuzbihan, R. Apinieg

Appiniacum (T.F., a-zivout « Lapignat »).

70

Arbrissel, R. Ervezel

Arborisellum, XI^{et} kd. - Er XV^{et} kd, e kavomp **Erbesel** hag a seblant bezañ levezonet gant ar brezhoneg. Komzet eo bet hor yezh vroadel er barrez-se en XI^{et} kd... Ar manac'h brudet Roparz a Ervezel a voe ganet gant Damalioc hag Orguen er bloaz 1047. E nizez (ganet en eil hanterenn eus ar c'hantved-se) a oa anvet Ennargant. Hiziv c'hoazh e tistag ar bobl vunut **Erbesè** ha neket « Arbrissel » (hag a zo ur furm lennegel c'hallek, distreset a-wechoù en « Arbresec » = gwezenn gras, krinenn !).

Auverné (Grand- et Petit-) , N. Elverneg (-meur ha -bihan)

Arvernaeum, T.F. A-zivout « Auvernat », e bro-Okitania. Derc'hel soñj e kemm **A** latin en **E** e penn ar gerioù, M.L.B.

Availles, R. Aval

Aballia (villa), anv tennet diouzh an hengeltiek aballo ; s. o. « Notennoù d. B. ar Gelted kozh », p. 432.

Baguer (-Morvan et -Pican), D. Bagar (-Morvan ha -Pican)

a hañval bezañ bet Bagad evel a gave dezhañ an Ao. Guillotin de Corson, o vezañ ma teu alies a-walc'h **D** da **R** e lost ar gerioù. - Furmoù a gaver en XI^{et} kd : **Bagar**, en XIII^{et} kd : **Baguer**. An anvioù-tud da heul a zo brezhonek.

Balazé, R. Belzeg (-Gwizurieg)

Emañ ar vourc'h-se tostik ouzh Lanavran hag e seblant bezañ levezon ar brezhoneg war hec'h anv. Keñveriañ ouzh « Balzac » en Okitania = Ballitiacum, T.F..

Baud, anvlec'h e banlev Roazhon Born

In terra de Born, 1214 super manerie de Bon, 1028 ; Terrier de Boon, 1406 ; Maison de Booz, 1564 ; Baux, 1653. - Keñveriañ borna : eienenn. An anv-se a zo ur skouer eus treuzskrivadur an anvioù-lec'hioù.

71

Baussaine (La) , S. M. Beuzenn (Ar V-)

Baucena, XII^{et} kd ; La Baucene, 1220 ; Beauxena, 1323 La Bauezianne, 1408 La Baussane, 1493. Keñveriañ ouzh ar Bocenno, anv ur park a gavas ennañ Nikolazig delwenn vrudet Santez Anna Wened er XVII^{et} kd. Ha ne vije ket ul lec'h ma voe savet warnañ savadurioù gant ar Romaned ? - * Buccius + ana pe un deveradur eus Buxus ?

Beaucé, R. Belzeg (-Felger)
 Belceacum, e-tro an XI^{et} kd - * Belliciacum ? Pe an hevelep enver a gaver e Belzeg-Gwizurieg.

Bêcherel, S. M. Bekerel
 a zo un anv romanek. Un anv-lec'h hag un anv-den eo. Breizhiz a reas gantañ pa zistagent c'hoazh **K** ennañ. Setu perak e kaver ul lec'hioù bennak anvet **Bekerel** e Bro-Wened (Ros - Zensweig) e-tal kêr-Vécherel, eus a Vreizh-Uhel. Gouez d'an Ao. Banéat, hendraezour roazhonat, e lakaed milinoù-avel war an anv-se ; milinoù-dour a gaver ivez warnañ e bro-Wened.

Bédée, S. M. Bezeg
 Bedeseq, Krenn-Amzer. Un anv-gour gant ar gourfenger -iscus eo, hep mar.

Béré, anvlec'h e banlev Kastell-Vrient, N. Berieg
 Beriacum. Keñveriañ « Berat » e bro-Okitania. T.F.

Billé, R. Bilieg
 Biliacum, anv-lec'h tennet diouzh Billius. En anv-den-mañ e kaver emichañs ar wrizienn bilio -, « gwezenn-sagr » (T.F.). Keñveriañ ouzh « Bilhac » (Ok.).

Bléruais, S. M. Bleruez
 Un anv-gour a gaver el lec'h-mañ gant ar gourfenger gallek **-ais**. Ne oa nemet ur gêriadenn betek an XVIII^{et} kd.

72

Boisgervilly, S. M. Koad - Yarvili
 « Gervilly » a seblant bezañ an anv henvrezhonek Yarvili. An anv-lec'h-mañ hanter-c'hallek, hanter-vrezhonek n'eo ket souezhus en ur vro divyezhek.

Boistrudan, Koad - Truzan
 In bosco de Trudant, KrennAmzer.

R. Bonnemain, D. Matvan
 Bonus mansus = park frouezhus. - Keñveriañ ouzh « Bonneveau » (departamant gall al « Loir-et-Cher ») hag a oa Matuvallis e mare ar Merovinged.

Bouguenais, N. Begonez
 An anv-lec'h-mañ a zo bet tennet diouzh hini Begon, marc'hegour brudet eus Bro-Raziez e mare Charlez-ar-Moal (IX^{et} kd), gouez d'an Ao. La Borderie. - Ur park nevezkompezet evit ar c'hirri-nij a zo anvet hiziv « Château-Bougon » diouzh ur c'hastell kozh a oa eno.

Bouillie (La), P. Bezulia
 Betullus = bezv + ar gourfenger gallek **-ie**.

Boulet (stang) Bezulez (Stang-)
 Betulletum = bezveg, koad gwez-bezv.

Bourgarré, R.
 Bourg-Kreñv Burgus baratto, Krenn-Amzer. Ur c'hreñlec'h e oa.

Boussac (La) , D. Beuzeg (Ar)
 E bro-Okitania ez eus meur a lec'h anvet « Boussac » - hep ger-mell. Deverañ a reont eus Bucciacum, T.F. Hogen, an anv-lec'h eus e Vreizh-Uhel a c'hellfe deverañ ivez eus Buxus = beuz + acum. Evel-se e vefe diskleriet ar ger-mell.

Bouvron, N. Bouwron
 Boulwron IX^{et} kd. - * Boverus = lesanv tennet diouzh bovis+onem.

Bréal (-sous-Montfort, S. M.) ; (-sous-Vitré; R.) Broel (-Menez-kreñv)
 (-Gwizurieg)
 Brogilus (fundus)

NOTENNOU

HOR C'HENEILED. -

Tangi ha Malo al Louarn a zo laouen da gemenn deoc'h ez eo ganet dezho ur c'hoarig, Lena, d' an 13 a viz Eost e Kêr Jord Nevez.
Hor gwellañ hetoù d' ar vreizhadezig nevez hag hor gourc'hemennoù d' he zud.

Eured Lili Moru ha Jisela Allanig a zo bet lidet en iliz Sant-Frreñsez-Zavier, Paris, d' an 21 a viz Gwengolo.

Ronan HUON hag Elen ER MELINER a zo laouen da gemenn da lennerien Al Liamm o deus euredet d' ar 25 a viz Gwengolo e Lanngedig (Morbihan) .

Kemenn a reer deomp ez eo marv e Douarnenez, d' an 2 a viz Gwengolo, Fañch STEFAN, tad hor c'heneiled Per Denez ha Morwena Steven. Hor gourc'hemennoù a gengañv.

Gant mantr hon eus klevet marv al livour Elzasian Zavier HAAS e Paris. Dedennet e oa bet gant hor bro ha deut da chom e-pad ur pennad e Breizh. E gartenn Vreizh a zo anavezet gant an holl, kerkoulz hag e skeudennoù. « Lommig » a oa bet skeudennet gantañ ivez.

Hor gourc'hemennoù a gengañv da familh ha da vignoned Z. Haas.

PROFOU. -

Setu ar profoù a zo degouezhet ganimp e korf mizioù eost ha gwengolo :
EOST : Dom Duchauchix, 100 lur ; Eileen James, 1.000 ; komandant Lostie de Kerhor, 400 ; O. Kidna, 100 ; P. D. gounid vakañsoù evit AL Liamm, 539 ; R. Ansker, 300 ; dizanv, prof labour vakañsoù, 500 ; M. Plogoñv, labour vakañsoù evit Al Liamm, 500 ; O. Mac Uilis, 100 ; dizanv, 30. War un dro, 3.569 lur.
GWENGOLO : Itr. Bellaing, 1.000 lur ; P. Gwilherm, 400 ; Yann Thomas (diner ar yezh), 450 ; Loeiz Chalier, 400 ; Le Poulichet, person, 100 ; Y. V. ar Go, 400 ; Dr Laurent, Dakar, 400 ; R. hag E. Huon, 5.600 lur. War un dro : 8.150 lur.
Abaoe deroù ar bloaz : 79.761 lur.

Ar profoù en daou viz diwezhañ-mañ a zo bet gwall-zister. Spi bon eus e vo brokusoc'h hol lennerien e-pad daou viz a zeu evit ma vo tizhet ar 100.000 lur. Trugarez d' ar brofourien.

MANKOUT A RA C'HOAZH 20.000 LUR EVIT TIZHOUT AR 100.000 LUR HOR BOA DIVIZET
KAOUT A-BENN FIN AR BLOAZ

HOR C'HOMANANTERIEN. -

E dibenn miz gwengolo hor boa 331 komananter : Aodoù an Hanternoz, 40 ; Penn ar Bed, 84 ; Il ha Gwilen, 28 ; Loer Izelañ, 18 ; Mor Bihan, 21 ; Pariz ha tro-dro, 71 ; departamantoù all, 45 ; trevadennoù Bro C'hall, 6 ; Iwerzhon, 5 ; Skos, 1 ; Kembre, 3 ; Bro-Saoz, 3 ; Helvetia, 1 ; Stadoù-Unanet, 4 ; Arc'hentina, 1.

AL LESTR, kannadig KELC'H BREZHON AN NAONED. -

An niverenn 5, 12 pajenn liesskrivet dindan ur golo, a ro un daolenn verr eus labour hor c'heneiled a Naoned. Ouzhpenn korolloù ha sonerezh, ez eo bet aozet e-doug ar bloaz tremenet ur skol vrezhoneg, prezegennoù, baleadennoù a-stroll. Hor gourc'hemennoù d' ar renerien a glask ober gant izili ar C'HELIC'H BREZHON Breizhiz ledan o anaoudegezh eus ar vro.

DONT A RAO ER-MAEZ E MIZ KERZU ul levr embannet gant Jean CHOLEAU, « LES BRETONS A L'AVENTURE ».

Breizhiz ar Brenne-Malerbe ha tro ar bed. - Martin ha Pyrard e Bro-Indez. - Marion ar Fresne. - Erwan a Gergelen. - Pesketaerien St Paul-Amsterdam. - Ar Markiz a Ruys ha Bro-C'hall Nevez. - Kouerien ha pesketaerien en Aljeri. - Endro da vammennoù Ster-Amazone gant Viellerobe.

Al levr in-8 écu, 200 pajenn ennañ gant skeudennoù a gousto 650 lur ar mouladur boutin. 100 skouerenn, sinet ha niverennaouet, a vo gwerzhet 800 lur ar

pezh.

Rakpreñañ a c'heller. Un diskont a vo graet d' al levrierien. Skrivañ da : UNVANIEZH ARVOR, VITRE (1.-et-V.).

AR BREZHONEG ER C'HAZETENNOU. -

M' he deus ar gazetenn c'hallek « Ouest-France » ehanet buan da voulañ pennadoù brezhonek, kelaouennoù all o deus diskouezet muioc'h a zalc'husted. Ankounac'haet hor boa menegiñ e voule ar gelaouenn « Echo de Lannion » ur pennad brezhoneg bep sizhun.

DAOU-UGENT PENNAD E BREZHONEG gant Keravel. -

Un dastumadenn talvoudus evit ar skolioù. Pennadoù a bep seurt gant skrivagnerien a bep renk ivez ; dibabet mat int, a-wechoù ez eus pennadoù un tammig diaes o yezh evit skolidi. Lavarout a ra an oberour « n' eo ket bet dibabet al lennadurioù a zo ennañ evit reiñ da anaout kement tra dreist a zo bet skrivet e brezhoneg ». N' eus ket a bennadoù gant skrivagnerien a-vremañ, nemet Malmanche hag un nebeut re all a zo marv pe na skrivont ket mui. Met n' eo an dastumadenn-mañ nemet un diverrañ eus unan brasoc'h, ha ne welan ket an droug a rafe reiñ d' ar vugale pennadoù gant hor brasañ skrivagnerien vev evel Y. Drezen, R. Hemon, Meavenn, Priel, Maodez Glanndour. Soñj am eus pa vije roet din er skol ul levr lennadurioù e krogen atav dre ar fin, da lavarout eo ar skrivagnerien tostañ ouzhimp. Tu e vefe d' ober un dastumadenn a-ratozh evit ar re-mañ. Ul labour a dalvoudegezh hag a vo deut mat en holl skolioù stad ma vez desket brezhoneg enno. R. H.

GWERZHIT LEVRIOU BREZHONEK. -

Ur stal vihan, e Kemper, he deus graet un taol-esa en hañv tremenet gant al levrioù brezhonek. Setu ar pezh a zo bet gwerzhet e miz Eost hag e miz Gwengolo :

Méthode Rapide R. Hemon : 48 ; Dictionnaire F.-B. : 29 ; Dictionnaire B.-F. : 15 ; Grammaire R. H. : 52 ; Taolenn ar c'hemmadurioù : 18.

Gwerzhet ez eus bet ivez un nebeut « Breton par l'image » hogen gwall-nebeut-tre a « Yezh hon Tadoù ».

Ne oa nep bruderezh nemet ur skritellig « Apprenez le breton » hag un nebeut levrioù dindan.

Talvoudus eo ar skouer-mañ. Diskouez a ra e c'heller gwerzhañ Levrioù brezhonek : ret eo avat o c'hinnig d' an dud. Ha kredit, ma vefe graet kemend-all gant dek den er bloaz a zeu, ez anavezan un embanner a gouskfe sioulloc'h ! Kenwerzhourien, digorit ho stalioù d' ar brezhoneg !

75

BARN HOL LENNERIEN. -

« Me 'gav din e vehe mat bihanaat lodenn an troidigezhoù ha dougen ar skrivagnerien da sevel traoù deut ag o fenn o-unan. » L. H.

GWIR AR YEZHOU. -

D' an 22 a viz Here eo bet sinet e Lake-Success, gant peder bro muioc'h, Skrid-Emglev ar Broadoù Unanet a-enep al lazhañ-gouenn (genocide), : gant ar skrid-se ez eo gwarezet ar « strolladoù-tud gouennel, broadel, relijiel, yezhel ha politikel ». Betek-hen ne oa bet nemet 19 bro o sinañ ar skrid-emglev : Bro-C'hall he doa nac'het ober. Ha ret e oa kaout 20 sinatur a-benn ma teufe ar skrid-emglev da vezañ lezenn. D' an 22 a viz Here e tegase Kosta-Rika, Haïti ha Republik Korea o sinaturioù, ha furc'h e kave Bro-C'hall, « difennourez gwirioù mab-den », dont da heul, dorn-ha-dorn gant Bro-Gambodj. Deut eo 'ta an emglev da vezañ lezenn hag a-barzh tri miz e c'hello al lezenn bezañ lakaet da dalvezout. - Krediñ a reomp ez eo un darvoud pouezus-tre evidomp, Breizhiz... gant ma ouezimp ober hor mad dioutañ.

KELEIER EUS IWERZHON. -

D' an deiz kentañ a viz Gwengolo e oa 2014 ezel e-barzh ar Club Leabhar (Strollad ar Rakprenerien Levrioù Iwerzhonek).

An oberenn diwezhañ embannet gant An Club a zo Taobh Thall den Teorainn (En tu-all d' an harzoù) gant Tarlach o hUid, anezhi ur rummad danevelloù a dremen e c'hwec'h kontelezh an hanternoz. Ar skrivagner a zo mab ur pastor protestant eus Beal-Feirste ; deut brogarour e teskas iwerzhoneg en toull-bac'h, e-lec'h ma

tremenas pemp bloavezh en abeg d' e labour en IRA ; bremañ ez eo isrener ur gazetenn sizhuniek. Displegañ 'ra e zanevelloù doare ar vuhez er maezioù tro-dro da Veal-Feirste pe en toull-bac'h, taolioù-kaer an IRA, iriennoù ar marc'had kuzh, laz ar spieren saoz gant an IRA, distruj an tiez-maltouterezh saoz war harzoù stad an hanternoz.

Nevez 'zo en deus Comhdhail Naisiunta na Gaeilge lakaet dirak ar gouarnamant ha dirak an holl strolladoù politikel ur raktres evit ma vo savet ur Fiiñvskeudennerezh Iwerzhonek. Ne vevo ket ar yezh ma n' eo ket harpet gant ar fiiñvskeudenn. Pa ne vo ket tu da gaout filmoù iwerzhonat e vo ret degemer filmoù estren ha lakaat addisplegañ al lodenn dre gomz gant gwellañ c'hoarierien ar vro.

TUD SPEREDEK. -

Setu ar pezh a zo bet embannet er Continental DAILY MAIL, niv. 17.445, d' an 9 a viz Here : « Unan eus brasañ mistri-labouradegoù Breizh-Veur a lavare dec'h e Scarborough e oa kelennadurezh ar galleg unan eus kudennoù iskis ha mantrus ar vro hag ar gwashañ foranerezh arc'hant a c'houzañvomp diwarnañ.

En ur brezegenn da Guzul Broadel ar British Junior Chambers of Commerce en deus Lord Verulam, rener ouzhpenn 30 kompagnunezh saoz, displeget penaos na oa ket ar galleg da vezañ, sur-mat, yezh ar c'henwerzh... Gallout a rafe marteze ar galleg, emezañ, bezañ yezh an diplomaterezh, ma ne vije ket kemend-all a ziplomated o tic'houzout anezhañ. Pedit a reas Lord Verulam renerien an deskadurezh da gompren mat e oa yezhoù all a dalvoudegezh vras, ha da echuiñ e lavarar: goulennomp ul lec'h frankoc'h en hor skolioù d' ar spagnoleg ha d' ar portugaleg, ha marteze ivez d' ar svedeg ha d' an alamaneg. » Petra 'raio Breizhiz ? Chom war-lerc'h, evel kustum, gant o galleg...

76

LIZHER. -

Pa fell d' ul lenner ober klemm ouzh ur pennadskrid embannet gant Al Liamm, gwellañ en deus d'ober eo skrivañ ul « lizher d' an Embanner », e-giz ar re a zo moulet war ar c'helc'hgelaouennoù saoz pe iwerzhonat. Evel-se ne vo ket kemeret ul lizher-klemm evit ur pennad-skrid savet a-enep ur pennad-skrid all. Muioc'h a sioulded a vo evit an Embanner hag evit an Oberour o-daou !

Kregiñ a ran eta da ober ar pezh a alian hag her gran a-zivout an niv. 19 eus Al Liamm, an hini diwezhañ a zo degouezhet em lec'h-distro.

1. - Skoseg = gouezeleg.

N' on ket evit degemerout ar rannyezh saoz komzet e kreisteiz Alba evit ar skoseg. Tamm ebet ! Anez-se ez eo ar galleg rannyezhel komzet e Breizh-Uhel ar brezhoneg, war zigarez ez eo disheñvel un tammig diouzh hini Pariz ha ma reer gantañ en hor bro. (Gant abegoù gwelloc'h e rafed zoken rak ar gallo a zo deveret ez-eeun eus al latin izel komzet en Arvorig a-raok donedigezh tud Breizh-Veur ha koulskoude n' eo ket eñ a zo ar brezhoneg daoust ma 'z eo anvet Breizh-Uhel ar vro e-lec'h ma reer gantañ.)

Abaoe c'hwec'h vloaz warn-ugent ma stourman evit Breizh hag evit Keltia am eus klevet bepred ez eo gouezeleg Bro-Skos yezh vroadel ar vro-se.

Mar plij d' an Ao. David Murison diwall ar rannyezh saoz komzet en Alba diouzh hini Londrez, ra vennigo Doue e strivoù. Hogen ne c'hell ket hor c'henderv tramor kemmañ an traoù : yezh kozh an Angled o-unan pe yezh ar Saozon ez eo al Lallans, yezh an estrenien o deus aloubet Alba. Souezhet on n' en deus ket klevet anv eus Brezhoned an Hanternoz a berc'henne ar vro-se betek an X pe an XII-vet kantved, ha diwezhatoc'h e meur a lec'h !

Mouget ar brezhoneg abaoe ar Grennamzer, ne chom nemet ur yezh keltiek en Alba : ar gouezeleg, yezh ar Gelted o deus adpoblet ar vro-se hag o deus roet dezhi o anv, Scotti-a, diouzh Scotti, anv kozh Iwerzhoniz ma 'z oant o-unan.

Ar skoseg a zo eta ar gouezeleg.

2. - Gallegachoù ha trefodachoù.

Ouzhpenn-se e tamallan ouzh Per Denez ober gant gerioù gallek distreset pa 'z eus gerioù brezhonek ken reizh evit diskleriañ an traoù. Da skouer : feodalidi e-lec'h gladdalc'helezh (glad, anv keltiek Breizh-Veur, dres !) **ofisiel** e-lec'h **boutin**.. Hag-eñ e krogimp adarre da skrivañ ur brezhoneg gallegachet ?

...Pe rannyezhel ? Da grediñ eo pa weler Y. B. o skrivañ **dirake** e-lec'h **dirazo**, **demp** e-lec'h **dimp** pe **deomp**, **gout** e-lec'h **gouzout**. Ha petra eo se nemet stummoù rannyezhel a oa argaset a-raok er brezhoneg lennegel ?

3. - Ar gwenedeg unvan hag ar brezhoneg peurunvan.

D' am meno ez eo reizh ar pezh a ra Langleiz : skrivañ e brezhoneg unvan gant gerioù ha furmoù gwenedek. Ar gwellañ tu eo da unvaniñ ar gwenedeg hag ar c'h-KLT.

Peogwir ez eo aotreet hen ober, ra skrivo neb a garo e gwenedeg unvan. N' eo ket se, avat, peurunvanidigezh ar brezhoneg. Pezh a ra Langleiz, ne lavaran ket. Da betra e servijfe mirout ar gwenedeg evel ur yezh hec'h-unan ? N' omp ket ken niverus ma c'hellomp ober gant div yezh vroadel ! Perzhioù mat ar gwenedeg a rankomp degemer e brezhoneg peurunvan, hogen Gwenediz a zle degemer perzhioù mat ar rannyezhoù arall diouzh o zu.

Brezhoneg peurunvan = ur brezhoneg hepken.

T. J.

77

AR GERIADUR. -

Setu al levrioù a zo bet studiet abaoe an niverenn diwezhañ.

An dour en-dro d' an Inizi

Ar wazig (Kongar. Gw. niv. 41)

Kembreiz gwechall ha bremañ (Abherve. Gw. niv. 49)

Sonioù Breizh-Izel (Luzel)

Mouez Kerne (P. Martin)

Feiz ha Breiz 1865

Feiz ha Breiz 1913.

UR PRIZ A VARZHONIEZH

1. - Ur gador-varzh a zo bet profet gant ur Gembreadez vat an Itron Andrew Breeze, da C'hoursez Varzhed Breizh-Vihan, evit bout kinniget da c'hounezur ur genstrivadeg varzhoniezh.

2. - Embann a ra Goursez V. B. v. enta e vo digoret ur genstrivadeg varzhoniezh etre an holl vrezhonegerion adalek ar lañ a viz du. An oberennoù lakaet da genstrivañ a dleo degouezhout gant an Drouiz-Meur Eiler P. Loisel arak ar lañ a viz Mae d' an diwezhañ.

3. - Arabat e vefe d' an oberennoù nevez pe gozh kaset d' ar genstrivadeg bezañ bet embannet arak an deiz-digeriñ.

4. - Pep kenstriver a ranko kas daou bezh-labour.

a) unan war ar sujed a blijo dezhañ, hag en devo 150 gwerzenn d' an nebeutañ, 600 d' an hirañ.

b) unan war ar c'hinnig-mañ : « Emgav kentañ Merzhin ha Gwivian en Baranton », hag en devo 12 gwerzenn d' an nebeutañ, 24 d' an hirañ.

5. - Ar varzhoneg hir a vo savet hervez ar reolennoù a blijo d' an oberour. Evelato, arabat dezhañ ankounac'haat kement-mañ: En kement pezh barzhoniezh ez eus awen, danvez ha stumm ; hep awen n' eus ket a varzh, hep danvez na stumm, n' eus ket a varzhoneg. Ar varzhoneg verr a vo savet ez-ret hervez doare gwerzaoua ar brezhoneg-krenn (kenganez-lusk) pe hervez unan eus an doareoù all a genganez kembraek.

6. - Ne vo dalc'het kont ebet eus ar rannyezhezh pe eus an doareskrivañ, gant ma vo reizh ar yezhadur. Mar bije divizet lakaat moulañ an oberenn gurunennet war goust ar C'hoursez, avat, e vije graet gant an doare-skrivañ K.L.T.G., nemet e vefe difennet groñs gant an oberour.

7. - Barnet e vo an oberennoù lakaet da genstrivañ gant ul les, enni 3 pe 6 den, dibabet gant an Ao. Drouiz-Meur, hag a labouro pe en em yodo hervez e gemenn ha dindan e zorn pe dorn e zileuriad.

78

8. - Douget e vo ar barn abred awalc'h da vout embannet dirak an holl diwar ar Maen-Log da zeiz ar C'hoursez digor ar bloaz 1951.

9. - Roet e vo ar Gador diouzhtu d' ar Barzh kurunennet, a vo kadoriet hervez lidoù Gorsedd Ynys Prydain. En e berc'henniezh e vo-hi adalek ar ro da vat ha da viken.

10. - Kement dael hag a savfe diwar lakaat ar reoliadur-mañ da dalvezout a vo barnet, hep mui galv nag addael, gant an Ao. Drouiz-Meur (gant pe e zileuriad, war e c'her ha dindan e zorn), hervez ar boas hag an eunded.

Embannet en kêr an Naoned

d' an 8 a viz gwengolo 1950

Eostig Sarzhaw.

DIELLOU. -

Eus ar « Manuel Breton-Français » gant A. Guyot-Jomard, Gwened, 1867, e tennomp kement-mañ :

« E departamant ar Morbihan, 243 kumun anezhañ, e vev (e 1866) 486.504 den. Komzet e vez brezhoneg :

er 51 c'humun a zo en arondisamant an Oriant gant 161.816 den ;

en 48 kumun a zo en arondisamant Napoléonville (Pondi) gant 101.467 den ;

e 39 c'humun war an 79 a zo en arondisamant Gwened gant 79.289 den ;

e 3 c'humun eus arondisamant Ploermel gant 5.000 den.

Da lavarout eo gant 347.572 den en holl.

Er 141 kumun e-lec'h ma vez komzet brezhoneg ez eus 250 skol, enno 15.000 diskibl ha na ouzont ger galleg ebet. »

KARTENNOU PENGWERN HA ST-PRIZ. -

« An div gartenbost-se a zo ar re wellañ am eus gwelet moulet e brezhoneg betek-hen, » a skriv deomp Roparz HEMON.

Ar priz a zo : 10 lur ar pezh, hep mizoù-kas pa brener dek ; 8 lur ar pezh pa brener 30 da nebeutañ ; 2 skoed ar pezh pa brener 100.

MALEZIA. -

E Bro-Valezia ez eus skolioù saoznek, sinaek, malezek ha tamilek. Pep bugel, er vro-se, en devez deskadurezh en e yezh. Peadra da gaout keuz dre ma n'eo ket kroc'henet-melen ar Vrezhoneg.

GERIADUR BRAS KEMBRAEK. -

Krog eo Skol-Veur Kembre da voulañ ur Geriadur Bras. Tost da 2.000.000 a fichenoù a zo bet dastumet e-doug 30 bloavezh labour. Displeget eo ster pep ger e kembraeg, ha roet un droidigezh saoznek anezhañ. Setu aze ur Skol-Veur a glask skoazellañ yezh ar vro, ha n' eo ket he distrujañ. Skouer a c'hellfe kemer diwarni ur Skol-Veur all a anavezomp mat.

AR C'HEMBRAEG HEP POAN. -

Ne chom mui nemet un nebeut skouerennoù eus an oberenn-se, ken talvoudus d' an neb en deus c'hoant deskiñ kembraeg. Ar priz a zo 200 lur + 30 lur mizoù-kas. P. Loisel, 23, rue Eugène-Tessier, Nantes. C.C.P. 1456-57 Nantes.

79

KORN AR GWENEDEG UNVAN

I. - Penaos deskiñ ar gwenedeg ? Ur c'hernevad a oulenne diganin warlene penaos ober evit deskiñ aes ar gwenedeg. Respontet em eus dezhañ ne oa hent gwellañ eget studiañ skridoù e gwenedeg unvan, en ur gemer ar boaz d' o lenn hervez lezennoù distagadur Gwened. Setu int amañ dre vras :

1) Lezel ar pouez-mouezh da gouezh war ar sillabenn diwezhañ : skouerioù :

brezél e-lec'h **brézel** ; **marv** e-lec'h **maro** ;

2) Distagañ ar **zh** evel **c'h**. Skouer **brizh** evel **bric'h** ;

3) Distagañ an **où** evel **ow**. Skouer **tadoù** evel **tadow** ;

4) Lezel da vout mut **z** a zo evel **e** kerneveg hag **e** tregereg. Skouerioù **ruz** evel **ru** ; **karantez** evel **karante** ;

5) Digeriñ meur a **a** betek **eu** hanter mut. Skouerioù **an**, **ar** evel **eun**, **eur** ; gant evel **get**.

Goude reolennoù an distagadur emañ ret, dre forzh lenn, en em voazañ ouzh gerioù a-ratozh ha troiennoù ar gwenedeg. Kement-se nen deo ket diaes.

Goulenn ma mignon a ziskouez ez eus KLT-iz o deus komprenet n' heller ket bout brezhoneger penn-kil-ha-troad hep gouzout un tammig ar gwenedeg. Stank eo c'hoazh an dud a gomz gwenedeg ha pouezus eo levezon an oberoù gwenedek war hol lennegezh. Steudad reizh ar studioù evit ur gwenedad desket a zo studi ar C'h-L-T ha goude-se studi ar c'hembraeg. Steudad reizh ar studioù evit ur C'hernevad, evit ul Leonad pe ur Tregeriad a zo studi brezhoneg Gwened araok studi brezhoneg Caernarfon, studi Kalloc'h araok studi Islwyn ! Ha nen deo ket diaes gant harp ar skritur peurunvan.

II. - Ur skrid gwenedek : **An dall a Bleren** gant Ar Joubiouz (1844)

E bourc'h Pleren ez (1) eus un dall

Pehini n' en deus ket e bar ;

Ne vehe (2) ket kavet un all
Vel Job er pear (3) c'horn ag (4) an douar (5)

Job a oar (6) kement tra 'zo bet
A-c'houde kant vloaz (7) er barrez ;
Piv 'zo marv ha piv 'zo ganet
Job hel laro deoc'h en e aes.

Mar fari (8) an Aotrou person
En ul laret (9) e oferenn.
- Nen da ket an traoù a-feson,
A soñjo Job an dall, a-benn.

Kenkoulz 'vel (10) an Aotrou kure
Job a oar (6) laret (9) Katechen (11)
Hag, hep fari, d' ar vugale,
Da serr-noz, e tesk al lezenn.
80
C'hoar (12) erbet ne lar pedennoù
Kement 'vel (10) Job ar c'haezh paour dall ;
Hag evit kanal gwerzennoù
Vel Job ne gaver ket un all.

D' ar goañv (13) , e korn an oaled,
Den, 'vel Job, ne lar un istoer (14)
War an diaoul, ar bolbiganed
Eñ (15) a oar re hir ha re verr...

D' an hañv, mar dit d' ar pardonioù,
C'hwi a gavo Job, hep arvar..
An dud em zastum d' her selaou (16)
Hag a lar : n' en deus ket e bar.

(1) z mut ; (2) vefe ; (3) pevar ; (4) eus ; (5) un ur sillabenn hepken ; (6)
distaget oer ; (7) distaget vle ; (8) fazi ; (9) lavarout ; (10) hag - distagit
êl ; (11) Katekiz ; (12) distaget c'hoer ; (13) distaget gouyañv ; (14) istor ;
(15) distaget eañ ; (16) selaouet - distaget chelaou.
GW.

Ti-Moulerezh « AR SKREV » Bali Bariz - AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn :
4e trimiziad 1950
Niverenn er voulerez : 6084
Ar merour : P. AR BIHAN.

Ha lennet hoc'h eus AQUIS SUBMERSUS
romant gant T. Storm
troet diwar an alamaneg gant Per DENEZ

« Un droidigezh mat-tre eo eus unan eus an danevelloù fromusañ bet skrivet
biskoazh. Pell 'zo ne oa ket bet embannet un oberenn seurt-se en hor yezh.
Moulet aketus eo ivez. Un diougan a verzh-mat evit rummad levrioù AL LIAMM. »
R. H.

« Daou zevezh a zo em eus kavet ur pennadig amzer da gregiñ en AQUIS SUBMERSUS,
da 10 eur noz, evit lenn ar pajennoù kentañ, a gave din. Hogen da un eur eus ar
mintin em eus diskroget dioutañ, peurlennet. Teir eurvezh dudius am eus tremenet
evel-se. »
F. F., 9-VI-50.

« Div skouerenn eus AQUIS SUBMERSUS am eus prenet, ha prestet. Daou zen kozh eus ar barrez, un ozhac'h hag ar wreg, o deus lennet al levr gant pijadur, daoust ma kavent stardik ar yezh da gentañ, Ar wreg he deus lennet div wech al levr, hag e lavare din he devoa entetet ervat an eil tro.

M.K. 28-VI-50

« Plijadur vras am eus bet o lenn AQUIS SUBMERSUS hep distagañ. Plijus an danvez, plijus ar yezh. Salv e vefe stank seurt levrioù e brezhoneg. »
V. F., 18-VI-50.

War baper kaer 280 lur ; war baper boutin : 150 lur. Lakaat 30 lur ouzhpenn evit ar mizoù-post.

E gwerzh e ti P. BODENAN, 42, boulevard La Tour-d'Auvergne, ERGUE-ARMEL, Quimper, C.C.P. 212-23 Rennes hag ivez e ti P. LE BIHAN, 1, avenue Marceau, TRAPPES (S.-et-O.). C.C.P. 5349-06 Paris.

AL LIAMM 23

Tir na n-óg
Niverenn 23

Du - Kerzu 1950
6ed BLOAVEZH

PROFOU AR BLOAZ : 101.061 lur
Tizhet eo ar 100.000 lur hor boa goulennet. Trugarekaat a reomp hor mignoned gant anaoudegezh evit ar fiziañs o deus lakaet ennomp ha sur omp e tostaio niver profoù ar bloaz-mañ ouzh ar 150.000 lur. 350 koumananter hon eus. Gounezet a zo bet 50. RET EO KAOUT 400 a-benn diwezh ar bloaz. Holl d'al labour eta !

BLOAVEZH MAT HA NEDELEG LAOUEN D'HON HOLL LENNERIEN

TAOLENN

Da genver talarou ur bloaz, Ronan Huon	3	
Daouzek a viz Kerzu, Per Denez	4	
Ar maen e lenn Rottne, tr. Jakez Konan	6	
En-dro da Vari-Sent, Jan Priel	21	
Prederiadennoù diwar-benn un nebeut skrivagnerion vrezhonek, Youenn Olier		52
Moulerezh, Kerverzhioù	69	
Talvoudegezh ha kefridi al lennegezhioù bihan, P. Denez	72	
Reizhañ anvioù-lec'hioù-mor e Breizh Izel, P. Al Lann	75	
Ar Vro hag ar Bed	78	
E-touez al levrioù	80	
Anvioù-lec'hioù Briezh-Uhel, T. Jousset	82	
Notennoù	87	
Roll ar Pennadoù	92	

DA GEÑVER TALAROU UR BLOAZ

Setu dibenn ur bloavezh m' hon eus labouret a-gevret ni ar re « Liammet ». Deoc'h c'hwi holl, bretoned feal, brokus eus ho tañvez hoc'h amzer hag ho puhez, araok kregiñ gant ur bloavezh all hag a zo ur goanag evel pep tra da zont, e kinnigan ar pezh da heul :

BEZ EZ EUS

Bez ez eus ar re a labour evit ar yezh hag ar re a labour war ar yezh.
 Bez ez eus ar re a varv evit ur vro hag ar re a ra o istor.
 Bez ez eus ar re a ro o buhez hag ar re a varn anezho.
 Bez ez eus ar re a ra fougerez hag ar re a chom sioul hag a labour.
 Bez ez eus ar re a vev evit karout plac'h o c'halon.
 Bez ez eus ar re a vev evit ar re all hag ar re a vev evito o unan.
 Bez ez eus ar re a vev evit an arc'hant hag ar re a ro o hini.
 Bez ez eus ar re a ra goap hag ar re a bae ar goap eus o buhez.
 Bez ez eus ar re ne reont mann !
 « Ra vezint holl barnet hervez o oberoù ! »

Ronan HUON,
 Kemper 1950.

DAOUZEK A VIZ KERZU

gant PER DENEZ

Dek den e oamp er mintin yen
 E kêr gousket ar vourc'hizien.
 Dek den e oamp er mintin du,
 Dek nemetken hag a bep tu
 Ar vourc'hizien lart o roc'hal
 E peoc'h aour al lezenn c'hall :
 Diriskl o yalc'h, ha diveno
 O spered 'drek ar stignoù kloz.
 Dek den savet,
 Mil bourc'hiz klet
 Betek o fri sachet al lenn
 Tra ma oamp dek er ruioù yen.

Dek, sed e oamp, sklaset hor c'hein,
 Dek soudard foll ar brezel koll,
 Dek leñver foll ar rener koll.
 Ha druz e oa ar paveziou
 El latarenn ;
 Ha prim e oa hor c'hammedoù
 Kement oamp yen,
 Yen hor c'halon ha yen hor c'hein.
 Dek den hepken evit dougen
 Kasoni ar bourc'hiz a saotrjomp e zudi
 E traoù kozh hor bro,
 Kasoni ar vistri a dorrimp o beli
 War yaouankiz hor bro.
 Dek den hepken evit daspren
 Ar c'hoarzhadeg yud a darzhas
 War vuzelloù Breizhiz ganas
 Pa voe klevet c'hwec'h vloaz a zo
 E oac'h kouezhet e Koadkeo.
 Dek den hepken,

Evit dougen,
Evit daspren.
Dek soudard foll
Gant gwir hor gouenn ha nerzh hor pobl,
Gant kas ar Gall hag e vevel,
Dek soudard paour hep tamm banniel
E oamp o vont er ruioù yen.

5

'Tal an aoter oamp dek hepken.
Ha ne oa bleuñv na kaniri,
Na pallennoù, na klod, na bri :
Dek Breizhad paour, ha kasoni !
Dek en iliz teñval goullo
Gant kalon yen ha mezh ar vro.
'Oa ket 'vidoc'h ar varskaoñ-greiz
- Padal oa mat, hini ar geizh ! -
Nag ar seurezed o pediñ
Er yezh a lazhas hon hini.
Nann, Tad, dek oamp aze.
Dek : setu holl ho pugale.
Dek den izil o daouarn noazh
Dek ne oamp ken goude c'hwec'h vloaz
Ha c'hwi merzher en douar yen

P' omp deut en-dro oa dihun kêr.
Ar skolidi o seier ler
Ha merc'hed kran ar stalioù bras
A fistilhe : fich ha fourgas.
P' omp deut en-dro oa kousket kêr
En un devezh gall evel dec'h.
Kêr oa kousket, ha divemor,
Kêr oa kousket, ha lous, ha lor.
Ac'hanoc'h-c'hwi ne oa keal,
Ennoc'h ne oa den o soñjal
Nemet an dek, an dek feal
Hag a oa bet er mintin du
Hep tamm banniel a-hed ar ru.
Nemet an dek ponner o fenn
Hag a oa bet er ruioù yen.

Kemper, 1949.

AR MAEN E LENN ROTTNE

gant SELMA LAGERLOF
brezhoneg gant Jakez KONAN

Ur wezh e oa, er seitekvet kantved, ur pastor, paour evel kement a bastored all, hag a oa en e sav e kador-brezeg un iliz a Vro-Verin o lenn e brezegenn.

Leun a dud war evezh e oa ar regennadoù skiñvier dindanañ. Dre gwerennoù bihan ar prenestroù e teue bannoù heol an nevez-amzer e-barzh, oc'h argas yenion ar goañv eus ti an Aotrou Doue.

Edo ar sakrist o pleal da zihuniñ an neb piv bennak a drofe en e benn ober un hun. Tremen a rae an traoù evel boaz ha laouen e oa ar pastor e-giz an hader o teurel had mat en un douar aozet a-zoare.

Ur paotr bras e oa ar pastor ha frammet-mat. Bez' en devoa ur vouezh kreñv ha daouarn nerzhus : un trouc'had mat a zen anezhañ. Ken duard e oa ma c'halled, pa n' e anavezad ket, kaout aon razañ. Diouzh giz an dud diwar ar maez e oa kribet e vlev du o kouezhañ bete var e zivskoaz hag o tiskenn izel-izel war e dal. A-us d'e zaoulagad e save ambrantoù stank evel kerdin. A-vec'h e leze e varv teñval ha toupennek un tammig kroc'hen sklaer dizolo war gornioù e zivoc'h, ha kuzhat a raent an traoñ eus e zremm a-bezh.

En em gavet ar pastor en hanter e brezegenn, setu ma klevas o tonet eus an diavaez, trouz treid kezeg ha safar mouezhioù paotred : « Tud oc'h erruout diwezhat el lidoù santel », a lavaras-eñ outañ e-unan. « Karout a rafen avat o defe skiant a-walc'h da chom e-lec'h m' emaint ken n' em bo peurlennet va frezegenn. Donedigezh ar re-mañ a ya da zirenkañ an holl ilizad ha ne denno va c'hristenion vad ebet eus va dibenn-prezegenn ! »

Hogen ne voe ket sevenet c'hoant ar pastor. An dud nevez-degouezhet a zeuas-tre en ur lakaat mein ar porched da dregerniñ gant o c'hammedoù pounner ha hep izelaat safar skiltr o mouezhioù. Lavaret ho pije e raent, a blijadur-kaer, kement a drouz ha ma c'hallent.

E-keit ha m' edo o kenderc'hel gant e brezegenn e taolas plê ar pastor na selaoue mui darn eus e barrezianiz outañ gant an hevelep evezh: treiñ o fennoù a raent war-du an nor. Hetiñ a reas-eñ ma 'z aje an dilerc'hidi-se en o c'hoazez war ar skiñvier pellañ, hep klask tostaat ouzh ar gador-brezeg.

7

En dro-mañ ivez n' en devoe ket e vennad. Rak setu da gentañ an norojoù o tigeriñ gant trouz, ha neuze un heuliad a ugent den bennak d' an nebeutañ o sevel dre greiz an iliz. Diouzh an tousmac'h a renent e vijed bet e gortoz eus donedigezh ur bagad soudarded vezv. Ne oa ket koulskoude ! E penn ar vandenn e kerzhe war-raok ur bloueziadez yaouank uhel-ventet, hag ar re a oa ouzh hec'h ambroug ne oa nemet tud dizrouk diwar ar maez anezhe. Ar plac'h yaouank, kaer ha blev melen dezhi, a zouge dilhad burell gwenn bevennet a groc'hen ; en he c'herc'henn hag en-dro d' he dargreiz e oa ganti bravigoù arc'hant, kement anezhe ma tlee bezañ da vihanañ dek pe zaouzek lur a bouez enne. Ar re a zeue war he lerc'h e oa holl gante gwiskamantoù livioù teñval dezhe. En o zouez e oa re yaouank ha re gozh, paotred ha merc'hed. Kompren a reas ar pastor en em gave dirak e zaoulagad itron un domani bras hag he c'hoskor.

Bec'h en devoe o terc'hel da brezeg rak ne selaoue den outañ ken, an holl selloù o treiñ war-du an dud a oa o tegouezhout. Netra souezhus avat, rak ar re-mañ n' en em renent tamm ebet evel ma vije bet dleet dezhe ober e-barzh ti an Aotrou Doue.

Ne gomzent ket ken, e c'houzon-ervat, abaoe ma oant deuet e-barzh korf an iliz, hogen, d' ar c'houlz dezhi da dremen e-biou d' ar gador-brezeg e chomas ar bloueziadez vras koant a-sav ha hi o stagañ da barañ he selloù war ar pastor evel pa n' he dije biskoazh gwelet e bar. E ziskouez a reas-hi d' ar re all hag holl e chomjont diouzh o sav da vamañ outañ evel pa vije bet ul loen iskis en un deltenn da zeiz ar foar.

O vezañ ma oa a renk izel, gouzout a-walc'h a rae ar pastor ne oa ket person na danvez-person zoken, hogen mann nemet ur paourkaez kure a gased eus an

eil parrez d' eben. Ranket en devoa deskiñ plegañ d' an dismegañsoù ha d' ar mezhekadennoù ; an doare-mañ da sellout a-benn outañ avat a gavas dezhañ e oa un taol divergontiz dreist d' ar pezh a c'helle gouzañv.

Er gador-brezeg e veze-eñ embanner komzoù Doue ha gant-se n' en devoa gour ebet ar gwir da vezañ dizoujus en e geñver amañ.

Darc'haouiñ a reas e bezh meilh-dourn war gant ar gador-brezeg gant kement a nerzh ma voe klevet an taol dre an iliz.

Ne oa ket se tra-walc'h dezhañ da derriñ e c'hoant : fellout a rae dezhañ ouzhpenn lakaat da zonet war-lerc'h e daol-dourn ur gomz c'harv bennak ouzh an drouzerion. Ne reas ket avat. Kent komz e paras e selloù ur wezh c'hoazh e daoulagad dichek ar plac'h yaouank hag e chomas en e gorzailhenn ar gerioù a groz edo e sell da lavarout.

8

Stouiñ a reas adarre war e brezegenn hag he lenn a reas betek an diwezh hep ober van eus e selaouerion.

Pan eas d' ar sekretiri, goude-se, ne gavas den eno. Monet a reas en e goazez war ur skaoñ voan hag eñ neuze da gemer e benn etre e zaouarn ha da sellout difiñv dirazañ, an doare warnañ da vezañ strafuilhet a-grenn.

Siwazh dezhañ, un nebeut deizioù a oa, en devoa diskuliet trubuilhoù e vuhez d' ar sakrist. A-vec'h, ya, e veze gopraet evit e labour ; ne oa-eñ nemet skoazellour un danvez-person paour, poan a-walc'h dezhañ ivez o tapout chom hep mervel gant an naon. Aner eo klask tennañ tra eus lec'h n' eus mann.

Ouzhpenn-se, ne veve ket e-unan-penn. Intañv e oa hag en e garg tri bugel etre daou ha pemp bloaz. Ken bras e oa e zienez ma wele e vije ret dezhañ skrivañ d' ar Bodad-Meur da aspediñ en anv Doue ma vije roet ur plas all dezhañ.

Er barrez-mañ edo o chom en ul logell ur pezh hepken enni, ha peadra n' en devoa ket da c'hopra matezh na mevel. An naon a anevez hent e di. Gant den ebet amañ n' edo ken fall an traoù ha m' edont gantañ. En un doare pe zoare e ranke kavout un dra bennak all.

Lavaret en devoa ar sakrist dezhañ neuze e c'halle ober gwell eget monet kuit, hag o vezañ ma klaske ar pastor gouzout petra e felle dezhañ reiñ da intent, ec'h eilgerias ar sakrist ar goulenn-se dre ur goulenn all : daoust ha ne gavje ket kazus addimeziñ ?

Bez' e oa er gumun ur bloueziadez pinvidik he devoa kaset war ar c'herzhed, betek-hen, an holl danvez-priedoù, hag hec'h-unan edo-hi o vevañ e penn he domani bras. Piv a oar petra a lavarfe mar dafe ar pastor da...

Ne oa-hi ket yaouank-yaouank ken, ur gaer a blac'h e oa avat. Hep mar n' en devoa ar pastor he gwelet biskoazh, rak, pan edo o chom en ul lec'h distro eus ar barrez, un nebeut levioù hent diouzh an iliz, ne zeue nemet ur wezh pe ziv ar bloaz.

Abaoe ma oa deuet ar pastor da gure er barrez, n' he devoa ket en em ziskouezet eno.

Ken brav en devoa ar sakrist displeget an doare ma voe aotreet gant ar pastor, mar n' eo ket d' ober ar goulenn-eured, da vihanañ da doullañ kaoz a-benn gouzout ha ne vefe ket mat gant Gudrun Ivarsdotter e gemerout da bried.

Da gredenn ar pastor, e oa-hi kozh ha divalav, kintus marteze ivez, met ne reas ket a van eus kement-se. Kavout a rae dezhañ penaos, dre zimeziñ ganti, ne glevfe ket e vugale o c'harmat gant an naon ken.

9

Ha dres bremaik, kent teurel e rebechoù diwar lein ar gador, en devoa komprenet e oa deuet ar bloueziadez pinvidik goulennet gantañ da eurediñ, da reiñ he respont dezhañ. Hag en em roet he devoa da anaout er stumm da ziskouez d' ar pastor pegen uhel en em gave-hi dreist dezhañ.

War gement-mañ n' helle-eñ nemet bezañ a-du ganti. Met perak ivez en devoa lakaet e fiziañs e barn ar sakrist ? Mar en divije gouvezet e oa-hi kaer ha yaouank c'hoazh, en divije bet en em ziwallet diouzh an taol dismegañs-se.

Goulerc'hiñ a reas er sekretiri evit reiñ da C'hudrun Ivarsdotter ha d' he zud amzer da vonet kuit, araok dezhañ e-unan treuziñ plasenn an iliz. Hogen hastet n' he devoa-hi ket : pan edo o tigeriñ dor ar sekretiri, he c'havout a reas o vonet da sevel war varc'h hag o pignal war ur maen bet lakaet e-tal dor an iliz evit aezamant ar varc'hegerion. He mevel, krog er marc'h, en devoa poan o terc'hel an aneval sioul ha c'hwitañ a reas-hi meur a wezh oc'h arnodiñ pignal war an dibr-plac'h-uhel.

Neuze e tostaas ar pastor buan-ha-buan. Gant e zivrec'h nerzhus e krogas e

Gudrun, he gorren en aer a reas hag he lakaat rust war an dibr.

- « Bremañ, kae ac'hanen, » emezañ, « ha na 'n em ziskouez biken dirak va daoulagad ken. »

Ur plac'h da vezañ sabatuet aes ne oa ket Gudrun ; padal, lakaat a reas he jao d' an trot hag e tec'has hep kavout an disterañ ger da zisteurel.

Goude ar sulvezh nevez-amzer-se e oa deraouet evit ar paour kaezh kure hag evit ar barreziad a-bezh ur marevezh gwashoc'h eget ar re holl o devoa bet da c'houzañv kent.

An nevez-amzer a zigoras kenkent ha miz Ebrel gant ur wir amzer-hañv. Steuziet e oa ar skorn hag an erc'h, adglasveziñ a rae an douar, tarzhañ a rae ar broñsoù er gwez ha ret e oa bet hastañ a-bouez e nerzh evit an hadañ.

Diouzh ur miz Ebrel, nebeut-souezhus a c'hlav en devoa graet : muioc'h a se e raje e miz Mae, moarvat.

Glav a-walc'h a raje atav, arabat e oa kemer preder gant se. Re a zour a veze peurvuiañ kentoc'h eget re nebeut.

Hogen sec'h hag avelus e voe miz Mae, gant barradoùigoù dister-kenañ. Gortoz a rae an dud glav a-benn sul ar Pentekost. Sevel a reas deiz ar Pentekost sklaer ha glas evel an devezhioù arall holl. E noz al lun e revas. Evel kustum, disingal e reas ar rev e reuz.

10

Parkadoù 'zo a voe distrujet-naet, re all a harzas, ha danvez foenn kaer a oa gant geot ar pradeier hag an tiriannoù. Ar glav hepken an hini a rae diouer.

Peurliesañ en devez Gouel Yann, evel ar Pentekost, ar galloud da zegas glav, ha derc'hent Gouel Yann en em vernias kouabr teñval en oabl. Ur barrad arnev kreñv-meurbet a voe hag ur gazarc'henn bennak a razailhas war an douar : netra ken avat ! Goude-se e chomas bolz an neñv glan ha digoumoul e-pad daou vizvezh hir. Goret e voe an douar evel ur forn. Ken mac'hus, ken enkrezus hag an devezhioù e voe an nozvezhioù. Melenaat a rae ar geot, gwelet e veze, koulz lavarout, o vervel er pradeier.

Pennañ a reas an ed pa n' edo ar c'horzh nemet ur rac'hoan a-us d' an douar. Dareviñ a reas an holl draoù abred, ha buan e voe graet an eost, met ivez pebezh toull frank er sanailhadoù foenn hag er solieradoù greun ! E-pad an hañv, an taniou-gwall a vennas gwastañ ar vro. Ne voe ket gallet, prest awalc'h, marrat an tachenoù difraostet hep n' en em astennje an tan er c'hoadoù tostañ. Gwell a se avat pa oa nebeut a labour er parkeier, paneogwir e ranked monet dibaouez d' ar red da lazhañ an tan-gwall o kregiñ.

E dibenn miz Eost, gant an nozvezhioù o hiraat hag o tuaat e kollas an heol e nerzh. Hep mar bremañ e c'hallje ar c'houmoul en em zastum. Ha ne dremenjont ket hep hen ober. En em stardañ a rejont, ken tev ha ken stank ma n' en devoe ket ar glav, evit doare, nerzh d' o fregañ.

D' an hevelep koulz e krogas dour an eien hag ar gwazhioù da vonet da hesk. A-sav e chomas ar milinoù bihan (Mik, mik, mik ha mak, mak, mak...) hag an dud o devoa ed da valañ a rankas diglenkañ o breier.

Sec'hiñ a reas ar boued-chatal diwar o gar er forest. distreiñ a reas al loened anezhe o-unan d' o c'hrevier evel da c'houlenn skoazell digant o mistri. Hep ket a var edod en em gavet gant ur bloavezhiad kernez. Neuze, a diadoù a-bezh, ez eas an dud d' ar forest davit spoue, man ha delioù evit al loened, ha kregiñ a rejod da gemmeskañ gant e vara dezhañ an-unan hugennoù gouez, kolo drailhet-munut pe rusk sec'het ha friket.

E miz Here, a dra sur, e raje glav ; an dra-se, anat, ne savetaje ket an trevadoù, hogen mat e vije kaout dour evit an dud hag evit al loened ha da gas ar milinoù en-dro. Kaer ha skedus eo e voe miz Here, hañval ouzh ur mizvezh hañv. Koulz ar foar e oa hag a vez merket gant an amzer fall evel an holl ouelioù bras. Degas a reas deiz ar foar un avel-viz put hag ur yenion garv : takenn c'hlav ebet avat.

11

Bremañ ne oa mui an anevaled doñv hepken a oa o klask gwarez er gêriadenn ; miled ar forest a dostaas bete tiez an dud da gavout un dra benñak da zebriñ ha da evañ. Ne c'hallas ket an dud o-unan chom war al lec'h : deraouiñ a rejont kantren dre ar vro evel al loened. Tiegezhoù a-bezh a grogas e bisac'h hag e bazh ar c'hlaser-bara ha monet a rejont kuit davet an tiez ma vane bevañs a-walc'h enne da c'hallout bezañ darnaouet etre ar re all.

E miz Du e voe ur barradig-amzer ; Erc'h an hini e voe.

Kouezhañ a reas war an douar kaledet gant ar rev. Re nebeut anezhañ evit ar monedone war stlejelloù, re nebeut anezhañ da dra pe dra, nemet goleiñ an douar disec'het ne reas ken.

E miz Kerzu, pan edo, un dro bennak, ar bloavezhiad-se a zienes war e ziwedh ha pa ne hañvale mui an traoù gallout monet war washaat c'hoazh e tegouezhas koulskoude gant ar paour kaezh pastor brasañ trubuilh e vuhez.

Rankout a reas un devezh, ur pennadig kent an Nedeleg e oa se, ober e weladenn-bastor, pell-bras e tachad ar c'hoadoù, da intañvez paour ur pesketaer. Goude kerzhout hir amzer hag eñ oc'h erruout e-tal un tiig war ribl ul lenn strizh. Dre-holl tro-war-dro ne oa kevannez ebet, park ebet, logell-vesaer ebet en alpoù, netra nemet koadoù.

E-unanig ha kollet e oa an tiig dister-se, al lenn digenvez o 'n em astenn dirazañ hag ar forest a-dreñv e gein.

Kavout a reas ar pastor en diabarzh ur vaouez war he zremenvan ha c'hwec'h a vugale war-nes da vezañ emzivad. Marvet e oa o zad e-kerzh an hañv ha bremañ edo o mamm ivez o donet digante.

Dek vloaz e oa an hini henañ, nemet tri ar yaouankañ. Ne oa hini anezhe bras a-walc'h da c'hallout ober labour ampledus ha gonit un tamm arc'hant evit sikour e vegañ.

Ezhomm o devoa holl eus dilhad, boued, preder hag evezh da herzel na varvjent.

Goude m' en devoa ar pastor komuniet o mamm, en em vodjont en-dro dezhi. Parañ a rae selloù an hini doc'hor a-ziwar pep unan eus ar grouadurion war ar pastor hag a-ziwar ar pastor warne.

N' he devoa ket serret he daoulagad ; ne baouez ket avat da sellout ha da sellout. N' eo ket gant komzoù edo-hi oc'h aspediñ : bez' ez eus c'hoantoù re vras da vezañ diskleriet. Goulenn a reas ar pastor diganti ha n' he devoa ket a amezeion. Eo, bez' he devoa, div lev ac'hane : pan aed a-hed Lenn Rottne e kaved un atant vras piaouet gant Gudrun Ivarsdotter. En em stlejet he devoa gwreg ar pesketaer betek eno un toullad deizioù 'oa ha komzet he devoa da C'hudrun diwar-benn ar vugale, hogen nac'het he devoa houmañ en em gargañ anezhe.

12

An dra-mañ, e gwir, ne oa ket gouest da lakaat ar pastor souezhet. Ha penaos bezañ e gortoz da welout ur plac'h yaouank faeüs ha balc'h e-giz Gudrun o tonet war skoazell kemend-all a vugale. Ne oa se da c'hoantaat ivez.

Daoulagad ar vaouez a bare war ar pastor gant kement a enkrez ma ne voe ket hemañ, a-benn an diwezh, evit chom en ti ken. Ranket en devoa monet er-maez evit tremen hep geriañ un dra ha na c'hallje derc'hel dezhañ goude.

O kuitaat an ti ez eas gant an dinaou war-du ribl al lenn. Ken izel edo an dour ma oa dizolo un dachennad vat eus ar goueled. Ma fellas d' ar pastor bale dreizi. Kerzhout a rae e-unanig ha fallgalonet en digenvez-se, spontet-marv rak ar garg nevez a oa o tegouezhout dezhañ.

- « C'hoazh da vihanañ mar bije bet ur bloavezh-all ! » a lavarar-eñ outañ e-unan. « Penaos e c'hallin-me kemer warnon magañ pemp genoù en tu-hont, me ha n' on ket gouest da derriñ o naon d' an tri a zo din ? »

Hag eñ paour a-benn an nevez-amzer, petra lavarout eus ar baourentez ouzh e flastrañ bremañ ? Skoazell ebet da c'hedal digant den.

A-sav-taol e taolas evezh ouzh ur maen o sevel dreist da c'horre an dour. Ul lizherenn bennak a oa engravet ennañ. Tostaat a reas d' o dazlenn hag e teuas da anaout un M ha daou X. Kompren a reas e oa bet enskrivet ur bloaziad ennañ. En amzer wechall en devoa goulet un den merkañ live an dour en ur bloaz bennak, evel ma ra an dud d' ar mareadoù sec'hor.

Chom a reas ar pastor en e sav dirak ar maen, o klask lenn ar bloaziad merket ; ne zeuas ket a-benn avat. Aze koulskoude e oa un dra bennak hag a zegasas dezhañ diboan ha frealz. Gwechall ivez e rankjod bevañ mareoù kriz ; ken izel ha bremañ e oa bet diskennet an dour, hogen ne oa ket marvat holl dud ar vro ; douget o devoa o bec'h ha kendalc'het da ren o buhez.

A-daol-krenn ar pastor ha kregiñ en ur maen-kailhastr silhek hag en em lakaat da bigosat gorre ar maen da enskrivañ ennañ ar bloaziad naonegezh edo o paouez bevañ.

Enskrivañ a reas ennañ arouez ar bloaz 1640, diouzh ar gwellañ ma c'hallas hen ober hep kizell na morzhol : kement-se avat ne voe tra-walc'h dezhañ. Aspedet en devoa bemdez an Aotrou Doue e pedennoù hir. Feteiz e felle dezhañ kas

davetari, eus al lec'h digenvez bras ha sioul-se, un azgoulennadem nevez.

13

Deraouiñ a reas merkañ er maen ar pezh a grie e galon bemdez ha bep pred da Zoue er bloavezh-se a reuzeudigezh « Truez ouzimp, Aotrou Doue !... »

Rediet e voe gant al labour-se da boaniañ a-bouez e nerzh, hogen vad a reas dezhañ. Endra gleuzie ar bedenn-se er maen e hañvalas dezhañ edo al lenn vras louet, ar glannoù bevennet gant gwez sapr du hag an oabl-goañv izel ha pounner o treiñ d' un neved bras en enor da Zoue. Kavout a rae kennerzh o skrivañ er maen an holl anken a zouge ennañ. Engravañ a reas garmoù ar re varnaoniet ha sec'hedet ; en em lakaat a reas da hanterour evit an anevaled fiziet e daouarn an dud ha loened ar broezioù gouez, evit ar pin bras o tizeriañ war ar menez hag evit geotenn disterañ ar pradeier.

Gant pep lizherenn a verke e kreñvae e galon ; en em gavout a rae entanet gant un nerzh nevez ; n' en devoe aon ebet ken o sammañ war e chouk ur bec'h pegen pounner bennak e vije. Donet a raje Doue war e skoazell.

Daou zevezh diwezhatoc'h edo derc'hent an Nedeleg.

Ne voe ket a zienez en deiz-se e ti ar c'hure. Degaset e oa bet dezhañ pourvezioù-Nedeleg eus ar persondi hag eus meur a berzh all. Goude koan, ambrouget en devoa an nav bugel da di un amezeg da lidañ ar gouel, ha goude-se en devoa c'hoariet gante er gêr, war plouz an Nedeleg, ken na voent en em astennet gant ar skuizhder ha manet kousket war gwelead melen ha strakus ar Mabig Jezuz.

C'hoant kaer en devoa bet ar pastor da ober evelte, hogen prederioù all a oa war e spered. Serr-noz e oa anezhi, ar yod heiz a oa da vezañ lakaet war ar tan.

Goude na oa ket ret-holl hen ober marteze, adalek ar vervadenn gentañ er gaoter ne baouezas mui ar pastor da gas e vazh-yod en-dro. Ken bras e oa-eñ ma ranke chom daoubleget. Donet a reas e gein d' ober poan outañ gant ar skuizhder ; ne reas van ebet avat. En eneb, diskouez a rae bezañ leuniet-holl gant levenez an Nedeleg.

Ha koulskoude ne oa tamm ebet gwell an traoù gentañ ken reuzeudik ha ken poanuis ha kent edo e stad. Hogen krog e oa adarre da gaout fiziañs. Donet a raje skoazell dezhañ eus perzh pe berzh : war se e oa didrubuilh.

A-greiz holl e savas ar pastor e ambrantoù tev. Unan bennak, en tu diavaez, e groge e dorn an nor, c'hoant dezhañ da zonet e-barzh. Er barrez, kredus e oa, e ouie an holl e oa ar pastor e vatezh e-unan ; n' edo ket e chal avat da zegemer diavaezourion dres pan edo gant labourioù-plac'h.

14

Kregiñ a reas er gaoteriad yod. Edo war he fellaat diouzh an tan, hogen en em soñjal a reas a-hend-all.

Hep mar ebet, ne oa nemet ar paourkaezh sakrist kozh an hini 'oa a oa o tonet da welout penaos e raent, ar vugale hag eñ e noz ar Pellgent, ha dirak ar sakrist n' en deveze ket a vezh.

Digoret e voe an nor ha gwelout a reas neuze na oa ket ar sakrist a oa o tonet-tre, hogen ur plac'h uhel he ment. Krediñ a rae ivez d' ar pastor ez anaveze ar weladennoez-se, goude ma oa re deñval e-tal an nor da verzout he min.

- « Sed amañ un taol kaer avat ! » a veizas ar pastor. « Anat eo n' he deus gwelet biskoazh netra heñvel. C'hoarzhin a ray gant kement-mañ adalek an Nedeleg bete Gouel Yann ! »

Sachañ a reas an estrañjurez gouestadik an nor war he lerc'h hag e savas war-du an oaled, astennet he dorn ganti. Gudrun Ivarsdotter an hini e oa, nemet ne oa ket hañval nemeur ouzh ar bloueziadez faeüs deuet war varc'h d' an iliz d' ober goap eus he danvez-pried. Gudrun, ul liv fall-kenañ en he c'herc'henn, a ziskoueze bezañ dinerzhed ha gwan evel pa vije o tisouc'hañ eus ur gwall-gleñved bennak.

N' halle ket ar pastor anaout he menozioù, hogen ne hañvale-hi ket teurel evezh zoken ouzh an trevell edo-eñ o plêal gentañ.

Ne rannas grik da hetin an donemat da C'hudrun ; hastañ a reas avat diskregiñ diouzh e gaoter ha tostaat ar gador d' e weladennoez da c'hallout azezañ. Bez' e oa houmañ evel unan bennak nen hall mui bout nag abaf nag aonik dre m' en deus gouzañvet ur reuz bras a-walc'h da argas pep aon all eus e galon.

Ne dec'he ket, ha pa vije ur serr-lagad zoken, he daoulagad diwar an tan.

Lavarout a reas e felle dezhi goulenn digant ar pastor kelou eus paourkaezh bugale ar pesketaer. Ha gwir e oa enta en dije o c'hemeret holl gantañ er gêr ?

Ar pastor hag en devoa adkemeret e gaoteriad yod, hec'h adlakaas war an tan ha tapout a reas ur broud-tan eus an oaled da c'houlouañ ar pezh e-lec'h ma kouske ar vugale war ar c'holo.

- « Kavout a ra din emaint holl aze ! » emezañ.

- « Daoust penaos en em gemerit-hu ? » a c'houlennas Gudrun. « Deuet e oa bet o mamm bete va zi, ur sizhun araok he marv d' am fediñ d' en em gargañ eus he bugale. Ha kavout a reas din e tleen respont nann. Ken gwall vloavezh eo hemañ ma n' em eus ket a vevañs evit va c'hoskor. Ha padal, em eus a-dra-sur muioc'h egedout-te. »

15

- « Kement hag o mamm am eus evelato, » eme ar pastor. « Boas eo ar vugale-mañ da gaout naon. »

Kenderc'hel a reas-hi evel pa n' he dije ket e glevet o tonet war he frezeg.

- « N' em eus ket gallet distreiñ va spered diwar se abaoe. Bet on dec'h e logell ar pesketaer da c'houzout petra e teue ar vugale da vezañ : aet e oant ac'hane. N' em eus kavet nemet daou baotr o tonet da gerc'hat ar c'horf ha lavaret o deus din e tlee ar vugale bezañ e ti ar c'hure. »

- « N' eus ket kalz a lec'hioù all ma c'helljent bezañ aet, » eme ar pastor.

Evit ar wezh kentañ e troas-hi war-du ennañ hag e sellas eeun outañ :

- « Ne gompenez ket ar pezh am boa c'hoant dalavarout, » a daolas-hi.

Eñ a droe e yod buanoc'h-buanañ ha respont a reas e berr gomzoù :

- « Gant skoazell an Aotrou Doue e teuin a-walc'h a-benn d' ober va dlead.

»

En em gavout a rae ar pastor ken divarrek da gomz hag ur pennadig kentoc'h. Sevel a rae d' e zaoulagad daeroù a druez ouzh Gudrun. Daoust petra en devoa he lakaet da vezañ ken madelezhuz, zoken en e geñver ? Ne ouie tamm petra da lavarout da guzhat e strafuilh ha Gudrun n' e sikoure ket da se. Chom a rae en he c'hoazez, harpet he fenn ganti war he daouarn, o sellout ouzh ar flammoù. Marteze edo-hi o prederiañ war ar pezh en devoa he c'hemmet hec'h-unan en doare-se.

- « Pebezh Nozvezh Nedeleg iskis evit da dud ha te er-maez eus ar gêr, » a lavaras ar pastor en diwezh.

- « Ya, ha n' edon ket e sell d' o lezel o-unan. Aet e oan en hent hiriv ar beure abred hag e krede din e vijen bet distro araok an noz. »

- « Daleet out bet en hent enta ? »

- « Glav en deus graet, netra ken, ha skornet e oa an douar. Nac'hañ a rae va marc'h kerzhout war-raok kement a frim hag e oa. »

Adarre e voe teneraet-bras kalon ar pastor ouzh Gudrun. C'hoantaet en dije bezañ bet ouzh hec'h heul war varc'h dre an hentoù diaes, hogen ne sonas grik a se. Estlammañ an hini a reas :

- « Pebezh bloavezh souezhus, glav gant an Nedeleg ! »

16

Ret e oa dezhañ, hen merzout a rae mat, dibab e c'herioù gant preder, evit na vije ket gwerzhet gant ton e vouezh.

- « Ya, gwir-mat eo ez eo iskis ar bloavezh-mañ, » emezi. « N' em eus ket gallet zoken ober an tamm tro-mañ hep na drofe da fall. N' on degouezhet er gêriadenn nemet d' abardaez-noz.

- « Marteze ez eo chomet da varc'h er-maez ? » a c'houlennas trumm ar pastor.

Stad a vije bet ennañ o kaout tro d' ober un dra bennak eviti.

- « Nann, » a eilgerias-hi, « e lezet am eus er persondi. Boas on da vonet di : e-pad tri bloavezh ez on bet er persondi o teskiñ labourat. »

- « Gwir eo, hen lavaret en deus ar sakrist din, » a respontas ar pastor.

- « An noz a dremenin eno, » a gendalc'has-hi, hag o vezañ na eilgerie ar pastor netra, e lavaras c'hoazh

- « Degaset em eus un dra bennak d' ar vugale. Warc'hoazh ar beure avat e teuin en-dro d' hen reiñ dezhe ; re ramp e oa din d' en em gargañ a se hiriv d' abardaez. »

- « Deuet-mat e vo da roiou, ne vern pegoulz. »

Ar c'homzoù poellek-se a roas tu d' ar pastor da voustrañ war e strafuilh. En em lakaat a reas da brederiañ pegen souezhus e oa ar weladenn-mañ a-berzh Gudrun end-eeun. Tra-walc'h e vije bet dezhi dileuriñ ur mevel da zegas ar madigoù-Nedeleg a brofe d' ar vugale.

Chomet e oa Gudrun en he c'hoarez ha tresañ a rae gant he biz arouezioù war maen an oaled. A-daol-trumm ha hi o sevel he selloù war-du ar pastor :

- « En deiz-se, e-kerz an nevez-amzer, pan oan deuet da lakaat mesk e-pad da brezegenn, em boa graet fall. » emezi.

Neuze en diwezh, en devoe ar pastor digarez da lavarout ar pezh en dije goulet diskleriañ pell a oa ; donet a reas taer taer gantañ :

- « Den ebet n' en devoa lavaret din penaos e oas. Dic'houvez-kaer e oan eus ar sotoni edon o vonet d' ober. »

- « Ne vern penaos, em boa graet fall, » a respontas-hi.

Hag adarre e voe teneraet e galon o vezañ ma oa torret he balc'hder ouzh Gudrun. Karet en dije lavarout dezhi he c'have kaer hag ec'h anzave e fazi ; ne zeuas ket a-benn d' hen ober avat.

He mouezh-hi a oa pounner gant an daeroù ha ne glaskas ket hen kuzhat. Adkregiñ a reas da gomz eus an abeg en devoa he degaset da di ar pastor.

17

Ha koun a zeue dezhañ eus ar pezh en devoa lavaret en ur sevel anezhi war an dibr ? Fellout a rae dezhañ he gwelout o fellaat keit dioutañ ma n' hallje mui biken en em addiskouez dirak e selloù. C'hoantaet he dije Gudrun gouzout ha kalz a bouez e gwirionez en devoa-eñ lakaet er c'homzoù-se.

- « Nann, » eme ar pastor, « gant an droug hepken eo am boa komzet. »

- « Evel-se eo em boa soñjet da gantañ. Ne daolen ket nemeur a evezh ouzh ar pezh az poa lavaret. »

Neuze e tistroas he selloù hag ez adkrogas da dresañ war maen an oaled.

- « Kement a reuzioù a zo kouezhet warnon evit ar bloaz, » emezi. « Abaoe an deiz-se emañ, koulz lavarout, ur wall-blanedenn ouzh va heul. »

« Diouzh da zoare e kredfed ez out bet klañv. »

- « N' on ket. N' eo ket ar c'hleñved eo en deus va zaget. Gant ar c'heuz an hini eo ez eo debret va spered. »

« Ha kalz a zroug he deus graet ar sec'hor war-laez, e kornad ar c'hoadoù ? » e teuas ar pastor a-benn da lavarout.

- « Ar sec'hor hag a bep seurt reuzioù all. Gwashañ 'zo bet eo an tan-gwall bras er forest. Devet eo bet va loened ha distrujet eo bet kement tra en em gave er c'hoadoù. »

- « N' out ket hep ti nag aoz da vihanañ ? » a daolas-eñ.

- « Nann ! An ti a chom ganin, hogen marvet eo va holl loened. Ar spontusañ tra eo a c'halle c'hoarvezout din. »

- « Ma ! » emezañ. Hag en diwezh e tilezas e gaoteriad yod. Meizout a rae e oa selloù an holl loened marv an hini e oa, a bare war an tan dre zaoulagad Gudrun. An dra-se e oa ar pezh en devoa rannet kalon ar plac'h yaouank.

- « Kalz a dud am eus er gêr. Diaes gouzout petra reiñ dezhe da zebriñ pa n' eus na laezh nag amann. »

- « Hag en abeg da se eo n' ec'h eus ket gallet degemer ar vugale-mañ ? »

- « Ya ha nann. Nemet n' eo ket en abeg da se hepken. »

- « Sebezet on pa n' em eus ket klevet anv eus an holl wall-reuzioù-se, » eme ar pastor, doare prederiet dezhañ.

« Marteze a-walc'h ez eo dre ma n' em eus ket goulet selaou ouzh ar re a gomze diwar da benn. Aon am boa razout. »

Gwelout a reas dremm C'hudrun o sklaeraat gant ur vinc'hoarzhadenn verr.

- « Bet em eus-me muioc'h a aon razout-te c'hoazh. »

- « Aon, » emezañ, souezhetoc'h an tamm anezhañ gant ar ger-se eget gant kement he devoa lavaret betek-hen. « Aon ac'h eus bet rason-me ? »

18

- « Ya, abaoe ar sul-se, » emezi, doare spontet warni adarre mann nemet o venegiñ an dra.

- « Ha kredet ec'h eus un dro bennak e oa me an hini a zedenne warnout an drougoù-se ? » a daolas-eñ taer.

« Ya, kredet em eus e felle dit va arpas eus ar vro ! »

« Dleet e vije dit derc'hel koun ez on pastor ! »

« Dre-se eo end-eeun... Bez' o devez ar bastored muioc'h a c'halloud »

egedomp-ni. »

Ne ouie ket ar pastor pe c'hoarzhin pe ouelañ a zlee. Strivañ a reas da lakaat Gudrun da gompren pegement e fazie. Hi avat a zeuas war e gomz :

- « E-barzh Lenn Rottne, a-hont e-tal du-mañ ez eus ur maen enskrivadurioù-hud warnañ ; peurvuañ e vez kuzhet e goueled al lenn, hogen d' ar mareadoù reuz bras e tiskoach. Va zud o deus lavaret din ez poa e welet hag ez poa engravet ennañ rinlizherennoù a zroug, skrijusoc'h c'hoazh eget ar re a oa ennañ a-benn neuze. »

- « N' eus den ebet du-se o c'houzout lenn enta ? » a c'houlennas ar pastor.

- « Eus ! Me, » eme C'hudrun. « Gwelet em eus ar maen dec'h ha lennet em eus an enskrivadur. »

Tennañ a reas-hi un huanadenn hir evel pa zeuje koun dezhi eus ur bec'h pounner e vije bet disammet anezhañ.

- « Emaon o vonet da ziskuliañ dit perak n' em eus ket goulet degemer bugale gaezh ar pesketaer. Edon e sell da zastum kement tra a biaoan c'hoazh ha da vonet da vevañ e tiegezh va c'herent a zo o chom en ur saonennig en tu all d' ar menezioù. »

- « Ha distroet out diwar da veno ? »

- « N' em eus mui aon razout abaoe m' em eus gwelet ar pezh az poa skrivet. »

- « Neuze enta en deus selaouet an Aotrou Doue ouzhin, » a lavaras ar pastor.

- « Komprenet em eus n' halle ket an hini en deus engravet ar bedenn-se, an hini a roe herberc'h en e di da c'hwec'h bugelig paour, bezañ un den kriz, » eme C'hudrun klouar.

En e sav e-tal an tan, eñ a selle outi.

- « Bez' ez eo ar vugale-mañ un digarez dit da zonet da azgoulenn truez diganin ? » a atersas-eñ adarre, argredik a-walc'h. N' edo ket evit lakaat en e benn he devoa bet aon razañ.

- « Ya, » emezi en un huanadenn.

- « Hag ec'h eus c'hoant e roin dit va ger n' az heskinin mui, na gasin ket dit drougoù all evit m' az pezo nerzh-kalon a-walc'h da chom er gêr ? »

19

Pouezañ a reas war he daoulagad gant he daouarn ha ne respontas nemet dre un hejadennig-penn.

Ne oa arvar ebet da se, komprenet en devoa ar pastor anezhi : tizhet he devoa pal he gweladenn.

- « Petra a lavarin dit evit m' am c'hredi ha ma n' ez po ket aon biken razon ken ? » emezañ gant e vouezh o krenañ. « Anzavet em eus ouzhit penn-da-benn. Laouen e vijen bet o klevout e oas aet da chom en tu all d' ar menezioù, rak, mar em bije gouezet e oas keit-all, n' em bije ket bet kement a hiraezh dit-te. Poaniosoc'h eo meizout emañ an hini a garer en e gichenig eget bezañ disrannet diouti gant menezioù... Kompren a rez enta n' ec'h eus ket ezhomme da gaout aon razon, » a zalc'has-eñ c'hoazh gant ur mousc'hoarzhig trist ha fallgalonet.

Gortoz a rae, mall gantañ, ar pezh edo-hi o vonet da lavarout, hogen digomz e chomas-hi. Ne ouie ket enta ha komprenet ha klevet he devoa.

« Diouzh an doare m' ec'h eus en em ziskouezet hiriv d' an noz eo em eus gallet anzav ouzhit an traoù-se, » a adkrogas-eñ. « Ne gredan ket e ri goap ac'hanon... »

Sevel a reas he fenn en diwezh. Daerou a c'hlizenne ouzh begoù he malvennoù.

- « Kollet em eus va skiant vat moarvat, » emezi. « Me 'gred din avat e tale ar boan gouzañv ar pezh am eus gouzañvet en hañv-mañ evit da glevout o lavarout ar c'homzoù-se. »

Ne oa ket ar pastor evit krediñ en devoa klevet ervat.

- « Fellout a ra din ma chomi el lec'h m' em aout-te bremañ, » a zistagas-eñ. « Ha, gwelout a rez, dindan gazel-gae ez lakaan : biken nen i diouzhin. »

Tostaat a reas outi ha hi ne gilas ket. Hogeñ, dres pa groge en he dorn e voe klevet strakadennoùigoù war an oaled : edo ar yod heiz o tonet en tan eus ar gaoter.

Treiñ a reas ar pastor war-du an oaled ken buan ha ma c'hellas. Gudrun avat a voe araok dezhañ hag o kregiñ er gaoter war-bouez he divskouarn, delemel

a reas anezhi diwar an tan.

Re ziwezhat e oa ; derc'hel a rae ar yod da verañ war mein an oaled. Draskal a rae ar regez ha strinkañ a raent fulennoù. Ur moged tev c'hwez an dev a leunias ar pezh .

Ar vugale, spontet, a lammas en o sav er plouz hag en em lakaat a reas ar re vihanañ da ouelañ.

Daoust d' ar gwall-zarvoud-se avat e tirollas Gudrun da c'hoarzhin he c'halon disammet a dalme a daolioù bras ha merzout a rae en he c'hreiz e teue adarre da vezañ hi hec'h-unan.

20

- « Ac'hanta ! Ur stumm iskis hoc'h eus da ober war-dro ar gegin dre amañ, » emezi. « ...Ret e oa dit e gwirionez ober gant strobinoù, kozh pastorig du, evit kaout, a-benn an diwezh, ur wreg ez ti. »

- « Me a oar a-walc'h, me, da biv ez on dleour eus va gwreg, » a lavaras ar pastor. « N' eo ket dre strobinoù eo em eus tapet he c'haout. »

Raktal e teuas Gudrun dic'hoarzh adarre :

- « Neuze enta ez on bet digaset dit gant an Hini ac'h eus galvet pan ec'h eus enskrivet da bedenn er maen. »

En-dro da Vari-Sent...

Pezh-c'hoari en 1 arvest
gant JARL PRIEL

« Ac'han 'ta, » eme Banurj, « mat e vefe din dimeziñ, ya pe nann ? »
« Nag an eil nag egile, » eme Drouilhogan.
Frañsez RABELAIS, Pantagruel, Pennad XXXV.

D'ur Breizhad a galon, va c'heneil yaouank Ronan Huon.

(Kement-mañ a c'hoarvezas bez' e vo prestik tregont vloaz, ha marteze biskoazh.

Ur gambr, e ti Fañch Kilgarzh, damdost da vourc'h Kamlez. En don, er c'horn dehou ha stok ouzh ar voger, ur gwele gant stignoù hir a-us dezhañ. Bountet eo al linselioù e lost ar gwele, ha ruzet eo ar valenn-biket a-rez ar planchod. War an tu dehou, un nor, hag en tu all ur prenestr a zaou stalaf. Bez' ez eus e-kreiz ar gambr un daol vras hag en-dro dezhi ur gador ha div skabell. Du-mañ ha du-hont, bez' ez eus meur a dra a-stlabez : war ur gador, e-tal ar gwele, ur votez koad mastaret gant pri melen ; he farez a zo dindan ar gwele. War an daol, mesk ha mesk, bez' ez eus ur bernig asiedoù lous, ur skudell, un irvinenn, ur vozad avaloù-douar kriz, ur grib, ur c'hozh pod houarn gant ur gwispon, ha me oar !... Ouzh ar mogerioù, bez' ez eus, steket gant tachoù-botoù pe spilhoù, div pe zeir zaolenn : ur bagad saout o peuriñ en ur prad, ul lestr teir-gwern dre lien dindan ur barr-amzer, hag emgann Gravelotte e-pad brezel 70. War tu dehou ar prenestr, ar c'halender degaset d' an tiez gant paotr al lizheroù war-dro deiz kentañ ar bloaz, hag en tu all, ur pinsin dour benniget gant ur bodig beuz kras ha gweñvet. E-kerz an hañv emamp, goude kreisteiz, war ar pemdez ; merenn a zo paket n' eus ket pell.

Pa sav ar gouel, emañ Fañch e korf e roched, ledet war e wele. Kilgarzh a zo un denig sioul, abaf ha tastorner ; un nebeudig a leve en deus ha bevañ a ra gant kalz a vec'h diwar e-zanvez.)

FANCH (ul levrig en e zorn, o lenn a vouezh uhel).

« Redek a rae an Aotrou Kergroaz d' an daoulamm ruz d' ar gêr, ha kerkent ha ma teuas er porzh, e sailhas eus an ti e wreg yaouank Berc'hed, ha hi d' e vriata en ur vouc'hoarzhin hag en ur fistilhat en-dro dezhañ... » (O paouez da lenn :) Ya, tudoù, un dra blijus ec'h eo bezañ dimezet. Daoust ma vezan abred pe ziwezhat, pa zegouezh din dont d' ar gêr, faezh ha poaniet a-wechoù, ne zered kristen ebet d' am degemer, nemet ar c'hazh marteze, o c'hwezhañ e gein ouzh va c'hof-kar, naon bras dezhañ. (Lenn a ra adarre :) « Ha pa oant e bravañ sal ar c'hastell, e lec'h ma oa an holl draoù ken kempenn ha ken reizh, setu an Itron war warlenn he den, o pokat dezhañ ken ma verve gwad ar paotr kaezh gant an dudi hag al levnez... »

(En ur huanadiñ :) Ya, un dra gaer meurbet, un dra dispar zoken ec'h eo bezañ dimezet... (O lenn :) « O Salokras, eme an Itron Gergroaz, jod ouzh jod gant he fried karet... » (A-greiz-holl, e stag Fañch da winkal ha da zifretañ.) Sell amañ 'vat ur wespedenn daonet !.. Sell hi, sell hi 'ta, c'hoazh e krogo ennon, ar penn-gast-mañ !.. Jobenn !.. Jobenn !.. JOBENN ! (Jobenn, ur wrac'hig feuls ha dibalamour a-walc'h a zeu tre en ur vandrouilhat ; bez' ez eus ur grampouezhenn en he dorn.)

Petra 'c'hoarvez ganeoc'h ? Ha krog e vefe an tangwall e lostenn ho roched

?

FANCH

Lazhit ar wespenn-se, pe he bountit er-maez.

JOBENN

'Rin ket 'ta ! Tanfoeltr amzer n' am eus da ruzata war lerc'h gwesped.

FANCH

Pe labour ken dizale hoc'h eus d' ober er mare-mañ ?

JOBENN

Va feiz, aozet am eus e voued d' ar c'hazh, bremañ edon o stigmañ al logotaer, rak kaer am eus c'hoari, krog zo ar minoc'hed da stankaat er c'hriognol (En ur zigoriñ ar prenestr.) Chou 'ta, loenig Doue !... Setu aet ho kwespedenn da vale bro, met leuskel a rin ar prenestr digor war e hed, rak c'hwez al loued a zo er gambr... (War doull an nor :) Hag ur wech all, Fañch, tapit ar wespenn ha stekit dezhi ur blouzenn en he revr. Biken ne gredo dont amañ, hag en tu-hont da se lavarout a ray d' he c'hoarezed : « Allas, bugaligoù, na nijit ket da di Fañch Kilgarzh ; sellit penaos en deus stouvet din va fenn a-dreñv ? » (Mont a ra er-maez en ur c'hoarzhin.)

FANCH (o sellout en-dro dezhañ).

Bravañ sal ar c'hastell, e lec'h ma oa an holl draoù ken kempenn ha ken reizh... Ya, c'hwez ar gouez a zo amañ, ha gwiad-kevnid 'ta, va Doue, o tivilhañ evel ur garlantez ouzh pep treust... Jobenn !... Jobenn !... JOBENN !...

JOBENN (war doull an nor).

Ezhomm ebet n' hoc'h eus da vlejal er giz-se, n' on ket bouzar, a drugarez Doue.

24

FANCH

Petra, Jobenn, torret eo ho skubellenn ?

JOBENN

N' eo ket, evit din da c'houzout, na dianket kennebeut all, rak he gwelet am boa ar sizhun diwezhañ e korn pe gorn eus an ti.

FANCH

Ac'han 'ta, mad e rafec'h skubañ ar poultr, al loustoni ha lemel gwiad-kevnid ar solier.

JOBENN

Dal 'ta ! goude ar gwesped, krog eo Fañch d' ober buhez d' ar c'hevnid. Lemel ar gwiad-kevnid, emezoc'h ? Koll va foan a rafen, peogwir mar tennfen ar re gozh, arc'hoazh e kavfen re all en o lec'h.

FANCH

Selaouit, Jobenn... (O lenn e levrig :) « Pa oa an Itron yaouank e bravañ sal ar c'hastell el lec'h ma oa an holl draoù ken kempenn ha ken reizh... » Klevet hoc'h eus ?... an boll draoù ken kempenn ha ken reizh...

JOBENN

Ya, met meur a vatezh he doa, emichañs, an Itron-se en-dro dezhi ?

FANCH

En gortoz e vefec'h d' am gwelout o c'hopraat mitizhien all da reiñ dorn deoc'h d' aozañ boued ar c'hazh ha da stigmañ al logotaer ? Ha neuze ha neuze, tapit d' ho tro ur gevridenn ha stekit dezhi ur blouzenn e-lec'h m' ouzoc'h, evit ma ray skol d' he c'hoarezed... Ha keit am eus koun, n' eo ket erru c'hoazh ar Gammez ?

JOBENN

Nann 'vat, anez-se roet am dije deoc'h da c'houzout. O klask dimeziñ

emaoc'h, va faotr ? Diwalit, rak pa vo ur wreg yaouank dindan an doenn-mañ, abred e ouezo hounnezh distagañ an tarlask diouzh ho kroc'henn. (Mont a ra er-maez, kounnaret.)

FANCH (adarre gant e levrig).

« ...o pokat dezhañ ken ma verve gwad ar paotr kaezh... » Ya, emeon e sell da zimeziñ ; pell 'zo emañ ar Gammez o redek an hentoù evidon. Tastornet hag adtastornet am eus ur pennad brav amzer, met bremañ kavet he deus, moarvat, danvez va gwreg... Ya, ya, Jobenn, prestik e vo poket din-me ivez ken ma... ken ma... penaos 'ta e lavar al levr-mañ? (O lenn :) « ken ma verve va gwad gant an dudi hag al levez. O salokras, eme an Itron Gergroaz, jod ouzh jod gant he fried karet... Jobenn !... JOOBENN ! »

25

JOBENN

Arsa, peoc'h ebet n' am bo diganeoc'h hiriv ?

FANCH

Bet oc'h e ti ar c'hemener ?

JOBENN

Ya 'vat, ne choman ket a-hed an deiz da stigmañ al logotaer.

FANCH

Ac'han 'ta, emañ an Tougn milliget-se gant va dilhad nevez ? Krog int da stummañ ?

JOBENN

Mont a ra al labour war-raok... Ar beure-mañ edo ar mab henañ o peurvriat an toullou-boutonoù, hag an Tougn e-unan o plediñ gant an eil bragezenn.

FANCH

Gouzout a oar ec'h on war zimeziñ ?

JOBENN

Ya, roet am eus kelou dezhañ, hervez ho kourc'hemenn.

FANCH

Ha petra a lavar ar c'hemener diwar-se ?

JOBENN

Va feiz, c'hoarzhadenn en deus laosket, ken ma fraoñve gwer ar prenestr : Yann ar Maout hag a oar, emezañ
Rag-eeun ec'h a d' ar c'hloar.
Yann ar Maout ha ne oar ket,
D' an ifern ec'h a d' ar red... (Mont a ra kuit.)

26

FANCH

Yann ar Maout ?... Sell aze ul laoueg ! War zigarez m' ec'h eo bet e wreg, Doue d' he fardono, ur c'hourgagn hag ur strouilhenn evel ne weler ket nemeur, kavout a ra dezhañ marteze n' eus er vro-mañ plac'h yaouank fur ebet ? (O lenn e levrig :) « O Salokras, eme an Itron Gergroaz, jod ouzh jod gant he fried karet... » C'hoazh mar ne zegouezh ket d' an Tougn c'hwitañ war va dilhad nevez ! Ret mat e vo din bezañ stipet evel un tammig krak Aotrou pa 'z in da welout danvez va hini. Dilhad kaer, va zog plouz warlene, gant e seizenn varellet, ha botoù ler nevez-flamm flimin !... Dal 'ta ! hag ar galedenn-se war va biz-troad bihan ?... Gant n' he defe ket ankounac'haet va matezh komz ouzh ar c'here... Jobenn !... JOBENN !...

JOBENN (o tont tre).

O Itron Varia a Druez ! koulz e vefe din stagañ ur brizilhon em c'herc'henn, deoc'h da c'houzout pelec'h e vo ar paour kaezh Jobenn.

FANCH

Kemennet hoc'h eus d' ar c'here lakaat evez d'pber beg va botez dehou

frankoc'h eget strishoc'h en abeg d' ar galedenn daonet war va biz-troad ?

JOBENN

E wir wellañ a raio, emezañ.... « Ya, emezon, rak ur fent hag ur vezh a vefe gwellout un ozhac'h yaouank o vont en ur jilgammat d' an iliz. »

FANCH

C'hoarzh et en deus hennezh ivez o klevout e fell din dimeziñ ?

JOBENN

Va feiz, ne oa ket troet da c'houelañ. « Ha p' ec'h ayo, emezañ, an doganed d' ober tro-vered, e welimp Fañch Kilgarzh er penn a-raok gant ar banniel bras. »

FANCH

Genou bras a zo anezhañ ! Gwell e vefe dezhañ naskañ e lesverc'h ; krog eo da ruilhal he c'horf gant kement gastaouer ar barrez.

JOBENN

Keit am eus koun, dec'h ar beure am boa kavet war va hent an Aotrou person, bet o nouiñ lesverc'h ar miliner : « An deiz diwezhañ a 'r sizhun, emezañ, e teuin du-se d' ober va c'hest »... An « dernier du culte », evel ma lavarar e galleg... Petra, emezañ, ha gwir emañ Fañch war zimeziñ ? »

27

FANCH

Na petra 'ta ? Staget en deus an den santel-se d' ober goap ouzhin evel an daou mec'hieg all ?

JOBENN

Nann, ha gevier a lavarfen mar...

AR GAMMEZ (er gambr all).

Ho ! bez' ez eus tud er c'hastell ?

JOBENN

Ar Gammez ! erru eo ar Gammez !... (War doull an nor :) Amañ, Mari-Von, deus amañ... Pell 'zo emañ ar gwaz-mañ o c'hortoz.

AR GAMMEZ

O Salver ar bed ! Klañv out, Fañch, mar dout ledet ken diwezhat a-hed da gorf war da wele ? Deuomp hon-div, Jobenn, da herlinkat ar gogez-mañ ?

FANCH

Paouez, Mari-Von, ro peoc'h 'ta, pa lavaran dit ! ha displeg war-eeun, mat pe fall, ar c'heloù a zegasez din. Goude, tommet e vo dit ur banne kafe...

AR GAMMEZ

Trugarez, mabig, met da c'hortoz, un dakenn win-ardant ne rafe droug ebet din. Sec'h eo va c'horzailhenn evel ur vilienn laosket dek vloaz da grazañ dindan an heol...

JOBENN

Kae ez koazez, va flac'h, d' ober un diskuizhadenn. Kavet ac'h eus un durzhunell pe ur vran d' an ibil-mañ ? (Diskenn a ra dezhi gwin-ardant.) Sko houmañ d' an traoñ bepred !

AR GAMMEZ

Ur vran ?... An dibab eus ar merc'hed... (He gwerenn d' an nec'h :) D' hon yec'hed, tudoù ! (Lonkañ a ra he banne en ur alanad.) Mar deo Fañch Kilgarzh un den, n' eo ket un tammig gwerzh butun, met ur varlennad arc'hant am bo digantañ, pa vo graet ar marc'had.

FANCH

Dav dezhi bremañ, Mari-Von... Pe anv-badez he deus an dimezell-se ?

AR GAMMEZ

Mari-Sent.

28

FANCH

Mari-Sent ?... N' eo ket eus ar bravañ. Gwell e vije ganin un anv all, Berc'hed, da skouer, pe Rozig...

JOBENN (en ur ober stamm e-tal ar prenestr).

Emaoc'h adarre o klask pemp troad d' ar maout ! Pa vo Mari-Sent ho kwreg, gallout a reot rein dezhi an anv a garot, kwita, Mari-Von ?

AR GAMMEZ

Ya 'ta, pep hini a ra an anv a gar d' e loen. Mari-Sent ec'h eo he anv-badez, ur bennherez yaouank-flamm, naontek vloaz da viz Gwengolo kentañ, Mari-Sent Riwallan e vez graet diouti... He mamm he doa kollet a-vihanik, hag he zad, Doue d' e bardono, a zo bet lazhet moust bez' eus tri bloaz bennak o kouezhañ war e c'houzoug en ur vengleuz. Tomm-brav e oa, emichañs, d' ar c'hwil kozh.

JOBENN

Riwallan ?... Gortoz 'ta, anavezet am eus gwechall ur Riwallan eus Trogeri, Gwilh Riwallan e oa anvet...

AR GAMMEZ

...ur skilfenn a zen, gant ur pikol gwenaenn war e jod gleiz ?

JOBENN

Eo, eo !... Paotr ar stripoù ez oa e lesanv.

AR GAMMEZ

Ha c'hoazh e veze o redek ar marc'hadoù gant e stalig hag e azen...

JOBENN

Ya, hag un tammig ki treut ha besk dalc'hmat war e lerc'h...

AR GAMMEZ

Ha pa zeuas da vezañ intañv, ec'h azdimezas d' e vatezh.

JOBENN

...un dortez !

O-DIV (a-gevret).

Met pe anv he doa honnezh ?

FANCH

Petra an diaoul a ra din anv eil gwreg paotr ar stripoù ? Sell amañ, marteze, div glakenn o pilat o genou ! Tatatata, eme unan. Ha bobobobobo, eme eben. Gwashoc'h eget ur bagad gwazi !

29

AR GAMMEZ (da Jobenn)..

Louiza ar Bourc'hiz e oa anv an dortez vihan. Met ar Riwallan e gomzan dioutañ ne oa na kar na par da baotr ar stripoù. Tad Mari-Sent ez oa ul labourer-douar, ur vereuri vras en doa damdost da Lezardrev, seizh pe eizh dervezh-arat, gant pevar a gezeg d' an nebeutañ...

JOBENN

Lezardrev ?... Ur flipad hent ho po d' ober, Fañch, da vont da welout danvez ho kwreg.

AR GAMMEZ

N' en devo ket 'ta ! Abaoe m' he deus kollet he zad, emañ Mari-Sent o chom e Landreger, e ti he zintin, Mon Derrien e vez graet diouti, pe ma karer, Madam Skouarneg, intañvez kozh urcher Lanuon, azdimezet bremañ gant kabiten ar valtouterien e-maez a garg... Un Itron war an oad, lart a-walc'h, met ur vaouez

kuit a ardoù, ha gouzout a oar degemer an dud...

JOBENN

Dal 'ta, Fañch, ret e vo deoc'h ober stad d' ar gazeg araok kavout an ebeulez.

AR GAMMEZ

Desket kaer ec'h eo Mari-Sent ; skoliataet ec'h eo bet betek an oad a seitek vloaz e ti leanezed ar Groaz e Landreger. N' ouzon ket pet « sañtifikad » he deus tapet, ar paour kaezh. Gouzout a oar gwriat, brodañ, ferñ, aozañ gwestell ha madigoù all..,

JOBENN

Tarlipat a raio al lipouz-mañ e veud hag e holl vizied.

AR GAMMEZ

Gouzout a oar ober stamm ha dantelezh, tennañ poulredoù gant livadur, gouzout a oar kanañ evel ur c'holist, ha dañsal gwelloc'h eget ur gannerezig-dour, ha seniñ a ra An hini gozh, ha Nen eus ket e Breizh war he violoñs...

JOBENN

Ha lavar dimp 'ta, Mari-Von, degouezhet ez eus dezhi un tammig danvez a-ziwar-lerc'h he c'herent, Doue d' o fardono- o-daou.

30

AR GAMMEZ

Un tammig danvez, emezout ? Eno, Jobenn, ez eus kregen !... Ar vereuri a zo en feurm, ha setu aze ur vozad arc'hant da glenkañ bep bloaz da C'hourmikael... Bez' he deus Mari-Sent daou di e Lezardrev, ur c'hovel hag un ti-fourn... Un ti-butun e Pempoul a zo ivez war he anv, hag ur vilin-dour nes da Bontrev... hag a-hend-all den ne oar pegement a wenneien e ti an noter. (Da Fañch.) Selaou 'ta, va faotr, ger ebet ne lavarez, ha kousket e vefes ?

FANCH

Nann, digor mat ec'h eo va divskouarn, met tevel a rez war un dra a-bouez. Bez' ez eus arc'hant, leve, deskamant, hag an dintin, emezout, a zo lart, mat-tre... Hag an nizez, koant ec'h eo pe, am eus aon, ur spontailh bennak ? Diwall na vefe un darluhez, pe vesteod, pe ur relegenn a blac'h. Marteze ec'h eo ruztan he blev, pe rustoc'h he c'hroc'henn eget hini un touilh.

AR GAMMEZ

Ur spontailh, emezout ? Biken ne bari da zaoulagad war gaeroc'h krouadur an Aotrou Doue. Damnac'h ne vin, mar bijen-me ur paotr, huchal a rafen a-bouez-penn ouzh he gwebout : « Houmañ a rankan kaout, anez-se koulz eo ganin bezañ spazhet evel ur c'hozh targazh ! »

FANCH

Ha lavaret ac'h eus dezhi am eus ivez un ti, un tamm douar hag un nebeudig a leve ?

AR GAMMEZ

Van ebet ne rafe hounnezh eus da zaou wennegad leve.

JOBENN

E-tailh emañ, Fañch kaezh, d' ho prenañ, ti, douar, botoù-koad hag all.

AR GAMMEZ

Ya, mab ! Fur, desket, pinvidik, ha koant war ar marc'had. Petra 'fell dit c'hoazh ? Ha gwisket 'ta, va Doue, stipet e vez evel ur wir dimezell : seiz ha veulouz en-dro dezhi, un dantelezhenn en he c'herc'henn, dour c'hwezh-vat a-leizh war he blev melen, ur bluenn Marc'harid gouzoug-hir, pe me oar, war he zog, hag he botoù-ler oc'h ober c'hwik ha c'hwek da bep kammed a ra ! Hemañ, Jobenn, a vo ur pabor p' ec'h aio d' ar pardon gant plac'h Lezardrev !

31

FANCH

Ya, ya, met...

JOBENN

Met petra ivez 'ta ? Dalc'hmat e vez an oristal-mañ o klemm...

FANCH

Ataoe, mar deo ar boupinell-se sot-nay gant ar seiz, ar voulouz hag ar fanfarluchoù, prim ha prim e c'hellfe kas he stal ha va hini da netra, war zigarez 'n em stipañ.

AR GAMMEZ (en he sav).

Serr da c'henou ! Ur miz 'zo ec'h on o redek dre du-mañ ha dre du-hont o klask danvez ur wreg evidout, ha bep tro e kavez ur si bennak er polezi am bez kalz a boan o taremprediñ eus da berzh. Ac'han 'ta, hiriv e lavari ya pe gaoc'h, rak skuizh on o treiñ hag o tidreiñ evel ur gornigell.

FANCH

Gortoz 'ta, Mari-Von, an dimeziñ a zo un dra a ranker sellout he zu-mat kenkoulz hag he zu-gin. Nemet ha kavout a ra dit e c'heller ober an dibab ken prim ha ken didro 'vel ma laosker ur bramm ?

AR GAMMEZ

Digarez ebet ne selaouin. Trempet eo ar soubenn, ha c'hoazh ur wech ne fell ket dit he lonkañ ? Gwaz a se, met faezh on oc'h ober gwad fall en-dro d' ur c'hac'higeller evelout.

JOBENN

Ar wirionez a zo ganit, Mari-Von. Atav e chom an houad-mañ etre ober ha paouez. Pa c'houlennan digantañ : « Petra ho po da goan, yod pe avaloù-douar ? » e lavar din : « Gra 'vel ma kari ! - Neuze, emezon ec'h aozin yod. - Nann, emezañ, gwell eo din patatez ». Ha pa vez ar patatez war an daol : « N' am bo ket patatez, emezañ, me a zebro bara ha kaezh ribot... »

AR GAMMEZ

Sav alese, Fañch, gwisk da zilhad da sul ha kerzhomp, mab, ken ma c'hoarzh ar foeltr ouzh hon treid...

FANCH

Ha da belec'h an diaoul e redimp ken buan ?

32

AR GAMMEZ

War du Landreger, d' ober anaoudegezh gant Mari-Sent, da dorodelliñ en-dro dezhi. En gortoz emañ ar plac'h, hag ar re all a vo du-hont ivez.

FANCH (en e goazez war e wele).

Ar re all ? Peseurt re all ?

AR GAMMEZ

Va feiz, ar baotred yaouank all. N' out ket, emichañs, e sell da vezañ da-unanig o c'hoantaat ur bennhêrez ken pinvidik ha ken koant ? Bete-vremañ, bez' ez eus c'hwec'h pe seizh en-dro da Vari-Sent, ha moarvat e kresko c'hoazh ar bern.

JOBENN

Ya 'ta.

E-lec'h ma staot ur

Prim e staot daou pe dri.

FANCH (un troad war ar plañchod, en ur skrabañ e benn).

Seizh all, Mari-Von ?

AR GAMMEZ

Ya, ret e vo dit poaniañ evit plijout da Vari-Sent rak ne vo ket nec'het o kavout he fried.

FANCH

Ha mont da Landreger raktal, emezout ? Ha mar deu glav ? Sell pegen du ec'h eo an oabl a-us da Venez-Bre ! Ha krog eo da vezañ toull solenn va botez dehou.

AR GAMMEZ

Un taol kaer ma ra glav ! Ha hollen a vefes m' ac'h eus aon rak teuziñ ?

JOBENN

Ha neuze ne zeuio ket, 'oun vat, danvez ho kwreg da sellout dindan ho potoù, evel ma vez graet d' ar c'hezeg da welout hag-eñ ec'h int houarnet-mat.

AR GAMMEZ

Nann 'vat. A-hend-all koulzoc'h eget koulz ec'h eo dit gouzout war pe du treiñ, rak n' out ken eus ar yaouankañ, ha krog eo ar blev gwenn da vountañ e korn da dal.

33

FANCH (o lammat e-maez ar gwele).

Blev gwenn, emezout ? Pelec'h 'ta ? Lavar din, Jobenn, pelec'h e welez blev-gwenn ?

JOBENN

Dindan lost ar c'hazh... Amzer ebet n' am eus da zivizout petore liv he deus kement blevenn a ziwann war ho kokenn...

FANCH

Blev gwenn, da dregont vloaz ? O trailhañ gevier, emaut, Mari-Von, pe oc'h ober goap ? Ret eo din tapout va mezour... (Mont a ra er-maez.)

AR GAMMEZ

A drugarez Doue, n' am eus ket d' ober gant meur a hini evel ar poñsin-mañ.

JOBENN

Diskouez dezhañ kaerañ rouanez ar bed, diouzhtu e lavaro : « Houmañ bepred n' am bo ket, rak pikouz ec'h eo, pe re hir eo he fri, pe diroc'hal e tle ober en noz... »

ALAN (er-maez, dirak ar prenestr).

Aze 'out, Fañch, ul logodenn en e vañch ?

JOBENN

Dal 'ta, marichal, erru out er gêr ?

ALAN

Ya, abaoe ar beure. Ha Fañch ?

JOBENN

Aet eo en tu all da gerc'hat ar meleour.

ALAN

O vont d' ober e varv emañ ? (Lammat a ra er gambr dre ar prenestr.) Sell piv a zo emañ ? Kammez beg he zroad !

AR GAMMEZ

Ya, hej e doull, evel-se e teuer e ti an dud, dre ar prenestroù ?

ALAN

Gwir eo 'ta neuze ? Kentañ den am eus kavet war va hent o tont d' ar gêr eus Gwengamp, echu ganin va eizh dervezh warn-ugent, en deus lavaret din-me : « Ha gouzout a rez emañ da vignon Kilgarzh o klask dimeziñ ? » N' am boa ket kredet ar fentigell-se, rak biskoazh ne rannas Fañch ur ger war se, na skrivet zoken e oa krog ennañ ar c'hoant-plac'h, met pa welan dirak va daoulagad ar gozh velc'hwedenn-mañ...

34

AR GAMMEZ

Na serri ket da c'henou ? N' on ket deut en ti-mañ da vezañ gwall-anvet gant kement kac'h-moudenn a zo... O, ne davin ket ganit, kaer he deus da latenn bezañ lemm.

ALAN

Ac'han 'ta, hen touiñ a rafen, ha diouzhtu mar karez. Ken gwir hag ec'h on-me Alan ar Floc'h, marichal e Kamlez, biken ne dremenit an nask e kerc'henn Fañch.

AR GAMMEZ

Ma ! gwelet e vo piv a vo trec'h d' egile. Sell amañ, Jobenn, ur fri-mec'hi ! Den eo c'hoazh d' ober d' ur paour kaezh kozh koll he bara.

ALAN

Bara, eme ar wrac'h ? Muioc'h a stad a vez ennout gant un dakenn gwinn-ardant eget gant dek torzh-vara.

AR GAMMEZ

Un taol kaer ! Mar gran gwech ha gwech all un tammig sac'had - hag abalamour da betra hen nac'hfen ? - n' eo ket, emichañs, diwar da goust, mab ar c'hagn !

JOBENN

Roit peoc'h, erru eo Fañch. (Mont a ra Alan da guzhat a-dreñv d' an nor, ha Fañch a zeu tre gant ur melezour bras.)

FANCH

Gaou a lavarez a-leizh da c'henou, Mari-Von, rak kaer am eus furchal va c'hreouichenn, tanfoeltr blevenn wenn ne gavan. (Alan a zo kluchet e-kichen e vignon hag a-greiz-holl e krog en e gof-kar en ur harzhal evel ur c'hi bihan.)

ALAN

Ouav ! ouav ! ouav ! ouav ! (Graet en deus Fañch ul lamm-treuz ha kouezhet eo ar mezelour d' an douar.)

FANCH

Salvet e vin ! piv a zo deut amañ gant chas ?... Ac'han, te 'zo aze, babouzeg ? Dalc'hmat e vez o klask c'hoari un dro-gamm bennak. Sell, brizilhonet rik ec'h eo ar melezour.

35

ALAN

Paouez da gunuc'hañ, me a breno dit unan kaeroc'h.

FANCH

Hik !... Ha gwashañ tra, emañ an hik ganin, ha gwelet e vo, hik, hik !... ac'hann da noz e pado... Hik ! hik ! hik !...

AR GAMMEZ

Gortoz, mabig, gra diouzh va ali, ha raktal e torro dit. Sav da vrec'h d' an nec'h, da vrec'h dehou ; sav ivez da c'har gleiz, hag astenn anezhi war he hed... Evelse ! Ha bremañ, skrab gant da zorn kleiz dindan da gazel dehou en ur zistagañ nav gwech hep dialaniñ : Bez da-unan, hikig kaezh, dre nerzh an Aotrou Sant Yann Vadezour...

ALAN

Kerse eo ganin o vezañ ma ne c'hell ket danvez e wreg gwelout Fañch e stad-se ; c'hoarzhin a rafe ken ma krogfe enni an drouk-kof.

FANCH

Tav 'ta, genou bras... Bez da unan, hikig kaezh ?... hik ! dre nerzh an Aotrou... Hik... Sant Yann Vadezour !... Hik ! Hik !...

ALAN

Hanter-kant vloaz e chomi e giz-se mar na roan ket dorn dit. Degas amañ,

Jobenn, un trebez.

JOBENN

Unan bras pe unan bihan ?

ALAN

N' eus forzh, 'ha tap din ivez ur vesperenn.

JOBENN

Da belec'h ec'h in da glask mesper er c'houlz-mañ bloaz ?

ALAN

Ro din neuze un aval, pe ur graonenn, hag ur baligellad glaou-douar. Amañ e ri un tamm tan ; Fañch a yelo en e gluch war an trebez gant an aval en e c'henou, ha goude ma vo poazh an aval, aet e vo an hik da vale.

FANCH

Ezhomm ebet n' ac'h eus d' ober goap ; sell, tremenet eo din. Bennozh Doue dit, Mari-Von... Ha bremañ, tudoù, p' ec'h on... Hik ! hik ! hik ! hik !... (Jobenn hag Alan a ziroll da c'hoarzhin. Fañch, drouk bras ennañ, en em stlep adarre war e wele.) Salvetez e vin ! tagañ a rin gant an hik brein.

36

ALAN (d' ar Gammez).

Ha gant piv ec'h out e sell da gouplañ an den-mañ ?

AR GAMMEZ

Mari-Sent Riwallan a reer diouti.

ALAN

Ur verc'h pe ur nizez da baotr ar stripoù ?

AR GAMMEZ

N' eo ket moarvat ! Ur bennhêrez eus Lezardrev.

JOBENN

...o chom bremañ e Landreger, e ti he zintin, an Itron Skouarneg.

ALAN

Ac'hañ ! e ti gwreg an toper ?

AR GAMMEZ

An toger, emezañ ? Ya, intañvez an Aotrou ar Moal, kozh urcher Lanuon.

ALAN

Ya, ya, hec'h anavezout a ran. O chom emañ e-tal ar c'hoc'hu ?

AR GAMMEZ

N' emañ ket 'ta, he zi a zo war hent Lanuon.

ALAN

E-kichen leandi ar Baolinezed ?

AR GAMMEZ

Un tamm pelloc'h. E-kreiz tre un ostaleri hag ur stalig e-lec'h ma vez gwerzhet spilhoù, neud, lasoù-botoù, danvez koefoù, beskennoù ; kraoñ, morlukennoù, kouignoù, ha madigoù all, gwelout a ri un nor a zaou stalaf, livet e du, ha digor var ur porzh...

ALAN

Hag e don ar porzh bez' ez eus ur pikol den o tresañ kadorioù plouz ?

37

AR GAMMEZ

Ec'h out ganti ! War an dorn dehou, en un ti glas, emañ an Itron Skouarneg o chom. Ha taol pled ouzh ar viñs, rak gwall-deñval ec'h eo...

ALAN

War ar c'hentañ pondalez ?

AR GAMMEZ

Nann, eno e vo chas-de-Dieu Landreger. War an eil pondalez e kavi un nor hepken, hag e-pign un tamm chadennig, hag outi un troad konifl... War an troad-se e sachi, ha neuze ur c'hloc'h bihan...

ALAN

Neuze, e raio ur c'hloc'h bihan : Drign, delign, delign... Mad, eus ar c'hentañ !... Ha bremañ, te, gwrac'h an diaoul, kerzh alese gant da druilhoù ha kae d' an tanfoeltr da jilgammat. Trawalc'h ec'h ouzon diwar-benn Mari-Sent...

AR GAMMEZ (en he sav).

Mar ne deo ket ur vezh ! Ha me, evel un inosantez, o teskiñ dezhañ ha penaos, ha petra, ha pelec'h ? Gennet ec'h on gantañ.

JOBENN

Ma, ma, ma, Mari-Von, na rez ket van eus ar marichal. Dalc'hmat e rank hegiñ an eil pe egile. Deus ganin da dañva va c'hafe.

AR GAMMEZ

Mallozhtouenn ezhomn n' am eus a gafe, aon am befe c'hoazh rak tapout ar foerell gantañ. Ha te, selaou, Fañch Kilgarzh, taol pled da zont en-dro da Vari-Sent. Diwall ! Raktal ec'h an d' ober da c'hourc'hemennoù dezhi : « Na gemer biken, emezon, ar spazher-laou-se ; e vamm e oa izel-meurbet he spered ma ne oa ket zoken sot-nay ; e dad a dremene evit bezañ gwashañ plac'hataer e parrez Kamlez, hag eñ a vez noz ha deiz an hik gantañ... Hag un dra bennak a c'hoari gant e groc'hen, rak ne baouez ket da skrabañ e gein...

FANCH (o vont en e goazez war e wele).

Me ?

AR GAMMEZ

Ya... da skrabañ e gein, pe e gof... (A-bouez-penn en ur skopañ teir gwech war ar plañhod.) Aec'h ! aec'h ! aec'h !... Amprevaned ! (Redek a ra er-maez ha Jobenn war he lerc'h. Alan a ziroll da c'hoarzhin.)

38

ALAN

Ha bremañ, sav alese, ha gwisk da zilhad da sul. Keit-se e stagin ar gazeg, ha dav dezhi !

FANCH

Ar gazeg, emezout ? Da vont da belec'h ?

ALAN

Da Landreger, mab ! A-raok koulz adverenn e vimp e ti an Itron Skouarneg.

FANCH

N' ac'h eus ket klevet ar Gammez ? A daolioù skubellenn e vimp kaset kuit, kerkent ha ma sono ar c'hloc'h bihan.

ALAN

Serr da c'henou ! Mar grez evel ma lavarinn ec'h i disul kentañ d' ar pardon gant Mari-Sent, hag a-benn daou viz e viot euredet.

FANCH

Goude kement-mañ, torret eo din, pe dost, ar c'hoant dimeziñ.

ALAN

Ec'h out adarre o lugudenniñ ! Biskoazh n' am eus staget war ar vicher bazh-valan, met gwelout a ri, dont a raio ganin da vad an taol kentañ.

FANCH

Ha perak ne zimezez ket, te ?

ALAN

Va zro a zeuio ivez marteze. Met tremen poent ec'h eo dit kaout amañ ur plac'h akuit, e-tailh da reizhañ an traoù en-dro dit. Sell e pe seurt kraou-moc'h e vevez ! Un troatad poultr a zo war gement tra, ur grib war an daol e-mesk ar boued, gwiad-kevnid e kement korn, ha te war lein da gein hed an amzer war da c'holc'hed. Jobenn a zo deut da vezañ ur gozh lousenn, ha te a zo bet a-viskoazh un den didalvez. Ha pa vo amañ ur wreg yaouank, seder ha sart, ur blijadur hag un dudi sellout outi, ur plac'h koant, mab, leun a dan, o pokat dit, oc'h ober fistoulig dit deiz ha noz, ur baradoz, gwaz mat, a vo da vuhez...
39

FANCH (o lenn e leur).

Ya, « ha pa oant e bravañ sal ar c'hastell, e-lec'h ma oa an holl draoù ken kempenn ha ken reizh, setu an Itron Gergroaz war warlenn he den, o pokat dezhañ ken ma verve gwad ar paotr kaezh... »

ALAN

Eno emañ ar c'hraf ! Ha prestik e vo en-dro dit ur bagad bugaligoù, heñvel-holl ouzhit, o lammag hag o sailhat, o c'hagouilhat gant o mouezhig flour pa zeui d' ar ger : Tata, erru eo tataig ! Gwelout a ran ac'hanout gant ur c'hrennard pe zaou war da warlenn, hag ur grennardenn o krapal war da choug, ha te o kanañ dezho :

Bim balaomig, kloc'h Pempoul,
Marv eo paotrig an ti soul,
Hag interret er pod-pri,
Aet e revrig gant ar c'hi.

FANCH (en ur ganañ).

Hag e bennig gant ar c'hazh
Ha manet ar paotr en noazh.

O-DAOU (a-gevret).

Bimbalaomig, bimbalaom, Balaom !

FANCH (en e sav, en ur stlepel e leur d' an nec'h).

Salvet e vin ! Te, Alan, a vo paeron va hini kentañ. (Da Jobenn, o paouez da zont tre :) Jobenn, degas din raktal va dilhad da sul, va zog plouz, va botoù ler, hag ur roched wenn...

ALAN

Ha war an dro, ur voutailhad win ha peb a werenn ; ret mat eo, a-raok mont da Landreger, evañ ur bannac'h da yec'hed an ozhac'h yaouank-mañ... (Sentiñ a ra Jobenn.)

JOBENN

Aet eo kuit ar Gammez, ha bec'h warni, mallozhiñ a ra ken ma klogor ar babouz war he genou.

FANCH

N' eus forzh, ni en em zibabo hepti, kwita, Alan ? (En ur sellout ouzh e roched :) Dleout a rafe an diaoul suilhañ ar fererez e puñs an ifern ; sellit pegen joget ec'h eo va roched ! Ha gwashañ tra, diframmet he deus adarre ar boutonou...
40

ALAN

Arsa, araok mont du-hont, mat e vefe dit ober un taol-esa.

FANCH

Da lavarout eo ?

ALAN

Feiz ! n' eo ket moarvat war da roched na war da voutonou e paro Mari-Sent

he daoulagad. Da c'hentañ penn, teurel a raio fed ouzh da zoare da gomz, da gerzhout, d' en em ziskouez e-touez an dud. Abaf daonet ec'h out, ha taolet am eus pled ouzhit, kel lies tro m' en em gavez dirak ur plac'h yaouank e krogez da grenañ ha den ne c'hellfe, resped d' ar gwin-mañ, bountañ ur winizhenn e-kreiz-tre da ziv feskenn... Hogen, d' an amzer a ren, plijout a ra d' ar merc'hed kañfarded disaon... Deus amañ, Jobenn, ez koazez, te a vo an Itron Skouarneg, ha me a ray evel pa vefen Mari-Sent.

FANCH

Ha me?

ALAN

Te, genaoueg, a vo Fañch Kilgarzh, un den yaouank dispar, deut da di an dintin da c'houlenn he nizez da zimeziñ. Kae er-maez da gentañ, serr an nor war da lerc'h, ha goude e teui e-barzh da ziskouez dimp n' eo ket stag ar yod ouzh da dreid... (Sentiñ a ra Fañch.) Drign, delign, delign ! (Fañch a zeu tre, met chom a ra difiñv war an treuzoù.) Manet out aze evel ur skilhenn. Ha moñs e vefes, pe n' ouzout ket petra ober gant da grabannoù ? Tenn da dog 'ta, loukez ! Met na droez ket ar paour kaezh etre da zaouarn... Ha bremañ, peget eo da deod ouzh da staon ?

FANCH

Petra a lavarinn ?

ALAN

Ha me oar-? Rann ur ger bennak, ma welimp.

FANCH (nec'het bras).

Heu... heu... a... heu... o...

ALAN

Jobenn, klevet ac'h eus biskoazh ?

FANCH

Amzer vrav a ra... heu... a... re vrav holl marteze... a...heu... un dakenn c'hilav ne rafe droug ebet... heu... o... kras eo an traoù er parkeier... heu...

41

ALAN

Heu... a... a... heu... Ar seurt kaojoù, gav dit, a gonter d'ur plac'h yaouank evit bezañ erru mat ganti ?... Deus amañ te a vo bremañ Mari-Sent, ha selaou, desk da gentel... (Mont a ra er-maez ha Fañch a ya en e goazez e-kichen Jobenn.)

JOBENN

Drign, delign, delign... (Alan a zeu tre.)

ALAN

Deiz mat deoc'h, Itron Skouarneg, deut eo em spered, p' edon o tremen, dont da welout penaos emañ ar bed ganeoc'h.

JOBENN

Ac'han 'ta, mat hoc'h eus graet, den yaouank. C'hwi, am eus ur gredenn, ec'h eo Fañch Kilgarzh, eus Kamlez ?

ALAN

Evel-se, Jobenn, dont a ra ganit... O va Doue ivez 'ta ! (Mouchañ a ra e zaoulagad gant e dog.)

JOBENN

Ha petra a c'hoarvez ganeoc'h ?

ALAN

Ataoe, ur sell am eus skoet a-grenn war ar steredenn a zo aze en ho

kichen, ha siwazh ! dallet ec'h on bet an taol kentañ... Nann, na stou ket da benn, plac'h yaouank, rak kaeroc'h ec'h out c'hoazh abaoe m' ec'h eo ruz-tan da zivjod, met lavar ur ger hepken, touiñ a rafen n' em eus klevet biskoazh skiltroc'h mouezh eget da hini... (Fañch a stag da c'hoarzhin.)

JOBENN

E-lec'h skrignal, gwell e vefe deoc'h komz, rak erru eo ho tro.

FANCH

Va zro ?

ALAN

Ya 'vat, nemet ha mut e vefe da vuiañ-karet.

FANCH

a... heu... o... amzer vrav a ra... heu... a... re vrav holl marteze... heu... a... un dakenn c'hilav ne rafe droug ebet, heu...

42

JOBENN (o sevel en he sav).

...rak kras eo an traoù er parkeier... Bec'h az po, marichal, gant un drask evel-hen...

ALAN

Ya, koll amzer a ran, am eus aon... Deomp daoust da se da Landreger... Gwisk da roched ha da zilhad ; du-hont e tavi, paotr e dakenn c'hilav, me a raio ar goulennou hag ar respontou, evel er c'hatekiz... (Gwiskañ a ra Fañch e roched war an hini all.) Selaou 'ta, ar c'hiz a zo bremañ da lakaat ar roched wenn war an hini lous ?

FANCH

Nann, met aon am eus rak ar riv.

ALAN

E-kerz an hañv ?

JOBENN

Dalc'hmat e ra evel-se, ha zoken p' ec'h a d' an oferenn bred.

FANCH

Ne zeuio ket, moarvat, na Mari-Sent nag he zintin da sellout hag-eñ e vo ganin div roched an eil war eben... Hast am eus da vont da Landreger, ha dreist holl mall eo ganin bezañ distro d' ar gêr... (Kerzhout a ra etrezek an nor.)

JOBENN (o sachañ war e roched).

Gortozit, n' eot ket, emichañs da vale bro gant ho lostenn war va ho pragoù ? (Chomet eo Fañch da skrabañ e benn war an treuzoù.)

FANCH (en ur stlepel e dog hag e zilhad war ur gador).

Nann, Jobenn, nann, va flac'h.

ALAN

Petra 'c'hoarvez gant hemañ adarre ?

FANCH

Klev 'ta, Alan, sent ouzhin, mar plij ha kae te da Landreger da c'houzout penaos ha petra.

43

ALAN

Me ? da be vat ? hag a-berzh piv ? Sabatuet e vanfe an Itron Skouarneg ha lavarout a rafe din gant gwir abeg : « Ur c'hañfard furcher-tre ho kavan, marichal, hag e pep lec'h e vountit ho fri nemet, resped deoc'h, e toull va revr e vefe ! »

FANCH

N' eus forzh, kae buan, stag ar gazeg, mar karez, met kae hepdon, mab, hepdon !

ALAN

Hepdout ? Ne ren ket ar c'hiz en hor bro da zimeziñ dre dredeog.

FANCH

Ha piv a fell dezhañ dimeziñ ?

ALAN

Piv ? Ne drides ket marteze n' eus ket pell gant an dudi hag al levenez p' edomp o komz eus da vugaligoù da zont ?

FANCH

N' on ket evit padout gant ar vugaligoù. Noz ha deiz e vezont dibaouez o veogal ha dalc'hmat en devez hini pe hini naon pe sec'hed.

JOBENN

N' eo ket c'hwi, moarvat, a raio dezho da zenañ ?

FANCH

Ha c'hwez an trenk e vez atav gant o zraezioù o tivilhal bemdeiz Doue du-mañ ha du-hont. Foei ! bugel ebet n' am bo, ha n' in ket da Landreger, setu eno. (Mont a ra en e goarez e-tal ar prenestr.)

ALAN

Sebezet krenn e vanan dirak ar c'hoailh-mañ. Arsa, Jobenn, petra an diaoul a beg ennañ a-greiz-holl ?

JOBENN

Netra. Evel-se 'mañ, heñvel-mik ouzh ur pikol bilienn ; goude ma vez gwintet gant mil boan bete penn ar c'hrec'h, raktal e ruilh adarre a-bendraouilh d' an traoñ.

ALAN

C'hoant ac'h eus, Fañch, da welout da vignon daoulinet dirazout ?

44

FANCH (en ur dreiñ kein dezhañ).

Paouez, marichal, gant da ardoù.

ALAN

Ardoù, emezout ? setu me war bennoù va daoulin. Derc'h start d' az menoz p' emhout war zimeziñ. Mar n' eo ket evidout, gra da vihanañ evidon.

FANCH

N' eus netra ez kokenn, am eus aon, nemet brenn-heskenn.

ALAN

Aner eo din 'ta lakaat va holl boan da fichfichal en-dro dit ha da Vari-Sent ?

FANCH

Gant piv ec'h out bet pedet da zont da fraoñval em zi gwashoc'h eget ur sardonenn direvret ?

ALAN

Diwal, mabig, d' am digalonekaat, rak panevedon chom a rafe da fri war ar gloued.

FANCH

Ha pe vern dit ?

ALAN

Aotrou Kilgarzh, Fañchig kaezh, deuit ganin en anv Doue da di Vari-Sent.

FANCH (en e sav).

Terriñ a rit din va fenn gant Mari-Sent... Emaoc'h aze ho-taou o vouboual : Mari-Sent, Mari-Sent ha Mari-Sent. Kaer ho po kanmeuliñ ar vaouez-se, ne gomzit goude-holl nemet war lavar ar Gammez. Betek-hen n' am eus ket gwelet an disterañ damskeud anezhi, na zoken ul luc'hskeudenn.

ALAN (en e sav ivez).

Deus da Landreger. War Vari-Sent bev-pesk, n' eo ket ar luc'hskeudennoù, e pari da zaoulagad, ha ma n' out ket ur genaoueg dibare, kavout a ri marteze an tu da boket dezhi dre laer.

FANCH

Pokat ? Aon am eus da vezañ tapet evel va c'henderv Jakez.

45

JOBENN

Ha talvezout a ra ar boan komz eus ar mezhier-se, mezh ar barrez, ha netra ken ?

FANCH

Ya, Jobenn, ya. Roet o doa ivez dezhañ da grediñ e oa danvez e wreg ur goantenn hep he far, ha p' en em gavas dirak ar gantouilhenn-se, war hed nebeut e kouezhas evel ur sac'had loaioù war al leur-di. Diwar neuze e stagas ar paour kaezh da vezañ ul lonker, Doue d' e bardono !

ALAN

Met n' eo ket gant ur urupailh az po d' ober ! Ur goulmig a naontek vloaz, mabig ! Mar bijen-me Fañch Kilgarzh, fringal ha c'hwirinad a rafen evel ur marc'h o paouez da glakañ e damouezad kerc'h.

FANCH

Ac'han 'ta, gwink ha hej da lost kement ha ma kari, kustum out, neketa, da vont en-dro d' an ebeulezed. Darempred ebet n' am bo gant Mari-Sent, ha setu va ger diwezhañ.

ALAN

Ma ! n' out ket te un den.

JOBENN

Nann ? na petra ec'h on 'ta, hervezout ?

ALAN

Ur skider, ur penn-moc'h, ur palastr kaoc'h saout, ur...

FANCH

Paouez da c'harmiñ, mar plij ganit, dreist-holl p' emaout o kroزال din ken divergont dirak va matezh.

JOBENN

Na ra ket fed outañ, Alan. Ne vez ket ken sinac'h an Aotrou pa glev diganin e begement : « Dal 'ta, eme an dud o tremen, bez' ez eus adarre un tammig sach-blev etre Fañch hag ar Jobenn ».

FANCH

Ankounac'haet ac'h eus 'ta gourdrouz ar Gammez ? « Me a gano, emezi, ho kousperoù da dintin Mari-Sent. » A-vec'h e vo dimp hon-daou dont er porzh, iset e vo warnomp ar chas.

46

JOBENN

N' eus marteze na ki na kazh e ti an Itron Skouarneg.

FANCH

...ha mougañ a rafen gant ar vezh mar bijen...

ALAN

Ma dagfe ur gwaz evel dout gant ar vevh, pell 'zo e vefes ledet er vered.

FANCH

Seizh den yaouank, Alan, seizh, a zo dija en-dro da Vari-Sent !

ALAN

Un taol kaer ! Daoust dit da vezañ an eizhvet, trec'h e vi d' an holl vagad, gant ma ri diouzh va alioù.

FANCH

Ha mar deo krog an dimezell da garout unan bennak eus ar seizh kañfard ?

ALAN

Klev 'ta, Jobenn, emañ da vestr o vont war gein ar marc'h a-raok bezañ dimezet.

JOBENN

Na petra 'ta ? Dalc'hmat e fell dezhañ skrabañ chouk e c'hil kent ma teu dezhañ debron.

FANCH

Ha neuze, ha neuze, ar seurt poupinelled n' int ket krouet evit kouerien evel don. Dantelezh ha voulouz, emezo, ha den ne oar pet santifikad he deus tapet ? Evit va c'heloù, gallout a ra mont da stoupañ gant he fanfurluchoù hag he violoñs.

ALAN

Prenn da drap, gwisk da zilhad da sul, ha kuit a fent kerzh ganin war-eeun da Landreger.

FANCH

N' in ket, pa lavaran. Stouvet eo da zivskouarn ?

ALAN

Mat ! krap war da wele 'ta !

47

FANCH

Hag a rin. (E gwirionez, lemel a ra e votoù-koad ha goude mont war e wele, goleiñ a ra e benn gant al liñsel hag ar pallenn. Stagañ a ra Jobenn da c'hoarzhin.)

ALAN

Eus ar c'hentañ ! Chom aze da beurlouediñ war lein da gein, ken ma teuo da groc'hen da begañ ouzh ar c'holc'hed.

JOBENN

Tav gant ar seurt alioù, marichal ! Panevet ma ran gwall-vuhez dezhañ, menel a rafe aze a-hed ar sizhun, gwech o tiroc'hal, gwech o c'hwitellat pe o varailhat evel ur blaisenn sac'het war an traezh goude an trec'h.

ALAN

Biskoazh kemend-all ! Hogen n' am eus ket c'hoazh taolet an trebez war lerc'h ar billig. Daoust ma rankfen e zougen war va choug evel m' emañ, kas a rin an oristal-mañ da Landreger he stlepet e vo ganin, liñselioù, pallenn hag all, dirak Mari-Sent.

JOBENN

Ha petore gopr az po nemet dismegañs, o sachañ war ur sac'had plomm ?

ALAN

Ar wirionez a zo ganit, Jobenn. Din da c'houzout, n' on na kar na par da Fañch Kilgarzh. N' on nag e vreur, nag e donton, nag e vamm, nag e vagerez.

JOBENN

Ya, trelatet e rankez bezañ. Sell ouzhit ! berr eo warnout, pizhenniñ a ra ar c'hwezenn war da dal.

ALAN

Krog eo zoken va mouezh da raouiñ. Diskenn din raktal ur bannac'h gwin.

JOBENN (en ur sentiñ outañ).

Ha Mari-Sent ? Kerse eo ganin o vezañ ma ne zegouezho biken din gwelout un danvadez ken koant.

ALAN

Ac'han 'ta gri. Jobenn, gri.

JOBENN

Penaos 'ta ?

48

ALAN

E-keit ma vo Fañch o tiroc'hal en e graou, deredek a rin-me da di an Itron Skouarneg.

JOBENN

Te, Alan ?

ALAN

Ya, me, hag ober a rin va faun en-dro da blac'h he violoñs.

JOBENN

Eno emañ an dalc'h, marichal ! Gwelout a reer ec'h out boas da skeiñ war an tomm.

ALAN

Ya, ya, mont a rin du-hont, kement ha diskouez d' an droidellerien ar stumm d' en em ziluziañ war an tamm douar pri-mañ.

JOBENN

Klevout a rez, Fañch kaezh ?

ALAN

Ha mar na zeuan ket a-benn, kent dont war va giz d' ar gêr, da vezañ dilennet ha dibabet gant Mari-Sent evel danvez he fried, aotre a rin dit da skeiñ didruez war va genou, kel lies tro m' en em gavin war da hent.

JOBENN

Ha gwir ? N' out ket o farsal ?

ALAN

Dal, Jobenn, da zorn em hini ! (Ober a reont evel ar varc'hadourien-kezeg goude an emglev.) Ha dañsal a ri, va flac'h, deiz va eured. (Mont a ra e-maez.)

JOBENN (en ur vont war e lerc'h).

Ha mont a rin du-se da vatezh.

FANCH (en e goazez war e wele).

Ma ! kaer ho po ober, ne blij ket din bezañ bountet ha sachet e giz-se. Ur penn kalet ec'h on me, pa garan, ha gout 'ouzon dalc'hmat petra am eus c'hoant da gaout. Jobenn !... Jobenn !... Jobenn 'ta !

JOBENN

O Sant Koneri, hag holl aelez ar baradoz ! Petra 'fell deoc'h ar wech-mañ ?

49

FANCH

Aet eo kuit ar marichal ?

JOBENN

Ya 'vat, aet eo da di Vari-Sent.

FANCH

Bez' e vo neuze 'ta eizh den yaouank en-dro dezhi ? Truez am eus, Jobenn, eus ar paour kaezh Alan.

JOBENN

Truez a lavaran me ivez ! N' hoc'h eus ket mezh o komz evel-se ? Ha petra oc'h e sell d' ober gant ho potoù eured, hag an dilhad emañ ar c'hemener o wriat evidoc'h ? Stipañ a reot ganto ar spontailh a zo er wezenn ber el liorzh ? Hag ar goap 'ta, va Doue, ar goap a vo graet eus an eil penn ar barrez d' egile, a-dal ma vo gouvezet ec'h eo bet laeret ho turzhunell gant ho keneil !

FANCH

Ar wirionez a zo ganit, Jobenn, met petra ober, va flac'h.

JOBENN

Feiz 'vat, skrivañ raktal d' an Itron Skouarneg. Displegit dre ar munud penaos ha petra, ha dreist-holl pedit anezhi d'ho tegemer hoc'h unan un dro bennak, rak ne vez ket, moarvat, an holl gañfarded-se peget noz ha deiz ouzh lostenn Mari-Sent.

FANCH

Setu aze un ali mat ! Damañ din, Jobenn, paper, liv hag ur bluenn. (E-keit m' emañ ar vatezh o sentiñ outañ, aet eo Fañch e-maez e wele, evel m' emañ, gant e roched war varr e vragoù, lakaat a ra e votoù-koad ha mont a ra en e goazez ouzh taol.)

JOBENN

N' am eus kavet nemet ar follenn-mañ, ha merglet eo un tammig ar bluenn.

FANCH

Merglet, emezout ? Te a ra ur bluenn gant an dra-mañ ? Sell, torret krenn ec'h eo he beg ! (Tanfoeltriñ a ra ar bluenn er porzh dre ar prenestr.) Ha n' eus takenn liv ebet er pod ! N' eus ennañ nemet huzel, fubu ha kelien aet da anaon dek vloaz 'zo...

40

JOBENN

N' eus forzh, a-walc'h e vo skuilh e-barzh ur bannac'hig gwinegr, ha setu aze liv eus ar c'hentañ...

FANCH

Hag ar paper 'ta, kozh lousenn, mastaret holl ec'h eo gant druzoni !

JOBENN

Feiz ! stoket am eus outañ, emichañs, ar bechad kig-sal p' edo o vouetañ al logotaer, met gortozit ! Ec'h an en ur redadenn d' ar vourc'h da brenañ peadra da skrivañ...

FANCH (en e sav).

Nann, ne dalv ket ar boan. Disul gentañ, goude an oferenn-bred e pledin gant-se.

JOBENN

...pe deiz sadorn a-benn pemzek deiz...

FANCH

Ya 'ta, amzer a zo.

JOBENN

Pe, marteze, pa vo gouel Sant Bikenig !... N' ouzon ket da biv e tennit ; n' eo ket bepred d' ho tad, un den garv anezhañ, met da vihanañ ne veze ket

dalc'hmat o klask an diribin da derc'hel e revr kuit. Beuzet eo bet ho tad gwirion, am eus son, e stank ar vilin avel, evel ma lavared gwechall pa oan krennardenn. (Mont a ra er-maez.)

FANCH

Pezh divergont a zo anezhi ! daoust ha c'hoant he defe d' ober ganin ur penn-bastard ? (Tapout a ra e levrig a-ziwar al leur, ha stagañ a ra da lenn, ledet adarre war e wele.) Ha pa oant e bravañ sal ar c'hastell, e-lec'h ma oa an holl draoù ken kempenn ha ken reizh, setu an Itron goant war varlenn he den, o pokat dezhañ ken ma verve gwad ar paotr kaezh gant an dudi hag al levnez : « O salokras, eme an Itron Gergroaz, jod ouzh jod gant he fried karet... » Foei war an Itron Gergroaz, war Vari-Sent hag an holl dimezelled !... Ne zimezin ket, ha setu aze !... (Regiñ a ra al levr ha stlepel a ra an tammoù pell dioutañ.) Jobenn !... Jobenn !... Jobenn, !.. (Dont a ra tre Jobenn en ur ober sin ar groaz.)

JOBENN

Allas ! houmañ n' eo ket ur vuhez da vevañ !... Hervez ma lavaran da gement-hini ; kerkent ha ma paouez Fañch da vezañ dierc'henn, raktal e vez gantañ un troad leue e peb botez !

51

FANCH

Tav, ha serr, mar plij, stalafioù koad ar prenestr...

JOBENN (en ur sentiñ outañ)

Petra, daoust ha klañv oc'h ?

FANCH

Ya, poan-benn am eus gant ar cholori hoc'h eus graet, ha tapet am eus, a gav din, an derzhienn...

JOBENN

Ya, tremen poent eo kemenn ar medisin war ho tro, ha zoken mont da gerc'hat ar person gant e sac'h-nouenn. (Mont a ra kuit. Serret en ar stalafioù prenn, met manet eo digor ar prenestr, hag en damskeud ar gambr e weler fraez a-walc'h Fañch, kuzhet gantañ e benn dindan an dilhad gwele. Chom a ra evelse ul lagadig, ha mont a ra c'hoazh ur wech en e goazez.)

FANCH (o c'hopal kreñvoc'h-kreñvañ).

Ya daonet vo va ereoù ! Graet e vo goap eus Fañch Kilgarzh ? C'hoarzhin ha skrignal a raio ar c'hemener, ar c'here, ar person ha kement genaoueg a zo e parrez Kamlez ? Nann ! Me 'oar petra am eus c'hoant ha ne vo ket graet goap ac'hanon ! Ne vo ket ! Ne vo ket ! Jobenn ! jobenn ! va botoù, va zog, va... Jobenn, bouzar out ? JOBENN !

AR OUEL

PREDERIADENNOU DIWAR-BENN UN NEBEUT SKRIVAGNERION VREZHONEK

Trede Pennad :

Notennoù diwar-benn dremmoù 'zo eus oberenn MAODEZ GLANNDOUR

gant Youenn OLIER

Kentañ Lodenn

I

Pennañ tra a skoas va spered pa lennis evit ar wech kentañ barzhonegoù M. G. eo ar pezh a denne enno d' ar vro ha d' ar vrogarantez. Netra naturoc'h eget se : oberenn M. G. penn-da-benn hag e venoziadur eus ar bed a gav mammenn er garantez-vro hec'h-un. Rak dre m' eo deut da garout e vro hag e yezh eo en deus gallet M. G. goude-se meuliñ Doue hag e grouadelezh. Adkavout Breizh en deus e lakaet eta emskiantañ e « c'halvedigezh » skrivagner ha barzh ; a-hend all ne vije dihonet morse e ijin :

« Ra vi benniget, Aotrou da.

Dre m' ac'h eus digoret va muzelloù marv

Va spered prenet gant yezh an estren. »

Bremañ gwelomp doare ar garantezvreizh-se : n' eo ket un trivliad hepken, brell un tamm, distart, evel m' oa gant ar rannvroelourion, n' eo ket diouzh ar faltazi eo ; un dra pouezus-holl ha fetis ne lavaran ket : buhez leun Vreizh a roio muioc'h a glod d' an Doue En deus he c'hrouet, evel kement yezh ha kement bro a vev er bed. D' an eil, dre ziskleriañ dezhi ha d' ar bed he ferzhioù-hi hag he doareoù dibar eo e seveno Breizh he c'hefridi. Rak o flanedenn hag o galvedigezh tonket gant Doue o deus an holl bobloù : holl e tleont bezañ testoù dezhañ ha pa vank unan e varv, skoet alies gant dorn ur bobl difeiz, met kemeret eo e lec'h ivez gant ar bobl feal a drec'ho deiz pe zeiz : rak Doue a ren war mareoù an Istor, daoust d' an dud. Adlennit niverennoù « Studi hag Ober » hag un tammig e pep lec'h ec'h adkavot ar menozioù diazez-se. Setu eta andon hon dlead politikel. Warc'hoazh ne vo Breizh gouest da gas da benn he c'hefridi a vro gristen nemet mar o deus kristenion Vreizh saveteet o bro (ShO 12). E Breizh e vo kavet eta neuze un nerzh a silvidigezh hag a gristenidigezh evit Europa (ShO 15) rak pa vo bet di-estrenaet e vo ivez adkristenaet

« Bez soñj o deus desket an droug d' am breudeur geizh

Ha mallozhiñ da anv glan. »

53

Anavezout a raimp gwelloc'h c'hoazh doare karantez-vro M. G. ouzh he c'heñveriañ gant hini skrivagnerion all o deus e genlevezonet da zont da vezañ brogarour. R. H. an hini eo en deus desket da V. G. adkavout Breizh ; hen diskleriañ a ra M. G. e-un. Hogen nag ur c'hemm a zo etrezo evel brogarourion ! Diskouez a ra R. H. bezañ nec'het a-wechoù gant a bep seurt morc'hedoù diwar-benn ar vrogarouriezh hag an emsavouriezh dre vras. Disheñvel-krenn eo evit M.G. E gwirionez e tle lod bamiñ o chom hep kavout e-barzh oberenn M. G. an disterañ roud a anken a-zivout talvoudegezh e ober : hinon diogel a zo o splannañ e pep lec'h, war e vrogarouriezh koulz ha war e venozioù all.

Bez' ez eus ivez Kalloc'h a voe da gentañ barzh muiañ lennet M. G. emichañs, peogwir goude ar brezel-bed kentañ n' oa nemetañ evel barzh e Breizh. Hogen M. G. ne gare ket e leñverezh « romantel » a zislive war e vrogarantez evel war e drivliadoù all. Ouzhpenn-se e oa bet evel R. H. hag an holl e skol B.A. - war-eeun pe get, ne vern : yac'haet oa bet o speredoù diouzh pep brizhdoujañs ouzh Bro-C'hall. War ur poent avat en deus M. G. taolet evezh ouzh

soñjoù Kalloc'h evelato. Henezh a c'houlenne an trec'h adal bremañ evit hor bro peogwir ne vo mui a vroadoù er bed all. Da glevout e roe marteze e oa ret dezhañ kaout ar blijadur-se amañ, rak goude e varv ne rafe mui forzh eus e vreizhadelezh ha ne vefe mui broadelour evel war an douar-mañ. Klod Breizh a oa empennet gante evel hini Bro-C'hall gant ar C'hallaoued : trec'hadennoù danvezel splann. Sed penaos e komprenas M. G. komzoù Kalloc'h da nebeutañ, hag o faltaziañ drouzivezh an emsav e respontas dezhañ e talvez ar stourm hag ar striv e-sell d' ar reizhded evito o-un ; hag ouzhpennañ a reas e treistveffe forzh penaos ar vroadelezh peogwir n' emañ nemet e kalon an dud, ar pezh a zo gwir (Imram, p. 44)

« Brezhon ac'h eus va c'hrouet
Brezhon ec'h adsavin
Gant va yezh disprizet em genou... »

54

Gwelout a reer penaos en em gemmesk amañ ivez karantez-vro ha bedveizadur. E gwirionez seurt respont a oa kentoc'h da ober da v-M.M. a grede hep chal ebet n'eo ar yezhkarantez nemet ur stultenn e-touez re all da vroudañ hon oberiantiz er vuhez-mañ ha na grede ket en advuhez ar bersonelezh. Evit Kalloc'h, war a seblant, ne felle dezhañ lavarout nemet e oa buhez ha marv ar « stadoù » diouzh divizoù an arboellerezh, ha ne fazie ket. N' eus forzh, ar pezh a zo a-bouez amañ eo merkañ gwellaouriezh M. G. dirak gwall gudenn anereded kredapl a-wechoù hor strivoù : eilgeriañ a ra n' hall mervel biken ar vreizhadelezh krouet ganeomp ha kement kaerder a zo deut ganti, (1) peogwir e vint adkavet er bed nevez a vo krouet gant Doue.

(1) Diwezhatoc'h e welimp e teuio M. G. da c'houlenn muioc'h.

II

Gwelet hon eus e oa ereet e spered M. G. karantez vro ha bedveizadur. Aet eo pell a-walc'h war an hent-se. Da skouer e hañvale krediñ ez eus pobloù tonket d' an difeiz en arbenn d' ar stumm-spered o deus kemeret a-hed an istor, - lakaomp, ar re o deus degemeret ar sevenadur gresian-roman, ha d' ar goulenn-mañ: « O tilezel ar sevenadurezh c'hresian-latin da vont gant hentoù Breizh, daoust hag am eus kemeret an hent tostañ d'ar feiz » (KSV) - ne derme ket respont ya. Trugarekaat a ra Doue eta da vezañ e zistroet davet e vro hag e bobl goude bezañ e zieubet

« Va dieubet ac'h eus diouzh ar falsdoueoù
'Vez azeulet er skolioù-meur » .

Padal e roe bevennoù resis d' e venozioù ha strishaat a-walc'h e lavarou a rae pa nac'he « kemer da wirionez kement soñj keltiek zo ». Spisañ a rae ivez na gave ket dezhañ e oa mat d' ar Vretoned mirout da viken ar perzhioù o deus bremañ. Lennit da skouer ar pennad diwar-benn Japaniz (Gwalarn 130) ; mantret eo M. G. gant diyoul romantel ar Vretoned, hetiañ a ra e teufe dezho an hevelep nerzh-mennout a voe d' ar re-hont ; anez en em reizhañ omp kollet. Evel R. H. e kred e tle ur bobl gouzout en em varn.

55

Dre resev evel-se perzhioù 'zo eus ar Vretoned ha stlepel kuit stummoù spered all anezho o tic'hizañ o gwir natur hag o treuzwiskañ anezho e Gallaoued, eo deut a-benn M. G. da sevel dezhañ e-un ur meizadur eus spered an den skouerel. Hag amañ emañ an dalc'h : talvezout a ra doare ar vro da stummañ an den e-un.

Da skouer ur gartenn e div liv, ma karit, melen an heol ha glas an oabl (TG) eo Bro-Italia. Ne verzo ar poell kreisteizat nemet gwirionezioù difetis (se 'zo gwir dre vras evel just). Kalz pinvidikoc'h eget-se avat eo ar gwirvoud, hag ezhomm 'zo da vriata ar fetis eus ledanoc'h galloudezh. Oc'h adkemer arouezenn ar vro, e ro deomp ur skeudenn eus liested ar gwirvoud a zo talvezet gant gweledvaou Breizh, hag e lavar : « Amañ n'eo ket danvezek-kalet, troc'het-resis al livioù. Amañ int skañv fiñvus ». Aesoc'h e vo eta d' an dud a vev e Breizh meizañ kemplezhded ar Bed.

Setu ivez petra 'ya d' ober burutelladur ar poell gall a zo bet e skol gant tud ar broioù kreizdouarek : talvezout a ra evit traoù 'zo, hogen n' hell ket diraez don hag holl ar wirionez a zo dreist dezhañ, en diwezh eta n' eo ket ar pezh pennañ en den, rak ar galon eo a ra an den, ha n' eo ket n' eus forzh pe galon, hogen an hini hol laka da garout ha da vennout : « gant striv an ene » eo e tizher ar wirionez. Ar galon a zesk deomp chom hep adstummañ ar gwirvoud diouzh hor poell, hogen plegañ dezhañ, arvestiñ outañ ; se zo kevrinouriezh marteze, ha tuet eo dezhi ar Vretoned, en abeg da stumm o bro, eme M.G. ; mat e reomp avat, rak evel-se hepken e tizh ar C'helt spurmantiñ gwir zremm an traoù a zo fiñvus dre natur, er-maez eus krog ar poell a c'houlenn an difiñv. « Ne vourr ket ar C'helt dirak ar stummoù divrall da divuhez ». Gwelout a oar eo ar vuhez hor mestrez, hag an istor hor rener (darvoud ganedigezh ar C'hrist evel ur fed a gemm pep tra, hag hor redi da sevel pep prederouriezh e-sell dezhañ, ar pezh na zegemer ket ar poell). Evel-se eo e teu M. G. da ober eus ar brezhon skouerel patrom an den skouerel.

(2) « Daoust hag e c'hell ar brederouriezh bezañ broadel » da skouer. Ur bern menozioù mat diwar-benn speredegezh ha sevenadurezh a gaver er pennad-se ha « Kristeniezh ha speredegezh vreizhat ».

56

Na gredomp ket a-hend-all eo a-youl-kaer e pismig M. G. ar poell. Kerreizh eo, ha n' eo ket strafuilhet ouzh hen ober. Goude klemm diwar-benn disneuziadur hor spered broadel gant kleñved ar poellataerezh gall (Notennoù e-sigur Descartes h.a. ShO) e erbed evelato an ober gant ar meiz ha tamall a ra da garourion an deñvalijenn « rouestlañ luziadelloù da sevel daelennoù » (TG, Porched du) pe pa gomz eus ar spered truilhek a c'houlenn boued magadur an abegoù gwirion betek ar re zonañ (id.) , pe pa lavar eo ar varzhoniezh tra a veiz (ar pezh a c'hellfe feukiñ reoù 'zo a gred en holl c'halloud an Awen). Penaos avat diluziañ ar gemplezhded-se ? Aes awalc'h eo hen ober, ma tigemmer mat an traoù ; ar poell a dalv da veizañ n' eo ket diot ar vuhez, da verzout ez eus ur C'hrouer, h.a. Da vezañ kristen avat, da zegemer gwirionezioù ar feiz, da gemer perzh e buhez Doue ez eus ezhomm a youl hag a garantez : se n' hall ket bezañ roet gant ar poell. Ar galon eo a dalv neuze. Un enebadur a zo marteze, d' ar c'hentañ sell, etre ar spered hag ar galon, evel e-barzh « Barzhoneg evit kreiz ar bloaz », hogen disheñvel-krenn diouzh hini R. H. Rak kenglokaat an eil egile eo a ra ar poell hag ar galon en diwezh. « Kalon ha soñj en em harp enni (arouezelezh) da gerzhout a-gevret » (KK 5-6) .

Greomp bremañ un nebeut addisplegoù da gement am eus dezrevellet araok, dreist-holl evit merkañ adarre ha donoc'h darempredoù ar menozioù-se eus M. G. gant ar vrogarouriezh evit spisañ e lec'h e-touez hor prederourien vroadel. Kement-mañ ne vo nemet diskleriadurioù eveljust.

Evit M. G. eta, a gav din, n' eo ket un dever stourm evit Breizh abalamour m' eo hor bro hepken hogen peogwir e vo ar Brezhon un den dreist d' ar Gall emeur o fabrikañ e Breizh er mare-mañ : dre zaskoriñ dezhañ e ene Brezhon e roimp dezhañ en-dro ivez e ene kristen, hag e saveteiñ a raimp war an dro. Kement-se hon eus damverket endeo.

Un dra all e fell din pouezañ warni. Nevezet en deus M. G. ar garantez a zougemp da zouar Breizh dre ziskouez pezh a zle dezhañ ene ar Breizhad : an douar-se eo a viro ouzh pobl Vreizh da steuziañ zoken ma 'z a da get ar yezh e-pad ur pennad er renkadoù poblek. Anavezout a reomp hor chañs ivez pa welomp pebezh bec'h 'zo bet war ar Yuzevion da adc'hounit un douar. Ne gredan ket e vefe bet M. G. ali gant M. Mordiern p' en defe asuret henezh e ve breizhekoc'h eget kenvroiz ken-wad deomp Morianed o komz brezhoneg e Patagonia.

57

A-hend-all, war un dro gant R. H. hogen en un doare all, en deus desket deomp petra a rankomp gortoz diouzh hor gwerin en he yac'hañ : adsavidigezh ur spered breizhat broadel ; rak gant ar vourc'hizelezh c'hall, harperez ar Skol-Veur C'hall, eo ez eo bet breinet hor broadelezh tamm-ha-tamm (3) .

Roet en deus erfin d' ar stourmerion gristen ur fiziañs start en istor, diazezet m' eo war un dregorfoniezh kristen (Doue a ren an istor hag harpañ a raio en diwezh an dud kalonek a genlabouro gantañ) ar pezh na c'hellas ket ober da vat M. M. a wele re sklaer diskar koulz ha gorren ar pobloù : ur bern broadoù bihan a zo aet da get hep gellout kaout tonkadur al Latined - an holl re a zo marv dindan Roma : Samnited, Osked, Etruskiz, hag ar pobloù okkitanat a varv er broioù-krec'h hiziv. Perak ? Peogwir n' o doa pe h' o deus ket mui roll na galvedigezh ebet. Doue avat a ro ar c'halvedigezh hag ar roll. Vertuz na nerzh n' o deus saveteet broad ebet. Kement pobl didalvez e galadur an istor mennet gant Doue a varv. Se avat, n' helle ket merzout M. M., a zo bet gwelet gant ar c'hristen M. G.

(3) Ar re a zo a-du gant ar galleg, pa lavaront ar c'hontrol zoken, evel ar re a zesk galleg d' o bugale en ur stourm a-hend-all evit ar yezh, eo a ro un taol skoaz d' ar vourc'hizion c'hall e-giz Voltaire ha Diderot hag an holl re o deus diazezet al likouriezh c'hall, kredenn ar stad c'hall.

III

Aet on diouzh va ervenn un tammig. Kenderc'hel a rin bremañ da sevel taolenn ar skouer-den hervez M. G. Peurdresañ a rin va damskeud. Pa vo tu e keñveriin menozioù M. G. gant re emsavourion all evel M. M. pe zoken, ar galleg O. M. o doa emskeudennet ivez ur skouer-den evit Breizh da zont. (Diwezhatoc'h pa gendastumin e klaskin diskouez ez eo deut ar vrogarouriezh digemmañ da vezañ un eil-tra evit ar re-se, ha perak.)

Damdreset em eus eta un tammig skeudenn an den uhelañ hervez M. G. Er pennad (KSV) avat e tiskouez deomp c'hoazh pezh a zo mat-dreist e temz-spered ar Breizhad : gouzout ober gant ar reizh pa vez tu ha pa vez ezhom, hogen bezañ gouest ivez da vont dreist dezhañ pa vez ret tizhout ar pezh he deus ar galon hepken krog ennañ, hag antren er bed gwirion ha bev e-lec'h na zeuer ket tre gant ar poell hepken hogen gant an ene (KK 5-6). Bremañ eo dav pinvidikaat ar skeudenn-se. Petra eo c'hoazh an den a galon avat ma n' ea ket un den a zo barrek da zigmañ gwir ha droed, (KSV) a zo laouen da stourm evit ar reizhded. 58

« Mar sank ennout broud ar reizhded na glemm ket » (1)
rak diazeour ha gwarantour pep reizhder eo Doue hag e zec'hervel a c'heller d' hor sikour

« Daoust hag e lezi da viken

Treid ar re zrouk war ar re reizh. » (Psalm)

Dav eo eta d' ar gristenion karout an holl wirionez, an holl reizhded, kas da benn pep reizhded rak « N' hellomp ket seveniñ hol labour dreistnaturel hep bezañ reizh war dachenn an natur ». Dever ar c'hristen eta eo plediñ gant ar re all, bezañ reizh outo e pep keñver, ma fell dezhañ o degas d' ar vuhez dreistnaturel - neb zo laer n' hall ket bezañ sant ! - ober war-dro ar bed eta, erfin bezañ un oberour a bourchaso d' e nesañ boued ar c'horf hag an ene, a roio tu dezho da gaout korf yac'h, spered kempouez, ene kaer, peogwir eo se diouzh ar reizhded a garantez savet gant Doue. Netra pelloc'h diouzh e soñj eget an arzour pe ar gouiziege na vev nemet evit e arz pe e studi, netra pelloc'h kennebeut eget ar frammetaer a zo e berzhioù diouzh retderioù e emgann pe ezhommoù e studi hepken, pe da nebeutañ n' eo ket ul lezenn evitañ gwellaat e vreudeur, nag hen ober, pa ra, dre garantez outo (kv. M. M. ar poent-se a vefe da studiañ) .

A-hend-all n' eo ket souezhus e vefe an oberour-se, karour ar reizhded, un den a stourm dreist pep tra. N' eo ket kement-se en em gannañ a-benn diazezañ ur reizhded douarel hepken eo a ra ar stourmer-se, hogen a-benn bezañ reizh dirak Doue da gantañ holl, hag ar stourm evit ar reizhded douarel n' eo e gwirionez nemet ur skeudenn eus an hini gwirion a gemer lec'h e pep ene, ar pezh a ziforc'h krenn menoz kristen M. G. diouzh hini soñjourion 'zo eus « Stur » na zegemeront nemet ar youl diavaez (Ar youl-se en deus ivez den skouerel M. G. hogen evel oberour, evel karour ar reizhded) (4).

E sell d' ar stourm eo e c'hoarvez gant M. G. meuliñ ha kavout mat an droug, an eneberezh, an diaesterioù, an deñvalijenn, rak i a ro tu d' ar youl da

emgannañ, d' en em gadarnaat, da vennout, da garout evit mat, da vezañ eta. N' eus nemet prizout er c'heñver-se ar menegoù da heul

« Nann, n' az mallozhin ket, Noz,
ha pa vijes teñvalijenn ar brezel » (1)

(4) Asantiñ a ra zoken M. G. e c'hellfe ar sant hañvalout koll en diavaez « evit gonit en diabarzh ».

59

« Ra vi meulet dre ma kuzhez an hinon diavaez
A drell ar speredoù gant e flourig » (I)

« An arouez a enebiezh a zo brezel e wir ano » (I)

Ha neuze

« Dibabet em eus stourm » (I)

« Ar vuhez a zo kalon ha kalonegezh hag ar re a rank bezañ a rank stourm »

(DSV)

Erfin diskleriadur an droug e-un dre ar stourm

« Diwar ar stourm ret ouzh ar Gwall ez eus er bed muioc'h a splannder »

(DSV) (5)

Ret eo eta

« Strivañ betek an eur diwezhañ ha mervel laouen » (I)

Un den taer e tle bezañ ivez ar stourmer a wall-striv bemdez d' en em zishualañ diouzh e wall-dechoù, diouzh kement a zo ouzh e heudañ hag e zisneuziañ. Taer e tle bezañ ivez an oberour a zo e gefridi kas da benn pep reizhder. Ar galonegezh-se avat ne c'hell bezañ roet nemet gant Doue.

« Hol laka taer, Aotrou, rak gwir hon eus » (Psalm)

Dinac'hañ a ra M. G. eta an denelouriezh digalon ha klouar e kement doare 'zo.

« Eus spered an aes hag an divlaz hon dieub, Aotrou,

Eus ar re n' oulont ket bezañ re, bezañ leun,

Eus an dud a vuzuilh pep tra gant gwalenn an denel... »

(TG)

Rak krouet eo bet ar bed evit ar re a gredo mont dreist d' o denelezh, evit al lodenn vihan (kv. pennad d.b. ster an aviel) a ouezo bezañ kalonek-dreist, hag heuliañ skouer ar C'hrist

« Krouet en deus ar bed evit an harozed, evit ar Sent, evit ar C'hrist hon Doue »

Ha n' eo ket en aner e stourmo an harozed : hag ar Sent ; trec'h e vint ivez : den a fiziañs e tle bezañ eta an den skouerel hervez M. G. N' eus na marv na netraidigezh evitañ (kv, ar Porched du (TG) a zo marteze ur stagadenn d' an tabut a savas e-barzh Gwalarn etre R. J. ha M. G.) ; mirout e bersonelezh a ray an den meur, hag o gopr o devo

« Ar re o devo brezeliet evel-se er reklom » (I)

(5) kv. E sigur romant Y, Drezenn « Ar vuhez evit ar gatoliked a zo ur stourm da dizhout ar gened hag ar wirionez ».

60

Lavarout a ra ouzhpenn M. G.

« Rak ar re daer a gas gonid ganto

Ar c'houroned o devo stourmet evit ar reizhder » (I)

ha c'hoazh

« Dibabet em eus trec'hiñ... » (I)

N' eo ket hepken er bed all, ar pezh a oa damveneget er bomm

« Ar pezh a c'houlenn an Aotrou diganeomp

N' eo ket ober berzh »

hogen er bed-mañ, hag amañ hep dilezel e c'hoanagoù arall, e teu M. G. da c'houlenn evel Kalloc'h, hogen gant kalz muioc'h a fiziañs egetañ, ar berzh evit an emsav adal hiziv. Arouezius eo er c'heñver-se reoù 'zo eus gwerzennoù diwezhañ MS

« Ha krediñ e c'honezer ganit

Hag er bed all hag er bed-mañ »

Eveljust e teuio ar C'hrist evit ar reizhidigezh leun (Porched du) ; hogen ma kredomp e ragevezh Doue en Istor e c'hellomp rakwelout e tegouezho ar glod hag an trec'h deiz pe zeiz gant ar re o devo gouezet en em gannañ da vat. Er bed dibad-mañ zoken ne vo ket mezhekaet penn-da-benn an harozed, hag adal hiziv e tañva ar Sent klod an douar koulz hag hini an neñvoù. Deskomp ar fiziañs eta.

Rak-se n' eo ket diaes kompren e vefe an den meur, ar gouron, un den laouen bepred ivez. Gouzout a ra n' eo ket aner e stourm, ha sur eo da gaout e c'hopr e doare pe zoare ; diarvar eo e drec'h, evel m' hen diskouez ar gwerzennoù meneget uheloc'h. Pep tra zo da, an droug zoken, ha pa vez gant ar boan ar vrasañ e oar ar Sant emañ war an hent d' en em saveteiñ. N' he deus ket d' ober seurt levenez kristen eus nep stoikerezh. (Dianav eo dezhañ a-grenn diskred R. H. war an ober.) Evit M. G. n' hall ket ar bezoud bezañ fall, hag un den a gar ar vuhez eviti hec'h-un, petra bennak e ve, ez eo an den meur : ne c'hello nemet displegañ hep paouez e drugar hag e voem dirak kaerder oberenn Doue, ha meulganañ a ray a-greiz-kalon ar Spered Sakr a ro d' an holl ar vuhez
« Te hag a zo da blijadur
Lakaat da ziflukañ eus hon endon
Strinkadoù a vuhez
Luskadoù a zrantiz » (MS)

61

Penaos e gwirionez chom hep tañva leunder al levenez, tremen hep kenrespont da vouezh ar bed, hini ar bezoud, hini al levenez (Meulgan) hep bezañ an un, levenez o plavañ, levenez o tridal hep kaout en diwezh peoc'h an ene ? peogwir, a lavar deomp M. G.
« Ar bed holl a zo dit,
Ha muioc'h eget ar bed holl
Bezañs Doue ez kreiz don »

Tenn a-walc'h d' an neb n' eo ket kristen meizañ ervat M. G. amañ. Darbet e vo dezhañ kammkompren seurt levenez, techet e vo da damall, dezhi bezañ digendruet ouzh ar re a zo e krabanoù an anken, e rouedoù an dristidigezh, rebechet e vo outi gant re all bezañ dall dirak gwalleur tud a-vil-vern. E gaou hen grafed avat. N' eo ket dic'houzvez M. G. eus an droug a dag eneoù an dud : hogen en e wall ez a da fall hag en em goll pep unan.

N' eus a wir zroug nemet hennezh, hogen didec'hus eo, diazezet m' eo war an dieubiezh (lennit kanenn gentañ Imram) ; ar re a zo drouk, avat, a vo atav enebourion deomp, ha n' eus ket tu da drueziñ ouzh an diaoul. D' ar re a voe gwan pe dister, an darn vuiañ, e roio an Aotrou trugarez. Da betra a-hend-all e talv mouzañ ouzh ar bed hag ar vuhez e-lec'h o degemer frank ha drant, evel m' emaint, gant kement chañs a roont deomp ? Gwelet hon eus e tistaole M. G. a-youl-gaer an doan romantel evel hini Galloc'h. Muioc'h eget herzel ouzh ar boan hag ar reuz a fell dezhañ avat, ober ganto evit sevel uheloc'h : (en dinac'h eus an denelouriezh rik emañ gellout implijout ar boan-se a zlefe hon dic'hoanagiñ, an den n' eo ket den hepken, n' en deus ket nemet ur vuhez denel). En diwezh eta, ur gentel a c'hourelezh eo e ro deomp an den meur kinniget deomp da skouer gant M.G. Deskiñ a ra deomp lavarout - ya - d' ar bed evel m' emañ hep mouzañ na klemm na kunujañ na daeañ, ha degemer gant drantiz ar vuhez krouet gant Doue (6).

(6) Ar poent-se, karantez M. G. evit ar vuhez a vefe da studiañ pizh ivez en e varzhonegoù peurgetket, ha da lakaat e-keñver e erbed eus an dioueriñ.

Eil Lodenn

I

Kent komz eus arz ha barzhoniezh M. G. eo dav studiañ pebezh pouez ha peseurt kefridi a roe M. G. d' ar skrivagner ha d' al lennegezh. Da gentañ e lavar deomp eo graet gant honnezh ar sevenadurezh (OSV). Neuze ma 'z eo kristen

hol lennegezh e vezo kristen ivez hor sevenadurezh. Diwezhatoc'h e tiskouezo e-barzh (KSV) roll ar skrivagner er gevredigezh. Hogen en e varzhonegoù zoken en deus diskouezet splann petra a c'houlenne digant ar barzh
« Displegañ d' am breudeur an holl wirionez,
Douarel ha neñvel » (I)

Ur roll kevredigezhel koulz ha relijiel en defe ar barzh eta ; ne c'hell ket chom mut, rak Doue en deus digoret e c'henoù evit an embann hag ar prezeg, un tammig evel ar brofeted kozh e tle bezañ ur blenier evit ar re all, gouest d' o saveteiñ ha d' o chas d' ar salvedigezh
« Evurus an hini a zo sklerijenn e noz an dud
En e gorf, en e spered sklerijenn
Dre hir-zastum ennañ elienenoù a wirionez
Hag a c'hlav ar re all evit o bleniañ d' al levenez » (I)

Goude ar roll kevredigezhel-se, pe a-raok zoken, o deus ar varzhed unan all a zo pouezusoc'h c'hoazh
« Gouzout ober gant ar ger denel
Da veuliñ gant trivli ger Doue »

Rentañ klod da Zoue gant e arz eo kefridi ar barzh eta. Heñvel ouzh savourion an Ilizoù meur gwechall e lakay en o flomm
« Penn-ilizoù a lavar hag a son » (MS)
ha sakr eo seurt labour, ur wir c'halvedigezh ez eo, n' heller ket mont diouti anez pec'hiñ marteze rak nac'hañ a rafemp ober gant donezonoù Doue evit E veuliñ
« Ni 'zo galvet da lid ar ger, da gan ar Verb »

N' eo ket al lennegezh eta un dister dra, ha kompren a reer perak e pismig M. G. kement al lennegezh c'hall, klasel dreist-holl
« Pezh a glaskan n'eo ket hepken
diavaezoù ar furm
Pezh a ziskleir kleuzlavarded arz kreisteiziz » (I)

Ret eo eta kaout un dra bennak da lavarout a-barzh kregiñ er bluenn : n' eus netra dinaturoc'h hag euzhusoc'h eget an arz rik. N' eo ket hepken o diwirionded a damall M. G. d' ar skrivagnerion-se a rafe gantañ, hogen dreist-holl goull o c'halon hag o ene. Goulenn a ra digant ar skrivagner ur berzonelezh virvidik ha buhezek a-walc'h evit bevañ un drama bennak, evit emskiantiñ gwall gudenn hon tonkadur, ar pezh o deus, eme V. G., aozerion « Pirc'hirin ar mor » ha « Nozvezh Arkuz », evit meuliñ al lennegezh vrezhonek.

A-hend-all e intentimp gwelloc'h ar pezh a c'hortoz M. G. digant ar barzh p' hor bo gouezet ar pezh a ra barzhoniezh anezhañ. Goude diskleriañ deomp eta ez eo ar varzhoniezh tra doueel (MS) e ro M. G. deomp da c'houzout perak. Talvezout a ra, emezañ
« Da deurel gant nerzh eus don e galon vev
Un heson da eren an douar hag an neñv » (MS, 10)

O tibunañ pelloc'h e soñj e tispleg ez eo ar varzhoniezh un doare anavezout klok, e gin da hini ar poell ; hi hepken a ro tu d' an den da gendastum en ur veizenn ster ar grouadelezh « Spered, faltazi, santerezh en em gemmesk enni » (KK, 5-6). Diraez a ra kalz pelloc'h eget pep poellatadenn, kalz pelloc'h eget
« Ar skiant krin a lazh buhez vlim ar boudoù »

Ganti hepken e tizher merzout ar vuhez war-eeun : he lazhañ a ra spered an dielfenniñ, dre he lakaat a dammoù, evel ma rae ar breur Lustig eus kontadennoù Grimm. Da neb a ra gant ar varzhoniezh e c'heller gourc'hemenn
« Te avat kae d' an hollved gant da spered a-bezh »

Dre ar varzhoniezh ivez eo e teuimp da welout penaos eo keneret etrezo an traoù. « Boudoù ar bed a zo kenweet kenetrezo, ha gwelout se eo kaout ar spered a varzhoniezh » (OSV).

N'eo ket a-hend-all ar grouadelezh enni hec'h-un a gomprenere dre ar varzhoniezh, hogen e Doue

« Dougen em spered leunder menoz Doue »

ha dizoleiñ a reer en diwezh a-dreñv d' ar grouadelezh

« Dindan dremm ar boudoù o c'hoari tremeniat

Skedoù flamm peurbadus daoulagad va Doue »

ken e teu ar varzhoniezh da vezañ en diwezh un doare d' anavezout ha da garout gwelloc'h ar C'hrouer.

64

II

Bremañ klaskomp meizañ un tammig arz M.G. E gwirionez n' eo ket anat d' an hini n' en deus ket lennet pizh e varzhonegoù. Koulskoude eo skoet diouzhtu spered al lenner gant kemmesk ar furm ; e-barzh (TG) da skouer e kaver pezhioù savet hervez reolennoù strizh a-walc'h, - niver digemm ar mouezhiadennoù, klotennoù, pozioù par an eil d' egile, - re all a zo laoskoc'h o stumm, graet m' int gant gwerzennoù dirim a bep ment, ha lod erfin a zo savet en ur furm a zo tost d' ar yezh-plaen ordinal. Ouzhpenn-se ez eus barzhonegoù eo kemmesket enno yezh-plaen ha gwerzennoù. Eus an degouezh pe an diegi eo e teufe seurt liested ? Ne ra ket, a-ratozh-kaer eo en deus graet ganti M. G. N' hoc'h eus nemet kounañ un arroudenn eus « Imram » a-enep da liorzhoù treset resis an arz klasel evit kompren eo dieubiezh ar pezh a c'houlenn M. G. da gentañ evit ar barzh: Klevit ivez pezh a ziskleir splannoc'h c'hoazh e vennad « N' on ket disrannet e div lodenn, barzhoniezh war un tu, komz-plaen war an tu all » (TG) . Petra a dalv ar geriennoù-mañ ma n' eo ket e fell da V. G. ober eus ar varzhoniezh ur benveg d' en em zisplegañ klok - kuit a nep kenstummerezh - menozioù koulz ha trivliadoù, pe kentoc'h menozioù trivliet : n' eo ket an awen unvestrez ar varzhoniezh ; tra a vez eo ivez ar varzhoniezh. Arabat feukiñ eta ma kaver e-barzh « Imram » koulz hag e-barzh oberennoù barzhek all pennadoù a denn kalz d' ar flemmgan ; heverk eo kanenn I ha III eus « Imram » er c'heñver-se ; flemmañ an arz klasel, ar skol-veur c'hall muioc'h c'hoazh eget o burutellañ eo a ra M. G. Ne gil ket neuze dirak ar gerioù dilorc'h pe c'hros zoken, evel pa ra goap ouzh harperion ar skol-veur c'hall a enor kement bramm speredel a zeu gant an den. Lavarout a reot din n' eo ket nevez an dra-se, hag ez eus bet gwelet abaoe pell 'zo barzhed a skrive prezegennoù politikel e barzhoniezh, hag en deus savet Boileau un « arz ar varzhoniezh » er seitekvet kantved, evit menegiñ ur gall. Hogen n' eo ket heñvel an traoù.

Kemerit « Imram » pe « Milc'hwid ». Diouzhtu goude ar flemmgan politikel pe lennegel e kavit barzhonegoù berr fromus, tridek ha fresk evel dour stivell, awen dener dezho, hag a strink evel perlezennoù goulaoek e-kreiz awen daer ar gonnar pe hini livus ar flemmerezh. - Lakaomp « O lid an oferenn veure », « Imram » pe « ar flammell » e diwezh eil kanenn « Milc'hwid ar serrnoz ». En tremen trumm-se eus un awen d' eben, eus ar spered brouezet d' ar galon fromet, hag er c'hendalc'h drezo holl daoust da se eus an hevelep lañs trivliek, eus an hevelep fo, eo amañ « gwriziennelezh » arz M. G. (evit implijout ur ger kembraek). Treantet eo pep oberenn eus M. G. eus ur penn d' egile gant ar memes feiz, ar memes gred, ken lies bennak e ve en he stumm.

65

Hogen pelloc'h c'hoazh ez a ar barzh diouzh meizadoù ar skridvarnourion glasel. Imbourc'het an den da skouer an implij a ra eus an diskleriadur e yezh-plaen pe e gwerzennoù en (TG) . N' en deus mezh ebet o tiskleriañ en a-raok ster ar varzhoneg a zeu da heul (kv. Peskig ar mor), ne fell ket dezhañ tamm ebet sevel ur voger a-enep d' ar sottoni (kv. ur pennad eus R.H.). Ispisial-tre, - eeun, gwall eeun eo e zoare sevel barzhonegoù. Bez' hoc'h eus da skouer rummad troadurioù an dour : splann eo ar savadurezh anezho. Gweledva, gweledigezh an douar, da gentañ, hag ar gomprenidigezh anezho e bed ar spered. A-wechoù div lodenn kevatal, a-wechoù all dibar, pe e yezh-plaen o-div, pe e gwerzennoù evel « Kreisteiz ». Evit na vefe reoliek tamm ebet an arz-se, e kaver pezhioù e-lec'h eo kemmesket penn-da-benn arouez ha menoz : « Ster va soñjoù » pe barzhonegoù all evel « Ludu » berr ha strizh o furm e-lec'h eo ar menoz da zivinout, e-lec'h n' eo ket merket splann.

Padal n' eo ket ar froudenn hepken a ren an arz-se. Dre vras e c'heller lavarout e talvez ar yezh-plaen da venveg d' ar prederiadur ha d' an diskleriadur ; netra da sabatuiñ : labour a veiz eo se : lakaomp « Peskig ar mor ». Hogen ur skouer dispar a gavomp er « Porched du » hag e stagadenn « Al liorz a vuhez » eus doare barzhoniezh M. G. Kregiñ a ra ar pezh-se gant ur prederiadur e-lec'h na labour nemet ar poell ; kavout a reomp eta ur stumm sioul ha habask, disked un tamm - goude ma ve divoaz ouzhimp - e yezh-plaen. A-greiz-holl avat, kavet ar wirionez gantañ, e teu ar barzh d' en em entañ : tarzhañ a ra neuze ar barrad awen, ar galon a gomz hag ez a ar barzh e gwerzennoù ez-natur-tre. Neuze ivez, e teu ar skeudennoù bravañ war c'horre. Bez' e kaver eta implij stumm strizh a-walc'h e gwerzennoù da zisplegañ trivli an ene (kv. ar flammell, an oferenn veure, h.a., barzhonegennoù kemblac'h a-walc'h o gwerzennoù e-tal digempouez re all e-barzh I hag HS). Implijoù all a zo, ha ret e vefe o studiañ pizh.

Evit ar poent a-hend-all, pezh a vern eo bevennañ mat hepken implij ar yezh-plaen a ziskouez labour ar meiz, pe ur stad-spered peoc'hek-tre, un tammig evel hini ul livour a dañva kened ur gweledva, hep bezañ trefuet gantañ (« miz meurzh » en T. G. da skouer).

Klozañ a c'heller eta n' eo ket ar barzhoneg under barzhoniell M. G. evel m' eo hini R. H. Un oberenn evel « Milc'hwid ar Serrnoz » pe « Imram » ne c'hellont bezañ komprenet nemet en o fezh, ar pezhioù luraek berr a gaver enno ne c'hellont ket bezañ studiet ervat er-maez eus savadur an oberenn. Kemend-all 'zo gwir evit « Troellennoù glas » (goude ma ve underioù all e-kreiz ar c'hen-under-se evel hini « Troadurioù an doue »). Darn eus an oberenn eo zoken ar raskridoù lakaet er penn kentañ gant M. G., lakaomp hini TG pe dreist-holl hini « Bragerizoù ene ». Hepto e kollfe an oberennoù-se o blaz a « war-eeunded », a zigamambre, a zilorc'h splann a zo perzhioù digemmañ barzhoniezh M. G., hag a ra anezhi, un diviz di-ardoù-kaer gant al lenner. N'en doa tamm c'hoant M. G. da ober eus e varzhonegoù divinadelloù torrpennus. Mennout a rae lezel e bluenn da redek gant lamm e galon. Rak-se eo e tibabas ar furm laosk a-walc'h a zo gant e varzhonegoù.

66

III

Setu a-hend-all petra a ya d'ober an arouezelezh splann hag emskiantek-tre a zo mellgein arz M. G. Kemmesk a faltazi « degounus » (7) ec'hon hag a veiz ez eo, hen gwelet hon eus a-ziagent. Lodenn ar faltazi-se eo a fell din ensellout bremañ. En deroù e seblant ar barzh ober dreist-holl gant un deneladur eus ar bed dre vras, pe, evit bezañ spisoc'h, dezougen a ra M. G. bed an danvez da hini an ene ; - skouer, « Ster va soñjoù » - Re all e-leizh e vefe tu da envel. Sellout a ra ouzh traoù an natur evel ouzh personoù sakr, ha reiñ a ra d' ar menoz trivlierezh an den ouzh e c'hervel

« Menez soñjus
Hag huñvreus »

Pelloc'h avat ez eo aet M. G. Goude implijout elfennoù bras an natur da arouezennoù ez eo deut da gemer traoù dister da destennoù « troaduriñ », hini ar gragen vor, an daeroù, ar c'hokuloz, an neved, h.a. e-barzh « Bragerizoù ene ». Dont a ra an testennoù-se da vezañ faltaziel-krenn goude, evel « Dourwreg al lenn » e (BE) atav pe Noz veiz - kement-se holl gant ur stumm strizh a-walc'h, pe neuze e kaver an hevelep testenn faltaziel gant dilihennad kellusket, un tammig e-giz Kalloc'h, « Enez ar c'hevren », hag erfin o vont atav gant an hevelep hent e tisoc'h M. G. gant ar gontadenn varzhoniell giz keltiek kozh e yezh-plaen rik, « Urien ar Reder » (gant un tem meret dija hag a zo kaer-tre, war va meno, ken e talvez marteze war Tir na n-Og T. Gwynn Jones an abeg d' ar from a zo ennañ).

(7) « évocateur », « kavout ur ger a laka da dañva an didermen ».

67

Daou orin a zo da arz M. G. Da gentañ ur menoz prederouriezhel ; Ger Doue eo ar bed ; bez' e c'hellomp ober gant ar ger-se evit « skeudenniñ an traoù

kuzhetañ... bev ha fetis, gant kig hag eskern ». (Anavezout a reomp amañ menozioù karetañ M. G. a fell dezhañ tec'hout diouzh ar poell disec'hus ha difetis.) Roll ar barzh eo eta diskouez kensoniezh an traoù gant ar spered pe etrezo (8) , lakaat anat menoz kuzh an Doue bey en traoù a seblant marv hag a zeuio drezañ d'endevout speredel (kv. Troadurioù an dour). N' eo ket dres denelaat ar bed a ra ar barzh hogen klask adkavout ennañ menoz Doue hag a zo damheñvel ouzh hon hini, erfin merzout dindan eliennoù ar gorre « daoulagad bey mestr ar boudoù ». Ur barzhoneg eo ar bed, hag un arzour eo Doue. Ne ra an den nemet e drevezañ, ha pa sav ur barzhoneg ne ra nemet deskiñ lenn levr ar grouadelezh. Evel-se eo ivez e c'hell ar barzh krouiñ ur bed faltaziel a roio « kig hag eskern » d' e soñjoù, o kengemer eus galloud krouer Doue.

Ouzhpenn-se en deus fellet da V. G. kaout un arz broadel rik. Pezhioù ar « Bragerizoù ene » a ijinat diwar brederiañ diwar-benn an arouezelezh a gaver e-barzh hor c'hrennlavarioù. A-hend-all dre ober addisplegoù diwar-benn gwerzioù poblel evel hini Ahes, pe hini ar basion e teuio da sevel e veizadur eus e arz diazezet war an arouezelezh.

Unan eus hor barzhed vrasañ eo M. G. Da gentañ e chomo evidomp diouganer brogar ar Vreizh nevez a c'hortozomp holl; an hini a zeska deomp taerded ha kalonegezh, ha fiziañs en dazont hor bro. Salv ma ouezfemp klevout e vouezh ! A-hend-all ez eo ivez M. G. « gwriziennelañ » ha broadelañ barzh hon eus bet betek hen. Eus hor gweledvaoù, eus hor c'hontadennoù-pobl e tarzh e arz, bez' e felle dezhañ krouiñ deomp ur varzhoniezh gwir vreizhek. Rak-se e fellas din muioc'h eget studiañ M. G. da vat - n' em boe ket amzer d' hen ober, ha santout a ran mat holl vankoù va studiadenn - reiñ c'hoant d' ar re all da studiañ e oberoù d' o zro. Rak diwar bleustriñ a-zevri hor skrivagnerion vrezhonek, talvoudekoc'h alies ha yac'hoc'h atav eget skrivagnerion ar broioù bras eo e teuimp da vezañ Breizhiz dre ar spered koulz ha dre ar galon. Neuze n' hor bo ket mui ezhomm da glask danvez sevenadurezh en estrenvro. A-walc'h e vo deomp hor sevenadurezh, hag ar c'hentañ dishualder-se a vo gwarant an hini all.

(8) « Diwanet ez eus foenn e pratell an neñv » pe « melen eo va c'hanennoù » - setu skouerioù.

68

ADNOTENN

N' eus ket kalz a varzhed vreizhek o defe levezonet M. G. Notañ a ra e ra Tangi Malmanche ha Langleiz gant an arouezelezh hogen er-maez eus pep trevezerezh eo kresket arz M. G. a gav din (d' ar muiañ e kaver ur bomm evel « kalon ruz » a zeu eus « Kanoù en noz »). A-hend-all arz strizh hag arouezelezh displann R. H. n' eo ket diouzh e c'hiz, rak poaniañ a ra M. G. er c'hontrol da vezañ peuranat. Klasel-rik ee arz R. H.

N' em eus ket studiet dre ar munud arz M. G. : ment ar gwerzennoù, implij ar c'hlotennoù diabarzh heklevrek ha direoliek a-hend-all

« Noz ar glac'har, noz ar c'harc'har »

Da re all d' hen ober. Kalz a draoù all a dalvezfe bezañ studiet ivez.

Da verkañ ez eus e ra M. G. implij eus an arouezelezh er-maez eus pep barzhoniezh, evit diskleriañ gwirionezioù ar feiz e sav kontadennoù arouezel, hag ober a ra gant arouezennoù zoken e-barzh ur studiadenn evel « Banvez ar vuhez ». N' eo ket kement-se barzhoniezh avat, rak diouer a ra dezhañ ar from hag an trivli.

Mat e vefe adembann e div levrenn heñvelstumm oberenn M. G. (Kalz aesoc'h e vefe d' ar Vretoned hen lenn evel-se) : unan evit ar varzhoniezh (Bragerizoù ene a zo digavus) hag un all evit ar pennadoù hag ar studiadennoù. Ar buanañ a vefe ar gwellañ.

BERRADURIOU. - R. J., Remont Jestin ; M. M., Meven Mordiern ; R. H., Roparz Hemon ; O. M., Olier Mordrel ; ShO, Studi hag Ober ; KSV, Kristeniezh ha Speredegzh Vreizhat ; TG, Troellennou Glas ; KK, Kaierou Kristen ; I, Imram ; MS, Milc'hwid ar Serr-Noz ; BE, Bragerizou Ene.

MOULEREZH

gant KERVERZHIOU

An arz tostañ d'an tisaverezh eo ar moulerezh, moarvat. Treset ha savet e vez ur bajenn. Prizet e vez gant al lagad e-giz un talbenn-ti. N' eus ket anv a heñvelidigezh gant ur plañ pe gant un tres munudet : bez' ez eus e gwirionez dindan hon daoulagad ur savadur, sonn dirazomp gant e zanveziou dezhañ.

Nep na gompren ne deus nemet mentoniezh en ur feilhennad voulerezh, summetria ha neket simetri, kendalvoudegezhioù soutil ha neket kempouez gros, hennezh ne oar netra diouzh ar vicher vouler. Nep na daol meiz, kazi dre blegnatur, war ar pouez a vezo gant dibab al lizherennoù, war o stumm, war o saour, war o « arvez », lakomp, an tev pe an tanav a vo gant al liv-du dalc'het ganto, war o zon hag o fervezhder, hennezh n' ouio kammed diuz ur bajenn gaer etre mil all.

Doare, goulaouegezh, greun ha kroc'hen ar paper, ar riblennoù hag o stummad, n' eo ket dister o zalv kennebeut. Rak ar moulerezh a zo un arz techet d' ur blijadurezh reizh ha resis. Arz ar gwirvoudel, ma vez ganet barzhoniezh diwar pervezhder al lunioù, ha peurhevoud diwar reizhded an ober.

Ar mouladurioù hag a zalc'h penn da grign an amzer a zo ar re ma vez kaset enno c'hoari heb eil an elfennoù rekis evit hegempeuz ar pennadoù da benn pellañ resister an ober.

D' ar c'hentañ sell e tle ur bajennad voulerezh en em intrañ en hor meizerezh : na brederiañ, na striv, na klask, na « lennegezh ». Moulerezh eo hepken. Ne denner gwell a veur a liv. Nemet al liv ruz marteze, anezhi (lezenn guzh pe hen voaz ?) ul liv-diazez war un dro gant an du.

70

Ober gwashoc'h c'hoazh eo moulañ un destenn gant meur a rumm lizherennoù. Unvaniezh ar rummoù a vez ret-mat amañ, da gaout akord etre an nesaelezhioù a darzh eus natur ar « plommoù » koulz hag eus natur ar pennoù-den. N' eo ket en-diwirion e vez roet d' al lizherennoù-moulañ ha d' o rannoù anvadurioù o tennañ da re vabden : keloù a zo dalc'hmat eus familh ha mammenn, korfad hag arvez, h.a. (1) .

Ha c'hwi a wel Gutenberg ha re all c'hoazh, mibien ur marevezh hag a anaveze an den mat-dreist, oc'h envel tamm ha tamm holl rannoù ar reizhoù moulañ diouzh rannoù korf an den ? Striv humanist an Azginivelezh, a laboure da lakaat piaou an den war gement rouantelezh kuzh ar bed-krouet.

Hag evit gwir ez eus gant pep doare lizherenn he « buhez » dezhi, he « boudelezh », he *behaviour*, he zolz, he skinerezh kreñv pe greñvoc'h, he c'helc'hiad levezon. Daoust ha n' eo ket *sex-appeal* ar voem-se stag ouzh stummoù lizherennoù 'zo kentoc'h eget ouzh reoù all, ouzh ar c'horfad-mañ, ouzh an arvez-se, ouzh ar pennlizherennoù bihan-mañ kentoc'h ouzh ar re vras-se ? Hep komz a c'hanadurioù liesorinet, hep adsevel kalz en amzer dremenet, bez' ez eus e bed ar moulerezh lignezadoù ha panned-ouenn.

Evel-se gant rezadennoù iskis an traoù-etre bihan-se, anezho liamm etre bed ar vuhezged ha bed an amvuhez, aet da siglennoù ar boud, da nevedarouezioù ar vuhez e kement ma c'houlakomp ez int traoù diverzek hag int end-rinel traoù merzek.

Hag evel ma vez gant an dud, stankegezh o foblañs, - da lavarout eo ar gwennoù a vez etrezo, - a beurc'hra pe a zispenn ar mouladur ; ur gwenn-rannañ mui pe vaes, sed un diforc'h diventadus ! Rak gout 'ouzer, war-bouez ur gwenn emañ ar moulañ mat, hen aozañ mat a ra. Ha fiñvusted an elfennoù-moulañ n' eus

tra heñvel outi nemet ar mor fiñvus.

Arerion vor, a gare lavarout Gresiz kozh. Hag an hevelep anv a zeue ganto ivez da envel « karakter » un den ha hini ul lizherenn.

Labour virtuoù, sigoterezh ? 'ran forzh. N' eus nemet ar mareoù-diskar, an oadvezhioù paourentez-diabarzh, evit re ginklañ an testennoù, rikamaniñ al lizherennoù-tal. Amzer diskompes, hon amzer-ni, pa zispenn-hi ha pa ziflosk rannoù hag elfennoù ur bajennad, hag o strewiñ evel darnoù ur vozaig, mesk-ha-mesket evel goude c'hoari ganto pempigoù.

(1) familh : *serie* ; mammenn : *matrix* ; korfad : *set (of a type)*; arvez : *face* (galleg « oeil »). Uheloc'h, db. ar paper : *goulaouegezh transparency* (galleg « épair ») ; greun : *grain* ; kroc'hen : *finish*.

71

Ret eo d' ar moulerezh menel arz an obererezh pervezh, men e chom ar gened, n' eo ket en iskister nag er farsusted, hogen en emskiant hag en doare peurc'hraet ar munudoù, en pinvidigezh hag e glanded menozioù an arzour a ragvennas ar bajenn hag ar micherour he lakaas da zont da wir.

Un arz eo, evit gwir, aristokratel, hag a venn un nebeud tud d' e embreger, anezho mistri-micherourien dre awen ha dre hengoun, hag i barrek nemeto da beuranavezout e reolennoù, *i'w medru*, - gouest da vont d' an andonioù anezhañ dre zivunañ, dre oberiañ, dre ijinañ. Un arz eta na vo roet digor en e rouedi meurdeus nemet d'un *happy few*.

Ur bajenn gaer a destenn vat, setu va zi. An ti speredel m' annezan. Seul bajenn, seul neved, evel paradozioù hindezat, boutin ha *priodol* war un dro. Seulwech ma taolomp meiz warno, bewech ar burzhud...

Da gompren mat ur gaer a bajennad, d' he lenn ervat, ret krog an daouarn noazh ouzh he derc'hel, evel war gorf an orgedenn a venner kaout e piaou.

Addispleget en brezhoneg gant Kerverzhioù, diwar c'halleg Jean BAUDRY.

An den a zo kalz re brederiet da c'hounit e vuhez evit gallout he bevañ. Malcolm de Chazal.

TALVOUDEGEZH HA KEFRIDI AL LENNEGEZHIOU BIHAN

gant an Dr. GIACOMO PRAMPOLINI

Pa asantis, setu bremañ tremen pemzek vloaz, sevel un Istor eus Lennegezhioù ar Bed, en em gavis dirak un niver kudennoù hag a oa dav din o diluziañ a-raok kregiñ da vat gant va labour ; hag an hini gentañ eus ar c'hudennoù-se a oa houmañ : daoust ha meneget e vefe, pe ne vefe ket, ar seurt lennegezhioù hag a vez graet diouto lennegezhioù bihan. Gouzout a ra an holl penaos e vez boas an ofisialidi akademel da grennañ istor lennegel Europa (ne fell ket din komz amañ eus al lennegezhioù reterel) d' un nebeut anvioù brudet : Dante, Shakespeare, Cervantes, Molière, Goethe ; hag, e gwir, den ne nac'ho ez eo ar re-se tud veur, kannaded hep o far a-berzh broadoù hag o deus anavezet, e-doug ar c'hantvedoù, ar pep gwellañ hag ar pep uhelañ eus ar sevenadurezh. A-se ez eus bet graet atav, ha n' eo ket hep abeg mat, un diforc'h etre lennegezhioù bras ha lennegezhioù bihan : ha den ne gredfe lakaat da geitañ, e-keñver talvoudegezh pe, reishoc'h c'hoazh, e-keñver kefridi, al lennegezh c'hallek ha, da skouer, al lennegezh lituanek. Sot e vefe nac'h ar wirionez ; koulskoude, ur gaou n' eo ken ivez klask sevel un istor lennegel eus Europa (pe eus ar bed a-bezh) hep derc'hel kont eus al lennegezhioù bihan. Ha seurt gaou, ouzhpenn ma 'z eo un arouez a ziouiziegezh e-keñver istor, yezhoniezh ha kenedouriezh, a zo ivez a-enep-krenn da reizhder ar spered hag ar politikerezh.

N' am eus ket ezhomm lavarout em eus degemeret, em levr, an holl lennegezhioù gwitibunan, zoken ar re vihanañ, ken ez eur deut da damall ouzhin bezañ taolet re a evezh outo, pa vije bet gwelloc'h (hervez menoz an damallerien) reiñ brasoc'h lec'h d' al lennegezhioù anavezetoc'h hag a vez muioc'h dedennet an dud ganto. Moarvat ez eus ur bern traoù c'hoazh da lavarout diwar-benn Cervantes ha Shakespeare : a-wechoù, avat, en devez an den c'hoant bras da devel, ar pezh a zo ivez un doare da vezañ seven. Un dra all, avat, a zo gwiroc'h kalz : war gudennoù 'zo e chom - pe e chome pep tra da lavarout. Rak, eus oberennoù gouiziek ar yezhoniourien betek al levrioù da vezañ lennet, tennet gounid diouto, gant an holl, ez eus un hent bras d' ober.

73

Pa saver istor lennegel Europa, avat, n' eo ket hepken a-benn seveniñ ul labour klok eo e ranker plediñ gant al lennegezhioù bihan. Toulloù a chomfe, anat, e framm yezhoniel ha gouennel Europa ma ne studifed ket anezho. Met abegoù all a zo, kalz pouezusoc'h, ha daou anezho a venegin amañ da heul : al lennegezhioù-se n' eus nemeto a gement, hag a ziskouezfe ene gwir ar bobl he deus o c'hrouet ; al lennegezhioù-se a zo anezho, en ur bed a hañval mont izeloc'h-izelañ dindan samm un tremened sevenadurel re binvidik, un andon a vuhez drant hag a lusk davet kened an dazont.

Ar pezh a anver lennegezh a zo stag-mat ouzh ar pezh a anver yezh ; yezh ur skrid a zo an danvez a vez gwiet ar menozioù ennañ, yezh ur skrid a zalc'h enni hec'h-un an elfenn-diazez na c'heller ket kemm. An nep piv a zo boas da ober troidigezhioù a oar mat-tre petra a c'hell bezañ gwisket er stumm nevez ha petra a ya da goll - petra na c'hell ket bezañ distaget diouzh ar yezh-orin. Hag ar quid-se an hini eo, dre son ar gerioù, taol ar vouezh ha lusk ar frazenn, a zispleg ar gwellañ derc'hvoud ar bobl. Pobl ebet ne c'hell en em ziskuliañ en ur yezh estr eget he hini. Ha neuze, kement pobl hag he deus ur yezh, he yezh, he deus ivez ar gwir d' ober ganti, evel m' en deus an den ar gwir d' ober gant e zaoulagad hag e zaouarn. Ha lezenn bolitikel ebet ne gaso biken ar gwir-se da get.

Pezh a skriv ur bobl en he yezh a zo glan, gwirion, an adsked feal eus hec'h ene. En enep ne c'hell ar skrivagner estren, forzh pegen leun a garantez hag a youl-vat, ober tra nemet drevezadurioù diwar-c'horre, goull hag iskis. Soñj a zalc'her eus an diforc'h bras-spontus a oa etre an heñveladurioù savet gant Romantelerien ar c'hantved tremenet diwar ar c'hanaouennoù-pobl balkanek,

ha kened eeun, heneuz ar barzhonegoù serbek pe hellenek.

A-hend-all ez eus er yezhoù un nerzh souezhus : bez' e c'hellont a-wechoù krakvevañ e-pad kantvedoù, ha dispakañ o galloud en un taol dindan levezon darvoudoù a ziavaez. Talvoudus eo bet an holl relijionoù er c'heñver-se : gant ar gristeniezh e voe broudet Georgiz hag Etiopiz da sevel skridoù en o yezh ; en hevelep doare e voe broudet gant ar vouddhaadegezh un nebeut pobloù eus Kreiz-Azia hag eus Azia ar Reter ; er c'hantved tremenet hag en hon amzer-ni ez eo bet roet da galz pobladoù gouez eus Afrika hag eus Amerika, gant ar vruderien relijionoù, an alberz kentañ eus pezh a zo ul lennegezh skrivet, ar skouerenn gentañ eus o yezh e skritur. Hag e-kichen ar relijionoù ez eo ret menegiñ ar menozioù politikel etrevroadel : abaoe un tregont vloaz bennak emañ un nebeut pobloù mohamedek eus kornioù aziek an Unvaniezh Soviedat, degaset dezho o lizherenneg war un dro gant skridoù Marks ha Lenin, o krouiñ lennegezhioù skrivet pa ne anavezent abaoe kantvedoù nemet al lennegañ dre gomz. En em renet ez eur eno, e-keñver politikerezh ha sevenadurezh, en hevelep doare hag an ilizoù kristen eus ar c'hantvedoù kentañ : roet ez eus bet ar muiañ talvoudegezh ar gwellañ d' ar yezhoù broadel, e-lec'h kemer aon razo, evel ma tiskouez ober ar gouarnamant-mañ-gouarnamant, enebour d' an araokaat, en Europa gozh.

74

Al lennegezhioù bihan a zo ur brouenn a vuhez yac'h hag a lusk davet an dazont. Ha se, ouzhpenn bezañ dedennus-bras e-keñver skiant hag istor, a zo ivez fromus-kenañ : evel bleuñvadeg ur wezenn, evel adyaouankadur an denelezh. Lennegezhioù evel re Bro-Gatalunia, bremañ heskinet gant Franko, pe ar Feroe, evel ar re frizek, estonek, albanek, a gresk e glander an askreoù sioul, e feiz an dibar hag ar reizhder. Hag an holl o deus da stourm a-enep an hevelep skoilhòù, an hini pennañ anezho marteze stad ar yezh vroadel hec'h-un, diskaret ha merglet, dianav dezhi troioù kenedek al lavar, hopos bugelel en he stummoù-displegañ. Kregiñ a reer da labourat ha buan e vez tizhet ar pal kentañ : mare ar c'hanaouennoù, ar gwerzioù, leun gant from an tremened ha birvidigezh an dazont. Barzhonegoù ur bobl vihan a zo evel un akt a feiz er vuhez. Hiroc'h e vez peurliesañ an hent a gas d' ar c'homzplaen, hiroc'h e vez goveliañ ur benveg dereat d' ar spered a gar poellata ; hogen a-benn un nebeut bloavezhioù setu ma tifluk ar c'hontadennoù kentañ, ar romantoù kentañ dezho un dalvoudegezh arzel. Savet he deus al lennegezh nevez he diazezoù retañ : ar gwir he deus bremañ da vezañ anavezet e-kichen he c'hoarezed koshoc'h. N'eus ket a zismegañs a c'hell he disteraat, n'eus ket a enebiezh a c'hell distrujañ pe kuzhat anezhi : kreskiñ a ra en ur bed o neveziañ - bez' ez eo ul lodenn eus ar bed-se.

(Brezhoneg gant Per DENEZ.)

Reizhañ anvioù-lec'hioù-mor e Breizh Izel

Evezhiadennoù war ur studiadenn
gant P. Al LANN

Ur c'hemennadur a-berzh « Service hydrographique de la Marine » diwar-benn anvioù lec'hioù-mor a vrud e vo reizhet anvioù lec'hioù-mor e Breizh Izel, gant skoazell tud barrek war al labour hag a youl vat. End-eo eo bet embannet gant Al Liamm, war an niverenn 20, ur pennad labour sinet Y. N. Guardon, hag a zo da c'hounit gantañ (1). Ne sell ar pennad-se avat nemet ouzh ul lodenn vihan a Vreizh Izel. A ziagent e oa bet embannet e 1948 ur studiadenn all gant An Ao. Falc'hun war an « Annales de Bretagne. ». Houmañ, bet lennet a nevez 'zo ganin, a zo he fal henchañ an enklaskerien - rak, kent reizhañ e vo ret sevel enklaskoù war dachenn pe dachenn eus an arvor - ha diwar he fenn eo e vennan reiñ amañ un evezhiadenn bennak.

Splann e tiskouez An Ao. Falc'hun n' eo ket aes kas seurt labour da benn. Skrivet eo bet iskis an anvioù war ar c'hartennoù hag alies e vez ur gwir dorr-penn kavout stumm gwellañ un anv lec'h. Da skouer « Les dibrayers » a zo anv reier dezho un tres dibr. Kantadou all a vo kavet skrivet ken iskis-all. Re iskisoc'h a zo. Ar son a skrivomp **C'H** a vez kavet er c'hartennoù skrivet **C, K, CK, CH, R, RCH**, h.a., - hag a-wechoù n' eus roud ebet anezhañ, goude ar ger-mell (brezhonek pe c'hallek). Anvioù a gaver, hanter vrezhonek hanter c'hallek.

(1) N' on ket ali gant An Ao. Guardon e keñver **bir**, a vije amprestet diouzh ar galleg, dre virañ = treiñ. Ur ger brezhoneg eo, hag emichañs ur doubladur eus **ber**, petra bennak m' eo **ber** gourel ha **bir** gwregel : nep reizh eo al latin veru , diouzh an hevelep gwrizienn. Bir, a-hend-all, a daolenn da gentañ, n' eo ket « un dra a nij », hogen « un dra gant ur beg lemm ». Lavaret e vez « bir un tour », evel ma lavarer e galleg « la flèche du clocher ». En iwerzhoneg e talv **rinn** ha **reanna** (kavet en anvioù-lec'h) « saezh » ha « beg-douar ». Ar stumm kembraek **rhyn** (bremañ aet da get er yezh komzet) a gaver ivez en anvioù-lec'h : Rhyn, Penrhyn.

Lodenn gentañ labour An Ao. Falc'hun a sell ouzh an anvioù kadarn : anezho anvioù tud, loened, plantoù, traoù ; ouzh an anvioù gwan ; ouzh an anvioù kozh. En eil lodenn e vurutell anvioù 'zo, amspis o ster. Ouzh he heul e lenner evezhiadennoù war anvioù e-maez Breizh Izel.

Pegen kentelius e c'hell bezalñ labour An Ao. Falc'hun, moarvat e c'hell ivez, e keñver poentoù 'zo, dihenchañ an enklasker a-grenn. Mankoù a zo : da skouer, e-touez an anvioù tud, n' eus meneg eus an anvioù sent, hag i stank a-walc'h evel anvioù reier. Gwir eo, e korf ur pennad a seurt gant hemañ, eo diaes komz eus kement tra a sell ouzh an anvioù-lec'hioù. Grevusoc'h a zo.

Da gentañ, e ro An Ao. Falc'hun evel anvioù « génériques de roches » : **roc'h, karreg, lec'h**, meneget war un dro, evel m' o divije an hevelep ster. Peurliesañ ne reer **karreg** nemet eus ur roc'h vras, er mor, argollus evit al listri. « **Lec'h** » a ziskouez ur roc'h blat hepken. N' eus anv ebet eus **karn** ; pe gentoc'h e kaver hemañ larkoc'h, troet « sabot de cheval » pa 'z eo splann hag anat e talv ar ger « bern mein » en anvioù lec'hioù. En hevelep doare, krib a zo roet pelloc'h, troet « peigne », e lec'h « barr, lein » (kv. « kribenn ar menez ») . Ar gerioù rummad **tevenn, tun bri**, h.a..., ken pouezus amañ, a zo, evit doare, dianav d' an oberour.

E roll an anvioù gwan roet gant An Ao. Falc'hun, e lenner « lizedoc » a zeufe eus « lized, lieus ». Biskoazh n' am eus klevet « lized » implijet evit ar pesked-se, hag, a-hend-all, lized a zo roet evel « plies » war ur bajenn all - ster resis ar ger er wech-mañ. **Brilimec** a vije « un adjectif formé sur brili, maquereaux », pezh a zo sebezus a-walc'h e-keñver ar soniadouriezh, hag e-keñver ar steroniezh pa ouezer eo **brelim** ha **brilim** distagadur ar ger a skrivomp

breolim. Ouzhpenn-se, mar gell bezañ « lizedoc » un anv gwan, un anv kadarn eo amañ kentoc'h, evel an anvioù kenstumm, dezho ul liester en **-eier**, evel foennog, foenneier. En hevelep roll e kaver, met evel anvioù gwan, « **grebineu** » ha « **gremineu** ». Stumm gwenedek « **kribinou** » eo, ha liester un anv kadarn.

E eil lodenn ar studiadenn e lenner kement-mañ « Duslen serait pour dluzenn, truite, nom possible d'un poisson de mer ». « Duslen » n' eo ket brezhoneg palevarzh eo. Ur blantenn, hec'h anv « duzlenn », a zo, a gaver distaget e brezhoneg alies « tule » pe « dule ». Perak 'ta ober ur pesk eus ur blantenn, pa 'z eus, a-hend-all, anvioù plantoù all e-leizh a zo roet d' hor reier ?

77

Dibikouset am eus meur a wech va daoulagad o lenn, en hevelep lodenn, pezh a heul : La Ninon a vije evit « lann hinon, lieu serein ». Loth, Les noms de saints, p. 70, a skrive : « Quand le nom composé avec lann est ancien, et qu'il représente une trêve, une chapelle de village, on peut être sûr que le nom suivant est un nom de saints dans le très grand nombre de cas » (sellout ivez Largillière, Les saints et l'organisation chrétienne primitive, p. 75). A-hend-all Sant Ninon a zo ur sant hag a zo. Ur « Ger Ninon » a zo estreget « La Ninon » (sellout Loth, hevelep levr, dindan anv Ninon).

Marteze eo sebezusoc'h pezh a lenner pelloc'hik. Setu : « Dans les îles anglo-normandes abondent les noms en -o, -ou, sans doute des pluriels bretons :. Ecrehou, Etachou, Burhou, Lihou, Lethou, Brecqhou, Rocco. **Etachou** pourrait bien être pour « Les Tachou », i.e. « les clous ». **Les Ecrehou** serait une correction de l'Ecrehou pour Les Crehou, pl. de krec'h, sommet», h.a... Un taol sell ouzh an anvioù-se (nemet an hini diwezhañ, na petra) a ziskouez diouzhtu o deus un dibenn -hou, ha n' eo ket -ou eo. En enezeier, -hou a zo distagadur normanek ur ger a zo **holm** e germaneg, o tiskouez ul lec'h uhel. Meur a studiadenn diwar benn anvioù an enezeier a zo bet embannet gant ar gevredigezh « La société jersiaise ». Diouzh ret e vo kavet hiroc'h en hec'h embannadurioù.

Seurt fazioù a ziskouez deomp n' eo ket aes reizhañ kartennoù. Ul labour pouezus eo, evelato, ha spi a zo na vo ket digalonekaet lennerien Al Liamm a glasko her c'has da benn.

AR VRO HAG AR BED

KEMBRE

Gwashaat a ra heskin ar gouarnamant saoz a-enep Republikaned Kembre. Nevez 'zo int bet kondaonet da baeañ 57.000 lur tell-gastiz evit bezañ devet daou vanniell saoz dirak an dud, ha prosezioù all a zo o tont. Un arouez eus efedusted o labour ez eo. Tizhout a ra o abostolerezh renkadoù ha n' eo ket bet prezeget kalz ar gredenn vroadel dezho betek-hen : micherourien kreisteiz Kembre. Da skouer emañ ar Republikaned e penn ar vicherourien e Kileli, pa stourmont evit mirout na ve serret o mengleuz. A-hend-all e ren ar Strollad Broadel emgann ar gouerien da zifenn o douaroù. Efed an holl strivoù-se a vo gwelet da vare ar mouezhiadegoù bras a zeu : divizet o deus renerien ar Blaid kinnig ar muiañ danvezioù-kannaded ma c'hellent.

Karout a rafen tennañ evezh ar Vrezhoned war un oberenn gaer : C'hoariva Garthewin. Savet eo bet gant un nebeut tud yaouank, paour met kalonek, o deus c'hoariet da gentañ en ul lab. Lavarout a reot : kemend-all a zo bet - pe a zo - graet e Breizh. Siwazh ! Strolladoù-c'hoarierien Breizh n' int ket savet biskoazh uheloc'h eget ar « C'hornandoned Diwezhañ ». Pa ziskoueze paotred Garthewin, nevez 'zo, unan eus oberennoù Ibsen hag ur pezh nevez gant Saunders Lewis. Lakaet en deus ar strollad tud a ijiñ da skrivañ : evito en deus Saunders Lewis peurgempennet Blodeuwedd. Bremañ, daoust ha n' eus ket tu d' ober kemend-all e Breizh ? Ezhomm a zo un nebeut paotred ha merc'hed o karout ar brezhoneg hag ar gened, ul lab, hag un tammig youl.

Strollad Garthewin a ziskouez an tu gwellañ eus ar vuhez kembraek, diwallet ha maget gant an dud desket. E-touez ar bobl, avat, ez a ar yezh da get : kant vloaz 'zo e veze komzet kembraeg gant 93 % eus ar boblañs, ha bremañ gant 30 hepken.

E-barzh ar « Welsh Nation » ez eus bet ur rummad pennadoù gant Ceinwen Thomas diwar-benn studi an Istor. Treiñ ar pennadoù-se e brezhoneg ne vefe ket aner, rak amañ hag e Kembre ez eo heñvel ar gudenn. En anv ar « skiant istorel » ez eo bet klasket atav lakaat izel pe arvarus oberoù Kembreiz vrudet ha n' eus ket bet mui dalc'het kont eus ar « skiant »-se pa veze ret meuliñ taolioù-kaer ar Saozon. E gwir, eeunoc'h c'hoazh eo ar C'hallaoued : difenn a reont na ve lavaret grik, en hor skolioù, diwar-benn istor hor bro.

PER DENEZ.

E-TOUEZ AL LEVRIOU

GEOGRAPHIE DE LA BRETAGNE gant Maurice LE LANNOU, embannet e ti PLIHON, ROAZHON 1950. -Emañ levr di Plihon o paouez moulañ levrenn gentañ an Douaroniezh savet gant an Ao. Le Lannou. Gant an hevelep ti e oa bet embannet c'hoazh un Istor Breizh gant an Ao. Durtelle de St-Sauveur ha c'hoant an Ao. Plihon a zo, moarvat, sevel un dastumadenn glok diwar-benn Breizh. Met touellet e vezer gant al levr nevez : riblennoù ledan a zo a bep tu d' ar bajenn, bras eo al lizherennoù, ken na vezo ket, hep mar en tu-hont da 930.000 arouez en oberenn a-bezh, pa 'z eus daou vilion da nebeutañ el levr Istor.

Aon a zo eta da gaout ul labour diwar-c'horre, un dra dipitus-bras en amzer-vremañ, pa goust ken ker ar moulañ. Ouzhpenn-se e c'heller en em c'houlenn daoust ha n' eo ket re levezonet an oberour gant treuzmenozioù ar Sorbonne hag ar Skol-Veur : tuet eur da soñjal na gred ket re er pezh a skriv hag en deus savet e levr just peogwir ez eus bet goulennet digantañ hen sevel. Bezet a vezo, n' eus el levr tra nevez ebet da zeskiñ gant an den en deus studiet aketus levr Musset.

N' eus ket kalz douaroniourien e Breizh, nemet e vefent farserien evel Gallouedeg, hag a-wechoù ez hañval an Ao. Le Lannou mont war roudoù hennezh. Da skouer ne laka ket An Naoned, brasañ porzh europeat an XVIIIvet kantved, war roll porzhioù Breizh ha pelloc'h, p. 114, e lavar n' eus e Breizh koad ebet hag en dije 4.000 hektar ec'honder : koulskoude koad Pempont en deus 7.067 hektar hag hini ar Gavr 4.483. Perak ivez lavarout ez eo « prizius » levrig an Ao. Rebillon, pa ouzer mat penaos ha perak eo bet savet ?

Ne oa ket ezhomm kontañ, p. 169, mojenn ar meuriadoù deredet da sevel ar peulvanoù : a-walc'h ez eus bet eus TRI den da lakaat meinhir St-Just ha Lagatjar en o sav en-dro. Ha n' eo ket gant tud ar Reter kennebeut o doa desket hon hendadoù an doare d' ober : ken faos eo an dra-se hag ar pezh a lavar an Ao. Le Lannou diwar-benn orin an dud, ar relijionoù hag ar yezhoù. N' en deus ket an oberour kavet kalz sklerijenn e Palestina !

81

Pajenn 173 e lenner kement-mañ : « Ral a wech ez eo bet dalc'het da implijout an hentoù savet gant ar Romaned en Arvorig. » Sed un dra a lakaio nec'het an Ao. Falc'hun evit e istor eus emdroadur ar brezhoneg ! Met n' eo ket re wir goulakadur an Ao. Le Lannou ma seller ouzh an traoù dre vras.

Evit pezh a sell ouzh korn-bro Retz, n' eo ket re wir al linenn nnn 3 war gartenn ar bajenn 177.

Gwashoc'h a zo, avat. Ne lavar grik an oberour (p. 181) diwar-benn aloubadegoù Salaun hag Alan Barvek. Marteze ne oar ket. Suroc'h ne fell ket dezhañ gouzout. E c'hell bezañ rak pelloc'hik (p. 183), e lennomp « e chom kalz an Naoned er-maez eus buhez Breizh ».

Lenn a reer, p. 218, e vez bihan kenañ ar mereurioù e Breizh, pezh a ro d' ar vro un doare diouti hec'h-un, hag ez int bihanoc'h-bihanañ a-feur ma 'z eer eus Roazhon war-du ar c'hornog. Siwazh ! Bihanañ atantoù Breizh a gaver e kanton Savene (38 ar dre vereuri, well-wazh) hag er Chapel war Erdr (34 ar dre vereuri).

Ha neuze ez eus, e dibenn al levr, un aridennad traoù fentus-meurbet - lakaet eno, moarvat, dre ma oant bet skrivet en a-raok gant Skolveuriz all. Pajenn 237, da skouer, e vo lavaret deoc'h ez eus c'hoazh douar-konjez e Bro-Leon, pa n' eo ket gwir. Pajenn 245 e lennot gant souezh ez eo an darn vrasañ eus kourerien Vreizh perc'henn war o mereuri ; e-lec'h ar sifroù roet gant an Ao. Le Lannou e vo ret lakaat an dregantadennoù-mañ : 53 - 52,5 - 41,5 - 48,5 - 42,5. Rak bez' ez eus e Breizh 120.924 kouer hag a zo perc'henn war o mereuri, 125.234 hag o deus anezhi e feurm ha 4.235 hag a zo dre zaouhanter (« métayage » e galleg).

Kavet e vo el levr ar pezh a zo bet skrivet c'hoazh e kantadoù pennadoù

strewet en hanter-kant kelaouenn disheñvel : hag un dra vat eo, hep mar. Lavaret e vo, avat, evit echuiñ ez eus en Douaroniezh 38 kartenn pe dresadenn a vije lavaret ez int diwar dorn ur bugel. Soñj a zlefed kaout atav eus komzoù Napoleon : « Gwelloc'h un dresadenn vat eget ur brezegenn hir. »

YANN BOUPINOD.

(lakaet e brezhoneg gant P. D.).

Anvioù-Lec'hioù Breizh-Uhel

gant T. JEUSSET
(Kendalc'h)

- Brécé, R. Breizhiég
Brittium. Tennen diouzh Britton. Keñveriañ Britton = Breizh e brezhoneg.
- Brétigny, anvlec'h e banlev Roazhon Breizhanieg
Brittanicum, tennen eus Brittonius.
- Brielles, R. Broel (-Arc'hantrez)
Brogila (villa).
- Brosse (La) , kêriadenn war hent-bras Roazhon-St Malou, R. Broust (Ar)
An anv-se a dalv kement ha « brouskoad » e galleg kozh.
- Brûlais (Les) , S. M. Brugeier (Ar)
Gwechall « Les Brulettes » (Bossard).
- Cantache, stêr. Kantaez
In flumine de Cantuchie, XIet kd ; flumen quod vocatur Canteschia, XIIet kd. - Gwrizienn * Canto (kann = gwenn, lufus) + argourfennger -asca ?
- Carrouge, anv-lec'h meneget gant Loth e L. B. R. Karrov
Quadrivicum = kroazhent. Furm romanek er ger-se a oa Karrof en IXet kd evit Charroux (Vienne), T.F.
- Celle (La) , R. Kel
(-en Luitré) (-Felger)
(-Guerchaise) (-Gwerc'h)
Cella = lochennig (ur manac'h).
- Cesson, R. P. Saozon(-Roazhon) (-St Brieg)
Daou ster a c'hell kaout an anv-se : lañ Cessius, anv-den latin + onem ;
2) Saxonius (fundus). Ar furm... de Saxonis a gaver en XIet kd evit al lec'h tost da Roazhon a ro kred d' an eil ster. Evit an tour kozh a zo savet e-kichen St-Brieg, n' eus arvar ebet, koulz lavaret, ma oa diazezet laeron-vor saoz eno e kantvedoù kentañ an amzervezh kristen.
- Changeon, stêr Kanzun
Gué de Changeon, 1497. Mar deo un anv kozh e tever marteze eus * Canto + onno = stêrig skedus ?
- Chanteloup, R. Kanvleiz
Cantat lupus, A. L.
- Chapelle-des-Fougeretz (La), R. Chapel-Felgerez
Capella Filicaria a vije stumm latin an anv-lec'h romanek-mañ. Keñveriañ ouzh Felger (Filicaria) ha Felgerieg (Filicarium).
- Chapelle-Gaceline (La) , Gw. Chapel-Gasel(Ar)
Skrivet e veze ivez an anv-se « La Chapelle-Gacelin » hag a zo reishoc'h. Bez' e oa un dro-displegañ e galleg kozh. An anv-mañ a dalveze kement ha « Chapel savet pe perc'hennet gant Gacel ».
- Chapelle-St-Melaine (La), Gw. Ganezel
Bez' e oa gwechall : la Chapelle de Ganel (anv ur geriadenn). D barrennet a zeu da vezañ distaget Z, gouez da Loth ha da Veven Mordiern en e « Notennoù ». - Savet eo ar barrez-mañ en XIXet kd ha kemmet neuze an anv anezhi. Derc'hel anv St Melani (« St Melaine ») evit ur barrez all koshoc'h eget houmañ

war vord ar Winum.

Chapelle-Thouarault (La), R. Mouster-Tudal
Village de Montual, XIV^{et} kd (Bossard). Tieghez Thouarault a ambrouge ar
beleg a oferenne er chapel-mañ a-raok an Dispac'h.

Chaumeré, R. Kalverieg (-Roazhon)
Calmeriacum. S.o. « Cheméré ».

Cité (La) de St-Servan S. M. Lannaled
Lanaletensis monasterium, XI^{et} kd.

Couffé, N. Kovieg
Cofiacum. Keñveriañ « Coufiat » e bro-Okitania, T. F.

Couyère (La) R. Kouer
Coheria, Krenn-Amzer. Da lavarout eo ; « douar staget ouzh un aotrouniezh
». Keñveriañ ouzh « Lalleu ».

Crossac, N. Krozeg
Cressacum. Keñveriañ Crossac, Ok.

Cucé, anv-lec'h e banlev Roazhon Kuzeg
Cuciacum. Keñveriañ Cussac, Ok.

Cuguen, D. Kugan
Cugen, XII^{et} kd. - An anv-mañ a zo heñvel, emichañs, ouzh Cugand (Vendée)
hag a oa ur barrez stag ouzh Breizh betek an Dispac'h bras. Ha ne vefe ket
Kogan, anv-den a gaver e bro-Leon ? Bez' e vije gwanaet an O evel ma weler e
Victorius, deut da vezañ Wizur e buhez St Pol Aorelian.

Dingé, R. Denzieg
Danitiacum pe Danatiacum. Meneget eo an daou anv gant T. F.

Domloup, R. Dobleiz
Dominus Lupus.

Dompierre-du-Chemin R. Domper
Dominus Petrus.

Donges, N. Donz
Donatus (fundus) pe Donaticum, furm strishaet eus Danatiacum. Keñveriañ
ouzh Donazac ha Donnezat, Ok.

Dourdain, N. Dorzin
Dourdan, e-tro an XI^{et} kd. Keñveriañ ouzh Dourdan e bro-Velez (Dordincum,
885). Un anv galianek eo, hep mar.

Drefféac, N. Dreveg
Draviacum, tennet diouzh Dravius (T.F.)

Drouges, R. Druz
Drasius (fundus). Keñveriañ ouzh Drugeac (Drusiacum), Ok.

Eancé, R. Aenzieg
An anv-lec'h-se a oa skrivet Aentiacum er Grenn-Amzer. Deveret eo emichañs
diouzh Anitiacum. Keñveriañ Anazac (gwechall Anezac), Ok.

Erbray, N. Ervoreg (-Naoned)
S.o. an notenn a-zivout Erbrée er Reizhadennou.

Eréac, S. M. Ereg
Argiacum ? Deuet eo an anv latin-mañ da vezañ Arghao (distaget Ardjâ) en
Okitania, T. F. Kemmadur A/E e penn an anv brezhonekaet, evel boaz.

Essé, R. Ezieg
Asciacum. Keñveriañ Eyssac, Ok.

Evrann, S. M. Evrann
Evren, Yvran, XII-XIII^{et} kd. Eviranda, a raed e Galia eus lec'hioù-annez war harzoù div boblad (s.o. Notennoù d.b. ar Gelted koz, p. 213, n. 13) . Emañ Evrann Breizh-Uhel etre ar stêr Renz hag ar stêrig Linon. Eno 'n em gave marteze harzoù ar g-Curiosolites hag ar Redones.

Fercé, N. Ferzieg
Feruciacum. Keñveriañ Ferrussac, Ok.

Ferré (Le), R. Ferrez
Ferratum = meingleuz-houarn.

Foeil (Le) , P. Faou (Ar) (-St Brieg)
Fagus. - An anv-se emdroet en un doare gallek-rik a ziskouez e vanas romanegerien e-touez Breizhiz. Bodet eo gant « Plainel » ha « Plaine-Haute » a gavimp pelloc'h.

Fontenay, anv-lec'h e parrez Karnod, R. Feunteunieg
Fonteniacum, 1280. - Feunteunieg a oa ar barrez gwechall ha Karnod ar c'hastell anezhi.

Fontenelle (La) , R. Fontanella
Amprestet eo bet ar ger fontanella e-giz anv-tiegezh e Breizh-Izel.

Gacilly (La) ,Gw Gaselia
Gacel, anv-den, hep mar + ar gourfennger -ie. An anvioù koshañ gant ar gourfennger-se a gaver e dibenn an X^{et} kd, gouez da A.D. Pouezet e oa war an i (ia) er mare-se. - Seurt anvioù-se a verk ma oa marv-mik ar brezhoneg er vro (e-tro an XIII^{et} kd. hep mar).

Gennes, R. Genn
Gennius (fundus), anv tennet diouzh ar galianeg (T.F.). Keñveriañ ouzh « Gignat » -Genniacum, Ok.

Gévezé, R. Servezeg
Servasiacus. (S.o. ar sent Gervasius ha Protasius, furmoù latin izel). An S a zo deuet da vezañ J (soniadurel) e rannyezhoù gallek 'zo. En enep, ar Vrezhoneg kozh a gleva Servourz evit evit « Cherbourg », M. M.

Glanret, porzhig war ar Winum e parrez Gwizian, S. M. Glanred
Furm strishaet eus glana + roued.

Guinefolle, anv-lec'h e parrez Gwerc'h, R. Gwenfouilh-Gwerc'h
Vinea folia. Anavezet eo e Bro-Pezou (Poitou) ur winienn anvet « gwinienn foll ». An anv-lec'h-mañ a seblant bezañ emdroet e doare un anv brezhonekaet : V o vezañ deut da GU. Keñveriañ ouzh « Veneffles ».

Hadé, traonienn e rannvro Anast, S.M. Hazou (Traoñienn-)
An anv-lec'h-mañ a zo heñvel ouzh anv kêr Hazou. Miret en deus digemm e silabenn gentañ, avat.

Hermitage (L'), R. ha P. Peniti (Ar) -Roazhon -Ploueg
Ar Peniti tost da Roazhon a zo meneget abaoe ar XIV^{vet} kd hepken.

Indre, N. Endr
Galleg kozh = Aindre. Antrum = kev, mougev. - Adstummet eo bet an anv-lec'h-mañ dindan levezon anv bro-Indez.

NOTENNOU

KAÑV. -

Gant mantr hon eus klevet keloù eus marv CARADAR. N' oufen lavarout daoust ha Saoz pe Kerneveurad e oa. Pezh a zo sur eo en deus graet ul labour kaer-tre evit Keltia. Desket gantañ kerneveg ha kembraeg, en deus savet an daou levr gwellañ a zo da zeskiñ ar yezhoù-se : Cornish for all, lakaet e brezhoneg gant Klerg hogen manet diembann, ha Welsh Made Easy, lakaet e brezhoneg gant P. Loisel ha liesskrivet gant P. Nedeleg. Gouzout a ouie Caradar brezhoneg ivez ha lenn a rae Al Liamm gant kalz a blijadur. N' eus ket ezhomm lavarout ez eo evit ar c'herneveg en deus labouret ar muiañ : n' eus ket ken pell-se e teue er-maez eus ar wask e droidigezh eus « Danevell ar seizh den fur a Rom », ha prientet e oa bet gantañ evit ar moulañ danevelloù berr hag un « Trestan hag Izold » kernevek. E huñvre bras, avat, a oa adsevel ar gazetenn KERNOW : ar c'hleñved, oberatadennoù, ha bremañ ar marv, o deus miret outañ a gas e venoz da benn vat. Daoust ha n' hellfe ket ar re o deus e anavezet hag e garet, ar re o deus tennet gounid eus e levrioù, en em strollañ da lakaat embann unan, da nebeutañ, eus ar skridoù en deus lezet war e lerc'h ? Ne vefe ket gwelloc'h doare da enoriñ e eñvor.

HOR C'HOUMANANTERIEN. -

E dibenn miz du, hor boa 349 koumananter : Aodoù an Hanternoz, 41- ; Penn ar Bed, 84 ; Il ha Gwilen, 25 ; Loer-Izelañ, 20 ; Mor Bihan, 23 ; Pariz ha tro-dro, 79 ; departamantoù all, 49 ; trevadennoù Bro-C'hall, 6 ; Iwerzhon, 6 ; Skos, 2 ; Kembre, 4 ; Bro Saoz, 3 ; Helvetia, 1 ; Stadoù Unanet, 4 ; Arc'hantina, 1 ; Etiopia, 1.

PROFOU. -

Setu ar profoù hon eus degemeret e korf mizioù Here ha Du :

HERE : Mark ar Ber, 2.000 lur ; Itr. Kemere, 1.000 ; dizanv, 400 ; Youenn Olier, 350. War un dro : 3.750 lur.

DU : P. D., 2.500 lur ; Erwan. Tymen, 100 ; dim. Marot, 500 ; Itr. de Saint-Pierre, 3.000 ; F. Even, 1.000 ; Andrev Latimier, 400 ; Kerverzhioù, 50 ; dim. Baron, 10.000. War un dro, 17.550.

ABAOE DEROU AR BLOAZ : 101.061 LUR. TRUGAREZ D' AN HOLL.

CARADAR, an den « a gare an evned », a zo bremañ e peoc'h ar gwennva ha laboused Rhiannon a luskell e gousked. Ur rangalon eo bet deomp-holl, avat, e welout o vont kuit. An Itron Smith, ar wreg feal a reas ken karantezus war e dro betek ar vunutenn diwezhañ, hag e geneiled kerneveurat, ra zegemerint hor gourc'hemennoù a gengañv. P. D.

HON NIVERENN DIWAR-BENN KEMBRE. -

Setu ar pezh a skriv deomp ul lenner : « Bet am eus an niverenn 22. Me am eus kavet traoù talvoudus din e-barzh, hogen ne ouzon ket hag e plij d' al lennerien gouestlañ un niverenn penn-da-benn d' an hevelep danvez. Un dra ha na blij ket kennebeut eo kaout re a droidigezhioù ». R. H.

Un niverenn,graet mat ha klok. Un araokadenn eo. R. ar M.

BRO-C'HALL ER SKOL GANT IWERZHON. -

Hervez ar gelaouenn gembraek Y FANER (22-XI-1950) emañ an Ao. Klaudius Petit, Ministr Gall an « Adsaverezh » (?), war-nes mont da Iwerzhon da welout penaos e teuer a-benn da sevel tiez ken buan er vro-se. Lavaret en deus e oa bet kavet 250.000 ti nevez gant Bro Alamagn, 75.000 gant Bro-C'hall ha 19.000 gant Iwerzhon.

Dr. GIACOMO PRAMPOLINI. -

Laouen omp oc'h embann en niverenn-mañ ur pennad kentañ diwar dorn an Ao. Prampolini, barzh ha gouizieg anavezet-mat e Bro-Eidal, oberour un Istor eus Lennegezh ar Bed bremañ en e eil mouladur. Embannet e oa bet dija ar pennad-se

er gelaouenn frizek De Tsjerne (Genver 1949) ha digant ar rener Anne Wadman eo hon eus bet ar skrid. Trugarez d' an Ao. Prampolini ha da Anne Wadman war un dro.

BARZHONEGOU KERVERZIOU. -

Pedet omp da voulañ kement-mañ : Emañ G. B. Kerverziou e soñj ober un dastumadenn eus e varzhonegoù, embannet ha diembann. Bez e vo anezhi ul levr brav, dornlizherennet gant lizherennoù kaer war baper tev, gant skeudennoù ma c'heller, hag ur bajenn dornskrivet kaer. N' heller ket c'hoazh divizout da vat priz al levr - etre 500 ha 1.000 lur e vo. Hogen evit kregiñ gant al labour ez eus ezhomm 20.000 lur. Ha kavet e vo 20 pe 40 a Vreizhiz kar-o-yezh evit reiñ pep a 500 lur da vihanañ - n' eo ket reiñ an hini eo, peogwir o devezo ul levr a dalvoudegezh speredel ha materiel. Bihan-tre e vo niver ar skouerennoù a vo tennet, hag evel just, kaset e vint d' ar brenerion diouzh o renk er rakprenadur. Betek gwelout e tleor kas an arc'hant da J. Piette, Collège de Lannion. C.C.P. 754-13 Rennes.

SKOAZELL. -

An Aotrou Goinard en deus graet en anv « Skridoù Breizh » ur galvadenn da gaout skoazell evit gwerzh al levrioù brezhonek. Ar pezh a zo sklaer eo ne weler morse e Breizh levrioù brezhonek diskouezet el levrдиоù. E kêrioù bras 'zo n' heller ket zoken erbediñ un ti peogwir ne gaver ket e-barzh al levrioù a glasker. Ur fazi a ra avat an Ao. Goinard o lavarout : « Anat eo e vefe kemmet penn d'ar vazh en un taol ma vefe kenteliet ar brezhoneg a-berzh stad ». Ne gredan ket e ve kemmet kalz a dra rak daoust ma lenner e penn e roll : Dictionnaires Breton-Français, Français-Breton ha Grammaire bretonne, e lavar ar Skol-Veur : Yezhadurioù ha Geriadurioù a zo diviet ; re all e vezer oc'h aozañ dindan lusk ar gevrenn geltiek (!) .

PROTESTANTED HA BREZHONEG. -

E-barzh ar gelc'hgelaouenn « Bulletin de la Société de l'Histoire du Protestantisme français », niverenn Genver-Meurzh 1950, e c'heller lenn ur studiadenn vat gant an Dr Dujardin (L. Lok) diwar-benn « Ar Brotestanted hag ar Brezhoneg ». Gant kalz aked, daoust ma n' eo ket atav gant re a urzh, e ro L. Lok notennoù talvoudus a-zivout ar vrezhonegerien brotestant - Jenkins ha Koad, da skouer, a zlefe o anvioù bezañ enoret gant ar Vretoned - hag a-zivout o labour. Embannet o deus ar brotestanted 76 levr brezhonek - da nebeutañ, L. Lok a anavez 76 levr embannet ganto - meur a almanak, hag ur gazetenn. Kalz eus o levrioù a voe moulet diwar goust kevredigezhioù protestant saoz - muioc'h moarvat eget na voe moulet biskoazh a levrioù brezhonek katolik gant an eskoptioù breizhat.

89

Ar Brotestanted hag a gaver bremañ e Breizh - ne gomzan ket amañ eus an estrenien deut da chom en hor bro - n' eo ket kozh o hengoun: deraouiñ a ra, o istor gant donedigezh ar visionerien gembreat. Moarvat e oa bet protestanted en a-raok, peogwir e voe moulet levrioù e brezhoneg evito, hogen da get e oant aet e penn kentañ an naontekvet kantved.

D' ar mare ma kroge Kembreiz da ober berzh e kornioù 'zo eus Breizh, e voe divizet gant Bretoned katolik troet d' an traoù keltiek kas ur mision da Gembre da brezegenniñ eno ar gatoligiezh, ha Frañsez Vallee, Doue d' e bardono, a voe goulennet gantañ deskiñ kembraeg d' ar Seurezed Gwenn a oa da vont di. A-benn ur pennad, avat, e tifennas an eskob ma ve kendalc'het da studiañ yezh Kembre, ha Seurezed ganto saozneg flour eo a voe kaset en tu all d' ar mor. Diglemm met poan en e galon e plegas Frañsez Vallee. an den sioul ha mat a oa anezhañ, d' ar gourc'hemenn direizh. Dereatoc'h e oa bet Kembreiz, o kas d' hor bro tud a ouie brezhoneg hepken.

Diglok e vo al levraouegoù brezhonek na vo ket enno studiadenn an Dr Dujardin. Gallout a reer prenañ ar « Bulletin » gant ar « Société » (54, rue des Saints-Pères, Paris, VIIe). Priz an niverenn n' eo ket merket met ar c'houmanant (peder niverenn ar bloaz) a goust 300 lur - 60 lur hepken evit ar gelennerien ha pastored. Ar c'hont-chek a zo 407-83 Pariz.

OGAM. -

Pennadoù diwar-benn kêr Alezia, mojenn Verzhin, koroll ar marc'h-koad, h.a. Ur

stagadenn e brezhoneg, moanoc'h un tammig an taol-mañ. Koumanant : 350 lur. P. Le Roux, 2 straed Leonard-de-Vinci, Roazhon. K.C.P. : 293-68 Roazhon.

KROAZ BREIZH. -

E niverenn miz Here ur gontadenn gant Andersen lakaet e brezhoneg gant Paotr Treoure. Ne gredan ket e ve mat, e kelc'hgelaouennoù, embann a dammoù pennadoù re hir, ha romantoù dreist-holl. Laouen e vefen o welout e K. B. nebeutoc'h a skeudennoù merc'hed dic'hizet. Koumanant : 350 lur. Laorañs Bleunven, beleg, person Ploveilh (Plomelin) e-kichen Kemper. K.C.P. : 1266-53 Roazhon.

AR FALZ. -

Niverenn Eost-Gwengolo, e stumm ur c'haier liesskrivet, a zo enni ur pennad gant Charlez Ar Gall diwar-benn « an doare d' ober ur bern kolo ». E-touez anvioù ar re o deus profet levrioù pe arc'hant evit bugale ar « skolioù brezhonek » ne welomp meneg ebet eus Al Liamm, daoust m' hon eus roet hol lodennig. Koulz e vefe neuze lavarout : ne zegemerer ket al levrioù en doare-skrivañ unvan, ha ne zegemerer ket kennebeut ar profoù digant ar vroadelourien. Gwell e vefe ivez tennañ anv Yann Sohier diwar ar gazetenn, peogwir eo bet dinac'het menozioù ha kredennoù ar brogarour taer ma oa.

AN AIMSIR CHEILTIACH. -

Ur gounid e ve da bep brogarour lenn ur gelaouenn a stourm kement evit an hollgeltelezh hag a ro kement a skoazell d' ar brezhoneg ha da Vreizh. (E niverenn Du-Kerzu ez eus meur a bennad talvoudus en hor yezh.) Bep taol e ro ar gazetenn keleier a-bouez a-zivout an holl vroioù keltiek. Prientiñ a ra An Aimsir an hent d' un emglev politikel etre ar broadoù kelt. Koumanant : 300 lur da nebeutañ. Da gas da di Smith and Sons, 248 ,straed Rivoli, Pariz. K.C.P.I : 85-369 Pariz, war anv ar gazetenn.

90

AR SONER. -

Kemmet eo bet en un taol renerezh Ar Soner. Emañ bremañ etre daouarn an AoAo. : Begot, de Parades, Halleguen maer RPF Kemper, Helias, Keraval, Lachaud, Ledan, Le Doare, Mokaer, Monjarret, Poupinod, Seite ha Toulemont. Er pennad-digeriñ e komzer eus ober brud war-dro ar « proviñs ». Daoust ha Breizh e vefe ? Pe Kernev ? Koumanant : 500 lur. Yvon Laigle, K.C.P. 519-94 Roazhon.

PAX. -

Ar gelaouennig « Pax » moulet gant menec'h Kerbenead a gaver enni pennadoù e galleg diwar-benn Landevenneg, unan anezho gant Kloareg ar Veuzit. Ur varzhonegig e brezhoneg ez eus war ar bajenn diwezhañ. C.C.P. : Supérieur de Kerbeneat, Rennes 558-80.

LEVRIOU AMERIKAN. -

Levraoueg Amerikan Pariz en deus krouet dek levraoueg amerikan evit ar rannvroioù (Roubaix, Saint-Etienne, Nice, Rouen, Rennes). Lakaat a ra etre daouarn e lennerien 80.000 levr ha 200 kelaouenn.

KORN AR GWENEDEG UNVAN

Kudenn a-ratozh deskadurezh ar gwenedeg. Penaos deskiñ ar brezhoneg e Bro-Wened ? Gant ar skritur kozh a heuli rik sonerezh ar rann-yezh pe gant ar skritur peurunvan ? Esaeet em eus an daou hent gant ma bugale ha setu ar pezh am eus eveshaet.

Diaes a-walc'h eo distagañ, mod Gwened, ar brezhoneg unvan. Nen deo ket abalamour d' ar **zh** ha d' an **où** na d' ar **v**, a vez komprenet a-benn. Abalamour d' ar c'hemmoù arall eo : **a** distaget **ë**, e **gant** (get), e **koad** (koed), e **ma** (më), e **ec'hoaz** (ec'hoe). Ar skoilhoù-se a chom dister e-keñver re distagadur ar galleg *ils eurent* (*ilzur*) pe distagadur ar saozneg *use* (*youz*) a vez displeget bemdez d' hor bugale er skolioù neoazh. Setu perak e vehe aes gant euriadoù studi hir a-walc'h ober a-vihanik gant ar skritur peurunvan. E-pad pemp euriad pep sizhun dre skouer, gant harp ul levrig a-ratozh evit Bro-Wened a-fed an distagadur. Hent an amzer da zonet eo, hep arvar.

Met hiziv ,an deiz ? Evit ur bobl dizesk groñs ha digas al liesañ ? Gant mistri hanter desket n' o devo nemet un euriad bennak pep sizhun da ouestlañ d' ar brezhoneg ? Gant beleion ar c'hatechim a glask, evel rezon, an hent aesañ davet an eneoù ? Gant levrioù kozh ken stank skrivet gant ar skrivadur fonetik ? Nann ! Fur eo derc'hel da skritur « Dihunamb » betek gout, evit an dud a gomañs o studi ac'hoel, evit buhez diabarzh Bro-Wened. Setu perak ne vo ket mouzhet gant paotred ar « peurunvan » an dastumadenn nevez a vo embannet emberr - hervez ar pezh am eus klevet - e Bro-Wened, edan un anv seurt gant « **En Had** » hag a gendalc'ho gant ar skritur kozh labour « **Dihunamb** » ha « **Brediah er Fé** » aet da get gant ar brezel. D' ober en deus hor pobl a sonennoù, a sorbiennoù, a bezhioù-c'hoari aes ha yac'h. Kalon vat enta da baotred « Etrezomp » !

91

Met ne bado ket an amzer fall da virviken. Un deiz bennak e c'houlenno an dud o devo desket o rann-yezh ma vo ledanet betek ar brezhonegoù arall. Pet gwezh em eus klevet tud hor pobl o laret e Bro-Wened a-fed deskadurezh ar gwenedeg « Hor brezhoneg-ni nen da ket pell, siwazh ! » Gwir eo. Na laouen a vo ar re-se pa ouezint ez eus ur skrivadur a vez duac'h da reiñ war un dro - hervez ar mod distagañ a zo dibabet - brezhoneg KLT ha brezhoneg Gwened !

Ret eo enta ma chomo ar vrezhonegerion desketañ feal da studial ha da implijout ar gwenedeg unvan. Evit politik diavaez ar gwenedeg da gentañ, evit ma vo lennet ha karet gant an holl e Breizh. Evit amzer da zonet ar gwenedeg ivez, evit ma vo aozet araok benveg ur beurunvanidigezh a chom pal diwezhañ pep Breinhad a galon.

Lod a gavo marse ne jaoj ket emglev 1941 ouzh kement-se hag e vehe gwell sevel reolennoù nevez un deiz bennak. Re a gemmoù, re a zizurzh hon eus anavet dija en amzer-gent. Ha petra a vehe degaset dimp Gwenediz gant un emglev nevez ? Muioc'h eget ar pezh a zo bet daskoret dimp neuze ? Lorberezh ! N' helle ket tud 1941 monet pelloc'h. Bras e oa neuze levezon ar gwenedeg. Pennober Kalloc'h a oa c'hoazh e soñj an holl. Kreñv e oa « Dihunamb », stank hec'h embannadennoù, ha brudet he c'henlabourerion. Roet ez eus bet dimp holl al lizherennoù a spire evit distagañ mod Gwened ar brezhoneg nevez. Petra hon eus graet a-c'houde ? Ne vehe mui ar maout ganimp en ur feur nevez. Koll ne lavaran ket...

Dalc'homp enta d' ar pezh a vez fur evit hor gwenedeg. Ar skritur kozh evit ar bobl betek gout. Reolennoù 1941 evit ar re zesket a soñj en amzer da zont !

« Ur gelaouenn arall relijius rik, a zo deut er-maez ivez, « Bro Guened ». Embannet eo gant an eskopti evit brudañ ar Bleun-Brug »

Gw.

Roll ar Pennadoù embannet war Al Liamm-Tir Na N-Og Bloavezh 1950 (niv. 18-23)

Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg
(18/68 a dalv kement ha niv. 18, paj. 68)

A.D.W.			
	Kembre o stourm	18/68	
Alberti (Rafael)			
	Keneil an anken	20/15	
Al Lann (Per)			
	Reizhañ anvioù lec'hioù e Breizh-Izel		23/75
Aled (Gwyn)			
	Keinvan Mari-Vadalen	22/10	
A. M.			
	E-touez al levrioù	20/68	
AR BIHAN (Per)			
	Dezho hepken	19/9	
	Keleier eus Pariz	19/70	
AR MASON (Roperzh)			
	Al levrioù	18/62	
	An dorn war an dremm	21/5	
AR ROUZ (Fand)			
	Teir Barzhoneg	21/9	
Baudry (Jean)			
	Moulerezh	23/69	
KERVERZHIOU (G.-B.)			
	Teir Barzhoneg	18/10	
	Foar Vre	19/10	
	Moulerezh, Jean Baudry tr.	23/69	
KLERG (M.)			
	Krennvrezhoneg Plouber	19/68	
	Stafell Gynddylan tr.	22/5	
	Un devezh hañv, Káte Roberts tr.		22/26
KLOAREG AR VEUZID			
	Dastumerien hol lennegezh pobl		21/36
KONAN (Jakez) tr.			
	Ar maen e lenn Rottne, Selma Lagerlof		23/6
Carlyle (Thomas)			
	Evurusted	21/45	
Crwys			
	Melin Trefin	22/12	
Davies (D. J.)			
	Arboellerezh	22/55	
DENEZ (Per)			
	Hor Stourm	18/3	
	Marv ar soudard	19/20	
	Keltia	19/71	
	E-touez al levrioù	19/74	
	Ar Vro hag ar Bed	20/63	
	E-touez al levrioù	20/67	
	Gouelioù an hañv	21/3	
	Ar Vro hag ar Bed (Kembre)	21/56	
	E-touez al levrioù	21/59	
	Kinnig	22/3	
	Lallans, David Murison tr.	18/49	
	E noz an diskar-amzer, Wladyslaw St Reymont tr.		20/16
	Barzhonegoù skosat, Douglas Young tr.		21/11

Evurusted, Thomas Carlyle tr.	21/45
Istor, Ceinwen Thomas tr.	22/48
Politikerezh, Roy A. Lewis tr.	22/51
Arboellerezh, D. J. Davies tr.	22/55
Talvoudegezh ha kefridi al lennegezhioù bihan, Dr Giacomo Prampolini tr.	
23/72	
Daouzek a viz Kerzu tr.	23/4
Ar Vro hag ar Bed (Kembre) tr.	23/78
DIZANV	
Rakprenit hon Embannadurioù	18/66
Kenstrivadeg ar goañv	20/62
ELIES (F.)	
Bugel an diaoul, Dik Trevan tr.	22/20
EVEN (Arzel)	
Adarre war an « Teirrannadur »	18/63
Keinvan Mari-Vadalen, Gwyn Aled tr.	22/10
Blodeuwedd, Saunders Lewis tr.	22/14
F. R.	
War dorgenn ar Bleiz	18/6
Perak e ouelan dit...	20/9
GLANNDOUR (Maodez)	
War gern ar menezioù	19/76
O tremen war bont Montroulez	19/77
GUARDON (Yann Nouel)	
An anvioù-lec'hioù-mor etre Gwaien ha Kameled, hag evezhiadennoù all war brezhoneg enez Sun	20/35
HEMON (Roparz)	
Biniaouer ar glav hag an heol	18/21
Skol Uhel ar Brezhoneg	18/58
Lizher a Iwerzhon	18/73
1925 - 1950 - 1975	20/30
Skol Uhel ar Brezhoneg	20/57
An dud dieub	21/14
Skol Uhel ar Brezhoneg	21/48
Ar C'hembraeg ha Studi ar Brezhoneg	22/31
Skol ar Brezhoneg	22/58
HUON (Ronan)	
Diskar-Amzer	18/13
Un devezh glav	18/18
Ar Geriadur Bras	18/55
Al Levrioù	18/60
Lennegezh ha yezh	19/3
Levezon ha spered Gwalarn	20/3
Kraksonennoù	20/14
Kemmet out kalz	21/7
Ar Vro hag ar Bed (Breizh)	21/55
Ar gontadenn e lennegezh Kembre	22/35
Div varzhoneg, R. M. Rilke tr.	21/8
Melin Trefin, Crwys tr.	22/12
Da geñver talaroù ur bloaz tr.	23/3
JEUSSET (T.)	
Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel	22/67
Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel	23/82
Lagerlof (Selma)	
Ar maen e lenn Rottne	23/6
LATIMIER (Andrev-L.)	
Breizh o vevañ	18/70
Markiz ar Roari	19/54
Lewis (Roy A.)	
Politikerezh	22/51
Lewis (Saunders)	
Blodeuwedd	22/14
MADOG	
Kembre a-vremañ	22/39

Al labour-douar e Kembre	22/42
MAZEAS (Glaodina)	
Danse Macabre	19/7
M. T.	
Huñvre Marki Mark	18/14
Murison (David)	
Lallans	19/48
OLIER (Youenn)	
Prederiadennoù diwar-benn un nebeut skrivagnerion vrezhonek, Maodez Glanndour	23/52
POUPINOD (Yann)	
Studiadenn diwar-benn pobl Vreizh	18/49
E-touez al levrioù (tr. Per Denez)	23/80
Prampolini (Dr Giacomo)	
Talvoudegezh ha kefridi al Iennegezhioù bihan	23/72
PRIEL (Jarl)	
Paotr e varv ruz	19/24
En-dro da Vari-Sent	23/21
R. C. tr.	
Gant tonioù nerzhiek e teuan, Walt Whitman	19/6
Reymont (Wladyslaw St)	
E noz an diskar-amzer	26/16
RICHARD (J.-D.)	
Distro an Aotrou Kont	20/5
Rilke (R. M.)	
Div varzhoneg	21/8
Roberts (Kate)	
Un devezh hañv	22/26
ROLLAND-GWALC'H (P.)	
Iwerzhon o stourm evit he yezh	20/ 50
Iwerzhon o stourm evit he yezh	21 /26
Thomas (Ceinwen)	
Istor	22/48
Trevan (Dik)	
Bugel an diaoul	22/20
Whitman (Walt)	
Gant tonioù nerzhiek e teuan	19/6
X...	
Dies irae	19/5
Y. B. tr.	
Keneil an anken, Rafael Alberti	20/15
Young (Douglas)	
Barzhonegoù skosat	21/11

Ti-Moulerezh « AR SKREV » Bali Bariz - AR BAOL
 Diskleriet hervez lezenn :
 4e trimiziad 1950
 Niverenn er voulerez : 6201
 Ar merour : P. AR BIHAN.

KENSTRIVADEG AR GOAÑV

Ar genstrivadeg a zo digor adarre er bloaz-mañ war an hevelep reolennoù ha warlene.

1. Div gevrenn : hini ar varzhoniezh hag hini ar c'homz-plaen.
2. Digor eo kenstrivadeg ar varzhoniezh d' an holl re n' o deus embannet barzhoneg ebet c'hoazh el Liamm ; digor eo kenstrivadeg ar c'homz-plaen d' an holl re n' o deus embannet danevell ebet c'hoazh el Liamm.
3. Ar genstriverien war ar varzhoniezh a rank kinnig d' ar varnerien ur varzhoneg enni 14 gwerzenn da nebeutañ.

4. Ar genstriverien war ar c'homz-plaen a rank kinnig ur skrid teir bajenn dezhañ da nebeutañ (pajennoù ment al Liamm).
5. Dibab a ra pep kenskriver e destenn.
6. Rankout a ra kas div skouerenn d' an Ao. P. ar Bihan araok deiz kentañ miz Meurzh 1951. War ar skridoù ne vo anv ebet, met ur ger stur pe ur frazenn bennak. Ar frazenn stur gant e anv hag e chomlec'h e kichen a verko war un tamm paper all a vezo kaset ivez d' an Ao. P. ar Bihan.
7. Ar varnerien a zo :
evit ar varzhoniezh an AoAo. G. B. Kerverzhioù, Maodez Glanndour, P. Bourdelles, Ronan Huon
evit ar c'homz-plaen an AoAo. Fañch Elies, Yeun ar Go, J. Priel, Per Denez.
8. Ar prizioù a zo levrioù gant hor skrivagnerien vrasañ.
9. An oberoù kavet mat gant ar varnerien da vezañ embannet, a vezo moulet war Al Liamm ma talvezont ar boan. Teir skouerenn eus an niverenn moulet e oberenn enni a vo kaset d' ar c'henskriver.
10. Embannet e vezo anvioù ar wellañ genskriverien e niverenn Mae-Mezeven Al Liamm.

N'ANKOUNAIT KET KALANNA AR BREZHONEG